

બાવીસ વાર્તાઓ

દસ મહાંગા કાવ્યની અને
બાર મત્ત પ્રજ્ઞાની

...

શુદ્ધરાતના શુદ્ધરાતના નવલિકાલેખકોમાં
જે મોખરામાં પ્રકાશ્યા તે
'મલયાનિલ'ની એ કૃતિઓ

...

રવિશંકર રાવળ, કેતુ દેમાઈ, રસિકલાલ પરીખ અને
સ્વ. ત્રિભુવન પટેલનાં ચિત્રો સાથે, મુંદર રૂપરંગમાં
કીમત એ રૂપિયા ચોરસે જ લુટું

ગોવાલણી અને બીજી વાર્તાઓ

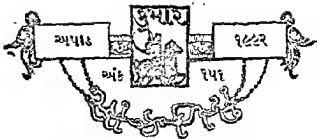
મળવાનાં ટેકાણાં : કુમાર કાર્યાલય અમદાવાદ
આર. આર. રોકડની ડેપી. પ્રિન્સિપલ્સ ટ્રીડ. મુંબાઈ-૨

લિંગતા માનવીઓના
સંસ્કાર ઘડનારૂં

બાલગૃહ

સાચુ સ્વતંત્રતાભર્યું વાતાવરણ અને
સમાન વયનો સહચાર મળતાં
બાળકો કેવો અદ્ભુત છવનવિકાસ
ખતાવે છે તે તમારી સંસારી જંજાળો
આડે તમને કદિ નહિ સમજાય.
એકવાર માત્ર છ માસ જ આવા
બાલગૃહમાં તમારા બાળકને મૂકી
લુગો, —અથવા તેની મુલાકાત
લ્યો. બાળકોનાં શરીર, મત અને
ટેવોમાં કેવું અત્કારિક પરિવર્તન
થઈ શકે છે તે, નર્મદાખંડેન પો-
તાના અનુભવથી તમને સમજાવશે
પૂરી વિગત માટે લખો અથવા મળો
નર્મદાખંડેન રાવળ (નિયામક)
તખ્તેથર પ્લોટ કોલેજરોડ. બાવનગર

૧ સંવત્ર કુનિયાની દુકાણી એકના એક આદર્શ પાછળ બરડના વિરાનમાં બીસીસીય વરસની અપૂર્વ સાધના કરનાર આજુસની મહત્વવાકાંક્ષાને કયા નામે સંબોધવી કે કોઈ-પણ રાષ્ટ્ર પેતાના વળનીની એવી કિશકિસી પર મગરૂર થઈ શકે. ધાયકુશી બીસ વરસ પહેલે સંપર્ક બીચરોએ ઉત્તરદુષ્ણ તો પહેલાં સર કરી અમેરિકાને એ મગરૂર અપાવી છે. ઉત્તરાવર્તના એ વિભવયાત્રીની કથા પ્રેરક છે. ૧ મેનના એમાં બધને બધી પાછા આપેલા માનવીઓની બે ધાતગિયા આ અંકમાં છે; પણ એ બેમાં હટલો ફેર કે ૧ કાઠમે એને 'પાગરનાં આંધુ' કર્યાં. તમે એ શોની ભેધું હોય તો એ મનેરમ કાંઈના સર્પયા ઉચિત છે એમ તમે બહુ કહો. ભેધું હોય કે ન ભેધું હોય, જમનની એ ગાઢાપૂલી ચીજ વિશેની તલસરપર્શો સંધિન આકિતી એ વિશેની તમારા ખાતરી કરાવશે; અને નહિ લાગેલું ઘણું કહેશે... આજે તો એની બેની થઈ શકે છે, બેની. ૧ આપણા કાંઈ આકિત્યમાં સરળ પ્રતિજ્ઞાઓ જાણે આજે લખાયા છે, અને આ અંકમાં એક, એકા દાવા સમગ્રભણે કરી શકે એવું છે. નર્મ અને મર્મ બંને યોગ્ય છે. ૧ એ સે એકે સુર પરીતું વર્ણન છે કે શ્રમશીલોની સૌંદર્યચિત્રિત અર્થછાં બંને. અને આપણ તથા સુખની એ પક્ષી તરફની ઉવેક્ષા માટે થોડા કપડા પછ છે. 'ફુલ'ને 'હટલા શિલ આજ' વિજાનના ને પરમાણુના હશે કે 'વેનમર' એની ઓળખાણ કરાવે છે. ૧ આજે સરકાર એટલે હું માનવજાતની સ-પ્રમાણ સુર પ્રતિમા આપણ પ્રાચીન સા-વિદ્ય-કલા કે રથાપલમાં કર્યાં એ મળતી નથી એમ કહીને શ્રી ઉચિતારાણ આજાએ આઅંકનાં અપાડા વિજાનમાં એના પ્રતીક બનાવેલ અને હજી તો વિરેપ કહેવાના છે. ૧ 'કુમાર'ના જૂના દોરત તરીકે ધનચોપાલ પુકરતને એળખનારાઓ એટલી આઅંકની માણકંઈમાં અવસાન મોંઘ વાંધી એક યા-મશે, અને આપણ માનવીમાંથી પ્રતિબાતિ વિરાગ બનાવે એ બના મિત્રના દુકે હવન-ની પ્રેરણા સંપરશે. ૧ એ જ વિજાનમાં બ-પાળની ભુવાનીના મહત્તર અને કચેલા અ-વાધી થઈ વિશેની મહિતીએ ઉપસાગી છે.

ચિત્રો

અનંતક બેટસ (ફોટો)	શ્રી રતિ ડી. પિટિટ	૫૬
સંધ્યાના સૂર (નિરંગી)	કે. વસુમતી ચીત્રકાલ	મુખ્યચિત્ર
મોળાકાત	કમ્પે દેસાઈ	૩૫૨ સામે
માધીછ (ફોટો)		૩૫૩ "
ફોટોગ્રાફી હરીશ્ચંદ્રનાં બે ચિત્રો		મુખ્યચિત્રની પાછળ

કાવ્યો

નવસાલસર્ગના	વનમુખ બક્ષ	૩૩૭
સમજાણ	ધનો મનત	૩૪૮
ગોડારી ગાણ	રામમસાઈ શુક્લ	૩૪૬

અરિત્ર

ઉત્તરાવર્તનો વિજયવાતી	અશોક હર્ષ	૩૪૨
-----------------------	-----------	-----

વર્તા

મોતના મોમાં	કિસનસિંહ ચાવડા	૩૪૬
અલીગાણાની સુદા	અશોક હર્ષ	૩૫૮

લેખો

મોતી	સમસિંહ કા શહેડ	૩૫૨
કુંજ (નવનગરનાં વાસી)	'વેનમર'	૩૬૧
અપાડો	હરિનારાયણ આચાર્ય	૩૬૫
સુરવળી વધુલિપિ	દરિદ્રાણ વ્યાસ	૩૬૭
એ દિવ્ય તપ (સપ્તનું પેરોડ)	પ્રજ્ઞાસ ઇ. માંધી	૩૭૭

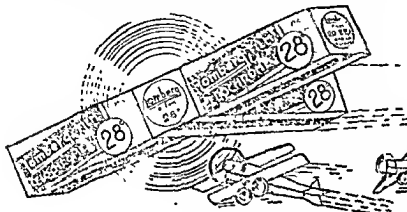
વિશાગો

અરી નભરે	ર. મ. શ.	૩૩૮
ફોટોગ્રાફી હરીશ્ચંદ્ર પંડિતના	વાલ્મીકી વાદ	૩૬૦
સરસો કમળ (જાળવિસામ વાતી)		૩૭૩
હું સુસાદો (" કાવ્ય) શ્રીમતવાણ મગધુકાર		"
શોખલકિવાની યોદ્ધા સમગ્રજ		૩૭૬
માધુરી		૩૭૭
ઉલ્લું પાનું		૩૬૨

સુદ-જાણકાં મગધ; તેની અને પ્રમશ-વિશ્વકે નવન; કુમાર પ્રિત્તેની કુમાર કાર્યલય ૧૯૫૪ મેમ્બર અમદાવાદ; વાર્ષિક લગભગ રૂ. ૬, પાંદેશના ૧૨ (સાં) ૭ માર્ચિક લગભગ રૂ. ૩૨ માર્ચિક ૧૦ આપાડ સુબંધ્ય એન્ટી-આર.આર. હટતી કંપની, અને રૂ. ૧૦ માર્ચિક ૧૦ કંપની, પ્રિન્સિપલ્સ; અને અમદાવાદ સોલ એન્ટર મગધ પ્રમશ પ્રિન્સિપલ્સ રૂ. ૧૦.

કુમારનાં સર્વ લખાણો ચિત્રો અને ફોટો કંપીસાઈટથી રક્ષિત છે

સંપૂર્ણ ચિત્રો માટે એરો પ્લેન જેટલી જ ઝડપી

બ્રોમાઇડ અને
ગેસલાઇટ પેપર્સ
તથા કેમિકલ્સ

Lomborg

પ્લેઇટ્સ અને ફિલ્મ્સ

Sole Depot: Eastern Merchantile Co.
160 Hornby Road BOMBAY

ગુજરાતના કલાપ્રિય ગિતાઓ અને શિષ્યો માટે અમુક્ય તક

નારી વિનાનાં નાટક

એટલે

ગુજરાતી—અંગ્રેજી હાઇસ્કૂલો અને કોલેજોના
વિદ્યાર્થીઓને ભજવવા યોગ્ય સ્ત્રીવાચક વગરનાં

કલામય એકાંકી નાટકો માટે

પ્રાર્થનાનાં—અટકારનાં—વિદ્યાર્થીનાં હૃદય-

સ્પર્શી ભાવવાદી સુંદર ગીતો સહિત

સંવાદો અને ગીતોનાં પુસ્તક

જેની પ્રસ્તાવના આશરથી દિ. બ. કમ્પ્યુ-

લાસ મોદનસાચ અવેરી સહેજે લખી છે.

બ્રિટિશ ગુજરાતમાં બાળશાળાઓ માટે

અને વેરાદશ રાત્રીમાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો,

શાળા લાઇબ્રેરીઓ, અને હનામ માટે અનુરૂ-

પ્રકારના આના • અગ્રકથો પારદેશ માટે

વગેરે

છાટાસાલ બ. પ્રમુખ મદનદાસ દુરગમ, પાલજીપુર

નવચેતન

એપ્રિલ: ૩૬ના અંકથી દર માસે

૧૦૮ પાનાનું વાંચન તેમજ

અનેક ચિત્રો આપે છે

આ નવા, દળદાર ને આકર્ષક

‘નવચેતન’ના જરૂર આલેખે બનો

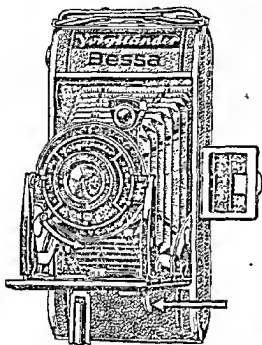
વાર્ષિક રૂ. ૬/- દિવે બહાર રૂ. ૮/-

છુટકે રૂ. ૦/-

‘નવચેતન’ ઓફિસ

૨૫ પોલોક રોડ, કલકત્તા

સુંદર છતાં મજબૂત ન્યુ 'બેસા' કેમેરા

રાઈફલ ટ્રિગર
રીલીઝથી લેઈ
કન્ડ સુધી કેમેરા
લાયમાં પકડીને
એકસાનર ચાલી
શકાય છે.

ટૂંક મોડેની રાસ-
દિશા ઉપર આઠ
અથવા સોળ ટિ-
કર સહ શકાય છે.

૧૨૦ અથવા ૬૨૦
નેબરની રાસદિશા
વાપરી શકાય છે.

તમારા
ડીલર પાસે

VOIGTLANDER

'બેસા'

માગો

F. 7-7
F. 6-3
F. 4-5
F. 3-5

Prices varying from
Rs. 37 to Rs. 120

એફ. ૭-૭
એફ. ૬-૩
એફ. ૪-૫
એફ. ૩-૫

કીમત રૂ. ૩૭ થી રૂ. ૧૨૦ સુધી

સંપૂર્ણ કંટ્રોલ માટે લેવો

શેરીંગ-કાલ્પમ (ઈન્ડિયા) લિ.

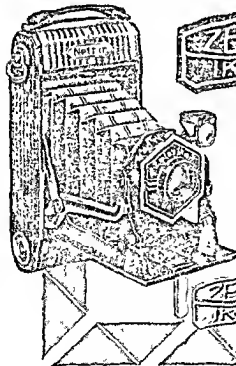
પોસ્ટ બોક્સ નં. ૬૮૩ - મુંબઈ

તમે કદી

ની ફિલ્મો વાપરી છે? ના!

તો આજે જ એક વાપરી જા-
તરી કરો, તેની ૨૮° શાઈનર
(૪૪૦૦ H. & D.) અલ્ટ્રા-
ફાસ્ટ અને પેન્ક્રોમેટિક ફિ-
લ્મની. આઈસનાલેન્સની મા-
ફક એના પણ હરીફો નથી.

આઈસનાલેન્સ તો આજે જગતવિખ્યાત થઈ પડ્યા છે. શુષ્ક,
શકિત અને બનાવટમાં સર્વોત્તમ છતાં કીમતમાં ટિકાપત એ એનું
ખરૂં કારણ છે. એ જ રીતે આઈસની ફિલ્મો આજે સિઆઈ, ધંધા-
દારી અને એમેચ્યુઅરમાં દિનપ્રતિદિન પ્રશંસા પામતી જાય છે.
એની ૨૮° શાઈનર (૪૪૦૦ H. & D.) ફાસ્ટ અલ્ટ્રા અને
પેન્ક્રોમેટિક ફિલ્મ તેના શુષ્કધર્મમાં સર્વોત્તમ છતાં મ પણ
કીમતમાં જગતમાં ગણતી બીજી ફિલ્મોના લાવે જ મળે છે.

ફોટોગ્રાફીનો સામાન વેચનારા અથવા વેપારીઓને ત્યાંથી
મળશે અથવા નીચે અતાવેલ સ્થળોથી લાંબે જ ખરીદ કરો.

એ. ડે. ર. દ. ત. અન્ડ કંપની લિમિટેડ

એમ્પ્રસી હાઉસ - પીરિઅશાહ મહેતા રોડ, કોટ પ, રિટ્ઝન હાઉસ, રેલવે સ્ટેશન રોડ; કમ્પેક્ષી પેન્શન - માઉન્ટ રોડ
મુંબઈ કેલકત્તા મદ્રાસ

‘પાનખરનું આગમન’ આર.આર.જાવલ(મુંબઈ) પેટેકુંદલામ ‘સોનિમો ગોખીન’ ફેબેન્ટ ફેસાઈ(ભાવનગર) બીનુંદલામ

জীবজন্তু
এবং উদ্ভিদ

પહેલી ચારે લીટી
માર્તણ્ડના નિરોધ-
ણ તરીકે છે. 'દા-
રણ' કિયાંવિરોધણ ત-
રીકે વાપર્યું છે; ભેંકે વિ-
રોધણ પણુ લેવાય. પૂવા
ઝેલછે સૂર્ય (પુનુ=પા-
વડું); કર્પતા ઝેલહે બે-
રતા (કુવુ). નીર, નવા-
ણે, ઝરા વગેરેને વરાળ-
રૂપે બાળતો, તથા બારે
માસ કોઇ ને કોઇ કઠિ-
બંધમાં બળતી પૂતળીના
બધા રથ-કરા-સૌભા-
વ્યવેશને રોકતો માર્તણ્ડ
વિસ્તરેલ અવકાશમાં
ફરતી પૂતળીને ચંક રૂપે
રહી રહો હતો. ચૈત્ર-
કારમાં તપતો જગતનો
પાવણકર્તા સૂર્ય પેતાની
કરકાકીમાં બે પડી પા-
તાનું નામ-દરજ બૂલી
ગયો હતો.

પણ કુદરત જેવે-
લીમગીરી શાની સાંભિ-
લેછી જે વળાંકા લઈ જ-
બકતી (ખીલતી) સૌભા-
મિતીને ભણે હવે જ
વસેતજીત બેઠી સગીર-
નાં તાંકિય શરૂ થયા. વર્ષા
બેઠી ને આપાકની ઝડી-
ચો પડી. પછી તો પૂતળી
ઉપર જીંદગી બાર મેથનો
માંડવો પણ કઠકિ તૂટેયો
ને ફેલા મેથ મૂલ્યબધાર
વર્ષા તથા સૂર્યના અ-
ગ્નિ-બહાને પૂરમાં તાણી
ગયા. દશે દિશામાં ખુલેલ
ગર્જના ગડેડી બોલી: 'ઉ-
ત્પાટલે હો! નવકાલસા-
ર્જના,' વર્ષા વર્ણવતા આ
રૂપક પાછળ કવિ પોતે
કાન્તિને ને ચીત્તે સમજે
છે તેનું આગ્રેખવ કરે છે.

નવકાલસર્જના

વંશરથ •

ધરા તણાં નીર, નવાણુ ને ઝરા
વરાળની ઝાળ રચી જલાવતો,
અખંડતા બળતી વસુંધરા-
સૌભાગ્યના સ્વાંગ પુરા પ્રબળતો,
માર્તણ્ડ ચણકો નભમણ્ડલાણ્ડમાં
હલી રહ્યો હારણુ કુઃખિની ધરા;
પૂવા જળીને નભ-ચૈત્ર મધ્યમાં
સ્વનામને છે ધડી વિરમયા હવા.

આપાકની પ્રાવૃષ્ટની ઝડી પડી,
ખીલી તડિત-વહ્નિરીને વસંતશ્રી;
વર્ષા તણાં નીર, સમીર-તાંડવો
સંગે કંઠેચો ધન-બાર માંડવો.
એવો ફઠચા મૂશળધાર વર્ષતા
આદિત્ય-બહુ પૂર માંડી કર્પતા;
ગાળે દરોહિશ ખુલેલ ગર્જના:
ઉત્પાટલે હો! નવ-કાલ-સર્જના.

તનસુખ લાક

આવતી કાલનાં નાગરિકોનું માનીતું માસિક

આપાક-૧૯૨૨

આમલે દિવસે તો સામે યાત્રી મથા હતા જાહેર નીકળી શકાયું નહોતું. પણ આજે નવ વાગતાં બાઈથી પાંદેએ અમને અહીં ત્રીસ વર્ષથી વસવાટ કરી રહેલા પાંદેથી મુદરમ શેઠ નવરોજીજી દુધાને ત્યાં ઉપાડ્યા. તેમને ઘેર પહોંચ્યા ત્યારે તેઓ પોતાની ગાળમાં અમારી શઢ જ જોના હતા અમને સાથે લઈ તે અહીંની સેંટ ઝેન કોલેજમાં તેમના એકવરસીલા-દાર ઓળી પ્રા. યુ યુ Ph. D. ને ત્યાં લાવ્યા. સેંટ ઝેન કોલેજ પહેલાં મિરાનરીઓએ સ્થાપેલી, પણ હવે તે સંપૂર્ણ વીનાઈ નવીકર તળે છે. પ્રા. યુ યુ અમને મળ્યા અને વિવેકસર જાણની જાણપાણ કરી નાનાબાઇને અમે મોખરે રાખી વાર્તાલાપ ચલાવ્યો. મળ્યા એવા વિદ્વાનો સમાન પુરુષો અને કલાધરોની વાત પૂછી તેમણે તરત બેચાર બલાગમુખરો તખી આપ્યા. દમિયાન મેં તેમનો સ્કેચ કર્યો, એટલે તો વળી તે ખીલ્યા અને પોતાની પાસેના સ્કેચદના હલમ મેરડા કદમાં પ્રાચીન પોર્ટ્રેટ જતાવ્યા આ પોર્ટ્રેટ નાના કદના હોત તો મુમલ ચિતારાની તરવીરો જેવા જ લાગત પણ આ ચિત્રને તેમણે આક્રમકી દસમા સેકાના મણુવ્યા ત્યારે હું તેની મલાગી સૂકમતા અને કાલકર્ણ્ય વચિતનિરપણ ભેઈ દમ થઈ ગયો. ત્યાંથી નીકળતી વખતે તેમના ધરના પગથિયા પર અમારી મહળોનો ફોટોગ્રાફ પાડ્યો. મોટું મટ હટ એટલે અમે સોને જવા દીધા અને હું તથા નાનાબાઈ દુધા રોડને ત્યા જમ્યા ગયા. તેઓ એક વખત અહીંના પોસ્ટલ કમિશનર હતા. ત્રીસ વર્ષથી ઓળીના જ વહીવડા ગયા છે અને આખા ઓળીના વિસ્તાર-મા ખૂબ ફર્ક છે. તેમણે ઓળીની એક સતારી સાથે લગ કર્યું છે અને જાહ સુર સંતતિના પિતા ગયા છે. તેમનું ઘર સુસજ્જ, સ્વિપૂર્ણ અને બારચક જણાયું. તેમના યુવ ધરે લાગ્યા છે. તેમનાં પુત્રી કેવલ્લી માટે વિલાસવ નઈ આવેલાં છે અને પરણાવેલાં છે તેમને ઘેર પણ અમકસ માટે ખાસ વાનીઓ તૈયાર કરવા તેમણે ટેલીફોન કરી દીધી હતો. ઓળી રસ્તેથી અને છાંકરાઓ ધરમાં તૈયાર કર્યા પછી જાહ સાથે કામ કરી શકતા હશે એમ જણાયું. અમે તેમના યુવપુત્રોને ન મળી શક્યા, પણ સાથે જમવામાં તેમના એક નિષ્ણુત ઓળી વેઇરાજ અને નાનકીન લેઈનસ્ટેટિવ એસ્ટિમ્બલીના મેગ્ગર તેમના એક મિત્ર હતા, જે નેરાનલ હકોનેમીના નિષ્ણુત થવા જર્મેની જઈ આવ્યા હતા. અંગ્રેજ સાથે જાણના ન હતા, એટલે દુધા રોડ જ ચારસપરસ સમલવતા હતા. દુધા રોડની પોરણગત, સરજતા અને હિંદુમનો વધુ પરિચય તો આજજ થવાનો છે. તેમના હાર્દિક વાતની કીમત યાવ જ નહિ.

Yy Jan May 24, 1936

રામકાઈની સેંટ ઝેન કોલેજના ઓળી પ્રેફેસર યુ યુ

તા. ૨૧-૫-૩૯

આમલે શરે અહીંનું નામીયું સીનેમાશુઢ માન્ડ પીએમર નેઈ. વિરાજતાવણું, ધણે સમાસ કરી રાઈ એટું કુમિનાનું ખીલ નંબરનું એ મણુવ છે. અમે પહેલેવા ત્યારે ફિક્કા શઢ થઈ મઈ હતી, પણ પ્રવેશદાર પાસેથી એક ઓવ ટોચલાઈટ લઈ અમારી સાથે આપ્યો અને જમ્યા જતાવી. ભણે કાઈ માણુસ જ ન હોય એવી શાંતિ હતી! એક પણ ચાલોના કે બારી થાંજેટરમા દેખાતા ન હતાં, અને સામિનું ચિત્ર એટું સ્થિર અને સ્વચ્છ પ્રકાશમય હતું કે અમે ખૂબ દુરથી પણ તે સ્પષ્ટ નેઈ શકતા હતા. વધુ ખૂબી તો એ લાગી કે તે પરથી આવતો અવાજ સીનેમાનો ધાર્મિક અવાજ નહિ પણ ખરા માણુસનો જ અવાજ હોય એમ સ્વાજાતો હતો. સાથે પશીન-નો કે ખીલ કાઈપણ પ્રકારનો અરાજ નામ દેવાનો જે નહોતો સંબજાતો. આ થીએટરમાં લગભગ ૩૨૦૦ પ્રેક્ષાનો સમાસ એકી સાથે થઈ શકે છે.

આજ સવારે અમે શ્રી નવરોજીજી દુધાની સાથે અહીંના નવરખેટનમાં નીકળ્યા. આ વખતે હું અને નાનાબાઈ જે જ હતા. ખારા તથા કાંતિના ચોરઠાથી અવાજુ બિહાઈ હઈ તેની પીકા અસલ જનની ભેઈને મને તેમના કાંતિના ડોકર પાસે લઈ ગયા. આ ડૉ. લી અને તેમનાં પત્ની એક સવારથી સાંજ દવાખાનામાં કામ કરે છે. સાંજે ઘેર જઈ બેજન કરે છે બપોરે હોટેલમાંથી શીફીન અમારી ચલાવી લે છે જેથી જવાની થયઈ વખતે સાંજકાઈમાંનું તેમનું ઘર અને જાહી ધરખરી વારાજ થઈ ગમેલી અને જે જણાં માત્ર કપડાંબિર નાસી શક્યાં હતાં. છતાં તેમનામાં સેવાપરાપણતા અને હસમુખપણું નેઈ આદર્યે થયું. ધણા જે ગરીબો પાસેથી તે મુદ્દે પૈસા લેતાં નથી આવી પીકા તેમણે ધીકારાં દૂર કરી આપી, પણ શ્રી

આગલી હાર (ડાબી બાજુથી) શ્રી પારેખ, શ્રી નાનાભાઈ, શ્રી યુ.સુ., શ્રી નાનછરાઈ ડેસા; પાછલી હાર (જમણી બાજુથી): શ્રી નસરવાનજી દેવા, શ્રી મહિપત વ્યાસ, શ્રી કેવળ-ચંદ સાહ, શ્રી બગવાનજીભાઈ....

દુધા રોકના કાયમના સંબંધને અંગે શ્રી લેવા ના પાડી. મેં તેમનાં પત્નીનો સ્કેચ કર્યો એટલે બહુ જ પુરા થયા. ત્યાર પછી અંગે ધારેલા કાર્યક્રમમાં ફેર પડી ગયો એટલે એક બુદ્ધ મંદિર નેવા ગયા. અંદરજતાં જ મને આપણા મંદિરના આદીપતિએના ધામ એવું લાગ્યું. ત્હની કસીગરી અને મૂર્તિકળા તે ખરેખર આદ્યુત હતાં, પણ મંદિરના છવનમાંથી કુંઈ છપ પડે એવું મળ્યું નહિ. આપણા દેશની ભેમ જ એક બાલુ સાધુગોના પચાસ અને કથામંડળ તેમજ રસોઈ અને થાળો. સાંમઢાઈના બદલાએલા નવા છવનની સફાઈ, ચમકાર અને ચરવતા ત્યાં નહોતાં, છતાં મંદિરના વૃદ્ધ મહેને આમને આવકાર બહુ સારો આપ્યો. દુધા રોકને તે જાણખત્રા હતા એટલે ભાગી જ પડ્યા કે અમારે મંદિરનો પ્રસાદ ખાતા નહું! નાનાભાઈને મંદિરનું છવન ગિરખનું હતું એટલે કબૂલ કર્યું. દુધા રોકની સૂચનાથી માત્ર રાકાકાસની વાનીગો જ તેવાર કરવાનો હુકમ થયો. સ્થામીનાશયજીના મંદિરમાં ભેગ આગતાસ્વાગતા કરવામાં પ્રતીય હોય તેવા ભેવાર સિપૈયો આગળપાછળ રહ્યાં જ કરે છે તેમ આઈ પછુ હતા. મહંતજી કુંઈ વચનામૃત મેળખાવે એટલે હસીને ડાકાં હલાવે. પાતવાત્રમાં તેમણે કહ્યું, જે ધર્મને હિંદુસ્તાને હાંધી કાઢ્યો છે એ તેને પ્રાપ્ત અપનાવશે ત્યારે જ સ્વરાજ મળશે! વાતોમાં અંગે કંઈ સમજાવે નહિ, પણ દુધા રોક સમજાવતા બધ એટલે અંગે આજારના નથને કહીએ. મહંતની પદ્મીને ધટે તેમ આપણે તેની પાસે ભેસવા-ભેડવાનું. તે કંઈ આપે તે નમન કરીને લેવાનું. એ બધા શિક્ષાચાર પણ પૂરા હિંદને મળતા જ. જમવાની વાનીઓ એક ટેબલ પર બુદ્ધાનુસાર ચીનાઈ કઠોરામાં પીરસાઈ ત્યારે મેં જોયું કે રોષ, રાક અને કંઈક ખારા પાણીવાળા પદાર્થો હતા. આપણને તો એકદમ ત્રિય થાય નહિ. મેં માત્ર ચોખ્ખા અમાલી ખાધ. નાનાભાઈએ રોષને પણ ન્યાય આપ્યો. જમતી વખતે નાનાભાઈને મહંતે જમણી બાજુ બેસાડ્યા હતા. તેમણે નાનાભાઈની પદવીઓ નિચારવાની જ, જમ્યા એટલે ટેબલ પર ચઢા હતા. રકાબીઓમાં વાટકીઓ મૂકી, તેમાં ચઢાનાં પાન નાખી, ઉપર ગરમ પાણી દેશને બીજા વાટકી ઢાંકી મૂકી હતી. રકાબી અને વાટકીએ હાથમાં હાથકી, કપડી વાટકી નસા લેતી કરીને ચાનેા પૂંટડે લેવાનો હતો. આ, આ પીવાની અસહ સીનાઈ રીત. આ રંગ જમરની. પણ તેનાં

પાન જ્યાં મેળવેલા. સાાર દુધ તે હિંદુસ્તાની જમિલાવત; ચીનમાં એવું કર્યું નથી. અંગે માત્ર વિવેક ખાતર જ એ ચઢા ચાખી જોઇ. પ્રસાદ મળ્યો તે ખાતર અહોભાગ્ય માની છેવટ આજાર બજાવવા દુધા રોકને કહ્યું અને નમન કરતા પાકાર નીકળ્યા. નીકળતી વખતે મહંતે અમને ધર્મના કુપદેશામૃતોની ચીનાઈ દબે છેવેતી ચોપડીઓ ભેટ આપી.

આને એક કામ સરસ થયું. આઈ આપતા મુજરાતી હિંદીઓને ધણુ દિવસ રોકવાનું થાય છે, પણ હંદિસ કે બીને ક્યાં થે બંધેલ કે દેશી રીતે ખાવાનું મળતું નથી તેથી સાંમઢાઈ અમરે પણ લાગે છે. જાનરમાં પણ ખાવા નેત્રા કાઈ પદાર્થ મળતો નથી તે પરથી આઈ વસતા શ્રી પારેખ દુધા રોક વગેરેએ સાથે મળી અને કેવળચંદમાઈએ તેની આગેવાની લઈ એક ફંડ રાશ કર્યું છે. તેમાંથી એક રસોઈ અને જમવાની ગોઠવણ થશે. કાંઈપણ હિંદી બાઈ અને આવે તેને વગર ફીએ

清海

સાંમઢાઈના ચૌહ મહંત બ્રિજ ચિંત્ર હમે

જાગ્યાના પછી ભેગને હીક પડે તે
ભેના ચાલુ ખર્ચમાં આગે આખો
દિવસ પ્રવાસીમાં ભેગને મજા પડી
રાત સુધીમાં ૨૮૦૦ ડૉલરનું પહેલા
વર્ષનું ખર્ચ તો ભેગું થઈ ગયું છે.

સાજ સુધી અમારાથી બહાર

વિના પર ધાત્વની રીતે જે ન જવાયું થયે તેને એક બુદ્ધિસાધના
જઈ આવેલા. ૧૫૧ બંદર પછી રાફેલસારાએ ચીનો પોલીસ એવી.
પ્રથમ માલગ પછી કે ધણીવાર તોફાની ટોળીવળા દુકાનોમાં
પેસી લૂંટ ચલાવી નારી ભવે ચીનમાં આ આકૃત સામે
રોજ તેવાર રહેતું પદ્મ સામે છે છતાં બાલરની બદોજલાલી
મુંનાથને વિસરાને એવી છે. વખત બહુ થોડો હતો અંતરે અમે
બહુ થોડાપણે ફીટી નહિ. ચીનના જીવનમાં ઇંછ રાહિયું કરાને
એવી એક એ થોડાપણે લાઇ નીચા આવેલા થોડાઇ કળાની
થોડાપણે થઇ ધણી મળે છે અને તેને અવધાસ તથા પરિચય
એક મદન વિષય મણાય છે અર્થે બાલરના ફેરિયાદી કામ
પછી સરતામાં થતે દેખાય છે એ એક ફિલ્મ થોડાપણે અને
તેના પ્રિન્ટ કરાવ્યા તે થાપાં બીજા અને માય ૩૬ સેટ એવે
લખમજ ચાર આના જ મંચે

આ જ વખતે ચાણના ઐકપુરેશન મિનિસ્ટરને મળવા
અને મળ્યા, પણ વખત બહુ થોડો હતો એટલે મુલાકાત લેવાઈ
નહિ જાગી વખતે તેની વખતે સાબ સહ વેળીન અને
નાનકીનની સંસ્થાઓ જેવાનું કાળું છે. કદા પ્રદર્શન જેવા
જવાનો પણ વખત રહ્યો નહિ, એટલે સાંને નાનકીન થોડ
પરની દુકાનો અને દોરાની જેઠે અડીની પ્રખ્યાત પાર્ટ હોટેલનું
પરમખાનું મકાન અને વૈભવી રચનાઓ જેવા મળ્યા. એક
કોલેસની આ કી તરીકે પીપા ત્રી. આ હોટલમાંથી નાનકીન
દોરાની દોરાની દોરા કંઈ જોર જ દેખાય છે

શાંગહામથી હીપડયા તા. ૨૭-૫-૧૯૩૬

ता. २७-५-१६३९

● અમારા મિત્રોએ આગલી સાતે અધાન જતી અમેરિકન રીમર 'પ્રિસિડેન્ટ જૉક્સન'મા બૅબિનો પર સામાન ગણાવી

કીર્તિ હતો એટલે સવારમાં એશિયા હોટેલમાંથી ખાત્ર ચાલક બદર પર ગયા. ત્યાંથી રશીમલૈયામાં બેસી જે ત્રન્નુ માર્દલ કુર શંખરુએ કયાંજ નદીમાં ક્ષિપ્તી રશીમર પર ગયો અર્દાની કુબિનો સમગ્ર અને સુખમાં ઇસલિયન રશીમરોને વિસતરે છે. યશુ બાંધખોળી જૂના વખતની હોવાથી બમક અને ઉકાત નથી આવાવીતાની ગાળીઓ ધણી વ્યતની અને પેકમરી આઇએ એવી રવાદિષ મળે છે. હવે હવા એકદમ ઠંડી લાગે છે. ડેક કુર કુરવા જઇએ એવો વિચાર જ ઝીડતો નથી. કુબિનયાં યમ્મુ ગમ્મી આવન.ર હીરર ચાલુ રાખીએ હાથે અ જનો વિવસ તો બધા કીધી જ ગયા. ચાનો વખત વીની ગયો ત્યાં સુધી કાઠ ઝીડતું નહિ. એવો કુબિનયાં ચા મુલાવવી પડી હતી સને નગ્યા બાદ નાનામાઇએ ચર્ચા ઉઠાડી અને જુદીજુદી વાતો થઇ. એમ કરતાં બાર ગાળે સુના. રાત્રે જ રશીમરમાં જગવાના ટેબલ પર મેડીસ હની કે પડિયાળમાં કાઠાને એક કલાકનો કેકડો મસતી દોઃસુરોદવ એક કલાક પહેલો થયો આમ રેજ રેજ હાઇમ બદલતા આગળ વધીએ હાથે

આરે તરફ ધુનસ હતું. સામર્ય એકસરખી સપાટીની સહેરા-
તો હતો રાત વડતાં ટીપાની હારો ને રડી ધરેણી આવતી દેખાવા
માઠી ત્યારે લાગ્યું કે બં રાતના કિનારા દેખાયા, રડી ધરેણી આ-
વાતું સરસ અનુભૂ એ. છતાં સિયનો કાતાં અમિચિનેનાં પાનીંગના
માં રૂચિ અને શેષભૂ મળે એવા વડાશી વધારે હવા તેમજ
રવચ્છવા પાનુ વધુ દેખાઇ. કુમિન અને ખાખાની તળેનાત મારે
ચીના નોકરો હતા. તેઓ સાંતળાને સઘન જાણાયા. ખાડી બધાની
કુમિને કુરૂર હની મોરેડે મળવા હજવાનાં જસણ નજ મયા.
કેરલાકે તો રાજાહાલ રખડવામાં એજો કરેડો યાક ને હાંધ વ્રતાયો.

આજે સવારે મળવાનું મિત્ર આમંત્ર્ય તેમાં રદીમરતા બધા પેન્શનરનું સીરક ડ્રાપેનું હતું યાદગીરી અને સાથેસાથે રદીમરતા બહોળખર ધરવાની નવતર સારીરીંગ હતી શ્રી સીનેમા બતાવવામાં આમંત્ર્ય હતું

၇၁ ၃၄-၄-၁၆၅၅

● સત્સારમાં જ બે જાતનું સર્જિવાગ્યા નાના સીતાઉમ વદાડે,

ખેડે અને વચમાં ધુસતાં દરિયાના પાણીરાજા દેખાતા નજરે પડવા લાગ્યા. કોઇની પડોશમાં સવારના ધુમાડા ફૂટી નાની લાંબો કે સ્તંભોને બચ્ચે તિનું વાતાવરણ રચતી હતી. ધીરેધીરે જે બાજુ વસતીથી બચ્ચે કાઠે અને મુઠ્ઠા સ્તંભોની આપસ આજુ ઘડ મઠે. બચ્ચે કે સ્તંભોને જ બચ્ચે હોય તેમ કેટલીક સાત નજીકથી ચાલી જતી. આજે જ કોઇ પરદેશી નજરે પડતી. બધી પર નવાની ભાષામાં મોટું નામ લખેલું હોય જ. કિનારાથી દૂર મુસાફરી કરનારી સ્તંભોને ઉપર જ અંગ્રેજી અક્ષરો દેખાતા. નવાના કિનારા, બંદરો કે ડકાની છતી લેવાની સખત મનાઇ છે અને કોઇપણ તેનો બંધ કરતું જણાય કે વચર વિલંબે તેને આડ દિવસની કેડ અને બારીક વપાસની સખત થવાના દાખલા બન્યા છે. આમને મિત્રોએ ચેતવણી આપતી કે હંમેશા પાસે નથી જ એમ માની વર્તે. પણ ધુમ્મસને લીધે કિનારા પૂરે દેખાતા નહોતા અને છતી થોડા દરેક પણ નહોતું એટલે અમે તો કોઇના બારમાં સ્તંભો પડેલો ત્યાં લગી ફિજિનસ જ રહ્યા આમને દિવસે સ્તંભોમાં ખબર ફેલાયા હતા કે સાંજે આર વાગ્યે કોણે પહોંચીશું, પણ આજ સવારમાં જ ફરી ખબર મળ્યા કે સ્તંભો અગિયાર કે બાર વાગ્યે કોઇના બારમાં નાંચારો. અને તે જ ખંડ પડ્યું. સવારમાંથી અમને કરતમના તેમ જ પાસપોર્ટના ફોર્મ મળી ગયાં હતાં. તેમાં બહુ જ ટીણી પિગતો માંગવામાં આવી હતી. અમારી પાસેનાં પોપ્પીઓ અને લેખકોના નામો પણ લખાવાયા હતાં, તેમ જ હંમેશા અથવા ખાસ મહત્વની ચીજો પણ લખવાની હતી.

સ્તંભો બારમાં આવી કે તરત સોની હાલતની વચસ મઠ મઠ અને ઉપર આવેલા પોપ્પીસ ઓફિસરોએ હોડના પાસપોર્ટ અને કરતમના ફોર્મ બારીકથી તપાસીને સ્મચિટ્ટી લખી આપી. આટલી વચસ કોઇ બંદરે થઇ નહોતી ત્યાર પછી જ સ્તંભોને ડકાની નજીક લાવવામાં આવી. અમને લેવાને ઘણા મિત્રો આવ્યા હતા. મિત્રમુઠ કોરક તો તેમની ધોળી ખાદીઓથી જ ઓળખાયા આવેલા બધા બાહ્યોને પોપ્પીસ શિપ્ટ પ્રકારનો મીનમાં રૂઢ વચનની નડેનતનાં સીને કિન્ને પુકેરોનાં ચિત્રોની ને

ચૂસી ઢબને હતો અને આડોના વચનીઓમાં તેમની સચવતા અને પહોંચી છાપ પાડતા એ જરૂરતું પણ લાગ્યું; કારણકે, વેપારી કે કેળવણી કોઇપણ બધાની સાસ સુર પહેલી વિનાનો નહોતો. કુલમલ મીનની નવી વચસીકારકમાં એન્ડ કે. વાળા મિત્રમુઠ અને ખીન મિત્રોએ મહેમાનોને નહેલી લીધા. અમારે બધે સમાન તો કરતમમાં લઈ જવો પડ્યો અને ત્યાં બહુ જ બારીકથી તપાસાયે. ઓફિસરો પોપ્પીઓનાં નામ અને લેખકો વચી નેતા હતા. નાનામાંમનું વાસ્તીક શમાવણ બહુ કુલ્લવથી તેઓએ લેખકો માંની સાચીનાં ચિત્રોની મને હોડના હાલતે કરતમ ચોટરી, પણ એકએક ચિત્ર લેવા બાદ પસાર થવા લીધું.

તરત મિત્રમુઠએ ટેસ્ટી બોલાવી અને મને પાતાને ઘર લઈ જવા. સાંમદાઇથી અમારી મંડળીના ખમર ટેલીફોનથી આવતાં માંડે નામ 'શવળ'ને બારે 'લાલ' સંમળાણું હતું તેમાં તે બહુ નિમાસલમાં પડ્યા હતા, પણ બંદર ઉપર મને લેવા પછી જ બધે મુલાકાતો થયા હતા. એ થડી પહેલાં એમને ખબર જ નહોતી પડી કે હુ નવાના તરફ નીકળી છું.

તેમનું ઘર એક સરસ લતામાં છે. તેની ખાંચણી ચૂસી ઢબની છે એટલે ઘરમાં તો મુજાઇમાં હોલકો એમ લાગે; પણ ઘરના બધાની નાસનેકરડીઓ એકને બધાનામાં હોવાની વાત તાજી થાય. એમના ઘરનાં કુલ્લોએ મને એકને અલબધ થયાં સવળમાંથી લાવર અને લાવરમાંથી સવળની હલીકતે સીને મમત આપી.

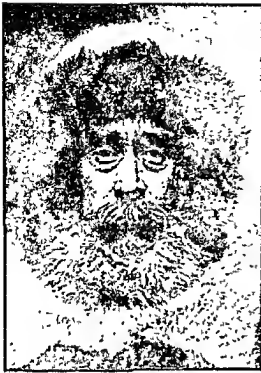
બહાર વાદળો ને ઠંડી છે. લાઇલિય કે મસૂરીમાં જેવી સાંજ હોવ એવી જ આડી લાગે છે. ઘરના પણ વિશ્વ સ્તંભોની એમ બધા બારીબારજીને મોટા કાચ રાખેલા છે, જેથી હલ ઠંડી હોવ તો જે બંદર રાત્રી કે ધુમ્મસ ન આવે હવે તો ખરેખર અલબધની બીજી પરીથી જ લુપ્ત હોયેલા ખ્યાલ આવે છે.

(વાલ)
—૨. મ. ર. ર.

માનની નવી વચસીકારકમાં

રાબર્ટ ફીચર

દખખધુધુવના ખેડાણનો ખ્યાલ તો માણુમને મોડો મોડો જન્મ્યો; પણ પૃથ્વીની દિમાગી રાખી શો ઉત્તર દુવ તો ઇસુથી ચે આગાહના કાળથી તેની જિજ્ઞાસા ઉરકેરતો આવ્યો છે સફેદ રીંછો ને વૉજરમેળી એ બૂમિયા જ્યાં હ મામ આખું સૂર્ય તથે છે ને હ માસ સમુદ્રગો અદરશ રહે છે તેની પાછળ કોઇ એવી પ્રુવ્યભોમ રહી હોવાની પ્રાચીનોની માન્યતા હતી કે જ્યાં સૂર્ય કદી આશુમતો જ નથી.

એવા એ પટનું રહસ્ય પામવાના પ્રયાસો ઇ.પૂ. ૨૦૦મા ગ્રીક પીથિયાસના સમયથી થતા રહેલા; પરંતુ વ્યવસ્થિત રીતે એની ખંતીલી સાદસસફરો ખેડવાની શરૂઆત તો ફ્રેન્ચ રાજ્યકાન્તિ પછી થએલી ૧૮૧૫ની મંથિથી જ ગણી શકાય ત્યારથી યુરોપનું એકે રાજ્ય એવું નથી રહ્યું કે જેનો દેશજન એ દિમાગો ને કારમા, હતા આકર્ષક અને મહાનગીને પડકાર આપતા એના કરપટથી વચિન રહ્યો હોય. હુતે ને કહેવડિગનાં જીવ-સટોસટનાં સાદસો, જૅક્સન ફ્રાન્કલન ને માર્પિન ઉપરાંત જેના નામ પણ દુનિયાને મોટે નથી એવા અમંખ્ય વંશિએ લાં સાધેલી ચિન્સમાધિ, અને પૅરી જગતની મહાનગીને આવાહન કરતું, ધીટતા અને ખડતલપણાના પ્રતીકે સમું,

ધુવનો તારો જ્યાં બરાબર માથે પ્રકાશે છે

જેવા અંગેકોની પીડેદદ નયા બેલાલીની કથાઓ આજ પણ સાબળતાં રોમાંચ ઊભા કરાવે તેવી છે.

દખખધુ ખંઃ (Antarctica) ના અમર વિજેતા મર જેમ્સ કોસે પણ એ દિમાગહાદિન ઉત્તરાવર્તને સર કરવાની ઉગ્રેઢ ધરાવેલી, પણ એક બેઢેરે તેને બચાવ્યો ત્યારે જ દુનિયા ફરી તેનું મો જોઇ શકી. એવું જ રોવલ જીઓગ્રાફિક સાસાએટીએ ૧૮૩૩મા શોધસફરે મોકલેલા જર્જેન એકન વિષે બોલ્યું. ૧૮૫૬માં પછી ડૉ જી. રે ઊપડ્યો, રૉસ, પૅરી વગેરેએ શોધેલી ધુવની વૃત્તક રેખાની તેણે સળગ શોધ કરી ને દુનિયાએ તેને વધારી લીધો. ફ્રાન્કલીન વળા એથી ચે વધુ મદદતાકાંક્ષીને વરા થઇ એ પથે ઊપડ્યો, પણ પિલ-ગ્રાઉન્ડની ખાડી પસાર કરી ધરયા આવતા બરફમા તે ક્યાં યુમ થયો તેની વર્ષો સુધી દુનિયાને વાથુ જ ન થઇ. તેના હાવિધ્યના ચોક્કસ સમાચાર આપ-

ઉત્તરાવર્તનો

નારને લેડી ફ્રાન્કલિને ૧૦,૦૦૦ પૅંડ ઇનામ આપવાનું જાહેર કર્યું છતાં એનો પત્તો ન જ લાગ્યો ને વર્ષો બાદ જ્યારે લાગ્યો ત્યારે તો એ અને એના શાશ્વતિભી લોલો જ બાકી રહી હતી. તે પછી એના અનુયાયી એન્ટ્રીના હાવિધ્યની પણ, આયડે તેની લાશ શોધી જગતને જાહેર કર્યું ત્યારે જ ખબર પડી!

પણ જીવનનો જેમને સાચો યડકાટ અનુભવવો છે તેમનાં સાદસે થનગનતાં દિલોને માટે તો એ બલિ-દાનો, રૂકાવટ નહિ પણ રાહરમાની ગરજ સારે છે. એવી જ રીતે એ બધા ચે શહીદો હાવિધ્યના સફરખેડુઓના માર્ગરક્ષકો બની રહ્યા. એમના અનુયાયીઓમાં વંગ, લૉકવુડ, પીચર, એરિકસન, રાસમુસેન, નાનસેન, આમુડસેન, શૅક્લટન, બાર્મો વગેરેની એક એવી જમાન મોખરે આવી કે જેમનાં નામો પણ પાનાં ભરે.

અને એ સી ચે સાદસખેડુઓના દિલમાં એક જ આરજૂ દર્તિ પૃથ્વીના એક નિગૂડ કોપડા સમા ઉત્તર ધુવ પર સર્વપ્રથમ પગલા પાડી પોતાની માતૃ-

ને સૂર્ય ક્ષિતિજ પર ફર્યા કરે છે એ ઉત્તર ધ્રુવ ઉપર પહેલો પણ માંડનાર સાનવીની કથા

બ્રિતિશો એકાંકી તે પર ફરકાવવાની. અનેક દેશોના દેશ-
વાસીઓ તે માટે જનદેશની કરવા તૈયાર રહેલા,
અનેક ધનિકો તે પાછળ પોતાનાં નાણા હોમવા ઉધુક્ત
રહેલા ને અનેક યુવાન હુલો તેનું પહેલું માન આટવા
જરૂરીયા ફરેગ જનવાસી થે એ પરવા રહેલા.

પણ જગત સમસ્તના એ માટેના તનતોડ પ્રયાસો
વચ્ચેથી એક અમેરિકન એ માન છતી ગયો. સંસ્કૃતિની
ગંધ પણ જ્યાં નથી પહોંચતી એવા ઓનલોન્ડની પોર્કની
ભૂશિરના એક હંડા કરાડ પર આજ પણ એનું સ્મારક
ઊભું છે. ધ્રુવવર્તુષની દસ ડિગ્રી અંદર અને ધ્રુવથી
માત્ર ચૈદ જ ડિગ્રી દૂર આકાશ વિસ્તર્યા અરફ પર
વિજયવારી નિગાદ નાખતુ દિગતના પ્રતીક શું એ સ્મા-
રક તે અમેરિકાના રીઅર એડમિરલ સેન્ટ પીઅરીનું.
એ રથાનેથી જ આપણને પરિચિત જગતના અંત
આપી પ્રાપ્ત જગતની રસમશ્રુતિ સર થાય છે.

સામમાં તે ઊપડ્યાં. દેવાઓના કુતરાઓની ટોળી,
આવરક લાતુને સુનદા માણસો તેની સાથે હતા;
પણ અનંત વચોટી માણસની જૂ સરખી પણ પોતા માથેથી
વહેવા ન દેનાર એ દિમાળો પ્રદેશ તેમની ઘોડી જ
પરવા કરે તેમ હતો! દાડ ઝીંઝાવી નાખના તેના હંડા
ફૂંકાડની સામે તે ઊભો માઇલથી વધુ આગળ વધી
જ ન શક્યો ને એટલી સફરમાં તો તેના જમણા
પગનાં બંને દાડકાં બાગી ગયાં હતાં! વહેમળોટમાં
જેમી ગધાને પાછાં વળવું પડ્યું પણ છતાં પીઅરીની
આળો તો દૂરસુદૂરના અગમ પથોને બેઠતી દષ્ટિગયાંદા
લંબાવી રહી હતી. પહેલી જ મજલે એણે ચોકસ
કર્ણુ ને દુનિયા તપ્ત પણ કરી કે ઓનલોન્ડ એ તો
એક જગતો ટાપુ હતો—દોપકલ્પ નહિ!

૧૮૦૬માં તેણે ફરી તેવારીઓ કરી. ઓનલોન્ડના
ઈશાન કેલ્મણી તેણે નવી સફર આરંભી. પહેલા કરતાં
આ ગમતે સાગમંઓની વધુ સંપૂર્ણતા આણેથી, પણ
આ બીજી વખત પણ તેને નવા ઊભાં થયેલા બીપણ
તોફાનો પાસે નમતુ પડ્યું. સદસરોં ગધા ધાગસાઓની

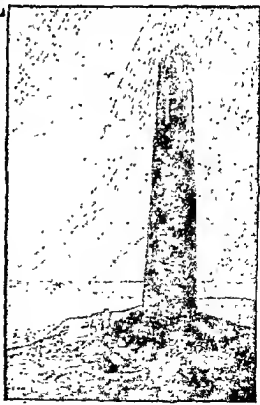
વિજયયાત્રી

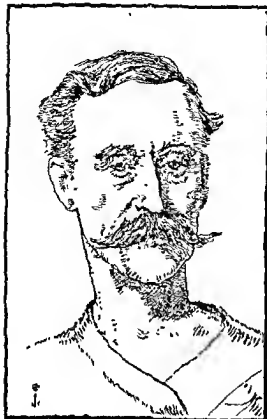
ને ધ્રુવપ્રદેશના એ પહેલા વિજયયાત્રીના વખતમા
તો નહેતો રેડિયો કે જેથી ન્યૂ યૉર્ક સાથે તે સફર
દરગિયાન વાતો કરી શકે, કે નહોતી મગી પાવર્ડ
જેટલી તેને વૈજ્ઞાનિક સગવડો; છતાં તેણે જે સાદસ
ખેડ્યું, ને જેડીને સ્ત્રોતોગાંચ પાર ઉતાર્યું એ કેટલી
હંડી તાકાત સૂચવે છે! એ પ્રસાસ તાકાતથી જ
કેનિસ સરકારે પોતાના સત્તા પ્રદેશમા તેનું સ્મારક
ઊભું કરવાની અનુમતિ આપી છે.

નાવસેન 'ક્રામ'માં ઉત્તરખંડની રણપાટ કરીને
પાછો વળ્યો હાલથી જ એ અનનુપયા ખંડનો દષ્ટિવાજ
લેવાની પીઅરીને તમના જતી હતી. ને આખરે તે અખૂજ
ખતના ૧૮૮૬માં તે ડિસ્કોના ઉપસાથર તરફ રવાના
યર્થ ગયો. સાના અર્ધજાન વચ્ચે તેણે પોતાની ઝૂંગડી
જમણી ને દુનિયાના એ અગોચર ખૂણાના અભ્યાસ
ને આરોહણની સરળતા વિચારવા પાછળ તેણે વખત
ચીતાવવા માંડ્યો.

અસાધ્ય બાર નર્મની અખંડ તપકથા પછી ૧૮૮૮ની

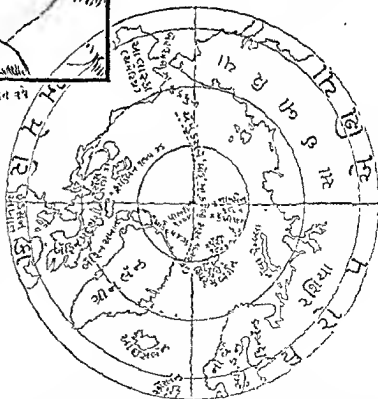
થોર્કબુશિર પર ઊભેલું પીઅરીનું સ્મારક→

તેણે ત્રીજી ને છેડતી સફર આરંભી. તેના નામે રથ-
પાએલી પીઝરી કંચળે પથ્થુ આ વખતે તેને હીક મઠક
કરી. ત્રેપન પાંચી એ વખતે તેની વય હતી. લાંબાં
વીસ વરોળો માળા તેને સંસ્કૃત દુનિયા વચ્ચે વસે
થઈ ગયો હતો. તેને એક પુત્રી પથ્થુ ઐરિકમો સાથેના
આ સહવાસ દરમિયાન જ જન્મેલી, જેનું નામ તેણે
હિમખાળા (Snow baby) રાખેલું.

૧૯૦૮ના જુલાઈની ૧૭મીએ ધારીસ માણસો સાથે, પીઆરી કલેજે તેને બેટ આપેલું જ્ઞાન 'રૂબેરૂટ' બિપડું જાપર સુધીમાં પીઆરીએ સંચિત કરેલું કુવ-પરોનું જ્ઞાન અગાધ હતું. પહેલી ઓગસ્ટે તેનું વડાજી શ્રીનંદ્રાઈ વોર્ડ બુશિરે પહોંચ્યું, જ્યાં તેના દોરન એસ્કિમો તેને આપી મળ્યા. પોતાની દ્દમાં એસ્કિમો લોકો ખૂબ આચાજ ને વશદાર હોય છે. તેઓ કદી આપેલું વચન તોડતા નથી કે મેળવેલું વચન જૂલતા નથી.

उत्तरावर्तः गिलगित्त वी पीअही पुरान नये

નાશ થઇ ગયો ને તેની ટ્રાળા
યે કિસ્મત સંજોએ જ નાશ
પામતી જમી ગઇ આમ
જોતના મોંમાંથી જમવા
છતાં પછી જીવન લંબાવવા-
ની કિસ્મતનીએ ઉદારતાનો
લાભ લેવાનું તેને સ્વપ્ન સ-
રખું ન આપ્યું. પરિણામોથી
એ તદ્દન એ પેરવાદતો-માત્ર
તેણે હાથ લીધેલા બીમકાર્ય-
માં સિદ્ધિ સાંપડે એ જ એક
છુટ્છતને તે વશ રહ્યો હતો.
અને એટલે જ ગયા બંગો
વખત કરતાં વધુ સંપૂર્ણ પ્ર-
યાસ કરવાનો ત્રોષ વખતનો
પાડો નિશ્ચય ખાંધી લીધો.
હસ જ મહિના શાદ

અર્થાં સર્વ દેખાંશ એક જિંદગીમાં મળી જાય છે અને બધી દિશાઓ વિલય પામેથી માત્ર રહિજ દિશા જ રહે છે એ કુતર મુખ પર અજોશિયાની રીઅર એન્ડમાઇલ ફાળટી પીઅરીએ પહેલી પચાંડી પાડી તે પહેલાં અને તે પછી એ પ્રદેશની સફૂર માટે મધ્યમાનનાં રધાન કર્યોતો નહોતો.

ચોક્કસ તેઓ છટા આપ્યા ને જરૂર સામે લડતા જતા, કચડાઇ જવાના દરવખવા ભયને વિભાવે પ્રેક્ષતા તેઓ શેરિડાની બૃશિર તરફ આગળ વધી રહ્યા. ત્યાં પહોંચતાં જ સફરનો પહેલો દરતો ખજાસ થયો.

બીન્ને દરતો શેરિડાની ઓગણતર સૌથી ઉત્તરના છેડા સુધી કેલંગિયાની બૃશિરે પહોંચવાનો દત્તો. ત્યાંથી જ મુખ પર પસારો કરવાની મુશ્કેલી પીચરીની હતી. જરૂરના પડ-પાથમાં પાણી વચ્ચે તેમનું વદાણુ ગાર્ગે કરી રહ્યું હતું. એ પાતળું પડ વટાવ્યા પછી તો કોઇ પણ જળે વદાણુનો કચ્ચરપણુ વાળી મૂકે એવા તરતા જરૂરના ટેકરા તેમની સામે આવી રહ્યા. એવું થાય તો તરત જ સાધનસામગ્રીઓથી ભરેલો હોડીઓ નીચે ઉતારી સકાય એવી સમયક પીચરીઓ કરેલી. તા ૩૦મી ઓગસ્ટે તો તેમનું કમગસીંગ પરાકાષ્ટાએ પહોંચ્યું. જરૂરના એક ટેકરા સાથે અચકાઇ તેમનું વદાણુ ફૂટ-જાણ જેમ ઉછળી નીકળ્યું. તેમાંથી અચ્ચા તો ખરા, પણ આગળ વધવાનો કોઇ ઉપાય ન રહ્યો. છેવટ કાળને માહટથી ઓને તોડવાનો અખતરો કર્યો ને તે સફળ થયો. વદાણુને પછુ જો તેટલું દબકુ કમું ને ફો આગળ વધ્યા.

કેલંગિયાના કિનારાથી હોડસો વાર છેડા ઉપર જ વદાણુ જરૂરમાં જમીનમાં ઉખળતામળતા ૬૦ કિમીનીચે રહ્યું હતું! આડીમાં જરૂર નીચે મઝતી ભરતીના ભયકર થયો. બીરરહ્યા દત્તો ત્યારે પીચરી અને તેની ટોળી જરૂર પર કેલંગિયાને કિનારે પહોંચી, ને ત્યાં સિયાણુ સુકામ બોલો કર્યો! ૭ માસ સુધી સૂર્ય યગરની એ બૃગિનાં અંધારાંમાં તેઓ મારમાર કામ કરવા લાગ્યા. આ કપરા પંથના બેડાણની અસરથી કોઇ મુક્ત રહ્યું ન હતું. ૨૪૫ માંથી ૧૬૦ જ ફૂતરા એટલે પહોંચ્યા સક્રિયતા થયેલા. પણ સાથી વધુ ખાનાખરાળી તો પીચરીની થયેલી. દાયકાનાં મળાને દસ આંગળાં તેણે એ સફરના જ અખપરમાં જાણિ તરોડે દેવાં પડ્યાં. અને જતા દણુ હોસ, ખન કે પૈરુપ દાયોં ન દતો.

જરૂરમાં તેમણે હામૂઓ જોની લીધાં ને સિયાણો બનવાની રાદ એવા લાગ્યા. અને મુનની ઉપા છોડી ને ૧૯૦૯ના દેખાટની ૧૫મીએ એ ઉત્તરાવર્તનો આખરી દરતો શરૂ થયો.

સાત સફરીઓ, સત્તર એકિંગો ને એકસો તેજોમ સુનાં ફનરાઓ સાથે ટોળી આગળ ઉપડી આ છેડા

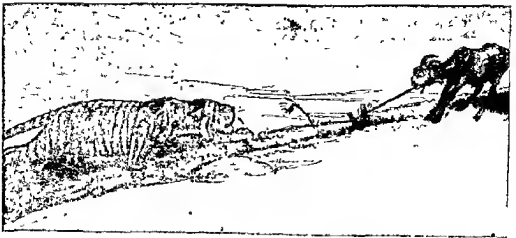
દહાની રોમાંગકતા તો અતુલવે જ સમગ્રવ. ઘણે ય ટેકાણે જરૂરનું એવું તો પાતળું પડ આવતું કે છેડે પગ દેતાં જ આણું પડ નથી પડતું. જેમણે ફૂટ મ્હાડના તરતા ને ખસતા જરૂર પર આલવાનું સાદસ મોતને બેટવાની જે મહિંદી માગે છે તે મહેંદે સાધ્ય નથી. એ પડો વચ્ચેથી જ એક રેજે જ ને કેટલાક ફૂતરાઓ નીચેના મદાસાગરનાં હડાં પાણીમાં મરકે યથા થયાં.

આમ ફૂતરાની સંખ્યા ટૂંકી જની પણ તે જે માણે અધૂરું હોય તેમ એક પછી એક ફૂતરા દબે મરતા માંડ્યા. પણ નમતું આપવાનું તો પીચરી પહેલેથી જ નહોતો શીખ્યો. તેણે એક તુમળો અજમાવી જોયો. મીતરને જરૂરે વાંધાસનું માંસ તેણે ફૂતરાઓને આપવા માંડ્યું ને એ તુમળો અકરીર નીકળ્યો.

માર્યેની પાંચમીએ તેમને સુર્યાં પ્રથમ દર્શન થયાં. એ પ્રકારનો આંતર લૂટતા બધા આગળ વધતા દત્તો ત્યાં તો એમિની એક સીસ પડી. પાછા ફરીને જોયું ત્યાં તો એ જેન થયેલો! વર્ષોથી પીચરીને સાથ ન હોડનાર મારિંગને લાંગેલા જરૂર નીચે પાણીમાં ઉતારી દબ કિરમતે એ સાથ તોડાવી દીધો. હડા વેરાનમાં એક બીની લાય નાખતા બધાછેલી માર્યેના કરી આગળ વધ્યા.

ઉત્તર મુખ દબે ફક્ત ૧૪૦ માઈલના અંતર પર જ દતો. અસાર સુધી ટોળાની આગેકુમ હેન્સનના દાયમાં હતી, પણ દબે સુકામ પીચરીએ પોતાના દાયમાં લીધું. ૮૯ કિમી ઉત્તરે તેમણે છેલ્લો ડાખણી નાખી. જમીનનું તો ત્યાં નામનિશાન ન હતું. અને એ સફેદ જરૂર પણ જમદી જમદી સરી સકાય એવો શીસો જે નહોતો નીચે બાંધા-લેથી આવતો અનાજ એ જરૂરની જમણ ૧૫૦૦ ફૂટની જનાવતો દતો.

ને દબે તો ખેવ દાયવેંતમા જ હતું. ૧૯૦૯ના એપ્રિલની છઠી તારીખ યથ ત્યારે તો જગનની એ કચ્ચનાની બોમનું પીચરીની ટોળીના સાતે સફરીઓની આંખો વાતવવરદન કરી રહી હતી. જમાથી જમા રેખાઓ ફૂટે છે. જમાથી દરિયે મારે દરિયુ સિવાય ખીજ કોઇ દિશા નથી, એવા એ દિગાળા વેગનમાંની ઉત્તર મુખના ખેવની પ્રાંતિએ એ ટોળીના મનગા શા શા ઉત્પાતો જમાબા દસે! પીચરી, તેની સ્ત્રી, મૈથુ દેસન, અને ઇન્જિના, સીંગ્લ, હાટાને ઉડિયાદ એ ચાર એસ્કિમેની

ધીમધીમે બિલાડીની જેમ આગળ વધે અને પોતાના રનાયુ વધા પુકાને એકત કરીને વજૂની જેમ ખેંઠો આ આસન ધાતક હાંમે

મા રા શિકારી મિત્ર પંડિત લક્ષ્મીદત્ત ખૂબ જિંદગીદાર આત્મા છે શિકારી મા જે શુભો નોંધએ તે સર્વ એમનામા છે. સંકટ સમયે વધારે વાધ આક્રમણ કરી બેસે ત્યારે સાદસિક બનીને પોતાના સાથીને સાથ દેવો, શિકાર સંબંધી વિષયોના મુજબ તરવીને સમજીને કામ કરવું અને ભંગલના અગમ્ય સ્થળોએ પીર, અખરખી, શિરતી અને ખર ખનવુ એ સર્વ શુભો લક્ષ્મીદત્તગા છે!

એમનામા ને મારાગ એક મોટો ભેદ છે. એમને શિકાર એકવાનો અને ખાવાનો બનેનો શોખ છે; હું શિકારખેલનાને કેવળ કલાની દૃષ્ટિએ જોઉં છું કદરે શાકાહારી હોવાને કારણે માઈ શિકાર કરવું ખેતુનાય છે. અન્ય વ્યક્તિઓની જેમ શિકાર પણ એક વ્યસન છે; પરંતુ આ વ્યસન બીજા વ્યસનો કરતા ઘણું સાઈ છે. મારી તો એવી ધારણા છે કે વિદ્યાર્થીઓને માટે અને ખાસ કરીને જેમની જીવનવાતનો મધ્યકલ્પ થયો નથી, જેમની નસોમા ગરમ ખૂબ વહે છે તેમની માટે શિકારખેલન એ સાદસ પીતૃતવા માટે પરમ આવશ્યક છે. નવજુવાનોએ તો શસ્ત્ર અને શાસ્ત્ર બંનેમાં પારંગત થવું જોઈએ. 'ઉભયોરપિ સામર્થ્ય સાસ્ત્રાદપિ શરારપિ' વાળી વાત હોવી જોઈએ.

વાધનો સામનો થઈ ગયો તેને જીતી દિવસે લક્ષ્મીદત્તગા આવ્યા. સાઈ મોહું અને એના પર રગતા ભાવોને ધરાણર જોઈને એમણે નિશ્ચય કરી લીધો કે મને કંઈ જાણુ વાગ્યું નથી. તરતજ એમણે ખીખ 'વાધની વાત છેડી.

મોતના મોંમાં

(શિકારકથા)

ચિત્રકાર - રવિશંકર ધણિત

મેં કહ્યું, 'હવે રહેવા દો ભાઈ. આપણે કંઈ ખુદાઈ ફાળવેલો નથી કે ઈશ્વરની સૃષ્ટિમાં ફરક ઠેકાણે પાલેલ કયાં કરીએ. કાલે તો એક વાધ માર્યો છે. અને એમાં તો મારો પેશિકાર થઈ ગયો હાંત એવી લત શાકામની?

લક્ષ્મીદત્ત ખોડયા, 'આને તમે લત કહો છો? મરિને જે મરિને માંડ જાદાર નીકળાએ છોએ. તમે તો કિતાબોના ક્રીડા છો. આવકાશને સમયે જઈને એક આતતાથીને મારીએ એમાં ખોડું રું છે? હવે રહી મારવાની વાત. દિસા-અદિસાની પંચાતની તો મને પરવા જ નથી. હું તો વાધ મારીને મરઘી, હરણ અને તેતરો મારવાનું પાપ-જો એ પાપ હોય તો-ઓછું કંઈ છે. અને જે શત્રુને પાળે તે તો મૂર્ખ છે; કારણ 'વ્યગ્રાને મુર્ખંગાનાં કેવલં વિવર્ધનમ્.'

મેં કહ્યું, 'હવે લાંબીચોડી વાત રહેવા દો. મોઝખું કહોને કે આજે પણ શિકારે જવું છે? શાસ્ત્રોની વાતો ન કરો. શાસ્ત્રોની વાતો તો શયતાન પણ કરી શકે છે.'

લક્ષ્મીદત્તજી બોલ્યા, 'ગમે તે હો. સમતાન કે સમ-
તાનનો દાદો જનાવો, પણ માલો, આજે રવિવાર છે.
કાલથી પાછા એ જ બણાવો, જસ બણાવો.'

મેં કહ્યું, 'હીક; પણ આજે તો તમારી પરીક્ષા. જો
વાધ મળે તો પહેલી જોણી તમારે મારવાની. પણ
દિવસથી તમે વાધ માર્યો નથી. મારે જ મારવો પડે છે.'

લક્ષ્મીદત્તજીએ ઉત્સાહિત જનની કહ્યું, 'સારી વાત
છે, આજે વાધને આ લોકમાંથી પરલોકમાં પહોં-
ચાડવાનું પુણ્ય હું લક્ષ. તમે રોનાપતિ જનની જોયા
કરજો. તો હું નાજી છું, આપણે જે વાળે જંગલ તરફ
આવવા માંડીશું.'

જોજન કર્યું, થોડા આરામ કર્યો અને અમે જંગલ
બાજી આવી નીકળ્યા. મારી ગાઢી વરસાદી દીકરી
કગળા શેવા લાગી: 'જાપુછ, હું પણ સાથે આવીશ.'

'જેટા, હું તો વાધ મારના જાઉં છું.' મેં કહ્યું.
એણે કુસકા લેતાં કહ્યું, 'હું પણ વાધ મારીશ.'
આ સાંભળીને સૌ દરડી પડ્યા પણ એ કંઈ ન
સમજી. જિવારી સમસમીને રહી ગઇ.

એક માઇલ સુધી અમારો માર્ગ નદીને કિનારે
કિનારે હતો. બાગીચીની સદાપક લિસંગતા ધનુષના
આકારમાં ઉછળતી ફૂલતી, પોતાનાં સદાસતી શેવ-
શિખરે, દુગદ્ધો અને અન્નિચ્છુજિન પુષ્પોને અંતિમ
પ્રજ્વાલ કરતી અને અમારો તિરસ્કાર કરતી પોતાના
પ્રિયતમને ગળાવા દોડતી જતી હતી.

માનવ પ્રકૃતિ રોજ એક ને એક વસ્તુ ભેદને
ચાકી ખાય છે. આમાવાસીઓને તાજમહેલ જોવાનું
કુતૂહલ અને કોતુહલ નથી થતું. અમને રસનાનાં દરશોમા
કંઈ ખાસ આનંદ આવતો નહોતો. એ તો રોજની
વસ્તુ હતી. એટલે મેં સ્વર્ગ વિતાવવા લક્ષ્મીદત્તજીને
એકાદ પદાડી ગીત પદાડી લયમાં ગાવાનો આજ્ઞ
કર્યો અને તરત જ આખી ખીણ 'સકટ્ટી ધુમા, સદાની
રદદી; જવાનીયી ધુમા....' થી ગુંથ બીડી. પદાડી ખીણો
અને ટેકરીઓ ઉપર પણ ગાવાની અને ગાન સાં-
ભળવાની એક સિન્જત હોય છે. એક માણસે ગાવા
માંડયું કે ધાસ વાદનારાઓએ પણ પ્રત્યુત્તર વાળ્યો.

એમ કરતાં કરતાં અમે ગામનો પાસે આવી
પહોંચ્યા. અમારા પરિચિત છુટ્ટાએ અમારું સ્વાગત
કર્યું છુટ્ટો અને એની છુટ્ટી દરિદ્રતા, દીનતા અને દુઃખની

સાક્ષાત્ પ્રતિ દતાં. ગરોળીનું ચિન્હ કરવું એ સા-
માન્ય લેખિનીનું કામ નહિ. મારી કલમમાં એ જોજ
ક્યાંથી આવું?

છુટ્ટો એક નાની શી ભગવાંશેષ ખૂંપડીમાં રહે છે.
ખૂંપડીની સામે એક નાનો શો વાડો છે. એમા એના
જનાવશે બંધાય છે. જે નાના બગાડ, જે ગાય-જે
વાધ લઇ ગયો હતો, એક વાહરોડો, દયા, થોડાંક બીયાં,
જસ આજ એની પૂંછ છે. વાસણોમાં એક તવો,
કકડી, તમેલી, યાળા, ત્રણ પ્યાલા અને જે લોટા
છે. કપડાંમાં, છુટ્ટોએ એક ફરેલું કુકતું ને એક પદાડી
સાડી પહેરેલાં અને ધરેણામા નાકમા પહેરેલી સો-
ભાગ્યના ચિહ્ન સમી પિત્તળની નથની. છુટ્ટો એક
લંગર પહેરીને દાયમાં ટુકો લઇને અમારી સારવારમા
પડ્યો હતો. આ ટુકો એના દાદાએ ફોરોડુનના જનાર-
માંથી ગરીબો દતો. કપારેક ફોરો લાવતો અને કપારેક
માફું. આતિથ્યનું તાત્પર્ય જે પ્રેમ, સહૃદયતા અને
પોતાની પાસે જે કંઈ છુટ્ટાનું આનિય પેલા કોઇ કંકાસની
એ હોય તો એ છુટ્ટાનું આનિય પેલા કોઇ કંકાસની
કોઝામિ જેની મહેસોતોમા પીરસવામાં આવતા પડસ
જોજનાથી કેટલા ય ગણું ઉત્તમ હતું. સત્કારના
સાત્વિક લાવયાં એ વૃદ્ધની આખો અમકતી હતી અને
વાવના શિકારથી એને જે પ્રસન્નતા થઇ હતી તે તો
કદાચિત કેસરના પતનથી લોહી નવોર્જને પણ નહિ
થઇ હોય. છુટ્ટાની સામે મયહર શિકારી ગ્રર સંમુ-
એલ બેકર ખુદ આવી જતન તોપણ એ અમારા
જેટલું એમનું સ્વાગત ન કરત. જનતાના મન ઉપર
પ્રવક્ષ વાવનો જેટલો પ્રભાવ હોય છે તેટલો દૂરની
સાંભળેલી વાતનો નથી હોતો.

દરો પીને અમે લોકો જંગલ બાજી આવ્યા. સાથે
એ છુટ્ટો અને સાત આઠ માણસો દતા. વાધને બેટ
મરવા એક જકરો પણ જોડે લીધી હતો. લોકોના
દાયમાં ધારિયાં દતાં. કેટલાકે ગંગ લીધી હતી. ગામથી
જંગલમાં જવાનો રસ્તો ડગલો અને ઉતારનો દતો
જેટલે અને લોકોએ પગદડી ઉપર એકની પાછળ
એક એમ માલવા માંડયું. એક જગ્યાએ પહોંચીને
અમે વિચારકર્ષેકે જે વાધ આટલામાં અરધા માઇલની
આસપાસ હતો તો જકરોનો અવાજ સાંભળીને જર
આવ્યો. જે જકરો ખાંધીને વાધને મારવો હોય તો

આધવાનું રથાન એવું હોવું જોઈએ કે જ્યાંથી અવાજ દૂર દૂર સુધી સંભળાય. ઊંડી ખીણમાં કે મેદાનમાં જ્યાંથી એનો અવાજ માત્ર એક જ નરક સંભળાય એવી રીતે બકરા આંધવો દીક નથી. સાથેસાથે એ જગ્યા આસપાસ ઉધાડી પણ હોવી જોઈએ. એટલે વાધ બકરા પર આક્રમણ કરે તો પહેલા જ અથવા હુમલો કરતી વખતે જ તેને મારી રોકાય. ધણી વાર એવું બને છે કે લોકો બકરાને ઝાડીની પાસે બાંધે છે; જ્યાંથી એક ગળ દૂર ચારે તરફ કશું જ દેખાતુ નથી. પરિણામે વાધ આવીને બકરાનું ગણુ દળાવીને ઊંચકાને ઝાડીમાં ગેય થઈ જાય છે અને શિકારી સાથેજ ઉલ્લુની માફક જોઈ રહે છે. અથવા આધગિયા કરીને ગોળાં ઊંડે છે અને વાધને બદલે બકરાને જ વિંધી નાખે છે. બકરાને એટલી મજબૂતીથી ત્રણ ખીલાઓ ખોસીને આંધવો જોઈએ કે વાધના આક્રમણના ધક્કાથી હારફૂં તૂટી ન જાય. લક્ષ્મીને એ જ રીતે બકરાને ખૂણ મજબૂત બાંધે. બકરા આધનાં પહેલા અમે અમારી ખેતવાની જગ્યા તૈયાર કરી લીધી હતી. અમારી બેઠક બકરાથી પચ્ચીસ ગળ દૂર ઊંચે હતી, ઊંચે એટલા ખાતર રથાન રાખ્યું હતું કે વખતે વાધ ધાયમ થઈને અમારા ઉપર આક્રમણ કરી બેસે તો ચડાણ હોય તો એને ચડતા જરા કહાણા પડે. અમે પહેલા ગુપ્તગુપ્ત બેસી ગયા એટલે બકરાને એમ ખબર ન પડે કે એની સમીપ માણસો બેઠા છે. એમ ખબર પડી જવાથી બકરા એ તરફ જ ભેગા કરે છે અને બે બે કરતું બંધ કરી દે છે. કેમકે એને આદમીનો સહારો મળી જાય છે. સહારાની આશા પણ અને માનવી બંનેને હોય છે.

અમે બેસી ગયા પછી બકરાને બાંધી કરીને ગામના લોકો હોદા કરતા અને વાતો કરતા ચાલ્યા ગયા જેથી વાધ એમ સમજે કે કિમાનલોકો જંગલ-માથી સંધ્યાકાળે રાજેતા મુજબ ચેર ચાલ્યા ગયા.

અમે બંને નિર્જન રથાનમાં ચેરની જેમ ધાતકી દષ્ટિ સ્થિર કરીને વાધનો જન લેવા બેઠા હતા અને બકરા બિચારો પચ્ચીસ ગળ નીચે બે બે કરીને આકાશ પાતાળ એક કરતો હતો. એને પોતાના પ્રાણની પડી હતી. એને શી ખબર કે એનો એ પોકાર એના મૃત્યુને જ આવાહન હતું.

પૂર્ણિમા હતી એટલે રાત પડતાં જ પૂર્વમાંથી

શશિદેવ પોતાની સંપૂર્ણ કાન્તિથી સજ્જ થઈને ના-કળ્યા અગ્નિ એ વખતે ચન્દના ચાંદની સાથે પ્રેમ નહોતો. અમે તો 'કાકચેટ્ટાબકધાનમ્'થી વાધની રાદ જોતા હતા બકરાની ખૂણો અંબન રૂપે ચાલુ હતી. અમે પણ અદીક જાદુગરની જેમ સંતામને વાધની રાદ જોતા હતા સાત, આઠ અને નવ વાગી ગયા. વાધને આવડું હોય તો સમીસાંજે પણ આવી જાય છે.

રાદ જોતા જોતાં દસ વાગવા આવ્યા, ત્યાં લક્ષ્મી-દત્તજીને સીગરેટ પીવાની ઇચ્છા થઈ. પણ મેં સંકેતથી એમને એમ કરવા ન દીધું. કારણ કે વાધને સાવધાન કરવા ને તમામવા માટે જરા જેટલો સંદેહ પણ જસ હોય છે. વાધને મારવો તો પછી, પણ પહેલાં એને ઠગવાનો હોય છે, વીરતા ધરાવવાની સાથે સાથે એને જે છેતરી પણ જાય તે જ એને મારી શકે. દવે રહી મરવા છત્રવાની વાત. એમાં તો વાધના શિકાર સાથે પોતાનો શિકાર ચવાની પણ પૂરી સંભાવના હોય છે.

સાડા અગિયાર વાગે, અમારાથી ચારપાચ ફક્ત ગ દૂર કાકડ (Barking Deer) બોલ્યા. કાકડ બાયબીન થઈને અથવા વાધને જોઈને જ બોલે છે. કદાચિત્ વાધ જ દરે એમ ધારી અમે બંદૂક તૈયાર કરીને સાવધાન થઈ ગયા અને એકીટસે આંખો ફાડીને જોઈ રહ્યા! અણ શું? એક વાગી ગયો પણ વાધ ન આવ્યો! છતાં અમે નિસ્તાદિત ન થયા. અમે તો પુરાતન પાપી હતા.

રામબાણુ

(ભાગ)

રામબાણુ વાગ્યા હોય તે જણે (૨) —ધ્રુવ

કુવને વાગ્યા, પ્રદ્લાદને વાગ્યાં, દરી બેઠા ઠેકાણે.

જર્જરાસમાં શુકદેવજીને વાગ્યાં, વેદવચન પરમાણે-૨૦

મોરચવજ રાતનાં મન દરી લેવા વદાલો પધાર્યાં તેહમે.

કારીએ જઈને કરવત મેલાગ્યાં, પુતપત્ની બેઠી તાણે-૨૦

બાઇ મીરાં ઉપર કોષ કરીને, રાણો ખડક લઈ તાણે,

ઝેરના ખ્યાલા મિશ્નરલાલે, અમૃત કપાં એવે ટાણે-૨૦

નરસિંહ મહેતાની હુંડી સીકારી ખેપ કરી ખરે ટાણે,

અનેક ભકતોને એણે ઉગાર્યાં, ધનો ગગત ઉર આણે-૨૦

ધનો ભગત

વાઘના દયકાવથી જ્ઞાતીયર પરિચિત દના, અમે જાણના દના કે એ તરકર પોતાના બોજન (અકરા) ઉપર જઈ પથુ આવે છે અને વિચાર કરીને ઘણા મોડા પથુ આવે છે. એટલામાં અમારાથી પચાસ ગજ દૂર એક પથર ગણડો, પથ પછી જાતજ ન થયો. અમારી ખાતરી દતી કે ગમે તે હો પથુ એ વાપ જ છે. દૂરથી જ એણે ગકરાને જોયો છે અને પોતે તદ્દન નિર્ભય છે એની ખાતરી કરતા હોનામાનો સદ જુએ છે કે વખતે અકરાની સાથેસાથે ક્યાંક જગત પડી માણસ પથુ ન હોય, એને લાગ્યું કે દવે બધ નથી એટલે એણે આગળ વધવા માંડ્યું. ગકરાએ વાધને જોઈને જે જે કરવું બંધ કરી દીધું, અને સંક્રામણને કાનિલ દષ્ટિએ વાધને જોઈ રહ્યો પોતાની સામે મોતને નમ સ્વરૂપે જોઈને અકરા વિવશ જનીને ગ્રુપચુપ કાંપતો જોયો હતો. દટ વાધ ખુલ્લા મેદાનમાં જાઓ નહોતો, અમે એને જોયો નહોતો; પથુ અકરાની દષ્ટિ એના પર પડી ગઈ હતી. થોડી વાર પછી ઝાડીની ધાર પર એ મગકતા અંગારા ફેલાયા. એ અંજા નાંખતા તેજકણુ તે વાધની વાયાનક આપો જ હતી. અજગર અને વાધની આંખોમાં મોઢક શક્તિ હોય છે. એ શક્તિ અમારી અને અકરાની સામે હતી. મેં ધીરેથી લક્ષ્મીદત્તને દયાવ્યા. ઉત્તરમાં એમણે પથુ એ જ સંકેત કર્યો શિકારને સમયે લાગ્યું વાધનું અથવા મોલનું

એ મૂર્ખતા છે. શિકારના સંકેત હોય છે. એ સંકેતથી અમે તૈયાર થઈ ગયા. વાધે અમારે જોયું કે પોતે એક જ હલંગમાં અકરા ઉપર ફરી સકે એમ નથી એટલે ધીરેધીરે ચિત્તાડીની જેમ આગળ વધ્યો અને પોતાના સ્નાયુ અને પુદ્ગલો એકત્ર કરીને વચ્ચની જેમ મોકો. આ આસન ધાનક હતું અને દવે ગકરાના છવનગી ફાણે ગણતી હતી. પથુ નદિ.

‘ધાંધ.’નો બીપથુ પ્રલયકારી અવાજ થયો. લક્ષ્મીદત્તએ પોતાની મોનાળી બંદુકના બંને લોહ દળાવી દીધા દના. બંદુકના કાયાનક અવાજનો ઉત્તર વાધે જોનાથી મેં વધારે બયાનક મર્મનાથી આપો. વાધને ગોળા વાગી હતી, પથુ મર્મમાં નદિ. પેટમાં વાગી હતી. દું મારી રાષ્ટ્રકસ લઈને મોકો જ હતો. દું ધારત તો સીધી વાધની મોપરી પર ગોળા મારી ચકન. પરંતુ તે દિવસે શિકાર લક્ષ્મીદત્તનો હતો. મોટ ખાઈને વાધ ગરજ્યો અને વિદ્યુતગતિથી લપટીને અંદાજથી અમારી તરફ ફર્યો. અમારા હોશકોશ ડાહી ગયા. અમને લાગ્યું કે યધુ; દિસાનાં પાપેાનું પ્રાપચિત ‘સર્વે વે પૂર્ણ છુસ્વાહા’ થઈ ગયું! દાંહતા વાધને અડપથી ઉપર ચડતા જોઈને મેં રાષ્ટ્રકસ દળાવી. પથુ નિશાન ચૂકી ગયો. રાગિનો સમય, રાષ્ટ્રકસનું નિશાન અને તે જ દોડતા વાધ ઉપર! અડપથી ખાલી કાશ્તુક કાઢીને બારેકો મૂક્યો.

← એકારી બાણ →

(પ્રતિકાન્ધ)

એકારી બાણ વાગ્યાં હોય તે જાણે (૨) —મુવ૦
મંદિરને વાગ્યાં, જી.એ. ને વાગ્યાં, દરે તે કયાથી ફેકાણે!
ગીલમીલમાં મનુરેને વાગ્યાં, માર્કસવચન પરમાણે—એ૦
મૈન્ડુએટોનાં મન દરી ક્ષેત્ર ગવ-ડર પધાર્યાં તે દાગે,
કાશી ગયા પિતા કરવત મેલાણી, જાપને વઢુ ગેયતાણે—એ૦
લુહિતા ઉપર કોમ કરીને જળવો ખડગ લઈ તાણે,
એટલા પ્યાસા બૂખમરાએ અમૃત માન્યા એવે ટાણે—એ૦
યુગિવસિદીની નુંડી સીકાને, બેપ કરી ખરે દાણે,
અનેક યુવકોને એણે ઉદાવ્યા, રામો જમત ઉર આણે—એ૦

રામપ્રસાદ શુક્લ

પથુ એટલામાં તો લક્ષ્મીદત્ત દટ મોનાળી બંદુકના ખાલી કાશ્તુક કાઢીને નવા કાશ્તુક મૂકે ન મૂકે ત્યાં તો, વાધે આંખીને આગલા પંચની ચાપ અમારી આડ ઉપર જોરથી લખાવી. બધું જ —ઝડ, અંખરા, લાકડું—તૂટી ગયું. અમારી કિલ્લે-બંડી વચ્ચે દોરત થઈ ગઈ. અમે વાધની સામે બેઠા દતા. મેં અડપથી જીએ કાવર કર્યો, પથુ ઉતાવળમાં એ એની હાતીમા લાગવાને બદલે મારા તરફ ઉગામેલા તીરછા પંચનમાં વાગ્યો એથી એનો આ-ત્સો પંચે તો એકાદ થઈ ગયો; પથુ ત્યાં તો
હા! એણે જીવત પંચનથી વચ્ચેપ્રદાર કર્યો.

એ સમય અંગારાના દટ માર્દ કાગલનું કંપી ફાટે છે. લેખની મારી એ સમયની મનોરતિને વ્યક્ત નથી કરી શકતી. એ અચૂક દૂર પ્રદારથી લક્ષ્મીદત્ત લોચપોચ થઈને નિર્દેવ પત્થરની જેમ નીચે ગળા-

અને બંદુકની નળીઓ એના મોઝાં ફુલાવી દબને હું એનું માથું ન બધેરી નાખત તો મારું કામ પણ એ તમામ કરી નાખત

કલા બાળ્યા. થપાટને વખતે માત્ર એમના મોઝાંથી આટલા જ શબ્દો નીકળ્યા: 'મારતર, કમોતે મથો!' એમની બંદુક મારી બાલુએ આવી પડી મારું મારું ભમી ગયું. આખો સામે અંધારું છવાઇ ગયું. વાપના ભયથી નહિ, મારા મોતની આશંકાથી પણ નહિ, પરંતુ પોતાની જહામતાના એક માત્ર આધાર લક્ષ્મી-દત્તને ખાતર! એમની પ્રિયતમા પોતાના સમાચાર સાંભળીને કેવું માથું પહાડશે! લક્ષ્મીદત્તના ધરમા તથુ જીવ રતા, એમની આઠાવીસ વર્ષની પત્ની, પાંચ છ મહિનાની પુત્રી અને એમની પાસાં વર્ષની જોતતા. આ માતા લક્ષ્મીદત્તની બે વરસની હિમરે જ વિધવા બની હતી. આવા કુટુંબ પર આ વિપત્તિ-આ વસ્ત્રધાત! અને એના સમાચાર આપનાર હું! આ મારાથી કેમ થશે? કયે મોટે હું ગામમાં જઈશ? મેં એ શરત શા માટે કરી કે આજે પહેલી જોણી તમે જ મારો! આ મોતની નેલિકે જવાબદારી મારી હતી! થવાનું તે જ થાય છે, જે જામવાનની

છમ્મટાહોય છે પણ મને એનું સાધન શા માટે બનાવ્યો? કેણે જ્યો વાધ લક્ષ્મીદત્તને ક્યાં ખેંચી ગયો દશે અને એમના શરીરની કેવીયે દુર્ગતિ કરી દશે એ વિચાર આવતાં હું પાગલ જેવો બની ગયો. આં-ધળિયા કરીને જોણીઓ છેડતીએ તો નિરર્થક જ હતું. કદાચિત્ લક્ષ્મીદત્તમા જીવન બાકી હોય તો નાદકના મારી જોણીના નિશાન બની જાય. એમને દબે શોધું પણ ક્યાં? અને સવાર સુધી રાત પણ કેમ જીવવા? મારી જીવનલીલા પણ અર્દો જ અગામ્ય થઈ જાય તો સાડે થાય કે એક વૃદ્ધ નિરાધાર જોનો શાપ અને ચિત્કાર તો સાબળવાનો નહિ; એક જીવાન પત્નીનો હૃદયવિદારક વિશાપ તો કાનો નહિ પડે! આ દુઃખ અને હિંદસતામા-રાઈફ ત્યાં જ પટકી દબને લક્ષ્મી-દત્તજીએ વારેલી બેનાળી બંદુક લઇને વાધ અને લક્ષ્મીદત્ત જે તરફ ધસડાવા દત્તા તે તરફ હિતર્યો. બંદુક ખોલ્યોને જોઈ લીધી તો બંને નળીઓ બોરેલી હતી. પંદરવીસ યજ્ઞહિતરીને હું જેવો ગરજાવાળા મેદાન-

માં જ્યાંનીતેમરી કરતો હતો ત્યાં એક તરફ એક લાંબી વસ્તુ પડેલી દેખાઈ, ખ્યાલ આવ્યો કે કદાચિત્ લક્ષ્મી-દત્તનું શયન દશે. પણ નહિ, એ તો વાધ હતો!

મેં માન્યું કે રાક્ષસ વાધ લક્ષ્મીદત્તને મારીને મર્યો છે. હું દટી તો નિચાર કરતો હતો ત્યાં તો વાધ એકદમ લપક્યો, અને જો હું બંદૂકની નળીઓ એના મોઢામાં ઢુલાવી દઈને, થોડો ફળાવીને એનું માથું ન વધેરી દેવ તો એક જ ચોટમાં માર્ડ તમામ કામ ખતમ કરી નાખત.

વાધ તો મર્યો પણ દટી મારે તો લક્ષ્મીદત્તની શોધ કરવી હતી. બકરા પર એટલો તો કેષ આપતો હતો કે એને પણ ખનમ કરી દઈ. કેટલું જાણે કયા મુહર્તમાં એને લીધો કે આવી ઘટના બની ગઈ. ખુદશી જગ્યાની ચારે બાજુએ શોધ કરી, પણ કયાંય લક્ષ્મી-દત્તનો પતો ન મળ્યો. દારીને પાછો ઉપર, ખેસવાની જગ્યાએ ચઢીને આંખો અને ત્યાંથી અંદાજ લગાવીને ફરી પાછો ઊતર્યો. ઊતરતાં થોડે જ દૂર લક્ષ્મીદત્તનું શરીર મળ્યું. જોઈને પહેલાં તો મગજ ચંપી ગયું. હાથની ગતિ વધી ગઈ. અંતરાત્મા કહેતો હતો કે વળતે પ્રાણપંખી દટી છવિત દશે. સંવિગ્યાવસ્થામાં માણસ વમળમાં પડેલી લાકડી જેવો હોય છે, જે ક્યારેક ઉછળે છે અને ક્યારેક ડૂબે છે.

સાદસ કરીને હું એમના માથા પાસે ઘેરો મર્યો. હાથ ઉઠાવીને નાડી જોઈ. હે! આ શું? નાડી તો ચાલે છે, ગતિ ખૂબ મંદ હતી. મેં તો ચડકા ગડ્યા વિના મળતામાંથી ખાંડોની જાટલો કાઢી અને લક્ષ્મી-દત્તનું મોઢું ઉઘાડીને લગભગ એક તોલો ખાંડો અંદર ઉતારી દીધી. હું સરાળી પણ નથી અને સરાળ પીતો મેં નથી; પરંતુ શિકારમાં કેટલીક દવાઓ સાથે રાખું છું, અને ખાંડી તેમાં આવરણક વસ્તુ છે. ખાંડી પેટમાં જતાં જ લક્ષ્મીદત્તને આખો ઉઘાડી અને કંઈજવા સાગ્યા. મેં કહ્યું, 'તમારાથી વધારે ખરાબ લાગત મારી થઈ ચૂકી છે. શરીર ધાપલ નથી થયું, પણ મન તો ધાપલ થઈ ચૂક્યું છે. કંઈજવો નહિ. દિવાસળી આપો, દેવતા માફ. રાત્રી દાઢકાં તો પણ જાણે ગળી જાય છે. તમારા ધા પછી અજવાળે જોડે છું. વાધ અહીં પાસે જ મરેલો પડ્યો છે.'

લક્ષ્મીદત્તએ કહ્યું, 'હે! મરેલો પડ્યો છે?'

મેં કહ્યું, 'હા, મરેલો જ પડ્યો છે. અંતે જોઈ મારી ગયો પણ ખાખી.'

દેવતા પાડ્યો, અને લક્ષ્મીદત્તને ઊંચકીને દેવતા પાસે લઈ ગયો. અજવાળામાં એમના ધા જોયા. વાતો કરતાં અને પાટાર્પી કરતાં બહાણું વાળું.

જે સમયે વાધ અમો જેટલેટ થઈ ગયો હતો. મેં જોળી છોડી હતી તે વખતે જોળી ઊંચવાને સમય ન હોવાથી લક્ષ્મીદત્તે ચોતાની ખુખરી વાળની છાતીમાં ઢુલાવી દીધી હતી. મેં એ જ વખતે જોળી છોડી હતી, પણ લક્ષ્મીદત્તના પ્રદારને કારણે હું નિરાશ ચૂકી ગયો હતો. અને વાધે તરન જ એ ખુખરીના વાપરવાને ચપાટ મારી હતી. પંખનો પૂરો આધાર તો એમની બંદૂક પર પડ્યો હતો, ને તેથી જ બંદૂક ઉછળીને મારી પાસે આવી પડી હતી. વાધના પંખના સાજા નળ એમની બુજ પર પડ્યા હતા અને એણે કોટ, ચેરટર, ખગ્લીસ અને સ્વેટર ને વધીને ચામડી બીસી નાખી હતી. આ જ ઝટકાથી લક્ષ્મીદત્ત એટલા દૂર ઉછળી પડ્યા કે જાણે કોઈ ખેસાડીએ ફૂંચાઈ ઉછળ્યો. લક્ષ્મીદત્તે માન્યું કે ખસ અંત આવી ગયો. એમને ફેંકીને વાધ એમની પાસે ગયો, પણ એ એમની મરદન ચૂસી સે તે પહેલાં તો એમણે ચોતાની રહીસદો તાકાત વાપરીને ખુખરી વાધના પેટમાં ખોસી દીધી. વાધ ચોટ ખાઈને ઉછળ્યો અને જોડેસ થઈને પડ્યો. પેલી જાણુ લક્ષ્મીદત્ત પણ અચેત થઈને પડ્યા.

લક્ષ્મીદત્તને ખૂબ ઊંચરડા થયા હતા. એક આગળી પણ ઊતરી ગઈ હતી. આખો અને ચંદેરા ઉપર જાણે કોઈએ દંટરથી ફટકાઈ હોય એવા ચિત્રો પડ્યા હતાં.

હું ચિતા ધાની મોરી ચિતા હતી. વાધના નખની ચોટથી ધા ઝેરી (Septic) બની જાય છે. અને લોકોએ તેવરી પહોંચીને કોઈને પણ ન કહ્યું કે વાધે લક્ષ્મીદત્તને ધાપલ કર્યો છે. વૃદ્ધ માતાના ગ્રેમજન્ય કોપનો ભોગ કોણ ખનત? કહી લીધું કે મજડી પડ્યા એટલે ચોટ લાગી ગઈ અને પત્થર પેસી ગયો.

લક્ષ્મીદત્તે દસ દિવસની રજા લીધી, મારે બીરે સાજા થઈ ગયા અને ફરીથી એમણે ચોતાના ઉદરને દરજી, મોટાર અને તેમની કપર ગનાવવા માંડી. ગ્રેમજન સર્ખાના દિતી પાથી અનુભવ ક્રિસનસિંહ આચડા

મોતી તેની ઉત્પત્તિ પ્રાપ્તિ ને ખેતી

નાચકના સમુદ્રોમાં પણ ઉત્તમ મોતીઓ પાડે છે. મો જાણે છે કે એ મોતી પૂર્વ પાકનાર કાલુ માછલી (Mother-of-pearl oyster: વૈજ્ઞાનિક નામ *Meleagrina margaritifera*) પૂરાં પાડે છે. પણ દુન્યવી વસ્તુઓમાં સૌંદર્યશ્રેષ્ઠ મોતીના જનક એ પોચા પ્રાણીને તો નજરે એવું થે ન મમે! ક્યાં એક ચિત્તાકર્ષક મોતી અને ક્યાં હુબેલ ખરજન્યકા આવરણવાળું મુદ્દુ અને શિથિલ આ નાનું પ્રાણી! મોતીની રચના જાણવાને આપણે એક

મહામૃતું મોતી એ જાનવ્ય આશ્ચર્ય ગણાય છે. સુંદર, શ્રેષ્ઠ ને મનોરમ ધરેલું જનાવવાને મોતીનો વપરાશ અનિવાર્ય કહી શકાય. એ મનોહર મોતીએ કેનું ચિત્ત નદિ આકર્ષ્ય હોય?

મોતી મુખ્યત્વે એશિયાઈ સમુદ્રોની ઉત્પત્તિ છે. દિલ્લી દક્ષિણે સિંદલદ્વીપ પાસે મનારનો અખાત પ્રાચીન કાળથી મોતીની ઉત્પત્તિ માટે પ્રસિદ્ધ છે. અહીં કોડાટબીને કિનારેથી દરિયામાં વીસ માઇલ દૂર મોતી કાઢવાનું મુખ્ય મથક છે. ધરાની અખાતમાં બહેરીન દ્વીપ પાસેથી તો છેક જૂના કાળથી દુનિયામાં પુષ્કળ મોતી મળતાં આવ્યાં છે. મેક્સિકોની ખાડીમાં, આસ્ટ્રેલિયાની કંઠારમાં કેટલેક રથળે અને મુખ્યત્વે તેના વાયવ્ય કિનારે, માડાગાસ્કર, અરબસ્તાન. ન્યૂ ગા-ઓના, જોર્જીઓ, ફિલિપ્પાઇન ટાપુઓ અને જાપાન

આઠો દષ્ટિપાત એ પ્રાણીના ઇવન તરફ કરવો પડશે. જાણીને આશ્ચર્ય થશે કે કેવા વિચિત્ર સંજોગોમાં એ સુંદરતર મોતીઓને જન્મ યાય છે. કે' મદાગાસ્કર કાંચની નાણિકાના કપોલ પરથી સરતાં અશ્રુગિંદુ શા મોતીઓની કથા પણ એ જાણી ઉત્પત્તિની કથા જેવી જ કરણ. રસિક કે ગંભીર કેમ ન હોઇ શકે?

મોતી નીકળનાં હોય એ રથજાના સમુદ્રની સપાટી પર આપણે કોઇ ચીકણા પદાર્થના નાના કટકા જેવા છીપ વિનાના ઝીણા અને પોચા પ્રાણીને તરતો નિરખીએ તો તે વખતે આપણને ખ્યાલે ન આવે કે એ જ પ્રાણી ભવિષ્યમાં મોતી પૂરાં પાડશે. વખત જતાં એ પ્રાણીની છીપ વધતાં એનું વજન પણ વધે છે, એટલે પછી એને સમુદ્રનિર્ગમે જઈ મહેવાળી ફરજ પડે છે;—એ દુણે છે. લાં પોતાના સરીરમાંથી તાતણા

મોળાકત

ચિત્રકર - કનુ દેસાઈ

(વાલેતરમાં બહાર પડેલા ચિત્રસંપૂર્ણ 'મતચિત્રાવલિ' માંથી)

ગાંધીજી

(સિરસ)

તપ્તમાં તેજ ઝાસી જીવન-કેડિને,
દેહનીચે દેશદાષને ડીપડે;
॥ મોનાર! મનમંથનની બહીલે,
હેમ નાજી ધાટ ધડથા ધનુ.

જેવા રેસા (byssus) કાઢી તે નળિયે કાંઈ અચર પદાર્થને વળગી રહે છે, એને યે પોતાના હંતનનિર્વાહ અર્થે ચોપણની જરૂર તો ખરી ને ? એટલે સમુદ્રનું ઝીણાઝીણાં જંતુવાળું પાણી એ પીએ છે એ ઝીણાં જંતુ-એને પોતાના ચોપણ માટે રાખી બાકીનું નકામું પાણી એ શરીર બહાર કાઢી નાખે છે. કવચિત કાંઈ રજકણ, માઝલીનું છંદુ કે કાંઈ સમુદ્રજંતુના દાડકાની અતિ નાની કણી એ ઓઘરરૂં પાણી સાથે જમી જાય છે, પણ મળી ગયા પછી તેને બહાર કાઢી શકતું નથી. એની આ અશક્તિ-માં જ કુદરતે મનુષ્યને મોતીની બહિષ આપેલી છે એમ કહી શકાય. નકામું પાણી નીકળી જતાં એના ખાંધ પદાર્થ સિવાયના કાંઈ નાના-સરખાં કણ પછી જો એના શરીરની અંદર પડી રહે છે, તો પછી ત્યાં એનો અસહ્ય સ્પર્શ એનાથી ખગાતો નથી. એને એવી અત્યંત દુઃખ થાય છે. દુઃખ દૂધાવું કરવા કુદરતે એને એક ઉપાય બહેચો છે. એના શરીરમાં ઉત્પન્ન થતા એક પ્રકારના પ્રવાહી (mucor)નું પડ ચડતી એ પ્રાણી પેલી વસ્તુને આવરી લે છે; પરિણામે તે લીસી જાય છે.

વખત જતાં એ રસનું આપરણ પણ કઠણ જાય છે. પછી તો મેધ-મનુષ્યને મળતા ચૂના જેવા એ રસ (lamina)ના પડ પર પડ પેલી વસ્તુ પર એ પ્રાણી ચડાવતું રહે છે. રક્તેરકતે એ થર કઠણ અને વધારે લીસા બની વસ્તુ મોટી જાય છે, આ જ આપણું મનોદર મોતી.

મોતી ઉત્પન્ન કરતાં એ પ્રાણીઓનું નિવાસસ્થાન લગેશાં છીંછરા સમુદ્ર અને રૈતાળ કિનારે માલૂમ પડે છે; પણ મુખ્યતઃ કાલુ સાંછત્રીની છીપમાં જ સાચાં અને મુંઢર મોતી પડે છે. કેટલાક દેશનાં મોટી નદી ઓમાં પણ મોતીની છીપો તો મળી આવે છે. પણ એ મોટા પાણીમાં થતાં મોતી દરિયાઈ મોતી કરતાં ધણુંખૂં રંગે ઓળા અને સૌંદર્યમાં કનિષ્ઠ પ્રકારનાં હોય છે.

જે છીપો બેડોળ આકૃતિની અને વૃદ્ધિમાં હિંગરાઈ ગએલી તેમ જ દેખાવે કૃત્રિમ અને કુદૃષ્ય રીતે વધેલી લાગતી હોય અથવા જેવા પર પવેપછવી જંતુઓનાં જળાં બંધાએલાં હોય એ જ છીપોમાં મોતી પાડે છે. આ છીપો મોટી હોય છે અને એ ચાર વર્ષની વયે પક્ષોંચનાં મુંઢર મોતી આપી શકે છે. સાત આઠ વર્ષની છીપ સારી પેઠે પુષ્ટ ગણાય છે અને તેમાંની નીકળતું મોતી મોટું અને તેજસ્વી હોય છે. મોતી કાદનારા-ઓ પણ પોતાના પ્રત્યક્ષ અનુભવ ઉપરથી આ જ દલીલત પુરવાર કરે છે.

મોતીની બનાવટ આપણે ઉપર સમજ્યા તે પ્રમાણે તેના મધ્યસ્થ ભાગ તરફ રેતીનો કણ તો કવચિત જ હોય છે. ધણુંખૂં તો કાંઈ ઝીણાં જંતુનો અવશેષ, તેનો કાંઈ ભાગ કે સૂક્ષ્મ 'ડાએટોમ' જીવ (જિનું શરીર ચાકનું હોય છે અને મોતી ઉત્પન્ન કરતાં પ્રાણીઓનો એ ખોસક છે)નો નકામો ભાગ કે મોતી નીપજાવતા કાંઈ પ્રાણીનાં જ છંદા પર મોતી જમાવ છે. ડૉ. લિરટર જેમ્સન, ડૉ. ગ્રીન જૅકે, ડૉ. કિસ્ટર્ટ અને જીન ગ્રામ્પીના સંખ્યાસ્ત્રો (Conchologists)એ પોતાનાં સંશોધનોને અને ઉપરનું

ઉપર: મોતીની જેની (પર્લ કલ્ચર) મા ઓઘરરૂંનો પ્રાથમિક વિકાસ—જન્મ-થી તે આઠ માસ સુધીનો વય: આઠ માસથી તે ચાર વર્ષનો વય સુધીનો વિકાસ. નીચે: ઓઘરરૂંની પૂર્ણ વરણા દસ વરણી વયે

મેનવ્ય બદાર પાડ્યું છે. મંગોરેના અખાતનું મોતી કાઢવાનું કામ જોઇ લખાએલાં, લિવરપુલના પ્રેા દર્ડ-મંગના તે વિષયઉપરના અહેવાલમાં ઉપરની માન્યતાને કહીક અંશે ટેકા આપતી દૃષ્ટિકત મોધાએલી છે. સામાન્ય રીતે બધાં મોતી એ રીતે જ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેઓ નક્કર હોય છે. મોતી જેમ વધુ નક્કર નેમ તેમાં કૉમ્પિનનું તત્વ વધુ હોય છે. તેના તાજેતરમાં જ થએલા પૃથક્કરણ પરથી આરલાં રાસાયણિક દ્રવ્યો તેમાં હોવાનું સાબિત થયું છે; તપ દકા કાર્બોનેટ ઓફ લાઇમ, ૧૨ દકા સજીવાલુઓ(કૉમ્પિન વગેરે) અને ૩ દકા પાણી.

કોઇકોઇ વાર તો મોતી હદ ઉપરાંત મોટું બની જતા એ પ્રાણીનું શરીર બેદી બદાર નીકળી પડે છે અને છીપ તથા એ પ્રાણીના શરીર વચ્ચે છૂટું પડી રહે છે. ધણીવાર એ રીતે તૂટી પડતું પોતાનું શરીર સાધવા માટે જે પ્રવાહીનું આ મોતી બને છે તે જ રસ ત્યા દ્રવ્ય છે, અને તે વડે એ મોતી છીપની અંદરની સપાટીને ચોટી રહે છે. એ રિયનિમાં એ મોતી એવી રીતે દંકાઇ જાય છે કે તેનો અર્ધ ગ્રાજ બાજ જ બદાર દેખાય છે. અવેરીઓમાં એ મોતીનું સ્થાન બોનાયું હોય છે. જ્યારે કાલુ માછલી પર કોઇ બીજું પ્રાણી આક્રમણ કરે ત્યારે પોતાનું રક્તણ કરવા, અથવા કોઇ સુદમાં ધાધી કે બીજાં કોઇ કારણથી નેતી છીપમાં છિદ્ર પડે તો તે પૂરવા પણ તે એ જ પ્રવાહીનો ઉપયોગ કરે છે. તે વખતે થએલા એ રસના જમાવનું જે મોતી બંધાય છે તે તો ખૂબ મોટું, પોણું અને પાણીદાર બને છે. એવા મોટા મોતીને આપણે અંગૂરી મોતી તરીકે ઓળખીએ છીએ.

મોતીની છીપ કાઢનારાઓ કોઇ કાલુ માછલીની છીપને ખુદી જુએ અને લાગ આવે તો તેમાં કાંઇક સ્વ-ક્રમ વરતુ તેઓ મૂકી દે છે. વખત વીનતાનેના પર મોતી બંધાય છે. બીનનાં મોતીઓમાં ક્યારેક સુદની કે બીજી મૂર્તિઓ કે એવું કાઇ જોવામાં આવે છે ને એ અદ્ભુત દેખાતાં મોતી ધણીને વિસ્મયનો વિષય બને છે. એ મોતી આ જ રીતે બનેલાં. કાલુની છીપમાં સુદની અતિ બારીક કોરેલી મૂર્તિઓ મૂકી નેના પર મોતી બંધાવા દીધેલી આવી છીપોનો સંગ્રહ લંડનના સાઉથ કેન્સિંગ્ટનમાં આવેલા નૅયરલ હિસ્ટરી મ્યુઝિયમમાં છે. હવે એ મૂર્તિઓ છીપના ચરોથી દંકાઇ ગએલી છે.

કોઇઓ સંગ્રહાલયમાં ગાર કૉર્ટ વજનનું ખુલ્લતા મોતેરી રંગનું એક તેજસ્વી મોતી છે ને એના નીતર્ધા પારદર્શક પડનીચે સફેદ દાર્થોનો સંપૂર્ણ આકાર જોઇ શકાય છે. એ મોતી બે દાનર વર્ષનું જૂનું કલ્પવામાં આવે છે અને એના ગર્ભગામમાંનો દાર્થો દાર્થીદાંતનો બનાવેલો હોય એમ સુદમદર્શક યંત્રથી તપાસતાં જણાય છે.

મોતી ઉત્પન્ન કરતા એ પ્રાણીની છીપનો બદારનો ભાગ જેમ ધસાતો જાય તેમ અંદરનો ભાગ બદાર આવતો જાય છે. છીપ પાનળા અને અસમર્થ ન થઇ જાય તે માટે એ પ્રાણી અંદરથી પોતાની છીપ પર પડેા ઉમેરતું જ રહે છે અને છીપતે મજબૂત રાખે છે, કેમકે પાનળા છીપમાં રહેવું કાલુ માછલીને બધાવદ લાગે છે. વાસ્તવિક રીતે જે રસનું મોતી બને છે ને જવરતુના એ છીપના થર પણ બનેલા હોય છે. એ છીપ બદારથી જેટલી બેડાળ અને વિષમ દેખાય છે તેટલી જ અંદરથી સુંવાળી અને સુંદર હોય છે. પોતાનું થર કોણ મળેનું ન રાખે ? ધણી વાર તો છીપની અંદરનો એ ભાગ સૌદર્યમાં મીનાથી પણ ચડી જાય છે. એ છીપો એકઠી કરવાનું કામ દિંદને કિનારે ધણે સ્થળે ચાસે છે, પણ ક્યાંયે નિશ્ચિત પદ્ધતિથી કે સતત નહિ. એ છીપોની નિકામ મુખ્યત્વે દક્ષિણ દિશમાંથી પુષ્કળ પ્રમાણમાં થાય છે. મદ્રાસ તરફ તુતીકોરીન એવી નિકાસનું મુખ્ય મથક છે. એ છીપો ધરેણાં, રમકડાં, જાટન અને અપુ કે છરીના દાયા બનાવવામાં ઉપયોગી છે. દિંદમાં કોરા, બેરા અને આગ્રામાં લાકડા તેમજ પત્થર પર મોતીની છીપો જડવાનો ઉદ્યોગ જૂના સમયથી છે.

સ્વાતિ નક્ષત્રમાં પડનાં વરસાદનાં દીપાં જે કોઇ મોતીની માછલી અંદરથી ઝીલી લે તો તે દીપાંનું તેના પેટમાં મોતી બને છે, એવી આપણી આ પુરાણી માન્યતામાં કેટલું તથ્ય દરી ? આપણાં પુરાણન પુસ્તકોમાં ઘણા વિચિત્ર ગુણધર્મનાળાં અને ઘણી વિલક્ષણ રીતે ઉત્પન્ન થનાં મોતીઓનો ઉલ્લેખ પણ મળે છે.

મોતીની ખેતી

મોતી કાઢવાનો ઉદ્યોગ જ્યાંજ્યાં ચાસે છે ત્યાંત્યાં અમુક સુદત સુધી જ જોકે મોતીની છીપો કાઢવાની પરવાનગી મળે છે, છતાં નાની વયની છીપો પુષ્ક છીપો કાઢનાં સાથે પણ બદાર નીકળા આવે છે. પરિણામે

કાણું: મોતીની ખેતી (પર્લ્કલ્ચર)માં ઓઈસ્ટરમાં ભારીક કણ પચેશાવવામાં આવે છે. જમણું: એ કણ પર રસ માગીને વિઝસેકું મોતી

મોતીની છીપોની સંખ્યા ઘટે છે અને સાથે સાથે પરિપક્વ મોતી પણ બહુ ઓછાં મળે છે. તેથી એ સંપૂર્ણ સાચાં મોતીની કીમત બહુ વધારે આપવી પડે છે. તેમાં જે છીપ ઉપર નવિ પણ અંદરના મુંચાળા ભાગ પર થતું પૂર્ણગોળ મોતી વધુ કીમતી લેવાય છે.

સાચાં મોતીની આ આજન દૂર કરવા પાશ્ચાલ વિજ્ઞાનીઓ વર્ષોથી પ્રયાસ કરતા આવે છે. કાણુ માછલીના શરીરમાં મોતીરસની કેયળી (pearl-seac) થાય છે, એ કેયળીમાના રસ વડે પ્રયોગોદ્ધાર ગરજ મુજબનાં મોતી મેળવી શકાય છે એવું ઇ. ૧૮૮૦ માં બર્લિનમાં ભારાએલા આંતરરાષ્ટ્રીય મોતીપ્રદર્શન વખતે જાહેર કરવામાં આવેલું તે એવું એક અભિનવ મોતી પ્રદર્શનમાં મુકાએલું પણ પડ્યું. એ પ્રદર્શનમાં ગમેલા એક જાપાની સંશોધક ડૉ. મિત્સુકુરીએ પોતાને દેશ જઈ તે જ વખતથી મોતીની છીપો ઉછેરી એવા મોતી પકવવાની રીત શોધવાના અખતાર આણુ કર્યા. માછળથી તે પદ્ધતિ પ્રમાણે મિ. કેઝીમી મિકોગેટોએ પ્રયોગો કરી ૧૮૯૪ સુધીમાં નીમડ તરિકે ઓળખાતા અકધિયાં મોતી ઉત્પન્ન કરવામાં સફળતા મેળવી. અને ૧૯૧૩-૧૪ સુધીમાં તે એ આખી પદ્ધતિમાં તેણે સંપૂર્ણ સફળતા મેળવી. આ મોતીને તેણે કલ્ચર મોતીનું નામ આપ્યું છે. હજુપણ એના એ દિશામાં પ્રયોગો તે આજ આજોસ વર્ષથી આણુ જ છે. અને જુદીજુદી નવ જાતનાં મોતી, કાણુનાં ઈંડા સંમદવાનાં મોટાં પાંજરાં અને મોતીને તેજસ્વી કરવાની રાસાયણિક ક્રિયાનો વિશિષ્ટ અધિકાર (પેટન્ટ) મેળવેલાં છે.

રાસાયણિક દ્રવ્યોનાળા તાસડો સાચેનાં તાસનાં

પાંજરાં એ જે માસ સુધી દરિયામાં રાખે છે. દરમિયાન દરેક પાંજરામાં સોળ સોળ દળદર જેટલા ઈંડામાંથી તાજું જ નીકળેલાં જવ્યા (spawn) કાંઈ આકર્ષણ બળે આવી મોતી જન્મ છે. સામારણ રીતે દસ ડિગ્રી જેટલા ઉષ્ણતામાનના દરિયાના દલકા પાણીમાં ૪ થી ૧૫ મીટર સુધીમાં તેઓ પુષ્કળ જગ્યામાં હોય છે. જે વર્ષ સુધી આ જગ્યાને સંભાળપૂર્વક ઊછેરવામાં આવે છે તે પછી દરિયામાં છોડી દેવામાં આવે છે.

એક વર્ષ રહીને મોતી માટે ડૂબકી મારનારી 'આમા-સાન'ને નામે ઓળખાતી જાપાની કુમારીઓ તારની ટોપલીઓમાં માછલીઓ એકઠી કરવા દરિયામાં ઊતરે છે, કારણ એટલા માળામાં તે પુખ્ત બની ગઈ હોય છે. મિ. મિકોગેટોના શસ્ત્રવેદો આ એકઠી કરેલી માછલીઓના શરીરમાં પિચકારોદ્ધાર રજકળો (epithelium) દાખલ કરી દે છે. આ એપિથેલિયમ પાણું એ માછલીઓમાંથી કાઢી પીછ પુખ્ત માછલીઓમાં દાખલ કરવામાં આવે છે. એમ કરતા યતા જાળમે રસાયણોગી રૂપી એ માછલીઓને પછી પાંજરામાં મૂકી સાત વર્ષ સુધી સમુદ્રતળે રાખે છે. ૭ ૭ મહિનાને અંતરે એ પાંજરાને પાણીની સપાટી પર લાવી તેમાની છીપોને સાફ કરે છે. સાત વર્ષને અંતે તેઓ એ છીપોમાંથી અર્ધ ઉપરાંતમાંથી કર્ણણ (કલ્ચર) મોતી મેળવે છે. જાપાનનો ગોકાસી ઉપ-સાગર આ કર્ણણ મોતીઓનું મોટું મથક છે તે જૂનની શરૂઆતમાં એ કાર્ય ત્યાં મમદોષકાર વ્યાપે છે.

વૈજ્ઞાનિકોના અભિપ્રાય પ્રમાણે સાચાં અને આ કર્ણણ મોતી વચ્ચે કાંઈ મહત્વનો તફાવત નથી;

અને તેઓ યુધ્ધપર્યંત લગભગ સરખાં જ છે. અસુસ્થ પણ જનસંઘ મોતી અને કર્પણ મોતીનો અંદરનો ભાગ જોનાં ખોળી રચના ધ્રુવોનું સરખી જ માલુમ પડી છે. આજકાલ એ કર્પણ મોતીઓનો સારો પ્રચાર થયોતો છે અને કંઈક સુઝણ અને મરતાં હોતાં ઉપાડ પણ તેવો જ છે. કર્પણ મોતીને સાચાં મોતી ગણી દિદી સરકાર સાચાં મોતી નેટલી જ તેમની જકાત લે છે.

દિલનાં મધક

પૂર્વકાળથી દિદનું મોતી કાઢવાનું કામ પ્રસિદ્ધ છે. પૌરસ્ય દેશોમાં શિલલકીપનો મોતી કાઢવાનો ઉદ્યોગ મોટો ગણાય છે એ ઉદ્યોગ ત્યાંની સરકારને જ તાબે છે ને એકે મોતી ચોરાઈ ન જાય તે માટે ત્યાં પૂરતો વળતો રાખવામાં આવે છે. ત્યાં દર વર્ષે મોતી મેળવવા લગભગ પાંચ કરોડ કાણુ માછલીની છીપો પકડવામાં આવે છે અને સરેરાશ આશરે પચીસથી ત્રીસ લાખ રૂપિયાની આવક એ ઉદ્યોગમાંથી થાય છે. કેાઈ કેાઈ વખત તો એક જ દિવસે સાઝચાર લાખ નેટલી છીપોની વિપુલ સમ્યા ત્યાં મળી આવે છે. દુર્નિકારીના પાસે નિજેલેક્ષોનો મોતી કાઢવાનો ઉદ્યોગ પથ્થુ અગલનો છે. ક્યારેક કરામી નજીક પથ્થુ મોતી મળી આવે છે. બ્રહ્મદેશના મેરગુપ્ત પરગણાનો મોતીની છીપો કાઢવાનો ઉદ્યોગ કીક ચાલે છે અને ત્યાંની સરકારને તેની સારી પેદાશ છે.

મોતી કાઢનારાઓ સાથે કાઢે પહેાળી છીપોને પોત-પોતાના હાપરા હેંડળ લઈ જાય છે અને ત્યાં એના ચાર દગલા કરે છે. તેમાંથી એક દગલો ડૂંગડી મારનારાઓને બહિરા તરફ મળે છે. પછી એ મોતીની છીપોની ત્યાં દરરાજ થાય છે. તે વખતે જુદાજુદા દેશના અને કામના દબતરો મોટામોટા જવેરીઓ, વેપારીઓ અને દલાલો પગે ઉઠોગી લોકોનું ટોળું ત્યાં તંબુઓના જગનરમાં દાબર રહે છે. એક દબર છીપનો જથ્થો એક સાથે વેચાય છે. જે વેપારી લાઝચાળી હોય તેની છીપોમાંથી મૂલ્યવાન મોતીઓ નીકળી પડે છે અને ઘણાના પૈસા બરબાદ પણ જાય છે. ઘણીવખત એ ઉદ્યોગનો કેાઈ કંપનીને ઇનતરો અપાય છે અથવા જુદાજુદા માલિકો પણ એ કામ ચલાવે છે.

એ મોતીની છીપોને તેમાંની કાણુ મરી જાય તે માટે જખીનગા દાટવામાં આવે છે. છીપ સુકાઈ જતાં

તેમને છરીથી ઉધાડી જેમાં મોતી દેખાય તે છીપોને જુદો દગલો કરે છે. પછી એ મોતીઓને ચૂંટી કાઢી તેમને ચમકદાર, સ્વચ્છ અને સુચારીલાં કરવા મોતીની જ લાગમથી બસે છે. એ કાર્યમાં પહેલાં મીઠું અને ચોખાનો લોટ પણ વાપરતા. મોતીનું કદ નહોતું કરવા પીત્તળની ચડતર કાણું પાડેલી દસ રકાળીઓની એક થપ્પી કરે છે. કાણું ઉપરથી કમાનુસાર સહેજ નાનું થતું આવે છે અને નીચેની સૌથી મોટી રકાળીમાં તદ્દન નાનું બને છે. જે રકાળીમાં મોતી અટકે તે વળતું એ ગણાય છે પછી તે તોળા, તેના રંગ, કદ ને આકાર પ્રમાણે તેનો વર્ગ નહોતો કરી કીમત અંકાય છે. મોટું, સુરેખ અને લાવણ્યમય મોતી ગહમૂલ્ય ગણાય છે. ખારીક મોતી બાજરીમાં મોતી (seed pearls) તરીકે ઓળખાય છે.

આ સામાન્ય તેજસ્વી મોતી ઉપરાંત ખીજનું બહુ-રંગી પ્રકાર આવતાં મોતી પથ્થુ મળી આવે છે. કેાઈ ખીજી કે મુઝાળી તો કેાઈ વાલળી કે કાળી હાવાવાળા, કેટલાક તોણે તેજસ્વી પ્રકાર આવતાં તો વળી ખીજનું સોનેરી રંગનાં, પ્રસન્ન રિંગત વેરનાં મોતી પણ દાય આવે છે. દુર્નિવાહરમાં આજે સર્વોત્કૃષ્ટ ગણાતું મોતી ઝોરકમાં ઝોરનાના સંપ્રદરશ્યાનમાં છે અને 'લા પેશ્લે-ઝિના'ના નામે તે ઓળખાય છે સંપૂર્ણ વર્તુલાકારનું એ ભારતીય મોતી અમાધારથ કાતિનું છે અને તેનું વજન ૨૮ કેરેટ થાય છે. સર્વાંગસુંદર મોતીનો એ નાદર નમૂનો છે. ચાલીસ ઝેન વજનનું બોઝું એક સુંદર મોતી પશ્ચિમ આસ્ટ્રેલિયામાંથી મળી આવ્યું હતું. લંડનના સાઉથ કેન્સિગ્ટન, અજિયમમાં મિ. બી. અર્સલ્ફ હોપના સંપ્રદમાં દુનિયાનું અસારસુધીમાં મળેલું મોટામાં મોટું મોતી છે. અસમાન આકૃતિનું એ તેજસ્વી મોતી અદારસો ઝેન વજનનું છે અતે એનો પરીધ આઝાર ધ્રુવ છે. જે છીપમાંથી એ મળ્યું હતું તેના કરતાં એ હગણું વધારે વજનદાર છે! ઇરાનના શાહે એક નામચીન મોતીની કીમત ૧,૮૦,૦૦૦ પૌંડ આપી હતી, અને ઇજિપ્તની રાણી કલોઓપેટ્રાએ એક કમનીય મોતીની કીમત ૮૦,૦૦૦ પૌંડ આપી કહેવાય છે.

ધરેણાં સિવાય મોતી મુખ્યત્વે કશા જ અપમાં નથી આવતાં. મનાય છે કે મોતીનાં ધરેણાં પહેલાંથી પ્રહોલી અને બીજી અતિષ્ઠ પીડાઓ દૂર થાય છે.

મોતી (રામસિંહ કા. રાંડોડ)

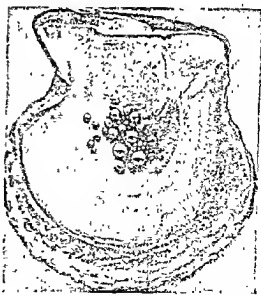
મોતીનો શણગાર મંગલકારી બ્રેખાય છે અને તેને ધારણ કરનાર તેથી આકર્ષક દેખાય છે. કદાચ-કોઈ દવામાં મોતી વપરાય છે. આંખના રોગો માટે તેની લક્ષ્મી વપરાશ બહુ ઉપયોગી છે. 'શુદ્ધ સાચાં મોતીનો મુદ્રો' એમ સુરમાની શીશીપર કોણે નદિ વાંચ્યું હોય? પાનમાં ખાવાનો ચૂનો પણ સાચાં મોતીમાંથી જનાવવામાં આવે છે. અને ઉત્તર દિલ્હીસ્તાનના શીમતો મહેમાનીમાં એને મુખ્ય રસાન આવે છે.

મોતીને તેજ્ય કે સુરકમાં વધારે વખત રહેવા દેતાં તેણી પડેપડ છૂંદી થઈ જાય છે અને મોતી નકામું બને છે. કાળજી લેવાની સાચાં મોતી પણ પીળા પડી જાય છે. તેમનું તેજ ઘટતા તેમની કીમત પણ ઘટે છે. એ નુકસાનમાંથી જાવવાનો ઉપાય કોઈ સચ્ચી શકના ન હતા. આપણા પ્રખર રસાયણશાસ્ત્રી શ્રી. ત્રિભુવન-દાસ ગન્ગુલી એવાં મોતીઓને ધોવાનો આસાર સુખી દુર્લભ એવી એક રાસાયણિક ક્રિયા હાથ કરેલી. એ રીતે ધોવાતું મોતી વજનમાં ઘટે છે, પણ મોતાનું અસલ સ્વરૂપ પકડતું હોતા ઝવેરીનો તેના વજન તરફ તો દુર્લક્ષ આવે જ એ દેખીતું છે.

હિંદી પ્રગ્નનો મોતી મારેનો ઉત્કટ પ્રેમ પ્રાચીન કાળથી આવ્યો આવે છે. હિંદી સ્ત્રી જ મોતી પહેવાથી મળતી ખરી સિન્નત માણી શકે છે. તેના કર્ણકુચ અને નયનીમાંથી લટકતું એકેક પરમ પ્રેમપાત્ર મોતી તેના ચલન વખતે કપોલ અને અંધરો કોષ અગમ્ય શકિત સ્પર્શ કરી તેમને કેવી પ્રકુલ્લ રાખે છે! અને તેથી થતું સંવેદન તેના પ્રિયાય કોણુ ન્દણી શકે? મોતાની ગદગત અને વિરમવતીનો પરિચય આપતો સમુદ્ર પરાધર્મી માનવચરણે મુંદર ને જલમુલ્ય મોતી ધરી રહ્યો છે. એ દરિયાઈ દોગલ હાથ કરી સમુદ્રની પ્રભુતા પ્રમાણતાં, તેના તરફ પૂજ્યભાવ કેમ ન પ્રગટે? રામસિંહ કા. રાંડોડ

બધરે શાકે માછલીઓ તાજા આરટોલિયાના દરિયામાં ડાખસે દૂર પડેરીને મોતીની છોપો વીણતા હુ ગદી માતનારાઓ

આરટોલિયામાં આવેલા શાકસે બે (શાકે માછલીના અખાત) ઉપર કચ્ચર કરેલી એક જ આછરમાં પાકેલાં મોતી

અલીબાબાની ગુફા

જ્યારે મોઝું આંખું ને તેણે પરખારે
એને પેલા પ્રવેશદ્વારમાં દડમેલી
દીધો. થોડેક ચાલો એક તૂટેલા પથર
પર તે બેઠો. પ્રવેશદ્વારના પાણી પર
પડતા સૂર્યના પ્રકાશથી ગુફામાં
સમરંગી પ્રકાશ ફેલાઈ રહ્યો હતો.

અલગ કોણત મેળવી શકાતી હોય તો જિંદગીને
ખતરામાં મૂકવા એ ઘણું તૈયાર હોય છે.
શિશ્ટન એવા જ પ્રકારનો આદમી હતો. આફ્રિકામાં
તે તાજે જ આવેલો. સુશ્રેયાના છુપાણેલા મુવર્જુ-
ભંડાર, દાથીઓનાં અગોચર કષ્ટરતાન અને દાથી-
દાંતોમાંથી માલેતુત્તર બોલ્યા અખુલ્લાના છુપાવેલા
અપ્રાપ્ય ભંડારો વિષે તેણે ઘણી કહેલીઓ સાંભળેલી.
ઘણી વખત તેને થતું કે એકાદ એવાનાનો સરખો
ભંડાર હાથ લાગી નય તો હીરાની ખાણોમાં કરવી
પડતી મજૂરીથી જિંદગીભર છૂટી જવાય.

વખત જતાં આ ધૂન તેના મગજ પર કાબૂ
જમાવતી ગઈ. એક વખત અચાનક એની જ કોઈ
ધૂનને પરિણામે, કિશ્કૂસ પ્રાપ્તતા વેરાનમાં તે ભમવા
નીકળી પડ્યો.

ફરતો ફરતો દરિયા પાસેના એક ટેકરા પર તે
પહોંચ્યો ને ત્યાં આરામ લેતા બેઠો નીચે નજર કરી
બેઠ. બરતીનો વખત હતો. ચડતાપડતાં મોજાંમાં થોડી
વાર તો તેણે ગમ્મત માણી, પણ પછી અચાનક
તેની આખો સંકોચાઈ. કારણ?

બરતીના પાણી પછડાતાં એ છેડે પથરમાં કે-
રાએકું નાનું શુ પ્રવેશદ્વાર તેની નજરે ચડ્યું હતું.

કોઈ સાધારણ વ્યક્તિ એ હોત તો તો કુદરતની
અત્કૃતિ તરફે પડી એ ધડી તેના નિરીક્ષણમાં રાજ
યજતેણે આજતી પકડી હોત. પણ શિશ્ટન તો મદદર
કાફી હતો. 'નહીં કોઈ લાંબી ગુફા લાગે છે; અને
કોઈ માર્ગના પૂતે હજી સુધી તેમાં જવાની દિગત
પણ કરી હોય એમ લાગતું નથી. "પ્રુથ જ સમસમ"
એવી અલીબાબાની જ જાણે ગુફા! કોઈ અજાણ્યા
અલીબાબાનું નાણું તેમાં કા રાહ બેતું ન પડ્યું હોય?
ચાલ દીકરા! કાં તો જિંદગીની મજૂરીથી સમજાશે
છૂટી જઈશ ને કાં તો જિંદગીથી હાથ ધોઈ બેસીશ!"

તરત શિકારનો હરો લેતાંકને તેણે નીચે પીસ
ફૂટ જોડે પાણીમાં કુદકો માર્યો. ચડતી બરતીનું એક

થોડી વાર ત્યાં જ તેણે આરામ લીધો. દરમિયાન
સામરમાં પણ એટ આવતાં સૂર્યનો પ્રકાશ વધુ ને
વધુ ગુફામાં આપવા લાગ્યો હતો. નવરા બેસી રહેવાથી
કંટાળો અને કંઈક કરવાની ટ્રેરણાથી શિશ્ટને ગુફાની
જમીન ઠારવા માંડી. એકાદ ચોરસ ફૂટની જમીન
કેરી કેરેલો સપાળો જ્યોત્સનાશમાં આગતેમ ઉચલાની
બોનાં તેમાં કંઈક પ્રકાશિત પરતુ બેવામાં આવી. દર્પ-
વેશમાં એ જોતો બેઠ્યો, 'એ જ! એ તો હીમ જ!
અલીબાબાએ આવા વેરાનમાં પોતાના ખમ્મના
ન સંતાડે તો તો દરકોઈ એ હાથ કરી સે!'

દરિયાનાં પાણી ગુફાથી દૂર ચાલ્યાં ગયાં એટલે
શિશ્ટન સીધો ટેકરા પર હોડ્યો. ત્યાં રાખેલી હુટ, કપડાં,
ખમ્મલથેસો અને બંદૂક જ્યાં એકી સાથે ઉપાડતો
આવ્યો. હુટમાં પેસે બોરેલો કચરો નાખ્યો ને પાણી-
માં તેને તારવવાના કાગમાં ને લાગી ગયો. બધી મારી
નીતરી ગઈ ત્યારે ઝીણા કાંકરા વચ્ચે તેણે જે જોયું તે
તો મગજ ને આંખ બંનેને અવિશ્વાસ ઉપજાવે એવું હતું.
પોતે ઉઠાવેલા તુછા મુજબના જ એ પાંચ હીરા હતા!

ને એ હીરા હોવાની ખાત્રી થતાં તો તે જાણે
ઝાડો જાણે જમીન બોદતો જાય, કચરો હુટમાં ગાળતો
જાય ને હીરાનો ટપચો એક જાણુ કરતો જાય.

આઠેક કલાક તો તેણે સખત પરિશ્રમ કર્યો. સવા
સો જેટલા હીરા એ એકઠા કર્યા. 'હવે તો આપણા
દાચમાં જ છે ને?' એવું વિચારી બાકીનો પરિશ્રમ
ખીમ્મ દિવસ પર મુજતરી રાખી તે આરામ લેવા બેઠો,
કારણ વધુ થાક હવે સદન યજ શકે તેમ ન હતું.

આરામથી પરવાર્યો એટલે તરત હુટ પહેરી, બંદૂક
ને ખમ્મલથેસો ઉપાડી શિશ્ટન જ્યાં મારે તૈયાર થયો. પણ
તેની વિચિત્ર પ્રકૃતિ તેને એમ ગુફા છાડવા દે તેમ
ન હતું. ગદાર નીકળતાં પહેલાં તેને વળી તરંગ બેઠ્યો,
'ગુફાનો આગળનો ભાગ તો બેઠ આણું?'

આગળ વધતાં ગુફાની પહોળાઈ એ વધતી ગઈ.
કોઈકોઈ ટેકાણે ઝાડો પણ બેઠ્યો હતો. સાંજ પડી

મર્ધ દત્તી અને શિષ્યાઓના દિવસ હોઈ રાત પથ્થ જમદી પડે તેમ હતું.

વધુ લાંબે ન જતાં શિશ્ટન પાછો ફર્યો. અચાનક તેને શુદ્ધાના દ્વાર આગળ મૂકેલા લીરા સાંભળ્યાં. અપાટન-ભેર તે પાછો ફર્યો. દલ્લુ થોડુંક આશ્ચર્ય ન આશ્ચર્ય લાગે તે પછી પરથી તેની બંદૂક અચાનક ઝુટાવાઈ ગઈ. કોઈ ભાગ પકવવાની બદલાવતથી પાછળ પડ્યો કે શું? એમ વિચારતો નવા આગંતુકને જોવા તે પાછળ ફર્યો.

‘એ! માણ ગોડ!’ પાછા ફરી એ નવા આગંતુકને જોતાં જ તેના મોંમાંથી બેજાકળા ચીસ નીકળી પડી. એક જગતદરત દાર્થીએ પોતાની ચૂંટણી એની બંદૂક ચૂંટણી લીધી હતી. આવા ભારેખમ ડીલ છતાં આવી શાંતિથી પોતાનો પીછો એ કેમ પકડી શક્યો તે વિચારવા જેટલો દલ્લે અવકાશ જ ન હતો. લથડતે પગે પથ્થ શિશ્ટને છપસરોસટની દોટ મૂકી.

અચાનક એક મોટા ખખડખખ ઝાડનું એક મૂકેલું થડ તેની નજરે ચડ્યું. જમીનને ઝાડકના એ થડના ભાગમાં સમાને લીધે ચોરી પોત્રાણ પડેલી તેણે જોઈ. એથી વધારે સારા સાગ આગળ મળશે કે નહિ એ વિચાર્યાં વગર તે તો એ પોત્રાણમાં ધૂસી ગયો.

પથ્થ દાર્થી તેને મૂકી દે તેમ ન હતો, તરત જ ફૂંદા પાસે જ તે આવી લાગ્યો. ને મોનનો ભારડો લેવા છત્તી અજગરના ધડ જેવી તેની ચૂંદ લાકડાના પોત્રાણમાં ધૂસી.

શિશ્ટને એની અમમયેતી કરી જ શખેલી. જેની ચૂંદ પોત્રાણમાં ધૂસી કે તૈયાર જ શખેલા ઇરા વડે એક ઊંડો કાપ તેણે તે પર મૂકી દીધો.

તરત ચૂંદ ગદાર ખેંચાઈ ગઈ. વેદનાભરી ચીસ દાર્થીના મોંમાંથી નીકળી પડી. પથ્થ જીંઘ જ પગે વેરના દાળી દર્ધ તે ગાલક દયો. ફરી તેણે ચૂંદ પોત્રાણમાં નાખી ફરી એણે જ કાપ તે પર પડેલો!

દાર્થીએ વધુ વેદનાભરી ચીસ નાખી. ત્રીજા વાર

સાદીની શૂલવાડી

નવજન્માં હું ધાર્મિક હતો. એક રાતે હું મારા પિતાની કોચમાં બેઠો હતો, ત્યારે આખી રાત વિવિધ કથાને બોલાતાં સાંભળે તે જાણે. આખરે અંતે પડે એકે લોકો સુતા હતા એ પિતાને કહ્યું, ‘આમાંથી કોઈ નમોત્તર પદના સાર માણું શું કરીશ? નથી એવી જટ નિરામાં જ્યાં છે કે જલ્દે મર્યાં જ કેમ ન કહેવા?’ પિતાએ ક્યારે આપ્યો, ‘જન્મ, આત્મ જન્મનો ફરીને હું ચોરોની નિરા કરે એના કરતાં તે એ ચૂન: છે એમ હું પણ સુધ જણે દેવન તો સારું હતું.’

અંતરની અંત પિતા બીજું કંઈ જણે નથી, કમકે એની આંખ આંખ આંખમાં પડેલો પડ્યો દોષ છે. પડેલો ખરો તો તે જુલો કે પેલા જેવો પતિત કોઈ નથી.

પોતાની ચૂંદ બેજાકળામાં મૂકવા તે તૈયાર ન હતો. દલ્લે ત્યાં ને ત્યાં જતે ફરવા લાગી ગયો હતો એમ જમીન પર પડતાં તેનાં બારે પગમાંથી શિશ્ટન પાછી ગયો હતો.

ત્યાં તો શુદ્ધામાં ઘોર અંધારું છવાઈ ગયું. વેર લેવા નો જીતે કોઈ રસ્તો ન સૂઝતાં દાર્થી છેવટે શુદ્ધાનું અવેશદ્વારોપા બોલો રહી ગયો. આચમતા દિવસનું રહ્યું-સહ્યું આજનું અજગરનું પથ્થ આથી સાવ દંકાઈ ગયું!

શિશ્ટની રિયનિ દલ્લે નિશ્ચય જેવી થઈ. દાર્થીને મારવા, પોત્રાણમાં ભરાઈ રહેવું કે શુદ્ધાના જીતે છેડેથી નાસી જવું? ત્રણેમાંથી એણે રસ્તો જીતજોખમી ન હતો અને જતાં રસ્તો કાપ્યા વિના ઉગાર પથ્થ ન હતો. છેવટે છેડેથી રસ્તો તેને મળ્યો. બેજાકળામાં લાગ્યો, એટલે દળવેકથી બદલાવતથી તેણે શુદ્ધાના જીતન છેડા તરફ મૂકી આવાળાને દોર મૂકી. દાર્થી ધારે તો જરા-વારમાં તેની દોટ નિરર્થક ફરી દે એ તે જાણતો હતો અને એટલે જ પાછળથી જણે મોતની દોરી ખેંચી રહી હોય એમ ‘ઓ આલ્હો, ઓ આલ્હો’ એવા ભણ-કારા વચ્ચે એ દિશ્મદ જની દોડ્યે જતો હતો.

તે કેટલું અને ક્યાં સુધી દોડ્યો એ તો કોણ જાણે પથ્થ બેજાકળા થતા સુધી તે એમ દોડતો જ રહેલો.

અને મોતના દાસનમાં જ કાળા લોકોના દાસમાં તે આલ્હો હતો, જેમણે હતામતી આશાથી કિનારા પરના મોરાઓની ડાવણીમાં તેને પહોંચાડી આપેલા.

ધણા ઉપચારોના બાનમાં આદર્શ શિશ્ટન માત્ર દરથો જ ધનસાન તરિકિનું તેનું એ છેલ્લું જ દાસ હતું.

ધાંડીવારે તે ફરી દરથો, પથ્થ એ દાસ્ય ભાવકર હતું. તેમાં દિવાનાપથ્થની એકાંતી નિરાની હતી.

‘હું આખી દુનિયાથી ધનવાન જાનતું! દુનિયા આખીથી!! હા હા હા!! હા... હા... હા...!’

ધણા દિવસ સુધીના તેના આવા ગડવાદ પછી

ત્યાંના મોરાઓએ શિશ્ટનને અમેરિકા મોકલાવી દીધો.

(અંતિમ) અસોક હર્ષ

ઉત્તરાવર્તનો વિજયયાત્રી અનુસંધાન પૃ. ૩૪૫થી

એકત્રિત માનુષી નજર પહેલી જ વાર એ પટ પર ફરી રહી હતી. પહેલી જ વાર અમેરિકાનો ઝંડો લાંબર ફરફરાવી તેમણે પોતાની જાતને કૃતકૃત્ય માની. પીઅરીએ પોતાની કામગીરીમાં લખ્યું: 'The Pole at last. The prize of three centuries, My dream and goal for twenty years.'

વળતી વળતે તો તેમના પર વરસેલો સીતમગ્નજળ કહી શકાય. કેટલીયે રસેભે ભાંગી ગયેલી, ફૂંસરા એક પછી એક મૃત્યુ પામેલા, ખોરાક પણ ખૂટી ગયેલો, મરણના કિનારે લગભગ બધા પહોંચેલા. ફરેલે કપડે ને લોહી નીગળતા દાયપગોએ, એક જ આંધી રહેલા ફૂંસરા સાથે પીઅરી સંસ્કૃત દુનિયાની પહેલી ભાગોળે પહોંચ્યો ત્યારે બૂળથી લગભગ ગાંડા જેવા જની ગયેલો.

ધણુકોને ભાગશે કે પીઅરીનો આ વિજય સહેલો ગણાય. પણ એ સહેલાઈ ઓચિંતી તકેનો લાભ લઈને તેણે નથી મેળવી. વતન છોડી, સંસ્કૃતિ થે છોડી વીસ વીસ વર્ષે અમેરિકાનો વચ્ચે રહી ત્યાના પવન, પાણી ને બરફના પ્રવાહોનો તેણે કરેલો અભ્યાસ ને મૂતે કરેલી ઝિંહાદિલી જ એ સહેલાઈ બાણી રાકી છે. જ્યાનેત અને કાર્લુક જેવાં અનેક જલાએ જ્યા ભાગી છુટ્ટો થઈ ગયા છે, જેના ખોડે અનેક જિંદગીઓની જીવનદોરીઓ. પર માસજનક કાંપ મૂક્યો છે એ ઉતાર ધ્રુવના સફળ યોડાણુ તો પીઅરી જ કરી શકે. ધુમ્મસે વીંટાએલું લાનું ક્ષિતિજ અતિશય જ ટૂંકું હોય છે ને વાતાવરણની પારદર્શકતા તો ઓટલા બધી હોય છે કે સો માધ્યમ પરનો પટ પણ તદ્દન પાસે આવેલો જ દેખાય.

કોઈપણ એવણા કે તમા વગર, કેવળ અંગત સાહસશીળે જ ઉત્તરાવર્તની આ વિજયયાત્રા કરનાર પીઅરીનું સ્મારક પણ એવા જ પ્રદેશ વચ્ચે ઊભેલું છે. સંભવ છે કે બહુ થોડી આંખો તે જોઈ શકશે, પણ જે જોશે તેના મોમાથી તો એના ઉત્સાહ ને ધૈર્યની કદરખૂઝતો 'આર્કરીન'નો પોકાર નીકળી જ પડશે.

અરોહક હર્ષ

ફોટોગ્રાફી હરીફાઈનું પરિણામ

(ચિત્રો માટે જુઓ મુખચિત્રની પાસે)

આ માસની હરીફાઈમાં પહેલું ઈનામ છતનાર ફોટો-ચિત્ર બાઈ આર્ટ. આર લાલન (મુંબઈ)નું 'પાનખરનું આગમન' છે. કુદરતમાં ઋતુફેરથી થતા ફેફફાર નિહાળવાની તેમજ તેને લીધે મનુષ્ય હૃદયમાં ઉદ્ભવતા ભાવો સ્પર્શવા અને અનુભવવાની અશક્તિ અને શક્તિ આ જગ્યાનામાં વિરલ છે. બહુ ઓછા કલાકારે બાઈ લાલનની માફક એવાં ચિત્રસર્જન માટે પ્રયત્ન કરતા હશે. આવી ફોટોફ ફી જગતનો કુદરત પ્રત્યે પ્રેમ ઉપભવવાળા અને માનવજીવનમાં નિર્સર્જનો પ્રકૃતિ આનંદ ઉતારવામાં બહુ ઉપયોગી થઈ પડે.

કોઈપણ વસ્તુ ઉપર બેઠોળર માથા પત્થી મુખ્ય પ્રકાર પડતો હોય તો તે વસ્તુનો પડછાયા વસ્તુનીયે દબાઈ ન્ય છે અને પરિણામે વસ્તુને અસ્ય તેમજ કઠાંચ ગળતું નથી. બાઈ લાલનના ચિત્રમાં આંડની લગભગ સામેથી સુર્યપ્રકાશ આવે છે. એથી આંડના ઘડગા ઢાંચા દેખાતો નથી. પરંતુ છબી જે રચણથી પડેલી છે ત્યાંથી હળુ વધારે જગમગી તરફ જઈને છબી લીધી હોત તો આંડ ને તેના પડછાયા, તેમજ યાજનનું મકાન વગેરે વધારે સારી રીતે ચિત્રમાં આવત. વળી ચિત્રની નીચેની ધારથી યડની બેઠક બહુ નજીક હોવાને કારણે ચિત્રમાં સંક્રાંતિય ભારો છે જ્યા ફરે જઈ કમેરાના લેન્સને નીચે ધરવાની જરૂર હતી.

બીજું ઇનામ છતનાર બાઈ દેવેન્દ્ર દેસાઈ (ભાવનગર)ના ફોટો ચિત્ર 'સોરભનો શોખીન'માં ઉપસી આવતો મકાસ નીચેની ઢાંચા સાથે મિશ્રિત થઈ પોપટની ડોઝને વર્ષાકે સ્પર્શીતે ઉપખલે છે. તે ચિત્રનું વસ્તુશુંપન બેઠોળર નથી ફૂલ અને પાંદડાં સાથેની કાળીઓની રચના ચિત્રમાં શુંચવણ લાગી કરે છે. ત્રીજું ઇનામ મેળવનાર બાઈ દેવીલાલ પાંદેજના ફોટો-ચિત્ર 'મેઘ'માં પાંદે પોતાનો પાંડ સારી રીતે બજાવ્યો છે. નોંધપાત્ર ફેરલા બાઈ પ્રાણલાલ પટેલના ચિત્ર 'નિસ્તી'માં પાણીની ચળાસ ખભે લઈ તેના ભાર નીચે દળાતો કિરતી ટકેરો ચડતો જણાય છે એ વસ્તુ સારું છે, પણ ચિત્રમાં ચેતના આપતાં ઢાંચા-મકાસની ખામી છે.

બાઈ લાલનના વાધના ચિત્રને 'Mood after Over-indulgence' એમેરેજ નામ પ્રણાલિ શુજાતીમાં 'જગ્યાનું ઘેન' એવું નામ આપવું જાણ્યું. આવી સ્થિતિ દર્શાવવા ચિત્રમાં સારીના જીલ ભાગ અને સ્થિતિને પણ સૂચવના લેવાં જોઈએ.

બલવંત બઈ

કલાકારનું સન્માન

યુવાન કલાકાર શ્રી અક્ષયર શુક્લને પૂનાના ચિત્રકલા પ્રદર્શનમાં સુવર્ણચન્દ્રક ગળ્યો છે તેની એજતી કારગ્રાંટિ' સંવિશેષ કૃતજ્ઞતા બનો.

કુંજ

'કુંજડિયાં કુરલાઇયાં
સૂર્યાં સિંધવ દેસ,
ઘડછ પાંખ પસાર કરિ
વાહલાં કિમદિ મચેસુ.'

કો

જુ જાણે કેવી થે પલે જોજો કલમ પકડી
હશે, કે જ્યારથી કપિવર કાલિદાસે મેઘદૂત
લખ્યો છે ત્યારથી સાદિસસૃષ્ટિમાં ભારે અદાજકતા
ફેલાઇ છે, એનું અનુકરણ કરી કોઇએ હંસને દૂત
ખનાઓ તો કોઇએ શુકને કાઝદનું કામ સોંપ્યું. જોકે
ચક્રવાક તો ખીજાએ જમર, અન્યે સારસ તો બાપર
કવિએ પવનને, કોયલને—આમ દૂતપરંપરા વધતી
જ આવી. હિમાચળના વાસી, રામગિરિ આશ્રમમાં
રહેતા વિરહી યશને આપાલીલા ગર્જતા મેઘ ચક્રતા
જોઇ એની લાખીં સંભારે અને ઉત્તર લાખી પહેની
સ્વામદેહ નમોમાલાની સાથે નિમ્નગૃનાને સંદેશ પાઠવે,
એમાં અજુગતું કશુંય ન હતું. એ કલ્પનાના આશ્રમે,
હંસ અને ચક્રવાક જેવાં યાપાવર (migratory) પંખી
અને મોદદા રવેન્ડાચારી પવન જેવા શીઘ્રગામીની
દૂતપાત્રતા પશુ સ્વાભાવિક લેખાય. પરંતુ જેમને
ધર છોડી કદી ક્યાંય પશુ જવાનું નથી થતું, એવાં
સ્થાયી અધિવાસી સારસ, કોયલ અને જમરને દૂતરૂપે
પ્રેરનાર કવિઓને શું કહેવું?

આવે પ્રશ્નને ફરી એક વેળા ગીરવંતના શુશ્ર-
તાનીઓની સૌન્દર્યરૂતિ અને રસવત્તા તથા સનેજ
કલ્પનાનો પરિચય થાય છે; કારણ કવિવરના મેઘને
બાદ કરીએ તો આ દૂતપરંપરાનાં અવસિષ્ટ પાત્રો
કેવળ સામાન્ય પ્રતિનાં છે. એમનો પરિચય સમગ્ર
ભારતવર્ષમાં રચે રચે થાય છે. આવી સર્વસાધારણ
દૂતપ્રખ્યાલિકાનું અવલંબન કરવાનું શુશ્રતાનીઓને ન
રુચ્યું. એમણે તો સુરસિનું અભિવ્યંજક મુંદર કલ્પના-
ચિત્ર ઉપજાવી, સર્વોચ્ચ લોકોત્તર સ્વતંત્ર સંદેશવાદક-
ની જ યોજના કરી.

અને આ અનન્યસાધારણ દૂત તે કુંજ.

'કુંજડિયાં કુરલાઇયાં સૂર્યાં સિંધવ દેસ—'

અજુજ છતાં હૃદયના ભાવથી રંગાએવી ગામ-
વનિતા, વાચ કૃપા નળાય કે નહીકદિ જીભાજીભી સીંગાડે
સર્ગીય દારમાં જાડની જતી કુંજમાળા આતુર નજરે
અવલોકી રહી છે. વેદનાદગ્ધ એના દેવામાં આરાના
અંકુર ફૂટે છે, એ વિચારે છે: 'વદાવાને મળના
કુંજડીઓએ જીપડી; પણ મારો મોહામનાય ન આપ્યો
તે ન જ આપ્યો. જાય, આમને વીનવું. દલાની મારી,
વખતે જો મારા પર કૃપા કરે.' સાશુનયને ગ્વંજલિ-
પૂર્વક એ માગે છે:

'કુંજડી રે સંદેશ અમારો,

જલ વાલમને કહેજો રે.—'

પ્રાવલીની ગામડિયખુની પ્રેંગોન્મત દયાનું આ
ચિત્ર અત્યંત આકર્ષક છે. આ રમણીય ચિત્રના આધાર-
જૂન કુંજને દૂતકર્મ મેળવવાની અપૂર્વ કલ્પના કરવાનો
યશ તો શુશ્રતાનીઓની જ રસરૂચિને ધરે છે.

અને એનું સંદેશવાદકપણું પશુ રચાને છે. કુંજની

સુકુમાર નમણી દેહજના, એનો રચામણ વાન, લલિત ચાલ, કંકશ છતા હૃદયંગમ ધીર વંભોર નાદ—આ બધાં એનામા વિશ્વાસ મૂકવા પૂરતાં છે. એ વિશ્વાસથી પ્રેરાઈને જ ઉત્કંઠિત મામવધુ કુંજનું દુનપણું કળવે છે.

આ 'કુંજ'ને અંગ્રેજીમાં 'દેમોસેલ' *Demoiselle crane*^૧ કહે છે. ઉત્તર ગુજરાતમાં ઘણે ભાવે એ મોટાં તળાવોમાં અને સાગરમનીના નટે ક્યાંક ક્યાંક દેખાય છે. બાલમ્મા તો એનાં ટોળેટોળાં રખડતાં નજરે પડે છે. કાઠિયાવાડ અને કચ્છમાં એ ખૂબ પરિચિત પંખી છે, ઘડ તકે આવનારાં અને ઘડેના ખેતરોમા નીગંત છવે ચરનારા એટલે અમદાવાદની આસપાસ તો એ 'ઘડેલા' નામે જોખખાય છે. કોઈ એને 'ક્રોઈ' પણ કહે છે.

સારસના એ પીતરાઈ: પણ શરીરે સારસથી અરખા કદના. એમનો દેહ આછો આસમાની. માથું અને મરદન કાળા રંગનાં (સારસનું માથુ લાલ). મધ્યે ભૂરી ટોપી. મજાના આગલા ભાવે લાંબા પાતળાં કાળા પીંછા, છાતી પર લટકતાં: ફાટી જેવા દેખાય આખ હેઠે સફેદ લાખું. આંખ લાલ ચટક, ચાચ લીલાશ પડતી: એનો છેડે લાલ અણી. પગ કાળા (સારસના લાલ).

પણ એનાદેહની વિશિષ્ટ શોભા તો આખની અણી-થી લેગતા, રૂપેરી કલમી-છાંગ પેડે માથા પાછળ ખૂલતા, ખેનરંગી લાંબા પાતળાં પીંછામા છે. એમના આ વિશ્વપથથી એ નજરે પડતા તરત જોખખાઈ આવે છે.

વર્ષા નીતરી રહે, તળાવ-નદીઓના નીર નિર્મળ થાય, શરદની સોહામણી રાત્રીઓ જગનને રૂપારણું કરતી હોય, એવે વખતે (ઑક્ટોબરમાં) કુંજના ટોળેટોળા ઉત્તર દેશથી બારતવર્ષમાં ઊતરી આવી, સીધા માત્ર ગુજરાત કાઠિયાવાડ અને કચ્છના તળાવ, સરો-વર ને નદીને કિનારે પયરાઈ જાય છે. (ચાક્રક મદારાટ્ટની બૂમોને પણ અલંકૃત કરે.) હેમનમાં પાકથી લગી

પડતાં ખેતરોમાં વસે. આખો શીતકાલ અહીં વ્યતીત કરી, વસંત આવે અને કેસુકાં વનેવા અંગાર વરસવા માંડે કે સ્વદેશ સીપાવે. (સારસ રથાથી રહેનારાં પંખી) કુંજ ઊંડે સ્વારે ત્રિકાળના બે જાણુ જેવા (આમ V) આકારે. આગળ મોખરે નાક અને બે પડખે પાછળ લાંબીકારમાં જાડીના બધાં—આમ અવિરતપાખે બેડાં જાય અને મધુર ધીર નાદે જોડનાં જાય. એમનો અવાજ સારસને કંઈક મળતો; પણ એટલો કણ્ઠપ્રિય નથી હોતો.

મૂળ, કંદ, બીજ, કુંપળો—કેવળ વનરપતિનો જ આદાર કરનારાં, એટલે એમના લંજવાડને શીધે, કડપના-સુદિખા વિહરનારા અને દેહની સુ-દરતાથી રાચનારા રસિક ગુજરાતીઓની નજરે કુંજ ગમે તેટલું મદસ્તનું પંખી હોય તોપણ, ખેડૂને મન તો, એ બ્રજા જેમ વહેલી ટળે તેમ જોઈ દેવાસમટી મનાય છે. કુંજ કવચિત્ત્વિહારવાદ પૂરતું જવાન અને સરીસપેને પણ ચપાડી જાય છે.

કુંજનાં યાયાવર (*migratory*) પંખી. એમના નિવાસસ્થાન દક્ષિણ યુરોપ અને ઉત્તર તથા મધ્ય એસિયાના પ્રદેશોમાં છે. દૂરના દેશોમા શિયાળો ગાળી પ્રવાસેથી પાછા ફરીને ત્યાંનાં પિરાળ મેદાનોમાં જળા-શયની નિકટમાં દમરો કુંજ જખ્ખેની ભેલડીએ જૂઠાં-જવાયા પયરાઈ જાય છે. એમનાં સંવગન અને સંતનો-ત્વરિત પણ આ સ્થળે જ થાય છે.

એનારા તો એમ કહે છે કે જેની એમની મુંદર દેહ-જડા છે, એના કરતાં વે સદસાપમિ મનોદર તો એ પંખીની નૃત્યક્રિયા છે. પંખીઓ, વધુઓ અને જવાણુ—બધી વે જળચર-સ્થળચર પ્રાણિસૃષ્ટિ જીવનની પસંદ આવે નિર્બંધ આચરણ કરે છે. કોઈ ગાનથી, તો તીક જેવા વજી વાદનથી, અલિષ્ટ વધુઓ દંડપુદથી અને પંખીઓ ગાદ આસ્થેષ કે નર્તનથી માદાને આકર્ષે છે. એ બધું જ આચરણ રમખીય હોય છે. પણ એથી વે નિશેષ ગમખીય અને આપૂર્વે તો આ કુંજ પંખીઓનો અદ્ભુત નૃલવિધિ છે.

જળવાન ભારકરને આછો પ્રકાશ વાતાવરણને રંજતો હોય એવે વખતે કુંજનાં ટોળેટોળાં એમના નિવાસસ્થાનના મેદાનમાં કે એકાદ નદીપુલીને બેગાં થાય, બેગાં થઈ એક પાછળ બીજા એમ લાંબી કારો માં જોદવાઈ ઊભા રહે, પછી કોઈ અદરજ સૂન્યાર

૧ પ્રાણિવિજ્ઞાનશાસ્ત્રોનું *Anthropoides Virgo*.

૨ હું વે જાજ લગી એને 'ધડેલાં' નામે જ સંબોધતો કાઠિયાવાડમાં 'કુંજ' નામે જોખખાતાં પંખી તે આ 'ધડેલાં' જ, એની તો મને હમણાં જ ખબર પડી. હું માનું છું કે એમાં મારો વાંક નથી આ જાણુ જે તમને કાઠ ખેડૂને 'સારસ' વિષે પૂછે તો એ જાણુ એવા તમારા સાથું એક રહેશે, પણ 'ડાખાં' નામ રથે કે તરત એ ધિજાવશે

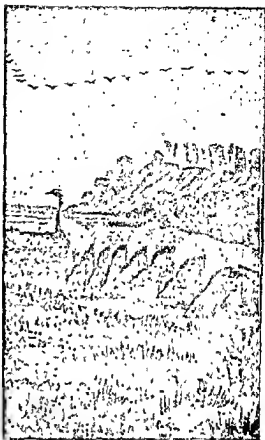
આસા કરતો હોય તેમ એક જ ક્ષણે જગીન પર શિર ઝુકાવે, —જ્યાં એક સાથે, એક તાલે. અન્ય ક્ષણે જ્યાં શિર ઊંચાં થાય; અસંખ્ય નાળુક છડીઓ દયામાં ધીંગાળી હોય એમ એમની શ્વેત કલગીઓ ઊડતી દેખાય. તુલારંગનો આ મંગલવિધિ પૂરો થાય કે સમગ્ર પંખીમણ જગીન પર ફૂદવા માંડે. ચનચન નાચનાં, ફૂદતાં, ત્વરિત ગતિએ દોડતાં આમણ વ્યગ ને પાછાં આવે; ટોળે મળીને ફેરફારી કરતાં વન્ય અને વિવિધ અંગમરોડ કરતાં વન્ય. આગસી દારનું તૃત્ય પૂરું થયું કે તરત પાછળની દારનો આરંગ થાય. આમ બધીય પંક્તિઓ નાચી રહે કે તરત સમગ્ર પંખીસમાજ પાંખો ધીંગનો અંતરીક્ષમાં ઊડી નય. સવારસાંજ પ્રતિદિન આ તુલારંગ હોવાનો જ. પણ સંચનકાળ પૂરો થાય અને પ્રજનનકાળ આવી પહોંચે કે પછી આ તૃત્યસમારંગ બંધ થાય.

આનુભવીઓના મતે તો આ અપ્રતિમ પ્રયોગની હાશ્યતા વર્ણુપત્રી સકય નથી. આવે આનુભવ મને નથી થયો. આ યાયાપર પંખી આપણે ત્યાં નાચતા હોય એમ મારા સાંભળવામાં નથી આવ્યું; છતાં સરોવરતટે કે નદીપટ્ટે પંક્તિમય ઊભેલાં મેં એમને જોયાં છે અને એ વખતની એમની શોભાથી એમના નર્તનકાળની શોભા કલ્પનાત્મકે નીરખી સક્યો છું.

આટલું પીડાટીસ હોવા છતાં પણ કુન્ન અત્યંત સાવધાન અને માલક પંખી છે. સારસ ઓને પડછે કેવળ જડ લાગે. એટલે અવલોકન અર્થે પણ એની નિકટ જવાનું કુદક છે. માત્ર કેમગણતિ બેઠૂન સમીપે જ એ નિર્ભય ચિત્તે બને છે; કારણ ત્યાંથી તો હાથેલા કે એકાદ દેશ સિવાય અન્ય કરી પણ હાનિ થવાની નથી, એ એ સારી પેઠે સમજે છે.

આનાં વિચિત્ર ચરિત્રવાળાં ઝગોદર પંખીનો પ્રચર પરિચય કરવા કોણ ન ક્ષમયાય ?

પણ હજુ પાર છે. સારસ તો વૃન્નાં જોગી. પુષ્કર-પત્ત પર બમના વરબાગિયા પીહોના ધનસ પુલહની શોભા જોષોષિત ધરાઇ ગયા. ચાનકર અને ગૃધ્રપત્રે મેં જાન્યા અને જૂના થયા. પણ કુન્નનાં યજ્ઞાં નથી થયાં

આસાચે : V આસાચે બેઠૂની કુન્નગાદી

જ પદનુત્થારને જુગી હોય એમ, અવનતસિરે થાવી કુન્નગાદી ત્યાં લગી આપણા સરપર ચૂના છે, આપણી નદીઓનાં નીર ખળખળ રહે એમની વાટ જોનાં વધી નય છે.

છતાં આજ કુન્નને કોઇ આમંત્રણ નથી આપતું, ગારે મારસ પરઆગણે રહેનારી પરિચિત-અનિપરિચિત કાવલડી (આપક નર જ હોવા છતાં, અંતરના પૂનરી, એથી કેવળગાદી)નાં જ આડે દવાડે યુષ્માન કરનારા, એને કાન્ને નામરવેશીઓ શોધાવનારા આપણા આજના કવિઓ કુન્નના વિષયમાં કેમ મૌન મેંવતા દરી ? આવીંગોના જેવી રમટતિ આપણામા રહી નથી તેથી કે પછી મડ ગણના દારા મંદેસ ચોકસવો એ આપ કલ્પના છે એવા વિચારથી ? મને તેમ દોષ, પણ (એક અપગ્રહ સિવાય) આજના કવિઓને કુન્નનો પરિચય થયો દેખાતો નથી. એમના દુર્ભાગે એમણે એથી સોન્દરના ઉપરોગનો એક પરમ પ્રસંગ યુમાવ્યો છે, એમ મને લાગે છે.

૫૦૨

૧ Pleasant Tailed Jacana

૨ Indian Pied Crested Cuckoo.

૩ Hawk Cuckoo.

અખાડો

શરીરવિકાસનું
વિજ્ઞાન ચર્ચિતો
વિભાગ

એપોલો બેલ્લેડિયર

પશ્ચિમની સર્વ પ્રતિબિમ્બિ પુરુષશરીરના સર્વોત્કૃષ્ઠ આદર્શ તરીકે એપોલોને સ્વીકાર્યો છે. એનામાં પુરુષરૂઢની સ્વચ્છતા કે લીપણતા નથી, તેમ વ્યાપણ કે વિકલિપન કાષ્ટવેનું સ્વેચ્છ રૂપ નથી. એના મુઠોળ ને શક્તિમાળ રૂપાણુ ભરેલા શરીરમાં વચૂની કડોરતા છે ને સૌન્દર્યનું માર્દવ છે એ છે મુકુતમાર પર્વા પ્રતિભાસિપત્ત મરદ.

આ લેખમાળામાં જ્યારે જ્યારે હું 'આદર્શ' શરીર અગર એના સમાનાર્થ શબ્દો વાપરું છું, ત્યારે ત્યારે મને પૂર્ણ જ્ઞાન હોય છે કે જ્યાં સુધી 'આદર્શ' એટલે શું, 'આદર્શ' કેણુ હોઈ શકે, એ ન સમજાવું ત્યાં સુધી આવાં વચન મિથ્યા પ્રયુક્ત છે. વારંવાર જુદેજુદે રૂપે એવા શબ્દપ્રયોગથી બાધાનું સૌંદર્ય વધે, વાચનાર વાચીને ખુશ થાય, પણ કોઈ અર્થબોધ થવાનો નથી અને પૂર્ણતાને મારે ઝંખતા યુવાનનો રસ્તો અજવાળવાનો નથી. એને તો 'આદર્શ' 'આદર્શ' કૂટીને અંધારામાં મોથાં જ ખાવાનાં. 'આદર્શ' વચનથી એના મનમાં સર્વોત્તમ શારીરિક સુંદરતાની પ્રતિમા મૂર્ત ન થાય, એના દેહને કેવો ધડવાનો છે એ રચિત ન થાય ત્યાં સુધી એ ઉકાળ-

વાનો પણ શું? 'આદર્શ' શરીર એટલે રામ, લીમ, ગામા, રામમૂર્તિ કે સંકેતાના જેવું શરીર—કેવળ આટલું કહેવાથી પણ અર્થ નથી સરતો; કેમકે જ્યાંસુધી આ આદિતીય વ્યક્તિઓનાં અને વ્યાયામ કરનારના પેલાના શરીરની વચ્ચે કોઈ પણ જાતની સમાનતા કે સમાનધર્મીપણું ન દેખાડાય ત્યાં સુધી એ ચિત્તમાં દદ નથી થતું અને 'આદર્શ' કેવળ ધૂમાડાના બાયકા જેવો જ રહે છે.

આદર્શ શરીર એટલે સર્વાંગ સુંદર, સપ્રમાણુ ધન્ય એવી અંગમંદતિ. પણ સપ્રમાણુતા એટલે શું? એનું માગ શી રીતે કાઢવું?

આપણાં શાસ્ત્ર અને એમને પગથે અનુસરતાં આપણાં પ્રાચીન અર્પાચીન કાન્યો રામ, કૃષ્ણ, અર્જુન,

બીમ, જરાસંધ વગેરે નરપરાનાં શારીરિક સામર્થ્ય અને સુંદરતાનાં લક્ષિત વર્ણનો કરે છે. એમનાં અંગોની સુકુમારતા કે કઠોરતાને પણ આલેખે છે: જ્યેષ્ઠકે, કપાટ-વક્ત્રમ્, શ્વપચ્ચંદ્ર, આગ્નનખાડુ, પરિણદકંધર, આપ-તાંસ વગેરે; પરંતુ સમગ્ર માનવદેહની સપ્રમાણ શુદ્ધ સુંદર પ્રતિમા કયાંય પણ અનિરૂપી દેખાતી નથી. કલ્પનાના તરંગે ચડેલા અક્ષર કવિઓ અને શિષ્ય કવિ-ઓએ એમના પાંગોની રમનામાં અદ્ભુત વાચલ્પ્ય રચ્યું છે, એ વાચલ્પ્યની સામગ્રી એમણે કુદરતને બોલેથી લીધી છે. પણ એમનાં ચિત્રો મનુષ્યદેહના યથાર્થ વાચલ્પ્યનાં બોધક નથી; માત્ર ઉન્માદભરી અનિષ-ન્નિત કવિકલ્પનાઓ જ છે. એવાં ચિત્રિત શરીર કેવળ મનની આંખે જોવાનાં જ હોય છે; રમૂસ આંખે દેખવાં શક્ય નથી.^૧ એટલે આદર્શ શરીર ધરતી મથતી વ્યાપારમિથ્યને એ ઉપકારક નહિ નીવડે. એના આદર્શ તો અન્ય રથો રોધવો રહ્યો.

આપણા આધુનિક-અને એમના પુરોગામી પહેલ-વાનોને પણ આપણે આપણી આદર્શ મૂર્તિ નથી મળી શકતા. એમનાં અતિ વિરાળ પેટ અને અત્યંત દુર્બળ પીડીઓ આપણી નજર નથી ઠારતી.

પણ આવી મુંઝવણ પાશ્વર્ય દેશોમાં નથી થતી. પુરોગામી પ્રજાના કમગ્ર છવનોં આદર્શ પ્રાચીન ગ્રીક અને રોમની સંસ્કૃતિ છે, એમનું સાદિત્ય, એમની છવન-પ્રત્યાલિકા, એમની સામુદાયિક અને સામાજિક સંબંધના, એમની મલ્લદ્વિવેશિત—જેમ રોમ અને ગ્રીસની ડાચા તમે ધડાળો છે, તે જ પ્રમાણે શારીરિક સૌન્દર્યનો આદર્શ પણ એમણે એ બંને પ્રજાઓ પાસેથી લીધો છે. સુંદર શરીર એટલે કેવળ આમડી કે ચહેરો નહિ,

પણ સર્વોપ સંપૂર્ણ ખીલેલું શરીર—આવું સુંદરતાનું લક્ષણ ગ્રીસ અને રોમની પ્રજા સ્વીકારતી. સાદિત્ય, સંગીત, કલા, નીતિ એ ગયાંના જેટલું જ મદત્તવનું સ્થાન શારીરિક સુંદરતાને અપાતું. એટલે એમને યગલે આદર્શ એ પ્રજાઓના જેવી જ સંસ્કૃતિ ધડવાનો અભિલાષ સેવનાર યુરોપી પ્રજા, સૌન્દર્યના આદર્શ માટે પણ એમનું અનુકરણ કરે એમા નવામ્ નથી.

ગ્રીસ અને રોમનાં કાવ્યોમાં આપણી જેટલે અનેક દૈવીમાતૃથી નરપરાનાં છવન મીનરાણાં છે, પણ શરીર-નો સછપ આદર્શ તો નજરે પડે છે ગ્રીસ અને રોમની કલામય પાપાણ્ય-પ્રતિમાઓમાં. એમાં એ ઉભય પ્રજાના સૌન્દર્યનો આત્મા મૂર્ત સ્વરૂપે દેખાય છે. નારી દેહની સુંદરતા મો. આજે જગતભરના શિષ્ટીઓની આંખ વીનસ ડી મીલોના મક્ક છતાં રેખાળદ લક્ષિત દેહ પર દરે છે. એના જેવી નખશિખ શુદ્ધ સંપૂર્ણ સ-પ્રમાણ સુંદર અન્ય નારીપ્રતિમા દલુ ધડાઈ નથી. વીનસ યુરોપની રતિ. પુરુષશરીર જુઓ. એપોલો: સુકુમાર છતાં ગીરવાન્ધવ પ્રતિભાસંપન્ન મરફ; આપણા શ્રમ અને અર્જુનનાં કાન્ધસ્વરૂપો એમાં સછપ થતાં જોઇએ છીએ, એપોલો જોલેલિયરમા પુરુષદેહની રમૂ-લતા કે બીપણના નથી, તેમ આપણા કવિકલ્પિત કમલેવના સૈયુ રંગો પણ એ પ્રતિમામાં અલ્પ છે. દર્શનિસ: પુરુષત્વના ભાવાનક, બીપણ અને દાદક જડ સ્વરૂપનું દર્શન શરૂની દર્શનિસની મદાકાષ પ્રતિમામાં થાય છે. પાડા જેવાં શરીરયાગા મનાતા આપણા રમૂસકા જોમ અને જરાસંધનું જ એ જલે દાડઆમનું પૂતળું ન હોય? સી અને પુરુષના આ ઉભય સ્વરૂપનો આદર્શ એવી, પુરોગામી પ્રજા એમનાં શરીર આજે પણ ઘડી રહી છે.

જર્નેટોપી—મત્તક શરીરના સંપૂર્ણ નાન પડે આ પ્રતિમાઓ ધડાઈ છે એટલે એમાં અસમાનતા કે અંગેના વિકાસમા ક્યા પે પણ વિસંવાદ રોધ્યો જડતો નથી. એથી આપણે યશુ વીનસ, એપોલો અને દર્શન-લિસનં પ્રતિમાશરીરો આપણા અંગવિકાસ અર્થે આદર્શરૂપ રાખીએ તો ખોટું નથી. મારી ખાનડી છે કે ઘણોને આવા ધરદેશો આદર્શ નહિ રહે. પરંતુ એ ધરદેશો છે માટે જ ત્યાન્ય, એવી મનોદાશ આદરણીય નથી. જે તથ્યનો આપણે ત્યાં અભાવ છે તે બીજો.

૧ આપા કાલ્પની જ અર્જુનાનાં ચિત્રવસ્ત કે હરિશનાં શિલાસંગિત માનવશરીર આધુનિક નજરે કુરૂપ દેખાય છે. આવી જ એવી માનવતા પ્રવર્તી છે કે પ્રાચીન આર્યોને બેન-યમી—મલ્લ શરીરના સિદ્ધિતિર્જુ માન ન હતું. વાપુમાંથી અંજડોલન, દરજીની મતિ, તલના કૂલમાંથી નાક વગેરે અનુપમ આદર્શ રોધવાર પ્રાચીન કલાકારન. માનસિક રસારસાદને, કેવળ રમૂજ શરીરની સુંદરતાના બોધનાઓ ન આપી શકે, એ સ્વાભાવિક છે. શરીરવિકાસ કમ્પેતો આચારમિથ્ય પણ આનો રમૂસારાહી દોષાથી આ ચિત્રે અને મૂર્તિઓ એને આદર્શ શરીરના ધાનરમાં મર્જદર્શક નહિ નીવડે.

સંકેતો

અહીં, આગે	કેવડું	નત, નચે	તમે	ખડું ધ.	સંબંધે
આખરે	વખત, કરના	જરા	હાં	ખીચું, ખાચું	સિવાય
આગળ	કદાચ	એકએ	સારે	ખાખત	સુધી
આટલું	કથુ-ધ	જગ	આતંત	ખીસકુત	સથળું ધ.
આવડું	કેવું-ધ	હથુ	અંદર, દરેક	ખદાર	સાધારણ
અથવા	ક્યાં	એઓ	દહાડે	રીત	સરખું ધ.
અત્યારે	કયારે	એકે	દિવસ	રૂપ	સામાન્ય, સામાન
અધિક	ખાતર	એટલું ધ.	દરમિયાન	તરીકે	સ્થિતિ
આપણે	ખાસ	એવું ધ.	પણ, પગંડું	જરૂર-રી	શો, શું ધ.
અલગ	ખુબ	જુદા	પાસે	લાયક	વિષે
અનેક	ખોટું ધ.	જુલદી	પરે	લીધે	રૂપદ
આવો-વી-હું	ખગર	જેવું ધ.	પહો, પાછળ	ના, નહિ, નથી	દશી, હોય
અથોત	ખાફ, ખરેખર	જ્યા	ખેડે	તે, જાને	દમેશા
ધર્માદિ	અગર	જ્યારે	ખાતે	નહિ તો	દવે
ઉપરાંત	ગૃદરથો (અને ખાનુઓ)	માટે	પર, ઉપર	આમ	ધોમ્ય
ઉત્કું	જોરે	વડે	પેથો	માત્ર	વિના, વગર
એકલું	અગલનું	તે, તો	પહેલો-લા	માફે ધ.	વાત
એટલું-તે	ગમે	અતિશય	પ્રમાણે	મુખ્ય	વર્ણી
એવડું	ખણું, વટે	તેથી	પ્રકાર	ખોટું ધ.	વધુ, વધારે
એવો-વી-હું	જે, હું ધ.	તેમ	પ્રત્યે	માફક	વરતું
કે કોણ-કોણ	નીચે	તેઓ	ફક્ત	માફત	હું
કાંધ	હવે	તેટલું ધ.	ફરી	માણુમ	
કારણ	જનાં	તેવડું, ધ.	જાલો, જલકે	માનવ, મનુષ્ય	ઠ. એક કરતાં વધુ
કેમ	વચ્ચે	તથા	બાધ્યો	માણુસ	સંકેતો સાથે જો
કેમકે	હોક	તદ્દન	બાધ્યો અને ખડેનો	મદાન	ગાઇ શકે.
કેટલું-ક	જે, જો	તરફ	જરાજર	સમય	ઠ. સંકેતોના જોડા
				સામે, સાથે	જુમાં પણ આ રૂપો કામમ રહે

ઉપરની વિગતો પર અંપૂર્ણ કામ મળતાં મિનિટે ઝોશી શબ્દ સુધીની જગ્યા કાંધ પણ લખી શકાયો

જ સંકેતોની સંજ્ઞાઓને જુદીજુદી રીતે વાંચવાની દૃષ્ટિ કેળવાતાં તેનું વાચન પણ સરળ જતી રહે,

આવી રીતે સમૂહમાંના સંકેતોને છૂટા પાડી વાંચવાની શક્તિના મૂળમાં સંકેતોને જોળખી અમુકઅમુક અક્ષરોનો જનોત્તો સંકેત દસ્તા ધરાવે છે કે નહિ તેનો દર્શાવે નિર્ણય કરવાની શક્તિ રહેતી છે. જેમકે 'સંકેત-સમૂહ' એ શબ્દ વાંચતી વખતે 'સંકે', 'તસ', 'મૂદ' એવા કોઇ શબ્દો બાપમાં નથી એમ આપણને ખાતરી હોય છે, અને એ સમાસનો પ્રથમ શબ્દ 'સંકેત' એ આખી અતિપરિચિત સંજ્ઞા હોઇ આપોઆપ જુદી તરી આવે છે, અને તેથી સમાસનો બાકી રહેલો દુકડો તેના યોગ્ય અર્થમાં દૃષ્ટિ સામે આવી જીવે છે. આવી જ માનસિક ક્રિયા કાષ્ઠક જલદ રૂપમાં સંકેતોના વાચન વખતે પણ કરતી પડવાની આમ હોવાથી લેખનની ઝડપ મટે તેમજ વાચનની સરળતા મટે એમ બંને દૃષ્ટિએ સંકેતોનાં ચિહ્નો સ્મૃતિમાં રૂઢ થઇ જવાની જરૂર છે.

આ સિવાય નવા રીખજારને એક બીજી મુરકેલી પણ પડશે. લખેલું વાચતી વખતે કોઇ એક સ્વતંત્ર શ્રેણી સંકેતસમૂહ છે કે એકાદ શબ્દ દરેકે એ નિર્ણય કરવાનું કામ એને સરજાતમાં મુજબશે. કેમકે એ શું છે એના પર તો એને વાચવાની રીતનો સાધાર હોય છે, અને માત્ર લખ્યા પછી સંકેતસમૂહ કે શબ્દ જોળખી શકાતા નથી. આને મટે સાથેના ઉદાદરણમાં આપેલા સંકેતસમૂહોના રેખાંકનના સમાન-વલણને બીજા શબ્દો સાથે સરખાવતા સંકેતસમૂહોના સ્વરૂપ

સામાન્ય શબ્દોથી કેવી રીતે જુદાં તરી આવે છે તે સમજશે. જોઇ શકશે કે સંકેતસમૂહોનાં સ્વરૂપોની પણ એક ચોક્કસ ખાસીયત છે. એ ખાસીયતનું વર્ણન કે વિવેચન કરવા કરતાં એની સીધી જોળખાણ સાધવાની ક્રિયા વધુ સહેલી અને બુદ્ધિગમ્ય થાય તેમ છે—જે રીતે આપણે બીજા પદાર્થો કે માણસોની જોળખાણ સાધીએ છીએ તેમ સંકેતોની આ ખાસીયતનું જ્ઞાન જ માત્ર ચાલુ લખાણમાંના શબ્દોમાંથી સંકેતસમૂહ જુદા તારથી વાચવામાં ઉપયોગી થઇ શકશે. લખાણ અને વાચનના મદાવરે વધવા સાથે એ જરૂરી પરિચય સહેજે આવી જશે.

(૪૦) સંકેતની રીતે સંકેત લખાય અને સાધોસાધ સ્વર-રૂપોજનના નિયમોનો આપોઆપ અમલ થઇ જતો હોય તો કાઇ ચિંતા નહિ. પણ વાણી વખત આગળના સંકેતને છોડે કે પાછળનાની શરૂઆતમાં આવતો સ્વર, સંકેતના સ્વાધી રૂપ (નકશામાં આપેલ)માં હોય એવી રીતે લખવા જતા નિયમ દ્વારા ૧૬ સુધીમાંના કોઇનો ભંગ થતો હોય છે. આવે પ્રસંગે સંકેતનું મૂળ રૂપ કાગમ રાખીને જ લખવાથી, વાચતી વખતે સ્વર-રૂપોજનના નિયમોનો ભંગ જે સંકેતો વચ્ચે કાપ મૂકવાનું સ્થાન આપોઆપ સ્વયંપરી. '૨' અને 'લ'થી શરૂ થતા સંકેતો બીજા બંધનમાં સંકેતોની પાછળ આવે ત્યારે પણ આ નિયમ આડકતરો લાગુ પડશે. અને એ કે નિયમને કિલ્લ નહિ બનાવવાના હેતુપૂર્વક આ ઉદ્દેશ તેમાં કયો નથી, પરંતુ બંને પ્રસંગોમાં મૂળભૂત સિદ્ધાંત તો એક જ છે.

ઉદાહરણ

(૧) [નિ. ૩૭: પ્રથમાક્ષરથી બનેલા સંકેતો] અધિ-આજે, કે-કાણ, કલા, વર્ણ-ધરે, છે-છો-છું, જે-જો, જ્યાં, તે-તો, ત્યાં, રરક. તા-નહિ-નથી, પળ-પરંતુ, મગલે, ફળ, જણે-જાણે, યોગ, રીત, રૂપ, સાધક, લીધે, વગર-વિના, શો-શી-મું-માં, સમય, ચિત્તિ, ઢરો-ઢોલ.

(૨) [નિ. ૩૭ ચાલુ: પહેલાં એ અક્ષરના બનેલા સંકેતો] અત્યારે, અથવા, અધિક, અનેક, અલગલ, આખરે-આખું, આગળ, આરંભ-દો-ઇ, આપણે, આગું-વો-ઇ, અર્ધો, ઇલાકિ, ઇલક, એકલે-સો-ઇ, એકલે-એકલું-સો-ઇ, એકું-વી-ઇ, હદી-કદાપિ-કદાચ, કશું-સો-ઇ, કારણ, કાઇ, કેમ, ક્યારે, ખગર, ખરે-ખરેખર, ખાસ, ખૂબ, ખાત્રું, ગમે, મુદતમ, છતાં, છેક, જરા-જરા, જાત-જાણે, જોગ, જ્યારે, તથા, ત્યજ, તમે, તરફ, તેમ, ત્યારે, દરમ્યાન, શરૂ, સ્વિચ, પછી, પહેલાં, પારે, પૂરું, મકાર, પ્રત્યે, ફરી, જાણજ, જાણ, જાણજો અને જોડેનો, મદાન, માત્ર, મારું, મુખ્ય-મોટું-ટો-ઇ, વખતે-વધુ, વસ્તુ, વાત, સમય-ગા-ઇ, સમાન, સરખું-ગાં-ઇ. સંબંધે, સામે-સાથે, સિવાય, સુધી, ઢરેલાં.

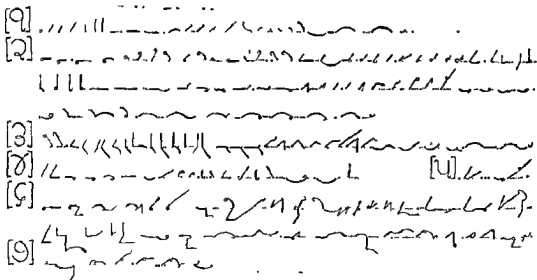
(૩) [નિ. ૩૭ ચાલુ પ્રતિનિધિરૂપ એ અક્ષરોના અનેતા સંકેતો] આવડું-ટો-છ, એવડું-ટો-છ, કરનાં, ફેટલું-લાં-છ, કેમકે, કેવડું-ટો-છ, કેવું-વો-છ, ઉપર, જુડુ-લાં-છ, જેટલું-લાં-છ, જેવડું-લાં-છ-(જેવડે), જેવું-વો-છ, જેઠાં, જેકે, જેડે-(જેવડું), તેટલું-લાં-છ, તેવડું-ટો-છ, તેવું-વો-છ. ૫૨, પાછળ, પેડે, પેટું, પોતે, બાળત, બાલુ-ખીલું, ખીલકલ, મનુષ્ય-માણસ-માનવ, માફક, મારફત, માલુમ, સાધારણ, સામાન્ય, ઢવે.

(૪) [નિ. ૩૭ ચાલુ આદ્યક્ષર લેખેલા સંકેતો] અખર, અગત્યનું, અતિશય, આર્થન, અને. અંક, આમ, ઉપર, જરૂર-જરૂરી, તરીકે, નીચે, માટે, વખત, પહેરે, વચ્ચે, વડે, વિષે, રખડ, ઢલું

(૫) [નિ. ૩૭ ચાલુ અનિયમિત સંકેતો] જુલસો અને બાલુચો, તેથી, ભાઈઓ અને બહેનો, હું

(૬) [નિ. ૩૮: સંકેતસમૂહો] અથવા તો, અનેક વખત, અને તો પણ, અને યહી, આ બધું, આ બાળત, આમ છતાં, આથી અગત્યની બાળત પર, એક બાળત, એ બોલુ છે કે, એવી રીતે ખબર કે, કારણ કે, કાંઈ પણ, કે પછી, કેમકે નહિ તો, મને તેમ પણ અને ત્યારે પણ, ધણી બાળત એવી હોય છે કે—ધણી વખત, છતાં જ્યાં સુધી, છતાં પણ, જે રીતે, જે કદાચ, તે તો માત્ર, તેમ છતાં, તે સિવાય, તો પણ શું, ત્યાર પહેલાં તો, ત્યાં સુધી, નહિ જેવું, પણ આમ નહિ, પણ આવી રીતે, પણ જ્યારે, પણ ઢવે, બંધબર છે, મારે ખાતર, ઢવે કોણ

(૭) [નિ. ૪૦: સ્વરસંયોજન વિ. રચનારૂપ] એ તો રખડ છે કે, તરીકે નહિ, પણ આ ઉપરાંત, પણ આજે તો, પણ આવી રીતે, ઢવે શું

મનોરથન ૨ 'કીર્તિ અને કામિની' (નવલિકા)

શક્તિવન્નનો ભુક્ષાએલો ઉદ્ધાસ પોતાનાં આજ પાસેથી આજ ધણી વખત પછી આમ એકા સાથે મુધીનાં ચીતરેલાં બધા ચિત્રો આ જાનવણ સંચાલક એવા મજશે એ આશાએ પાછો જામન થયો. એ

જૂના દોરોનો ફરી ભેટપાની કહપનાએ એની નાડીઓમાં જૂનું ચેતન ધડીલાર ઉછળી રહ્યું. ગરીબી અને જીવનસ્થાથી કુરુપ જનતા જતા તેના ચહેરામાંની રેખાઓ ધડીલાર આકર્ષક રચનામાં ગોઠવાઈ ગઈ.

‘હા! હા!’ તેણે હસતાં કહ્યું. ‘પોતાની કૃતિ-ઓમાં ચિરંજીવ રહેલું એ કલાકારનું એકનું એક આ-ધારણ, એકની એક મહત્વાકાંક્ષા હોય છે. જ્યારે આ શરીર ખતમ થઈ ગયું હોય ત્યારે એ સુદૃઢ શરીર મારફત પોતે ઉપખલેલું સૌંદર્ય દુનિયા પર ચૂકતા જવું, અને એ સૌંદર્યમાં અમર રહી સૈકાઓની માનવતા સાથે એ મારફત દાય મિલાવવા! ઓહ! કેવી માદક એ કહપના છે, મિ. યાંત્રિક?’

‘એમ છે તો ચાલો તમારાં જ ચિત્રોનું જોશું માફે સંપ્રદરશન તમને ખતાવું.’ કહેતા યાંત્રિક તેને એ પાસેના ઓરડા નરફ લઈ ગયો.

‘હું આ બારણાને બંધેશાં તારું વાસી રાખું છું.’ તેણે આવી ફેરવતાં કહ્યું. ‘કેમકે અંદરનાં ચિત્રો મારા એકલાની જ આજીવે હંકક આપવા માટે છે. હું ઘણી વખત ચાહી જાવું છું. અને એ ચિત્રોમાંથી મળતું અમૃત પી ખુશ રહું છું. પણ તમે તો એ બધાં ચિત્રોના ખુદ સર્જક છો, મિ. જીન, એટલે તમને અંદર જવાનું વણગાર્યું આખંતરણ છે.’

મતબબ તરીકે તેમજ ચિત્રકાર તરીકે આજે દે-વાળીજા જોશા શરીરવદન પોતાનો ગર્વ આ વાતે સતેજ થયો, અને જિજ્ઞાસા કિલ્લામાં પગ ચૂકતા સરદારની દળે તે અંદરના ઓરડામાં પ્રવેશ્યો. પણ અંદર પગ ચૂકતાં જ તેની યંકા તાજ થઈ. તેની નજરે પોતાના ધૈવનકાળમાં દોરેલાં ચિત્રોનું આખું પ્રદર્શન પડવાને બદલે, ટરેન્ટાઇનથી ધોવાએલા અને પોતાને પરિચિત અનેક તાળી મોટી ફેરોમાં લટકતા કેનવસોનો શંભુગેજો જ તેણે લાં જોયો. તેનું ચિત્ત વિદ્વેષ જાળી ગયું. તેને આંખે અંધારાં આવવા લાગ્યાં, અને અસદાય દૃષ્ટિએ તેણે યાંત્રિક સામે જોયું; ‘ધ્યારને ખાતર, આ બધું શું છે, મિ. યાંત્રિક?’

યાંત્રિકનું દ્વારમ હવે વધુ પારદર્શક બન્યું. તે જોલ્યો, ‘તમારાં આગાહનાં ચિત્રો! તમારાં ‘ચિરંજીવ’ ચિત્રો!’

શરીરવદનને આત્મા આ કટાક્ષની કાતિલ હંડીથી

થરથરી જિંદગી. એના ધૈવનકાળનું બધું સર્જન, એના આજના પામર છાનસી પર અમરતાની એકની એક આશા, ધૈવનતા; આશાવાંતી કેહ સ્વર્ગીય પળોમાં તેણે ખડી કરેલી એ આખી સૌંદર્યસૃષ્ટિ આમ એકા સપાટે અદરશ થતાં તેનાં ચેતોરેતમ કંપી ઊઠ્યાં.

‘આ ખૂન! એ જલસાદ! શા માટે?’ તેના હૃદયની બધી કરુણતા આ દુકા રાખેમાં ઠંકવાઈ પડી. અને પછી પાણી ખલાસ થતાં નગી પડતી મરાકતી જેમ હૃદયનું સત્ત્વ નિમ્નોવાતા તે ઊંજરામાં જ દબસી થયો.

પણ યાંત્રિકની તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિ એ ઉપરના ધા માટે જ નક્કરી રહી હતી. ‘કેમ ચૂકાં આવે છે?’ તે પોસ્ટ મોર્ટમ કરતા ડોક્ટરની રાનદૃષ્ટિથી જોલ્યો. ‘તો આ છેવટનું એક જીવતા નજો, મિ. જીન!’

અને એમ કહેતાં તેણે સામેની દિવાલ પાસે મોઢ નાદુરની કુનિમ છટાથી જઈ એક કળાટ ઉધાકપો એ કળાટમાં મૂકેલું કેહ નપયોવનાનું તૈલચિત્ર એ ઓરડા-માંના કેનવસના અખ્યયચિત્ત દગલા વચ્ચે, ધોર અધ-કારમાં ચત્રી વિધુત્તરી માફક ચમકી ઊઠ્યું. જલતી બ્યોલ જેવી એ ચપળાની આજોભા એ જ વેધક પ્રકાશ હતો, એના નરમ હોહ પર એ જ જુગલુની આતુરતા હતી. એનાં બુદ્ધાંગનાં લહેરીમાંના વળાંક આજ પણ જોવારનાં આણુએ આણુમાં ચેતનભર્યું, સનાતન નૃત્ય પ્રેરી રહેતાં હતાં. હણુ પણ એ ગિર્જન કેનવસ પર એની આખી સમ્પ્રતી છટાની રાજવતા એવી ને એવી જ અખંડિત રક્ષાઈ રહી હતી.

આશ્ચર્યમૂલક જોશો શરીરવદન પોતાની કહપના સૃષ્ટિના એ જૂતપૂર્વ સૌંદર્યના આ એકના એક અવશેષ તરફ ઈચ્છુસતી જડ નજરે જોઈ રહ્યો. પોતાના જિગરની એ ન્તાળાથી દાગપામાં આજ આટલા વર્ષે પણ તેને કાંઈક અજ્ઞ જુગલિચિત્ત આનંદ લાગ્યો.

યાંત્રિકે છેલ્લો પ્રદાર કર્યો, ‘તમે કદાચ તમારાં ખીજાં બધાં ચિત્રો ખૂલી ગયા હશે, મિ. જીન, પણ તમારી પીછળીએ અમર કરવા ધારેલી આ હુતાશનીને તો તમે હરગીઝ નહિ જુલ્યા હો. તમારી કલા પર તો એક વખત હું પણ આક્રીન હતો. પણ કમજખતી માત્ર એટલી જ હતી કે આ... મારી... સ્ત્રી... હતી, મિ. જીન!’

(અનુવાદ)

ધ. છાં વરસ પહેલાં એક
ગામડામાં ગેસો કરીને
એક ખેડૂત રહેતો હતો. એક તો
લાલત પહેલેથી જ તંગ તેમાં
જે ચાર વરસ થયાં ઉપરાઉપરી
દુકાળ પડ્યા માંડ્યા દના એટલે
તે વધુ કંદોડી જતી હતી. કુંદ-
જમાં તે અને તેના પુત્ર શંકર
સિંચાવ ત્રીજું કોષ ન હતું છતાં
પણ ખાનાના સાંસાં પડ્યા
માંડ્યાં હતાં.

આખરે શંકર કંટાળી બિ-
હયો, 'ખાપા, આમ જ જો વધુ
ચાલશે તો તો બૂખે મરી જવાનો
સમો આરો. મને રમ આપો
તો પાસેના શહેરમાં જઈ કંઈ
કસબ શીખી આવું. તમને
ખજાર છે, કસબી કારીગરો ચા
જમાનામાં ખેડૂતથી પણ વધુ
સુખી હોય છે।' તેણે એમને કહ્યું.

એકના એક છોકરને રમ
આપતા છુપ તો ન ચાંચ્યો,
પણ ધણા આચદને વશ થઈ
ખૂબ જાનાકાની પછી તેણે
શંકરને રમ આપી. થોડુંક વળું
લાશું યાંધી શંકર ચાલી નીકળ્યો.

આરંધક રસ્તે એ પહોંચ્યો:
દશે ત્યાં એક જાડું તળાવ
આવ્યું. તરસ પણ લાગી હતી
એટલે પાણી પીયા શંકર તળાવ
ભાણી વળ્યો. પાળ પર ચડતાં
જ ધીન એક માણસને તેણે
પાળે ચડતો જોયો. તે જરાક
અચકાયો ત્યાં એ માણસે જ
તેને પૂછ્યું, 'છોકરા આપા
જળતા ઉનાળામાં તું ક્યાં ર-
ખાડવા નીકળ્યો છે?'

'કંઈક કસબ શીખવા. હું
ને મારો જાપ બહુ મરી જાશે.'
તેણે જવાબ આપ્યો.

શંકરનો કસબ

હું મુસાફર

હું પશ્ચિમનો મિત્ર મુસાફર,
પશ્ચિમ ખેડી જાઉં;
દર દરનું સંધ્યું સાફ
આગળ તેરી લાઉં.

હું દક્ષિણનો દલ મુસાફર,
સાગર તીરી જાઉં;
દક્ષિણ તાલુકા તાલીને
લાલત પર વરસાઉં.

હું પૂરનો પૂંખી મુસાફર,
બિડતો બિડતો જાઉં;
મળાતના દસવાં વાળીને
રંકવદન રેલાઉં.

હું ઉત્તરનો બિંબ મુસાફર,
ધપતો ધપતો જાઉં;
તું મશિનના પુણવ વિચારો
હસ્તીમાં ઉતરાઉં.

હું દુનિયાનો દેવ મુસાફર,
ચોગમ કરતો જાઉં;
ખૂણે ખૂણે લાલત કેરી
નિજગધન કરકાઉં.

મીતમલાક મજમુદાર

લાલકર્મ ખડક પડેલા લેખકના જાલ કાન્યસંગ્રહ
'શુકલ' માંથી

બા બ વિ ભા બ

'મોહો! મોમાં શી મોરી
વાત? કસબ તો હું તને શી-
ખવું; અને એટલો બધો શીખ-
વીશ કે તારી ગરીબી તો ક્યાં
થે નારી જશે. કેમ કપૂલ છે?'
માણસે પૂછ્યું.

શંકરને તો એટલું જ નો-
હતું હતું. એણે ખુશીથી દા
પાડી દીધી. તરત પેસો માણસ
તો તળાવમાં ફેરી પડ્યો અને
સાથે શંકરને પણ ફેરી પડ્યા
તેણે જાણ્યું. ડૂબી મરવાની
ળકિ શંકરે તો ના પાડી, પણ
જ્યારે પેલાએ કહ્યું કે, 'હું તને
તરતાં શીખવીશ' ત્યારે તે પણ
ફેરી પડ્યો.

એક દાથે શંકરને તરતો
રાખી પેસો માણસ તો આગળ
ને આગળ વધતો ગયો. તળા-
વની બરાબર વચમાં આવ્યો
કે સીધી તેણે શંકરની ગરદન
પકડી ને લાગલો જ પાણી
નીચે તેને ખેંચી ગયો.

પણ નીચે તો પાણીપાણી
કરું જ ન મળે! ખાસ શય-
ગારેલું એક ધર હતું, ને એક
ડોલી તેનું રખેવાળું કરતી બે-
ઢેલી. એ ડોલી પાસે શંકરને
મૂકી માણસ તો પાછો ચા-
લ્યો ગયો.

'છોકરા, આ તો રાહસ્યનું
ધર છે. તું એમાં ક્યાં આવી
વારાણી?' ડોલીએ શંકરને પૂછ્યું.

શંકરને દલે ખજાર પડી કે
એ માણસના વેશમાં રાહસ્ય જ
હતો. તેણે પોતાની બધી લકી-
કત ડોલીને જણાવી દીધી. ડો-
લીને દયા આવતાં તે બોલી, 'તું
કોઈ નિર્દોષ મોળો માણસ લાગે

તું કાંઈ નિર્દોષ છોએ માણસ તારે છે તારા જેવો કુટુંબ જુવાન આ રાક્ષસને હાથ ક્યાંથી પડ્યો?

છે, તારા જેવો કુટુંબ જુવાન આ રાક્ષસને હાથ ક્યાંથી પડ્યો? પણ ચવારાતો નહિ; હું તને તેના પગમાંથી છોડવીશ; વળી બધા કસન પણ તને શીખવીશ. પણ જો, રજ પણ પાતળી રાક્ષસને કાને ન જવી જોઈએ. જ્યારે તને તે પૂછે ત્યારે તારે કહેવું કે મને તો કશું આવડતુ જ નથી.'

અને ડોશીએ રાક્ષસની બધી કળાઓ શંકરને શીખવવા માડી. રાક્ષસ તો દરેકજ આવી તેને પૂઠપૂઠ કરે પણ શંકર તો તદ્દન મૂરખ જેવા જ જવાળો આપ્યા કરે. એક દિવસ રાક્ષસ કંટાળ્યો. આવા અડખંખો તે મારે ક્યાં સુધી સંધરવો? આજ, પાછો ખૂટી આવવા દે.'

ફરી શંકરની ગળાં પકડી રાક્ષસ તેને લઇ આવ્યો ને દેક તળાવની પાળ પર છોડી આપ્યો. આ યોગિતા છુટકારાથી શંકર તો ખુશખુશ થઈ ગયો ને દોટ મારતો ઘેર જવા ઉપડ્યો.

દીકરાને પાછો આવી લાગેલા જોઇ એમને ખૂબ જ આનંદ થયો. 'હવે આપણી ગરીબાઇ દૂર થાય એવો કસન હું શીખી લાવ્યો છું.' તેણે એમને કહ્યું.

પછી તો દરેકજ એમ સાથે તે એતરે જવા લાગ્યો.

દિવસો વીતતા ગયા પણ તેને કશો કસન અજમાવતે ન જોઈ એમને શંકા પડી. એક દિવસ તેણે પૂઠપૂઠ 'શંકર, હવે તારો કસન ક્યારે અજમાવીશ?' 'હું જરાજર ટાણું આવવાની વાત જોઈને બેઠો છું.' તેણે જણાવ્યું.

થોડા જ દિવસ વીત્યા ત્યાં શહેરમાં એક ગેજે જરાગો. 'ચાલો મેળામાં.' શંકરે એમને કહ્યું.

'પણ ત્યાં જઈને કરવું શું?' એમણે પૂછ્યું 'એ હું તમને ત્યાં જણાવીશ!'

અચળા ને અગિયારસમાં શંકર સાથે એમો ગેજે જવા ઉપડ્યો. રસ્તામાં શંકરે કહ્યું, 'જુઓ બાપા જાણે કે મેળાની લગોડન પહોંચતાં હું સફેદ અરણ્ય ધોડા જતી જઈશ. સારામાં સારી કીમતે તમે મને વેચી મારજો. પણ જોજો, ખરીદનારને ત્રણમ સોપન નહિ. પૈસા તમારા ખોસામાં આવી જાય કે લગભગ ઉતારી લઈ ત્રણ વખત જમીન પર પછાડજો!'

એમણે સાંભળ્યું ન સાંભળ્યું ફરી નાખ્યું. તેં મન શંકરે મરફરી આદરી હતી! કશું જોડ્યા આદ્ય વિના કંટાળેલા મને તે આગળ ચાલવા લાગ્યો. મેળામાં નજીક પહોંચ્યા ત્યાં તો શંકર તો ખરેખર અરણી ધોડે

ગતી ગયો ! એવો આશરો ને પાણીદાર કે આખા મેળામાં એનો જોડો ન મળે ! જોનારા તો દાંતમાં આંગળાં ઘાલી તેને જોયા જ કરતા. કીમત પૂછવાનું તો કાઠનું જિગર જ શાનું ચાલે ?

એવામાં જરકસી જાડીત ને પહોંચા ઝળાવાળો એક પહાણુ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. એ જીભે કાઠ નદિ પછુ પેસે રાક્ષસ જ હતો. પેલી છુટ્ટીએ શંકરને પોતાની વિદ્યા શીખવી હોવાનો તેને વહેગ ગયો હતો એટલે શંકર પર વેર લેવા જ તે વેશ ગદલાખી નીકળ્યો હતો.

‘જગાળ, જાહુ અગ્રેજો ઘોડો તમે લાવ્યા છો. શી કીમત રાખી છે ?’ તેણે ગેમાને પૂછ્યું.

ગેમાએ તો વધુમાં વધુ કીમત જણાવી ને ગદાના આશ્ચર્ય વચ્ચે પહાણુ તરત તે કીમત બરી દીધી. પૈસા દાઝમાં આપતાં, તે ગણવાની પછુ તરદી ન લેતા ગેમાએ તો તરત ઘોડાની કાગમ ઉતારી લઇ ત્રણ વખત જગીન પર પછાડી ને બીજી પળે તો ઘોડો ચે શુભ ને તેનો ખરીદનાર પછુ શુભ !

પૈસા લઇ ગેમા ઘેર પહોંચ્યો. શંકર ખુશગિતજો ખાટલામાં બેઠો તેની રાદ જ જોઇ રહ્યો હતો. તે દિવસે તો બંનેએ દીવાળી બિચવી !

થોડા વખત બાદ વળી જીભે મેળો લરાયો. શંકરે ફરી ગેમાને કહ્યું, ‘બાપા, આ વખતે હું સુદર સાગાત બેસેલો એક કળાટ જાતી જઈશ. સારામાં સારી કીમત આપનાર મને એટલે તમે પૈસા લઇ લેજો અને ચાવી તેને ન આપતાં પરગારી જમીન પર પટકજો.

મેળામાં કળાટ પહોંચતાં જ લોકોનો ઘેરો જમવા લાગ્યો. ત્યાં પેસે રાક્ષસ પહાણુના જ વેશમાં ફરી લાગ્યે થયો. મોંઘી કીમત આપી તેણે તે કળાટ ખરીદી લીધી ને પૈસા ચૂકવી આપ્યા. સુંકેન ક્રમાણે ગેમાએ તરત ચાવી પટકી એટલે કળાટ તો કબૂતર જની જઇ દવામાં બિડવા લાગ્યું !

પછુ આ વખતે રાક્ષસ ઉતરાવ એમ ન હતો. તરત જ પહાણુને ગદલે તે એક જાજ જાતી ગયો ને કબૂતરનો શિકાર કરવા તેની પાછળ પડ્યો. ગેમા તો આ કરતૂત કાટી જ આંખે જોઈ રહ્યો.

આગળ કબૂતર ને પાછળ જાજ દૂર ને દૂર બિડતાં ગયાં. લાચરી તરફનું કબૂતર એક જગીયામાં બિતરી પડ્યું ને સીધું ત્યાં ફરતા આવેલી ગદલાખીની

શાદબદી પાસે જઇ પડ્યું ઉપર તક સાધવા જાજ ચકાવા લઇ રહ્યો હતો. કબૂતરનો તરફાટ જોઇ શાદબદીને જહુદયા આવ્યો ને તેને પોતાના હાથમાં લઇ લીધું. પછુ કેવું અજળ ! બીજી જ પળે કબૂતરને ગદલે હીરાની જોડી એક વોટી તેની આંગળીમાં પરેવાઇ ગઇ હતી !

પેલી જાણુ જાજ પછુ માણસનો વેશ લઇ સીધો ગાદશાહ પાસે પહોંચ્યો. ‘જલ્દાપનાદ, આપ ફરમાવશે તે મુરકેલમાં મુરકેલ કામ પછુ હું પૂરાં પાડી આપીશ. મને તેનો જીભે કશો ચે બદલો કે ઉપકાર તથી જોઇતો. પછુ એક જ માગણી છે, કે આપની શાદબદીની આંગળીએ જે વોટી છે તે મને મળે. આપ ચાહે તે કામ મને સોપો.’

ગાદશાહે તેનું પારખું જોવાનો નિશ્ચય કર્યો. જાણુના જ એક રાજતા મુગટમાં ગદા રાખ ગાદશાહેને જોવાઇ ઉપગમવે તેવો એક પાણીદાર હીરા હતો. ગાદશાહે તે હીરા લાવવાનું કામ જ તેને સોંપ્યું.

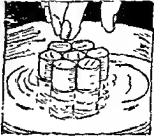
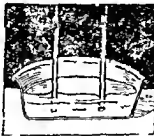
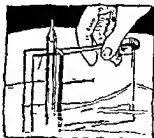
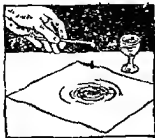
જે જ કલાકની ગંદર રાક્ષસે હીરા લાવી ગાદશાદના હાથમાં મૂક્યો. ગાદશાદ ખૂબ ખુશી થયો. વોટી આપવાવા તેને લઈ તે મહેલમાં આવ્યો. શાદબદીએ તો એ આપવાની સાકના જ સુણાવો દીધી. ગાદશાદ આથી ખૂબ ગુરસે થયો એટલે શાદબદીને પછુ ખૂબ ગુરસો ચડ્યો ને વોટી ઉતારી ખૂબ જોરથી જમીન પર ફેંકી.

પછુ ક્યાં ? વોટી તો ગેમા જ ઘઈ ગઇ ! તેને ગદસે ઘોડાક જાજરીના હાથા જમીન પર આમતેમ વેરાઇ પડ્યા. બીજી જ પળે રાક્ષસ પછુ ચક્રો ગતી એક પછી એક હાથા ચણવા મંડી ગયો. ત્યાં તો ગાદશાદના પગ નીચેનો એક હાણો તરન ગિલાડી જાતી ફૂટી પડ્યો ને ચકલીને પીંખી મારી નાખી.

દલુ ગાદશાદનું આશ્ચર્ય બિડ્યું જ ન હતું ત્યાં તો ગિલાડીને ગદલે એક સુંદર સુવાન તેમની સામે ખડો થયો. એ જ શંકર ! તેણે પોતાના વીતકની બધી વાત ગાદશાદને અથેતિ જણાવી દીધી ને પોતાને નયા ગેમાને તેની નોકરીમાં રાખવા અરજ કરી.

ગાદશાહે તે ખુશીથી સ્વીકારી. તેની જાળવેલી કામગીરી તેને દિવસોદિવસ એટલે તો ખુશ કરતી ગઇ કે પોતાને છેકરો ત હોતાં શાદબદી સાથે શંકરને પરણાવી સજ પછુ તેને સોંપી દીધું.

છુદ્ધ ગેમાના આનંદનો તે દિવસે પાર જ નહોતો રહ્યો. (સૂચિત)

રોપણકિયાની થોડીક સમજણ

વાદળો પાણીને રોપે છે તેમ જ શાહીચૂસ શાહીને ચૂસે છે તે દીવાની બત્તી તેવો રોપે છે. આ ક્રિયાને વિજ્ઞાનની ભાષામાં કેશાકર્ષણ અથવા Capillary Attraction કહે છે. નાના વેદરાણી એક નળીને પાણીમાં મૂકીએ તો આ નિયમ અનુસાર જ પાણી તેમાં ઊંચું ચડશે. જેમ વેદ વધુ નાનો તેમ તેમાં પાણી વધુ ઊંચું ચડશે. વાદળો અને શાહીચૂસની રચના નાની કેશનળીઓવાળી જ હોય પ્રવાહીમાં તે બોળતાં જ તે તેમાં બાંધેલ ન્બ છે.

કેશાકર્ષણનો આ નિયમ સમજવા થીર બેમાં પણ આપણે અજાતસા કરી શકીએ. તેમાંનો સાદામાં સાદો એ કે એક શાહીચૂસ પર શાહીના યિત્રણ રીપાં પડવા દેવા. હલવેદળને કેશાકર્ષણના નિયમને અનુસાર શાહી તે પર પવરતી જાય છે (જુઓ ઉપર આકૃતિ ૧). શાહીને બદલે મોરચુ અથવા તાબાનો ફાર વાપરીએ તો જળી જલ્દી જ અસર થતી જણાયે તે પસંદી તો જશે જ, પણ તેની ઊંચડી બાજુએ રંજનો જરા થે ડાપ નહિ દેખાય, કારણકે રંગ જથો ગળાઈ ન્બ છે. આકર્ષણના આ નિયમની મદદ લઈ કાંડના કુડાને પણ પાણી પાછાકાઢવે કે કુડા નાનકડા પાણી બરેલી એક તાલસડામાં તેગાથી કપડાનો કકડો કે વાટ કુડામાં લટકતી રાખવાથી તે પેતાની મેળે તારકમંતું પાણી ધીમેધીમે કાંડને પાયા કરશે! (આકૃતિ ૨)

બૂની ફેરોચાક્રિય પ્લોટો જેવા બે કાચ લઈ તેના એક છેડાની વચમાં ઝીંચી પેન્સિલ બાંધી બીજી છેડાને સ્પર્શક પકડી પ્લોટને પાણીમાં બોળતાં તરત સ્પર્શક છેડા તરફ પાણી ઊંચું ચડતું જણાયે. પાણીમાં રંગ નાખ્યો હોય તો આ અજાતસા વધુ ગમત આપે. (આકૃતિ ૩)

પાણીની બરેલા એક તાબાના તાલમાં સાત છુડાંબુડાં જૂથ તમે નાખશે તો તરત તે આડા તરત્ત માંડશે પણ આપણે એ સાતેને ઊભા પણ તથાવી શકીએ પહેલાં તો મેજ

પર એક જૂથ ઊભો રાખી પ્રાણીના હાથે જૂથ તેની આસપાસ ગોઠવી દો. બીજી એ બધાને ખૂબ મજબૂત પકડી એમ ને એમ પાણીમાં જૂડ કબોળી રાખો. બધા બરેતાર ગીંબઈ ન્બ એટલે પકડ છોડવા બગર તેમને સુગાદી પર લાવો ને પછી હલવેથી પકડ મૂકી દો. હવે તે બધાં થે ઊભાં તરત્ત માંડશે! કારણ કે કેશાકર્ષણના નિયમ મુજબ પાણી એ બધામાં પ્રવેશી ચૂકું છે ને રનેદાકર્ષણ (Cohesion) એ બધાને સાથે પકડી રાખે છે. (આકૃતિ ૪)

એક સરખી પદોળાઈના બે કાચના સળિયા હો. એકને લૂંચી તદ્દન સાફ કરી નાખો ને બીજા પર ઓલ ચોપડો. હવે પાણી બરેલા વાસણમાં એ સળિયા પકડી થા લટકાવી રાખો તો જળી નરું જ કોતુક બેશે. ફૂંજેલા સળિયાને આડતું પાણી આંતર્ગોળ (Concave) જણાયે જ્યારે ઓલવાળા સળિયાને આડતું પાણી બાહ્યગોળ (Convex) જણાયે. આ ફેરફારને કારણ કેશાકર્ષણ ને પ્રતિધાત (Repulsion) છે. (આકૃતિ ૫)

એવી જ રીતે એ સળિયાને બદલે કાચની બે નળીઓ આપણે પાણીમાં નાખીએ એક નાના વેદની ને બીજી મોટા વેદની. આપણને જણાયે કે પાણી તો બંને નળીમાં ચડે છે અને આંતર્ગોળ ચઢતે ચડે છે, પણ નાના વેદરાણીમાં તે વધુ ઊંચું ચડે છે. હવે એ જ નળીઓ પાસમાં બોળીએ તો એવી ઘલફેલ જ પરિણમ જણાય છે, તેના પર દબાણ આવે છે એટલે તેની ચઢણ પણ બાહ્યગોળ જ હોય છે, પાણીની ગોઠે આંતર્ગોળ નહિ. (આકૃતિ ૬)

કેશાકર્ષણના આ નિયમથી આપણે મંદા પાણીને શુદ્ધ પણ બનાવી શકીએ; કારણકે કપડાના કકડા કે વાટ મારફતે રોપણ આવેલું પાણી શુદ્ધ જ હોય છે. ક્યારે બધો ગળાઈ ન્બ છે. પ્રવાહીના અણુઓના પરસ્પરના આકર્ષણ કપર જ આ નિયમ ઊભો થયો છે.

જીવનનું પરોઢ

૫ એ દિવ્ય તથ

બાપુત્ર આ ત્રીજી વારે તો મારા જોયાર મ-
દિના પૂરતો આરો મારા દક્ષિણ આ-
ક્રિષ્ટા ગયા, પણ પિપિએ તેમને ત્યાં પૂર્વે જાર વરસ
રોક્યા. આ જાર વરસ એમના ઉમ નખાં દતાં.

તેનીસ વરસની ઉમર સુધી તેઓ મહમુદરસ દતા, ઉત્તા વિદ્યાર્થી દતા, સાચા આયં દતા, તેજરી નીર દતા, ખરા સાધક દતા અને એવું ઘણું ચે દતા. એમ છતાં ગમે તેવા તો ચે જ્યાં જ્યાં માણસ દતા. પરંતુ તે પછીનાં જાર વરસનાં તપે કરી તેઓ સામાન્ય મનુષ્યોની કોટિથી સેંકડો ગણા ઉચે ચડ્યા. માટી-માંથી માણસ બનાવવાની સિદ્ધિ તેમણે મેળવી.

એ જાન્ય સમયે શીનિક્સ ફ્રેન્ચી રચાવના ચર્ચ; ને એ તપની પૂર્ણાદુતિ પણ શીનિક્સમાં જ ચર્ચ. શીનિક્સનાં રમરણોના આ સંપ્રદમાં પ્રકરણે પ્રકરણે એ પ્રયંસ તપની પાવક આભા રચાવાઈકાણે જ જાકરો. તોકે, ક્યાં એ મદા તપ અથવા ઉમ કર્મોગ અને ક્યા આ લેખકની કેવળ જાગવચની તુષારમિદુ જેટલી ભૂઈદ. 'જાકરના ગોતિવામાં સૂરજનું પ્રતિજિય પડીપડીને કેટલુંક પડે !

૩૪ વરસની વયના પ્રારંભમાં એટલે ૧૯૦૨ની આખરમાં જાપુત્ર પાછા નાનાસ આવ્યા. વિદ્યાવચની વસાદતી પ્રધાન જોયાર સુદની સમાપ્તિને અગિ આ-વેલા, તેમને દેશભાઈઓને નાતાકમાં પડનાં દુઃખોની ગાથા સંજાવાવી. ત્યાદ પછી મુદરારે ટ્રાન્સવાલના દરવાજા સંપ રાખ્યા દતા, છતાં ખોતાના જૂના જોરા મિત્રોની મદદથી ત્યાંની રાજધાનીમાં હોટલેક જઈ જાણ અમલદારે જલુ રાનાપીણા ચલા. જ્યા નવા દોકરો દતા. તુમાળીનો પાર ન દતો. કેડીને જેલને દરવાજે જોલાવી સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ ધમકાની કરે તેમ જાપુને જોલાવી એક મામૂલી અમલદારે ધમકાવી ટ્રાન્સવાલમાંથી ચાલ્યા જવા કર્યું. સેમ્પલેસ સાહેબ પામે જતાં અટકાવ્યા. આ કેમ સહેવાય ? આવ્યાંતા

મળતા ને જોઈ દગવા. ખરી રીતે પ્રધાન સાહેબના કાનમાં ટ્રાન્સવાલમાં પડતી લાડમારીની દુઃખગાથા પહોંચાડવા પડતા જ તેઓ મુજાઈથી આવેલા. એટલું કરીને મદિના જે મદિનામાં દેશ પાછા જવાના દતા; પણ દષે તો ટ્રાન્સવાલમાં જ રહી જવાનું તેમણે નક્કી કર્યું. જોદનિસજગમાં પડીજાનની સ્પદ ગેળા ને એ સુવર્ણપુરીના અદાલતવાળા મોટાચોક વચ્ચેવચ પોતાની કેમેરી જમાવી. મોટા લોકોને આ કાળો રૂઝાંઝિરદર આંખનો કાકરો ચાઇ પડ્યો, પણ કાપડો તેમની વડા ન માયે. એ તો જાપુના સાચને જ તાળે રહ્યો. ઝંડિરદર નરકિની ફી નાદ પણ નામનું મહેનતાણું લઇ પોતે એસિયાટિક ખાના સામે ગરીબ દેશભાઈઓનું રક્ષણ કરવા માંડ્યું.

તે ખાનાના અમલદારે એક એક વ્યક્તિને તેનો દક જણનાં મહેલાં દોરદોર ને જાખને દાનદર રૂપિયા ખી-સામાં મારતા. રૂપા ત્રીસ રૂપિયાની નિશ્ચિત ફી લઇ જા-પુત્રને આવા લોકોને દક અપાવવાના દાવા રીતસર જતી અપાવવા માંડ્યા. પછી જાસને કોઇ દાવો કસાકસા પતે કે કોઇને ત્રણ મદિના ચાપ ! પણ દાવેલા ને પૌંક ઉપરાંત એક પેની પણ વધુ લેવાનો લોભ ન ક્યો.

જરારના આવા મરમામરમ કામમાં ખીન્ને કોઇ જુવનિયો દોષ તો ક્યાં ચે તજાઈ જાય. પણ જાપુત્રનો રવાખાપ તો જાલડો પડ્યો. આની ખમાલ વચ્ચે તેમણે 'ગિજાસુમોઈ' રચાવ્યું વિવેકાનંદનો માર્ગોગ વાંચ્યો. પાતંજલિ યોગદર્શન વાંચ્યું. અદાર વરસની ઉમરે મૅટ્રિક ચએલા ત્યારથી કરાનું પડેલું સંસ્કૃત નાનું કર્યું ને પહેલી વાર મૂળ સંસ્કૃતમાં ખીતા વાંચી. દાનજ કરતા કરતાં તેર અખ્યાપ સુધી ગીતા ગોખી પણ લીધી. તે ગોખજપડી મોડાની કે કેવળ રોજાની ન દતી. તેમાં વારેવારે આવતાં, અમાન, અદિસા, અબેદ, અ-પરિમદ, અગમ, અદેષ વગેરેના આદર્શો કીધતાં ને જમનાં તેમના મનમાં ધોળાવા લાગ્યા.

ધગ્ને અને મિત્રાને ભેગાં કર્યા અને ઝૂલુઓની સેવા દરમિયાન કરેલો પોતાનો નવો સંકલ્પ અર્ધાંને સંભાળાઓ કે 'આજથી દમશેને માટે હું ભોગને તળું છું. મરીશ પણ ભૂલેચ્છું કે અલ્પયર્થનો ભંગ નહિ થવા દઉં.'

આ પ્રતિજ્ઞા લઈ તેઓ ટ્રાન્સવાલ પહોંચ્યા કે મદા લાયકર પરિરક્ષિતનો મુકાબલો સામે આવી બેઠો હતો.

ત્યાંની સરકારે એશિયાવાસીઓને હડપ કરી જવા ને પેલું એશિયાટિક ખાતામાંથી ગોઠું વકાસેલું, તેણે હવે કારમુ રૂપ લીધું હતું. તેણે ધારાસભામાં 'એશિયાટિક એક્ટ' નામનો એવો ખરડો દાખલ કરેલો કે ટ્રાન્સવાલમાં જોડલાં એશિયાવાસી સ્ત્રી પુરુષો અને બાળકો હોય તેમણે તેમ જ નવા આવનાર જાતોએ કાયદેસર નોંધણી કરાવવી જોઈએ અને પરવાના લેવા જોઈએ. ભણેલા હોય કે અજાણ્ય તેના દસે આગળાની છાપ પરવાના પર આપવી જોઈએ અને શરીર પર તલ લાગ્યા વગેરે હોય તે ગોધાવવા જોઈએ, આ પાસ જોવા માટે અંગ્રેજ અમલદારો દિંદીઓના અંતઃપુરમાં પણ ધુસી રાકે એ પાસ રેતામાં, રેરામના, બળગમાં, કચેરીમાં, મોટી મોટી કંપનીઓમાં ગમે ત્યાં મને તેવો ગોરો અગલગર કે કુકાનદાર માંએ તેને પ્રત્યેક એશિયાવાસીએ જનાવવો જોઈએ, પાસ કઠાવવામાં કે જનાવવામાં કહ પણ પ્રગાઠ કરે તેને ફંક થાય, જલ થાય અને દેશનિકાલ પણ કરી શકાય બાપુજી આ ખરડાનું વાક્ય વાક્ય વાચતા જન્ય અને કળીએ કળીએ છવ કપાતો જન્ય. તેમને થયું કે આ ખરડો પસાર થઈ જન્ય અને દિંદીઓ એ કાયદાને વરા થાય તો આખી કોમનું નબોદ વળી જશે. મરવું બલું પણ આ કાયદાને વરા તો ન જ થવું.

વળી મનાગા સવાલ થયો કે દસ જાંગળાં છાપવાં દેવાને બદલે મરવાની વાત તો ખરી, પણ મરવું એટલે શું કરવું કે કહ રીતે વિશેષ કરવો? દિંદીઓએ મોટી સજા લારી ટ્રાન્સવાલમાં વસતા દસ દગર દિંદીની વસ્તીમાંથી પણ દગર પુખ્ત વયના માણસો એકઠા થયાં. બાપુજીએ તેને કાનિલ કાયદો સમજાવ્યો. લોકો ફફડી ઊઠ્યા. તેમણે આ કાયદાને ખૂલી કાયદા તરીકે સંજોગ્યો. એક મુસલમાન શો! તો એટલે સુધી તપી ગયા કે તેમણે કહ્યું 'બુદ્ધતા કમમ ખાદીને કહું છું કે આ મળું કપાશે પણ હું આ કાયદાને નથી સુકવતો.'

બાપુજીએ તરત વાત ઉપાડી લીધી. લોકોને મે-તલ્લા કે 'અલ્પારે ગુરસામાં અથવા ખોટા જોશમાં આવ્યા કસમ ખાઈ લો કે પ્રતિજ્ઞા લઈ લો ને પછી જરાક દુઃખ પડતાં દીલા પડી જાયો એ કામ ન આવે. સૌ જોઈનિયારી કસમ ખાય. ઉતાવળે પ્રતિજ્ઞા કરવી સારી નથી. પણ આવે વખતે પ્રતિજ્ઞા ન કરવી એ ચોક્કસી નામદાઈ છે. હું પોતાને વિષે કહી દઉં કે, હું એકલો રહીશ તો પણ આ કાયદાને નથી જ નમવાનો. ભારે વરસોનાં વરસો સુધી મારે રીખાવું પડે. જો જ્યાં લોકો પ્રતિજ્ઞા લેશે ને દદ રહેશે તો આ અન્યાય બહુ જ જલ્દી દૂર થશે.'

સેકેડો ને દગરોએ બાપુજી સાથે પ્રતિજ્ઞા લીધી. લગ્ન ચલાવવા માટે ખાસ મેંચ રથપાનું અને તે દ્વારા 'નિરાકગક પ્રતિકાર' (પ્રેસીય રિઝિસ્ટન્સ) ની લડાઈ કરવાનો તિથ્ય થયો. આ શબ્દનો જાણ એક શબ્દમાં લાવવા માટે તેમણે નવું નામ રચવા માટે ચર્ચા ચલાવી ને અંતે 'સલામદ' શબ્દ પોજીયો. આગ સાગનીસ વર્ગની વયે પોતાની દિવ્યતા વધારીને વપરાય એવું 'સલામદ' સમુ દિવ્ય અસ્ત્ર બાપુજીએ સોંપી કાઢ્યું.

૩૮ વરસની ઉંમરે ખૂલી કાયદા પર સહેનશાદ એડવર્ડ માતમાની સહી થતી અટકાવવાનો પ્રયત્ન કરતા ટ્રાન્સવાલની દિંદી કોમ તરફથી પોતે અને એક મુસલમાન સંસ્થાન વિલાયત ગયા. મોટા મોટા ઉમરાવોને મળ્યા. અનેક પ્રસિદ્ધ અને હિદાર અંગ્રેજ વ્યક્તિઓની બાયરૂતિ જામન કરી અને પ્રધાન મંત્રીને કાને પહોંચાડી શકાય તેટલો માદ પહોંચાડ્યો. કાણજી અંગ્રેજો પલભ્યા. સહેનશાદે ખૂલી કાયદા પર મત ન માર્યું. પણ ટ્રાન્સવાલનાં ગોરાઓ ગાંભ્યા જન્ય જોગ નહતા ફરી એનો એ કાયદો ત્યાંની ધારાસભાએ પસાર કર્યો ને સહેનશાદ સામે પર્ષો, અને આ ફેર તેણે સહી પણ કરી આપી.

બાપુજીએ આખી કોમને સરસ સંગઠિત કરી. ફેરી-વાળા, મોટા શેડીઆ, હિંદુ, મુગમગાન, ખ્રિસ્તી, બધા દારોદાર આવી બેઠા. ચાર સો યીના લોકોની વસતીનો પણ બાપુજીએ સાથ મેળવ્યો. સરકારે કાયદાનો અમલ કરતા ભારે માથાફાડ કરી. ચાણક્યની વિ વાપરી તો થે દસેક દગર દિંદીઓમાંથી માંડ માંડ ચારસો તેને લાય આજ્યા.

જ્યાર સરકાર સાથે આખડવાની તૈયારીઓ ચાલી, તેમ તાત્ત્વ લીધેલા બહુઅર્થપતને રોમે પહોંચાડવાના પ્રયત્નો પણ શરૂ થયા. અગિયારસનાં અને જીન્ન એકટાણાં તથા ઉપવાસ આરંભ્યાં. લડાઇના કામ માટે વખત જાચાવવાને યે જોરાક પર કાપ મૂક્યો. જાપેરે દશદશમાં કાચુંકાઈ પાછાં બે અને સાંજે ઘેર જઈ દાથે સાદું સંધી જ્યો. વાસણ વગેરે દાથે જ માંડી લે.

૬૮ વરસની ઉંમરે: તાડકની ખુવારી અટકાવવાના છેલ્લા પ્રયાસ રૂપે ખૂબી કાપડા સામે ફરી એક વાર પાંચ દાનર દિંદીઓની સહી વાળી આશ્ચર્યકર સરકારને મોકલી. પણ દાદ ન મળી તે ન જ મળી. જિલ્લું સરકારે લોકોને શાખલો બેસાડવા આકરાં પચાસં લેવા માંડ્યાં. વીળી વીળીને આગેવાનોને પકડવા માંડ્યા. જાપુછને ફેરમાં બોલાવી ૪૮ કલાકમા ટ્રાન્સવાલ છોડી જવાનો દુકમ કર્યો. તેઓ ન ગયા એટલે પકડ્યા ને બે માસની સાદી કેદ આપી.

આ પહેલો જ જેલનો અનુભવ. ક્યાં બંદીરદર અને ક્યાં ફેરી પહેલી રાત્રે સદેજ ગભરાયા. 'કયા ધરનાર? ક્યાં પડીશો? બે મરિના કેમ કરી ખૂટશે?' પણ નરન સાવધાન થયા અને મન વાળ્યું કે ખૂબી કાપડા સામે થવાની પ્રતિજ્ઞા પાળવામાં આવનારું દુઃખ એ દુઃખ નથી પણ વિલાસ છે. જેલને મહેલ જ માનવી જોઈએ. ને તરત જોલનો રસ લૂટવા લાગ્યા.

જાપુછ પકડ્યા પછી વીસ દિવસમાં પ્રેક્ટીકલિટીઓ નાતાનાના કાપડા તોડી જેલમાં પહોંચી ગયા. સરકાર ગભરાઈ. પ્રમાણ મંડળના કરનાદરના જનરલ રમટ્સે જાપુછને ફેરોને જ વેશે પોનાને ત્યાં લેડ્યા. મધ ચોપડી ચોપડીને પાતો કરી. દિંદીઓ પ્રત્ને પોનાને લાગણી છે, પણ ગોરાઓને સંતોષવાની પોતાની ફરજ છે વગેરે વગેરે કહ્યું અને કહ્યું. 'ફરી લડન ચાપડે એમ હું ઈચ્છતો જ નથી. તમારી પ્રતિજ્ઞાને માન આપી પ્રારામભાની આવાની બેઠકમાં ખૂબી કાપડો રૂઢ કરાવી નાખીશ. પણ ચોરીછૂપીથી નવા દિંદીઓ ટ્રાન્સવાલમાં ન માલ્યા આવે તે સારૂ તમે રહેજાઓએ દસે આંખમાં આપી ટ્રાન્સવાલમા રહેવાનો પરવાનો કરાવી બો. એટલી ખાબી રાખજો કે અમે મોંપણી જ છુટીએ છીએ, પાલણી નથી છુટતી. તમારું અપમાન નહિ કરીએ. જો પરવાનો કદાવવામાં

અપમાન લાગતું હોય તે લાલે ન કરાવે.'

જાપુછને ખબર તો હતી કે જનરલ રમટ્સ પૂરે-પૂરા ચાણક્ય છે. બોલવે જલુ ચતુર છે અને લાગે જ જીવું જોતે કે લખે છે જોતા બે અર્થ ન થતા હોય. જ્યાં તેમણે વિચાર્યું કે અડિલ રટુંતી પેટે આપણે દલીલા મુઠાએ તો સાપાત્રદ લજવાય અને મળેલી સદાનુભૂતિ ખોઈ બેસીએ. દજો થશે તો ફરી લડશું.

જાપુછની વાત લખાખરાને મળે જીનરી. પણ અંદર કેટલાક વિમ્સતોષી પણ દતા. તેમણે અકલા કિઝાકેલી કે 'પેદર દાનર પાર્કડ-મવા બે લાખ રૂપિયા-જનરલ રમટ્સ પાસેથી લઇ કેમને દજો દેવાની રમન માંડી છે.' આ અકલાથી પડાણો બોળવાયા. એક પડાણે બરસલામાં જાપુને ચેતવ્યા કે 'તમે લાચ લીધી છે. અમે કદી દસ આંગળાં આપવાના નથી અને કસમ ખાખને કહું છું કે જો માણસ પરવાનો કદાવવાની પહેલ કરશે તેને દાર મારીશ.' જાપુએ તેમને સમજાવ્યા અને કહ્યું, 'હું લાંચ લઉં એ વાત કોઈ પણ મમજુ માણસને મળે જીનરે એવી નથી. યુરસામા ખાખેલા કસમ પાર પાડવાના ન હોય. પણ તે કસમ ધમકીના હોય કે સાચેસાચ હોય, સમાધાની કરનાર હું છું તેથી હું જ સૌથી પહેલાં દસે આંગળા આપવા સરકારી દેવરે જલ્યા.'

મરિના માસ પછી પરવાના કદાવવાની તારીખ આની પહોંચી કે સૌ પહેલાં જાપુછ બેનજી મિત્રો સાથે પરવાનાની કચેરીએ જવા ઊપડ્યા. રરતે પેસો પડાણુ મીર આલમ પણ એ ટોળીમાં લાલ્યો. જાપુછએ તેને સલામાએકુમ કર્યો, અને તેની આંખમાં ઊભરાતો કોષ વાંચ્યો. કચેરી યોરે દર રહી ત્યાં મીર આલમ સામે આવી ઊભો ને જાપુછને પૂછ્યું 'ક્યાં ચાલ્યા?' જાપુએ જવાબ આપ્યો: 'પરવાનો કદાવવા. ચાલો તમે પણ તમારે આંગળાં જાપાવવાની જરૂર નથી.' પૂરું બોલી ન રવા ત્યાં તો બીજા પડાણે તેમની બોચી ઉપર પાછળથી કડિયાળી ઝાંચતો ફટકો માર્યો. જાપુ તમ્મર ખાઇ જમીન પર ઊંચા પડ્યા. સાવ બેમાન થઇ ગયા. પડાણેએ બે ચાર ફટકા નવા પાટુ વધુ પણ માર્યા. તેમનું ચાલન તો તેઓ તેમને પૂરેપૂરા દાર કરીને જ ત્યાંથી ખસન. પણ જાપુ સાચેના મિત્રો વચ્ચે પડ્યા ને કેટલાક ફટકા તેમણે ઝીટ્યા એટલામાં

ગોરાઓની શીડ મળી ને પડાણો લાગ્યા. ગોરાઓએ તેમને પકડી લીધા તથા બેઠાન જાણુછને પાસેની આંકિસમાં લઇ જઇ સુવાડ્યા.

ડૉક સાહેબ નામના એક લગ્ના પાદરી જાણુછના મિત્ર હતા તેઓ તેમની પાસે આવી પહોંચ્યા ને તેમની સેવા કરવા માંડી. જાણુછ જાનમાં આવ્યા સારે બોલાય એમ ન હતું. ઉપસો હોહ ચીરાઈ મોઢા દતો. છતાં આગ્રહ કરી તેમણે પરવાનાનાં કાગળિયાં મમાવ્યાં અને દસે આગળાંની છાપ આપી સોધી પહેલાં પરવાનો કઢાવવાનો મંકદપ પાર પાડ્યો. સાર પછી સરકારી વકીલને તાર કર્યો કે 'પડાણુ જાણુઓનો કષ્ટ વાંક નથી. મારા પર મહેરવાની કરી તેઓને છોડી મૂકશો.' પરિણામે મીર આલમ ને તેના સાથી દવાજાનમાંથી છુટા થયા. ઠાકરે આવી હોહ સીધી લીધી, પાસળા પર લેખ કર્યો ને પછી ચૂપચાપ સૂઇ રહેવાનું કહ્યું પણ આરામની વાત તો કેરે રહી. ઠાકરે હોહ સીધો તો કાગળ કલમ લઇ લખવા બેઠા અને દિંદી પ્રત્યે સંદેશે લખી મોકલ્યો. દસેક દિવસ સુધી ડૉક સાહેબના આખા કુર્કુળની ભારે સેવાને પ્રતાપે તેઓ દરતા ફરતા થયા અને પૂરા તૈયાર થયે કુર્કુળીઓને મળવા શીનકસ આવ્યા.

સમાજનાંને પૂરા પાંચ મહિના થે થયા ન હતા ત્યા સરકાર ફરી બેઠી ને ખૂબી કાયદો રદ કરવાની યસીને ના પાડી. બીજી વાર સત્યાગ્રહના મોરચા મંડાયા. બેદાનિરાજગીમાં વિરાટ સભા ભરાઈ તેમાં જાણુછએ રહેઝાએ કઢાવેલા પરવાના જાણી નાખવાની માગણી કરી. જવાબમાં બે દવર પડવાનાંઓનો દગલો થયો, તેના પર જાતે દીનાસળી ચૂકી હોળી કરી. જોતજોતામાં દવરો દિંદી સત્યાગ્રહીઓથી જેલ ભજરાવા લાગી. મોહકોષ અંકવાડિયે તો બસો બસો જણા જેલ ગયા. જાણુછને પણ બે માસની સખત મજૂરીની જેલ મળી.

૪૦ વરસની ઉંમરે: જેલમાં બે મહિના પૂરા કરી બહાર નીકળ્યા ને ફરી જેલમાં ગયા. સામાન્યમાં સામાન્ય ચોર કેદીને જેવા અતુલ્ય સાથે તેવા અતુલવો આ વરસે જાણુછને થયા. હાથકડી પહેરાવી માથે સાગાન ઉચકાવી કૂંચો કરી. ખરેખરે પલ્લરની સડકો બોલી હાથમાં આટણ પડ્યાં ને પાણી ચાટ્યાં તોયે સવારથી સાંજ સુધી, બપોરનો કલાકભરનો આરામ બાદ કરનાં એકશ્વાસે કોઠાળી ચલાવી. કેદાળીની

આટલી બધી મજૂરી છતાં ખોરાક સંબંધી ત્રાસ પણ પૂરેપૂરો વેદ્યો. દોઢ મહિના સુધી સવારસાંજનું ખાવાનું છોડ્યું. બપોરે મકાઈની રાખડી ઉપર ચલાવ્યું. જ્યારે જેલઅધિકારીઓએ ચોડ્યો અને ખવાય એવો ખોરાક આપવા માંડ્યો ત્યારે આ દોઢ મહિનાના ઉપવાસે તોડ્યા. મનોવ્યથા પણ પુષ્કળ વેડી. પાંચબાને બેઠા હોય ત્યાં જમ જેવો દળમી દારોગો આવી કાંડું ગાલી બહાર ખેંચી કાઢે. આ અસહ્ય લાગે પણ મન વાગ્યું. ખૂની અને બદમાશ હબસી અને ચીનાઓની વચ્ચે અધારી બગકમાં એકલા પૂગ્યા. બદમાશ ઝુનોગાર દળમીઓને પૂરવાના નરકખાનામાં માથે પહેલાં કુંચોને પાવક અતુલન બનાવી મૂક્યાં. જેલમાંથી છૂટી આવ્યા મુદ્દિનું એક પગલું વધાર્યું. જાલચર્મને બંધે ચરવાદ વન મારણ કર્યું. અને તેના ચારેબ ચા, રાત્રિભોજન અને મીઠું છોડીને કર્યો.

તેઓ ફરી પાછા જેલમાં જ જતાં; પણ દંઆના રાજબંધારણમાં ફેરફાર થતો હતો એ તકનો લાભ લેવા સત્યાગ્રહસભાએ તેમને ફરી વિજ્ઞાપત, વકી સરકાર પાસે ન્યાયની માગણી કરવા, મોકલ્યા. વિજ્ઞાપતમાં ત્રણ મહિના રહ્યા તેટલામાં આખા વિજ્ઞાપનના તેમજ દિંદુસ્તાનના પણ જેટલા રાજનીતિધુરંધરો ગળ્યા તેમની મુલાકાત લીધી દિંદુસ્તાનમાં ગંજબગની સીલચાલ પૂર જોસમાં હતી અને મદાસભાના તથા બીજા પક્ષેના પણ મહારથીઓ ત્યાં હતા. રાતદિવસ એક કરી સીને મળ્યા. દંઆના દિંદીઓને કેવો અન્યાય થાય છે એ જાતાયું ને સત્યાગ્રહનું શસ્ત્ર પણ સમજાયું. દિંદીઓના દુઃખ પ્રત્યે તો સૌ પંચળ્યા ને મદાતુચૂત બનાવી પણ સત્યાગ્રહ જાળવ મોટામોટા માણસોએ વંચ કર્યો. પણ એ વ્યંગોળી તેઓ નિરાશ ન થયા. તેમ જ સરકારે 'ખૂની કાયદો રદશે જ' એમ સંજગાથું તેથી તેમનું મન ભાંગી ન પડ્યું.

૪૧ વરસની ઉંમરે: વિજ્ઞાપનથી પાછા ફરતા આગળોટમાં નવ દિવસમાં એકવીસ પ્રકરણવાળું દિંદરવરાજ્ય લખ્યું, દિવસ રાત લખલખ કર્યું જમણે હાથે ચાક્યા ત્યારે ડાબે હાથે લખ્યું. એ દિંદરવરાજ એટલું એકછતાળી અને વિચારોની રમટલાથી લખ્યું કે જતે દિવસે એ 'ગાંધીગીતા' સમુ ગનાયું.

વિજ્ઞાપનથી પાછા ટ્રાન્સવાલ આવી એવું કે

સત્યાગ્રહીઓની સંખ્યા ઓસરી ગઈ છે. દલે હેવટ સુધી ઝીક ખાતનાર થેતા જ છે. પાકે પાકે જમી બેંદાશરત કરવા જોઈએ.

લગ્નગ્રી ધનાત્મમાં વધીશાન નામની જ રહેલી. વખતે તે નામની વધીશાન વખતે દલે હેડી અને બેંદાશરત-ગર્ભ પાસે એક જર્મન મિત્ર મિ. ફેલ્ડએકના મોટા ખેતરમાં પડ્યો નાખ્યો. સત્યાગ્રહી કુટુંબનાં ગાળોએ અને ઓએને સાથે વસાખ્યાં અને તેમને સીને આદર્શ સત્યાગ્રહી જનાવવાની તાલીમ આપવા માંડી. દિંદુ, મુસલમાન, ખ્રિસ્તી, તામિલ, ગુજરાતી, દિંદી ૬૦૦માં જર્મની દિંદી તેમજ મિત્ર જનિતા, જનાજનના સ્વભાવના, જનાજનના આદારથી દેવાએકા, સમાચારી, કુર્બસની વગેરે રોકેકે બેંદાશનાં ગાળોએ સીએ અને પુરેસોને કુંજોએકા એ 'ટાઈટ્ટોપેન'માં બેંદાશ થયેકે. માંસાદારીએને માંસ પિતા સત્યાગ્રહી વિનખ્યા, જના-જનની સ્વાદગારી રસોઈ ખાનાશાએને સ્વાદ હેડવા મમતખ્યા અને ગર્ભાનું એક રસોડું કર્યું. પોતે મુખ્ય રસોયા અને પીરસનાર જન્મા સત્યાગ્રહીઓના ભેચાર વરસનાં ગાળોએકે કાળમાં તેડીને સાચવનાં આચરનાં તામિલ હેડકાએકે તામિલ, ગુજરાતીએકે ગુજરાતી અને બીજાએકે એકેકે દારા શીખવવાનો અનુભવ તીધો અને રાષ્ટ્રીય શિક્ષણના સ્વરૂપની ખખી કરી.

૪૨ વરસની ઉંમરે: ટાઈટ્ટોપ દાર્મમાં ઉલોગ, વિદ્યા અને ભર્મનું શિશુ આપનાં આપનાં લગ્નનું મૂળ જરોએ દીધું ન પડવા દીધું. વિલાયતમાં અને દિંદુસ્તાનમાં મોટા મોટા ગાળોએ સાથે જનન પત્ર-ખપવાર રાખ્યો અને 'હંસાર' કરોનો પોશર રોજે-રોજ વધારવા જ રવા. બીજા ગાળુ મકીવરોએ જોએકે કેહ રીતે મોજો ન પડવા દીધો. એંતે ટાઈટ્ટોપ દાર્મમાં ધખાવેકી આ ધૂળીને પ્રતાપે સરકારે બીજા વાર ધોએ પાવટો ચડાએ.

નવી પાશરખાખા 'ખૂની કાવરો' રફ કરવાની મહેનત થઈ. નવો પારો પસાર દનાં સુધી ગાળુએકે પછુ સત્યાગ્રહ મુખતી રાખ્યો અને ટાઈટ્ટોપ દાર્મમાં સત્યાગ્રહીઓના પડાર પાછળ વધુ મહેનત કરવા માંડી.

૪૩ વરસની ઉંમરે: પલેદળ જલસર પાગચામાં મહેનત કરતી પડતી દની એને પદોચવા માટે અસ્વાદ-વનો વધુ ચાકડે જનાવવા દૂધથી અને તે વડે રખાએકા

પતથોનો ત્યાગ કર્યો. એટલેથી પછુ સંતોષ ન થયો એટલે અનાજ ખાવાનું હેડ્યું. અને ફક્ત કંઈમળ ખાછેને રહેવા લાગ્યા. આ પોશકમાં જે વચ્ચે વચ્ચે ઉપવાસ એકટાણું તો હોય જ.

આમ 'ટાઈટ્ટોપેન'માં જીવનની ભારેમાં ભારે ખેતી કરી રજા દના ત્યાં ૬૦૦આંની રિથિત એવા ગોખલેકે આપ્યા. આખા ૬૦૦આંના દરેક પ્રાંતમાં, દરેક શહેરમાં પિલાયનના રહેનશાદને મળે તેવું માન ગોખલેકેને દિંદીએ અને જોરા મિત્રો પાસે અપાયું. દુસ્મન ગણનાર રમટ્સ સાહેબે પછુ માન-પૂર્વક ગોખલેકેને મુલાકાત આપી અને તેમને ખૂની કાવરો રફ કરવાનું, કેઈ પછુ કાવરોમાં રંગરે ન રાખવાનું અને છૂટા થયેકા મિરમીટિયાએ વરથી વધુ પોડનો કર કાઢી નાખવાનું વચન આપ્યું.

સમાધાની થયે ગોખલેકે દિંદુસ્તાન આપ્યા તેમને જંગલાર સુધી વળાવવા મવા. મન તો જલુ થયું કે દલે દિંદુસ્તાન જઈ ગોખલેકે સાથે જ રહું. પછુ કંઈમળ ૬૦૦આંમાં, દનું એટલે સ્વરેક જવાનો મોદ પછુ પાપો.

૪૪ વરસની ઉંમરે: ટાઈટ્ટોપ દાર્મમાં વસનારા બીજાવારની સમાધાની થયા પછી પોનપોતાને ઘેર ગયાં. યોગ રવાં તેમને લઈ ગાળુએકે શીનિક્સ આવી થાણું નાખ્યું. ત્રણ પોડના કરોની લગન સંધી દોય તો જે શીનિક્સ દલે સાફ કેદ દનું, કારણ મિરમીટિયા મળૂંને મોરે ભામે નાનાલના એ જ ભાગમાં કામ કરતા.

અત્યાર સુધી પોતે પાવેકા અસ્વાદખનને દલે તામુદિક જનાવવાની તેપારીમાં તેઓ લાગ્યા, ત્યાં ચરકારે નવો અન્ધાપ કર્યો અને દિંદુ તથા મુસલમાન ભર્મને અનુસાર મળેકા વિવાદ ચેરકાવરેસર દરાખ્યા. આજર ઉપર થયેકા એ આક્રમણ સામે જહેનોને પછુ તેમજે એક જવાને તેપાર કરવા મારી.

સરકારને અનેક વિનિતિગરે મોકલવા, તાર કર્યા અને પોતાનું વચન પાગચા માટે કરી કરી કર્યું. પછુ જ્યાં પ્રવાતો ફેકટ મવા. ગોખલેકેને વચન આપેકાં તેથી કીધા જ મુદાવરો. કાવરો પસાર થયો.

આમ ૧૯૧૨નો દિંદ વિગેથી કાવરો પસાર થયો ને શહેનશાદ પંચમ જર્જે તે પર સદી કરી.

અતી ગાળુએકે શીનિક્સ જાવજીમાં ધડીને નૈવાર કરેકા કુલ મોજ સેનિકેકા કાન કુકાં ને નેખનામાં

ગોરાઓની બીડ મળી ને પડાણ લાગ્યા. ગોરાઓએ તેમને પકડી લીધા તથા બેભાન બાપુજીને પાસેની આંદાસમાં લઇ જઇ સુપાડ્યા.

ડોક સાહેબ નામના એક લાંબા પાદરી બાપુજીના મિત્ર હતા તેઓ તેમની પાસે આવી પહોંચ્યા ને તેમની સેવા કરવા માંડી. બાપુજી જાનમાં આવ્યા સારે બોલાવ્યો એમ ન હતું. ઉપલેટ હોઈ સ્વિસર્લ્ડ ખેરે હતો. છતાં આગ્રહ કરી તેમણે પરવાનામાં કામગિરીમાં મગાવ્યાં અને દસે આંગળાંની છાપ આપી સૌથી પહેલાં પરવાનો કઢાવવાનો મંકલ્પ પાર પાડ્યો. સાર પછી સરકારી વકીલને તાર કર્યો કે 'પડાણ બાઈઓનો કંઈ વાંક નથી. મારા પર મહેરબાની કરી તેઓને છોડી મૂકશે.' પરિણામે ચીર આવ્યો ને તેના સાથી દવાલાતમાંથી છુટા થયા. ફાક્ટરે આવી હોઈ સીપી લીધો, પાંસળા પર લેખ કર્યો ને પછી ચૂપચાપ સૂઈ રહેવાનું કહ્યું પણ આરામની વાત તો કોરે રહી. ફાક્ટરે હોઈ સીપી તો કાગળ કલમ લઈ લખવા બેઠો અને હિંદી પ્રત્યને સંદેશો લખી મોકલ્યો. દસેક દિવસ સુધી ડોક સાહેબના આખા કુટુંબની હાલે સેવાને પ્રતાપે તેઓ દરતા કરતા થયા અને પૂરા તૈયાર થયે કુટુંબીઓને મળવા શીનિકસ આવ્યા.

સમાધાનીને પૂરા પામ્ય મહિના થે થયા ન હતા ત્યા સરકારે ફરી બેઠી ને ખૂની કાયદો રદ કરવાની ધસીને ના પાડી. બીજી વાર સત્યાગ્રહના મોરચા મંડાયા. બેદાનિસખમાં વિરોધ સલાહ લેરાઈ તેમાં બાપુજીએ સ્વેચ્છાએ કઢાવેલા પરવાના બાળી નાખવાની માગણી કરી. જવાબમાં બે હળવર પરવાનાઓનો ટગલો થયો, તેના પર જતે દીવાસળી મૂકી હોળી કરી. જોતજોતામાં હળવે દિંદી સત્યાગ્રહીઓથી જેલ લેવામાં લાગી. કોઈકોઈ અદવાલિયે તો ખસેડે ખસેડે જણા જેલ ગયા. બાપુજીને પણ બે ગાસળી સખત મજૂરીની જેલ મળી.

૪૦ વરસની ઉંમરે: જેલમાં બે મહિના પૂરા કરી બહાર નીકળ્યા ને ફરી જેલમાં ગયા. સામાન્યમાં સામાન્ય ચોર કેદીને જેવા અનુભવ થાય તેવા અનુભવો આ વરસે બાપુજીને થયા. હાયકડી પહેરાવી માથે સામાન લિયકાવી ફૂંચો કરી. ખરે જપેરે પતથરની સડકો બોલી હાથમાં આંટણ પડ્યાં ને પાણી ચાદમા તોયે સવારથી સાંજ સુધી, જપેરોનો કલાકજરો આરામ બાદ કરતાં, એકલાસે કોઢાળી ચલાવી. કેસાળીની

આટલી બધી મજૂરી છતાં મોરચા સંગ્રહી ત્રાસ પણ પૂરેપૂરો વેર્યો. દોઢ મહિના સુધી સવારમાં જાવું આવવું છોડ્યું. જપેરે મકાઈની રાખડી ઉપર ચઢાવ્યું. જ્યારે જેલઅધિકારીઓએ ચોકોએ અને ખવાય એવો મોરચા આપવા માંડ્યો ત્યારે આ દોઢ મહિનાના ઉપવાસ તોડ્યા. મનોવ્યથા પણ પુષ્કળ વેડી. પાવળાને બેઠા હોય ત્યાં જમ જેવો દળગી દારોગો આવી કાંડું ઝાલી બહાર ખેંચી કાઢે આ અસહ્ય લાગે પણ મન નાહ્યું. ખૂની અને બરમાશ દળગી અને ચીનાઓની વચ્ચે અંધારી જગતમાં એકલા પુરાયા. જદમાશ ઝુનેગાર દળસીઓને પૂરવાના નરકખાનામાં માથે પડેલાં દુ:ખોને પાવક અનુબંધન બનાવી મૂક્યાં. જેલમાંથી છૂટી આવત મુદ્દિનું એક પગલું વધાર્યું. જલ્મચર્ચને અંગે અરવાદ મન ધારણ કર્યું. અને તેનો આરંભ 'મા', રાત્રિઓજન અને મીઠું છોડીને કર્યો.

તેઓ ફરી પાછા જેલમાં જ જતા; પણ દંબાળા રાજ્યધારણમાં ફેરફાર થતો હતો એ તકનો લાભ લેવા સત્યાગ્રહસભાએ તેમને ફરી વિજ્ઞાપત, વડી ચરકાર પાસે ન્યાયની માગણી કરવા, મોકલ્યા. વિજ્ઞાપતમાં ત્રણ મહિના રહ્યા તેટલામાં આખા વિજ્ઞાપતના તેમ જ દિંદુસ્તાનના પણ જેટલા રાજનીતિધુરંધરો મળ્યા તેમની મુલાકાત લીધી દિંદુસ્તાનમાં બંગલગની લીડવાલ પૂર જેલમાં હતી અને મદાસલાના તથા બીજા પહેલા ધણી મદારશીએ ત્યાં દત્ત રાનદિવસ એક કરી સીને મળ્યા. દંબાળા દિંદોએ કેવો અન્યાય થાય છે એ પ્રતાપ્યું ને સત્યાગ્રહનું રાત્રિ પણ સમજાવ્યું. દિંદોએના દુ:ખ પ્રત્યે તો સી પીંગળ્યા ને સદાનુશ્રીત બનાવી પણ સત્યાગ્રહ બાળત મોટામોટા ગણસભાએ વ્યંગ કર્યો. પણ એ વ્યંગોમાં તેઓ નિરાશ ન થયા. તેમ જ સરકારે 'ખૂની કાયદો રદશે જ' એમ સંજગાત્યું તેથી તેમનું મન લાંબી ન પડ્યું.

૪૧ વરસની ઉંમરે: વિજ્ઞાપતથી પાછા ફરતાં આમનોટમાં નવ દિવસમાં એકત્રીત પ્રકરણુવાળું દિંદુસ્તાનનું લખ્યું. દિવસ રાત લખતણ કર્યું જમણે હાથે થાક્યા ત્યારે ઝાળે હાથે લખ્યું. એ રિદરસાજ એટલું એકાગ્રતાથી અને વિચારોની સ્પષ્ટતાથી લખ્યું કે જતે મિત્રે એ 'ગોધીગીતા' રામું મનાયું.

વિજ્ઞાપતથી પાછા ટ્રાન્સવાલ આવી એણે કે

સત્યાગ્રહીઓની સંખ્યા ઓસરી ગઈ છે. દરેક છેવટ સુધી ઝીક ઝાલનારા થોડા જ છે. પાકે પાપે બધા બંદોબસ્ત કરવો જોઈએ.

લડાઈની ધમાકામાં વધીલાત નામની જ રહેલી. પણ તે નામની વધીલાત પણ દરેક હોડી અને બ્લેડાનિસ-ગર્ગ પાસે એક જર્મન મિન મિ. કૅલનબેકના મોટા ખેતરમાં પડાય નાખ્યો. સત્યાગ્રહી કુટુંબનાં બાળકો અને સ્ત્રીઓને સાથે વસાવ્યાં અને તેમને સૌને આદર્શ સત્યાગ્રહી જનાવવાની તાકીમ આપવા માંડી, દિંદુ, મુસલમાન, ખ્રિસ્તી, તામિલ, ગુજરાતી, હિંદી ૬૦ જાનાં જ-મેશી હિંદી તેમજ મિથ્ય જ્ઞાનિના, જ્ઞાતજ્ઞાતના સ્વભાવના, જ્ઞાતજ્ઞાતના આદર્શથી દેવાએલા, સદાચારી, કુર્બાની વગેરે સેકંડો બેદવાળાં બાળકો સ્ત્રીઓ અને યુરોપીનાં સંયુક્તોએ એ 'ટ્રાંસ્ટ્રાંપમેન્ટ'માં ભેળા થયેલા. માંસાદારીઓને માંસ વિના ચલાવવા વિનવ્યા, જ્ઞાત-જ્ઞાતની સ્વાદશરી રસોઈ ખાનારાઓને સ્વાદ છોડવા સમજાવ્યા અને બધાંનું એક રસોડું કર્યું. પોતે મુખ્ય રસોયા અને પીરસનાર જાન્યા સત્યાગ્રહીઓના ભેચાર વસ્ત્રનાં બાળકોને કાળમાં તેડીને સાચવતાં સાચવતાં તામિલ છોકરાઓને તામિલ, ગુજરાતીઓને ગુજરાતી અને બીજાઓને અંગ્રેજી દ્વારા શીખવવાનો અનુભવ શીધો અને સંપૂર્ણ શિક્ષણના સ્વરૂપની ખાખી કરી.

૪૨ વરસની ઉંમરે: ટ્રાંસ્ટ્રાંપ કાર્મમાં ઉલ્લેખ, વિદ્યા અને ધર્મનું શિક્ષણ આપતાં આપતાં લડાઈનું સૂત્ર જરાયે હીલું ન પડવા હીલું. વિદ્યાપતિનાં અને દિંદુસ્તાનમાં મોટા મોટા માણસો સુધે સતત પત-વ્યવહાર રાખ્યો અને 'ઇ-સાઈ કરે'ના પોકાર રોજ-રોજ વધારતા જ ગયા. બીજા બાળુ મુકીલરોના ગેરચો કાંઈ રીતે મોજો ન પડવા દીધો. અંતે ટ્રાંસ્ટ્રાંપ કાર્મમાં મળાવેલી આ ધૂણીને પ્રતાપે સરકારે બીજા વાર ધોળો વાવડો ચડાવ્યો.

નવી ધારાસલામા 'ખૂતી કામદો' રદ કરવાની જાહેરાત થઈ. નવો ધારો પસાર થતાં સુધી બાપુજીએ પણ સત્યાગ્રહ સુવ્રતની રાખ્યો અને ટ્રાંસ્ટ્રાંપ કાર્મમાં સત્યાગ્રહીઓના ઘડતર પાછળ પણ મહેનત કરવા માંડી.

૪૩ વરસની ઉંમરે: પણ દલ જલ્લજર્થ પાળવામાં મહેનત કરતી પડતી હતી એને પહોંચવા માટે અસ્વાદ-વ્રતને પણ આકર્ષે જતાવવા દુધધી અને તે વડે રંધાએલા

પદાર્થોના ત્યાગ કર્યો. એટલેથી પણ સંતોષ ન થયો એટલે જતાજ જાવાનું છોડ્યું. અને ફક્ત કંદમૂળ ખાઈને રહેવા લાગ્યા. આ ખોરાકમાં થે વચ્ચે વચ્ચે ઉપવાસ એકટાણું તો હોય જ.

આમ 'ટ્રાંસ્ટ્રાંપમેન્ટ'માં જીવનની ભારેમાં ભારે ખેતી કરી રહ્યા હતા ત્યાં ૬૦ જાનાં સ્થિતિ જોવા જોખણેજ આન્યા. આખા ૬૦ જાનાં દરેક પ્રાંતમાં, દરેક સ્ટેશનમાં વિલાયતના શહેનશાહને મળે તેવું માન જોખણેજને હિંદીઓ અને ગોરા મિત્રો પાસે અપાત્યું. દુરમન ગણનાતર રમટ્સ સાહેબે પણ માન-પૂર્વક જોખણેજને સુધાકાંત આપી અને તેમને ખૂતી કામદો રદ કરવાનું, કોઈ પણ કાપડામાં રંગદેય ન રાખવાનું અને છૂટા થયેલા ગિરમીટિયાઓ પરથી ત્રણ પૌંડના કર કાઢી નાખવાનું વચન આપ્યું.

સમાધાની થયે જોખણેજ દિંદુસ્તાન આન્યા તેમને જંગમાર સુધી વળાવવા ગયા. મન તો બહુ થયું કે દરેક દિંદુસ્તાન જઈ જોખણેજ સાથે જ રહું, પણ કર્તવ્ય ૬૦ જાનાં, હતું એટલે સંદેશ જવાને ગોઠ પણ વાગ્યો.

૪૪ વરસની ઉંમરે: ટ્રાંસ્ટ્રાંપ કાર્મમાં વસનારાં બીજાવારની સમાધાની થયા પછી પોતપોતાને ઘેર ગયાં. થોડા રહ્યાં તેમને લઈ બાપુજીએ શીનિક્સ આવી યાણું નાખ્યું. ત્રણ પૌંડના કરની લડત લેવી હોય તો થે શીનિક્સ દરેક સાઈ કેંદ્ર હતું, કારણ ગિરમીટિયા મજૂરો મોટે ભાગે નાતાલના એ જ ભાગમાં કામ કરતા.

અત્યાર સુધી પોતે પાળેલા અસ્વાદવ્રતને દરેક સામુદિક જનાવવાની તેષારીમાં તેઓ લાગ્યા, ત્યાં સરકારે નવો અન્યાય કર્યો અને દિંદુ તથા મુસલમાન ધર્મને અનુસાર થયેલા વિવાદ ગેરકાયદેસર દરખાયા. બાજર ઉપર થયેલા એ આક્રમણ સામે જાહેરોને પણ તેમણે જાજ જવાને તૈયાર કરવા માંડી.

સરકારને અનેક વિનંતિઓ મોકલ્યા, તાર કર્યા અને પોતાનું વચન પાળવા માટે ફરી ફરી કહ્યું. પણ બધા પ્રવર્તો ફાકટ ગયા. જોખણેજને વચન આપેલાં તેથી બિંધા જ મુદાવાળો કામદો પસાર થયો.

આમ ૧૯૧૨ને દિંદુ વિરોધી કાપડો પસાર થયો ને સહેનશાહ પંચમ જાજ તે પર સહી કરી.

અદી બાપુજીએ શીનિક્સ છાવણીમાં ધડીને તૈયાર કરેલા કુલ સોળ સેનિકોના કન ફૂંક્યા ને તેમનામાં

જીવન બારી ટ્રાન્સવાલની સરદાર પર મોકલવા. તેઓ પકડાયા ને સત્યાગ્રહનું છેલ્લો પારનું ધીંગાળું આપનાં બાનું.

૪૫ વરસના ઉમરે: સત્યાગ્રહનું પિગટ સ્વરૂપ પ્રકટાવ્યું. નળયા ઉપવાસી શરીરે આખા દેશમાં માં ફરી વળ્યા. ગામે ગામની બહેનોને સત્યાગ્રહમાં. તેમની પાછળ ગિરમીટિયા મળૂરો વચ્ચે રણનાદ કર્યો. મળૂરોનાં હાથરે હાથરેનાં દળ ભિટત્યા. આમડી ચીરી નાખનારા કેરડા, જીવલેણ બંદૂકો અને હરકરી માણસોનું ભારે તાડવ વેડીને પણ એ સત્યશર અને તપોધન સેનાપતિની આસપાસ અર્ધચુકામ અને અસંસ્કારી ભારતીઓનાં ટોળાં વીંટળાઈ વળ્યાં.

સાડા ચાર હજાર માણસોને લઈ નાતાલમાંથી ટ્રાન્સવાલ પડે ચાલીને કૂચ કરી. રોજના દોઢળે કલાક માં સૂવાનું મળ્યું, બાકી આખો દિવસ જીલા પડે. રોજના વીસવીસ માર્મલ ચાલીને કૂચ કરી. આ કૂચમાં શરીર ઝૂકાઈ ગયું ને દાડકાનો માથાખો રહ્યો. પણ આખા મધ્યાહ્નના સૂર્ય શો પ્રગટયો.

છેલ્લે સરકારે પકડ્યા ને એક વરસની કેદ મળી. પણ વાઇસરોય હાર્ડિંગ સાહેબ વચ્ચે પડ્યા. પિલાયતની સરકારે પણ દબાણ કર્યું અને દેશમાં ના દિદીઓનો ન્યાય કરવા પથ નીમાયું. વરસની સજા કર્યા પછી ચાળાસમે દિવસે સરકારે બાપુજીને છોડી મૂક્યા છૂટીને બાપુજીએ સરકારે નીમેલા પંચમાં પોતાના પ્રતિનિધિ ઉમેરવાનો આગ્રહ કર્યો. સરકારે ન માન્યું ને તેમણે ફરી જેલ જવાની તૈયારી કરી. તેવામાં દેશમાં સરકારની રેલવેમાં ભયંકર દડતાલ પડી ને તેને અંગે મારદાસ શરૂ થઈ. સરકારને વધુ પડતવા માટે હડતાળીઓએ બાપુજીને પણ પોતાની સાથે લઈવા નોતડું આપ્યું. પણ તેમણે દિસાની લડાઈમાં મદદ કરવાની ચોકાઈ ના પાડી અને દડતાલ શમતા સુધી નવા સત્યાગ્રહીઓને જેલ જતાં રોક્યા.

રેલવે દડતાલ શાત થઈ એટલે ફરી ગિરમીટિયાઓની પ્રત્યેક દડતાલ પાડવાની બાપુજીએ તૈયારી કરી. પણ હવે સત્યાગ્રહને ઉગ્ર થવા દેવાની હિંમત સરકાર ન કરી શકી. તેણે 'દિદીઓને રાહત આપનારો કાયદો' પ્રસિદ્ધ કર્યો, અને જે જે વસ્તુઓ બાપુજી ઉલ્લેખી લડત ઉપાડતાં પહેલાં માગી હતી તે ગંધી વસ્તુઓ મંજૂર થઈ. ખૂની કાયદો ગયો, કાયદામાં રંગબેદનતા નાશ ન

રહ્યું. દિદી રીતે થયેલાં લશ્મી કાયદેસર મનાયાં અને ત્રણ પૌંડનો કર દૂર થયો. સત્યાગ્રહ દિવસના તરિકે સિદ્ધ થયો. બાપુજીનો અપૂર્વ વિજય થયો પણ હજી તપનો થોભા નહોતો આવ્યો.

છેલ્લીવાર જેલ જવાનું જાટકરે ને સરકારની વાટા-લાટનો અંત ન આવ્યો. તે સમયની વચ્ચે શીનિક્સમાં આજળના કરતાં પણ વધારે કઠોર તાલીમ આપવા માંડી. પોતે તો દૂધ છોડ્યું જ હતું પણ હવે આખા રસોડામાં દૂધ છી બંધ થયાં. સાંજે જાળન થતાં જ. હવે પરાંદે ચાર વાગે જીડીને નિશ્ચિત સમયે જાળનો કરવાનું રાખ્યું. પેલા સાત દિવસના ઉપવાસથી વિદ્યાર્થીઓ પણ ચેલ્સ ન હતા તેમને ચેતવવા પછી ૧૪ દિવસના ઉપવાસ કર્યા ને તે પછી આખા વરસનું એકટાણું રાખ્યું. દેશમાં એમના તપનો થોભ ન જ આવ્યો.

સમાધાની થયા પછી હિંદુસ્તાન આવવા નીકળ્યા ભારે સહેરે સહેરે પંચગાંધી હજાર ગાનવીઓની સજા થઈ. જાડુ ભારે માન આપ્યું 'રૂપેરી ને સોનેરી અર્પણ-પત્રો' મળ્યા, પણ તેથી ગાનવી મદત્તા તથાજર પણ વધ્યાની કદવતા તેમને ન થઈ. ટ્રાન્સવાલ છોડ્યું ને જોવાનિમગર્ગમાં છેલ્લી સજા થઈ તે દિસે તેમના વિજય-થી અટકા અનેલા સોડાની રાળાએ તેમના પર સરેલા ઇર્ષાદેશ તથા તેમને મારવાનો પ્રયાસ કર્યો, પણ મિત્રાઓ મારવાનારોને ચેરી લઈ જવાની દીધા. બાપુજીને એ ન રચ્યું. તેમણે મિત્રવર્ગને સંજાળાવ્યું 'શામટે મારા પર હુમલો કરનાર પર કોઈ હુમલો કરે ?' જેને મને મારવો હોય એ સુએ મારે. મારી રક્ષા ઇશ્વરને કરવી દશે તો કરશે! હું હવે મનુદયાત્મા કરવાને છું. જો મારું વદાણ ઇશ્વર કુળાડી દે તો શું તમે ઇશ્વર સાથે લડવા જશો કે તે કેમ અમારા ગાંધીને છીનવી લોયો? માટે હું ફરી ભારપૂર્વક સમજાવવા છત્તું છું કે કોઈ મને મારવા ઉત્સુક હોય તો માર ખાવા હું સદેવ તૈયાર છું. મને મારનારનું વેર વાળવાની છત્તા સરખી કાઢ્યે ન કરવી જોઈએ.'

બાપુજી વરસનાં આકરો તપની, આયો ભવ્ય યજ્ઞ-દાનશક્તિ વડે તેમણે પૂર્ણાહુતિ કરી અને ૪૫ વરસની બાકી વયે હિંદુસ્તાન આવવા દશિયુ આક્રિડા છેલ્લી વાર છોડ્યું.

(આલ)

મજીદાસ હગનલાલ ગાંધી

(કોમુરી)

માણુકરી

ખનની પેઠી ઘડા મોરમે, જગપર બાંધું તિગિર,
દેહ ધરી તે એ કમકાસી ચોળની એક લકીર;
બરે જનનાં ડમ એકલ ધીર,

કમ તણા દેતાજ રજી એક આખું જમણું પુતવ,
કાન્તિતન્યા મદાશરત માટે તારું પર્વ લખાય;
કાઠો ધીર પામવે જમણે વધાય.

—રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ

૨૬. ધનગોપાલ જુકરણ

●●● પ્રથતિમાન અમેરિકા એવા દેશમાં કવિ, ગદ્યકાર,
લેખક અને વ્યાખ્યાતા તરીકે તેમણે જગતને જીતી પાડ્યા
એ 'દિ'જીનું નામ કોણે ક્યું હતું. એમની પ્રીત જગતી
હતીએ. તે જગત સાદાવામાં રમણ પ. મવાળી ત્યાસ
રહેતી હતી, પણ ત્યાં તે જગત વિશાળ મું તેમણું
છવન છુટાઈ ગયું.

જુજગતે એમની પડેલી પિંગાન 'કુમાર'ની સરખાવમાં
આવતી એમની 'કિરીટ'ની વાતો પડતી કરી. ત્યારપછી તે
એનાં પાનાંઓ દ્વારા તેણે એમની કલમને સારે એવા સંપર્ક
સાધ્યો હતો. માણીજગતના એ મુનના પાનાંસાર પાળોપાલ
સુકાણી કલમે કેવળ જુજગતની એકી પ્રવળને જ મુગ્ધ
નહોતી કરી; અમેરિકામાં વે એની પ્રવલિતતાએ એમની
પૂતી કલમનારી કરાવી હતી.

પાદેશ અને તે થે અમેરિકા એવા જુજગતનારની
દેશમાં જઈ દિવસું દીર આ રીતે કમકાનગર એ જગતની
નુવાનને જગમ ૧૮૬૦ના જુજગતની છઠી તારીખે કલકત્તા
મુકામે પહોંચે. આદારમે વસો કલકત્તા વિલાપીડના જેનુમેડ
પદ, મદત્તાકાંદાના પ્રીત કુમારવર્મા જ ૧૮૧૦માં માળુ-
ભગિ ઠોડી એ એવડી ગયા હતા. રાજાઓના ઘોડો વળવ
કેવડાસને અગ્રાસ રહેલો, પણ ઘોડા જ અરસામાં એ
પડતો મૂચ્યો. પેનાને પડેલા પૂતનાં કપડાંને થે તેડો દનો
છતાં તેમણે અમેરિકા જવાનો છાટો કર્યો. ને ત્યાંના દો-
સ્તાની અનવગી વચ્ચે પેનાકામાલ વેપારીએ પડેલી કપ-
રણું કરી અમેરિકા કપડી ગયા. દોલતના બેલતા ને રીસરવા
પૂત્ર એ દેશમાં કમકા પિના રહેતું રહેતું દોલતું જ તેનો
અનેક દિગંજોને વેડો પાતો. નુદોલુદો અનુમત એ જાવા

જઈને, છાપાએ વેપારને ને હોટેલોનાં વાલોએ સારું કરતાં
ધનચોપાલે ત્યાં પોતાનો અગ્રાસ અત્ર કયો. દક્ષિણીયા
વિલાપીડમાં કાળસ પદ, પાછળથી ૧૮૧૪માં કીલ્ડાંડ મ્સાફોર્ડ
વિલાપીડની કિઓ તેમણે વેપારીને ત્યારપછી તેઓ એ વિલાપીડના
લેકચાર તરીકે ને લેખા તરીકે અમેરિકામાં વસીરજા હતા.

અમેરિકામાં વીકળના કુમારવર્મા 'Boys' Life'માં કુમાર-
માનસને રંગિત અને દોશાસિત કરનારી માળીકાઓ તેઓ
લખવા માગ્યા ને એ રીતે મુનદા માળીકાસાર તરીકે વિખ્યાન
જગ્યા. 'કિરીટ' પડેલા અમેરિકામાં તેમના 'નમલકાપાઓ'
અને 'નનકુમાર દારિ' એ પુસ્તકો બહાર પડી ગયા હતા.

દિવની પ્રાણીસૃષ્ટિમાં રસ લેનારા દેશી લેખક તરીકે ધન-ગોપાલ મુકરજી સિવાય અન્ય કોઈ આપણે જાણતા નથી, અને એ કમાઓને દિવના જ તમામ લોકવાતવરણમાં લેણી, અંગ્રેજીમાં એથી રીતે ઉતારી કે એથી વિદેશનું જે સાહસાનસ મુજબને તે તો એક ધનનોપાલ મુકરજીએ જ કરી દેખાડ્યું છે.

ને અમેરિકાએ તેમના પ્રવાસોનું પારિતોષિક પણ એક જાદુમૂલક આપ્યું હતું. 'કુમાર'માં એ 'અમેરિકા જિનુ'ને નામે આપતી એ મૂળ 'Gay-neck' નામની સિદ્ધિ દરેકીએ લખાએલી એક કબૂતરીની રસદોશ્યમયરી તેમની પાતાં માટે અમેરિકાએ ૧૯૨૮માં એમને 'ડૉન ન્યૂબેરી એક્ટ' આપેલા. ગાલસાદિત્યના સર્વદોષ લખનાર અને અમેરિકાના નાઅરિકને જ એ એક્ટ આપવામાં આવે છે.

ધનગોપાલ પોતે અમેરિકાના પારી કઇ રીતે થયા એની આખી કથા તેમણે 'કાર્ટ ઍન્ડ આઈકાર્ટ' નામની પોતાની આપણીતીમા જાદુ ચિત્રાકર્ષક સીનીએ આણેલી છે. અમેરિકામાં વાસ કરવામાં એમણે સહેલી મુરતીમતો અને ત્યાંના જીવનનાં વિધિવિધ પાસાને લેણે આનુભવ ખૂબ જ રસ ઉપલવે એવો છે.

આજથી નવેક વર્ષ ૫૨ નેએ દિવ પણ આવી ગયેલા. એ વખતે આ ગાદગવન તેમને એનું સાગતું હતું તેનું જ, એ ફેરફાર તેમને જાણ્યા તે સુદર રીતે વર્ણવત એક પુસ્તક તેમણે અમેરિકા જઈ જાદાર પાડ્યું. એ પુસ્તક 'માઈ અપરંક ફેઈસ' એટલું તો લોકપ્રિય પુસ્તક વર્ષ કે ઉત્તરકી વિચાર-ગજાર 'કોરોન લાયબ્રેરી'ની અપાવલિમાં તેની નવી આજ્ઞિત લેનામા આવી છે.

એ વખતે એમણે જાણ્યું પણ એક કામ કરેલું, બંગાળના અધ્યાપકશ્રી શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસના જીવન અને તેને લગતા સાદિત્યનો તલસરપરો અભ્યાસ કરવા ઉપરાંત સમકુલુમકના અગ્રગણ્ય રવામીએ તુરીયાનંદ ને પ્રેમાનંદની મુલાકાતની જે તક મેળવીને તેમણે પરમહંસના ચરિતનું 'ધ ફેઈસ ઍવ સાઈલેન્સ'નું પુસ્તક લખ્યું. રોમાં રોમાં લેના વિષયવાત જેય ચિંતકને પણ એ પુસ્તક પ્રેરણાદાયક નીવડેલું એ વાત કે આપણને એણી આનંદદાયક નથી.

ત્યારપછી તેમણે મિસ એથેને જવાબરો લખેલા 'એ સન ઍવ મધર ઇન્ડિયા ઍન્સર્સ'ની જે અનેક આજ્ઞિત્યો નીકળી ચૂકી છે. ઉપરાંત, એક જ વખત ૫૨ જગતના લેખકોના પ્રતિનિધિપ્ર કોઠાની નાટકોને એ સંગ્રહ જાદાર પડેલો, તેમાં જે તેમના 'ઇન્ડોનો ન્યાય' નાટકને સ્થાન મળેલું છે એ જવા ચર્ચના પહેલા અંકમાં 'કુમાર'ના વાચકો સમજે રહ્યું કરાએલું.

પોતાની કલમ પર જ જીવાન ધનગોપાલ અમેરિકામાં જીવતા હતા. ઇ. ૧૯૨૧ પછીનાં આઠ વર્ષના ગાળામાં તેમણે નવ પુસ્તકો લખી નાખ્યાં હતાં. તે કર્ણાત પશ્ચિમની અગ્ર-ગણ્ય વિદ્યાપીઠોમાં એ વ્યાખ્યાનો આપતા તે હુદાં અમેરિકા જઈને શરૂઆતમાં જ તેમણે જાદાર પાડેલાં પુસ્તકો તે 'જાની',

'સંધ્યા' નામના કાવ્યસંગ્રહો અને 'લયલા-મઝન'. ત્યારથી તેમની લેખનપ્રવૃત્તિ આજ્ઞિત રહી હતી. ઉપર ગણાવ્યાં તે ઉપરાંત તેમણે 'ચિત્રિત ઇન્ડિયા વિથ મી', 'ધ સીક્રેટ લિસનર્સ ઍવ ધ ઇસ્ટ', 'ડિવોરાનલ પેરોલ્સ ફ્રોમ ધ હિંદુ વાઇબલ', 'ક્રિષ્ણદેવકી ઇન્ડિયા' એ પુસ્તકો જાદાર પાડ્યાં હતાં. અને એટલે જ ફોલો કુમાર સાદિત્યમાં તેમણે આપેલા 'લીમતા રામ', 'સિદ્ધી મોંઠાં' 'હિંદુ કથાઓ' 'સિદ્ધી કુન્દો જની' વગેરે તેમાં મુખ્ય છે.

એમની કલમને એમણે દિવના જીવનસંસ્કારોનું સાચું પ્રતિનિધિત્વ આપવામાં વાપરી હતી. રામાયણ, મદાસાર ને ઉપનિષદોના એ આકેશ અભ્યાસી હતા. દિવ પ્રવેશો પ્રેમ એ જ એમને જાણ હતો. આઠી ફરીવાર ઇ. ૧૯૩૦માં પોતાની અમેરિકન જાની સ્થાએ આવેલા ત્યારે તેમણે જોશા પબ્લેન જી પહેરેલો. એ અરસામાં મિસ ફેડા દાસનું હિંદુ પર લખેલું એક પુસ્તક તેમને હાથ ચડેલું મિસ એથેને જા જ નિવૃત્ત માનસે લખાએલું એ પુસ્તક વાંચી એમને ઉજળેલા સંતાપ તો મિત્રો પત્રના મત્રોમાં તેમણે હાલવેલો. જોનાં સમજ રામાય વિદેશમાં એ આપણું મોરવ સાચવવા જ પ્રયાનશીલ રહેતા. મોઢ વધની એમની કૃતિઓ જગતસાદિત્યમાં ચિત્રકાળનાં પત્રલાં પાડવાની આરામ રહેતી હતી.

એ કહેતા કે કવિનું જીવન હૃદય જ દોડતું જોઈએ; એથી જ એની ફોરમ વધુ પ્રસરે છે. ને હાલદરજી તરીકે એણેલી, ક્રીડસ ને ગાયરનને આજ્ઞા ધરાતા, પણ એ પોતે જે ૪૫ વર્ષની જીવાન વયે કૃતિય રીતે એ શબ્દ અખત્યાર કરી બેસે એમ કેમ જાણ્યું હતું? થોડા જ વખત ૫૨ પ્રતિમાના એ જલના ચિત્રો ન્યૂયૉર્કમાં માનકુલમાના પોતાના ધરમાં આત્મદત્ત્યા કરી પોતાની જીવનલીલા સંકેતી લેવાના સમાચારો આપણને મળ્યા છે. જોશ એક જીવાનનું આતું કરણ મૃત્યુ સાદિત્યજગતની એક અણપૂર જોડ રહેશે.

વચ્ચે જીવાનની જીવાની ઘડાય છે
૦૦૦ વંદાદરી, શિરત, મર્દાનગી, રીલ ને કરસર એ પાંચ આદેશો સ્વીકારી, જીવાની જીવાન ને રીતે કુરમાનીને જીવસો કેવને છે તેના આજો પરિચય આ લેખમાંથી મળી રહેશે.

જીવાનના ઇતિહાસમાં પહેલી જ વાર હમણું ત્યાંના મિત્રો-એ પોતાના લશ્કરને કપડો આપેલો તેનું કારણ જાગજાહેર છે. જવા ફેજુઆરીમાં નવસો એરલા લશ્કરીઓએ બળેને કીને ત્યાંના નાજીંઆતાના પ્રધાન મંત્રિકોયો તાકાદારી અને જીલ દોહિદારેલાં ખૂન કર્યા હતાં ખૂનો પાછળનાં કારણો તો ગમે તે હોય, પણ ને લશ્કરને કોનાં કૃત્યો માટે શકેનસાહ પણ કપડો આપવાથી આજ્ઞા નથી વધતો એ લશ્કરનું પરિગળ કેટલું હરીં ખરી રીતે એ લશ્કર જ આને જીવાનના કોરોજીજીની ગરજ સાદે છે. જીવાનના હોરકોરકે જોડને તેને માટે માન ને

આદર છે, ને પોતાનો પુત્ર વીસ વર્ષનો થતાં જ દરેક જેઠલ તેને ફરિયાદ તાલીમ પામતા લરકરમાં મોકલી દે છે. લકર પાસે કિમોનો દત્તારી છાતી તપાસાવતાં એ જુવાનોને પણ એ માટે એટલો જ કોડ હોય છે.

લરકરની બસકોમાં શિખાકોમાં શાંતિનાં છાપરાં-બેચેચાઈ-એ પર એકા યતા એ વરણી કોઇ નથી જ નિંદ્રી અનુભવે છે. મુખક કાતરેલા ને બોળેલા વાજ અહીં તેમને રાખતા પડે છે. પશ્ચિમી ટળનું જ બોજન ને પધારી તેમને અહીં અપાય છે.

એ બસકોના કોઈર કે કાચની પરચાળખામાં છાપરાંની અજાણીઓમાં તેઓ રુપરૂપના અદ્વિતીય દાવપેચરાણી બોગની 'ન્યુનુનુ' શીખે છે, મહાંની રમતો રમે છે, કરતી કરે છે— નીચે રેલીપાથમાં આંગણમાં આધુનિક રાસ્ટ્રવિદ્યાની ઉછામાં ઉછી યાંત્રિક કસામતોની તેમને તાલીમ આપવામાં આવે છે. બીજા કોઇ પણ દેશોના રીઝૂડે એ જ નવાની રીઝૂડે જે આવ પીએ ને કચાયત કહે છે; છતાં વીસથી બાવોસની નવામાં એ બે વર્ષોમાં તેમનું માનસ કોઈ અનોખા પલટા લે છે.

લપાનનું પદારથીપણું પહેલાં એકથી સામુસાઈ ભલિ ભૂંડી નવાની ક્ષમિય ભંતિયા જ સગાઈ જતું. બંને દાખમાં તલચારે લઈ કજીમતા એ સામુસાઈઓ પોતાના મદરતની મમરર પણ રહેતા. પણ ૧૯૬૮માં ભગીરદારીનો નારા થતાં ને ૧૯૭૫માં મધ્યમ વર્ગના બનેલા લરકરે રાજ્યા પર વિજય મેળવી આપતાં, જેઠનપુત્ર જ રાષ્ટ્રપાનનીય સૈનિક હવે અણાવા લાગ્યો છે. અફસરોનો ચે કોડો વાગ એ વર્ગમાંથી જ જંગાઈ આવે છે. ટોકિયોની કમ્પ્યુટરિયલ મિલિટરી એકેડેમીમાંથી મેગરેલી ખખાપટીને તો દરેક નવાની જીવનના છપસગાણી ગમી રહે છે.

આખું લરકર મધ્યમ વર્ગના જેઠોનું જ બનેલું હોય છતા તેમનો વતનમૃગ ભૂતકાલીન સામુસાઈઓથી જ રાજે બેનરતોમથી મધ્યકાલીનો યુરોપી મહાધારી તબ્બ આદેરા સ્વીકારતો બરીની, પાવિત્ર્ય ને આજ્ઞાપાલન નવાનને આજનો સૈનિક પણ આદેશો સ્વીકારે છે: વફાદારી, શિરડ, મહાંમગી, શીશ ને કસસર

ને એ બધા ઉપરાંત એક ખાસ રિજૂલુ તેની રેનરનમાં ઉતારામાં આવે છે તે એ કે, સાક્ષાત્ત્વને અર્પે રહેલી કુળખાની કરતાં વખતું નિંદ્રીનું ક્રોધ મદરત નથી. અને આ જુરસો સૈનિકોમાં કાયમ રહી રહે એની ખાસ વફાદારી રખાય છે. દરેક દરેક અફસર પોતાના હાથ નીચેના માણસો પ્રત્યે સંપૂર્ણ એજ લાસમરી બિરાદરીથી વર્તે છે. નવાના સરખા નિગમોદીપન માટે દરેક સમ કસમાં નથી આવતી. થોડાકણુ નસા માટે પણ થાડી આખી દેખમાં આવે છે, ને બીજા દેશોથી કસ્ટું તપાના અફસરો જ પોતાની ટુકડીઓની તંદરસ્તી ભજવતા દર્શક નિગાહ રાખતા રહે છે. સૈનિકોને ભેડમે તે રેસા પણ તેઓ દહીતા આવે છે. તેમનાં માળાઓ પાસે જઇ પલો વખત એ અફસરો ચર્ચાઓ ચલાવે છે. તેમનો ખોરાક પણ સૈનિકોની જ ફરિયાદ કેવળ ખાતમગીનો દોષ છે.

જેઠોને ચે એ લરકરી અફસરો પર એટલો વિશ્વાસ હોય છે કે નવારે કોઇ નવી નહેર ભેડવી હોય, નવો પૂજા નવો રસ્તો બાંધવાનો હોય નવારે કોઇ રાજદ્વારીનો કાગરો ન ચડનાં સીધા બારકમા તેમના દોસ્ત કનલ પાસે પહેચે છે. તેઓ તો ગોડાનું કહે છે કે 'રાજદ્વારીઓ જેઠોને એક યેન કે બીરનો ગ્લાસ આપી મત મેળવવો, પણ ફરી જીલ્લ ચૂંટણી પહેલા તેને વાદ જ નહિ લાવે; નવારે લરકરના અફસરો તો પોતાના મોઝાને પૂરા મિશનિ ઇ.' લરકરી અફસરો પણ લોકોમાં રૂઢ થયેલી આ શકાને અજાતવાઈ કોઈ પમજું નથી ભરતા.

વાસ્તવિક રીતે બીજા કોઇ પણ મદાન સમૂહ કરતા નવાનમાં લરકરનો સિતારો એટલો તેજ છે કે ત્યાંની બંધાશૂનીય રાજસમા થયું તે પર કશે કાળુ ધરાણી રાખી નથી. કંબીનેડ-માંથી એ એકરો કુદ્દાજ તોનો મધાન નીકળી અથ તે આખી કંબીનેડ બાંગી ભવ કંબીનેડમાં રહ્યા છતા ચે તે તેના સબબને લખી ફરને બળવતા કરતાં લરકરના બોડિયાત તરીકેની ફર-એમાં રમ્બોપચે રહે છે. લરકરને એ આસતોષ બેખન્યો તો તેનું સાંતવન કપી સિવાય નથી કંબીનેડ બીજા જ ન થઈ શકે.

નવાનને વડો મધાન મુકાં લરકરની હીનચાતોળી વાકેફ નથી હોતા. સાકાગીરિયાની સરદાર પર બન્યું હતું તેમ, વહેલાં દરેકો દરી પછી લરકરનેની ટેકકિયે ખખર મોકલે છે આદીવાસ વિવગસર સૈનિકો, ૧૦૦૦ વિમાનો, ૨૨૬ લડાયક જઇ.ને ને સત્તાવીસ લાખ કાગચલાઈ સૈનિકોનું તંત્ર વજાનવારી મુશ્રિમ મિલિટરી કાઠનિસ સીધો રાદેનશાદપીજ સંબંધ રાખે છે. જનારો અને બેંકશિરોની બનેલી એ કાઠનિસ કુદને લગતી પ્રત્યેક બાળન પર રાદેનશાદને સલાદ આવે છે કે લાહો તો કહે છે કે ગાત ચાલી મારતયા કે દગદગા સિવાય વાસ્તવે તો એ કાઠનિસજ જ પુરાણુ, લડાયક ખખીરા તો બેમના રાષ્ટ્ર-નું દોરીતેવાલન કરે છે

(નંચેછ ઉપરથી)

કસ્ટનું અપાડી વર્ષ

કચ્છ (અને થોડા દોહાર)માં નવું વર્ષ આપદ મુશી ર થી શરૂ થાય છે. જુજરાગમાં દીવોસતીના મદાપર્વને વતને દિવસે

નૂતનપર્યંત મંગલ પ્રમાણ બેસે છે. મોટા બાંને દુનિયામંદના રાજા અને સંવાસરોનાં મેડાણ જેટા મોડામોડા ધર્મના રથાપકો આવવા કોઇ યુગરુદ્ધા પરંતુ ખર્ચાનું રામચોળાં નામ સંકળા-એલાં છે. તેમના જનનમાં બનેલા કોઇ મદાનનાવની વાદળોટી અગર કરવા આરા રાજા પ્રતેષા છે. પણ કચ્છમાં બેસતા નવા વર્ષ જેટા દેશની જાંઝ લિક રચના અને મલજનવના દાતાદાસનો આટ સંધા છે

આ કચ્છમાં કચ્છની ઔદ્યોગિક પરિસ્થિતિ પણ નવું વર્ષ બદલાવવામાં અમુક બંધે કારણબૂતબની છે અરબી સમુદ્રની મોઢામાં મૂલના કચ્છના અખાતમાં ઉગાનાની આખર મોસમમાં પડાડ પડાડ એવડા ભીજતા મોઢાંચો વચ્ચે વડાણે ચાલી રાખ્યાં નથી બધી દરિયાઇ સફરો બંધ રહે છે નજવાર, મલવાર, નવા અને મરતત તરફની લાગી સફરો બેઠી આવેલાં નથી વડાણે કચ્છના બંદરોમાં પિસામો લેતાં લગજ નેવ માસથી પડેલા હોય છે ચૈત્રથી આપાટ મુખીયા સમય તે કાછી ખાદ્યાઓને કાલેન્ડરબોનો વેકશન એવા હોય છે કુટુંબની મીઠી દુકામાં અને રજાસમાં તેમજ વડાણેના સમારકામ તથા શુદ્ધ કરાવવામાં આ વખત બીટી નવ છે આપાટ માસથી દરિયા સાત પડવા માટે છે આપાટી ચંદ્રના દિવસે દરિયાપૂર્ણ થાય છે. કચ્છના સાવ-સોલગરને એવડે નવી સાલ લખાય છે અને સાહસિક ખસારીઓ પોતાનાં વડાણેના મોસા દરિયા તરફ માટે છે. આગ સાવસમાં કપલાવવામાં અને મહત્વાકાંક્ષાની સિદ્ધિ મેળવવાના પરિયાણ આ માસમાં થતા હોઇ નવું વર્ષ પણ એ માસમાં જ બેસે છે. એ એક મુગળ આસર છે

કચ્છના રાવ ચંદ્રવંશી, જેટલે આપાટના ચંદ્રવંશીથી પોતાના મુલકમાં સાલ બાદલે બંધી મયા પડેલી છે. તે દિવસે સમવ-દરનારમ કચેરી કસાય છે અને આખા રહેટમાં આ કસરના માનમાં રત્ન પડે છે બધા વડાણે પર બીજની ચંદ્રકલા-વાળો લાલ વાવેડો વડાણે છે કારિયાવાડના દાહાર પ્રાતઃમ; પણ નનાં ચંદ્રવંશી નહેનચોના રામ્ય છે ત્યાં નવું વર્ષ આપાટી બીજથી બેસે છે.

આ રીતે ૧૯૯૩ની સાલ મુજાતમાં કારતક સુદ ૧ થી બેસશે પણ કચ્છમાં તે એ સાલ આપાટના ચંદ્રવંશીનથી રાદ થઇ ચૂકી છે

—રાવસિદ્ધ કર્ણાટ રાઠોડ

લાખ

*** સીલ કરવામાં ને વારિંદા બનાવવામાં વપરાતી આ યોજથી તમે વાકેરૂ તો દરોજ ન, પણ તેની બનાવટ, પ્રકાર ને બીજા ઉપયોગો કસાય નહિ નહુલા હો તો આ લેખથી નાણી રાશે.

આખરા, પીપળા, પિસાવતી બાવળ, જેર, જોરડી વગેરે ઝાડોની ડાળીઓ ઉપરથી મળી આવતી આ ઉપયોગી ચીજ લાખ એ કાંઇ ઝાડની વેદાસ નથી, પરંતુ એક મનનાં જનમાં

જડની ડાળીઓ પર ને રસ મુકે છે તેની એ બને છે. ઝાડ પરથી એ લાખમરી ડાળીઓ અથવા ડાળીઓથી છુટી પાડી તે વેચવામાં આવે છે, ને લાકડીના લાખને નામે ઓળખાય છે આ લાખમાં ઝાડની ડાળીઓના કુકડા, ધૂત, કચેરા વગેરે પુષ્કળ હોય છે, તેથી તે એમ ને એમ દુનર કે બીજા કોઇ કામમાં આવતી નથી પરંતુ તેને શોધવી પડે છે. શોધવા બાદ તેને એવા આકારમાં કારવામાં આવે છે તે આકાર પ્રમાણે જુદાજુદા નામથી તે ઓળખાય છે.

લાખની ઘણી ભેતો છે: (૧) લાખીયા લાખ, (૨) શેલાક અથવા પતી, લાખ, (૩) બટનલાખ, (૪) ચપડાલાખ, (૫) સફેદ લાખ વગેરે જુદાંજુદાં કામોમાં તે વપરાતી હોવાથી જ માત્ર જુદાંજુદાં નામો તેને આપવામાં આવેલાં છે

ને ડાળીઓને લાખ માંડેલી હોય તેના બધી ત્રણ ઘય એવડા કુકડા કરી તેના ઉપર એક બારે વેલણ ફેરવામાં આવે છે લાખ ભેતે બરડ છે, અને આથી તે ડાળીઓથી તરત જુદી પડી જાય છે. છતાં ને થોડીધણી લાખ ડાળીને વળગી રહે તો તે દાંધ વડે ઘણેલી લેવામાં આવે છે. લાકડાને બાજ દુર થવા બાદ રહેલી ચોખી લાખના પા ઉંચ એવડા કડક કરી, અરમ પાણીથી બરેલા એક મોડા વાસણમાં નાખી, માખસોના પચ વડે ખૂબ જુદાકામાં આવે છે નેથી તેમાંથી રંગેના બાજ છુટા પડી પાણી સાથે ગળે છે. એ પાણીને નિતારી લઈ ફરીથી બીજું ગરમ પાણી ફેરી ખૂબ જુદાં પાણું પાણી નિતારી લેવામાં આવે છે. એ પ્રમાણે ફરીફરીને કરતાં ન્યારે પાણીમાં રંગેના બીજકુલ રચાં આવતા નથી, ત્યારે ફરીથી પાણી ફેરવું બંધ કરી લાખને વાસણમાંથી કાઢી લેવામાં આવે છે. આ લાખને સીક લાખ એટલે બીજ કે દાણાલાખ કહે છે. લાખની ને અન્યેક બનાવટો થાય છે તે આમાંથી ન થઈ શકે છે. લાખને આ પ્રમાણે ધોતાં તેનું ને રંગીન પાણી કાઢી લેવામાં આવે છે, તેને કાઠાળી બાળી નાખ્યાં પછવ ને વકર બાજ રહે છે, તેના રોડલા એવડા ઘાટ ફેરવામાં આવે છે, ને લાખીયા રંગને નામે ઓળખાય છે આ લાખીયા રંગની બજારીઓ બીજા માણસો પડે છે તે રંગાસ બનાવે છે

ઉપર મુજબ દાણાલાખ બનાવ્યા પછી તેને મજબૂત કચ્છાની કાથળીમાં કરવામાં આવે છે ત્યાર પછી બે માણસો તે રેક કાથળીને ઉછેરી ઝાંઝીને કેલસાના તાન આગળ ધરી રાખે છે, નેથી એ તરત ઓગળી જાય છે અને કાથળીઓમાંથી તેનો રસ બહાર ટપકવા માટે છે. આ વખતે કાથળીના છેડા ઝાંઝી સામસામે ઢોલેલા માણસો કાથળીને આમળા ચડાવે છે, નેથી કાથળીમાંની રાધળી લાખ દેવતાની એક બાનુરે ચાખેલા વાસણમાં નિચોવાઈ જાય છે નેગનેમ તે નિચોવાતી જાય, તેમ તેમાંથી એક કાઠીપુર લાખ લઈ, બૂંગળીના આકારના લાકડાના કડકાને જરા ઢળતો રાખી તેની સપાટી ઉપર તે નાખે છે. એને આમતેમ ગોળ ફેરવાવી તેની સપાટી ઉપર

લાખ પચસાઈ મઠે ઠરી નય છે ત્યારે ચપ્પુથી બ્રેજેડી લેવામાં આવે છે. આ કાગ માટે માપેરામાં આવતાં લાકડાનાં ભૂંઝળાંને ચરખા ચાગ કુપ્પી પિત્તળનાં પતરાં જડવામાં આવે છે. કેટલાંક સ્થળે લાકડાનાં ભૂંઝળાંને બદલે ચીનાઈ માટીનાં ભૂંઝળાં અથવા તો કેળના દાંડળોનો પણ ઉપયોગ થાય છે. અને તેના ઉપર કકણને બદલે કેળનાં પાંદડાંથી વડે લાખ ઉભાવવામાં આવે છે. સારી જલની પતરાલાખ રંગે કિફી, ચપકની, નારંગી રંગની હોય છે. આ લાખને માણ, ચંદ્રસ વગેરે બીજી ચીજો સાથે મેળવીને પુરણી, ટેંગસ વગેરેને પોલિસ કરવામાં આવે છે.

પતરાલાખની માફક જ બટનલાખ પણ બને છે; પરંતુ તેમાં ફરક માત્ર એટલો જ કે તે આકારમાં તેનાથી સહેજ-સાજ જુદી પડે છે. પતરાં બનાવવાને બદલે તેનાં ટીપાં માટી બટનના જેવા ગોળ ચપરે આકાર બનાવવામાં આવે છે. આ રીતે બનાવવામાં આવતી લાખ પતરાલાખથી વધારે જડી હોવાથી સહેજસાજ કાળારાપડતી તપખીરીયા રંગની જણાય છે.

ચપડાલાખ બટનલાખને મળતી આવે છે, પરંતુ તેના ગોળને બદલે જડા ચપડા આકારના કલક બનાવવામાં આવે છે. તે રંગમાં બટનલાખને મળતી એટલે કાળારાપડતા પેરા માણેક રંગની હોય છે.

ઘણી માત્રાની લાખ વાર્નિસ વગેરે અનેક કૃત્યોમાં ચીજો બનાવવામાં વપરાય છે તોપણ સૌથી ઉત્તમ તો પતરાલાખ ગનાય છે ને તે કલગ પ્રકારના વાર્નિસમાં જ વપરાય છે.

ખીરક અથવા ઘોળને સફેદ બનાવેલી લાખ એવી રીતે બને છે કે કાર્બોનેટ ઝાંઝ પોડાશના પાણીમાં લાખને ઉગ્રજતાં ત્યારે તે ગ્લાસથી ન્ય ત્યારે તેને લાણીને એવી રીતે તેના તાંતણા કાઢવામાં આવે છે કે તેથી તે સફેદ થઈ ન્ય છે. એ લાખનો ઉપયોગ સફેદ દેશમાં સાદીગતા જેવો લાગે છે અને તે લીની ને લીની જ વેચવામાં આવે છે; કારણકે ખૂબી શખતથી એ બગડી ન્ય છે, અને ઘણી એજાળી રાકતી નથી સફેદ વાર્નિસ બનાવવામાં આ લાખ ઉપયોગી થઈ પડે છે.

આ માણેકો તેવાર થયેલી લાખો માત્ર વાર્નિસના કમ-માં જ વપરાય છે એટલું જ નહિ, પરંતુ સીલ કરવામાં ને સોની લોહના કાગમાં પણ પુષ્કળ આવે છે. બટન કે ચપડા-લાખને સોની લોહો એક નડા ગોળ લાકડાના કકડા ઉપર ગરમ કરી ગરમ સપાટ બનાવી તેના ઉપર ને ધરેણને સારી નક્કી વગેરે ઝીલું કાગ કાપું દોષ તે ગરમર ચોટાડી દે છે. સીલ કરવામાં ને લાખ વપરાય છે તે ચપડાલાખ-માંથી બને છે. માટીનાં વાસણ માળું થયાં હોય ત્યારે બટન કે ચપડાલાખને સહેજ ગરમ કરી તે માળાં ઉપર લગાડે છે. ઠંડી પડતાં તે સખત થઈ ન્ય છે. અમેરિકાના ડૉ. રિચાર્ડ ફેન્ડે તો હવે લાખની રેકોર્ડો પણ બહાર પાડવા માંડી છે.

લાખ ઉપર જણાવેલાં વ્યાવહારિક કાર્યોમાં જ નહિ, પરંતુ વૈદકમાં પણ કામમાં આવે છે. તે તુરી, રિનગ્થ, બજ આખાર,

જવર, રૂધિરવિકાર, છાતીનું ક્ષત અને કંઈ તથા પિત્તને મટાડ-નાર છે લાખનાં બૂકાને કેળાના રસમાં પીવાથી રક્તક્રમ અને છાતીને ઉષ્ણતા ગટે છે. બસો હપ્પન તોલા લાખને ચોખણ પાણીમાં ઉકાળી ચોમા બાગનું પાણી બાકી રહે ત્યારે તે ગળી તેમાં સુવા, આંખાહળકર, દેવદાર, મેંદીનાં બી, માય, સુખડ, નાળી પીણડી, કડુ, રાતાવરી અને ગહુડાં એ ઔષધો એકેક લેવા, તલનું તેલ ચોસડ તોલા ને ઠંડી બસો હપ્પન તોલા નાની પકાવનું તેલ માત્ર બાકી રહે ત્યારે મળી લેવું આ લક્ષ્મીદિતેષ ચોપડાથી તાવ, ઉષ્મસ, ફગ, ફાવ વગેરે ગટે છે. (અકલિત)

મલત્યની એક નવી કલ્પના

દુનિયાના પલય વિરોધી અનેક ગાન્યતાઓ અને વૈજ્ઞાનિક સિદ્ધાંતો પ્રચલિત છે તેમાં આ એક નવો ઉમેરો છે. ૧૯૩૪ માં એક નવો તારો શોધી કાઢનાર ગિ પ્રેટાઈટ કહે છે કે ધણી તારા એકબીજા બગબગાટ સાથે જોમ ફાટી નીકળે છે, તેમ સૂર્ય પણ એક વખત એકિતો ફાટી નીકળશે અને પ્રમણના મહો, ઉપમહો બધાંનું બળેનું સૌરમંડળ મેંસના રંગમાં ફેલાઈ જશે.

પણ એટલા ઉપરથી પિત્તની સહજતા લોખાઈ જશે એમ માનવાનું નથી. જાનકરમાં સહજ તરતે ધરાવતી પૃથ્વી રિચાયત્રી અનેક દુનિયાઓ હોવાની તેને ધારણ છે. પણ નવાઈની વાત તો એ છે કે મગળમાં વરતી હોવાનું તે ધારતે નથી. તે કહે છે કે ૫૦ ડિગ્રી ગ્રામથી લઈ ૧૩૦ ડિગ્રી ઠંડી ધરાવતા મગળના ઉષ્ણતામાનમાં કરી સહજતાને સંભવ ન હોઈ શકે.

પાણીનું રસાયણ

પાણીમાં પીવા માટે પાણી ફેરતાં વગેરે તેની શુદ્ધતા વારતે કહો સાક નહિ આવતો હોવ, પણ રાસાયણિક દ્રષ્ટિએ તેમાં ઘણી અશુદ્ધતાઓ હોય છે નાના પ્રકારના કેંક પદાર્થોને ગોચાળી ગોવાનામાં સમાવી લેવાની પાણીની શક્તિ અજબ છે. તમારા પવાવામાંના પાણીમાં કે યોગ્ય નજી કેટલાય પદાર્થો અને મેંસો ગોચોલા ધરો.

વસ્તાવના પાણીને એકાંત પાણી કહેવામાં પણ તેની જ બૂલ છે. પૃથ્વી પર આવ્યા પહેલાં તો તેની સાથે હવા-માંના કાર્બન ડાયોક્સાઈડ, એરોનિયા અને ગંધકનું મિશ્રણ થઈ ગયેલું હોય છે અને જમીનમાં જીવતાં તો તેમાં બ-નિજોનું પણ મિશ્રણ થાય છે.

પાણીમાં બનિજોનું મિશ્રણ તો ઘણીવાર હવાવજનક નીપડે છે. તેમાં લોહા અને મેંગેનિઝનું મિશ્રણ થવાથી તે સારા માથોને બંધ કરી દે છે ને કપડાંને ઘોંટાં રંગ કડાડી દે છે. ચૂના અને મેંગેસિયમના પાણીમાં તો કપડાં માટે હલ ઉપરોત્તરો સાણ મેલ મપવા નેહજે. ઓલોગિક સાંચા-કાર્યમાં તો પાણીમાંના બનિજ પદાર્થ ઘણી વખત ઉષ્ણતા અને પાણી વચ્ચે ઉષ્ણતાને ગળી જતા પડ વરીકે જમી જઈ બાઈકરોને બસેલ પડોવાડે છે.

આપણે પોતે

સાડા ત્રણ મણની મણતી આપણી કાયાનું જો રાસ-
યણિક પૃથક્કરણ કરવામાં આવે તો ઉપગ્રેહમાં રસાયણોની
કીમત માંડ અઢી રૂપિયા થવા નથી

આપણા શરીરમાં સાહેકે તો એવાં અંગે છે જે આપણને
કરા ઉપયોગમાં નથી આવતા. વાનરમાંથી પિકાસ પાનમાં
શરીરમાં રહેલા એ ઉત્કૃષ્ટિના સૂચક એવો છે.

આપણા શરીરમાં હાડકાં બધાં મળીને ૨૧૦ અને રનાયુ-
ઓ ૫૨૦ હોય છે.

આપણા શરીરમાં સોથી વધુ કામ કરતો કોઈ અંગ
હોય તો તે હૃદય છે.

આપણા બધા ક્ષત્રિયોને જો હાર્દય મોડવવામાં આવે
તો દુનિયાના એક ઉદાસી બીન છેડા મુખી આંક વખત ફરી પળે.

આપણા શરીરમાં બધાં મળી ૩૦,૦૦,૦૦૦ કિલો હોય
છે જેના ગ્રીન આગને પૂરી નાખવામાં આવે તો મોત નીપજે.

પુખ્ત વયે આપણું સરેરાશ વજન ૧૪૦ રતલ હોય છે.

આપણા હાડકાં સરેરાશ વજન ૧૪ રતલ હોય છે.

આપણા કરતાં આપણા હાડકાં પિત્તની ઉંચાઈ એક ઇંચ
એકા હોય છે.

આપણા મગજનું સરેરાશ વજન સાડા ત્રણ પોંડનું હોય
છે; સ્ત્રીના મગજનું ૨ પોંડ ને ૨૨ ગ્રામ.

આપણા હાતોની સામાન્ય રીધ્યા ૩૨ હોય છે

આપણે દર મિનિટે ૨૦ વખત અને એક કલાકમાં ૧૨૦૦
વખત શ્વાસ લઈએ છીએ; ને દર મિનિટે ૧૮ માઈન્ટ હંવા
ફેંકામાં બરીએ છીએ

વર્ષે દિવસે આપણે શરીરમાંથી દ્વારા ૧૨૪ રતલ કાર્બન
વનસ્પતિને પૂરો પાડીએ છીએ

આપણી જીવાનીમાં નાનીના ધળકારા મિનિટે ૭૦ નેટલા
હોય છે. બાળપણમાં ૧૨૦ અને સાઠ વર્ષની વયે તે ૬૦
નેટલા હોય છે. પુરૂષો કરતા સ્ત્રીઓની નાનીના ધળકારા
વધુ હોય છે.

આપણા શરીરમાં ફરતા લોહીનું વજન આસરે ૨૮ રતલ
હોય છે.

આપણું હૃદય દિવસમાં ૯૨,૧૬૦ વખત, મિનિટમાં ૭૦
વખત અને એક શ્વાસ લઈએ એટલા વખતમાં ચાર વખત
ધડકે છે.

આપણી આંખની રાત્રિ હંવા કરતાં પાણીમાં ૩૦૦ રહે છે.

આપણી પૃથ્વી

આપણી પૃથ્વીના ૧૪,૮૧,૭૬,૮૦૮ ચોરસ માઈલના
કેન્દ્રકમાંથી ૧૦,૮૬,૪૫,૩૬૦ ચોરસ માઈલ તો દરિયો જ
છે. એટલે કે જમીન માત્ર સુનારીસ રહ્યા છે.

૧૬૧૦માં હેવેનો ધૂમકેટુ બેખાએવો ત્યારે આપણી પૃથ્વી
તેની પૃથ્વીમાંથી પસાર થઈ હતી.

આપણી પૃથ્વી બાહ્ય મૂળાત્મકની બનેલી છે, જેમાંના
નેહુથી આપણે વાકેફ છીએ.

આપણી પૃથ્વી પર પડતા ખરતા તારાઓની અતિ ઘની
વાર સેકન્ડના ચારોઠા માઇલ હોય છે.

આપણી પૃથ્વી કુલ ૬૧ વર્ષે ૨૮થી ૩૦ દિવસ ધરતી-
કંપો થાય છે.

આપણી પૃથ્વી પરથી અમારા યંત્રમાં વધુ ૬૧૦૦ ફૂટ
ઊંચે જઈ શકે છે.

આપણી પૃથ્વી પર છેલ્લાં એક લાખ વર્ષથી પડેલા બધા
ખરતા તારાઓને કોમા કરી તેનું પૃથ્વી ફરતું પકે પાવરવામાં
આવે તો માત્ર ૬૬૬ ઇંચ જ નહીં થાય.

આપણી પૃથ્વીની ઢાળ સાઠ લાખ ચોરસ માઈલની
જમીન બાકીની દેશોએની પડી છે

આપણી પૃથ્વી પર દર કલાકે ચાર તોફાનો ને એક ધરતી-
કંપ થાય છે.

આપણી પૃથ્વી આકારમાં દર કલાકે ૧૧૧૪ માઈલની
અંતરે ફરી રહી છે.

આપણી પૃથ્વીથી જે દિવસે ફૂટ ઊંચે જઈ, છત્રી જે દેશ
વચર કોઈ વિમાની ભરેલા માટે તો કલાકના બેસો માઈલની
ઝડપે તે માટે પૃથ્વી પર પડે.

આપણી પૃથ્વી પરથી સૂર્ય દર મિનિટે ૩૭,૦૦,૦૦,૦૦૦
ટન પાણી ખેંચા લે છે.

આપણી પૃથ્વીની ચુંકરશક્તિ પશ્ચિમ કરતાં પૂર્વમાં વધુ
હોય છે.

આપણી પૃથ્વી પર દરેક ૨૭,૫૦,૦૦૦ ટન વરસાદ
વરસે છે.

આપણી પૃથ્વીને બેસો ફૂટ લાંબા એક નકશો લંડનમાં છે.

આપણી પૃથ્વી પરની બધી નદીઓમાં સતતજળનો વેગ
વધુ છે.

આપણી પૃથ્વીથી ૨૦૦૦ ફૂટ ઊંચે કોઈ બનના યંત્રો નથી.

ન્યૂ યૉર્કનો પ્રખ્યાત માનસશાસ્ત્રી ડૉગસ એલ. હોર્ન્સલ જણાવે છે કે પશુઓની આંખો જુદાજુદા રંગો એક સાકતી નથી. કો રાહિત કેવળ મનુષ્યોમાં જ છે. પશુઓની નજરે તો બહુ સંખ્યા વખતે આકારમાં જણાતી લાલ અંધના રંગનું જણાય છે. આખલાઓ સાથે લડનાર જુદિસનનો મરાઠર સિડની ક્રાંડિલન પણ કહે છે કે કપડાનો રંગ પ્રાણીઓને નથી બડ-કાવતો, કપડાનો ફરફાટ જ તેમને બડકાવે છે.

હિંદુસ્તાનના શારીરશાસ્ત્રીઓએ ઢલને વર્ષ પૂર્વે શોધી કાઢેલા એક પ્રયોગ એવો ન્યૂ યૉર્કમાં મળેલી હાતરોની પરિષદે સ્વીકાર્યો છે. માણસને માથે ઢાલ પડે તેનાં બે કારણો હોય છે: માથામાં વાળનાં મૂળને પોષણ પૂરું પાડતી શિશાઓ કાં તો સ્થગિત યદ્ય અથવા, અથવા મૂળિયાં બળી અયાં હોય. બળી અથવા મૂળિયાંને સજીવન કરવાનો તો ઉદ્દેશ જ નથી, પરંતુ સ્થગિત યથેલી શિશાઓને ફરી કામ કરાવી કરવા માટે બીજા કાંઈ પણ કોષાવર કે પ્રયોગ કરતાં શીખોસનનો હિંદી પ્રયોગ કો જ એક ઉત્તર કપાય છે. વધારેપડતી ચિંતા, લાય, કે શ્રમસાને લીધે માણસના માથાના વાળ ખરે છે અને મૂળિયાં મુઠાઈ નય છે. તેની જગર પણ શીખોસનથી ગૂરા ફાયદો થાય છે. ન્યૂ યૉર્કમાં મળેલી હાતરોની પરિષદે એવી ગતલખનો કશા પણ પ્રસાર કર્યો છે.

આજ સુધી મરાઠા (પાર્સિક) મહાસાગરનું જોડણ સીધી વધુ ગણાતું હતું. દુનિયામાં લાખમાં લાખ લિખા-લખના ગોરસાર શિખામી થે વધુ કોટલે આસરે ૩૦,૦૦૦ ફૂટ ઉપર એવી જોડણ નવાનની પૂર્વે ગપાઈ ચૂકી હતી. પરાંત ડે. પોલ બાર્ડેશ નાગના એક વૈજ્ઞાનિક અને સંશોધનકારે કોતું શોધી કાઢ્યું છે કે આટલાન્ટિક મહાસાગરમાં પણ કોનાં અલલ જોડણ છે, અને કેટલીક જગ્યાએ તો ૪૪,૦૦૦ ફૂટ કોટલે આસરે નવ ગાઉલ નેટલી જોડાઈ પણ છે! આથી હવે જોડામાં જોડા મહાસાગરતરીકે આટલાન્ટિકની ગણના થશે.

મધ્ય આફ્રિકામાં સારું મીઠું મળતું કોટલું બહુ મુરકલ પડે છે કે ત્યાંના લતનીઓ તમારી પાસેથી એક સેર નેટલું મીઠું મેળવવા માટે પોતાની ક્રીમતીમાં કીચતી વરતુ આપી દેવા અથવા તમારું ખૂન કરી નાખવા તૈયાર હોય છે. હાથી-હાંત નેવી કીમતી ચીજ માત્ર મીઠું પૂરું પાડીને સંકેતની સંખ્યામાં મેળવનાર એક હુંગેરિયન વેપારી આત્રે કો પ્રદેસનો સીધી લનિક માણસ છે અને લગભગ અરધા યુરોપને હાથી-હાંત પૂરા પાડે છે.

મવા યુગની એક અસંખ્યવિલભ આ યુરે દૂર કરી છે. યુનાઈટેડ સ્ટેટસના એક વિજ્ઞાનીએ બનાવેલા ચાંચિક માનવ હવે ચાર ગિનિક સુધી ઘોલી પણ શકે છે. સાત ફૂટ ઊંચાઈના એ માણસ (૪) ના બાલતી વખતે હોઠ હાલે છે તે આંખોમાં થે વાપ પ્રગટે છે.

આપણી પૃથ્વીનું ઉપજાતામાન લાગ્યે જ ૧૩૦ ડિગ્રી પર થવા નય છે, જ્યારે સુર્યનું તો ૬૦૦૦થી થે ઉપર હોય છે. આને અસુક તારાઓનું ઉપજાતામાન તો કોથી થે અનેકગણું ૬૮,૦૦૦ ડિગ્રી થવા નય છે.

પ્રકાશની ઝડપ આજ સુધી દર સેકન્ડે ૧,૮૬,૨૭૦,૦૦૦ મણાતી પણ અનેક સફળ અખતારોના બાદ હવે બધા વિજ્ઞાની-ઓ એમત થયા છે કે કો ઝડપ ૧,૮૬,૨૮૩ ગાઈલ છે.

વરસાદની વધુમાં વધુ ઝડપ કલાકે સત્તર ગાઈલ ને એકા-માં એકી પોણા બે મહાસની હોય છે.

આલેક્સ ડબ્લ્યુ. નોર્સન નામના તત્તલ વિમાનીએ એક જ પોસ્ટલ સ્ટાંપ પર બોતેર જુદાં જુદાં દરથી ચીનથી છે.

પાણીની સપાટી પર પોંગ્લેલું પેરિંદન મીણ પાથરાતાં તે નમી નહીં બરફ જેવું પડ પાની નય છે. બરફ વગરના પ્રદેસો-માં બરફનાં દરથી લેવા સીનેગા કંપનીએ અખતારા છે.

લોહ યું મકપી આકર્ષાય જ નહિ જોની બલતું લોહું એક ક્રિટિક રસાયણશાસ્ત્રીએ શોધી કાઢ્યું છે તે તેને 'નોર્મેંગ' નામ આપ્યું છે.

સીરિયા અને ઇરાક વચ્ચે રહેતી યજીરી નાગની બને ઉશ્કરને બરલે રોતાનને પૂરવા માંખો છે. તેઓ કહે છે કે ઉશ્કર સ્વભાવે અતિ ક્રોધી હોઈ, દુનિયાતરીમાં તેની બલાઈની કરી જર નથી. સેલાનના મતીક મોર અને નાગનાં તેઓએ મંદિરો જળાં કર્યાં છે.

દુનિયામાં જોડામાં જોડા ખાણ દક્ષિણ આફ્રિકામાં લોડાનિસ-લર્થમાં આવેલી છે, જે આઠ હાનર ફૂટ ઊંડી છે. તેનું નામ ફોર્ગિન્સન રીપ મોલડ માંખન. તેના સંચાલકો કહ્યું તેને બે હાનર ફૂટ ઊંડી લઈ જવા પારે છે.

પોર્લાડના બે લેવરાશીઓએ એક કોટલું નાનું આમોદાન શોધ્યું છે કે ખીસામાં વહી શકે. તેમના કહેવા અજબ એ દુનિયાનું નાનતમા નાનું આમોદાન છે.

રોરડાના વાવેતરમાં છપડાંએ બહુ તુકસાન કરતાં હોવાથી કોરોરેસિયાની રાસકરે હોનારુગમાંથી દોડકાંની આયાત કરી છે.

છપાતોની ૫,૦૦,૦૦૦ બલોમાંથી ફક્ત ૩૦૦ બલો જ આપણી દુશ્મન છે.

મકાશ પાસે વપસતો 'કેન્ડલ પાવર' શબ્દ તો લમે વાંચ્યો હતો. કો 'કેન્ડલ પાવર' કોટલે શું? કુ ઇચ નહીં અને કલાકે ૧૨૦ મેન મીણ જાતી મીણ માતીને નેટલો મકાશ પડે તે એક 'કેન્ડલ પાવર'.

ન્યાયમૂર્તિ સંનદેની મહત્તાના ખીજ
જેવા એમના બાળવણીના એક પ્રસંગ
નજીવીતો છે માતાએ એમને ખાના એક
વાર બારફી આપી અને ખીજ દાખમાં
નાનો કટકો આપી કહ્યું કે, આ તું ખા
ને આ પેલા નોકરના ઊકારાને આપ.
થોડી વારે નોકરના ઊકારાના દાખમાં
મોટો કટકો ભેંધ આશ્ચર્યચકિત થએલાં
માતાને કારણ પૂછતાં જણાવ્યું કે બાલ-
વામાં પેતાની ભૂલ થએલી તે પ્રમાણે
જ માધવરાવે સત્ય વર્તન કર્યું હતું અને
નાનો કટકો મોંમાં ચૂસી નોકરના ઊકાર-
ાને મોટો કટકો આપ્યો હતો.

અનેકાર્થો સંપદઃ હારે=વળન કે
બેભાનિ; ચીવીસ મહુના વળનનું ચાપચિ-
ન્તા, જવાબદારી; ૨૦, ૨૧, ૭૪, ૦૦૦ ની
સંખ્યા; ક્યાલુ; ૫૪; ગુણસ કે મગફળી;
વફર કે પ્રસાવ; ૨૦ તોલાનું વળન;
બચ્ચાંબોના દર્દને એક પ્રકાર.

કહેવતોના અર્થઃ ચાણીના ગુણ
કરવા ત્યાગ, સુખકાના ગુણ કરવા વાગ
ચાણીનું કામ દાણા કાઢી કચરો સં-
ધરવાનું અને સુખકાનું કામ કચરો કાઢી
નાખવાનું છે; ચોટલેકે બીજના દોષ
જેવા નહિ, પણ ગુણગ્રાહી થઈ.

હુનિયામા બે જ કોવા દેરો છે જ્યાં
સાપનું નામનિશાન નથી; એક આવલેડ
અને બીજો ન્યૂ ઓર્લંડ.

મેંદામાથી બનાવતી લાહીમાં સહેજ
સાકર નાખવાથી તે વધારે ચિકારા
પકડશે; પણ સાથે મેરમુણ નાખવાનું
બૂલતું નહિ; નહિતર ઉંદર માગાગાને
ગિજગાની થશે

ટારટાઇઝ રોશની બનાવટની ચીએ
ટમાકાના રસ વડે સાફ કરવાથી ખરી
ચગક આવશે.

ફેરાથી રિખનની બો મેચિલેટેડ રિપ-
રિટમા ગોળી સૂકવીને પછી બાંધવાથી
તેજીલી અગ્નિ રહેશે

હરોને કદી પરસેવો વળતો નથી.

હવેલા ફોટોગ્રાફમાં દર્શાવેલા મિ આર્થર
લુથના આગમતા બાગમાં લટકતી જે
ચામડી દેખાવ છે તેટલી જ ચામડી
તેની પાછળ પણ છે. તેને કપડાં પહેરાવવા
માટે માણસની જરૂર પડે છે. શિકારીના
વિક્ષેપોનાં એ એક આકર્ષણ હતો.

આની કિશોરને અંદાશી બરાબર
સાફ કરવી હોય તો બટ્ટાંગી છાલ
થોડું પાણી નાખી તેમાં ઉઘાળો.

વાલવનાં કપડાંને વિખારવાના પા-
ણીમાં ચમચો સાકર નાખજો. પરિણામ
ભેંધ તમે જુસ થશે

દિંદી બાપમાં સત્તર ચોટલે સિતરે
સતરને એ વાપામાં સત્તર કહે છે.

જાનની કલામને બદલે થોડાની ટાંકનો
ઉપયોગ પહેલો પ્રથમ ઈ.સ. ૧૮૩૨થી
શરૂ થયો હતો

સળભરીન સત્તર ચાર દિવસ પાણી-
માં રહી રાકે છે

અભિતગમતા

$$30 \times 4 = 120 \times 1 = 120$$

$$120 + 30 = 150 \times 4 = 1200 \times 2 = 600 = (120 \times 4)$$

$$600 + 150 = 750 \times 16 = 12000 \times 2 = 3000 = (600 \times 4)$$

$$3000 + 750 = 3750 \times 32 = 120000 \times 2 = 15000 = (3000 \times 4)$$

$$15000 + 3750 = 18750 \times 64 = 1200000 \times 2 = 50000 = (15000 \times 4)$$

એમ ને એમ આગળ

(એ ૩. નાપક)

હન્યમત!

દર હન્યમતે માણસની દાદી એક
ઈચના ચોસડમા બાગ જેટલી વધેલી
ધારીએ તો વીસથી કરીને પાંસડ વર્ષ
સુધીમાં તેણે કોઠાતેર વાર દાદી કપાઈ
હોઈ ભેંધ્યો; અને દર હન્યમતને સમય
આપણે દસ ગિનિટનો લેખીએ તો એટ-
લી હન્યમતમા ચોસડ દિવસ અને રાતો
જેટલો સમય તેણે ગુમાવ્યો હોવો ભેંધ્યો!

ખરાબ પાણીએ નહાવાથી કોઠાની
ચામડીના જ રોગો નથી થતા આજ
ને કાનગી શકિત જે એથી ધટે છે.

સમાવણી (Stratosphere) ના
અંદાજ પ્રવાસી પ્રે. પિકાર્ડ પોતાના આ
વખતના પ્રવાસમાં જેની ઈચ્છા થાય
તેને સચિ લઈ જવાની માર્ગ બતાવી
છે. કુદા ત્રણ લાખ રૂપિયા બી ખર્ચી
રાકે તો!

મૃત સરોવરના પાણીમાં મીઠાનું
પ્રમાણ ચોટલું બધુ છે કે જન્યથી ૨૫
ટિમી નીચા ઉપલતામાનમાં ખુબા છતાં
તેનું પાણી નખી શકતું નથી.

સાપના ઝેરની અસરથી મુક્ત રહે
એનાં કુકર બે જ પ્રાણીઓ છે. કોક
તો કુકર ને બીજો નેગ્રિયો.

આ સાલ દિ. ૬માં એક ફોડ ને
ખાણુ લાખ રૂપિયાની એકલી પરદેશી
દસબો જ આવી છે

પાલેરહાઇનમાં મૃત સરોવરને ૬
લિટ્ર કાઢે કોકલા મીઠાનો જ નકર
પકાડ આવેલો છે એ છ માઈલ લાંબો,
ત્રણ માઈલ પહેંચો ને હન્યમત ફૂટ લાંબો.

માનશો?

આઠ મહિના માં તો
આવૃત્તિ આખી ખલાસ
થવા આવી.....

ચિત્રસંચલોના વેચાણમાં 'રિકર્ડ' ગણાય
એવી આ લોકપ્રિયતાનું કારણ શું હશે
તે કલ્પવું મુશ્કેલ નથી.

ગૃહસ્થજીવનની કૂલવાડીની ફેરમ જેવાં
આઠ મહિના રેખાંકનો કોઈપણ ઘરમાં
શણગારતરીકે આહ્લાદક લાગે એવાં છે.

અને એકલા લગ્નપ્રસંગે નહિ, પણ જન્મ-
દિવસ કે કોઈ પણ મુખ્ય પ્રસંગે લેટ આપી
શકાય એવી એના વિષયની વ્યાપકતા છે.

FESTIVAL OF LIFE
PICTURES OF MAN WOMAN & CHILD

જીવનપ્રવાસ
સિવ Kishan Desai

કીમત ૧-૪-૦; પોસ્ટેજ-પ્રિન્ટિંગ ૦-૭-૦
ખીજ આવૃત્તિ તૈયાર થાય છે
કુમાર કાર્યાલય • રાયપુર • અમદાવાદ

જગતના સિતારા

વીસ પ્રેરક પુરુષોનાં ચરિત્રો
૧૧૨ પાનાં • ૧૨ ચિત્રો સાથે
લેખક • કુલાભાઈ પટેલ

૦-૮-૦

ડૉ. પંડ્યા અભ્યાસગૃહ • ભાજીવાડો પાટણ

સવા રૂપિયામાં
૧૦૦ ચિત્રો

મને એટલો સસ્તો કલાસંગ્રહ અગાઉ કદિ બહાર
પડ્યો સાંભળ્યો છે? અમારો તો એવો દાવો છે કે
હિંદુઓમાં આશી પ્રધાન આ પહેલા જ છે. કલા
અ જીવનની રસદર્શિની છે; અને ધર્મોપદેશ તેના
પ્રચાર અને તેટલો મુગમ થયો એટલે એમ અમે
માનીએ છીએ. એને પરિણામે જ આ પ્રધાન છે.

ચિત્રશતક

સા ચિત્રોનું આગમન

પિંટ કાગળો વિનિષ્કલ્પે અને સજીવ મંત્ર
મુદ્ર દ્વારા • મુદ્રણ બ. પ્રભુ • પિ. રૂ. ૧૪-૦
પ્રારંભ ૦૩૦ • મંદિરોમાં સાથે પારોળ ૦૬૦
કુમ્ભાર કાર્યાલય ૧૯૪૨ ગાયકવાડ અમદાવાદ

કનુ દેસાઈ

કૃત

નવો ચિત્રસંગ્રહ

એમનાં લોકવિખ્યાત 'મંગલાષ્ટક' ને 'જીવનમંગલ'ની જ ઢળનાં
જાડાં આર્ટકાર્ડ ઉપર ભેરંગમાં છાપેલાં દસ રેખાંકનો

કુંકુમ ચત્ર અબુણા ચત્ર ગૌરી ચત્ર વટસાવિત્રી

અક્ષયતૃતીયા જીવત નાગપંચમી

ગો ચત્ર તુલસી ચત્ર

ઋષિપંચમી

કિમત મવારૂપિયો

ગોરોજ રજિસ્ટ્રેશનના ૦-૭-૦ જુદા

કુમાર કાર્યોલય

અને ખીન્ન જાણીતા બુકસેલર પાસેથી

શ્રી અવેરચંદ મેઘાણીના ઉપોદ્ધાત સહિત

ગુજરાતનાં કન્યાજીવન તથા નારીજીવનનાં દસ વિવિધ પ્રતોના
ચિત્રપ્રસંગોને વહેતી રેખાઓમાં ઉતારેલાં સુંદર આલેખનોની

નવો ચિત્રાવલિ

કોઈ

તેર અંક આઃ - શ્રાવણ યોગથીસ સો ખાણું અંક ૧ પર તંત્રી-રવિશંકર રાવળ-શંપાદક બચુભાઈ

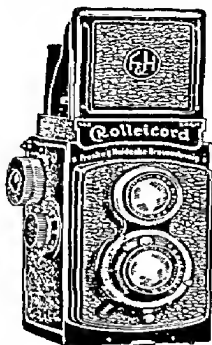
નવો F/3.5 રોલીકોર્ડ

Rolleicord

અનેક સુધારા વધારા સહિત

નવો રોલીકોર્ડ અને રોલીકોર્ડસ નવો
નવા રોલીકોર્ડ એક મરળ માધ્યમની
ગરજ સારે છે. ફિલ્મ બદલવાની ઓટો-
મેટિક સુક્રિન એ એમના એક અગત્યનો
સુધારો છે. દરેક એક્સપોઝર પછી ફિલ્મ
નિદાગવાની નોંખ માત્ર એક દાગ સુધી જ
આગળ વધે છે. ઉપરાંત, ડિસ્ટન્સ
સેટિંગમાં પણ વધુ સુધારો કરી અહેસાસથી
વાંચી શકાય એવું ફોકસના માપનું
ઉદાત્ત પણ નેડવામાં આવ્યું છે. છબીનું
તીવ્ર ફોકસ માત્ર માઉન્ટ ગ્લાસમાં જ
નહિ પણ આઇ લેન્સ પર પણ મેળવી
શકાય એ જાતનો ફોકસિંગ હુકમો પણ
સાથોસાથ સુધારો કરવામાં આવ્યો છે.

F/3.5ના અમુક દ્રાયોટાર લેન્સ સાથે
રૂ. ૧૮૮

સંપૂર્ણ પરિણામો તમે
અમુક સુપરસેન કાઈન-
મેઇન ફિલ્મથી જ મેળવી
શકશો. એકે તે આસાધ-
રત્ન તરફી ફિલ્મ છે પણ
એ સાથે જેન પણ અત્યં-
ત ખારીક હોઈ, મેગ્નિ-
ફિકેન્સી ફોટો પણ
એન્હાન્સમેન્ટો મેળવવા-
નું સુગમ થઈ પડે છે.

આગ્રહ ફોટો કંપનીના સેલનારાઓ

અમદાવાદ ફોટોકોર્પો	• રોલીકોર્ડ અમદાવાદ
પિકેટકોર્પો	• ગાંધીરોડ અમદાવાદ
એન્જિનિયર પ્રધર્સ	• રોડ રોડ અમદાવાદ
એસ. ડી. છત્રપતિ	• રોડ રોડ અમદાવાદ

ચિત્રો	આવણનાં સરવડાં	ફળ દેસાઈ	૧૫
	માનુભટ્ટા (પૂર્ણિમા)	દરિદ્રતાલ મેઠ	મુખચિત્ર
	આરોગ્યનાં અમૃત	અસીલાલ	૫૪ ૪૦૮ અમે
	દરિદ્રોન્નયક અને દરિદ્રોન્નય (સિદ્ધ)		૪૦૮ "
	કેરોઆદી દરીદ્રોન્નય તથા ચિત્રો		૪૪૮ "
કાવ્ય	પાદવાલુ	અંગાલાલ પટેલ	૩૬૩
દરિદ્ર	ભાઈ પાલીલી	અશોક દર્પ	૩૬૬
	અર્ધે કલાકારે શ્રી દરિદ્રતાલ મેઠ	૨ મ.સા.	૪૦૩
વર્ણા	જનરમુવના અંધારામ	અશોક દર્પ	૪૦૫
લેખો	ખાંડ એલી ખાંડા	રમણલાલ એ.અનિષર	૪૦૬
	ગુજરાતી સંપ્રતિષ્ઠિ	દરિદ્રોન્નય વ્યાસ	૪૧૨
	જનરમુવની યાત્રા		૪૧૭
	મુન્દર સરીનો આદર્શ (અખાડો) દરિદ્રતાલ મેઠ આચાર્ય		૪૨૫
	વર્ણના એ પૂર્ણિમા (માનુભટ્ટાનાં વાસી) 'વનેવર'		૪૩૦
	શ્રીનિવસ (અવનનું પેરોડ) મણિલાલ છ ગાંધી		૪૩૪
વિલાસો	મારી નજરે	૨.મ.સા.	૩૬૪
	આવણી નજરે		૪૦૮
	કેરોઆદી દરીદ્રોન્નય પરિણામ	અવનન બદ	૪૧૧
	અલીની ફૂલવાદી	દે.સા.	૪૩૧
	પારસો ૨૫૬ (ગાળવિમાન તારા) અમીરનાં ચાંદાલુ		૪૪૦
	અમે (") અમે 'સુ.દર્શન'		"
	પાસાંની ગાદી (") રમણલાલ સોની		"
	માધુરી		૪૪૧
	અચાર્ય		૪૪૫
	ઉદ્ધવ પાનું		૪૪૮

[illegible]

કુમારમાંનાં સર્વ લખાણો ચિત્રો અને ફોટો કાંપીરાઉટથી સજ્જિત છે.

• વિભાગીઓ, વેપારીઓ, વાણીજી અને બીજા મુશ્કેલીમાં કામ કરનારાઓને એના સેવનથી અત્યંત મહેતુ થાય છે તાનાં-મોટાં, માંત્રાં-સાળાં, તળાજાં-સળાજાં સ્ત્રી-પુરુષ, સો કોઈ જાતું સેવન કરી રાકે છે

તમે વાપરી જોયું છે?

કેસરી જીવન

અંકુરું

મહારસાયન

રક્તસિંદુર, અબ્રક, કેસર, ઠસુરી અને બીજાં દીપત, પાચન, તથા પૌષ્ટિક ગ્રીવધ મેળવી લીલા રસદાર આગળાંમાંથી બનાવેલું મુશીબિત મુલાસિત સ્વાદિષ્ટ અને પૌષ્ટિક ચાટણું

તેનું નિયમિત સેવન લાંબું આયુષ્ય તથા સારી સ્મરણશક્તિ આપી શરીરમાં મલ, તેજ ને ચેતન પૂરે છે.

કીમત

૫૧ રતલના પાઉનો રૂ. ૧૧૧
અથવા રતલના પાઉના રૂ. ૨૧૧
એક રતલના પાઉના રૂ. ૫)

કારખાનું:
મયાનરિહ
મુબાઈ-૨૩

અંકુરું ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લિ.

અમદાવાદના ઝોનન્ટ-મોગીલાલ બ્રથર્સ-ગાંધીરાહ

ફુકાન:

બુલી મદાજનવાડી

મુબાઈ-૨

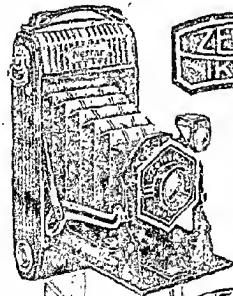
ઝાકેર આપની નખતે. નહેર ખબર 'ક્રમારેમા નાંચી હતી એટલું જણાવે

તમે કદી

ની ફિલ્મો વાપરી છે? ના!

તો આલે જ એક વાપરી જા-
તરી કરો, તેની ૨૮૦ ગ્રાઈનર
(૪૪૦૦ H. & D.) અલ્ટ્રા-
ફાસ્ટ અને પેન્ક્રોમેટિક ફિ-
લ્મની આઈસનાલેન્સની આ-
ફેક એના પણ હસીશ નથી.

ગ્રાઈનર લેન્સ તો આલે વરણિયાન થઈ પડ્યા છે. મુલ્ય
શકિત અને જનાવટમાં સર્વોત્તમ છતાં ક્રીમતમાં ફિલ્મન એ એવું
ખરૂદારણ છે. એ જ રીતે ગ્રાઈનરની ફિલ્મો આલે શિખાઉ, પ્રધા
દારી અને એમેચ્યુઅરોમાં દિનપ્રતિદિન પ્રથેમાં પામતી આવે છે.
એની ૨૮૦ ગ્રાઈનર (૪૪૦૦ H. & D.) ફાસ્ટ અલ્ટ્રા અને
પેન્ક્રોમેટિક ફિલ્મ તેના મુલ્યધર્મમાં સર્વોત્તમ છતાં ૫ પણ
ક્રીમતમાં જગતમાં ગણતી થીટ ફિલ્મોના બાને જ ગણે છે.

કેટોચાફીનો સામાન વેચનારા બધા વેપારીઓને ત્યાંથી
મળશે અથવા તો એ બતાવેલ સ્થળેથી લઈને જ ખરીદ કરો.

અંડર દત્ત એન્ડ કંપની લિમિટેડ

ડૉ. રવિશંકર ગણેશજી અંજારી આકૃત પુસ્તકો

૧૯૩૭ના માર્ચ આખર મુઢીમાં અરીદનારને નીચેની ખાસ ઘટાડેલી કીમતે આપવામાં આવશે.

	મૂળ ઘટાડેલી કીમત	કીમત
૧ ગગર દોકડાનો વેલ	૨-૦-૦	૦-૧૧-૦
૨ પ્રભાત પ્રાર્થનામાળા	૨-૦-૦	૦-૧૧-૦
૩ વૃદ્ધાવસ્થામાં તંદુરસ્તી	૧-૮-૦	૦-૮-૦
૪ વહુને શિષ્યામણુ	૧-૦-૦	૦-૫-૦
૫ આદર્શ જીવન	૧-૦-૦	

	મૂળ ઘટાડેલી કીમત	કીમત
૬ વિદ્યાના કિતનો ઉદ્ધેશ	૧-૦-૦	
૭ દમિયોગ	૧-૪-૦	૦-૭-૦
૮ શતધ્યોષી	૦-૧-૦	
૯ આરોગ્ય દોહાવલી	૦-૧-૦	
કુલ કીમત રૂ.	૯-૧૪-૦	

*આ પુસ્તકો છુટક મળી શકશે નહિ. આખા ગેટમાં જ આપાશે.

ચોસ્ટેજ અર્થ અલગ

નવ પુસ્તકોના આખા સેટનો મૂળ કીમત

રૂ. ૯-૧૪-૦ થાય છે તે રૂ. ૩-૪-૦ મળશે.

ઉપરનાં પુસ્તકો મુંબાઈ તેમ જ અમદાવાદમાં નીચે જણાવેલા ઠેકાણેથી મળી શકશે. પરંતુ મુંબાઈમાં ઘટાડેલી કીમત ઉપર રૂપીએ ૮-૨-૬ અને અમદાવાદમાં રૂપીએ ૦-૧-૬ અર્થ જોઈવું વધુ લેવાશે.

આર.આર. શેઠની કં. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ. મુંબાઈ-૨
ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય, ગાંધીરોડ. અમદાવાદ

દરેક સાર્વજનિક પુસ્તકાલયમાં અને દરેક સંસ્કારી ગૃહમાં ખાસ સખવા જેવાં રૂચિક, યોધક, ઉપકારક અને મનુષ્યજીવનને માર્ગદર્શક થાય તેવાં શિષ્ટ વાચન માટે પસંદગી પામેલાં ઉત્તમ કોટિનાં પુસ્તકો:

	મૂળ કીમત	કીમત
૧ શ્રી ધોરિ કેશવ કર્વેનું આત્મચરિત્ર	૩-૦-૦	૧-૮-૦
૨ વીર ગાર્ગીહ	૧-૮-૦	૧-૦-૦
૩ એન્નમિન ક્રેન્કલિન	૨-૦-૦	૧-૦-૦
૪ બ્રહ્મર દિ. વોલિંગટન	૧-૧૨-૦	૧-૦-૦
૫ દોરમ પુસ્તક	૧-૨	૧-૧૩-૦
૬ થોમસ એલ્વા એડીમન	૨-૦-૦	૧-૦-૦

	મૂળ કીમત	કીમત
૭ અખંડની પ્રતિભા (દિલન કેવરશી આત્મકથા).	૦-૧૨-૦	૦-૧૨-૦
૮ જમનાના સિતારા	૦-૮-૦	૦-૭-૦
૯ અમારા જીવનની કેટલીક યાદગીરીઓ	૧-૮-૦	૧-૪-૦
૧૦ ગાંધીજીની આત્મકથા ભા. ૧-૨	૧-૦-૦	૧-૦-૦

. ચોસ્ટેજ તથા સ્થાનગી અર્થ જુદું

લખો

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ. રાવપુરા-વડોદરા

પાદત્રાણુ

ધરે ઉરે કંટક આંખરાં ઘણાં
પદે પદે જીવું તું કાચને કરે
પ્રયાણુ મારાં ફળદાયી હો કર્યો
યાત્રા ઘણેરી તું પરે ચઢી કરી.
જ્ઞાતા વળી દે ભગિની ગયાં, જયે
તારાં ગયાં તે સુખદાર્યપાઠ દે
અખંડ અંખા રિચિત ભાવના તણી
કરી સદા અંખલ! ભવ્ય અંતરે
સ્વતંત્રતા દેવિ! અનંત તારા
પદો મહીંથી તવ એક પાદની
વિચિત્ર પાની ધરી સ્વરૂપ હૈયે
તારા મહા મુક્તિ પ્રયાણુ પંથનાં
દે ગોખનુ કાંટ વધાવવા અહો
તારું જાની પગરખું ચિર હૈયું મારું.

અંખાલાલ પટેલ

હારીજ

જ રા અંતરે

● તા. ૧૭મી જાન્યુઆરી હું ભપાનગી યાત્રા પૂરી કરીને મુંબાઈ જીતર્યો ત્યારે મારી સાથે બીબા બે સગવડે નામકિત ગુજરાતી સંસ્કારવાચીઓ પણ પાછા પધાર્યાં છે તેમાંના એક તો શ્રી નાનાભાઈ જ; અને બીબા પડોદરા સંસ્થના સચીવ શ્રીમાન મણિલાલ નાણાવટી એ બંને તરફથી ગુજરાતને તેમનાં અવશેષકોને અને દક્ષીણે ભણવાની સુંદર તકો છે હું માફ થોતાનું પ્રવાસવર્ણન કરેક્રમે પૂરું કરી આપવા છતેન્નર રહીશ જ, પણ એમને આ સન્નિવેશના વ્યાખ્યાનો સાંભળનારા કે વાચનારી તક ગમે તેમણે તે તો ચૂકી જ ગઈ એવી મારી આશ્ચર્યમયી વિજ્ઞપ્તિ છે કારણકે ભપાનગી વિનિષ્ઠતાઓ રચી કરવાને જોયાર માણસો પણ પૂરતા નથી દરેક ધર્મા અને પ્રતિભાં ભપાને કાંઈ વિશિષ્ટતા દાખવ્યું છે અને હિંદને તે દરેકમા નહું જ શીખનાનું રહે છે.

હવે ભપાનગીમાં

● ભપાન જનાર દરેક હિંદી જન મોટે ભાગે પ્રથમ કેબે બંદરે જ જીતરે છે, — જોકે રહીગર કપનીની ટિકિટ તો થોડાકામા મુખીની નોધાયેલી હોય છે, તમે ભપાનના કાંઈ પણ બંદરે જીતરો તોપણ થોડાકામા મુખીનું જ બાકુ ગળી લેવાય છે. આથી ધણીમા નાનાભાઈ બંદરે પણ જીતરે છે અને ટ્રેનમા કેબે, જોસાકા અપરા થોડાકામા ભય છે. પણ કેબે જ હિંદીસાનેનું જરૂર મળે છે અહીં સમગ્રમ ૫૦૦ થી ૬૦૦ હિંદી બાહ્યોનો વસવાટ છે તેમા મુંબાઈના રૂના ઇંગ્લેંડના અને કાપડ તથા ઇતર માલના એકઠાગોઠરાંની ઓફિસો કેબે અને જોસાકામા જ છે માત્ર કેટલીક ભૂતી નામકિત સિધી અને મુલતાની પેટીઓ થોડાકામામાં છે. થોડાકામાથી ટોપીઓ જતા રેલવે રસ્તે માત્ર દોઢ કલાક લાગે; કેબેથી જતાં આઠથી દસ કલાક લાગે. કેબે જીતરી જનાર મુસાફરોને છ માસ મુખીમા રહીગર કંપનીમા ખર્ચ થોડાકામા મુખીની રેલવેની ટિકિટો મળી રહે છે

ભપાનના હિંદી પ્રવાસીઓના મિત્ર
મિ સદાશ

પહેલી જ વાર ભપાનમાં જીતરનાર હિંદી પ્રવાસીના મનમાં નવાજા તથા રહેવાની અનેક બતની ગદગદામ માય છે, તેમજ ગાયા વિષે પણ તેના મનમાં જોડીજોડી બારા હોય છે કે બાંચુંવડાનું અંધેછ કામ ચલાવી દેશે એ બંનેવા- તમાં ૧૫૫ સમજ મેળવી લેવાની જરૂર છે ભપાનમાં હિંદી બાહ્યો ધરમાં પણ ખીબ પડેદરી મુદરચોળી માફક જ રહે છે; જોડાણ કે હિંદુસાનની પેઠે એક ખંડમાં અનેક જગ્યા પધારા નાખી પડ્યા રહે છે ત્યાં હિંદી છવનને જીતરની પાવરીમાં દેખાડે એવી માન્યતાથી અને ધુરોપિયન વેપારીઓએ મુદરચોળીના ધોરણમાં એક માણસ દીક એક જ ખડ- ની બરક્ષા માળી હોવાથી હિંદીઓના દરેક ધરમાં પણ માત્ર ત્રણ કે ચાર અને વધુમાં વધુ છ માણસો રહી શકે એટલી જ ગોઠવણ હોય છે. આથી કાંઈપણ હિંદી બાહ્યના ધરમાં એક યા બે મહે- માન માટે વાગ્યે જ સોઈ થઈ શકે છે એમણે એ મહેમાન પૂરતી જગ્યા ખાલી ન હોય તો હોટેલમાં જ મુકામ કરે; એકબે અહીં હોટેલો કેસા બાવે મુશા- ફરોને સગવડ આપે છે; એટલે કે ખાવા- પીવા સિવાય માત્ર નારતા અને રમ- બાડાનો ખર્ચ દર્શાવે છે જાણે અને સાંજના ખાવાના ખર્ચ નહુદા હોય છે આ દર થણે બાવે રોજના બે પી પાંચ

યેન મુખી સાધારણમાં સાધારણ ગણાય છે. અત્યારે યેનનો ભાવ ૧૦૦ યેન=૭૭ રૂપિયાનો આવે છે.

મને જોતાને રહેવાની કતંગ સગવડ આપવા માટે હું મારા મિત્રોને આમારી બન્યો છું. પરંતુ દરેક જણને એવો સંબંધ કે એવી સગવડ હોવાનો સંભવ જ નથી. અલગત, ભાષાનાં જાતી વસેલા દરેક હિંદી વેપારી અને ખાસ કરી ગુજરાતી બંધુઓમાં એક મોટો ગુણ એ છે કે નવા આવેલા વેપારી કે પ્રવાસી ભેડે સહેજ પિઠાન થવા બાદ તેમનાથી બની શકે તે સગવડ અને સ્વાગત આપવામાં કઠી પાછા પડતા નથી. પણ ટૂંક વખત માટે ભવાનમાં ધંધો કે અનુભવ લેવા કે મિત્રીક્ષણ કરવા આવેલા પ્રવાસીએ તો બીજાઓની પ્રવૃત્તિમાં પોતાની ભતથી બને તેટલી ખુલેસ ન પડે એવાં જ બચાવદાર અને કાર્યકર્મ ચોજનાં ભેદજો. આ ધોરણે અંગતપણે તેને માટે હોટેલ સિવાય ખાસ માર્ગ જ નથી. અને અનુભવ પામી તેને ખાત્રી થશે કે આથી તે ધણું સમય અને સગવડ મેળવી શકે છે, બહુ જલદી ધણાની જોગબાણ પિઠાન કરી શકે છે તેમજ ભવાની લોકોના છપનનું દર્શન કરી શકે છે.

આખા ભવાન ખાતે કોઝમાં બિનીએ માટે સરસમાં સરસ સગવડ ઇસ્ટર્ન હોટેલમાં મળી શકે છે. એક પારસી બાઈએ તે શરૂ કરી છે. ત્યાં રાજ્યના પાંચ યેનમાં ખાતા-પીવાની હાથમ સગવડ મળી શકે છે. આ ઉપરાંત બીજી વિદ્યાર્થી કે પ્રવાસી માટે કોમ્પેસ કમિટિના આશ્રયે મિ. સહાય અને બીજા કાર્યકર્તાઓએ એક ઇન્ડિયા હોલ કરી છે તે પસંદ કરવા લેખી છે. ત્યાં ધણે કોઝે મલિનાના આખીસ યેનમાં રહેવા તથા ખાવાની સોઈ મળી રહે છે. આ સ્થળ અનેકને ગોઠા આશીર્વાદ સમાન લાગ્યું છે અને તેની સંરક્ષિ આર્થે બધા જ હિંદીનાં એક સરખા મયલ અને બાવ રાખે છે.

ભવાનને કિનારે થયે મૂકે એટલે ભવાનની બાબત ભવાની જ રહેવાની બંધેછમાં એક જે રાખેડો પણ સગવડવાર કોઈક જ મળવાનો એટલે પ્રહેલે જ અઢત નવા પ્રવાસીને મૂંઝવણનું પાતાપરણુ વેરી વળવાનું જ. પણ એકાદ હિંદી સોળની મેળવી કામચલાઉ રાખેડો અને થોડાક લેખિત નોંધ રસ્તો કરવામાં ઉપકારક થઈ પડે છે. પહેલાં આઈ દસ દિવસમાં ભવાની રાખેડો કાન પર રજૂકતા થઈ નજ છે ત્યારે હવા મોઝળી થતી લાગે છે. દ્રોમ, ટ્રેન, ટેલીફોન, ફુકાન કે ઓફિસ, કોઈપણ જગ્યાએ તમે હિંદી મિત્ર કે અંગ્રેજ ભણતના ભવાની માણક વિવા કમળું પણ આગળ ચાલી શકો નહિ. આ પરિસ્થિતિ ધણી જ અગત્યઃ બીજી કરે છે, પણ મહેનત અને ધ્યાન રાખી બાબા પકડનારને સરગતા કરનાં વાર લાગતી નથી. ભવાની બાબા બોલવામાં એકંદર ધણી સરળ ગણાવી ભેદજો કારણકે હિંદી સ્ત્રીઓ અને બાળકો પણ બહુ થોડા વખતમાં સહેજ રીતે તેને ઉપયોગ કરી નાંખે છે. યુરોપીયનોને તે અધરી પડે છે, પણ પોર્તુગીસે સરળ લાગવાનું કારણ તો તેની

સી. કાશીબહેન કોરક અને શ્રીમાન ગીધુમાધ કોટક

આ સંસ્કારી દેવતાએ ભવાનમાં મારી મહેમાની માત્ર ઉતારા પૂરતી જ કરી નથી; પણ શ્રી ગીધુમાધે ભવાનમાં વસતા સર્વ હિંદી શ્રદ્ધસ્થોને મને પરિચય કરાવ્યો છે તેમજ શ્રીમતી કાશીબહેન તેમના ચિત્રકાર મિત્ર અને શિક્ષક શ્રીમતી તાકામુસ સાન મારફત મને કોઝ અને કીચેટાના ભિચાર અચમળવ ચિત્રકારોનો સંબંધ સોંપી આપી મારો ભવાનનો પ્રવાસ સફળ કરી આપ્યો છે.

અસકલ રચના છે. 'પાણી લાવો' કહેવું હોય તો અંગ્રેજમાં કમ ઉલટાવને પડે: Bring water; પણ ભવાનમાં મીઠું (પાણી) ફુલાસાઈ (લાવો) કોમ જ બરાબર ગણાય.

અને સ્ત્રીમર્યા બહુ જે માયાફોડ કરીને ભવાની બાબા લેવાર કરવા માંડી હતી, પણ કિનારે ઊતરતાં જ બધા રાખેડો ચપજમાંથી સરી નમા હોય કોમ લાગ્યું, કારણકે સમગ્રોચિત શેઠ જવાબ દેવો તેની સૂઝ પડે નહિ છતાં કાનને પૂર્વ પન્થિયથને બાસ થતો ગયે ત્યારે લાગ્યું કે એવી જે મહેનત તદ્દન એણે નહોતી ગઈ, અને એક માકલ બરાબર પાદ સખેજું કે પિંહોનો કેતોળા (માયા) તાકારિમાસિન (ભણુતો નથી)" ભવાની બાબા હું ભણુતો નથી. પણ થોડા દિવસ તો અસખુને દુઃખાપિયા વચર કઈ ફરજવાનું જ નહિ. મરગાં નોકરે બધા જ ભવાનીઓ, કોટલે તમારા ચમમાનની છત્સ હુર જ તમારી આપસે ચાલવાની. એક જ મોટો દિલાસો હતો કે તમારા અજ્ઞાન ઉપર કે ગાળુધડપણા કપર કોઈ હસવાનું કે કટાક્ષ કરવાનું નહિ. તમારા હુમ્મારણી બૂલરી કોને બાદલે બીજી બીજી આવી જાય કે સગવડમાં વિવ્રણ થાય, પણ તમે ખસિયાણા પડી જાઓ એવી ચેટા કોઈ જ નહિ કરે. દરેક નવા પ્રવાસીએ પણ મ્યહમાં રાખી લેવું ભેદજો કે ભવાનમાં બધી બૂલો દરજ્જાદ યાવ છે, પણ તેલોકા પિવેક અને શિશ્તાચારની આશા દરેક સહુદૃશ્યમાં જરૂર રાખે છે. કોટલેકે નોકરને કંઈક કહેવી વખતે કે આપતી વખતે વર્તનમાં કે વાણીમાં નસ પણ તોડકાઈ ન દેખાય તેની ખાસ કાળજી રાખવી અને તેને જોલાવતી વખતે 'સાન' રાખ લગાડવો જ ભેદજો. ચામ-સાન, આમા-સાન, ફૂક-સાન, ચોખ્યાક-સાન

અમારાં કાંઈ પાછા ન્હાની તરનુરા છપાવી લેતા પછી હતા. માત્ર વર્તમાનપત્રોવાળા કે પરદેશ સાથે સંબંધ રાખનાર ન્હાનીઓનાં કાંઈ ઉપર જ અંગ્રેજ તરનુરા હોય. નહિ તો આપણે કોઈને પૂછીને ન્હાની ઉત્સાહી અંગ્રેજ નોંધ કરી લેવી પડે.

આસાકા માધનીઓના મુખ્ય તંત્રીએ નાનાસાધા જોડે પહેલાં વાત કરી તે દરમિયાન મેં તેમને સંકેત કરી લીધો અને મારી જોડે વાત કરવાનો વખત આવ્યો તે વખતે એ સંકેત ઉપર સહી માગીને જ મેં મારો પરિચય આપ્યો. એની છાપ જાહ મળવી પડી. ક્યાની કસમોતોમાં ન્હાન જાહ જ રસ હો છે. એમણે સહી કરીને પહેલાં તો મારી સંકેતક્રમ બોલીવાર માટે માગી ને તેમના પ્લોટીંગતામાં સંકેતની નકલ કરી લેવા મોકલી દીધી અને બીજી થોડી વાત કરી એટલામાં એક ખૂણમાં ફર્સ્ટ ફોટા લેનાર રીપોર્ટરે ક્યાન ખેંચ્યું એટલે દરેક જણ એકીઠ્ઠી સાથમાં જરા હીક થઇ ચોકવાયા એક અગકાશી—અને છપી પડી મહા! તંત્રીશ્રી આગળ અમે પ્રેસ લેવાની માગણી કરી એટલે પોતે જાહ કાગમાં છે કહી રાખ માગી, પણ સહતંત્રીને આજુ પ્રેસ ચલાવવા સાથે ચોકવાયા.

એ જ માથ ઉપર પ્લોટ તથા ફોટોગ્રાફીનું ખાતું હતું. તેમાં પણ ધણી કામી હતા. એક તો ફિલોસોફીનું જ ખાતું હતું. આસાકા માધનીશ્રી પત્રકારત્વ ઉપરાંત દેશની જે અનેક વિચ સેવા કરે છે તેમાં જ્ઞાન, પ્રવાસ અને ઉદ્યોગોની ફિલ્મો તૈયાર કરી પ્રજામાં જુદેજુદે માથે બતાવનાર એક મોટું ખાતું છે. સેંકડો ફિલ્મો તેમના સંગ્રહમાં હતી, પણ અમને તેની વિગતમાં જીતવાને જરા પે વખત નહોતો. કોઇ મોટા રાજમહેલ જેટલા ચિત્રતાલવાળું એ મકાન બહુબુલામણીને નમૂનો હતો. અમે તો ગલીઓ અને ચિટ્ટોનો ઉપયોગ કરતાં કેટલા પે યત્રો, કેટલા પે ફક્તરખાનોમાં ફરી વળ્યા, પણ એક રેડિયો મેશીનનું અને રેડિયો ફોટોન્યુસનું ખાતું ભેંકી અજબ થયા. રેડિયો મેશીન તો ચક્ર પર આવ્યો જ જતા હતા. પણ રેડિયો ફોટોન્યુસનું ચંત્ર અજબ ભેયુ! મને એટલા દુરના મુલકની છગીઓ ન્હાન માત્ર વીસપચીસ મિનિટમાં એ ચંત્ર માલકૂત મેળવી શકે છે અને યુરોપ કે અમેરિકાનાં ચિત્રો તે જ દિવસે પ્રકટ કરી શકે છે એ વર્તમાનપત્રની નવાઇ વાચેથી વજુ પ્રત્યક્ષ આઈ ભેંક. તત્રોએની આંકિસો અને હુલાકાતવા ઓરકાઓ એ જાણુ માત્ર નજર તથે પસાર કર્યું, પણ બોવ તળિયે ચંત્ર આગળ પહોંચ્યા ત્યારે થંભી ગયા. દોઢે કલાકમાં બાવીસ લાખ પત્રો છપી કાપી વાળી આપનાર ચંત્ર એ મકાનનું આખું તળિયું રોકતું પથરાયુ હતું.

પ્રચારસંખ્યામાં દુનિયાનું બીજા નંબરનું આ જાણુ પહેલાં અમેરિકન મશીન ઉપર છપાઈ, પણ થોડા વખત પહેલાં તેમણે થોડો સુધારો કરી ન્હાનમાં જ બીજું મશીન બનાવ્યું જે એટલી જ સુવધામાં દોઢી નકલો આપતું થયું છે. આ પત્રો ચાપકામાં ભેંચાં હોય તે નકામું જ છે. તેનાં માપ અને વિસ્તાર જંગી છે અને હડપ તો ફાર્ટ ટ્રેનેને લુલાને તેવી છે. મશીનમાંથી પડતા છાપાના થોડા મોટા ચાલતા પડા ઉપર જાહાર જવા બુઓ ત્યારે જ્ઞાનગંગાનો પ્રવેશ થોધ સાલે છે એવી કલ્પના થાય. પોણા કલાક સુધી જામે પત્રો ચાલવાલ કરી નીચે આવ્યા, ત્યાં અમારી છગીઓના મોટા એન્જીન-મેન્ટ ભેળા. તોમ જ મારી સંકેત બુક પાછી મળી તેમાંથી નકલ કરેલો ફોટોસંકેત પણ ભેળો.

બીજે દિવસે તો સવારમાં ન્હાનને ખૂંચેખૂંચે અમારો ઉન્નરભય અને છગીઓ ન્હાનગીઓના છાપમાં પહેંચી ગયાં આસાકા માધનીશ્રી પત્રકારત્વ વિષતે ન્હાનને તો જાહાર પડેલી યુરિટાઘ વાંચથી ભેંકએ, પણ આ પત્રની નકલો કારીયા મંચુરીયા, હોકાઇડો, ફર્મોસા વગેરે રચણે વાકાદે પહોંચાડવા માધનીઓનાં જ વીસ એકાપ્તેનો મારે દિશામાં ફરે છે. એટલે ન્હાનને કોઈપણ પ્રદેશ દોઢે એ કલાકમાં તો માધનીઓની અસરમાં ગરકાવ થયા જ સમજો. તેમની સમાચાર મેલવવાની તરકીઓ પણ પાર વગરની છે. આસાકા અને ટાકીઓ વચ્ચે તો ફોટો-ટેલીફોન છે, સાધારણ માણસ પણ એક પેનમાં પેતાના હસ્તાક્ષરો અને ફોટોવાળી ચિટ્ટી આસાકામાં ત્રણસો ચારસો માઇલ ઉટે મોકલી શકે છે. પણ રીપોર્ટર, વડાઓ અને ફરતા પ્રદેશોની છગીઓ અને ચિટ્ટીઓ મારે કસતી કખતરોનો જળપે ઉપયોગ થાય છે. માધનીઓની અમારી પર તેમનું મુખ્ય મથક છે. સેંકડો કખતરો ન્યુસ રીપોર્ટરને લાવેલાં હોય છે એ કખતરોની બે માથ વચ્ચે પીક ઉપર એક ટયુબ રહે છે તેમાં ચિટ્ટી કે ફોટોમેટિવ અસરી, સીલ કરી કખતરને એડયું કે તીર પેટે સીધુ મથકે પહોંચે છે અને થોડી વિનિન્ટમાં તો એમેટિવ પ્રસરી એન્જીન કંદેલું ચિત્ર છાપામાં દેખાય છે! ન્હાનના છાપાંચોની વિગતો હજી આગળ કહેવાની છે, પણ આ માધનીઓમાં અમારી પ્રકટ થએલી સુલાકાતે કઇ મિત્રોને જલદી અમારા ખગર પહોંચાડ્યા અને નહીં મારેલા મિત્રો અમને શોધતા આવ્યા ને મળી ગયા. આંકિકામાં રહેલા ન્હાનીઓએ આપણા સુજ્ઞાતી બાઇઓને અમારા ન્હાનમાં પહોંચ્યાના ખગર આપવા ત્યારે જ તેમને અમારા મવાસની ખગર પડી!

(ચાહ)

—ર.મ.સ.

એણે સારી જીવનની બરબાદકરી-
એક ધ્યેયને ખાતર. અને પરિ-
ણામ? પોતાના માટે તો આય-
મતા જીવને જોડની કોટડી અને
લાચારીભર્યું મોત; પણ પોતાના
દેશને, કાચના વાસ-
ણોને મીનો ચણવવા-
ની મુશ્કેલ કલાની ભેટ

એક ધૂન પાછળ એ પાગલ બ-
ન્યો. ઘરના સચરચીલાનો ભ-
ડકો કર્યો. ઘરનાં ને ગામનાં
માણસોનું અપમાન વેઠ્યું. ને
આખરે એ ધૂન સાર્યક બની
ત્યારે ફાંસે એને જી-
વાડવામાં માત્ર ધર્મ-
દ્રષ્ટિએ પાપ જોયું !

અવનસિદ્ધિ અર્થે સોળસોળ વર્ષનો તનતોડ મહેનત, મુશ્કેલી સી અને લોકોના તિરસ્કાર એ બધાને
ઘોળીને પી જઈ કામયાબી શાહાદત વરનાર

બ નાં ઈ પા લી ઝી

મન દિગત અને ખંત—પર્વત જેવી અડગ
દિગત અને પથેપથ નીચેની નાખનારી
ખંત—હોય તો માણસ દરકાષ સિદ્ધિને વરી શકે
છે એનો અવતોળગતો પુરાવો રજુ કરતી આ કથા છે.
છત્તીસગઢમાં ચોથા હેલીએ ન્યારે ચોથી ને પાચમી
સ્ત્રીથી શાદી કરી અને ટોંગસ કંઈમનેબો વધ અથો
એ ૧૮૪૦ની સાલમાં કાચ પર ચિત્રકામ કરી રોજ
મેળવનાર એક ફ્રેન્ચ ચિત્રારાને એનામલનો એક
ખાસો દાચ જાણ્યો. એ મામૂલી ખાલાએ એ જોદાસ
રણકુની જિન્દગીમાં જાગરત કાન્તિ આણી દીધી.
એ ફ્રેન્ચ ચિત્રારાનું નામ બનાઈ પાલીઝી. તેની
જન્મતારીખ કે જન્મસ્થાન વિષે કશું જોક્કસ જન-
જીવનામાં નથી આવ્યું. પણ ઇ.સ ૧૫૦૯-૧૦માં ફ્રાન્સના
પેરિયોઈ પરગણામાં તે જન્મ્યો હોવાનું મનાય છે.

એ કોઈ ખાનદાન કુટુંબમાં નહોતો ઉછર્યો. જન્મ-
થી જ મુશ્કેલી પડ્યે તેની જિંદગી શરૂ થઈ હતી.
કાચ પર ચિત્રો આણેજવાનું કામ કોઈ એક જ રચણે
પૂરુંપાઈ ગળી શકે એમ નહોતું, એટલે અત્યારેક વર્ષોના
ચતાં જ ધંધાપૂરતી કામગીરી મેળવવા અને ખર્ચો
જેરવી કુમાર પાલીઝી આવી નીકળ્યો.

કુદરતનાં એ ખૂબ શોખીન દત્તો ને ન્યારેન્યારે
તે મુશ્કેલીએ નીકળતો સારે જાક, પાન, ફૂલ, પતંગિયાં
વગેરેનું ખૂબ અવધાનપૂર્વક નિરીક્ષણ કરતો એને ખજાર
પણ નહિ કે એને પરિણામે એ એના જમાનાનો
પ્રખ્યાત નિર્માતાઓ બનશે.

માત્ર ચીવરવાનું તેનું કામ ક્યાં ચે તેને પૂરતી
રોજ ન આપવા લાગ્યું એટલે જમીન માપવાનું,
મકાનના નકશાઓ તૈયાર કરવાનું વગેરે જે જે કામ
મજે તે જણું તે સાધેસાધ કરતો મ્હેસો. જાન માટેની
તેની જૂબ અજબ જેવી દત્તી અને આખા યુરોપ-
ખંડમાં જે વેળા માત્ર ન્યોતિપત્રી જ જોવાયાલા હતી
એવા સમયમાં તેણે સંપાદન કરેલું રસાયણનું જ્ઞાન
કોઈને પણ આશ્ચર્ય ઉપજાવે એવું હતું.

દમજાર વર્ષ જામ રખડપાટમાં ગાળી, સોઅર
સારેન્ડમાં આવેલા સેકન્ડી ગામમાં તે દરીયામ થયો.
ત્યાં રહી કાચ રંગવાનું ને જમીન માપવાનું કામ
તેણે કરવા માંડ્યું. ૨૯ વર્ષની વયે તે પરણ્યો. એને
પરણનારી એ જાણે, જે જાણિકોનીઓમાંથી પસાર
થવાનું હતું તેની બજાર હોત તો તેને પરણત કે નહિ
એ પણ એક સવાલ છે.

એક મામૂલી પ્યાલું અને એક બેહાલ

હવે જે જાણના નિર્ગંધ પૂરતી રોજ યોગવા-
ની હતી. તેણે છળીઓ ચીતરવાનું શરૂ કર્યું. પણ
ગુજરાતના જે હેડા તેા સંધ્યાના જ નહિ. કુટુંબમાં
પણ વધારે થવા લાગ્યો. જરાજર આ ગડમયેશ અને
ચિતાઓના અરસામાં જ તેને પેશો એનામવનો પ્યાલો
લાઈ આવ્યો.

ક્રાન્સમાં એ વખતે એનામલ જનાવી જાણનારી
એકે વ્યક્તિ નહોતી. આખા યુરોપમાં થોડાક છટાસિ-
યનો અને જર્મનો જ એ કસળ જાણતા અને તેઓ
પણ તેની યાગવટ તો ગુપ્ત જ રાખતા. રાજાઓ કે
અમીરોને યે પોતાના મહેલોના રાજ્યગાર વારતે એના-
મેલનું રાચરચીકું ખરીદવા એ દેશોમાં જવું પડતું,
એટલે પાલીઝીને લાગ્યું કે એ કસળ એ પોતે શીખી
લે તો નસીબનું મકર સમૂળયુ ફરી ન્થ.

જરા, તેને એ ધૂન જ લાગી. એનામલની શોધ
સિદ્ધાંતની થઈ ગાળતો તરફ તેણે આંખકાન બંધ
કર્ષો. એનામલ કહ વરતુઓથી જનતું દરો એ તો
એ જાણતો નહોતો, એટલે જાતરમાંથી અમુક વસ્તુઓ
લાવી તે પર તે અખતરા કરવા લાગ્યો. જે પદાર્થોથી
તે જનપાનો સંભવ જાણાય તે ગર્થો તેણે ખાંડી નાખ્યાં.
પછી સારાં માટીનાં વાસણો લાવી ફેડી નાખી, તૈયાર
કરેલાં મિશ્રણોનો તેમાંના ફરક કકડા પર લેપ કરીને
પકવવા વારતે બહીમાં નાખ્યાં. કર્યું પરિણામ ન
આવ્યું. વાસણો ફેડ્યાં, જળતણુ ગાળ્યું. રોગાની
ચીજો ગુમાવી ને વખત ખોયો અને એ જાણું જ જરણાદ
ગયું. પાલીઝીનું સહભાગ્ય એ હતું કે તેની પત્ની તેના
જેવી ઉત્સાહી નહોતી પણ ધીરજવાન તો હતી જ.

મદિનાઓ વીસા છતાં પાલીઝી તો પોતાના અ-
ખતરા કર્યે જ ગયો. પહેલી લાટી નિષ્ફળ જતા તેણે
બીજી લાટી ખૂણામાં જતાની. પુષ્કળ લાકડાં તેણે
ગાળ્યાં ને ધણું દ્રવ્યો ખરાળ કર્યાં. કેટલાયે વારાણોના
તેણે ખુરદો કર્યો પણ તેની ધારણા જરા પણ સફળ
ન થઈ. ગર્થો વાસણો, ગરી લાટીઓ ને નવા મિશ્રણો
દિવસોદિવસે તેને કંઠાસિયત તરફ ધસડતાં ગયાં.

છતાં તે નાદિગત ન જાન્યો. વરસો વીનવા છતાં
તેનો નિરાશ શ્રમ ચાલુ જ રહ્યો. સાથેસાથ કુટુંબને
રોટીના સાંસા પણ પડતા ગયા.

રખડું એ બેના અકસ્માત લેટાની કથા

હવે તો એવો વખત આવ્યો કે લાટી માટે
જળતણુ લાવવા પૂરતા પૈસા પણ તેની પાસે નહીંકળ્યા.
રહા સજ્જા પૈસામાંથી યેળીજીં વાસણો લાવી, ફેડીને તેણે
શીકરાં કર્યાં, રોગાન ચકાવ્યો ને સેંધનીથી તણુ ગાંઠ
છેટે આવેલી નળિયાંના કારખાનાની એક સામાન્ય
લાટીમાં તે પકવવા સારૂ લઈ ગયો. પકવાઈ ગયાનો
વખત થતાં ઉત્સાહ સાથે તેણે એ તણુસોઆરસો શીકરા
તપાસ્યાં, પણ કશા જ પરિણામ વગર શરમ ને નુક-
સાની સાથે તેને પાછા ફરવું પડ્યું.

આમ નાણુંની ખોટ ખેડીને પણ ઘણા સમય સુધી
તેણે અખતરા ચાલુ રાખ્યા, પણ ધરની સ્થિતિ
કંઠાસિયત તરફ વધુ ને વધુ ધસડતી ચાલી. પાલીઝીને યે
લાગ્યું કે પોતાની પહેલી ફરજ કુટુંબને પોષવાની હતી,
એટલે વળી તરત પૂરતો એનામલનો વિચાર તેણે
મુલનવી રાખ્યો ને ફરી પોતાનું ચિત્તકામ શરૂ કર્યું.

તેવામાં સેંધનીની ખારવાળી જમીન, મહેસુલ ઉ-
ધરાવવાના ધરાદારી માપવાની સરકારને જરૂર પડી
અને એ માટે માપણી કરી યોગ્ય નકશો તૈયાર કરવા
પાલીઝીને રોકવામાં આવ્યો. આ કામ બદલ તેને સારા
જેવા પૈસા મળ્યા. પૈસા એનાં જ એનામલનું જૂત
ફરી તેના મનમાં જગી બેઠું ને ફરી તેના અખતરા
પાછળ તે બેડી પડ્યો. આ વખતે તેનો ઉત્સાહ
પહેલાંના કરતાં અનેકગણો વધી ગયો હતો.

તણુ ડગલ નવા વાસણો તે લાગ્યો. ગર્થો ઉપર
લુકાલુકા રોગાનો તેણે લગાવ્યા અને એ ખૂણ પક-
વવા સારૂ પાસેની એક કાચની લાટીમાં તે લઈ ગયો.
તે પાકીને બદાર નીકળતા તેના આનંદનો પાર ન રહ્યો.
તે સફળ તો નહોતો જ થયો, પણ વાસણો પરનાં
થોડાક મિશ્રણો પીગળેલાં તેને જાણ્યાં. અનેક વર્ષોની
તેની જરણાદ મહેનતમાં ફેરી નીકળેલા આશાના એ
એક જ કિરણે તેના ઉત્સાહ અવિરત રાખ્યો.

જીર્મ જે વર્ષ સુધી કંઈ પણ સંતોષકારક પરિણામ
ન આવવા છતાં તે પ્રયોગો કર્યે જ ગયો. જમીનની
માપણીની કમાણી લગભગ ખાસત થવા આવી.
કુટુંબ પણ વધું હતું. કંટાળતી જતી પત્નીને
ભાવિ મુખની લાકડો આપી તે શાંત રાખ્યે જતો
હતો; પણ આખરે ધરની કંઠાસિયત ટાળે પહોંચી.

પાલીનો ઝાંધો ઝાંધો, ટેળનો ઝાંધો, પુરણોનો ઝાંધો ને છેવટે અમ-
સઈનો પણ તોડીતોડીને અગ્નિ આગુ રાખવા તે વાઢીમાં ઝીંકવા લાગ્યો

પાલીની એ કકડાને દરતો એક રહ્યો. કિરમત નવાજતી
લાગી, કાઠણ જેમજેમ એ કકડો દરતો ગયો તેમતેમ
તે સફેદ ને ચમકદાર થતો ગયો. છેવટે એક સફેદ
ચમકતી સપાટીમાં તે મિથણ્ય જાગી મધું અને તે
ખરેખરે એનામણ દત્ત કંટાળાભરેલા પોતાના અચિરન
ચમનં અંતે એ કકડો તેને અસાધારણ સુંદર લાગે
તેમાં નવાઈ ન હતી. દરખનો માર્ગો એ કકડો લઈ
પોતાની આંતે દેખાડવા તે દોડ્યો. પોતાને નવો અવ-
તાર મળ્યો હોય એમ જ તે માનવા લાગ્યો. આ
ચોટી શી ફતેહે તેને ખીન વધારે અખતરાઓ કરવા
ને નિષ્ફળતાઓ અનુભવવા વધુ ને વધુ લક્ષ્યાળ્યો.
ખુદ પોતાની જનમાંથી પાળુ શ્રદ્ધા આપરતી જતી
હતી એવા વખતે પાલીનીને મળેલી આ આપડીસી
ફતેહ પણ અણીમાં વખતની જ કહેવાય.

પણ આ તો સિદ્ધિનું માર્ગદર્શન માત્ર હતું લાગે
માર્ગ તો અપવાગે દણુ પાડી દતો. દલે પાલીનીને
પોતાના અખતરાઓ ખાનગીમાં કરવા હીક લાગ્યા.
તે માટે કાચગરાઓના જેવી બહી જોઈએ. તેણે જાડી
જાડી કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. પણ મજૂરી ખરચવાના
પૈસા તો તેની પાસે દત્તા જ કહે દહાડે રોઝેને ઈંદ-
વાડેથી એક ઈંદારા પાસેથી ચોડીક છોટો અંગઉધાર
ગેયતી પોતાની ખીટ પર જ તે ઉપાડી લાગ્યો ને
પોતાને હાથે જ જાડી ચણવા માંડી.

માત આઠ માસ પીસા ને જાડી ચણાઈ ઉપયોગ
માટે તૈયાર જતી. દરખિયાનમાં કુમારનો ધંધો પણ તેણે
શીખી લીધી દતો, એટલે પોતાના હાથે, માટીના
વાસણ ચનાથી તે પકવી ભેજા લાગ્યો. પકવેલાંમાંથી
ચોમ્ય લાગ્યાં એ વાસણો તેણે જુગ કાઢ્યાં ને એક
મદિનોતેજે જાગરમાંથી લાવેલાં અનેક દ્રવ્યો ખાંડરામાં
ગાળ્યો. દ્રવ્યો તૈયાર થતાં વાસણો પર તેનો રોગાન
ચાટતી અસાધારણરીતે તપાવેલી જાડીની અંદર એ મુક્યાં.

આખો દિવસ તે જાડી પાસે ને પાસે જ બેઠો
રહ્યો; રાત પણ તેમ જ મગ; પણ એનામણ પીતલનો
નદિ. જાડીમાં જાગતજ્ય આરતો તે બેઠો જ રહ્યો. બીજે
દિવસ બેઠો પણ તે ખાવા સરખો થે ન બેઠ્યો.
તેની પત્ની તેને ખાવાનું પડેવાડી થઈ. બીજી રાત પણ

પાલીની આ જાણુ છાંડી દેવાની મનુષ્ય થઈ. ખેરાક
ને કપડા જેવી પ્રાયગિક જરૂરીઆતની વીજેને પણ
એ કુટુંબને પૂરી નહોતી પાડી શકતો એ વારતે એને
શરમ ઉપજાવે. પણ જીવનની ધરેડમાં ધસડાવા પહેલા
ફરી એક વાર અને આખરી જ એક અખતરો કરી
લેવાની તેને ઇચ્છા થઈ આવી

કોઈપણ ઉપાયે તે ઘોડાક નવા વાસણો લાગ્યો
અને જોછામાં જોછા ત્રણસો નવા મિથણો ખનાવ્યાં.
ફેરક કકડા પર જુગજુગા મિથણોનો રોગાન લગાવી,
તે પર નિશાનીઓ કરી તેની એક સચિ તેણે ઉતારી
લઈ; કશું વિશેષ કરવાનું પાડી રહેતું નથી તેની
પાડા ખાતરી કરી લઈને એ જવા કકડાની ફાટ જાંધી
પાસેની કાચની જાડી લઈને તે જીપડ્યો.

ફરી જાડી ચડી. સાડગીસ વર્ષને યુવાન હોવા છતાં
વેશીને કિનારે પહેાવેલો લાગતો પાલીની જાડીની જા-
લુના જ ઉપજા પર ચડી વેશી જાડી પ્રક્રિયા ઉત્તેજ-
પૂર્વક જોવા લાગ્યો. ચાર કલાક તે ત્યા બેઠો. એ
ચાર કલાક તેની આખો તો લઈને તાકતી જ રહેતી.
ચાર કલાકે જાડીના જાણુ ખુલ્યા, કકડા દરજા માટે
દવામાં મુકવામાં આવ્યા અને પાલીની એ કકડા
સામે જઈ ગોહવાયો. ત્રણસો કકડામાંથી એક જ
કકડાનો રોગાન પીગળ્યો દતો! પણ તે સુકાય ક્યારે?

આશા અને નિરાશા વચ્ચે આશ્ચર્યચકિત આવ્યો

કાચચિત્રો દોરતો ને મોજાણી કરતો એ કલાકાર ફિલસૂફ હતો, નિર્મજાશાઓ હતો, જંતુશાઓ હતો

પસાર થઈ ને ત્રીજો દિવસ ઊઘ્યો. દણુ એનામઘ નહોતો પીગળ્યો ને દણુ પાલીઝી નહોતો બિટ્તો. દિલ્લો, લેવાઈ ગયેલો, દબ્બમત વધેલો, ગિપ્સી થયેલો છતાં અણુનમ એવો પાલીઝી પોતાની ભૂટી પાસે મોના પીગળવાની આતુરતાથી રાદ એનો બેસી જ રહ્યો. બૂખથી તેનાથી થોડી પણ નહોતું શકાતું, ને આંખમાં તો ગાંડું બંધ બસાયેલી; છતાં તેમાંથી એકે તેની ખંતને અટકાવી રાકે એમ ન હતું. એમ ને એમ આશા સાથે યુદ્ધ આદરીને અજીત પાલીઝીએ છ દિવસ ને છ રાત વગર ઊંધે ને વગર ખાધે ભટ્ટીસામે તાકતાં ગાળા, પણ મીનો ન પીગળ્યો તે ન જ પીગળ્યો. તેના પડોશીઓએ તેને ગાંડા તરીકે ફરી કાઢ્યો ને તેની બેરીને પણ દબે તો એમ જ લાગવા માડ્યું.

દબે પાલીઝીને લાગ્યું કે એનામઘના દ્રવ્યોમાં અગર તો તેમના અનુક્રમમાં જ તેણે કંઈક ગલતી કરી હોવી જોઈએ, એટલે ભટ્ટીને જોમતી તેમ ધખતી રાખી નવા પ્રયોગ સાફ કરી નવા દ્રવ્યો લાવી તે દ્રવ્યના ને મેળવવાના કામમાં એ મચ્યો. જામ કરતાં ખીર્ન બેચણુ અલ્પાડિયા પસાર થઈ ગયાં. દ્રવ્યો તૈયાર થયા પણ રોગાન લગાવવા વાસણો ક્યાંથી લાવવા? પહેલાંના વાસણો તો ધણે વખત સુધી તપ્પા કરવાથી પ્રયોગ વાસ્તે તદ્દન નકામા બની ગયાં હતાં. નવાં ખરીદવા જેટલા પૈસા તેની પાસે ન હતા. પણ સદ્ભાગ્યે તેની શાખ સારી હતી. એક મિત્ર પાસેથી તેણે થોડાં વાસણુ ઉછીનાં મેળવ્યાં અને નવી તૈયારી કરી. વાસણોને નવા મિશ્રણમાં રંજ્યાં, ભટ્ટીમાં મૂક્યાં ને ફરી ભટ્ટી ચાલુ કરી.

આ તેનો છેલ્લામાં છેલ્લો અને સાદસપૂર્ણ પ્રયોગ હતો. આંધિ ભાખૂંચો, ગરમી અતિશય થઈ, પણ એનામઘ ન પીગળ્યો ને બળતણુ તો ખૂટવા લાગ્યું. આગને ચાલુ રી રીતે રાખતી? વાડીને ગંધે લાકડાનો દતો. આ પ્રયોગ રૂઢ થાય તે કરતાં તેને હોમી દેવા જોડાઈ તેણે અપો ઉપેડી બંધી ને ભટ્ટીમાં હોમી દીધો. બડબડ કરતો તે બળી ગયો, પણ રોગાન તો જોમનો તેમ જ રહ્યો. દસેક મિનિટ વધુ ગરમી અપાય તો કદાચ પીગળે એમ સગછ તેણે ધરના રાચરમીલા પર હાથ નાખ્યો. ટેળ્યો લાંગ્યાં, ખુરશીઓ ભાગી ને છેવટે અભરાઈઓ પણ તે તોડવા મંડ્યો અને

એ બધાં ભટ્ટીમાં ઝીકવા લાગ્યો. તેની સ્ત્રી અને બાળકોને પણ તેના આવા ઝટ્ટી વર્તનથી તેના મગજના સમ-તોલપણા માટે દબે શંકા થવા માડી.

એ દિવસ માટે પાલીઝી બળે છે કે, 'થમથી હું એવો તો અછકડ બની ગયેલો કે મારાથી જોડી પણ શકાતું નહિ. બાકી પાસેની સતત બેઠકથી હું લગભગ ઝુંબાઈ ગયો હતો. મદિનો થયાં મારા ખગીશ પરથી પરસેવો કઢી સુકાયો ન હતો. મારી બધી શાખ પર પાણી ફરી વળવા લાગ્યું હતું. કેટલાક કહેતા કે હું બનાવતી સિલ્કા પાડવા મથું છું, જ્યારે કેટલાક કહેતા કે હું ગાંડો થઈ ગયો છું. મારા પર કરજ પણ વધે જતું હતું, પણ મારા માટે દિલાસાનો એક રાખ કોઈના મોંમાંથી નીકળતો ન હતો.'

પણ આ આખર અખતરો સફળ થઈ ગયો. દબે તો સારા દિવસો આવે ત્યારે પોતાની શોખને અમલમાં મૂકવાની તક માટે ધીરજથી રાહ જોવાની રહી.

થોડા વખત બાદ પોતાની મરજી મુજબનાં માટીના વાસણો તૈયાર કરવા પાલીઝીએ એક કુંજારને રાખ્યો. પણ માલ તૈયાર થાય ત્યાં સુધી કુંડુંજનુ યુગ્મસાન કેવી રીતે ચલાવવું? સદ્ભાગ્યે સેધન્ડીમાં દણુ એક એવો માણસ રહેતો હતો જેને પાલીઝીના કાર્યમાં શ્રદ્ધા ન હોવા છતાં તેના પ્રમાણિકપણમાં પૂરતી શ્રદ્ધા હતી. તે હતો એક હાંટકવાળો. પાલીઝીનું કામ ચાલે તે દરમિયાન છ મદિના સુધી તેના કુંડુંજની ખોરાક ને મકાનભાગનું ખર્ચ તેણે વહેારી લીધું. પણ રોકેલા કુંભારને તો પગાર ચૂકવેલા જોઈએ ને? અંતે તેણે પોતાનાં કપડાં આપી એ કુંભારની મળૂરી ચૂકવી!

ત્યાર પછી તેણે એક વધુ સારી ભટ્ટી બાંધી હતી. એક ઈંટના કકડાથી તેનો હાથ સખ્ત ચીરાવા છતાં તેણે મહેનત ચાલુ રાખી. આ વખતે મિશ્રણ સુધર્મી હતા એટલે ભટ્ટી પણ સાફ પરિણામ બતાવવા લાગી, પણ કમનસીબ ફરી આગળ આવ્યું. ભટ્ટીની અંદરનો કેટલાક ભાગ તેણે ચક્રગડના પરચરાથી બનાવેલો ને ભટ્ટીની ગરમી વધતા એ બધા તડોતડ ફરી નીકળ્યા.

મગે એવા યુગ મગજનો માણસ હોય તે પણ આટલું થતાં તો પોતાના પ્રયત્નો છોડી જ દે; પણ ખંનના પૂતળા સમા પાલીઝીનો નિશ્ચય તો લેરા પણ

નાંડ્યો. જગડેલાં વામણો તે વેચત તે વેચાઈ જાન, પણ એવી રીતે પોતાની પ્રતિષ્ઠાને દાનિ પહોંચાડવાને નાખુશ પાલીઝીએ એ જ્યાં ભાંગી નાખ્યાં.

તે લખે છે કે 'આટલું છતાં પણ મેં દિમતપૂર્વક આશાને ટકાવી રાખી. સૌથી ભારેમાં ભારે દુઃખ તે મને એ હતું કે માગ પોતાનાં ધરનાં જ માણસો મને વગર સાધને કામ કરતો મારીને મારી મરકરી કરતાં ને મને ત્રાસ આપતાં. વર્ષો સુધી મારી ભટ્ટીને ડાખા જેવું કંઈ રક્ષણ ન મળ્યું. કેટલીયે રાતો રાત્રસ ને વરસાદની દયા પર મારે રહેવું પડતું. એક જાણુ જિજ્ઞાસુ જગડતાં, બીજી જાણુ કૃતરાં કકળતાં. ન મળે કોઈની મદદ કે શુભેચ્છા. વરસાદથી લદ્દાદ થએલો, કાદવમાં રગદોળાએલો, દીવા વગરના અંધારા ધરનાં, પીપેલો હોઠ એવે લથડતે ટાડીએ હું આરામ લેવા પેસતો. મને અત્યારે નવાઈ લાગે છે કે આટલા જવા દુઃખજનક બનાવોથી પણ હું કંટાળ્યો કેમ ન દતો!'

મિશ્રણ તો તેને મળી ગયું હતું. ફક્ત પાસણે પર સુંદર રીતે તેનો રોગાન ચડાવવાનો જ જાણી દતો. પરંતુ એમા પણ તેને બીજાં આઠ વરમચુખાવવા પડ્યાં. અનેક ગિબ્બળતાઓમાથી નવાનવા પદાર્થપાદ શીખતા જતા પાલીઝીને સોળસોળ વર્ષોના પરિશ્રમ બાદ છેવટ સિદ્ધિના દર્શન થયા.

પાલીઝીની કાર્તિ દેવે પ્રસરતી મહા અને ક્રાન્સની રાણી કેથેરાસન દે એડીશીએ તોઈસરીનો પોતાનો મહેલ લથળારવા તેને આમંત્ર્યો. પાલીઝીને આખી જિંદગી ભરતી રોજી મળી મહા. દેવે તેણે એક નાનુસરખું જાનગી સંપ્રદરથાન પણ જનાવ્યું. મારી અને મીનાકારી ઉપર પુરનકે બદાર પાડ્યા કૃપિ, પ્રાકૃતિક વિજ્ઞાન અને રિશ્તમૂર્તી પર પણ તેણે ધણુ લખ્યું. તેનું છેલ્લું પુરનક તેની ૭૨ વર્ષની વયે બદાર પડ્યું.

પણ અભાગી પાલીઝીનું કમનસીબ ફરી ભગદા ઊઠ્યું તેને આશ્રય આપનાર રાણી કેથેરાસન મૃત્યુ પામી હતી ને ક્રાન્સની માદી પર હેવી ત્રીજીને આપ્યો દતો. મર્મોતરનું ગ્રન્થ એ વખતે આખા યુરોપમા ફેલેલું. ક્રાન્સનો રાજવંશ કેથલિક દતો ને પાલીઝી પ્રોટેસ્ટન્ટ દતો. વળી તેણે લખેલા વિજ્ઞાનનાં પુસ્તકોથી પણ કેથલિકો તેના પર કોથે ભરાયા દતા. મીમેપીગે પાલીઝી લયંકર નારિનક ગણાવા લાગ્યો. તેના વિરુદ્ધ ફ્રિયાદ નોંધાઈ. નવાખાતાના અમલદારો તેના ધરગાં

કુમાર - ૧૫૨મો અંક (શ્રાવણ ૧૯૬૨)

ચૂર્યા, તેનાં વારણોનો ભાંગી ભુલ્યો કર્યો ને ૭૬ વર્ષના પાલીઝીને જીવતો જાળી મૂકવાની સિક્કા કરી.

પણ હેવી ત્રીજીની કેટમીના ફોર્સ્ટાગલ દ મૉન મોરન્સી નામે અમીરને પાલીઝી સાથે સારો નાનો દતો. એ આ ખટલામાં વચ્ચે પડ્યો, રાજાને સમજાવ્યો ને પાલીઝીની સમજ લટાડીને નજરકેદની કરવામાં આવી.

ધણા દિવસ આમ નજરકેદમાં યુવતી બાદ એક દિવસ રાજા હેવી પાલીઝીને સમજાવવા ગયો: 'ભણ માણસ, રાજમાતાની ને મારી તે અનેક વર્ષોના નોકરી જામતી છે અને એટલે જ આજ ને કલ્તના નખતમાં પણ તારો ધર્મ મેં પાળવા દીધો છે. પરંતુ દેવે તો લોકો મારા પર જાણુ લાવે છે મને તારી દયા આવે છે, છતાં જો કાલ સુધી તું તારો ધર્મ નાંદે છેડે તો મારે ન છૂટકે તને જાળી મૂકવાની સમજ કરવી પડશે.'

પાલીઝીએ જવાબ આપ્યો: 'મદારજ, તમે કહેા છે કે તમને મારી દયા આવે છે, પણ ખરી રીતે તો તમારી જ મને દયા આવે છે. "ન છૂટકે" જેવા શબ્દો બોલી તમે તમારું રાજપણુ લજાવો છે. ધર્મોત્તર હું કરવાનો જ નથી. મને મરનાં આપડે છે.'

આ શબ્દો સંભળના રાજાના યુસ્સાનો પાર ન રહ્યો. તેણે પાલીઝીને આસ્તાઈલના કારાગારમાં પુરાણો ને તરત તેના પર જીવના જાળી મૂકવાની સમજ ઠેકવામાં આવી પરંતુ એ સમજનો અમલ થાય તે પહેલાં તો ખખડી ગએલા પાલીઝીએ ૭૬ વર્ષની ઉંમરે આસ્તાઈલના કારાગારમાં જ મોતની મોદ સ્વીકારી લીધી.

અલખત, પાલીઝી જો ધર્મોત્તર કરત તો ખૂબ સુખી થઈ શકત; પણ જેવો એ એનામશની શોષ પાછળ અડગ રહ્યો એવો જ પોતાના ધર્મ માટે પણ એ અડગ જ રહ્યો. જીવનભરના થમના પરિપાકરૂપે તેણે જોએલું સુખ તો આગિયાની ચમક જેવું જ જણાય. અને એની સિદ્ધિ પણ સરતી ન દતી ધણાંની જાનનમાં જાને છે તેમ કોઈ એશિની પળે વણુનોતરી કાર્તિ તેને આવી નહોતી વરી; તે પાછળ તો સોળસોળ વર્ષની તનતોડ મહેનત, મુકલિસી ને લોકોના તિરકાર બંધાને ઘેાળા પી જઢને પણ ખેવ-લક્ષી રહેવાની અયજ ઝંખના ઊઘેલી દતી.

ને એ જ તેની જીવનસિદ્ધિ. જીવનભરના એ મુશ્કિલના મૃત્યુ બાદ ક્રાન્સી ઉપકૃત જાની તેનું પૂતળું ઊંચું કરી એ કામચાળ શદાદન અમર જાનાતી છે.

અરોહક ઉષ

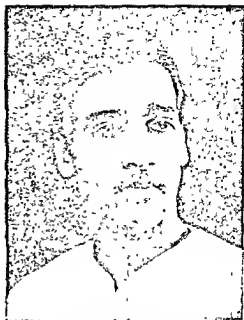
ગુર્જર કલાકાર શ્રી હરિહરલાલ મેઠ

ગુજરાતને જોયે કલાકારો નજીક હોય એવી કિંવદંતી પંદર વીસ વર્ષ પહેલાં સંસથાપનાસમયે આજે ગુજરાતનું મુખ ઉજ્જવળ કરી રહેલા યુવાન કલાધારીઓનું જન્મ જોઈ આશ્ચર્ય મુગ્ધ થયા વિના રહ્યા નહિ જ હોય કોઈ ગુજરાતી આજ નહિ કહી શકે કે ગુજરાતની કોડબરી કલા માત્ર સમયની ફેરન છે. યુવાન કલાકારોમાં અભ્યાસ અને ભગિએ જે સજ્જર અરજાં વહેતાં કર્યાં છે તેનું પાન ગુજરાત અને હિંદની રસદયા છીંચાવે એવું છે. વાઈ હરિહરલાલ મેઠ ઠેકં મુખી—કારી લખનોમાં વહીને પણ કલાકારોની એ નવી પેઢીની પ્રતિભાની ગુજરાતને સાખ પૂરે છે.

ત્રણસો વર્ષથી એમના કુટુંબે ગુજરાતનું પડનચર વાળ્યું. મુખ્ય સાહાન્યમાં તેમના વડવાને સજ્જર અને નણ માયો પ્રાપ્ત થયાં અને કારીમાં હવેલીઓ કરી છતાં મણ્યાયા તો ગુજરાતી જ—ગાત્ર મણ્યાયા જ નહિ. તેઓ રહ્યા છે પણ ગુજરાતી જ, ઘરમાં ગુજરાતી બાપ, ગુજરાતી પોશાક, બ્યવહાર સંબંધો પણ ગુજરાતના, એમ તેઓ સોજ આના ગુજરાતી જ છે, માન તેમનો ઉઠેર ત્યારે.

તેમના પિતાશ્રી પંડિત બિહારીલાલ મેઠ બારુચેર-હો. મશીના એક સમયે પ્રુપર હતા તેઓ ૧૯૧૯માં ગુજરી ગયા; પણ તેમના ફરજંદો-સાત પુત્રો અને ગણ પુત્રીઓ-એક સરકારી કુટુંબદ્રુષ છે. હરિહરલાલના મોટા બાઈ પ્રમુખેટ થઈ બલિન ગયા અને બહોંક બનાવવાનું સર્વે ભાગ શીખી ને મોટાજ સમયમાં ગુજરી ગયા, નહિ તો આજે તેમના હાથે વળા બારતની કળાની અનેરી સેવા બજા હોત. બીજા સાઈ કિન્દુ ધુનિવશિષ્ટીમાં એમેરિકા લાપાના પ્રાફેરર છે, ત્રીજા બાઈ 'શીકરપત્ર'માં પત્રકારત્વ ચલાવે છે. ચોથો નંબર તેમનો પોતાનો છે પાંચમા બાઈ ગામમાંની ભગીરો સંચાલે છે, છઠ્ઠા B.Sc નો અભ્યાસ કરે છે.

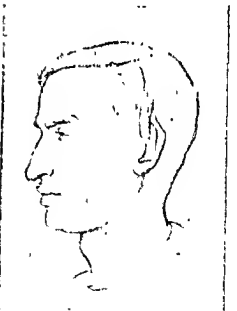
સૌથી નાનાં બેન B.A.માં છે. મોટાં બે બેન પરસ્ત્રાં છે. હરિહરલાલનું ધર વારનેન્દુ હરિશ્ચંદ્ર હાઈસ્કુલની સામે જ છે. તેમના પિતાશ્રીને ઇસાદો તેમને એન્જિનિયર બનાવવાનો હતો, પણ તેમને પોતાનો શૌખ પુસણાં ચિત્રોની નમ્યો કરતાં કરતાં કલા તરફ દબ્યો. શીખાન વિનાયક મહેતાએ તેમને શૌખ બેઈ લખની આર્ટસ્કૂલમાં જવાની તેમને લાગમણ કરી વળા ગાહાનોરમસાઈ ઈશ્વરીપ્રસાદ તેમના મિત્ર અને લખની આર્ટસ્કૂલના લેક્ચરર્ક (લાખખામ)ના નિમંત્રણ હેઠળ તેમણે પણ ત્યાં આર્થેજ્ કહ્યું એરસે કોલેજ છોડી ૧૯૨૬માં ત્યાં ગયા. પહેલાં બે વર્ષ શ્રી વીરેશ્વર સેનના હાથ નીચે રહી રેખાકન, પ્રકૃતિચિત્રણ, ડિઝાઇન (સુખપન) તરીકે શીખવા પછી લાક્ષ્મી-રસની કળામાં પ્રવેશ કર્યો. પાંચ વર્ષનો અભ્યાસ પૂરો કરતાં તેમને મશીની ડિટ્રીક્ટ લોકલ એડેની સર્લોસશિપ મેમ્બર

બીજા ખાસ સર્લોસશિપ મળતાં બલદેરાની પગાનની સરકારી લેકર સ્કૂલમાં ખાસ બલામણ્ સર્લો શીખવા ગયા ત્યાં દોઢ વર્ષ રહ્યા અને પોતાના હુત્રરની ધરૂની નવી તરફીએ શીખ્યા. ત્યાંની મોડી બાપા પણ શીખ્યા આ અભ્યાસની સમયક સાથે એરી ચારત હતી કે રાજા લખની આર્ટસ્કૂલમાં પાંચ વર્ષ મુખી એ કળાનું સિસુણ આપ્યું, એટલે દાલ તે લખનીમાં જ એ કલાનું અધ્યાપન ચલાવે છે એ કલાસાળાના પ્રિન્સિપાલ શ્રી અસીતકુમાર હલવરીની તેમના પર કૃપા છે. ચિત્ર રંગવાની પાછી હથેલી તેમજ પોટ્રેટ સ્કેચ દોરવાની મુદર કળા તેમણે

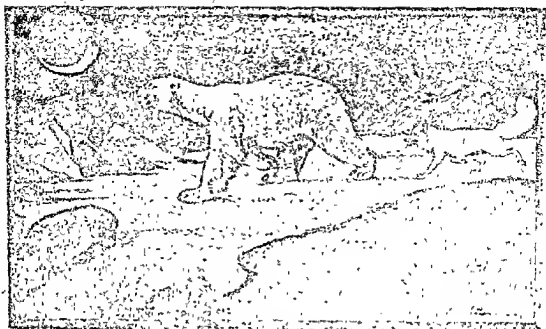
શ્રી હરિહરલાલને કરેલા એક સ્કેચ

શ્રી હરિદાસાજી મેદના આલેખેલા રહેલ • મથાળે ને પાશ્વર્થે સ્ત્રીનાં

સુમતી કહી છે. આને તેમની કમાર બાળે ૪૩ વર્ષની હતી આ યુવાન કલાકારની સામે દરે વિચાર્યું હતું પણ તેઓ તેમના કવિપદ્યમુખને અને વિચાર્યું અને પો-

તાનો અનુભવ, કૃતિ અને કલા પ્રમાણે દેખાતી અપર મેદના કહી શકે એમ છે. હવે તેમને તીર્થાંકુ સાથે કૃતિ અને કવિત્વના ગામે દોડે એવું અને કવિત્વને કાળે —૧.૨.૧૧.

ઉત્તરધ્રુવનાં અંધારાંમાં

ઉત્તરધ્રુવનાં વર્તુલમાં આવેલી ઓનલૅન્ડની દેશની ભૂશિર આગળ જમીનનો છેડો આવી ગએલાં લેખામ છે. માથાની ખૂંસરણી પણ ન આવે એવાં ભાંતોં ખરફનાં અકાઠ મોઢાનોમાં એ ધોળો રીંછ અમથાંદ ઘૂમતો. તેના શરીરની લંબાઈ સહેજે નવ ફૂટ થવા જાય. અને તેની સૂકેડી પણ ખરફથી કમ ન હતી. ફક્ત તેનાં નસકોડાં સહેજ કાળાં હતાં. તેનું મોઢું બહુ લાંબુંપહોળું ન લેખામ. પણ ઊંચાઈ ચાર ફૂટની તો ખરી જ. પગની ગાદી નીચે કાતરડા જેવા વળાકભર્યાં તીણાં નહોં; એતાએલા રહેતાં છતાં કયાંયે એવાજ વગર સાંતિના ઝડપી જોળા જેવાં તે અધે ફરી વળતો. તાબત માંસ ને ગરમ લોહી વારતે તો જ્યાં પવન પણ બહાર થંબી ગય એવાં ઊંઘણો તે ખેડી વળતો.

દક્ષિણાયન ચાલતું લેવાયથી સૂર્યા તો ત્યાં હવે ૭ મહિના સુધી દર્શન પણ નહોતાં થવાનાં. ભાગલાંખળા જેવાં અજવાળાંમાં એક વાર તે શિકારે નીકળ્યો. દક્ષિણનાં જંગલોમાં સિદ શિકારે નીકળે ને લોંકડી પાછળ પડે તેમ ક્રુદઅરેશનું પહોળાં જોળા ચહેરાવાળું એક સિપાળ, તેના શરીરનાં જોડી જ સફેદ પ્રુલેવી પૂછડી પટપટાવતો તેની પાછળ પડ્યો. ધણી વખત

તો એ તેની ઝોટલો લગોલગ આવી જતો કે તેનાં ફણા રીંછની ફ્યારીને ચાડી જતા. રીંછ મનેકમને તે દરમુજર કરતો, કેમકે તે બાણતો દતો કે સિપાળવાને એકત્રી ઝડપથી પકડી પાડવું સહેલ નથી.

પ્રકાશનાં બદલાતાં જના લીલા, વર્ણુકા, ચુત્રાળી રંગો વચ્ચે ચમળાતો એ એકાકી ભૂમિમા આગળ વધી રહ્યા હતા. લા દૂરથી ખરફનો એક ગઢો ગમડતો લાગ્યો.

પણ એ તો હતું ધ્રુવપ્રદેશનું મસલું. આવતા દુરમતની અંધ પારણી હતી, કાન દળાતીને અને ખરફ વચ્ચે નોમો વળી જઈને તે પડી રહ્યો. એના જેવાં નાનાં સરખાં પ્રાણીઓને તો લાં જીવન નિભાવવું દોલતું જ હોય છે; છતાં આની ઠંડી તાકાતથી પાંચ મોસમ તો તે જીવી શક્યું હતું. ચાલારે પવન તેની જ દિશામાં દતો, ઝોટલે એની સહેજ સરણી થે ગંધ પામ્યા સિવાય રીંછ ને સિપાળ ત્યાંથી આગળ નીકળી ગયા.

ભય દૂર થયો ત્યારે કે તરત સસલું ઊંચું થયું. પણ તેના બે કાનને છેડે આવેલા બે કાળાં અધે કમુંકારવું બધું ધૂળમાં મેળવ્યું. આકાશમાંથી બે બૂરી આંખોએ એ અંધ પરથી એની જાત ઓળખી લીધી હતી. માયા ને પેટાળમાં હંસ જેવા જ સફેદ પણ કાપરચીનરી

પૂછીવાળા નાનાક ધુવડની એ આંખો હતી. આજેના સોના જેવો પાંજો પ્રકાશ તેમાંથી નીનરતો હતો. દવામાળી સીધી તેણે એ અંશક સસલા પર આપટ મારી. એક ગંભીર પૂરી નીકળી ન નીકળી ત્યાં તો મસલાના હૃદય સોમરવા તેના પંજા પરોવાઈ ગયા.

પણ આખા સસલાનો ઘાર ઉપાડી ધુવડ પાછું બીડી શકે એમ ન હતું. મસલાના ડીલમાંથી પોતાના પંજા પાછા ખેંચવા તે મથતું હતું. એટલામાં તો સસલાની ચીસાથી ચોંટા બેઠેલા રીંછ ને શિયાળ પચ્ચા આવી લાગ્યા. અંધુ શિયાળ જરાજર ધુવડની પાછળ જઈ બાજુ રહ્યું; ને જેવું એ બેઠવા બંધ છે ત્યાં નો પોતાનાં બે જડળા વચ્ચે તેની ડોક દબાવી લીધી. ધુવડને ચીસ સરખી પાડવાનો પણ અપકાશ ન મળ્યો.

જેવું શિયાળે જડળામાં પકડેલું ધુવડ બેસું ક્યું કે તમત મીંછે તેના પગમાંથી સસલાને ઝંટેડીને ખેંચી લીધું. શિયાળનું જિજર તેમાં ભાગ પડાવવા ન ચાડ્યું એટલે ધુવડને મોંમાં પકડી તે દૂર જઈ બેઠો. બંને પોતાના નાસ્તામાં પરોવાયા. રીંછે પોતાનું કાર્ય જલદી પતાવી લીધું ને શિયાળ તરફ એક કરડી નજર ફેંકતો ચાલતો ચલ્યો.

આજળે જતા કરડાનો ટાળે આવી પહોંચ્યો ફરીવાર શિયાળ તરફ તિરસ્કારની નજર ફેંકતો રીંછ એ ચળકતા લીસા ટાળાની કોરાણ પર નખે ને પાછલા પગે ધક્કો લઈને સદુરૂ કરતો નીચે સરી પડ્યો.

અહીં બરફ ક્ષક પોચો હતો. એ વચ્ચે નિરાંત મને રીંછે આગળ વધવા માડ્યું. પણ થોડીવારે અચાનક પાછળ નજર જતા જ તેણે પાછો પેલા શિયાળને લાગુ પડેલો જોયો. શિયાળે રીંછની ગાંધક એ કરડ પરથી લપસી ન પડતા ચકાવેા ખાધો હતો અને એટલે જ એને આવી પહોંચતા થોડીવાર લાગેલી.

કુળા આકાશમાંથી એક પછી એક તારાઓ અદરશ થવા લાગ્યા હાથે રીંછને લાગ્યું કે દેવે આગળ વધવું નકામું હતું. એ જ વખતે એણે પોતાના પાછલા પગે કાગે લગાડ્યા. થોડીવારમાં તો પોતા માટે બોડ પણ જતાની કાઢી ને દબાવેક રહી એ એમાં લપસી ગયો.

એને બોડમાં પેસતો જોઈ ધડીલર તો શિયાળને લાગ્યું કે તેનાં લીસાં ઘાટા રૂપાં વચ્ચે પોતાને લરાવાનું મળે તો કેવી દુઃખ મળે! પણ પીંછ જ પગે તેને રાણપણ

આપ્યું. બોડની અંદર પેસવું એટલું સહેલું હતું એટલું જલાર નીકળવું સહેલું ન હતું એ એને સમજાઈ ગયું. એટલે જતો જ તકલિફ લઈ રીંછની બોડથી સાઈ જેવું અંદર ડાળી તેણે પોતાની સગવડ કરી લીધી.

દસ મિનિટ પણ વીતી નહિ હોય ત્યાં તો બોડમાંથી રીંછનું મોઢું જલાર ડોકાડ્યું. દબાવે કહી તે આખો પે જલાર નીકળી આવ્યો ને બરફમાં સંતાઈ રહેતા લેમિંગ બાંદરાના સિકારે નીકળ્યો. ગ્રાંક થોડાક આગળ ગયો દશે ત્યાં તો દૂર દૂર કશાક એળા તેણે નાસતા જોયા. વધુ આગળ જતાં જ્યાંયું કે કેટલાક વરૂઓએ એક કારીસુનો પીછો પકડ્યો હતો. રીંછે પણ એ દિશામાં ઝંપલાવ્યું. આ બાજુ એમ વરૂઓની કોપ્રાચારીઓ વધતી જતી હતી તેમ મશીનમનની છૂટતી ગોળીઓ એમ બરફ પર ખરીઓની ધમધમાડી બોલાવતા કારીસુની ઝડપ પણ વધતી જતી હતી. પીંછ બાજુ સિકાર ને સિકારી બંનેને અગળ રીંછ આગળ ને આગળ વધી રહ્યો હતો. તેની આખોમાંથી સંતાપ નીનરી રહ્યો હતો.

બરફના એક ટેકરાના વચગાળે જાજલી જેવી કોરાણ જની ગઈ હતી. કારીસુને બચાવતી એ છેલ્લી તક હતી ને તેણે એને ઉપયોગ કર્યો. પણ ઉપરનો દણુ દમ લે તે પહેલાં તો વરૂઓનું આપું પે ટોળું ટેકરાનીચે જ આવી જમા થઈ ગયું; ને સાથે એ બધાંથી ઉપર ટેકરાની છેક ટોચે રીંછ પણ આવી લાગ્યો.

જડળાં કકડાવતા વરૂઓ એક પછી એક અસદાપ કારીસુ પર ફેરતા ગયા, પણ લીસા બરફ પર અથડાઈ બધા પાછા સરીને નીચે જ પડતા. કારીસુ પોતાની ખીર નજરે આ ગધા ધમપડાડા જોઈ રહ્યું હતું.

આખરે ટોળાનો નાથક મેખરે આવ્યો. નસકોરા-યા પૂછડીના હેડા સુધીની તેની લંબાઈ જરાજર છૂટ છિતરે. પરાળના રંગની તેની આંખો આગ્રીની એલવાની શિખાઓ એમ ઝગમગ રહી હતી. એ પછે સિકારી હતો ને ફૂલો તેવા જ તેના પંજા જરાજર જાજલી પર અટક્યા. કારીસુએ સમય જરાજર એ-ળખ્યો. વર વધુ કંઈ પ્રવાસ કરવા બંધ તે પહેલાં તો એક જોસજરી દીક તેને ચખાડી. ચપડી બાડી સાખા પ્રસાનાઓમાં બહેચાઈ ગજાતાં તેનાં શીંચડા-માંથી એક શીંગડું વરૂના નસકોરામાં પેસી ગયું. બનેની એકાદ પળ તો સ્વપ્નતામાં વીતી ગઈ. પણ પછી

તરત કારીજીને જાન આપ્યું કે પોતાનાં નગાવેલાં શીંગાંથી તો વરૂને ઉપર ચડી આવવાની વધુ સમયક થઈ પડશે. જોરથી તેણે શીંગાં પાછાં ખેંચી લીધાં ને એ સાથે ફાટતે નસકોરે લોહીની રંગોળી પૂરતો ટોળાનો નાચક નીચે જઈ અજાણ્યો.

વરૂની જાતમાં હદ ઉપરાંતની ખુબસ હોય છે. એમ તે વધુ પ્રવાય તેમ વધુ પિકરે છે. વરૂનો નાચક ફરી કારીજી પર ફર્યો. કારીજી એ હોય છે તે સાજરની જાતનું જ, પણ જીવનચિત્રદના પિકટ રથાન સા પ્રવના પ્રદેશમાં તેને રહેવાનું હોવાથી એણે પણ હિંમત ને ધીરજ હદ ઉપરાંતની કેળવેલી હોય છે.

વરૂ આ વખતે કારીજીના ગળા પર ટાંખેા દતો ને કારીજી એ તેથી વાકેફ હતું. જાણીએછોને પોતાનું ડાહું જમીન તરફ નમાવી દહને પોતાની માસલ અરદન તેણે પહોળા કરી દીધાં. તરત વરૂ તે પર ફૂટી પડ્યો. પણ એ માંસલ અરદન ચીરવાનો તેને મોઢો મળે તે પહેલાં તો કારીજીનું માથું જમીન પરથી ઉચ્ચકાઈ રીધું જોશબેર પાછળ વીંચાયું. આણીદાર સોંગમાં જરાજર વરૂના શરીરમાં પેશી ગયાં. શીંગડે આટવાએલી લોહીના ધોમ છોડતી તેની લાશને ળીજી જ પળે કારીજીએ નીચે ફગાવી.

ગરતા નાચકની માંસે આખા ટોળામાં અનૂત આણી દીધું. એકે એક જણે દવે તો મારવા યા ગરવાનો જ નિશ્ચય કરી લીધો. તે હતું આખું ટોળું; જવારે કારીજી એકલું જ હતું. યજ્ઞ આર કલાકથી તે જૂખે પેટે રાતત હોડતું જ રહેલું. છતાં એ વરૂએને તો તેણે પૂરા કર્યાં; પણ દવે તેના હોશ હલવા સામ્યા દતા. નીચેથી આવતા દરેક હક્કા વખતે તેના પગે ઘ્રૂજી બેસતા દતા.

ટેકરાની ટોચે રહી આ અધેર તગારી જોઈ રહેલા રીંછે કારીજીની આ વ્યાકુળતા પિછાની લીધી. દા' આખી જાણી તરત તે ઉપલી કોરાણેથી લગરગો, પણ પછા પ્રમતો છતાં એ કારીજી વાળી કપર આગળ તે ન જ આટકી શક્યો ને સીધા વરૂઓના ટોળા વચ્ચે જઈ પડકાર્યો.

ધ્રુવના વરૂઓ બંધકરમાં બંધકર પ્રાણીઓ લેખાય છે. વાય જેવા દૂર સફેદ રીંછ પણ તેમનો સામનો નહુટકે કરે છે. આ રીંછને પણ તેમનો સામનો કરવાની ક્ષમ્જા ન હતી. તેના મડવાના આરથી એક વરૂની તો કમર જ લાંગી ગઈ હતી. જીવન તેની પછાડોળો ધુ-

ળાકો ચતાંજ દૂર ખાસી ગયા હતા, પણ એની સિક્કલ જોતાં પાછા એટલી જ ઝડપે ગયા તેને ઘેરી વળ્યા ને સફેદ જોખં ઉછળે તેમ એક એક પછી તેઓ રીંછ પર ફૂટતા ગયા.

રીંછ પણ તેમનાથી જરાપે ખામો જાય એવો ન હતો. એ વરૂઓને તો તેણે અદરોઅદર દયામાં જ ચીંટી નાખ્યા! હુમલાનો જોશ વધી એટલે તે પાછલા પગ પર બેઠોદધ ગયો. તેના આગલા કોખંડી પંતનો કોમ્પી સરસ ઉપયોગ થઈ શક્યો. તેના કીલપરનાં છાંય સાંગા ફેંવાં વરૂઓનાં ખૂન તરફમાં જડ્યાંને કરી અસર કરવા દે એમ ન હતું. અને તેના નખ અને દાંત તો પ્રત્યક્ષ ફરજ જામ્જવી જ રહ્યા હતાં.

વરૂઓની ઝીસાઝીસ ને શીકીઆરીઓ વધતી ગઈ. રીંછની લડત તદ્દન શાંત હતી, પણ અનુભવી તો તેનું રોગેરોમ મળતી રહ્યું હતું. છેવટ એક વરૂને લોહીમાંસનો લોચો ખનાવી મૂકી તે એ પગે બેઠો થઈ ગયો. આવી રહેલા આર વરૂ તો એ એ પળે ચતા જ કરો સમજો કરવાનું માંડી પાણી નાસી ફૂટયાં.

‘દાસ!’ જેવો ધુતકાર કરતા રીંછ તરત જ આસાન લારી આંખે ઉપર નજર કરી. પણ ત્યાં કશું ન હતું. કારીજી! એ તો આ હોંસાતોંસીમા પોતાને મોઢો અજોશે જોઈ ગમે જરૂરના વિરતાદમાં ક્યાપે શુભ થઈ ગયું હતું.

નિસાસો નાખતાં રીંછે નસીજાની ધારીએ મેળની આપેલા ખોરાક તરફ નજર નાખી. આહ વરૂઓની લારો લોહીનરંગોળ ત્યાં પડી હતી. સીધી પહેલે મોત ને બેટેલા ટોળાના નાચકની લાશ પર તેની નજર ગઈ ને મઝું પકડી દગલામાંથી તે અદાર ખેંચી કાઢી. એ હજુપુષ્ટ શરીરનાં અંગ એક પછી એક તેના પેટમાં અદરય ચતા ગયાં. કેટલા એ દિવસે આજે જ રીંછે પેટ-લારીને ખાધું, ફક્ત દાડકાંતું ચાળખું જ ખાધી મૂક્યું.

જરાજર ધરય ચતાં લોહીવાર તો એણે આશમ લીધો; પછી એ ટેકરાના મૂળમાંજ એક બોડ તેણે કોનરી કાઢી ને મૂએજાં દોરને ઘસડતા ચમારો પેટે એક પડી એક ગયાં વરૂને તેમાં ઘસડી જઈ મીઆળાના આક્રે રહેતા દિવસે મારેનો પૂરતો ખોરાક જતેરી એ લાશોની માદી પર તેણે મીરવધી ફગાવી દીધું.

(અંજોળ પડ્યો)

અશોક દવે

ત્રીજી અગિલ દિવે જાણક સંમેલન હેટ્રાનાદ (સિધ)
મુખમે તા. ૮ થી ૧૦ નવેમ્બરના દિવસોમા બરાવાનું છે.

હિંદીના સાયન્સ કૉમેસની આવતી એક છ. ૧૯૩૮માં
બ્રિટિશ એસોસીએશનના સંયુક્તપણ નીચે દિંદુસ્તાનમાં
બરાસો તેના મધુખ તરીકે ઇંગ્લેન્ડના વિખ્યાત વિજ્ઞાની લોર્ડ
રધર્ફોર્ડ રહેશે.

‘સાગર’ નામે પ્રસિદ્ધ કલાશીમકા અને સુદી કવિ શ્રી
જગત્રાય દામોદર ત્રિપાડીનું ચિત્રાલ ખાતે અવસાન થયું છે.

આવતા મહાયુદ્ધની પૂર્વતેવારી રૂપે અમેરિકાએ દેશનાં
બે ત્રિમાસે જાનાવના માગ્યા છે. જર્મનીએ કામચલાઉ સેનિકા-
ની સંખ્યા બે વર્ષે માટે કાયમ કરી છે ને ઇંગ્લેન્ડની મન્નને
ઝેલના મારાથી જત્યાવવા ત્યાંની સરકારે શુરના માટે બે
રોડ રૂપિયાની રકમ મંજૂર કરી છે.

ગોલકમાંના દિંદીઓએ ત્યાંના વાસીઓને દિંદીની સાચી
પરિસ્થિતિથી વાકેફ કરવા આતમિત પરિષદ (Towarzystwo
Pizyzancio Indji) ની સ્થાપના કરી છે. વૈરાસોમા એક
દિંદી સમઠાલય પણ સ્થાપવામા આવ્યું છે. ગોલક કે દિંદેનો
કાઠ પણ વાસી તેના સકમ થઈ રાકે છે.

ઓસિપિનનુપિઆગમાં પેદર દેશના હરીફો વચ્ચે દિંદના મતિ-
નિધિતરીકેઓસાશીમતીમેનકાએ ત્રણ પારિતોષિકો મેળવ્યાં છે.

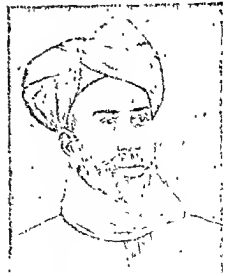
દિંદની ખરી વસ્તુસ્થિતિથી જગતને વાકેફ કરવા ટોરિયો,
ચારીસ, ન્યૂ યૉર્ક, મોસ્કો ને અંગરા ખાતે પાંચ સાંસ્કૃતિક
કન્ડો સ્થાપનાની આગત્ય હોવાનું શ્રી અવાદરસાસ નહેરુએ
નહેરુ કહ્યું છે.

મરાઠ્ઠર દિંદી નવસકયાકાર શ્રી પ્રેમચરણનું તા. ૮મી
એપ્રિલના રોજ જાનારસ ખાતે અવસાન થયું છે. એકલા
દિંદી સાહિત્યમાં જ નહિ પણ દૃષ્ટી વાળીઓ અને નવસં-
કષાઓથી યુજરાતી, બંગાળી વગેરેમા પણ પ્રતિષ્ઠાપલ, દિંદી
સાહિત્ય સંમેલનના મધુખ અને આરતીપ સાહિત્ય પરિષદના
મુખપત્ર ‘હસ’ના તંત્રી, જોમના જેવા સકળ સાહિત્યકારની
આશી દિંદેને મોટી મોર પડી છે.

દિમાલયના ૨૫,૬૫૦ ફૂટ જિયા નંદાદેવીના શિખર પર
આખરે બ્રિટિશ અમેરિકન ગિ. મેંદ્રામ પ્રાક્ટનની સરદારી
નીચે સયુજ દુકાનીએ સકળ ચટાણ કરી વિજય મેળવ્યો છે.

કલકત્તા યુનિવર્સિટીએ લદાકી શિક્ષણ દાખલ કરવાને
ખરડો બાંધ્યો છે.

હરદેખા, સામુદ્રિક અને ન્યોતિય નિદ્રાઓના જન્મ-
મરાઠ્ઠ નિષ્ણાત રીશેનું અવસાન થયું છે.

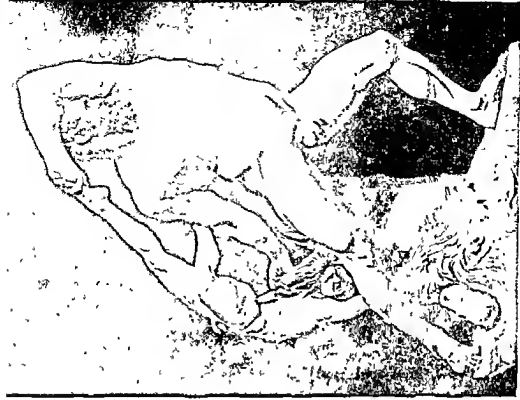

દિંદી કવિ શ્રી મેયિસીગરખુ ગુપ્ત, જોમની સુવર્ણ
જન્મવર્ષની દિંદી સાહિત્યકારોએ દાહો ૪ જાજી.

विश्वविद्यालय

समृद्धि

આ પણ ખોરાક-

માં આપણે એક કરતાં વધારે પ્રકારની ખાંડોને જાણેઆમણે ઉપયોગ કરીએ છીએ. એમાંથી થોડીકનાં નામ નેહએ:

સુકોસ (શેરી અથવા બીટમાંથી જનતી ખાંડ); ડેકસ્ટ્રોસ (અનાજમાંથી

જનતી ખાંડ); લેફ્ટોસ (દૂધમાંની ખાંડ); સ્યુક્રોસ (શાક-માંની ખાંડ) અને લેવ્યુલોસ (ફળોમાંની ખાંડ).

આમાંથી આપણે સ્વેદના ઉપયોગ માટે સુકોસ વાપરીએ છીએ અને માંદગીમાં કેટલીક જગ્યાએ ડેક્ટ્રોસ સ્યુક્રોસનો ઉપયોગ કરવાય છે. બાકીની ખાંડો છુટા રૂપમાં પ્રયોગશાળા સિવાય ખીન્ને વપરાતી નથી.

સંકરીનની સ્તુતિ કરતી જાહેરખગરો છાપાંઓમાં અવારનવાર નેવામાં આવે છે. પણ એ, ડાગરની બનાવટ અને શાર્કચુરિક ઍસિડમાંથી જનતો રાસાયણિક પદાર્થ છે. ખાંડથી એ ત્યારસોગણો મળ્યો છે. એ ખોરાક નથી. શરીરમાંથી જોને માટે રચાન નથી. ધણું રાસાયણમાં જોના વપરાશ વિરુદ્ધ કાયદા પણ થયા છે.

અહારમાં સહીના જાન સુધી તો ખાંડ એ શ્રીમતનો શોખ અને મરીખની દવા હતી. જ્યારે આજે! એ સૌકાષ્ટની અનિવાર્ય જરૂરિયાત થઈ ગઈ છે.

સિંદના ઉદ્યોગમાં ખાંડનો ઉદ્યોગ આજે ખીન્ને નજરે છે. દેહક સમયમાં આપણને જોઈતી ખાંડ આપણે ઉત્પન્ન કરતા થઈ જઈશું. પણ ખાંડના વધના જતા વપરાશથી અર્થશાસ્ત્રીને જેટલો અનંદ થાય છે, એટલી જ આરોગ્યશાસ્ત્રીને દિવ-ગીરી થાય છે!

આહારશાસ્ત્રનો વિકાસ થીસમી સદીમાં જેટલો થયો છે એટલો પૂર્વે કેમ-પણ સેકામાં થયો નહોતો. એટલે જૂના જમાનાના આ-

ખાંડ ઓછી ખાઓ

આરોગ્યની દૃષ્ટિએ કેટલાક કેળીતા વાંધા છે.

આપણે જે ખાંડ ખાઈએ છીએ, એમાં દારૂ અને પ્રજવકો જેવા ખોરાકનાં કીમતી તત્વોનો સદાજ અભાવ હોય છે. એમાં આંતરકાંદે મતિ આપનાર ફળો ખીલકુલ નથી. શરીરને માટે એ સુઝાલ નથી. વધુ પ્રમાણમાં લેવામાં આવે તો એ હૉજરીમાં જળાતરા ઉત્પન્ન કરે છે, અને કોઠામાં કંઈજથાન લીધી કરે છે.

એ ઝંડેલો ખોરાક છે. પાશર ખાંડ નૈયાર કરવા થીસ પુટનો સાંઠો પીંચી નાખવો પડે છે. એટલે આવા ખોરાકો માનાસર લેવાય તો જ માદક આવે. દૂધ દાવે એટલું અને લાવે એટલું ખુશીની સાથે ખાઈ શકાય, પણ હી તો ચમચા કે પળી પૂર જ વપરાય; એ જ રીતે શેરીનો રસ મરજી મુજબ થી શકાય, પણ ખાંડ મન મૂકીને ખાતાં પહેલાં વિચાર કરવો પડે!

વળી એ બુઝાવું ન જોઈએ કે પેટની ખોરાક સમાવવાની શક્તિ મર્યાદિત છે, એટલે ખરાબ ખોરાકો જેટલા વધુ પ્રમાણમાં ખવાય, એટલે ઝંડેલો સારા ખોરાકો ઓછા પ્રમાણમાં લેવાય.

જો ખાંડ શરીરની જરૂરિયાત કરનાં અતિશય પ્રમાણમાં લેવામાં આવે તો એ શરીરમાં જન કાર્બોનિક ઍસિડ અને ઍક્ટ્રેલિક ઍસિડ નામના બે ઍસિડો ઉત્પન્ન કરે છે આમાં ઍક્ટ્રેલિક ઍસિડ એ એક કાનિયક ઝેર છે. આ ઝેર શરીરને નુકસાન ન પહોંચાડે એટલા

તમને લાવતી ખાંડ

ફાર્સ અને પ્રજવકો જેવું ખોરાકનું જોર કીમતી તત્વ ધરાવતી નથી. ફક્ત એનામાં રહેલું ઍલેલેલિક ઍસિડ એક કાનિયક કાનિયક ઝેરનું કાર્ય કરે છે ખૂસ, ફાર્સ, ખાજવું અને મડમુડા જેવાં આમદીનાં દરેં સર્વેન્કાથી જનજનનાર પણ એ જ છે. જોના વધુ વપરાશ હાડકા ખરાબ કરે છે, હાત સડાને છે, કન્કરિયાત જણી કરે છે ને હોજરીમાં જળાતરા વેદા કરે છે. સંસ્કૃતિના વિકાસ સાથે જ્યે એના કપાયેન વધતો ચાલ્યો છે, તેમ સાથેસાથ પાથોરીયા, અરિથરોય (gicht), મધુમેદને કેન્સર જેવાં દરેં પણ વધ્યા છે. અને એ જાણવા પછી પણ એક જાણુ ખાંડ, શાકર, મિ-હત્ર જતા જન ખીજ જાણુ દાંબ, દાડમાં, જાનતંતુઓ, તંદુરસ્તી ને અનુક્રમ જોતા જવાનું તમે પસંદ કરશો ખરા?

માટે કુદરત દાડકાં અને હાંનમાં સંધરાએલો ચૂનો ખેંચી લઇ એની સાથે બેળથી દધ, એને નિર્દોષ કેસરમ્મ આંક્રોએટના ગાંગડાના રૂપમાં ફેરવી નાખી, પેશાબ વાટે શરીરની બહાર કાઢી નાખે છે.

આ કારણથી જ અતિશય ખાંડ ખાનારનાં દાડકાં ખગળ થાય છે અને દાંત સડી જાય છે. ખસ, દાદર, ખરજીવું અને ગડગડાડ જેવાં આમીડીનાં દર્દો આ જમાનામાં અર્વચ્યાપી થવાનાં ધણાં કારણો છે, પણ તેમાં સૌથી મોટું કારણ તો ખાંડ અને એનાથી બનતી મિઠાઇ-એનો વધારેપડતો વપરાશ જ છે.

વધુ પ્રમાણમાં ખાંડ ખાવાથી અપચો, હોજરીમાં જળતરા અને કસેળનાં દર્દો થાય છે. શરીરની જરૂરિયાત કરતાં અંદર વધે તે ખાંડ કસેળું સંધરે છે, પણ જ્યારે કસેળા અને રનાયુઓમાં પણ વધુ ખાંડ સમાઇ રહે એમ નથી હોતું, ત્યારે એ ચરબીના રૂપમાં ફેરવાઇ જાય છે, અને જનક શાણમેનો મોટો ભાગ મધુ-પ્રમેદથી ભરે છે. એક સાદી કેખાનો કુટેવના કેટલાં કારમાં પરિણમે!

સરકૂતિના વિકાસ સાથે સફેદ ખાંડનો ઉપયોગ વધતો આવ્યો છે, અને સાથેસાથ પાયોરીઆ, અરિય-શોષ (rickets), મધુપ્રમેદ, અને કેન્સર જેવા કારમાં દર્દો મિઠામણી અડપણી ફેલાતા જાય છે.

આપણે એક જાણુ ખાંડ, સાકર, મિઠાઇઓ અને મિઠાનો ખાતા જઇએ છીએ, અને જીંછા જાણુ દાંત, દાડકા, જ્ઞાનતંતુઓ, તંદુરસ્તી અને અઝઝ ખોતા જઇએ છીએ!

ખાંડનું અતિશય પ્રમાણ નાનામોટા સીકાઇને નુકરાનકારક છે. પણ જાળકો માટે તો એ પ્રાણધાનક છે. છતાં જે આપણા સમાજમાં ચોતરફ નજર નાખીએ તો જણાશે કે અસાન માતાઓ સાકર અને પચાસાં 'દંડા' છે એમ માની જાળકના ખોરાકમાં એમનો છુદ્દે દાથે ઉપયોગ કરી રહી છે.

દમણું જ ઇંગ્લેન્ડનાં સંખ્યાગંધ છાત્રાલયોમાં ચલેલા અખનરાઓને પરિણામે એ વસ્તુ સિદ્ધ થઇ છે કે કિશોરો અને કુમારોના ખોરાકમાં ખાંડનું પ્રમાણ વધારતાં ચોરીઆ અને અર્મિપેડિસ સુત્રે છે, અને આંખ, નાક તથા ગળામાં કફનું પ્રમાણ વધી જાય છે. ખાંડનું પ્રમાણ ઘટાડતાં ઉપરનાં દર્દો નાજી થાય છે.

કુમાર-૧૫૨મો અંક (શ્રાવણ ૧૯૬૨)

ચોરીઆના દર્દીઓમાં દર્દીના કેસો માત્ર ખોરાકના ફેરફારથી મટ્યા છે. દહમાં રહી ઉપયોગ કરવામાં આવે તો સફેદ ખાંડ એ ક્ષમ્ય ખોરાક છે. પણ દહનદાર એ લગભગ જેર જરાગર છે.

ખાંડને વાપરવાના લોકમાન્ય રસ્તા તથા છે:

(૧) ચા, ફાફી, કેકો, અને શરબત જેવાં પીણાં

(૨) મિઠાઇઓ અને મિઠાનો

(૩) દરોજની રસોઇ

ધણાખરાં લોકપ્રિય પીણાંમાં, નાણાંનો અને તંદુરસ્તીનો વ્યર્થ અર્થ છે.

મિઠાઇઓના ઉપયોગ ઘટાડી શકાય, મિઠાનોમાં ખાંડને બદલે ઝાળ સુમેળા વાપરી શકાય. શીરો, લાકુ, વેદમી અને જીંછા અનેક ગળા મીઠાને ખાંડને બદલે ઝાળની જનાવવાથી રવાદ અને શરીર બંને સુધરશે. દૂધપાક, શીખંડ વગેરેમાં પીણાં ખાંડ વાપરવી સારી.

એ જ મુજબ આણુ રસોઇમાં, દાળ, સાક, કઢી વગેરેમાં ગળપણ માટે ઝાળનો ઉપયોગ થઇ શકે. 'ખાંડ દંડી છે અને ઝાળ ગરમ છે', એ એક વળૂદ વિનાનો ખમ છે. ખાંડ કરતાં ઝાળ દરેક રીતે વધુ ક્ષતિયા-યોગ્ય છે. છતાં ય જો ઝાળનો પણ મર્યાદા મૂકીને ઉપયોગ થાય તો માઠાં પરિણામો ખસૂસ આવે.

અનાજની ખાંડ (Dextrose) આણુ ખાંડ કરતાં અનેકમણી અડિયાતી છે અને પાણીના જેટલી સહેલાઈથી એ હોજરીમાંથી ચુસાઇ જતી હોવાથી અને પચાવગ પાછળ શરીરની શક્તિનો ખીનકૂસ દુર્બલ કરવો પડતો નથી. જો કોઈ સાદસિક પૂંછપતિ આ શ્વેત તરફ નજર દોડાવે તો, અનાજની ખાંડ ધણી જ સોંધી વેગી શકાય, પ્રજનન આરોગ્ય સુધરે અને દેશમાં નવા ધંધાઓ ખીલે.

ખાંડની ચિરદની દર્દીલો જનવ્યા પછી ધણો પ્રથમ ધરો કે ત્યારે દવે એને બદલે વાપરવું શું?

તથા મીઠાની જાણાણ કરી શકાય: મધ, સુકાં ફળ અને ઝાળ. ખાંડમાંથી ઇબને મળતો રવાદ, શરીરને મળતી ચરબી, ગરમી અને શક્તિ આ ત્રણે ધદાર્થો સંતોષકારક રીતે પૂરાં પાડી શકશે.

જાળકોના ખોરાકમાંથી તો ખાંડને પદમટ કરી એનું રથાન મળે જ આપણું જોઇએ.

ખજૂર, દાઠ, અંછર અને આણુ જેવાં સુકાં

ફોટો કુદરતી ખાંડ, ફારો અને પ્રથવકો પૂરતે પાડે છે. ગોળમાં પ્રથવકોનું પ્રમાણ નહતું છે પણ ફારોનું અને એમાં થે ખાસ કરીને ચૂનો, લોદ અને ત્રાંબાનું પ્રમાણ સાફ છે. એમાં સમાયેલા લોદ અને ત્રાંબાને લઈને એ પાણુરોળીઓ માટે ઉત્તમ ખોરાક મનાય છે.

શેરડીના રસનું મદરય કદ આપણી પ્રાદ્ય જરાબર સમજ નથી. આજે આપણાં નાનાંમોટાં શહેરોમાં ચા, દોશી, શરણત અને સોડાબોળ જેવાં આરોગ્ય-લાભક પીણાં પૂરતે પાકતી હોટેલોમાં ટોટો નથી; છતાં નથી અને જૂની કમ ઉપર ચાલતી અનેક હોટેલોમાં એવી એક પણ હોટેલ લાગે જ મળી આવશે કે જે શેરડીનો રસ, સ્વાદિષ્ટ ટમારાં, વિવિધ જાતનાં શૈષ્ટિક સૂપ, મગનું ઓસામણ. કિસમિસની ચા, ખજૂરના શરબત, તાંબુ છારા, નારિયેણનું પાણી અને દૂધ, રખ

તથા લીમોનટરીમાંથી બની શકતાં અનેકવિધ, મધુર, પથ્થ અને પોષક પીણાં પૂરતે પાકતી હોય.

શેરડીનો રસ ગોળ કરતાં આરોગ્યની દૃષ્ટિએ ચડિયાતો તો છે જ, પણ શેરડી ચૂસવાની ટેવ સૌથી સારી છે. ઉત્તર હિંદુસ્તાનનો ગંડેરંગો સોળ કદ ચુબરતે કેળવ્યો નથી. એ સોળ ન્યારે કેળવાશે ત્યારે એનામાં બેકાર અને મુકદાલ ફાંતોને રાંધ અને શક્તિ મળશે અને શરીરમાં બેઢીએ એથી વધુ ગળાપણ બવાનો બીલકુલ સંભવ નહિ રહે

આપણા દેશમાં શેરડી તો સવેત મળે છે. એનો શાપ છે, એમાં શણે વધુ ઉપયોગ છાંવવાયોગ્ય છે. જો શેરડીનો રસ પીએ, તો તે તાજે અને સાદો જ વાપરજો. મસાલા મેળવીને એનો કુદરતી સ્વાદ અને તમારાં ટલા તથા શરીર ખજાડો નહિ. રમણલાલ એન્જનિયર

ફોટોગ્રાફી હરીફાઈનું પરિણામ

ચિત્રનું રંજન કરી શકે તે ચિત્ર; એકલેકે મનુષ્યના મગજમાં ઊભીઓ કે વિચાર ઉત્પન્ન કરી સ્મૃતિ કે પ્રેરણા કે હલ્લાસ જમાવે તેવાં ચિત્રો લેવાં હોય તો પોતાનાં સાધનો અને સેત્રી મર્યાદાનો દિસાલ કરી લેવા જોઈએ તેથી બદલાતો વિષયો પર હાથ અજમાવવા જતાં મોટે ભાગે નિરાસ જ મળે છે. આથી ફોટોગ્રાફીના ઉપાસકમાં સચેત દષ્ટિ અને ત્વરિત નિશ્ચય કરવાની શક્તિ અવરય જોઈએ. વિષયના અમુક ભાગનાં આકર્ષક તત્ત્વોથી અંજલઈ જતા તેની છબી ઉતારવાની બતાવજમાં, વિષયની આલ્પબાહુલી અસંખ્ય વસ્તુઓ ચિત્ર મર્યાદામાં આવી ચિત્રનું વસ્તુ બનાવે છે તેનું શિષાકરને ધણી પાર ધ્યાન રહેતું નથી. પહેલું ઇનામ છત્તવાર મળિલાલ મિસ્ત્રી (વડોદરા)નું ફોટો ચિત્ર 'નર્મદાને તીરેતીરે' હરના દરિયુંદુધી વિખારો. ચોથાક્રમાં પૂર કલ્પનાં પહેલાંની નર્મદાનાં તીરની સાંતિ મુગ્ધતાં વહેતા પાણી અને તે સાંતિને તોફાનમાં ફેરવવાના આગાહી આપતાં વાદળોની બરપૂર વાતાવરણનું સૃષ્ટિસૌન્દર્ય ૭૬૫ની વેળા ફોટોગ્રાફર, ચિત્રમાં કપાળી ડોકિયા કરતા કાંડનાં કાંઠાનું અરિતલ વિસરી ગયા છે. કાંડના ઘડ વગર કુદ્ધ એકેકી ડાળીઓ ચિત્રમાં જમણી ડાળી જાણુથી કે ઉપરથી અંદર આવતી કોઈ મુબમ અપનાં સિવાય કદિ ન પારશે. તેથી વસ્તુઓનું આક્રમ્ય ચિત્રમાં અમુક પ્રકારની અસ્વચ્છ ઉપખંડે છે. આઈ મિત્રોએ નહક અને ફરજી વસ્તુઓને પછીએ તેગના ચિત્રમાં દીક જમાવ્યો છે. સૂર્યો વસ્તુરેન્ડેગવજ અને ખાસ કરીને જૂસ આકાસમાં ફલતતાં પેાનાં વાદળાં હતાવના દમોસા પે.દાંતિકે રોલ ફિલ્મ કે પ્લેટ વાપરવી બાઈ એમ.એસ પથત્રાજા (અમદાવાદ)ના ફોટોચિત્ર

'મકુલિત વડે'ને બીલું ઇનામ મળે છે. અનુકૂળ મુદ્દ છાયા-પ્રકાસ પૂરતો મગજમાં છે. પણ મુખ્ય પાત કરતાં ચોપાનિયોનો પ્રદેશ વધુ જમ્યા રોજોસે છે અને પાત્રો મહેરો અનુભવી રીતે ઢાંચી દે છે.

'અંજો એવી રૂધિરમેદલી મજબૂબ પહેળી છાતી' નામના ફોટોચિત્ર માટે બાઈ એમ.એસ.મહેતા(લેડન)ત્રીજું ઇનામ મેળવે છે. ચિત્રનું નામકરણ સાવ બેહુલું છે એના અંગેછ નામ Proud Motherને અનુવાદ 'મહાકાલી માતા' દીક શણાય ચિત્રનો વિષય આકર્ષક છે. ચિત્રને આરે બાજુથી સારી રીતે, છાયા મુજબ કાપવાથી જ ખતક અને બચ્ચાં ચિત્રનું કેન્દ્ર બને છે.

સાઈ કનુ સવત (અમદાવાદ)નું 'નદી કપર બંધાતો પૂલ', બાઈ માણલાલ પટેલ (અમદાવાદ)નાં 'વેરા' તથા 'મીડી નિંદશી', બાઈ દ્વારકાદાસ બાસાઈ (અંબાલીયા)નું 'સતી ધુન્ -મધુસ', અને સાઈ છ. એ. ત્રાસીનું 'બાજ વેણનિક' ફોટો-ચિત્રો ગોપવાય કથોં છે. કપરનાં બંધાં ચિત્રોમાં વિષયની પસંદગી તેના પાઠનારનું બ્યક્તિતલ સૂચવે છે, પરંતુ વિષયને પૂરતો નવાય કોઈ આપી શક્યું નથી. સાઈ સવતના ચિત્રમાં સંયોગના સાફ છે, ત્યારે વિષયનું ફોકસિંગ બરાબર જણાતું નથી. બાઈ પટેલના બંને ચિત્રોમાં સંયોગન બરાબર નથી; ટકનિક દીક અણુપ. 'સતી-ધુન્' જરાક દૂરથી લેવાયે ન હોત તો વધારે સાફ ચિત્ર જાતલ ચિત્ર લખજાત મધ્યાદ્યન સમયે લેવાયુ હોય તેમ લાગે છે. આવી જમ્યાના ફોટોગ્રાફી રસમદ અને રંજક કરતાં આસપાસ અનુકૂળ સ્થાનિક પાત્રોની યોગના મેળવવાની જરૂર રહે છે. યમુના તીર પરનું આ સ્થાન હોય તો નદી પાસે છે તે સૂચવનાર તરંગો લેવાં જોઈએ. બલવન્ત ભટ્ટ

ગુજરાતી

લઘુલિપિ

[અનુસંધાન અથાક આકાશ પૂ. ગૌરવી]

પ્રકરણ ૩ જી: ઉપસર્ગો-પ્રત્યયો

નોંધ:

૧. લઘુલિપિની પ્રાથમિક શૈલી પૂરી કરવા માટે જરૂરનું જાણીતું બધું વસ્તુ આ પ્રકરણના 'આર દિવસો'માં સમાઈ જાય છે; અને જો સિવાય બીજી એક રીતે પણ આ ચારે દિવસોમાંના વસ્તુને પરસ્પર યોગિત સંબંધ છે. શુદ્ધતાની ભાષાના રાષ્ટ્રોની લેખાઈનું સરાસરી માપ ત્રણ પદનું (સ્વર સહિતના વ્યંજનોનું) છે એથી સાંખ્યા રાષ્ટ્રો, બધા પદના સમૂહના ન થવા હોય તો, માટે બાજે ઉપસર્ગ અથવા પ્રત્યયની મદદથી લાખ્યા થવા હોય છે. રાષ્ટ્રોને આથી રીતે લાખનારા પ્રત્યયો, જે નામ કે વિશેષજને લાગી રાખના અર્થમાં ફેરફાર કરે છે, (૩. શુલ્કવાન) તે તદ્દિત પ્રત્યયો કહેવાય છે આ બંને વ્યયોગી અંગો 'ઉપસર્ગ' અને 'તદ્દિત પ્રત્યયો', અનુક્રમે ૭ અને ૮ માં દિવસમાં ચર્ચ્યા છે. ૨. પણ આ ઉપરાંત એક બીજી ભવતા પણ પ્રત્યયો છે, જે રાષ્ટ્રના અર્થમાં ફેરફાર નહિ કરતા માત્ર તે રાષ્ટ્રને જુદા સંબંધે રજૂ કરે છે. આ પ્રત્યયો તે નામ તથા ક્રિયાપદનાં રૂપાંતરણમાં આવતા ફક્ત પ્રત્યયો. એને અનુક્રમે ૯ અને ૧૦માં 'દિવસ'માં ચર્ચ્યા છે. ૩. આમ જુદીજુદી રીતે ઉપયોગમાં આવતા પ્રત્યયોની ચર્ચા ત્રણ જુદાજુદા 'દિવસો' નીચે કરી પડી હોવા છતાં જો બધાના 'પ્રત્યય' તરીકે તે અમુક વિશિષ્ટ સ્થાનો ન છે; અને કં તે જુદા અક્ષરો, અથવા તે એકના એક અક્ષરનું પુનરાવર્તન આવશ્યક બન્યું હોય ત્યાં લખનારી જુદી રીતથી પ્રત્યયો એકબીજાથી જુદા જોખળી રાકાય તેમ છે જેમકે 'ત,ન,ગ,ય,લ,વ,સ' એ અક્ષરો તદ્દિત અને ફક્ત એ બંને શ્રેણીમાં દેખા દે છે. અને જો કે આથી રીતે લિપિના એકના એક અંગ માટે અક્ષરો પુનરાવર્તન ન પામતા હોત તે વધુમાં વધુ ઘટ યાત. પણ અમુક ન માનીતા અક્ષરોની આસપાસ કેન્દ્રિત થતા બાધાના બધારણની વિચિત્ર ખાસીએ આનું પુનરાવર્તન અનિવાર્ય બનાવ્યું છે. છતાં જો અક્ષરો તદ્દિત તરીકે રાષ્ટ્રના અગ્રથી જુદા લખાય છે અને ફક્ત ૦રીકે એકીને લખાય છે એટલે એકંદરે 'પ્રત્યય' તરીકે એકેએક સંજ્ઞાનો સ્વતંત્ર અર્થ છે. અને તેથી પ્રત્યયની ભત પછથી ન તે પ્રત્યય જેને લાગ્યો હોય તે રાષ્ટ્રની ભતનું પણ સૂચન મેળવવાનું રાકય બને છે. આ વસ્તુ વાચન વખતે બહુ જ ઉપયોગી ગીવડો જો વખતે આ નાની સૂચના યાદ રાખવાથી ઘણી ફાકટ જતી તકલીફ બચશે. ૪. આ પ્રકરણ પૂરું થવા સાથે લઘુલિપિની પ્રાથમિક શૈલી પૂરી થાય છે. કેમકે સાધારણ રીતે ધીમાં બાધણીની નોંધ ઉતારવા માટે જેટલી ઝડપ જેટલે એટલી ઝડપ મેળવવા માટેની જરૂરી સામગ્રી આ ત્રણ પ્રકરણોમાં આપાઈ ચૂકી છે અને હવે પછીનાં પ્રકરણોમાં જો જકપને હજુ પણ કેમ વધારવી જો ન પ્રશ્નના વિચાર કરવાને રહેશે પણ જો આગામી પ્રકરણના જ્ઞાનથી કાંઈ સગીન લાગ યદ શકે તે પહેલાં આ પ્રકરણથી આવી રાકતી ઝડપની સંપૂર્ણ રાકયતા પર કાણ આવી જવે નેપેજો માટે ધીમી ગતિએ અપાવાં આપણે કે સામાન્ય આહારની થતી વાતચીત ઉતારવાની રાકિત મેળવતા સુધી રીખનાર આ પ્રકરણથી અગ્રજ ન થશે જો ઇચ્છતા યોગ્ય છે. અને જો સિવાય પણ અગ્રકનાં તથા હવે પછીનાં પ્રકરણો કરતા આ પ્રકરણ—ખાસ કરીને 'દિવસ' ૯-૧૦-વિશેષ અધક હોવાથી તે વધારે કાળપૂર્વક રીખનાની જરૂર છે. ૫. આ પ્રકરણને અંતે લિપિ પત્રપ્રતલના વ્યવહાર ક્ષેત્રમાં મેવેસ કરતી હોવાથી આ પ્રકરણના મનોચલને અંતેના લઘુલિપિમાં જોવા ન એક હરતલિખિત નમૂના આપ્યો છે જે ચાલતા ચાપણની લેવાએકી નોંધ કેની હોય તેનું ઉદાહરણ પૂરું પાડશે

ઉપસર્ગો-પ્રત્યયો

ઉપસર્ગો: [અથા સંબંધના અંગ- થી જુદા ઉપર લખવાના]	તદ્વિત પ્રત્યયો: (ક) અંગ સાથે જોડીને લખાતા	કૃત પ્રત્યયો (ક) વિભક્તિના પ્રત્યયો
અથ, અના, અપ	કર, કાર, કારક, કારી, કર્તા	એ, આએ
અનન, આતરૂ	ખાન, ખાનું	ને (ખૂણે પાડી લખવો)
આત્મ, જાન, આવિસુ	મર, માર, મીર, મીરી	થી, નાથી, માંથી (સદર)
આધિ, અધિ, [અધ્ય]	જનક	નો, ની, નું, ના
ઉત, ઉદ, ઉત્, ઉપ	આટ, આવટ, વટ, વટી વં	માં, નામાં
અનુ	આડ, આવડ, વાડ વં	(ખ) કૃદંતના પ્રત્યયો
કમ, કુ	દર, દાર, દાસ	ઈ, ઈને
ખુશ, ખૂશ	આપ, પરી, પછુ, પૂર્ણ	જે, જો
ગુલ, ગેર	જાન, જાનું	તો, તી, તું, તાં
જાતિ	આશ, છક	શે, એશે, વં
કુન, કુરૂ, કુસુ, (દેશ, ધર્મ)	રીતે	વા, વાને
પરિ, અપિ, (પંડિત)	રદિત, વાર, વારી	શે, શું, શે, વં
પ્રતિ, [પ્રત્ય]	(સિદ્ધ)	યો, યું (જોડાણમાં આ પ્રત્યય આવતો હોય ત્યારે તે નિયમ મુજબ જોડાણ જ લખવો)
બદ, બિન, બે	(ખ) અંગથી જુદા લખાતા	
નિ, નિઃ, નિક, નિસુ	તર, તથ, તા, તિ	
મન, મદા, (મદાતા વ.)	નાર, નાય	
પર, પરા	માન, માંત, મથ, મથુ, મણું	
પુનરૂ	તન્ય, અનીય, વ	
લઘુ	આજ (લાલ)	
અવ, અવિ	વાળો, વાન, વંત, વતી, આવ	
સં, સું	આશ, (શાસ્ત્ર, શક્તિ)	
સદ, સર		
સર્વ, રવ, રવી		
સદ		

૮. સામાન્ય કૃદંતના અંત્ય 'વું'નો દગોશાં બોધ થાય છે.

૯. ધાતુને કૃદંત વં ના પ્રત્યયો લખાતાં 'વું'ની પૂર્વના ર, ડ, લ, ળ, વ શોધાય છે.

૧૦. સંકેતાર્થનાં 'ય', 'એ', 'ઓ' અંતયાણાં રૂપોમાં સામાન્ય કૃદંત જ લખાય છે.

ઉદાહરણો:

આત્મસંતોષ દુરાગ્રહ યુવામગીરી મરપૂરવાના અધિકાર સોંપાને લખેલુંદલું મજવાને

ઉપરના વિગતો પર સંપૂર્ણ કામ મળતાં મિનિટે એક સો પાંચ રાજદ મુધીના કડપે કાંઈ પણ લખી શકાશે

સાતમેા દિવસ : ઉપસર્ગો

નિયમો

[૪૧] બધા મહરવના ઉપસર્ગો તથા ઉપસર્ગને સ્થાને વપસતા કેટલાક રૂઢ શબ્દો સાથેના નકશામાં આપ્યા છે.

[૪૨] ઉપસર્ગવાળા શબ્દ લખતી વખતે પ્રથમ ઉપસર્ગ લખી પછી શબ્દનો બાકીનો ભાગ એનાથી જુદો અને એની નીચે લખાય છે.

[૪૩] ઉપરના નિયમ મુજબ ઉપસર્ગની નીચે લખાતો શબ્દનો ભાગ જુદો લખાતો હોવાથી તે ભાગના પ્રથમાક્ષરને શબ્દની શરૂઆતના સ્વરવ્યંજનાદિને ભાગતા સ્વરસંયોજન વગેરેના સામાન્ય નિયમો લાગુ પડે છે.

[૪૪] નકશામાં આપેલાં ઉપસર્ગોનાં સાદાં રૂપોમાં ઉપસર્ગોના અંત્ય સ્વર કે વ્યંજનમાં વખતે વખતે થતા સંધિના ફેરફારોના પણ સમાવેશ થઈ જાય છે. અને તેથી ઉપસર્ગ પછીનો શબ્દનો ભાગ એ સંધિના ફેરફાર થયા પૂર્વે જેવો હોય એવો લખાય છે.

[૪૫] જરૂર પડતાં એકો સાથે એ ઉપસર્ગો એકીને લખી શકાય છે.

સૂચનાઓ

(૪૧) નકશામાં જોતા જણાશે કે વર્ણમાળાના અમુક થોડાંએક જ અક્ષરો પાદ કરતા બાકીના બધા ઉપસર્ગો તરીકે કામ લાગી ગયા છે. અને એમાંના ધણીખરાને બળે ત્રણત્રણ ઉપસર્ગોનું પ્રતિનિધિત્વ સાતવવાનું છે. પ્રથમ દૃષ્ટિએ આ વસ્તુ કદાચ ખૂંઝવશે. પરંતુ વધુ તપાસ કરતા જણાશે કે ઉપસર્ગોનાં કેટલાંક વૈકલ્પિક રૂપો તો એક જ ઉપસર્ગના સંધિના નિયમોએ ઉપજાવેલા પુનરાવર્તન માત્ર છે; જેમાં કે: 'ઉત્', ઉદ્, ઉત્ત્'; 'નિ', નિરૂ, નિસૂ', વગેરે. બાકીના વિકલ્પોમાં પણ કોઈ આકસ્મિક અપવાદો પાદ કરતા ઉપસર્ગો અને તેના પછીનું શબ્દનું અંગ થોડા પરિચયે જ એકબીજા સાથે બંધબેસતા થઈ શકે તેમ છે. જેમકે, 'અ ધિ/ભિ...કાર', 'અ ન/ભુ/પ/..સમન્' એ શબ્દોમાં અનુક્રમે 'અધિ' અને 'અભુ' એ ઉપસર્ગો શોધવા બહુ ઊંડી તપાસ કરવી પડતી નથી. આમ જ બાકીના ઉપસર્ગોની સંસ્કૃત કે ફારસી વ. જોડીઓ માટે પણ સમજવું.

આ ઉપરાંત કેટલાક શબ્દ પોતે ઉપસર્ગો નહોતા છતાં બીજા શબ્દોની શરૂઆતમાં આવી તેની સાથે સમાસ કે બીજા કોઈ સંબંધથી જોડાઈ જાય છે. એવા શબ્દોને ઉપસર્ગના સિરટમાં () કૌસમાં જતાવ્યા છે; જેમકે, (પંડિત) વગેરે. વિશેષનામ સાથે પરિચય આપવા આવ્યા ધણી ય શબ્દો સામાન્યરીતે વપરાય છે, અને એ બધાનો આ સિરટમાં સમાવેશ એટલાં માટે નથી કર્યો કે, એક સામાન્ય નિયમ તરીકે, ગમે ત્યારે એવા શબ્દોના પ્રથમાક્ષરનો સંકેત બતાવી લઈ તેનો ઉપસર્ગ તરીકે

સદીસલામતીથી પ્રયોગ થઈ શકે. કેમકે વિશેષનામ સૂચવનારાં અવતરણ ચિહ્નો નિયમ રજુ મુજબ સાથે મૂકવાનાં હોય છે જ, તે આખો શબ્દ રખત કરી દે છે.

(૪૨) ઉપસર્ગો પ્રથમ અને શબ્દના બાકીના ભાગની ઉપર લખાતો હોવાથી લખવાની લીટી સાથે નિયમ ૫ મુજબ ઉપસર્ગોને જ લખવો પડે એ દેખીતું છે. તેમ છતાં ઉપસર્ગો જ લીટી ઉપર લખાય તેમ નિયમથી મર્યાદિત નથી થઈ, એનું કારણ એ કે દરે પછીનાં પ્રકરણોમાં એ સંબંધે વધુ નિયમો આપવાના છે. અને એમાંના કોઈકોઈ નિયમ મુજબ ઉપસર્ગોનું સ્થાન ખસેડવાની જરૂર પડશે.

(૪૩) શબ્દના પ્રથમાક્ષરને લાગુ પડનારા નિયમોમાં (નિયમ ૫ ને પાદ કરતાં) આત્માર સુધીમાં આવ સ્વરના જોડાણ અંબેધના નિયમો તથા 'ર' અને 'લ' લખવા સંબંધેના નિયમો આપી ગયા છે. અને એ નિયમોનું પાલન તો કદાચ અનાપાસે જ થઈ શકત. એ દૃષ્ટિએ આ નાવા નિયમની જરૂર ન હતી, પણ દરે પછી ઉપરના નિયમ ૪૨ સાથે આ નિયમનો પ્રયોગ પણ આનરથક થઈ પડે એવા પ્રસંગો સંબંધે ચર્ચા આવશે. એ વખતે આ બંને નિયમો પાદ કરી જવા પડશે.

(૪૪) નકશામાં આપેલા ઉપસર્ગોના સિરટમાં ઉપસર્ગોના આત્માક્ષરમાં થતા ફેરફારને અંગે તૈયાર થએલાં રૂપ પણ આપ્યાં છે. એમાં વિસર્ગ અને વ્યંજન સંધિના ફેરફારો ખાસ ધ્યાન ખેંચે એવા નથી. પણ સ્વરસંધિમાં જે રૂપોમાં વિશેષ ખ્યાલ રાખવાની જરૂર

છે તે [] દેસમાં જતાવ્યાં છે. આવી જાતના સ-
ખ્દોમાં 'પ્રત્યેક' એમ લખવું હોય તો 'પ્રતિ' ઉપસર્ગથી
જનાવાતો હોવાથી જાકા 'એક' લખવાનું જ રહે છે.
આ રીતે 'ક' કે 'કે' ના પરબંધન સાથે જોડવાથી
ચતી સંધિ છૂટી પાડવામાં સ્વરબંધના નૈસર્ગિક રીતે
જ રહ્યું થતી હોવાથી લખતી વખતે વિચારશક્તિ

ઉપર ખાસ કાંઈ યોગ્ય નથી આવતો.

(૪૫) જ્યાં ઉપસર્ગો એકએક રેખાના જ બનેલા
હોવાથી સાથે જોડાયેલા ઉપસર્ગો વાંચવામાં સંકેતની
માફક ખાસ આવડતની જરૂર પડતી નથી. ખ્યાતમાં
રહે કે આ નિયમ સાથે ઉપરનામાંથી એક અથવા
વધુ નિયમો પણ લાગુ પડતા હોય છે જ.

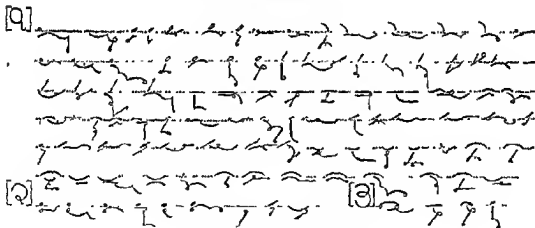
ઉદાહરણો

[નિ. ૪૨-૪૩: ઉપસર્ગોવાળા શબ્દો] અખુસમણ, અનિશયોક્તિ, અનુકંપ, અનુચર, અનુતાપ, અનુસર,
અનુલક્ષી, અપરાધ, અભિમાન, અવગુણ, અવર્યા, અવરોધ, અવસર, અવર્યા, અંતઃપુર~અંતરમન, આતરશ્ચર્યા,
આંતરભયવર્યા, ઉત્ક્રાંતિ, ઉપજન, ઉપજ્ઞી, ઉપયોગ, કમજોર, કમનસીબ, કુચ્ચાલ, કુદેવ, કુશિલાજ, કુશાળજીવર, કુશાળી,
કુશાનુરુદ~ચેરહસ્તાક, ચેરલાભ, ચેરજાળખી, ચેરસમજ, દુર્ભવ, દુર્દેવ, દુર્બળ, દુર્ભાગ્ય, દુર્ગમ, દેરાદાઝ, ધર્મયુદ્ધ,
નિર્દોષ, નિર્બળ, નિરાશ્રય — નિષેધ, નિષ્કલેક, નિષ્ફળ, નિસ્તેજ, પરમણું, પરદેસ, પરમાર્થ, પરવાનગી, પરમજય, પરમહં,
પરિચય, પરિપૂર્ણ, પરિશ્રમ, પરિપદ, પરિસ્થિતિ, પરીક્ષા~પુનર્દેશ, પ્રતિધ્વનિ, પ્રતિષાદન, પ્રતિભા, પ્રતિષ્ઠિત, બદમાશ,
બદસ્તુર, બેવકુલ, મદાપુરુષ, મદાપુષ્ક, મદાશન, મદાત્મા મોંઘી, લઘુલિપિ, સદ્ગુણ, સદ્ગુદાર્ય~સરમુખત્યાર, સર્વેશ,
સર્વદેશીય, સર્વેશ્વર, સર્વવારા, સંકલ્પ, સંબંધ, નેસદ્, સંસાર, સુખવર્યા, સુખાચ્ય, સુગંધ, સ્વતંત્ર.

(૧) [નિ. ૪૪: સંધિ પામેલા ઉપસર્ગોના અંત્યાદેશ] અનાર, અનાથ્ય, અજાણ, ઉત્તેજન, કલાપ,
ઉપાસના, કુશાલ્ય, પ્રત્યે, સર્વોપરી.

(૨) [નિ. ૪૫: એ ઉપસર્ગોના સાથે પ્રયોગ] આત્મસંતોષ, દુરુપયોગ, નિકાયોગી, પરાવચ્છવી.

ઉદાહરણોનું લઘુલેખન

આઠમો દિવસ : તદ્વિત પ્રત્યયો નિયમો

[૪૬] નામ, વિશેષણ બોલેતે છેડે આવી શબ્દના અર્થમાં ફેરફાર કરનારા સુખ્ય તદ્વિત
પ્રત્યયો નકશામાં આપ્યા છે.

[૪૭] 'ત,ન,મ,ય,લ,વ,શ' એ સાત સ્ત્રિવાચના જ્યાં તદ્વિત પ્રત્યયો શબ્દના અંગને બોળીને
જ લખાય છે.

[૪૮] 'ત,ન,મ,ય,લ,વ,શ' એ તદ્વિત પ્રત્યયો શબ્દના અંગથી છુટા અને તેની નીચે લખાય છે.

[૪૯] કોઈ શબ્દ માત્ર ઉપસર્ગ અને પ્રત્યયનો જ બનેલો હોય ત્યાં જ પણ ઉપસર્ગ સાથે પ્રત્યય
ન જોડતાં કોઈપણ પ્રત્યય ઉપસર્ગથી છુટા અને નીચે લખાય છે.

સૂચનાઓ

(૪૬) ઉપસર્ગો સંબંધે કરેલી ઘણી સૂચનાઓ અહીં પ્રત્યયોને પણ લાગુ પડે છે. ઉપસર્ગની માફક પ્રત્યયો પણ એકેક સંજ્ઞાના જ બનેલા છે. પ્રત્યયોમાં પણ એક જ અક્ષર એક કરતાં વધારે છતાં વ્યાકરણની દૃષ્ટિએ અમુક એકસ જાતનો સંબંધ ધરાવતા પ્રત્યયો માટે વાપરી શકાય છે, અને ઉપસર્ગના કરતાં પણ વધુ એકસાઇથી પ્રત્યયોના વિકલ્પોમાંથી સાચી પસંદગી શક્ય છે. જેમકે 'રહિત' અને 'વાર' એ બંને પ્રત્યયો માટે એક જ સંજ્ઞા હોવા છતાં એની પહેલાંનો શબ્દ 'દવા' કે 'જમણુ' હોય ત્યારે તેને કયો પ્રત્યય અનુકૂળ હોય શકે એ સહેજે સમજાઈ શકે એવું છે.

(૪૭-૪૮) સામાન્ય રીતે તદ્દિત કે કૃત જાધા જ પ્રત્યયો શબ્દ સાથે જોડીને લખવાના હોવા ન્દેશ્યે. અને વસ્તુતઃ સિપિની ઉત્તીર્ણ શ્રેણીમાં ૪૮ માં નિયમ સાથે છૂટ લાઇ વખતેવખતે જાધા પ્રત્યયોને એક જ કક્ષામાં લાવી દેવાય છે. જેમકે લઘુલેખનમાં 'અસ્પૃશ્યતા' શબ્દ એની છૂટ લાઇને લખેલો છે. પણ

શબ્દોનાં અંગ સાથે નિકટનો પરિચય ન કેળવાયો હોય ત્યાંસુધી જુદાજુદા બે જાતના પ્રત્યયો માટે ઉપયોગમાં આવતી આ સાત સંજ્ઞાઓ: 'ન,ન,મ,ય,લ,વ,ચ' બે જુદીજુદી રીતે ઉપયોગમાં લેવાવી જોઈએ. અને તદ્દિત તરીકેનું તેનું સ્થાન કૃતના કરતાં એણું મદત્તનું હોવાથી એ જરૂરી ફેરફાર તદ્દિત શ્રેણીમાં જ સમાવી દેવામાં આવ્યો છે. આ સાત સંજ્ઞાઓ કૃત પ્રત્યયો તરીકે શબ્દના અંગ સાથે જોડાઇને લખાય ત્યારે તેના શા શા અર્થ થાય છે તે પણ નકશામાં આપ્યા છે. એ જાધાની તુજના કરીને માદ રાખી લેવા. એ કૃત પ્રત્યયોની ચર્ચા હવે પછીના 'દિવસો'માં આવે છે.

(૪૯) ઉપસર્ગ અને પ્રત્યયના જ બનેલા શબ્દમાં ઉપસર્ગને શબ્દના અંગથી જુદો લખતો કે પ્રત્યયને જોડીને લખવો, એ બેમાંથી એક જ નિયમની પસંદગી કરવાનો અવકાશ રહેતો હોવાથી સ્પષ્ટતાને ખાતર ઉપસર્ગને જુદો લખવાના નિયમને વધુ મદત્ત આપવું પડે છે. એક કરતાં વધુ ઉપસર્ગો કે પ્રત્યયો હોય તો પણ આ જ નિયમ લાગુ પડે.

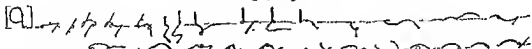
ઉદાહરણો

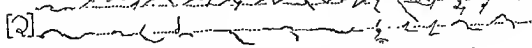
(૧) [નિ. ૪૬-૪૭: પ્રત્યયરૂપ શબ્દો] અંધાર, કારખાનું, ઝુનેઝાર, યુનાનગીરી મુજાબગ, ગળાકા, જાતકતા, જાળાદાર, નહુર, જોખમદાર, ઝીણવટ, દવાજનક, દુરયાનાવટ, નરસિંહ, નારાકારકમ્પીગણુક, પૈસાદાર, પ્રકાર, જાનાવટ, જાળાકાર, અચકર, સાવધુર્ણ, મીસાવટ, ચેત્તર રીતે, રજુકાર અર્થ, લખાનક, વડનાક, સતોષદારક, સાક્ષાત્કાર, સુખાકારી, સ્નેહકર્મ

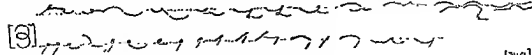
(૨) [નિ. ૪૮: જુદા લખાવા પ્રત્યય] અસ્પૃશ્યતા, કિત્તિ, ખટાર, જ્વેનાર, દહતા, ધનવાન, મૃદ્ધતા, પંકિત જોખમદારનાથ, પ્રકૃતિ, પ્રગતિ, પ્રશંતિ, જળવાન, બુદ્ધિમાન, માનસસ્પર્શ, મિઠાઇ, મૂર્તિમંત, સંકિતમાન, વિખાખજી, શ્રીમંત, સન્મતિ, સફળતા, સંપત્તિ, સરકૃતિ, સ્વાધીનતા.

(૩) [નિ. ૪૯: ઉપસર્ગ અને પ્રત્યયના બનેલા શબ્દો] અપિકાર, અપકાર, અપમાન, અવતાર, અવિષ્કાર, આત્મશક્તિ, ઉત્તમ, ઉપકાર, પરીપકાર, પ્રતિકાર, ભ્રષ્ટ, બેદરકાર, સરકાર, સકલ્યાર, સંકર, સ્વાભિમાન, સ્વીકાર.

ઉદાહરણોનું લઘુલેખન

[૧]

[૨]

[૩]

ઉત્તરાપથની યાત્રા

ઉત્તર-પશ્ચિમ દિશમાં દિમાક્ષપની તલેટીએ આવેલા ગદવાસી પ્રદેશ દિંદુ માનસમાં અનેક દેનાઓના રૂપો અને કથાવર્ણનોથી ઝંકિત છે. આ માન્યતા કહેડે દિંદુઓના મનામાં દદ થઇ હોવાથી વર્ષોવર્ષ દમરોનાં જૂથ છવનમાં તક રેળવી આ બાણુ એક વા પીગમ યાત્રાધામનાં દર્શન કરવા નીકળી પડે છે. આ યાત્રાધામોનું આકર્ષણ અતિ પ્રાચીન કાળથી છે. કેટલાંક દેવાસ્યો તો આદમ સિકાનાં છે. રેણવે થપા પછી તો અહીં આપનારા માનિકાની સંખ્યા વધતી જ નય છે. દિંદુસ્તાનના બધા ભાગોમાંથી બધી કેમનાં પુરુષો અને સ્ત્રીઓ, કલકતા, મુંબઈ ને મદ્રાસના શ્રીમંતો, વેપારીઓ અને ગરીબ ગામ-દિમાનો એ સંખ્યામાં સમાવેશ થઇ નય છે.

ગદવાસ પ્રાંતનાં અનેક દેવાસ્યતાઓની યાત્રાએ નીકળેલાંઓ સૌ પહેલાં તો દરદારમાં જ એકઠાં થાય છે. દરદાર એટલે ગંગાદાર. ગંગામેષા ત્યાંથી જ દિમાક્ષપની પર્વતમાળાની દૂંધે તથા વિશાળ મેદાની પ્રદેશમાં વેગભરે પદ પ્રસારી રહે છે. કાઠનો આખી લાખી યાત્રા પૂરી કરવાનાં નાણાં કે વખતની જોગવાઈ ન હોય તો તે દરદારનાં દર્શન કરીને ચે કૃતાસંતા મળી લે છે. આપણે તો વધારે દૂર અને ગંધારે પવિત્ર રથાનો તરફ ગતિ કરતા માનિકાના સાથમાં આગળ જઈએ; પણ તે પહેલાં આ પ્રદેશ કેવો છે તેનો ખ્યાલ કરી લઈએ.

ખ.સ. ૧૮૧૪-૧૫માં નેપાળનો વિગ્રહ થયો ત્યાર પછીથી ગદવાસ અને કુમાઈ પ્રાંતો ખ્રિસ્તીને તાલે છે. એ પહેલાં ત્યાં દેશી રાજ્યો દત્તાં અને તે યુરપાઓની તાલેદારીમાં હોવાથી તેમાં થઇ તેજો વારંવાર દુમસા સહ આવતા. આ જ કારણથી વિચર થએલો તેને પરિણામે નેપાળ અને ગદવાસની દાક્ષીન્યસરદહોની અંદર તેમને ચારી લીધા અને છેવટની આ પશ્ચિમ પાંચ ખ્રિસ્તી દિશમાં નોટી દેવામાં આવી.

આ પ્રદેશ આશરે પૂર્વપશ્ચિમ ૧૦૦ માઇલ થાય અને ઉત્તર દિશએ પણ એટલો જ થાય. ઉત્તરમાં જરા-બર આડી પારે દિમાક્ષપની ગિરિમાળા પડી છે અને

આ પ્રદેશ તેના જ દક્ષિણ દાળનો અને નળેડીનો છે. એ જામી ગિરિમાળાની ઉત્તરે જળસંચય અને તિબેટના સપાટ પ્રદેશો ૧૫,૦૦૦ ફૂટ પર છે. ગદવાસમાં આવેલા કેટલાં ચે દિગસિખરો ૨૦,૦૦૦ ફૂટ જેટલાં છે. નંદા દેવી અને કામટ તો વળી ૨૫,૦૦૦ ઉપર થાય છે.

ગદવાસ વીંધાને જે રસ્તો તિબેટમાં પહોંચે છે તે ચાર મોટી નદીઓની ખાણોમાં પડેલો છે. આ ચારે નદીઓ ગંગાની જ શાખાઓ છે અને એમાંની જે તો બહુ પવિત્ર મનાય છે. કેટલીક ખાણો તો અતિ ઊંડી છે અને કહક જગ્યાએ ૪૦૦૦ ફૂટની ઊંચાઈએ હોવાથી ગરમ પ્રદેશની વનસ્પતિ ધરાવે છે. ખૂણી એ છે કે ત્યાંથી પાણી દસ જ માઇલ દૂર ૨૦,૦૦૦ ફીટની ઊંચાઈએ દિમાક્ષાદિત શિખરો છે!

ગદવાસી એક પદાડી તો બમનો અમૂલ્ય માનવી લાભે છે. કદે દૂંધે પણ ચપળ અને કલકમસ છતાં નામીના મેદાની કરતાં રૂપાળા કેટલાક તો માનવી આંખો અને લાલચટાક ચુરખીયાળા માનવી આગાદપૂરે પિયનલાભે.

ફર્લેન્ડ અને ગેમ્બોડેશિયામાં ગદવાસી સરકારે જે નામ કર્યું હતું તેની પ્રતિનિધિ અહીંનાં રૂપાળા અને મહેનતુ આપુરુઓને જોતાં તરત થાય છે. ખેતરનું કામ કે દળવા કરવાનું કામ ન હોય ત્યારે અહીંની સ્ત્રીઓ ધરતર આંગણમાં નાનીતની અસહ્ય શાળો પર તેમના મરદોએ કાતેલા જીનનું કાપડ વણી નચરે પડે છે. એકેએક મરદ પાસે જીનનો સરોહો અને ફિરકી હોય છે અને જાકરો ચરાવતા કે માર્ગ કાપતા તેનું એ ફેરકણું ફરતું જ હોય છે. દરેકે દરેકનું કાપડ ધરકંતાઇ અને ધરવણાટનું હોય છે. પણ આ કાંતવા વણવાની અનંત ક્રિયા આત્મ છતાં એકે જાણુ એવો ન મળે તો કે જેને પૂંતંગાપરનાં કપડાં પહેવાં હોય અથવા યાગમની જરૂર ન હોય. કાં તો કપડું બહુ થોડું પછાડાય છે એટલે આખી જિંદગી સુખી એકનું એક પહોંચાડતું પડે છે; અથવા તો જલ્દી થાય તે વેચી નાખવામાં આવતો હોય. તિબેટની સરદહ તરફ આ ખીણના મુખ આગળ જૂતિયા મળિ વસે છે. તેઓ સહેજે ભુડી બાવના

૧૨૬ પીગળવાથી બે કાઠામા આવેલાં ધમધમાટ કરતા આવા ગમના પાણી યાત્રાળુને અનેકવાર જોવાયાં પડે છે (F S Smythe)

હિંદુ પુરાણ કથા પ્રમાણે તે ગંગા (જેટલે કે અલકનન્દા)નું મૂળ હાથેથી મુંદર રીતે પડતા ગંગોત્રી ધોધમા છે. પણ 'વરતુલ' તો તે ગણી હિમગિરિઓના મુખગાળી નીકળે છે એ કૃપણ નિયમોં ગતાન્યું છે (F. S. Smythe)

છે. તેમની રહેણી તો આ લોકોને લગભગ મળતી છે તેઓ નિળેડીઓ માથે ખાવળીએ છે તે વરથી હિંદુ જેવા સુસ્ત નથી એ સ્પષ્ટ છે. પણ આ છૂટછાટને ત્રીણે તેઓએ નિળેડી વેપારમા એકદમ્યુ છત્તરો કરી લીધા છે.

આ વેપારના વહેવારના માર્ગે જાંચી કડણો વચ્ચેથી નીકળે છે અને ત્યાં ઘેરાં અને ગરમં ઉપર જ ભાર જાય આવે છે. તેમાં ધરૂં, કાપડ વગેરે લઈ જાય અને ટંકણુખાર અને યાકની પૂછડીઓ વગેરે લાવે. નીચા-માં નીચી કડણ ૧૬,૦૦૦ ફૂટ પર છે. શિયાળામાં ગંધા વેપાર બંધ થાય છે. મોરીમોટી ખત્તરો જિનાળે જાય છે. જૂનિયાઓ મજબૂતા મજબૂત હોય છે.

વરતી થોડી છતાં જમીનનું ખેડાણ આશ્ચર્યકારક છે. ટાળગડતી ટેકરાઓ પર પગથીઓ કેતરની તેઓ પાકની જે ગોઠવણ કરે છે તેમાં ઉધાંગ ને અણ્ણ દેખાઈ આવે છે.

માય, લેસ, ઘેરાં, જકરાં બધું તેઓ પાળે છે. તેમાથી દૂધ અને ઘી ઉપરાંત કાપડનું લીન અને ખેતીની મદદ પણ મળે છે. ટેર વાદન માટે પે કામ લાગે છે અને તેમનું ખાતર પણ કામ લાગે છે. પાકમાં ચોળા, ધરૂં, જવ, ગટાટા અને જુદીજુદી દાળો ખૂબ થાય છે. આ ગંધાની ખપત કાલમના યાત્રાળુઓના પ્રવાદમાં જ થઈ જાય છે. એ ગંધા હરહાર આગળ જમા થાય છે. દરે આપણે પણ ત્યાં પહોંચી જઈએ.

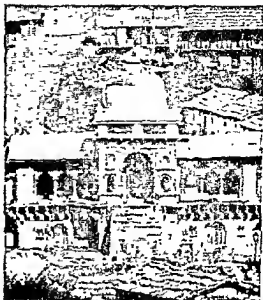
ઉરહાર એટલે પુરાણકાળથી જ્યાં દેવેનો વાસ મનસે છે એવી જમીનું દાર. એ જમીનો લગભગ એકએક પર્વત, નદી, નાનું સરોવર કે શિખર કોષ ને કોષ પુરાણ દેવતાનું ધામ ગણાય છે. હરહાર સુધી તો રેલવેનું સાધન છે, પણ પછીના પ્રયાસ માટે દરેક યાત્રિકે જે માસની પદકમણી તેવારી કરીને જ આગળ વધવાનું હોય છે.—પછી ગંગોત્રી, કેદારનાથ કે ગદરીનાથ ગમે ત્યાં જનું હોય. આ ત્રણ યાત્રાધામે જ ગરેખરો દર્શનીય ગણાય છે. પછી કોષને એકથી વધારે કરી લેવા છૂટા હોય તો થઈ સહે, પણ દરેક એક જ કેન્દ્રથી સો સો માઈલની ત્રિજ્યા પરના પર્તુક ઉપર આવેલાં છે વળી એકએકની વચમાં ગરૂં અને પદાસની ભીમણુ આડો તો પડેલી જ છે. એ વટાવવા પ્રવાસીએ કેટલા પે દિવસ માટે પીછે કદમ અગર આરતે કદમ કરતી પડે છે.

રંક અને સરાફા લોકો તો ચાત્રીને જ યાત્રા કરે છે. એનાઓ માથે સામાનમાં કંચું વાસ્ત્ર પશના નથી; પાસે એક જળપાત્ર, છત્રી ને પદારી સાકડી જ હોય છે. અશક્ત અને વૃદ્ધ લોકો (તે પશુ જખાં નદિ) કાંઠી કે ટોપલીમાં બેસી યાત્રા કરે છે. કાઠી ચાર પદારીઓ ઊંચકા લે છે, અને વચમાં ખૂલતી બેઠકમાં યાત્રાળુ બેસે છે. ટોપલી કે કરડિયો ઊભા રજા જેવો હોય છે અને એક જ મજૂર તે ઊંચકા લેય છે. આ પદારી મજૂરો ગદવાલની પશ્ચિમે આવેલા તિલરીના રાજ્યના પતની હોય છે અને મજૂરીનો રાજ્યનો એક રૂપિયો રજા લેય છે. તેમના કામની મોસમ પશુ દેંડી હોય છે. મે માસ પૂરો થયા પહેલાં એક જ પ્રવાસે નીકળે છે અને ઝોંગરદના અંતમાં તો કેટલું જ મળવું નથી; એટલે આ મજૂરો માત્ર બે પૂરા દેરાજ કરી શકે છે.

એવી વાતો પશુ કહે છે કે આમ દેંડા વખતમાં પૈસા આગળથી લઈને કેટલાક મજૂરો યાત્રિકોને હાથે બેઠકો આગળ જ વહેતી નદીમાં દેખોળી દઈને પાછા બીજાં વાડું મેળવવા આવી ઊભા રહે છે. તેઓ મહામા સંતોષ લે છે કે યાત્રિકનું તીર્થધામમાં શ્રુત થયાથી તેને મોક્ષ અપાવ્યા મુજબ થયું!

આ માર્ગે પર પૈસાવાળું પાદન તો નજરે પડવાનું જ નદિ; પશુ દડુઓનું જૂથ જલ શકે છે. કેટલે વ રચો વાડું જ ખરાબાવાળા તેમજ સીધાણ અને કદગી થાર પરના રસ્તા છે; પશુ તે વાડું સામ્યપણવાળા છે અને કેટલાક પૂજો પશુ ટીક જાપ્યા છે. જેમને સુખમજપડયા જવું આવવું હોય તેઓ બેસવાને તેમ જ ચાર પહેવાને દડુઓ ભાડે મેળવી શકે છે. છતાં ઘણાખરા માનવ-સંપર્ક લોકો પશુ યાત્રાનું પુન્ય લેવા પગલાળા જ લેય છે. આના દૃષ્ટાંત તરીકે અમે જાદરીનાયથી પાછા ફરતા દતા તે વખતે નેવાળના રાજકુમાર અને રાજમાના બંને પગે ચાપ્પાનો ચમને સામા મલ્યા દતા.

રોજની મજલ નવ માઈલની યાત્રા છે અને તે પૂરી થતાં યાત્રિકોને ઉનારો કરવા જેવી સાદી જગ્યા અને જેની તેથી સગવડ પશુ મળી રહે છે. ઉનારો એટલે રસ્તાને કાંઠે જ ગાંધીથી ચોસરીઓ અને સાધનામાં યાત્રાની ચટાઇઓ જ. આ ઉતાસના મહિલોની દુકાન પશુ હોય છે. ત્યાંથી યાત્રી સીધુપાણી ખરીદે તે સાથે એક રાતનો વાસો કરવાની સગવડનો દક પશુ

રિષ્યનું મંદિર (બદરીનાય ?)

(I S Smythie)

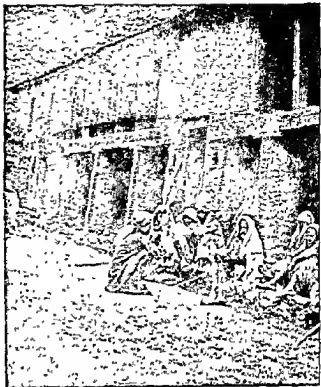

ઉત્તરાપચની યાત્રામાં દેરેર મળતો આવો મહાભગિવાસી તમને કદિ આજોનું તો જલ મે જ નદિ. જરૂર કરશે પડ્યો કે પાતાની તકલીફોને રોજ કાંતવા માંડવાનો (H. W. Talmann)

થોડે દૂર કેદારનાથનું ધામ છે. આ સંચય આગળથી જતા રસ્તા ઉપર ચાર પૈરા-શ્વિક રથો છે: દેવપ્રયાગ, રૂદ્રપ્રયાગ, કૃષ્ણપ્રયાગ અને વિષ્ણુપ્રયાગ.

શિવે કેદારનાથને પોતાનું ધામ કેમ બનાવ્યું તેની જો કયા પ્રચલિત છે તેનો-વૃત્તાંત શિવના રૂદ્રસ્વરૂપ તત્ત્વની જોડે કેવી રીતે મેળ થે છે તે સમજાવતું નથી. પોતાના રાગચોથી ભાગનાં સક્ષાત્કારી શો-ધતા શિવે પાડાનું સ્વરૂપ ધારણ કરી પાતાળમાં ગાંધુ મારી ઊતરી જવા ધાર્યું, પણ પાછલી પૂર બદાર વહી મઠ, કેદાર-નાથ આગળ એક પદાર છે તેને આ પીકના સ્વરૂપ જેવો માની પણ ભક્ત-જનો નમસ્કાર કરે છે, આસપાસમાં નાના-નાનાં થોડાં દેવસ્થાનો છે. ખાસ કરી એ જ પીંછામાં ઉપર જતાં મહમદેશ્વરનું સ્થળ છે, પણ જે થોડાંમાર વરસાદ ને પારાજ રસ્તો વેદી શકે તે જ લા ગમ છે.

બરોડાનાથ જવાનો રસ્તો વિષ્ણુપ્રયાગ આગળ ત્યાં અક્ષતનંદા જોડે થોડી નદી મળે છે ત્યાંથી એકદમ ઉત્તરે વળે છે. વિષ્ણુપ્રયાગમાં તે એક દેવાસય અને થોડાં ઝૂંપડાં જ છે, પણ તેની નજીક એક જોધોમંદ છે. ત્યાં મંદિર આ તાર્કિકોના જૂનામાં જૂનું—જોડે કે લગભગ આઠમા શેકાનું ગનાય છે. જોધોમંદ પહેલેથી જ કુમાઉના રાજ-વંશનું પાટનગર હતું. તેના છેવટના વારસાની એક રસિક કદાણી છે. તે રાજાને અગત્ય જોડે આકરે ને જુદી દતો કે તેને પોતાને કામમ પોતાનું ખૂન થવાનો ભય રહેતો. અને તેની સામે જાતજાતની સાવચેતીઓ તે લેતો. એમાં એક તો એવી દતી કે જે પરથી તે દેશની કારમી હાજરી કરાડે અને ભયંકર ખીણોનો ખ્યાલ આવશે. તેની ડાંડી હાપાડ-નાર નોકરોના ખલામાં સોખંડની ઢંઢરો જડી દઇ તેનાં કંઠોમાં ડાંડીની નળીઓ વાસવવામાં આવતી કે જેથી તેઓ કદી ડાંડી સાથે તેને નદીમાં કે ખીણમાં ફગાવી શકે નહિ. પણ આમ છતાં જે તેની બધી જ સાવચેતી એણે મઠ કારણકે તેના

રસ્તાની બાજુએ જોડેવા વાજાણીઓ. મથે તેવા પતિક પણ પથે જ સફર કરવાના. એમાં જ પુણ્ય છે. (F. S. Smythe)

અને બેસાડો પણ એકા કામડાં નથી. પીત્ત કામડાંમાંથી નવરાં પડ્યાં કે મરદોએ ડાંડી રાખેલી લેન વખતે રાજા પર બેસી જતાનાં (H. W. Tilman)

યું.યરો? અને કહી વેડી યાત્રા કરનાર જેટલું એ દવાઘ યાત્રાનું પુણ્ય ગણાશે ખરું? એથી મેં જો યાત્રાએ આવનારા વધશે તો કદાચ પુણ્યનો મદિમા ઝોલો નહિ થાય?

બદરીનારાવણથી ત્રણ માઇલ ઉંચે 'માન' નામે ભૂતિયાનું ગામ છે. માન ખીણ ઉપર તિજેટનું વરતી-વાળું આ છેવાડનું ગામ છે. સેંકડો ફૂટ ઊંડી નેળના મથાળે પતથરે ઝાંઝોલાં ધરાનો તે એક નાનો નેસજ છે. એ ખીણની ખાચ એટલી તો સાકડી છે કે કોઇકોઇ ઠેકાણે પ્રચંડ પતથરાના ગડદાથી સામસામી ઝોડાઇ થઇ છે. એ પતથરા ગાળુના પર્વતો પરથી મળડી આવેલા અને ખીણની નેળમા સલવાઘ સનજડ થઇ ગએલા.

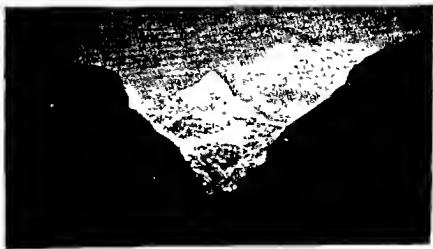
અલકનંદાનો મૂળ પ્રવાહ આમાંથી વહે છે, પણ અસલ તો ત્રણ માઇલ ઉંચે આવેલા ભગતખડક અને સતપંથના દિમશિખરોના ખોળામાંથી છૂટે છે. સતપંથના મથાળે અલકનંદા અને મદાકિનીના જળધારો છે. અમે એ ૨૦,૦૦૦ ફૂટ ઊંચી કદાચ ધાર પાર કરી પાછળ કેદારનાથ પહોંચ્યા. ખાગ કરવાનો હેતુ એવો પણ હતો કે લેકેમાં વાતો ચાલતી હતી કે કેદારનાથ તેમ જ બદરીનાથનો એક જ પંડતો છે અને તે એક જ દિવસે બંને ઠેકાણે પૂજન આરતી કરે છે. એટલું સાચું કે એ બંને સ્થાન વચ્ચે સીધું અંતર વીસ માઇલનું છે, પણ એટલો પ્રવાસ કરતા અમને તો સોળ દિવસ થયા.

બુગોળને દિસાળે અલકનંદાનું એટલે કે અગાનું

મૂળઉગમસ્થાન ભગતખડક—સતપંથનાં દિમશિખરોના ખોળે છે, પણ દિંદુ કથામાં તેનો સંબંધ બરફના એવા રક્ષક પથરાળ નેળિયા કરતા વધારે મુયોગ્ય જગ્યા સાથે ગણ્યો છે. 'માન' ગામ અને આ પર્વતોની વચ્ચે, ખીણની ઉત્તરાદિ ઊભી કરાડ ઉપર દૂરથી પાણીનો એક સીધો ધારોડો કાળમોઠ ખડકની દીવાલ પર પાતળા રૂપેરી પટી જેવો દેખાય છે. નીચે પડતા જ તે જલસીકર બની વેરાઇ જતો લાગે છે તેને પડખે લીલાછમ ખેટ ઉપર એક જેવીતેવી દેરડી છે. તે પાણીના ધોધની એટલી પાસે છે કે ત્યાં પૂજન કરવા જનાર તેના પવિત્ર સ્ત્રોતથી હંટકાઇ રહે છે. વિષ્ણુ ભગવાનના પગમાંથી કમળની નાણુક દાંડી પેડે વહેતો આ ત્રાસોત 'ભાસદૂરા' જેવા સુંદર નામથી ઓળખીતો છે.

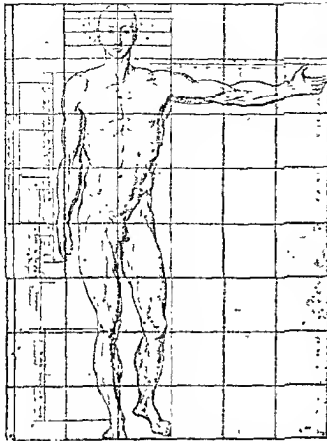
અનેક તીર્થેંત્રી પુરાણપવિત્રતાથી અને જે દેશોની વચ્ચે તે નિર્માયા છે તેની ભવ્યતાથી રસાએલો વાત્રિક ઉપરના રથળે તેના અનુભવોની સર્વોચ્ચ સ્થિતિ અનુભવે છે. અઢાળુ જાગે અહીં લાગ્યા વિના રહે જ નહિ કે ભૂતકાળના પાપપુંજથી તે મુક્ત બન્યો છે ને આવિ-નો ભવ ટળ્યો છે. અરે, નારિક હોય તે પણ કહે કે એ ગિરિશિખરો અરેબર ભક્તિભોજન મંદિરો છે!

(Geographical Magazine (July 1935) માન
H W Tilmann લેખ તથા તે સાથેનાં ચિત્રો કપરથી)

બદરીનાથમાંથી આરનીમાં દેખાતું નીલકંઠનું શિખર

(F.S Smythe)

મનુષ્યના સર્વાંગ સંપૂર્ણ સુંદર દેહની કલાકારોની કહેવો આદર્શમૂર્તિ

અખાડો

શરીરવિકાસનું વિજ્ઞાન અર્થતો વિજ્ઞાન
આ વખતે

સુંદર શરીરનો આદર્શ

આગળ અર્થે છે

નિરીક્ષક : ધી હરિનારાયણ આચાર્ય

ગોર, સેના—કોઈ પણ પુખ્ત સ્ત્રી, જોને કદીયે જાણ અર્ધકાર મળતાં જોવા છે? દરજીના ગળામાં દાર અને નેકલેસ, પગમાં બંગડીઓ અને કાચી એડીના ખૂટ, સિદ્ધી 'ગોલ્ડ' કરેલી કેશવાળા—આ જનની કલ્પનામાં ઉપદાસપાત્ર મણાશે. તો મહા કેવળ વિવેકશક્તિને લીધે જ આ જઘાથી બિન્ન મનાતા મનુષ્યના દેહને આવાં અર્ધકારણ શોભાતપડ કેમ નીવડે? છતાં આવાં અર્ધકારણ જ આજે તો 'સુંદરતા'

સુંદર થવું કેને નથી મમતું? સુંદરતાની જૂના તૃપ્ત કરના મનુષ્યજાતે યુગેયુગે અનેક રીતે વલણાં માર્યાં છે. કેશકરકાર, ધૂપચૂંક, અંગન વિતેપન, વસ્ત્રાશ્રૂણુ વગેરે પ્રસાધન સામગ્રીથી દેહને અર્ધકૃત કરવાના પ્રયત્નો કર્યાં છે. આ જઘાની પાછળ સૌન્દર્યનરખના પદ્ધતિઓગની વૃત્તિ કરતાં, શરીરને 'આકર્ષક' બનાવવાની મનોરુતિ પ્રધાન હોવાથી, આવના પ્રયત્નો ધ્રુવેવાને કેવળ વ્યંગગ્રાંથી જોવા ઉપદાસ-પાત્ર તથા ધીમાત્સર્વદ્યને સુરુચિનો ભંગ કરનાર નીવડે છે. કારણ પ્રાણિમાનવી મર્યાદા સુંદરતા તો પ્રકૃતિએ ઘોષા એમના અંગકાંતોના સંભારમાં તથા કાડ્યામ ને વાળપીંછાં વગેરેથી ગરેલી એની કાપાને લીધે છે. જે કાપા રચનાવિક જ સુંદર નથી અર્થાત્ જે તે પ્રાણિને ગોચર વિકાસ સ્થિતિ, અપૂર્ણ ને વિદૂત છે તેના પર એ તેટલો ઉપકરણકરકાર થાય તોયે એની સુંદરતા આવવાની નથી. તેણે વળીને કરતાં દરજી જુઓ; કજીર,

મનાપ છે, વસ્ત્રાશ્રૂણુ અને કેશકરકાર જ 'મઘવતા'નું ચિહ્ન સેખાપ છે, એ એણું શોકારપડ છે? જે દિવસથી મનુષ્યે પ્રાકૃતિક છવન છેડવું, પ્રાણીઓની નજરેવાની નૈમર્મિક રીત છોડીને વસ્ત્રાવસ્ત્રગળા કર્યું તે દિવસથી અખંડ દેહની સુંદરતા મોણુ જનતી ગઇ અને ચહેરાની શોભા તથા અંગેને શણગારવાની ટાપરીપ જ સૌન્દર્ય-સાર મણાવા લાગી. આજે તો દરજી અને વાળંડ જ આપણી સુંદરતાના વિધાના જાતી ખેડા છે!

આ દશા છે ત્યાં શરીરને કેળવવાની, વ્યાયામ અને નૈસર્ગિક છવનપ્રણાલિકાથી મનુષ્યશરીરની રચનાવિક સુંદરતા પ્રાપ્ત કરવાની વાતે કેણુ સાંભળે? આતી સુંદરતા મેળવવાને અભિલાષી રચનાવિકો કોઈ વ્યાયામમેળી નીકળે તો એ ધીયારો પ્રેરણુ પણ ક્યાથી મેળવે? એની આસપાસ તો આંડાં ફૂંડાં જેવા, કંદવાળાં કે મુઠા વરખણનાં અંગનાં જેવાં દૂજગાં વિકૃત અંગવાળાં મનુષ્યમણીઓ મરવાની આગસે

શ્રવણાં નજરે પડે છે. એટલે શ્રવણ આદર્શના અભાવે એને પાયાભાગમાં ઉતારેલા પ્રાચીન કલાકારોનાં વીનય, એપોલો કે મર્ક્યુરી, દર્કુલિસ, ફ્રિકોલોસસ કે રેસ-લર્સ—વગેરેમાંથી પ્રેરણા મેળવવી રહી. સર્જનનો રૂપરૂપ માર્ગ દર્શાવતી આ પ્રતિમાઓ સંકેતો વર્ણવી વ્યાપક-પ્રેમીઓને અને કલાકારોને પ્રેરતી આતી છે.

પણ આવી પ્રતિમાઓ દેરદેર વેરાએલી પડી નથી શરીરના અને પત્થરના સિંચીઓ દૂરદૂર દેશથી આવીને આ પ્રતિમાઓ અવસોષી પ્રેરણા મેળવી ત્યજ એ સર્વોચ્ચ અનુકૂળ નથી હોતું. વળી યુગેયુગે મર્ત્યોલોકાં અનન્યસાધારણ સિદ્ધ, વિવિધ કલાકારોના કદવના-વિકાસના ક્ષણ દોવાથી પ્રત્યેકમાં સૌન્દર્યનો અંશ નીચાણો દોષ છે. આ વિસંવાદી રિશ્તિમાં કયું સર્વોચ્ચ અને પ્રાણ એ નક્કી કરવું દુષ્કર થઇ પડે છે.

કલાના ક્ષેત્રમાં આવી મૂંઝવણ વિનાશક નીવડે એ કાચ લકામાં રાખી, પ્રાચીન કાળથી કલાકારોએ મનુષ્યદેહની એક કાંડપતિક મૂર્તિ સરજી છે: એવા હેતુથી કે આ કદવનામૂર્તિને આપારે સિંચાવિનાયક પ્રતિમાઓ પડી શકે.

આ આદર્શમૂર્તિમાં પ્રધાન માપ મનુષ્યના માથાનો ગણ્યું છે. માથુ એટલે બોપરીના ઊંચામાં ઊંચા ભાગ અને દાદીના છેડા વચ્ચેનું અંતર. આ દિશાએ આદર્શ સ્ત્રીપુરુષની ઊંચાઇ આ માથા દોવી નેહએ.

મનુષ્ય ટટાર ઊભો દોષ હારે દાઢનાં ટેરનાં સાથળની વચ્ચેવચ અડકવા નેહએ.

એનું પગલું ૧ માથાથી સદેજ મોટું દોષ.

શરીરની મધ્યરેખા: બે પગથી બનતા ત્રિકોણના સિરોગિન્દુ (સીવની) ઉપર જ પુરપદેહની અને એથી સદેજ ઉપર સ્ત્રી શરીરની.

સ્તનામ્ર અને દાદી વચ્ચેનું અંતર=૧ માથુ.

" " દાદી " " = "

ઓશરીરમાં પહોળામાં પહોળો ભાગ: શ્રોણનાં દાડકાં (એટલે કે ૨ માથાં)ની પહોળાઇ જેટલો.

બે ખભા વચ્ચેનું અંતર=૧૧ માથું

દીચણી દાંકણીથી મધ્યરેખા વચ્ચેનું અંતર

= " " પગના તળિયા સુધીનું "

= મનુષ્યની ૦૧ ઊંચાઇ.

માથાની મધ્યરેખા=આંખની સમાનતર રેખા.

કુમાર ૧૫૨ મો અંક (શ્રાવણ ૧૯૬૨)

નાકની અધોરેખા=આંખથી દાદી સુધીના અર્ધમા માથાની મધ્યરેખા.

બ્રમરથી દાદી=નાસાગ્રથી હૃદયનિવર=ચહેરાની પહોળાઇ.

આંખ વચ્ચેથી આડી રેખા દોરતાં, એ રેખા પર આખા ચહેરાના પાંચ ભાગ=પાંચ આંખો.

નાકની કમાન=૧ આંખ

આંખના છેડેથી વાળ સુધી, જે જાણુનો દરેક ભાગ=૧ આંખ

બંને નાકોનાં બેગાં=૧ આંખ

ગોં-ઓઢની લંબાઈ=૧૧ આંખ

નાકની કમાનથી નાસાગ્ર વચ્ચેની લંબાઈ=૦૧ માથું

કાનની લંબાઈ=૦૧ માથું

ખભાથી આંગળાના મૂળ સુધીના ભાગનું મધ્યગિન્દુ=કોણીનો છેડો

પંજે-આંગળાનાં ટેરવાંથી કાંડા વચ્ચેનો ભાગ=૧ માથું.

પ્રતિમાવિધાયકોના આ આદર્શ, દેહનો વિકાસ કરવા હજીનારને પ્રેરક નહિ નીવડે; કારણ એક તો એનાં ધોરણ ગણાં ૫ દાડકાંની લંબાઈ પર જ નિર્જીત થએલાં દોવાથી અને દાડકાંની લંબાઇ ઓછીવતી કરવાનું મનુષ્યચક્તિથી પર દોવાથી વ્યાપકપ્રેમીને એ નિરુપયોગી છે, વળી આ આદર્શના સંપૂર્ણ પ્રતિબિંબ એવો મનુષ્ય દલુ ઉત્પલ થયો નથી, એટલું જ નહિ પણ દગ્ગરોમાંથી એકાદ પણ મનુષ્ય એકાદ અંશે પણ આ આદર્શને ભાગે જ પહોંચી શકશે. એટલે આવાં આકાશકુસુમની પાછળ શ્રમ કરવો મિથ્યા છે.

વ્યાપકમત્તા ક્ષેત્રની વાત જુદી છે. વિવિધ પ્રતિમાઓનાં વિસંવાદી રૂપલક્ષણ કલાકારોને ભલે મૂંઝવનારા નીવડે, પણ વ્યાપકપ્રેમીને તો એ વિમંતાદ જ પર-મોપકારક છે. કારણ પરપર બિન સ્વરૂપ દર્શાવનારી, એપોલો, દર્કુલિસ, ફ્રિકોલોસસ, મર્ક્યુરી, થીસીઅસ વગેરેની વિવિધ પ્રતિમાઓમાંથી દરેક મનુષ્ય પોતાના શરીરના બંધારણને અનુકૂળ આદર્શ અવરજ મેળવી શકે છે. કેાઇ પણ જે મનુષ્યનાં શરીરના અરિથમંક એક જ કનનનાં નથી હોતા એટલે જ ગણા મનુષ્યો માટે 'એક' જ આદર્શ સૂચવેલો એ અશાળના છે.

દૃષ્ટાન્ત તરીકે એપોલો ચેલ્સીઅરની વિશળકાય

છતાં માર્દવયુક્ત પ્રતિમાનો અંગચિન્નાસ નીચે દર્શાવેલો છે. એનો પડએ 'એપોલો' જેવી જ શરીરરચના (અર્થાત્ પાતળાં હાડકાં) વાળા જીવન મનુષ્યનાં માપ આપ્યાં છે:

અ

એપોલોની પ્રતિમા એપોલો જેવે પુરુષદેહ

ઊંચાઈ	૭'	૬'
ગરદન	૧૮૧"	૧૬"
છાતી	૪૫"	૩૮૧"
દંડ સીધો	૧૫૧૧"	૧૩૧"
કાંડું	૯૧"	૮૨"
કેડ	૩૬"	૩૧"
કૂચા	૪૨"	૩૬"
સાથળ	૨૭"	૨૩"
પીંડલી	૧૮"	૧૫૧"
ધૂંટી	૧૧"	૯૧"

આનો પડએ, હર્ક્યુલિસની બીયલુકાપ પ્રતિમાના આદર્શ પર મઝાએલો, ભારે કલેવર (અર્થાં હાડકાં)વાળો વિરાટ પુરુષદેહ મૂકો:

હા

દંડ, પીંડલી: ઊંચાઈના ૨૭/૫ થી ૩૦%.

ગરદન: ઉપરથી સહેજ મોટી

સાથળ: ૩૫/૫ થી ૪૦%.

છાતી: ૭૦% (૬' ની ૫૦.૪% !)

બંને સરખાવો. એપોલોની પ્રતિમામાં માર્દવ, પ્રતિભા, સુરેખતા અને લાવણ્ય છે, પણ એની છાતી ઊંચાઈના પ્રમાણમાં નાની હોવાથી એનામાં સહજ સ્ત્રેષ્ણલાવન-પાતળિયાપણા નો અંશ દેખાય છે, જ્યારે હર્ક્યુલિસમાં તો શરીરનો વિકાસ કેટલો સખ છે એ પરકાષ્ટા દેખાડવાનો જ મત્તન રપષ્ટ છે.

આ બંને મર્વાઈની વચ્ચે સર્વજીવસંપન્ન, સર્વાંશે આકર્ષક અને નખશિખ સંપૂર્ણ મર્દામગીભરેલો દેહ થીસીઅસની પ્રતિમાનો છે. એપોલોના માર્દવ અને હર્ક્યુલિસના દુર્ધર્ષ તેજનો સુન્દર સમન્વય એમાં કરેલો છે. સર્વ અંગોની 'સસંદર્ભિ' balance એ મુદાનો હાપ એમાં દેખાય છે. આપણા 'સિદ્ધરક-પ-કટિ-મીવા'નો આદર્શ એમાં પ્રતિબિમ્બિત છે. આ આદર્શથી ધ્યાએલો મનુષ્યદેહ આપો હોય:

ફ

છાતી: ઊંચાઈના ૬૩%.

દંડ: પ્રકોષ્ઠ કરતાં ૨૦% વધારે

.. આકર્ષિત: છાતીના ૩

પ્રકોષ્ઠ: કાંડાનો ૧૪

કેડ: છાતીથી ૮" કે ૯" ઓછી

સાથળ: ઊંચાઈના ૩૫% અગર કૂલાનો ૩

પીંડલી: સાથળથી ૭" કે ૮" ઓછી અગર

સાથળનો ૩

બિલ્લ બિલ્લ શરીરરચનાનો લીધે, વાસ્તવિક તો એ છે કે દરેક મનુષ્ય પોતે જ પોતાનો આદર્શ હોવો જોઈએ. આદર્શનો અર્થ એટલો જ કે શરીર કેળવનાર વ્યક્તિ, અમ કરતોકરતી આગળ વધે, વધતાં વધતાં આદર્શ 'જેવા' રિથિતિએ પહોંચે: એટલેકે એનો દેહ સર્વાંગ સપ્રમાણ વિકસિત અને સુન્દર બની ગયો હોય અને પછી એને વિશેષ મહેનત કરવાનો ન રહે. પરંતુ આવો આદર્શ જાતે નહીં કરવામા આવે એ જ પ્રત્યક્ષશરીર—એન્ટોમી અને અંગકૃષ્ટાંગોના હલન-ચલનના શાસ્ત્રોનો ઉડો અભ્યાસ તથા શૌધક શ્રુદ્ધિ જોઈએ છે. શરીર ધનનારામના મોટા ભાગને આવા અભ્યાસનો અવકાશ જ નથી હોતો, એને લીધે એમના માટે પોતાનો આદર્શ જાતે 'ઉત્પન્ન' કરવાનું સુલભ નથી બનતું. માટે શરીર કેળવનારને એપોલો વગેરેના આદર્શને જ અવલંબવાનું સરળ અને વિતાવલ છે. આ ઉપરાંત સેન્ડો, એપોલોન, હેફેસ્ટીડ, રીડીઓર્ન, ક્લીન, આર્કો, મેડીસેક વગેરે જેવા નરવરોનાં શરીર—માપનો અભ્યાસ પણ આદર્શ નહીં કરવામા આવશ્યક છે. એ અભ્યાસથી આવા આદર્શ નહીં કરી શકાય:

ફ

ઊંચાઈ	૫'૪"	૫'૬"	૫'૮"
વજન	૧૪૫ રતલ	૧૬૦ રતલ	૧૭૫ રતલ
ગરદન	૧૫૧"	૧૬"	૧૬૧"
છાતી	૩૯"	૪૧"	૪૩"
કટિ	૨૬"	૩૧"	૩૨"
દંડ	૧૪૧"	૧૫"	૧૬"
પ્રકોષ્ઠ	૧૨"	૧૨૧"	૧૩"
કાંડું	૭"	૭"	૭૧"
કૂચા	૩૩"	૩૪"	૩૬"

સાથળ ૨૨" ૨૩" ૨૪"
પોડલી ૧૪" ૧૪" ૧૫"

શરીરના વિકાસનો મુખ્ય આધાર હાડકાંની લંબાઇ અને જાડાઇ ઉપર છે. ખાસ કરીને હાંસડી અને કૂલાનાં હાડકાં આવા વિકાસ પર ભારે અસર કરે છે. આ સંબંધમાં એક વાત ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે. શરીરના આકર્ષણ અને પ્રતિબાળી દૃષ્ટિએ તો હીંચણા કરતાં ઊંચા માણસનો વિકાસ વધારે સરળ અને આંખને હારનારો નીવડે છે છતાં આથી 'તાડના ત્રોજ ભાગ' જેવા લંબુસોએ ખુશ થવાનું નથી. અર્થાત્ જેને 'ઊંચા' કહ્યા છે તે ૫'૮" થી ૫'૧૦"ના આગાના, સદ્ભાગ્યે (!) આપણા યુગરાતમાં ઊંચા-નીચાઓ વચ્ચે આવી સ્પર્ધાનો અવકાશ જ નથી! કારણ હવે આપણે ત્યાં 'ઊંચા' જન્મે છે જ કયા? આજે તો બધે 'વેંતિયા' નજરે પડે છે. આ વેંતિયાને પણ એક કાયદો છે. વિકાસ જથ્થે એમને ઊંચાઓ જેટલો અમ કરવો પડતો નથી અને અલ્પ અમે વહેલી કળપ્રાપ્તિ યાવ છે! વળી કેવળ છળી જોના ઊંચાનીચાઓ ભેદ દેખાતો નથી. માત્ર આપણા સમાજની કલ્પિત આખે જ કેવળ ઊંચાઓ સૌન્દર્યપાત્ર ગણાયા છે. એમાં વાક હીંચણાઓના વિકાસનો નથી, પણ એમના કદનો છે. બળપ્રાપ્તિમાં તો બંનેને સરખો જ અવકાશ છે. ૫'૬"ના પ્રો. રામમૂર્તિની તોલે લાગલક્ષ ૬', ૬'-૬" ઊંચાઇ વાળા પણ આવી શક્યા નથી.

એક વખત એવો દત્તો કે જ્યારે હું શરીરનાં માપ ૫૨ ગોડા સુધી જતા હુનિયાના અને તે પ્રસિદ્ધ પહેલવાનોના માપ ધાણી કૂટે એમ હું કક્કડાટ જોડી શકતો. શરીરની દર્શનીયતા કે બમ્બપત્તાનું ધોરણ મારા હિસાબે મોટાં માપ એટલે ભારે સ્નાયુઓ જ દત્તા. એને ઘણાં વરસ થયા. આજ એ મોઢ અને એવી તદ્દનીયતા નથી રહી. એટલે સુધી કે હવે મને માથાં પોતાનાં માપાનું પણ પૂરું બાન નથી. અવમાસ અને અનુભવને યોગે મારા વિચાર જલ્દલાયા છે. શરીરની સુંદરતા કેવળ માપને જલ્દે સર્વાંગ સંપૂર્ણ વિકાસ-જન્ય રમણીયતામાં જ છે અને એની કસોટી આપણી 'આંખ' છે એમ માનતો હું થયેલ છું. કૂટમટીની રજ પણ ગદદ નથી લેતો, છતાં કેાઇ પણ વ્યક્તિના કેવળ બેચાર જાનના ફેટા જોઇ મને એના શરીરના વિકાસની

બિચુએ તરત ધ્યાનમાં આવી નવ્ય છે.

આનો અર્થ એવો નથી કે હું માપમાં માનતો જ નથી. આમ કહું તો મારા જેવો અંધ કે મૂર્ખ જીન્ને કોઇ ન ગણાય. મારા કહેવાનો આસપ એટલો જ છે કે માપ પ્રત્યે મને પહેલાંના જેવી તાત્કાલિકી નથી રહી. એનું કારણ એ કે 'શરીરની સર્વાંગ દર્શ-નીયતા એ જ વિકાસની પરાકાષ્ટા' એમ હું દૃષ્ટિએ સ્વીકારું છું. એટલે જ મને standard measurements નો પણ મોહ નથી. શરૂઆત પૂરતાં એ બધાં સ્વીકાર્ય—અનિવાર્ય છે, પણ એ જ અંતિમ ખોલ ન હોવું જોઇએ એ કહેવાનું તાત્પર્ય છે.

આ લેખમાં માપના જે ધોરણ આપ્યાં છે તે માત્ર માર્ગદર્શન કરાવવા પૂરતાં જ. 'પોતે જ પોતાનો આદર્શ હોવો જોઇએ' એમ કહેવામાં મારો હેતુ એ દત્તો; અર્થાત્, આ 'ધોરણ' નજર આપણરાખી ને શરીરવિકાસ માટે પુરુષાર્થ કરવાની કદાચ એ 'ધોરણ'ને તો પહેલી શકાય; પરંતુ એથી શરીર સામોપાંગ સુરેખ અને સુંદર બન્યું જ હોય, એ ચોક્કસ કહેવાય નહિ. આનો અર્થ એટલો જ કે વિકાસના કમની અમુક દદ યોગ્યતા પાછી, આદર્શ મૂર્તિની કેવળ 'દર્શ-નીયતા'ને જ નજર આગળ રાખી અવશિષ્ટ વિકાસ સાધવો પડે છે. વિચારવાન બ્યાબમવિસારદ આદર્શ દરજે પહેલે કે એને પોતાના શરીરને—શરીરના બાંધાને અનુકૂળ આદર્શ મૂર્તિ કદપતાં વાર નહિ લાગે.

ઉપર આપેલાં કોષ્ટકોમાં મને પોતાને 'જ' ધોરણ પૂર્ણરૂપે સ્વીકાર્ય છે, પણ એની અંધ ઉપાસના હું કરતો નથી અને કોઇ નુ કરે એમ હું ઇચ્છું છું.

મનુષ્ય 'પશુ'ના પૂર્ણવિકસિત અનાજાત દેહની નિર્મળ સુંદરતાનો સ્વપ્નશ્રૂ રસ જેણે આખો છે એને તો આવાં માપની પરવા નથી રહેતી. એની તો 'આંખ' જ આદર્શને માપી શકે છે. આની આંખ કેવળ માનું અધર્મ નથી, થોડા અભ્યાસ અને અનેકવિધ અનુભવથી—અપરોક્કનથી રૂપરેખાકિત ચિત્રો, સિદ્ધ કે રચાપત્રનો રસસ્વાદ જેમ લોગચી શકાય છે, અધમ ઉત્તમ ચિત્રાદિનો વિવેક સહેજે કરી શકાય છે, તે જ પ્રમાણે આદર્શરૂપ અનુભવેલા જીવન પુરુષદેહના અનેકવિધ ફેરોઆદ તથા પાપાણ પ્રતિભાઓના સતત અવલોકનથી, એમનાં અંગોના વિકાસના પરસ્પર

માદરૂપ અને બેદના વિવેચનથી તથા રનાયુઓ અને પેશીઓના પરસ્પર સંબંધ અને આધુન્યન-પ્રસારણ-જન્ય ગતિ પગેરે ધર્મોના અભ્યાસથી માનવી સુન્દરતા ભોગવવાની નજર કેળવાય છે. આવા જ્ઞાન અને અનુભવ-સાગ્રામીથી આદર્શ શરીરની સુવ્યવસ્થા કરવા કરી શકાય છે.

આથી 'આખા' કેળવતાં જ, સંસ્કૃત અને સભ્ય મનાતા બનેા આજે મનુષ્યના નાશ દેદના અવલોકનમાં જે બીજાસત્તા, ધુણ્ણરૂપદ નિકારદષ્ટિ અને વાસના-સોપાન મક્કીન છુલુક્ષા લુએ છે, એને રથને પ્રકૃતિને બોળે નિઃશંક નિર્બંધ પિદરના, પૂર્ણ વિકાસપાજા, સિંગબેદ રહિત મનુષ્યદેહની અદ્વિત સુન્દરતાનો અમાપ આનંદ મેળવી શકાય છે; એવો આનંદ રમ્યછંદ વિચરતી દરિયપંક્તિ કે મદોન્મત્ત સિદ્ધાધાદ્ય આયવા રથયત્રતિ ગજરાગને મેળાં થાય છે.

આવા અપૂર્વ આનંદ ખાતર જ જે શરીર નથી કેળવાયું, જે વિકાસનો હેતુ કેયળ પ્રતિપક્ષીને ડાગવાનો કે નિર્દેશિતો, નિર્બંધોને પીડનારી ગુણપાથ કેળવવા પૂરતો જ છે, શરીરની વાસનાલીન સુન્દરતાને ભોગવવાને રથને, જે બળ અને સુન્દરતાનો ઉપયોગ કે હેતુ માત્ર વિપ્લાવૃત્તિ વધારવા કે વાસનાના રંગરાગ બદલાવવા થઈ જ છે, એવો વિકાસ કરી શકી શકાય નથી. આજે મુઝા જેવાં નવાકાં મનુષ્યો પશ્ચ વાસના-તૃપ્તિ ક્યાં નથી કરતાં? એવું જ જો હોય તો પછી બીજાસ મુઝાસ શરીર અને પ્રયેક શક્તિશાળી પૂર્ણ વિકસિત દેહ વચ્ચે ભેદ જ ક્યાં રહ્યો?

એટલે જ મારો આગ્રહ છે કે શરીર કેળવવામાં 'સિંગબેદ' ભૂમી જ્યાં જોઈએ. માત્ર સર્વોચ્ચસુરેણ વિકાસ ખાતર જ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. એ પ્રયત્નમાં, એની પૂર્ણતામાં જે આનંદ છે એવો નિકારની નજરે નથી મળતો નિઃશંક ફરતી સારસપંક્તિને અચ્છેકનારો, એની અત્તર્વર્ણ રૂપસાગમીને અનુભવનારો ધડીબાર પશ્ચ વિચાર આવશે ખરો કે આ નર છે ને આ માદા છે? આ નર ઓછા સુન્દર છે ને માદા ભારે સુખ્ય કરનારી છે? મનુષ્યશરીરનો પશ્ચ આવો નિર્લિંગ આનંદ ભોગવવો અશક્ય નથી. પ્રાચીનો આપો જ અમાપ આનંદ ભોગવના: એની સાદી ઓળખાં સિદ્ધ પૂરે છે આવા નિર્લિંગ આનંદની ખાતર જ શરીરવિકાસ સંધાન,

એમાં જ હું આ લેખમાળાની સફળતા માનું છું.

ઘણી વખત મેં જોયું છે કે વ્યાયામ કરનારને શરીરનાં માપ લેતાં આપડતું નથી. એવાને માર્ગદર્શન પૂરતી યોદ્ધિક સૂચના અરથાને નદિ મણાય.

ગરહા: માથાનો ભાર ઝીલી ન શકાતો હોય તેમ માધું ખલા વચ્ચે પેશાદી દષ્ટ ગરદન દળાવી ન દેવી; તેમ જ ઊંટની પેઠે ખેંચીને લાંબી પણ ન કરવી; પણ સામી નજરે જોતાં, ગરદન રવાભાષિક રીતે ટટાર રહે તેમ રાખી, પાતળામાં પાતળા ભાગનું માપ લેવું.

દંડ: બે રીતે: દાઢ સીધો સ્તંભકતો રાખીને તથા દંડ કુલાવીને.

પ્રકોષ્ઠ: દાઢ સીધો રાખી, કેણી નીચે, મોટામાં મોટા ભાગનું માપ.

કાંડું: મરી વાળીને (૧) દાડકાના ટેકરા પરથી; (૨) વળી પાતળામાં પાતળા ભાગેથી.

છાતી: ટટાર બીજા રહી ડોટીઓ પરથી, નિયમિત શ્વાસોચ્છ્વાસ કરતાં માપ લેવું. કુલાવેની ઝાતીનું માપ બે રીતે લેવાય છે: (૧) ગરહાના પૃષ્ઠછંદ (સેન્ટિગ્રિમસ ઓગ્રી) રનાયુઓને પ્રસારીને જમણના મૂળમાંથી માપ; (૨) કેયળ શ્વાસથી જ દેહમાં બરીને, સમ રિયતિમાં બીજા રહી, રનાયુના પ્રસારણની મદદ લીધા સિવાય, ડોટી પરથી લેવાનું માપ. બંને રીતમાં દાઢ ટટાર સ્તંભકના રાખવા.

પેટ: ટટાર બીજા રહી, પેટ કુલાવ્યા વિના, (૧) દૂંટી પરથી ફરતા લેવાવાનું; (૨) પેટના પાતળામાં પાતળા ભાગે લેવાવાનું.

કુલા: પાછળ મોરા ભાગે માસના લોચા પરથી પડખાનાં દાડકાના મોટા ભાગે.

સાથળ: (૧) સાથળના મૂળથી (૨) સાથળ વચ્ચે મોટામાં મોટા ભાગે

મોંઘી: મોરામાં મોટા ભાગેથી.

ધૂંટી: (૧) દાડકાના ટેકરા ફરતી; (૨) નાનામાં નાનો લેવાવો.

કુમાર: અંક ૧૪૯ પાન ૨૬૨ પરના પાંચમાં પ્રશ્નનો ઉત્તર દેવે મળી નય છે.

જળજંગલની છવસૃષ્ટિનો પરિચય કરાવતી લેખમાળા

વનવગડાનાં વાસી

વર્ષાના એ પૂજારી

મારી પત્નીની આ રચરચ પ્રકૃતિને લીધે દમસ્ખા અને સહેર જાદાર આધે રહેવા આગ્યા

છીએ, માણસનો સદવાસ છોડ્યો, પણ વગડાનાં પરુ-પળી ઘોડાં છોડ્યાં છોડાય છે? એટલે અમારા ઘરને ફરતા આગલી અને લીમડાના ઊંચા ઝાડની ધમ્મર ઘટાગા પળીઓની જળજળ જગાત જમી છે, એક છુલછુલે તો અમારા રસોડામા પેસી જઈ, મોઢે જાધેલા ઝીંકાની દોરીએ લટકતો સરસ માછો જાધી અંદર બે છડા મૂક્યા છે; અણી જોર જેવડા, આજી યુવાળી પેટા પર ઘેરા ગદાગી છાટછાપાળા, અમારા આગછાની એકદમ્થ સત્તા ભોગવતાં કાકડિયા કુભાર દંપતી સંવનનની ગરતીમા મેંદીની ઊંચી વાડતી ઘટામાં આખો દિવસ સત્તાકુકડી રમ્યા કરે છે. ઘેરા નાદે આખું ઘર જળજી મૂકતા ચિત્રમીંચ કપોત^૧, પાસેના કંધેરના જળામા નીકરેલની બારે મમાલમા પડ્યા છે. રોજ સાંજ પડે છે ને દળરો હુડાના ટોળા સામેના વિશાળ-કાય મહુડા અને આળાની ઘટામા રાત માગવા આવે છે. એમના દસ્તિ વાન પાદડાના રૂપરંગમા એવાં તો લાળા જન્ય છે કે જારે દૂરજીનથી જોતાં પણ પાન ઝોડેથી એ જડનાં નથી, અમારી જારીના એક ખૂણમા કરોળિયાએ ધામા નાખ્યા છે. રોજ રાત પડે ને એ જળ જાધે. જારી વચ્ચોવચ, સુંદર, સુધડ, સવાર થાય કે એ સંકેલી લે. રાતે અગાશીમા હું પાચતો બેઠો હોઉં, બીજીની અજબજોશી ખેંચામને ફૂદ ઊડતા આવે. એમના રવાલોની કાંઠકાંઠ દહીલા વાણિયા^૨, ખડમાકડી^૩ અને તીનીધોમ^૪ પણ ભેગા આવે. માકલિયાં (છવડાં)નો તો પાર નહિ, જારીમાંથી આવતાં આવતાં

જપેથો નાનાં ફૂલં ચેલી જળમા સપડાય. કરોળિયા નીરાંત છવે એમને આરોગનો જન્ય. રાત પીતે કે લીલા સંકેલી લઈ હેડા હેરે જારીના ખૂણમાં ભરાઈ બેસે ને આખો દિવસ જીવમા કાદે, રાત પડે કે પાછો તૈયાર.

કેપચો તો ઘર પછવાડેનાં આમથી-લીમડાની ડાળે ડાળે ગાન કરી રહ્યા છે. જપેરે હું રસોડા કરવા બેસું ને રોજ એક કાગડી આવે. એની પાછળ કોયલના આર ખાતાં પુષ્પ ઉમરનાં જમ્યાં હોય; બે ભાઈ અને બે જાહેન, આખો દિવસ આ જમ્યાં એમની આ ધાવમાતી પૂડે ફ્યાં કરે છે. ચીસો પાડતાં, ખાવાનું માગતા આ કોયલસિંહુ ગરીબ કાગડીને રજ પણ એન પડવા દેતાં નથી. આ ડાળેથી પેલી ડાળે કાગડી લડતી જાય, એને ઘેરીને જમ્યાં પણ ડાળે ડાળે ફરતાં જાય. કંઈક દવાથી અને કંઈક કુતુહલરસિંથી રોટલીનો એકાદ ટુકડો હું નાખું. કાગડી આંગમા ઉપાડે ન ઉપાડે ત્યાં તો એની પાસેથી પેલાં જમ્યાં ખાઈ જ ગયાં હોય ને! આટલો જૂખમરો, આટલો રંજડ, છતાં ન તો કાગડી ચીડચોલી દેખાતી કે ન એ જમ્યાંને તરછોડતી એ જોઈ. અચરજ તો એ છે કે કાગડી છે રવજાવે માંસભક્ષક; જ્યારે કોયલ તો કેવળ^૫ ફલાદારી પંખી. છતાં કોયલનાં જમ્યાંને ઉછેરવા કાગડી કાગડી શાંપીશાંપીને વનરચતિનો જ ખોરાક લાવતી! સી વિવેકવૃત્તિ! કેટલું પરોપકારી માનસ! ‘ધયડ...કે’ ‘ધયડ...કે’ નાદે ફૂજનાં પાસાવત, ‘પાતિ...યા’ ‘પાતિ...યા’ રચરે લહેકે કરતી મેના

—પણ આ ગાંધું લખને કહેવા બેસું તો તંતે

- ૧ Spotted Dove
- ૨ Dragon-flies
- ૩ Praying Mantis
- ૪ Hoppers

૫ એના વંશનાં બીજા જમાં (ચાતક, જપેથો વગેરે) માંસાહારી

નદિ આવે; એટલે દલે માત્ર મારાં જે જ પાડોશીનું ઓળખાણ કરાવી સંતોષ માનીશ. અને છે કૈવલતાં પીતરાઇ, Cuculidae વંશનાં. એટલે કૈવલ જાતની વિશેષતા અનેમાં દેખાય : દેહ જેવડી કે દેહથી જે લાંબી પૂછડી. કૈવલ પેઠે બંને 'પરબૂત' : પારકા પાસે જવ્યાં ઉછેરાવનારાં. પણ રૂપેરંગે તો બંને સામી પાળે બેસનારાં; એક કૈવલ વંશમાં સૌથી સોદામણું : શીલું ગધાથી કદરૂપું, રૂપાળું તે ચાતક : બેડોળ તે બપેણો.

ચાતક

ચાતકનું અંગ્રેજી નામ Pied Crested Cuckoo. સંસ્કૃતમાં એને કારણ પણ કહે છે. ભાવનગર તરફ એ 'મેતીડો' નામે ઓળખાય છે. એકાદ કૂટ જેવડો દેહ. પૂછડી આઠ આંગળ લાંબી, કામડાથી નાળી, પણ ચોપટથી મોટી પાનળી કાયા. રૂપે એ દેવડ જેવું સાજે, ઉપરનો રંગ કાળો ચળકતો. પાખમાં દેવડ પેઠે પહોળો સફેદ પટ્ટો. પૂછડીનાં પીછાંના છેડા ઘોળા. બાકીનું શરીર—હાડી, ગળું, છાતી, પેટ વગેરે શ્વેતરંગી. ચાતકની વિશેષતા : એના માથા પરની ત્રિકોણાકાર કાળી શિખા, જુલજુલની ટોપી જેવી. એને સીધે એ 'શાહી જુલજુલ' નામે પણ ઓળખાય છે. પગે ચાર આંગળાં : જે આગળ, જે પાછળ, પાંખ કાળી, આંખ લાલ જાડાળી. પગ સીસાના જેવા, મેલા આછા આસમાની રંગના. નર-માદા દેખાવમાં એક જાતનાં : કૈવલની પેઠે જુલજુલ રૂપવાળાં નહિ.

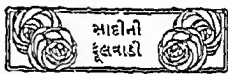
ચાતક માયાવર (migratory) પંખી છે. જારન વર્ષનાં માયાવર પંખીઓના ગ્રન્થ વિલાસ કરી સકાય : ૧ ખરાં માયાવર : આ વર્ગનાં પંખીનાં જવ્યાં વિદુરતાન જાદારના પ્રદેશોમાં જ જ-મે છે. દા.ત. કુંજ. ૨ સામાન્ય યાત્રી : આ વર્ગનાં પંખીના માળા દિમાસવમાં હોય છે. દા.ત. હંસ.

૩ રસાનિક યાત્રી : આવાં પંખી જારનવર્ષમાં જ રહેનારાં હોતાં ઋતુમેદે જ્યારપ્રાન્તીય યાત્રાઓ કરે છે. એમની પ્રગ્નેત્વતિ દેશમાં જ થાય છે.

ચાતક આ ત્રીજા વર્ગનો વાગ્ત્રી ગણાય. આપણે ત્યાં એ ચોમાસાના આરંભમાં આવે છે. સમગ્ર વર્ષા-કાળ અહીં વ્યતીન કરીને સરદ અને દેખંતના વચ્ચેના માળામાં પાછી વિદાય લે છે. એના આગમન અને

નિવર્તનકાળના નિશ્ચિત જ્ઞાનને અભાવે આ પંખીની ઋતુચર્ચા આખા જારનવર્ષમાં સમસ્યારૂપ થઇ પડી છે. ઉત્તર ગુજરાતમાં મેં એને જૂન છટ્ટીથી નવેમ્બર છટ્ટીના જ માળામાં જોયું છે.

વર્ષાઋતુ એનો મળાંધાનકાલ. આ પ્રસંગની એની વિશ્વજ્ઞતા અને ઉન્માદજન્ય થનગનાટ અત્યંત મનોરમ હોય છે. વર્ષા આવે, નાભોમંડળ નવીન જળભર મેઘથી આલ્પજાલિત જાને એવે વખતે, વૃક્ષની ઊંચી ઝૂલતી ડાળે બેસી, મૌન સ્વરે ચાતક વર્ષાનું સ્વાગત કરતો હોય—એ અત્યંત રમણીય દ્રશ્ય છે. આ ચિત્ર જોયા પછી જુલાતું નથી. એના કંઠસ્વરનો પરિચય કરવો હોય તો એને ઊડતો જોવો જોઇએ. આ ડાળેથી ગેટ્ટી ડાળે, એકે માટથી જીજે માઠ, એમ ભમતો એ અનવરત માતૃથી આપું વાતાવરણ ગમતી થૂંકે છે. ૧ એનાં ૬ બપેણે અને કૈવલ બેડાં હોય તોપણ જોડે છે, જ્યારે ચાતક માત્ર ઊડતાં જ જોડે છે. જોડા હોય ત્યારે એકતો નથી

માદોની ફૂલવાડી

એક માણસ હજુ પદયા નીકળેલ એક એક દમરે એ કંડવન કરતો એ આવતો હતો, ને એને ત-મ-પ હોનાં પગમાં કંડા નામે તે પણ કાઢતો નહોતો. અને રોવાન એના હાથે ચડી બેસે, એટલે એ કિચ્કા-લિમળના અંધકુપમાં પડી ગયો. ને એણે (વ્યર્થ) આર નેરો જવાજુ ન ચૂલો ન લલિચતિ. જલ્પતાંતો આકાશવાણી થઈ, જો મેકમખન પુરુષ, તું આમ ભ્રષ્ટા કરે છે એમાં કંઈ નવાઈ કરી નાખી એમ માનીય આ પરીપક્ષો કરીને એક જાણી પાત્ર અંતરાદી દારથી તે દમરે દમરે એક હજાર કંડવત્ કરાચી વેં ત્યારે પ્રવયતું કામ છે.

X X X

સત્યાગતો કુવન મેઠ પુરુષ જનનાનો આવ અ-ચાપથી નથી આપ સકતો. કંઈ હાડકું મજા નથી લાગે ઉપરની બધ, પણ નાવિખો એને લેવા બધ એટલે એ તેનું પેટ કાપી નાખે છે. ર.ચ.

ચાતક

કદમાં માર્દવ નથી. તીવ્ર છતાં મનોહર નાદે એ વર્ષોનું પુનરુત્થાન, એના સંવનનકાળના પ્રેમોદ્દાસનું જાન અનુવરણ સ્વરે કર્યું જ નથી છે એના ગીતમાં એક જ પદ વારંવાર ગાય છે. કોયલના ગાન જેવી પદપરંપરા કે સ્વરવિવિધતા અને વૈચિત્ર્ય એના જાનમાં નથી.

એનો નિવાસ સ્વાભાવિકરીતે જંગલોમાં જાય છે. હોય છે: એકે માઠિમાઠિમા ક્યાંય તમામકે નદી ન હોય એવે સ્થળે ભાગતું પશુ એ મારી નજરે પડ્યું છે. ગીચ ઝાડીમાં ભરાય રહેલું એને ખૂબ મને છે. ઉચ્ચ વૃક્ષનું પિદારી છતાં એને મેં ધણી વાર જમીન પરથી છવાય પકડતું કે છૂટું ક્યારેય જોયું નહોતું છે. સાજ વખતે કવચિત્ત રેલવેના તાર પર પશુ મુકતું એવામાં આવે છે આપણે ત્યાં એ ટાળે વળીને નથી આવતું માત્ર છૂટુંછવાયું નજરે પડે છે. છતાં એક વખત ચડોળાની પાળ પર, એક દર્શક જેટલા માળામાં મેં ૩૦-૪૦ જેટલા પપ્પી બાવળની ઘરામાં લખાતાં છુપાતાં જોયા છે.

કોયલનું પીતરાઈ^૧ એટલે કુતરીતિને અનુસરી એ જાતે માણે બાવળું નથી. પણ એના સંતાનના પાવન અને ભરણપોષણનો ભાર પીતરાઈ પપ્પીને ઉપાડવો પડે છે: ખામ કરીને લેવાને આગરુટમાં એના જમ્યા દેખાય.

વર્ષો સારેના એના મઠ સંજ્ઞકને લીધે ચાતક આપણા સાહિત્યકારોની અનિયમિત કલાનાનો વિષય બન્યો છે. એકે એને મેષ પાસે જળા વાચતો^૨ ગીતમાં. પીતરાઈ એને સ્વાતિનું જ પારિ પીતે આલેખ્યો. કાઠએ ગપ મારી કે એ તો અંતરીક્ષમાંથી પડતાં પાણીનાં ટીપાં જ પીને હવે છે: જમીન પર પડેલું પાણી એને ન ખવે. એટલે જ એ સરદઝકુતના નિર્ભય

મેષને વાચતો નથી^૩. આમ આ મનોહર પપ્પીની આસપાસ અદ્ભુત કથાના ભાગો યુવાનો જ આપ્યાં. વર્ષોકાળ એની સંતાનોનાં સમય, એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ એ મેષદર્શને ઉન્નત બને. ઝાડની ઊંચી કાળાંએ હવામાં વીંઝાતાં, વરસતા વરસાદમાં ભીંજાતાં મેષવાનો એનો

ચોખ. ઊંચાંજીવનાં વિદ્યુત્ હોય એમ ઉચ્ચ સ્વરે ચની એની ગીતરીતિ. માઠ વનરાજીનો જ વારી હોવાથી આદરની શોધમાં ભૂમિ પર કવચિત્ત જ ભિતરવાનો એનો સ્વભાવ. જાતે વાયાવર પંખી એટલે વર્ષોકાળે એના નવીન આગમન પ્રસંગનો દિગ્ગત-વાપી જાનરવા: વર્ષો અંતે પ્રકૃતિએ સુજરાત છોડી જતાં ચની એની જાનસાંનિ—આવાં નૈસર્ગિક સભ્યો જ ઉપરિનિર્દિષ્ટ કવિકલ્પનાઓનાં આધારભૂત છે. પણ એ કાઠ એમ કહે કે ચાતક મેષ સિવાયનું જળ પીતો જ નથી, આગર વર્ષોકાળ સિવાય અન્ય પ્રકૃતિમાં એ વર્ષાત રહેવાનું 'ચાતકવત' પાળે છે, તો એ વૈદ્યાનિક દૃષ્ટિએ અસલ અને અનુભવથી વેગળું છે. શાકી એ કલ્પનાઓ છે તો સુન્દર.

બંધેયો

એના દર્શન કરતાં અવશ્યનો જ પરિચય અમને વિશેષ છે, એવો અમારો અપર પાડોશી તે જાણે. એ કોયલનો સગોત્રી: પણ એના જેવી સુંદરતા વિનાનો, માદા જેવો કુરૂપ. એનો વાન જાજ ને શકરોને હાજૂ મળેનો હોવાથી અંગ્રેજો એને Hawk Cuckoo^૪ કહે છે.

કદમાં એ ચાતક જેવું પંખી, એની પૂછડી ૭ અંકમાં લાંબી (શકરાની એટલી લાંબી નથી હોતી). શરીરનો રંગ ધૂળાઓ બહામી. માથ ધેળાશ પડતા. છાતીનો ભાગ સુતમટો. પેટ પીળું: ઉપર પટા. પૂછડી નીચેથી સફેદ. પૂછડી પર આઠ ચારખાંચ પડા. ચાથ લીલાસપડની; અણી કાળી, સીધી, વચ્ચેથી સફેદ જ વજેકી (બાજની આગળથી વાંકી). આંખ પીળા કે નારંગી રંગની. પગ પીળા. ચાતક પેટે દેખાવે નરનારી સરખાં.

એના કુલપર્મને અનુસરી એ માળા બાંધવાની માયાકૃતમાં ન પડતા, છતાં સાતભાષના માળામાં મૂકે

૧ આ વર્ષેનો માત્ર કાંડુમાર જ માળા બાંધે છે

૩ દિવસમાં બિલાળી ૮ અંગેલિન્ડમકુચનુ.

૪ સ્વસ્થતું જે નિર્ગલિતામૃતમ્ શરદ્યને માર્દનિ ચાતકોપિ।

૫ પારિભાષિક નામ Hierococcyx varians

છે. ઇમાં લગાવવામાં કોયલનાં ગદ્યાં થે પીતરાઇ, નિર્જળ અને શાશ્વં પંખીને પસંદ કરે છે; માત્ર કોયલ એકલો જ દસમખોરના સરદાર કાગડાને રંજીતવાને સફળ થશે લઇ બેસી છે.

સકરા જેવાં રૂપરંગને લીધે બપેયો દેખાવે છે તો ડરાવનારો, પણ એના બપકાથી પંખીઓ ઉતરાતાં નથી. વાધના આમગમાં ફરતા આ શિયાળને લેવાં જેવાં પંખી પણ સહેજે રંજીતે છે.

રૂપમાં આવે કમનસીબ છતાં બપેયો ભારત-વાસીઓનો અત્યંત પ્રીતિલાજન બન્યો છે ને એના કંઠને લીધે. વસંતઋતુ આવે અને એનું કુદરતી ગાન શરૂ થાય. આ બાજુ કુદકંઠ કોયલના રવરના આરોહ અવરોહ: બીજી તરફ બપેયાનો ઉદીપક કલશોર. અત્યંત નાદો બને પંખી રાતદિવસ ગાયાં જ કરે. આખો બિનાલો મુકત કરે ગાય. ચોમાસાના ભર વરસાદે પણ એના ગાનની ઝડીઓ ઊડતી હોય. શરદની સોહામણી નિશા પથરાય સાં એનાં ગાન પીમાં પડે. હેમન્ટ-શિશિર આવનાં તો એ મોતીઝત થરી અદરથ રૂપે ફરવાનું ઉમ્મિન માને.

વિરહી જનોના વિરહાગ્નિને પ્રજ્વલિત કરનાર બપેયાનું ગાન ભારતવર્ષના સાદિત્યરસિકોમાં ભારે આદરપાત્ર ગણાયું છે. કોયલના રવરની વિવિધતા એમાં નથી. કેવળ 'પોપી...યા' 'પોપી...યા' એવા એકવિધ ઉચ્ચ સ્વરે એ પોકારે વળ્ય છે. છતાં એના કંઠની મિઠાશ, રવરની લાવવાદકતાને ગાનના લહેકાની મૃદુતાથી વારંવાર સાંભળવા છતાં તૃપ્તિ થતી નથી.

પણ અંગ્રેજોની વાન આથી તોપી છે. બિતાગના તાપથી બાધાબધા એ લોકની નિદ્રાશાન્તિનો સવાર-સાંજ વખતે-કવખતે લંગ કરનાર એ નીવડતો હોવાથી બપેયાનો કલશોર એમને ઝેર જેવો લાગે છે. એને લીધે એમણે એનું નામ 'Brain Fever Bird' પાડ્યું છે. કોમકોઈ તો વીણીવીણીને એના નાસ પણ કરે છે! કોયલ પણ એમની નજરે કંટાળાભરેલો ગણાય

છે: પણ બપેયા જેટલો નરિ. આ કમનસીબી માનના અનલિસ અંગ્રેજોની છે. માનના ઔરવધી માનીતો થયેલો બપેયો, અન્ય રીતે પણ ભારતવર્ષનો ઉપકારી છે. ચોમાસામાં એવરમાં 'કાતરા' જે પડે છે એ તમે બાજુના દરેક લહેરતા પાક અને માડવાના વાડવેલા સુદનિ સદંતર નાશ કરનાર આ વાળવાળા કીડાને મોટે ભાગે પંખીઓ ખાનાં નથી માત્ર કોયલનાં કેટલાંક પીતરાઇજ—ખાસ કરીને બપેયો તો શોધીશોધીને—એને ખાઇ વળ્ય છે. એ સાથે ઝાડનાં જૂનાં, ફળ વગેરે પણ બપેયાનો આદાર છે.

આટલી મોટાંરંજક એની છવનકથા છતાં બપેયાને ગોંચ ઝાડીના અંધારામાં જ ભરાઈ રહેવું મમે છે. સવારસાંજ આખા વાતાવરણને ભરી નાખતી એની અસરીરી વાણીના ધ્વનિ-ત્રતિધ્વનિ સંભાળશે, પણ એના દર્શન અર્થે તમે વૃક્ષે વૃક્ષે ભટકશો તો થે એ ભાગ્યે જ નજરે પડશે. ઝાડની ઘટામાં અજાતાં સૂર્ય-કિરણોનાં તેજાયામાં એના શરીરના અદાપદાની હાવા એની તો બળી વળ્ય છે કે એ જ માડ નીચે બિભા રહી તમે એને શોધો તો થે નજરે નહિ પડે. આ ગુપ્ત નિવાસની ટેવથી એનું ગાન અતુભવીઓની નજરે અનેકગુણ ગૌરવવન્તું ગણાયું છે.

અંગ્રેજ સાદિત્યમાં 'સન્નહૂતી' 'કંઠ'નાં ભારે ગાન થયાં છે. વનેવન, નદીસરોવરે અને શિરિકંદરામાં લમળા અથડાતા એના મધુર નાદે, અનેક રસિકોને ગાંડાપૂર, એ ગાયકના દર્શનની ઝાંખી અર્થે ભમતા રખડવા કરી ચૂક્યા છે ભારતવર્ષમાં આવે ઉન્માદ કોઇ પણ પંખી કરાવતું હોય તો એકલો બપેયો જ.

To seek thee did I often rove
Through woods and on the green;
And thou wert still a hope, a love;
Still long'd for, never seen!"

વનેચર

૧૧ Hairy caterpillars * વહ્નજર્વ

કેઇને લેધએ છે?

કુમારના ફાઇલો

પહેલેથી જાર વર્ધની—સર્ળગ અને અખંડ—શોખથી સારી રિચિતિમાં સાચવેલી—પાછા બાંધેલી. ફરેકની કીમત રૂ. ૬-૧૦-૦ લેખે. છપ્પનારે C/o બોક્સ નં. ૨-૪ કુમાર કાર્યાલય અમદાવાદને લખવું.

જીવનનું પરોઢ

જેના આ હપતામાં હવે શ્રીનિકસ આશ્રમની વાત શરૂ થાય છે તેમાંનો આફ્રિકાનો આવો પરિચય તમે કદિ નહિ પામ્યા હો

< શ્રીનિકસ

આ

ફ્રિકા વિરાટ ખંડ છે. એશિયાથી ધબો યે નાનો છતાં ઓછો વિરાટ નદિ. લકાથી દિગામ્ય સુધીના અને અલ્જિરિયાનાથી અલ્જિરિયા સુધીના હિંદુસ્તાન ઉપરાંત તિબેટ તથા અફઘાનિસ્તાનને બેળા લઈ પોતાની રેતીઓમા દગાવી દઈ શકે એવું મોટું તો લાંબું સદરાનું રણ છે. અને એ તો આફ્રિકાનો માઝ મોથો ભાગ ગણાય. સૂર્યનારાયણનો વધુમા વધુ પક્ષગાત મેળવનાર વિષુવવૃત્ત ઉપર એ ખંડ તોળાઈ રહ્યો છે. એ કંઠારાની ઉત્તરે એ જેટલો ફેલાયેલો છે તેટલો જ દક્ષિણે ફેલાયો છે. પહોળાધમા પશ્ચિમવૃત્ત ઉપર આ ખંડ જેટલી જમીન ધરાવે છે તેટલી પૃથ્વીમાનો જીલ્લો કોઈ ખંડ નથી ધરાવતો. પોતાની કેડમા કંઠારો પહોરેશો હોવાથી આ બાળક (આફ્રિકા) મેધરાત્રનો પશુ બહુ જ લાડકવાયો છે. બારેમા બારે જગરો, દગરો ગાઉ લાળી નદીઓ, દરિયા જેવડા સરોવરો અને જોનાની સાથે શ્વાસ અદર ચડી જાય એવા ધૂધવતા ધોધ એ આફ્રિકાનો નાજ છે જિયા-જિયા વાસને યે નીચું જોડાયેલે એટલા જિયા, છ છ માણસની પાથમા સમાય એવા જંગલ અને લોહાની સાથે ટકર ઝીંધે એવા મજબૂત લાડકાવાળા, રજગર જેવા રસ અને ફગવાળા વક્ષરાત્રો લા જમાનાના જમાનાઓથી ડોંધ્યા કરે છે. કયા યે એવા ન મળે એવા રંગબેરંગી પોપટો, છુત્રછુત્રો અને જનનનતના પક્ષીઓ તેમજ મધના ધડા બરાબ એવા મધપૂડાઓ એ મદાગસ્કોના તાલમા સંગીત પૂરે છે. પ્રચંડ દાર્શીઓ, તેમને કુંભરયળે આઠો કરી શકે એટલાં જિંચી ડોક વાળા શાદમૃગો, જિંટથી જમણી જિંટી ગરદન વાળા તેમજ ઠીલે ચટાપટા વાળા ગિરાફ થોડાઓ, સુગ્રસિદ્ધ કેનરી સિંહો, માણસથી યે મોટા વાદરાઓ, મેડાઓ અને જીંજીં ભાતભાતનાં પ્રાણીઓ પોતાના લાડકવાયા આફ્રિકાને વગદેયતાએ રમવા સાર આપ્યાં છે, જીંજીં અથે માણસો દોડાડાલા ચક્ર જગલની અને કુદરતની મજ માણવાને અલ્લે પોતાની નવી વ્યવસ્થા

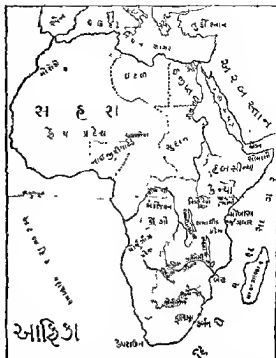
આરંભે છે તે જોઈ ભાગવાને આફ્રિકાના વનનીઓને પણ રૂડા રૂમાળા જનાવ્યા છે. તેમની ચામડી મુંવાળા નથી કરી. તેમના પગનાં તળિયાં જોડાથી યે જ્વાં કર્યા છે. તેમના વાળ કાંટા ઝાંખરામાં ગુંચવાઈ જાય એવા નથી જનાવ્યા. વનેચરો માથે દળીમળીને રહેનાં ને તેમની વચ્ચે ફરતાં શરમ આવે એવું તેમનું લગ્નમણું રૂપ નથી જનાવ્યું; અને કાચાં પાકાં ફળો ખાનાં ચૂમનાં રસ નીચે ન ટપકી પડે એવા જડા તેમના હોઠ જનાવ્યા છે. ટૂંકમાં એ વિરાટ દેશના વાસીઓનું અંગેઅંગ દઢ અને પાકું જનાવ્યું છે. તેમને રૂપભાવ પણ એ આખા દેશમા પોતપોતાના વર્તુળમાં સંતોષપૂર્વક જંગલમય ઘડને રહેવાને મુગથી જ નીપજવ્યો છે, એ આફ્રિકા ખંડની કેટકેટલી વાત કહું? દુનિયાનો એ ખંડ એટલો ભાગ્યશાળી છે કે ત્રણત્રણ મહાસાચરો અને બજો સમુદ્રો અદર્નિશ તેને અભિષેક કરી રહ્યા છે. વીસ દગર માછલો તો તેને સમુદ્રકિનારે છે. આપણા ભરતખંડને તો માગળે દગર માછલો સમુદ્રકંઠો છે તો યે આપણુ પ્રાતોની, બોર્ષાઓની, જનિઓની વિવિધતા ગણાવતા થાકીએ છીએ તો આ વીસવીસ દગર માછલો સાચરો તીરે ફેલાયેલા જૂઝડમા કેટલા પ્રદેશો, કેટલી જાતિઓ, કેટલી બોલીઓ અને કેટકેટલી જાતની છુત્રીછુત્રી આળોદયા આવી દશે? એના પર્યવના તો મોટામેટા અનેક થોલાં ભરાય.

જરા નકરો જોશો તો દેખાઈ આવશે કે વિષુવવૃત્તની દક્ષિણનો એનો ભાગ લગભગ આખો ઉચ્ચ પ્રદેશ છે; અને ઉત્તર ભાગમા યે ભારતવર્ષ તરફનો એનો ભાગ જિંચો છે તથા ક્યાંક ક્યાંક તો એમાં તિબેટ અફઘાનિસ્તાનની પેઠે આખાના આખા પ્રદેશો પર્વત માળાના જ જોડા છે. સદરાનો ભાગ નીચો છે. રાતો સમુદ્ર પાદ કરતા એ આખા મદાગસ્કોને કિનારે નીચી જમીની એક પાતળી જાલર પીરમીની છે. હિંદુસ્તાનને જેમ લંકા તેમ આફ્રિકાને ચરણે માડાગારકરનું કમળ પણ છે અને એ કમળમાં યે પદાડ, ઉચ્ચ પ્રદેશ,

જીવનનું પરોઢ (મિલુદાસ ગાંધી)

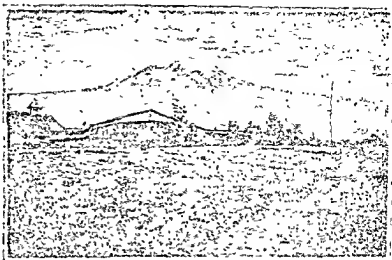
નીચી ભૂમિ તે સાવ નીચી જાણર છે. ખંડના ઉત્તર ભાગમાં પશ્ચિમ તરફ ધગધગતા સદરા તો બીજી તરફ પૂર્વ કિનારે દિગનું ઊંચેલું કિલિમાંનરેનું બેચું સિખર છે! કેવી ખૂબી! એક જ દેશમાં આટલો ફેર, અને તે પણ બિખ્યાતપૂજક વિપુલવૃત્તની યડમાં જ! હવે કહેા, આફ્રિકાના જિલ્લે જિલ્લામાં અને પ્રાંતે પ્રાંતમાં કેટલો ગંધો ફેર દરો? સાથી વધુ મગ્ન તો આફ્રિકાની ઋતુ-ઓની છે. એગા દક્ષિણાન અને ઉત્તરાયણ બંને સાથે સાથે ચાલે! જ્યારે એક જાણુના થોડો દાંડના માપો દાઢી ડગડગાવતા હોય ત્યારે બીજી જાણુના થોડો પરસેવે રેળરેળ થઈ જતા હોય. અને જ્યારે એક જાણુ ઘરપૂર ચોમાસું જન્યું હોય ત્યારે બીજી તરફ મહીનાઓ સુખી આકાશ સાવ નિરશ હોય. વળી ઉત્તર-દક્ષિણ બેય છેડે આકરો સિધાળો અને સખત બિનાલો વરતાતો હોય ત્યારે વચ્ચેના ભાગમાં સિધાળો થે ન હોય અને બિનાલો થે ન હોય! આવા દેશમાં પાંચે બેસતા પળી-ઓને કેવી મગ્ન આપતી દરો? થડીમાં વસેન ઋતુથી હસી રહેલા જાગજગીયામાં પહોંચી જમ અને થડીમાં શરતકાળના ખરીફે પાકના તાગનાબ્દ મોલ ચણવા પહોંચી જમ! એક જાણુએ જઈ ધરાધરાધને ઝીંખનાં કેરી જેવાં રસાળાં ફળો ખાઈ આવે અને થોડા દિવસ પછી બીજી જાણુએ બીડી જઈ શીતળ ઉત્સાદ-વાર્ષી પવનમાં દિવેલોળા ડેવા માટે!

આવા વિરાટ અને અદ્ભુત આફ્રિકામાં અનેક પ્રાંતોમાંનો એક પ્રાંત તે નાનાલ. આખા સરીરમાં જેવડો પગનો ચાંગૂઠો, તેવડો ગિસાળ આફ્રિકામાં એ નાતાલ પ્રાંત. એ પ્રાંતમાં આવેલી નીચી સાવ પાતળાં ઝાઝરમાં, સાગરનાં પાણીથી ઝળેકે માધવ ચાંદરના ભાગમાં, સોયની અણીથી થે ટચુકડી જગ્યા તે આ વાર્તાનું શીનિક્સ ગામ-આથવા કહેા કે શીનિક્સ રોસન. કારણ શીનિક્સ ગામ કયું તે હું દશ સુધી નથી જાણુતો. એ રોસનથી જરાજર અઢી માઇલ ઉત્તરમાં જાપુ-જીએ ખરીદેલી સો એક જમીન એ અગાઉ શીનિક્સનું ખેતર. દરદાર વિપુલવૃત્તથી જેટલું ઉત્તરે તેટલું શીનિક્સ દક્ષિણે—જાણર મિસરની કેસ નજરીના રેખાંશમાં (જુઓ નાનો નકશો) આ થઈ જોગળના રસીઆ તરીકેની વાત. હવે જાતે જોએલા શીનિક્સની વાત પર આવું.

ખાપુજીએ જ્યારે શીનિક્સની જમીન ખરીદી ત્યારે તેનો ધણોખરો ભાગ મોટું બીડું જ હતું. જેતણુ એકર સિવાય એમાં ભાગે જ એવો કંટકો હતો કે જેના પર કદી (ચાથવા વરસોના વરસ સુધી) દળ કે કોદાળી ફર્યા હોય. જમીન સપાટ પણ ન હતી. આપણી જમીન બેચાનીચા દોળાવોપાળી—સોપા ખસેા ફૂટ બેચી-નીચી, ધીમા ઢાળો વાળી ટેકરાઓની બનેલી—હતી. કોઇકેઈ જગ્યાએ તો ખૂબ કાકરા અને પથરા હતા. પણ કાચીખરી જમીન કાળી કાળી મારીતી હતી. સેકડો કે હજારો વરસ સુધી વણુજેડાઓલી હોવાને કારણે આ કાળી મારીમા જાડુ જ કસ હતો. મહેનત કરનારને મન એ સોનાથી થે જોવી હતી. વરસાદ આવતો ત્યારે મારી એટલી પોચી પડી જતી કે ગોડીને તૈયાર રાખેલા ખેતરમાં વરસાદ પછી ફરવા નીકળનાં ગોઠણુ ગોઠણુ સુધી પગ ખૂંચી જતા. ચો-ચાસામાં વરસાદ થોધમાર પડતો. છ મહીના તો એવા જતા કે જ્યારે પૂરું અઢવાડિયું લાગે જ કેડે જતું. સાવ કેસ મહીના આખા વરસમાં ત્રણ પછુ પૂરા વીતતા હસો કે કેમ એ સંકાની વાત છે. જમીનના એક ખૂણા પર એક ગોટા જૂતો ભગીચો હતો. તેમાં આંખા, સેતરાં, ત્તમદળ, શેતુર વગેરેનાં ઘરડાં થઈ

ગમેશાં ઝાડ દનાં. જીજી એક ખૂંચે દૂર દીગચા યા-
વળની ગીચ ઝાડી હતી. તેમાં તડકો લાગે જ પહોંચતો. દરણ, શિયાળ ને શાહુડી જેવાં પ્રાણીઓને એ મંડપ શિકારીઓથી જયવા ફીક ફાપતો. આ સિવાય આંખી જમીન ઉપર ધાસ જ ધાસ હતું. ઊંચામાં ઊંચો માથુસ હાય ઊંચા કરી બીભો રહે તોપણ તે ક્યાં છે તે જણાય નહિ એટલું બિંચું અને ધાડું એ જીડ હતું. જમીનની

પશ્ચિમ જાણુએ એક નાનકડું નાળું ઉત્તરથી દક્ષિણ તરફ અનેક વળાંકો વળાને જતું હતું. પૂર્વની દદ ઉપર પણ એક સાપ નાનું નાળું વહેતું હતું. મોટા નાળાની બંને જાણુએ મોટામોટા ઝાડ હતા. નાળા પરનો હાથો જયારે પથુ ન ખસતો અને કોઇકોઈ દિવસે પથુ ત્યાં એકલા જવામાં ડર લાગતો. એ ઝાડ ઉપર ધણી યે વાર લીલા સાપ લટકતા નજરે પડતા. આ સિવાય પથુ ધાસમાં જલતળતળા સાપ તીકળતા. કોઇકોઈ દિવસ તો પાંચ પાંચ છ છ સાપ તજરે પડતા. આમાંના કોઇ જારથી વીસ ફૂટ જેટલા લાંબા અને કોઇ સાવ વેત જેવડા ટૂંકા. કોઇ કાંડાળી જમણા ત્રણ તો કોઇ ટચત્રી આંગળા જેટલા પાતળા. કોઇ ત્રિકોણાકારના તો કોઇ ટપકાંટપકાંવાળા. કોઇ દરથી આંખમાં પીચકારી મારી આંખના જનાની દેનારા તો કોઇ કાળા નામ જેવા. કોઇ ઝેર વિનાના તો કોઇ બાણીઆ.—માથુસ જતો હોય તો ઊડીને મોટા પર જ દંડા દે એવા હતા! સાપ સિવાય જીવનું ડગાવ નારાં પ્રાણીઓ એટલામાં ન જળ્યાતાં. વાધ, વફ વગેરે કહી સંજળાવાં નથી. પંખીઓ તો મેથુમંદર હતાં. પથુ તેમાં મોર ન હતા, કાયલ ન હતી, સૂકા ન હતા, કાળર ન હતી, ચકલી ન હતી અને કાગડા યે તહોતા. બુલબુલ દનાં, પીંજાં પચરગી પંખી દનાં, સીમેન્ટ જેવી માટીને માલો બાંધનારાં પક્ષી હતાં, રાતી છાતી વાળાં ટચુકાં પંખી પથુ હતાં, અને દૂર દૂર બીડાં

ત્રિવિમાનરો પર્વત

જમણાની દારો તો ખૂટતી જ ન હતી.

પક્ષીઓના કલરવ સિવાય અધું સુનકાર અને ભેંકાર હતું. પશ્ચિમ તરફ નાળા પારની ટેકરીઓ ઉપર આરધો માઇલ, માઇલ, દોઢ માઇલ એમ છેડે છેડે એકએક ભેળે ઝૂંહુઓના કે ગીરમીટમાંથી છૂટેલા દિંદીઓનાં ઝુંપડાં હતાં અને તેમાંથી રાત પડ્યે તાપણાં કે દીવાના પ્રકાશ આવતા. કોઇ વાર લડાલડીના ઊંચા સાદો પથુ સંજળાતા. ઉત્તર તરફ ભે માઇલ દૂર ખિરની ઝૂંહુઓની એક નિશાળ અને છામાલપ હતું, પથુ તે ધારની પાછળ. રહેવાની જગ્યાઓથી એ કંઈ ન દેખાતું. પૂર્વમાં અને દક્ષિણમાં દૂર સુધી બંગલ અને જીડ હતા. રહેવાની ઝોરડીઓ પાંચેથી રોશનેથી ચાવી ઉત્તર તરફ ધનાન્ડા નદીના પ્રદેશ તરફ જતો એક રસ્તો હતો. તે પર દરેક વખતની ટ્રેનના ઉતારઓ આવજલ કરતા એટલે સાપ પગરવ પિનાની જગ્યા હતી એમ ન કહેવાય. પથુ એ રસ્તે જનારા ઝૂંહુઓ મળારા ધરાડવાને જાદરી વધારતા. એમની ગોલીમાં વ્યંજત ઝોઝા અને મદાપ્રાણુ તથા પ્લુન કિચ્ચારના રવો વધારે. ઘેરા અવાજો એ સ્વરોથી દિરાઓ ઝ- આવતા. તેઓ મંથતો પસાર થતા ચારે શરજાતમાં મચેશાઓની તો બિંધ પથુ બીડી જતી.

ઝડપુ મોખખી હોય ત્યારે ખુશનુમા રહેતી પથુ વરસાદની હેલીઓ મટે ત્યારે આડઆડ દિવસ સુખી તે ત્યારે ગાજનીજ અને આંધાઈ કરી મૂશળધાર વરસતો.

નાળાંનાં કેડ સમાણું પાણી જોતજોતાંમાં જખબે માથોડાં ચઢી જતાં. ઘરમાંથી બહાર નીકળવું હારે યદ્ય પડતુ. શિયાળાનો પવન પણ એટલો ઠુંકાતો કે બારણાની તડોમાંથી શિયાળવાનાં રોવા જેવા અવાજને નીકળ્યા કરતા. સવારે બહાર નીકળના ત્યારે કાન કોઈ ઊંચીથી કાપી લેતું હોય એવું લાગતું. ઝાકળ પડીને જખમી જતી એટલે એમાં ફરતાં પગનાં આગળાં પરી પડતાં જણાતાં. ગરમીમાં બહારે સારી પેટે થતો, પણ લૂનો ત્રાસ સાંભરતો નથી. દુઠ્ઠકા દિવસોમાં પાંચ સપાપાંચે સૂરજ આથમી જતો અને મોટા દિવસોમાં રાંજે સવાસાત સુધી તાકો રહેતો.

આટલી સમૃદ્ધિમાં જે પીવાના પાણીનું દુઃખ હતું. નાળાના પાણીમાં પાંદડા સહે એટલે એ ન પીવાય; અને રહેવાની જગ્યાએ ટેકરી એટલે ફવા પણ કેમ ખોદાય? ઘરના છાપરાઓને પતરાની મોટીમોટી ટાકીઓ લગાડી તેમાં વરસાદનું પાણી ઝીંજતા. એ ખૂટે ત્યા ફરી વરસાદ આવ્યો હોય એ ગેષરાતની મહેરપાતી હતી. પીવાના પાણીની જેમ જ દૂધનો જે અભાવ હતો. માછલ સુધી જઈએ ત્યારે થોડું દૂધ મળે એ જ પ્રમાણે સડકે અને ટેલીઓની વ્યવસ્થા થતાં સુધી ચાકવાની મુરકેલી હતી એ ઘાસ અને સાપના જ્યાનથી જીણમ જ છે. વળી જામર ઠેઠ બારમાઠેસ પર રંજનમ મા હતી. ત્યાંથી રોજ સાગાન લેવા કોઇ જતુ અને એક ખચ્ચરગાડી રાખેલી તેમા રેશનથી એ આવતોઠ અડી માઈલનો રેશનનો રસ્તો ખચ્ચરગાડી માટે બાર માઈલ જેટલો લાંબો યદ્ય પડેલો. કારણ રસ્તામાં આવતી ટેકરીઓને ચકરાવા લખને તેને આવવું પડતુ.

આ શીનિક્ષમા બાપુશની ટાળાએ એકાએક આવી ધામો નાખ્યો હતો. પશ્ચિમના નાગાને સામે કિનારે છાપખાનાનું છાપડું લિખુ કરવામાં આવ્યું હતું. બીજા ધોવા કરવા માટે વારંવાર પાણી જોઈએ તોય જ ઘણે ભાગે એ ત્યા કંઈ હશે. અંદરથી એ સારીપેટે લાણુ-પહોળું હતું. બારીઓ પણ પુકળ હતી. અંધારો કે દવાયિનાનો ખૂણો ભાગે જ ક્યાં જે હતો. એન્જિન ચાલે ત્યારે તેને બળે એક ડાપનાનો ચાલતો અને તે વડે રાત્રે કામ કરવા દરેક જરૂરી રચાન પર લીજળાની જતીઓ હતી. જ્યારે એ ન ચાલે ત્યારે ઘાસલેલના મોટા દીવા થતા. અંગ્રેજી, ગુજરાતી, દિંદી અને તામિલ

બીજાનાં બોળાંઓ, અંગ્રેજી અને ગુજરાતી મંપારોની ઓફિસો, દિસાગકિતાબની અને બાપુજીની છુટી ઓફિસ, છાપવાના મોટા મંથા, પગના મંથા, કાગળ કાપવાનો મોટો સંચો, એન્જિન, એવું ઘણું એમાં હતું પણ એકે ૫ માણસને રહેવાતી જગ્યા ન હતી.

છાપખાનાનું કામ ચાલુ થયા પછી મીમે પાંચે સૌએ રહેવાની સજવડો કરવા માંડી. બેતણ અંગ્રેજ, બેચાર તામિલ બાઇઓ, બેચાર દિંદી બાઇઓ, એકબે હમ્મરી ગોકરો અને પાંચ છ ગુજરાતી બાઇઓ હતા. જેઓ અપવાદરૂપે પૂરા પગારે નહોતા આવ્યા તેમને એકએકજગ્યાએ એકર જમીન ખેડી ખાવા—ખગીચો કરી ખાવા—માખી આપવામાં આવી. સૌએ પોતપોતાની જમીનમાં વિજાપતી પતરાં મગાવી એકએકે જોરડા બાંધ્યા. બે સુનારો મદદમાં હતા અને સાંજ સવાર જેનું મકાન બંધાતું હોય તેને થોડીધણી મદદ પણ સોંકોઇ આપતું. સૌએ પોતપોતાનાં મકાનો પોતાની જમીનના ઊંચામાઠીયા ભાગ પર બનાવ્યાં હતા. આથી બધાં મકાનો વીસથી પચાસ વારને છેટે આવી મયાં હતાં. આ રીતે મુખ્ય વસ્તી ટેકરીને મથાળે જ આવી મઘ અને સૌ સાદ કરતાં એકબીજાની મદદે દોડી શકે એવું થયું. મકાનના કામ સાથે પોતપોતાના ભાગમાં આવેલું ધાસ પણ રેકે ધોરેધામે કાઢી નાખ્યું અને વસ્તીના ભાગમાં બીજો નાશ કરી જમીન ખેડવાની શરૂઆત કરી.

મારા પિતાશ્રી અને મગનકાકાએ મળીને ચાર એકર જમીન લીધી. તે બધી એક સાથે ન હતી ત્રણ ટુકડે ત્રણ જગ્યાએ જમીન લીધી. મોટા ટુકડા ટેકરીના ઉપલા ભાગમાં જ હતો. એ ટુકડાના થોડા ભાગમાં ઘાસ સારૂ કરી તેમણે એક મોટો જોરડો જોરડા અને જોરડા સામે દૂર રસોડું ગનાવ્યું. આ જોરડાને કે રસોડાને પાષો ન હતો. સતત વરસાદો લીધે જમીન ભેજવાળી રહે, એટલે ધરની બોય બહાર રાખવાતી જરૂર હતી. દિવાસ ચણી તેમાં ચાર ફૂટનું પૂરણ કરી ધરની ભોંયનું તળ જીવું લે તો પણ નીચેનો ભેજ ઉપર સુધી પહોંચે. આથી આખું ઘર ત્રણ ત્રણ ફૂટ છેટે નાખેલા ચાલકા પર ઉઠાવ્યું હતું. ફૂટ ફૂટ બડા અને છએક ફૂટ લાંબા ગોળ ચાંબાના જમીનમાં ત્રણચાર ફૂટ જેટલા ઊંડા ઉતારી અડીથી ત્રણ ફૂટ

જીપર રહેવા દીધા હતા. એવા ચાંબલાની દત્તે ઉપર ખીલાથી ચોરસ વળાઓ જડી તે પર પાટિયાં જડી લીધાં હતાં. આમ લાકડાની ભોંય ચલાયી બેજ અને ઠંડીને લીધે જીપજતી માંદગીમાંથી ગણુ બચાવ થતો હતો. ચાંબલા પર જરેહી વળાઓને આધારે જીભી વળાઓ જડી લઇ તે પર પતરાં જડી ઠોકા દીધાં હતાં અને માથે ફરી પાટિયાની ઝન કરી તે પર પતરાં જડી ડાખરું બનાવ્યું હતું. ભોંતોમાં કાચની ગારીઓ પણ મૂકી હતી. આમ ઉપર નીચે પાટિયાં હોવાને લીધે જાણુની પતરાની ભોંતોને ત્રાસ એણે લાગતો હતો. સાધારણુરિતે એ ઝૂંપડા જ કહેવાતાં, પણ મને પાકી ઈંટાના બંગલા પણ એ મકાન કરતા કદી સાસા નથી લાગ્યા. મથાળે નળિયાં હોત અને જાણુએ કાચી માટીની દીવાલ હોત તો એ મકાન સંપૂર્ણ હતું. જમીનથી એટલે જીવે પાટિયાની ભોમ એ આદર્શ ભોમ ગણાય. એવા કારમા જંગલમાં તો એ વિના વસવું પણ કપડું હતું. ભોમી ભોમને લીધે સાપનો ડર પણ ઇંધક એણે રહેતો. ધરને તળિયેથી દવા આરપાર નીકળી જતી તેથી રોગના જંતુ પણ ત્યાં ધર કરી શકે એમ ન હતું. શીનિક્સમાં વસ્તી વધીને જંગલ જેવું મટયું ભારે કેટલીક જગ્યાએ છે. પથરાઇ, પણ શરૂઆતમાં તો ગધાં જ મકાન આ રીતનાં જમીનયા આદર જ કરવામાં આવ્યા હતાં. ભાના જંગલમાં લાકડું પુષ્કળ એટલે એ સરસામાં સરસા પણ થયાં હશે.

મારા પિતાશ્રી સુખ્યત્વે પ્રેસના લખાણનું અને

દિસાજકિતાવનું તથા વારંવારે સહેરમાં જઈ પ્રેસની બહેરખથેરાં મેળવવાનું અને પેસા ઉપરવવાનું કામ કરતા, અને મગનકાકાં કારીગરીનું તથા મજૂરીનું કામ કરતા. પ્રેસમાં ખીયા ગોઠવવાનું અને મશીન ચલાવવાનું તેમણે દરતગત કર્યું અને થોડા દિવસમાં પાકા કંપોઝીટર (ખીયાં ગોઠવનાર) બની ગયા. પ્રેસમાંથી છુટતાંની સાથે થેર આવી સુતારે સાથે મકાન બાંધવાના કામમાં મંડી પડી તેઓ સાધારણુ સુતાર પણ બન્યા. કરચત ને દથોડી તેમના દાથમાં શોભવા લાગ્યાં. અને ભાષ વતી જમીન કેળવવાનું કામ પણ તેમણે જ વિશેષે કર્યું, અને ખીમ શીનિક્સવાસીઓ એ બેઠાબેઠ પોતાની જમીન પણ સાફ અને ફળદ્રુપ બનાવવામાં આગળ રહેવા મથ્યા. પરિણામે અમારા ધરને બગીચો શીનિક્સના ખીમ કેળવગીયા કરતાં જિતરે એવો નહતો.

આમ શીનિક્સમાં પગ જમાવવામાં અને તેને માણસને વસવા જેવું બનાવવામાં એક વરસ તો પાણી વેગે વહી ગયું. દસેક નાનાં ધર જીલા થઇ ગયાં ને ખીડમાંથી ગામ જેવું બન્યું કે સૌ સાહસિકાએ પોતા-પોતાના કુટુંબને ભોલાવી લાવવાનો નિર્ણય કર્યો. મનકાકા માતપિતાને મળ્યા વિના ત્યાં ગએલા અને તેમને ત્યાં ત્રણ વરસ થઇ ગએલાં એટલે તેઓ માત-પિતાને મળ્યા મારાં જા, મારા કાકી અને મને લઇ જવા રાજકોટ આવ્યા. આણુંદલાજ કાકાએ પણ પોતાના કુટુંબને તેડતા આવવાનું તેમને સોંપ્યું.

(ચાલુ) અબુદાસ જીવનલાલ ગાંધી

જગતના સિતારા

મનજીવનમાં ઉભા પ્રગટવનાર પુસ્તકોમાં જીવનચરિત્રો જેટલી કોઇની મહત્તા નથી, છતાં હજીકતોના ખીચકા જેવા યોગદાણુ અનુવાદો બાદ કરતાં, તેનાં પ્રચલિત ને ચોટલક્ષી મૌલિક પુસ્તકો ગુજરાતીમાં કેટલાં? આશ્ચર્ય પૂરતી ગણીમાંડી હિતિઓ આપણી પાસે છે; ને તેને એ સદ્ભાગ્ય ગણીએ, તો આશ્ચર્ય આપતી એક નવી હિતિને એ કદ્દેજ કરશે ધરે છે.

પાટણના ડૉ. પંડ્યા અવધાસ શુક તરફથી જહાર પડતી 'અભ્યાસશુક ધરિકા'માંથી તારાવેને 'કુમાર'ના માધુકરી વિચારગાં અગાઉ થોડે થોડે આવેરે અપાએલાં રાત્ર સમ્મિલનસાથ, કાર્લમલ અને હોઇડ બર્થોલ્ડનાં જીવનચરિત્રો ભેગને ચાહ હશે તેમને જેવાં જ ખીમ સત્તર મળી કુલ વીસ પ્રેક્ષ ચરિત્રોના આ પુસ્તકને ખ્યાલ આવશે.

'જગતના સિતારા'ના નામે શ્રી કુલાભાઈ મધુરશાહ પટેલે લખેલો તેનો પહેલો ભાગ આઠ આગાની કીમતે પાટણ વિદ્યાર્થીમંડળે જહાર પાડ્યો છે નીસ પ્રેક્ષ પુસ્ત્રોનાં ચરિત્રો તેમાં આવવામાં આવ્યાં છે. સંઘરાએલા ગદ્યા સિતારા સ્વયંપ્રકાશી ના ચરિત્રકાશી છે કે નહિ એ તુલે સવાલ છે; છતાં સૈલીની રચયકતા ને રિપયોની વિવિધતાએ એ નીસે દૂધાં 'ચરિત્રાલયનો' પ્રેક્ષાત્મક તો જણાયો.

દિલ્હીનો મોગલ બાદશાહ હુમાયૂં શેરશાદમાં
હારી પોતાનો ઇન્દ્ર અચાનક ઇરાન અને
કંદહાર તરફ નાસ્તી છૂટા દેતો. ત્યાંથી પછી તેને
પકડી કેડી બનાવવાની શેરશાહે બળ રચી દત્તી. આ
બળમાંથી હુમાયૂંને સહીસલામત અચાની પુનઃ દિલ્હી-
ની ગાદી મેળવી આપવામાં બાગરના નિમકલવાલ
અને બદાદુર સૈનિક બહેરામખાને અમુક સહાય કરી
દત્તી હુમાયૂંએ ગાદી ઉપર સ્થિત થયા પછી આ
સ્વામીભક્ત સૈનિકને પોતાનો સરદાર બનાવ્યો. એ
બહેરામખાનને આ સંવત ૧૬૧૩ના માર્ગશર સુદ ૧૪ના
દિવસે એક બાળકનો જન્મ થયો. એ બાળકનું નામ
બાદશાહે અબ્દુલ રહીમ રાખ્યું. પણ લોકો એને રહીમ-
છાના દેવ નામથી જ ઓળખતા

રહીમછા પોતાના પિતા બહેરામખાન જેના જ
કુશળ ને બદાદુર બંધાયેલા હોવા ઉપરાંત દાનસીલતા,
સત્યતા અને ઉદારતા વગેરે અનેક ગુણો દત્તા તેમના
હિમ્મત્વારિય અને સીધાથી પ્રસન્ન થઇ બાદશાહે તેમને
સેનાપતિનો માનવંત હોલો આપ્યો દત્તો. કહે છે કે એક
વખત રહીમછા કચેરીના કામકાળથી પરવારી પોતાના
અંગરક્ષકો સાથે પર તરફ જઇ રહ્યા દત્તા, એવામાં
એક મલીમાયા હીરા નામના કુંભારે દોડતા આવી
તેમની પીઠમાં લોહની પાચ શેરી મારી, હીરા દનિદ્રા-
ના કપરા દુઃખથી દરાવ્યો દત્તો. એથી એણે શરણે
ચડી દુઃખી ઇન્દ્રનો અંત લાવવા માટે આ કૃત્ય
કર્તું દત્ત. સેનાપતિ ઉપર જેવી બાયશેરી નાખી તેના
જ સૈનિકો હીરા તરફ ધસી ગયા ને તેને ઘેરી લીધો.
પરંતુ રહીમછા પોતે તરત જ તે તરફ પોતાનો કોડો
લઇ ગયા અને હીરાને સૈનિકોમાંથી છોડાઈ ઘેર લઇ
ગયા, ત્યાં તેને પેટ લરીને ખવડાવી તેની સાથે વાના-
લાગ કરી ખરી હરીકત બાણી લીધી, અને તેણે મારેલી
પાંચ શેરીના ભારોભાર સોનું તેને જોખી આપ્યું!
સૈનિકો આથી નવાઇ વામી બન્યા લાગ્યા. તેમને
રહીમછાએ ઉત્તર આપ્યો કે, 'હીરાએ મને પારસ સમગ્ર
લોહનો સ્પર્શ કરાવ્યો હતો માટે એનો બદલો એને
મળવો જ જોઇએ.'

(સંચિત)

અમીરખાં ચીલાણુ

અમે

અમે રમતાંતા ડોકરો ને ડોકરીઓ
અને ખાતાંતાં રાવણની કોકડીઓ

અમે સુડલા લઇને જતાં ખેતરમાં
અને જોનાં બચુડિયાં તેતરમાં,
અને ટોતાં વડાઓને વાવેતરમાં.—અમે
અમે વીણનાં કરાંડાં ને કોકીગડાં,
અને ખાતાંતાં ઘૂણ મહીં ઝોડીમડાં,
અને ચોરનાં વાપરીના ચીલાણડાં.—અમે
અને ચૂર્તા કંધારો ને બોગડીઓ,
અને જાગનાંતાં બીંડીની દોરડીઓ,
અને ચીડવનાં બાભોજી બોગડીઓ.—અમે
અને કેવલને કેવી પળવતાંતાં,
અને શંકરના હાડેનાં ગજવનાંતાં,
અને વીણા ને વેલી બજવતાંતાં.—અમે
અને આંખડીઓ ચડતાં ને જીતરતા,
અને નાગાં તળાવમાં ઘર્ષ તરનાં,
અને મોઢા પર મૂંછોને ચીતરતાં.—અમે
અને રડતા રમળનાં ને રડવડતા,
અને લડતા ઝગડતાં ને બડબડતાં,
અને ખાતા પીતાં ને પછી ઊઘી જતા.—અમે

‘સુન્દરમ’

પતાસાંની માડી

એક સગે કે ઉદરડીને જડ્યાં પતાસાં ને,
ઉદરડી કહે, જડ્યાં માટે માડી કરવા દે;
પતાસાંનાં દાતણ નાખી દ્રાપી એની માડી,
જડ્યા એના માડી ઉપર, ખેંચે એની માડી.
માડી બન્ય દોટ કાઢી!

જનાં જનાં બૂબ જ લાગી, જડ્યાં ખૂંચે પાડે
પણ મા તો ઊંધું ધાણીને ચાગે દોટ કારે;
ખોજને જડ્યાએ જેડે બચકાં બદલા મંડચા,
બચુ રડ્યું એ લાગ્યું; એથી હોશે ખાવા લાગ્યાં.
ઘેર જઇ દેદરડી બુચે; એકલું દાનણ બાળી,
‘બા!બા! માડી વાગી મધ’ કહી જડ્યાં જીંદયા તાડી

રમણલાલ સોની

(મિત્રવાન)

માધુકરી

બાલું ના કં છવન સપણું એક એ તરખાંખી ?
માલું ના કં છવન સપણું એક આનંદગામી ?
ધાડું ના કં છવન સપણું એક એ આશાગામી ?
તાડું ના કં છવન સપણું એક વિશ્વાસગામી ?

—દ્રવિંદર ભટ્ટ

નેગ્રી ફાર્સન

*** નિત્યનવાં ભેખડો ધેરી છવનનો દોખાંચ અનુભવના માં અને હિંમત, આવેશ ને હિંમતો ગ્રહવા હરેક વર' અને ખરેખરવામાં જ ભે જિંદગીની સિન્નત હોય તો તેથી જિંદગી નેગ્રી ફાર્સને માળેથી ગજાવ દુનિયાના લગભગ હરેક આગમાં તે રહી ચાલ્યો છે નિર્વાહ માટે તેણે આશ્ચર્ય ક્રમને કોઈ વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ વહેરેલી છે. પોતાની છવનકથાનું હાલ જ તેણે 'The way of a transgressor' પુસ્તક બહાર પાડ્યું છે. આ જમાનામાં સાહસને દુર્લભ સમજતા હરેક એ વાતી બધા ભેળી છે.

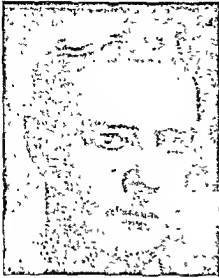
નેગ્રી ફાર્સનનો જન્મ અમેરિકામાં ન્યૂ જર્સી મુકામે રફોલ સોખમ ધસવતા એક ખડતલ કુટુંબમાં થયો. તેનું બચપણ આગડામાં વીતતાં કુદરતીરિતે જ તેણે કુદરતમાંથી જ ખંડ સિદ્ધાંત મેળવ્યું. ખુદસાં ખેતરો ને દોડતા ઝરા, મચ્છીમારી, ઝાવળીઓ અને હરીફાઈની રમતો તરફ શરૂઆતથી જ તેનું વલણ હતું. વિદ્યાર્થી તરીકે એ કોઠા ન હતો, પણ સિદ્ધાંતની સામે મવાની તેને હમેશાની દેવ હતી.

જિંદગી એક જ રીઝ પાછળ પરીવાતમાં તે કત્તી મરચો નથી. પેન્સિલવાનિયા યુનિવર્સિટીની છઠ્ઠેરી રાજામાં જોડાયા બાદ તે તેના ખજારીશમાં પણ જોડાયો હતો. ૫૧ ન્યૂ-યૉર્ક ગયો. ત્યાંની ઔદ્યોગિક કલણને બાવાઈકમાં તેણે છત મેળવી આપી હતી. ત્યાં રહી, એક પછી એક ધણા ધંધા હાથમાં લીધા બાદ તે મેચેસ્ટર ગયો ને ત્યાં એ વર્ષ છળનેર તરીકે કામ કર્યું એવામાં ગાહાણુક શાંદી નીકળ્યું તરત જ અમેરિકન રાજ-વિદેશાઓના આડતીયા તરીકે તે રૂસિયા ઊવડખો ઝારના

અગલના આજરી ગણુ વર્ષોના બનાવો પોતાની આંખ તળેથી કાઢવાનો તેને બહુ સરસ શોકો મળી ગયો. પેટ્રોગ્રાડના વિપ્લવ રશિયનના બાથ હોતો, જરાસરખા હરેકરાકોને પણ જ્યાં રથાન હોય ત્યાં રમશે પહોંચી જતો. પોતાના ખબા ને આપ્રમાણિક આતીશ સાથે તે રાજિના સોહા કર્યું ગયો પણ ઔદ્યોગિક ક્રાંતિએ તેનો ચાલુ ધમો ને બાપિ મુરાદ બુલગાં મેળવી રીધી તે તદ્દન અકિચન બન્યો. આથી તે ખાંડે છંદક કર્યો ને ત્યાં શાહી હવાઈશખાં જોડાયો. મિસ્કરની લડાઈ ને દુરપૂર્વના મોલ્લીકામમાં પણ તે કામગીરી બાળવી ચાલ્યો. મિસરમાં તેનું વિમાન કાપી પડતાં જોઈલી તો સખત ઈજ મચેલી કે બધું વર્ષ સુધી તેને સારવારખાનાનો ખાટલો રોવનો પડ્યો હતો.

સારવારખાનામાંથી છટકા બાદ તે પારિસ પોતાની રખડુ જિંદગીને નિસામો આપતા તે અમેરિકા પાછો આવ્યો. મધ્ય તો મોટરોના નિકેતા તરીકે રહેવાને તેણે નિચાર ફેલો, પણ પાછળથી તે રદ કરી વાન્કવરના ટાપુ પરના એક એકાત-રુબગમાં તે રજોડે બધ વચો. સાહસકયાઓ લખવાની તેણે આઈથી સરખાત કરી તળિયત સુધરતાં તે સિકાગો ગયો ને ત્યાં એક મોટરટૂક કમનિયા જોડાયો. મોટરોનું નેચાણ કરી તે સારો ભેનો નફો મેળવતો ગયો.

એક હિસસ ચાચાનક તેણે પોતાનો એ ધંધો મૂજી રીધો એક વાનું હોડકુ તેણે ખરીદ્યું ને હાતર સમુદ્રથી કાળા સમુદ્ર સુધી સફર કરવાનો પોતાનો ઈરાદો બહાર કર્યો. એ સફરનું ખ્યાન જોવાની કથારમાં લેવા સિકાગોના રેડી ન્યૂઝ પત્રે તેને ટારો ભેજો પુરસ્કાર આપ્યો. જસ, ત્યારથી તે એ પત્રનો ભગતો ખજારખરી જ ગમી રહ્યો જરાસરખો પણ ક્રહાપોહ જ્યાં

ઘડવો કે નરત ત્યાં એ પહેલો નવ્ય! સ્થાલિનના અમલગી રાજ્યાતમા સંસાધામાં, આતર-આરાતિ વળતે મિસરમાં, સ્વાસ્થ્યદગી લડત વળતે માંધીછગી મુલાકાત લેવા વિદ્યમાં, ફાસિસ્ટોગી સત્તામાત્રિ વળતે હાલીમાં, સીનદીન અળવળ વળતે આયર્લેન્ડમાં, પ્રવ્વસત્તાકની સ્થાપના વળતે રજેનમાં અને એવી રીતે ભવાન, આદ્યસિયા, ઝેસારેબિયા, પોલંડ વગેરે પ્રદેશો રખાતે તે ઇન્કેડ આભો.

આવી જ રીતે સારી જિંદગી તેણે સાદસ, આપલ્ય ને મસ્તીમાં થીતાથી, 'The way of a transgressor' માટેને વાણી આપી છે. જિંદગીમાં જે તેણે, નવજુને એનુભવું તેની તેણે રમ્બ્યાત કરી છે; એ પર તરફ અલાવવાનું, નિર્ણય બાધવાનું કે મુશ્કાલન કરવાનું કાગ તેનું નથી.

મનુષ્યને એ સ્વમાનવત શુણ છે કે હરકોઇ પ્રકાર કરતા સાદસ કે શૈયની વાતો તેને વધુ આકર્ષે છે ને પોતાની રિયનિ જેટલા સંભેગે સહી સકે એટલા સંભેગમાં તો એણે સાદસી જિંદગી મુન્દરવાની તેને ધમ્મ હોય છે જ પરંતુ નેગી ફાર્સ જેણે જિંદગી તો સાદસકયાકરિમાંના થે બાહુ થોડાઓએ અનુભવી હશે અને એથી થે થોડાઓએ તેનું બધાન આવી ક્રવત વાળીયા રાકય બનાવ્યું હશે અખાડાબાજ, ખતારી, ઈન્નેર, સેસરમૅન, વિગાની, લેનિક, મળીયાર, રિફારી, શોમક એ બધા વેશો બજારી ચૂકોલા ફાર્સન એવો વરંચી પુરૂષ છે જેને મન જિંદગી એ મોજ છે અને ફરેક સન્નેગેમાથી પૂરતો કસ ખેંચી કાઢવાને તેને શોખ છે.

દખખણુ હિંદનું પ્રવેશદ્વાર

*** આખા હિંદમાં શિક્ષણમાં બીજે નંબરે આવતી એની પ્રગતિ, એનું પ્રગતિતન ને એના સાગરતરંગાનું સાંખ-ફર્સન ઢવે તો કાઇ પણ મુસાફરને અનુભવસુલભ થઇ પડવું છે.

સર વણુમખુ વેરીએ જેને 'આશી સમુદ્રની મહારાણી' ગણાવી છે તે કોચીનનું ઢાલમાં જ મુખ્ય બંદર તરીકે ઢાંચાટન થયું છે. ઉત્તર હિંદ, કલકત્તા ને મુંબાઈથી માંડી ભવાન, ચીન ને ઑસ્ટ્રેલિયાના દેશોએ ઢવે રીધા દરિયારસ્તે ત્યાં સિવરીસાથો.

તાડ અને નાળિયેરીથી ઢંકાએવા એ બંદરનું ખરું સૌંદર્ય તો અનાકુલમ પરી જોઇ રાકાય છે. બંદર અને મહાસાગર વચ્ચે જમીનની એક લાગી પરી આવેલી છે જે બ્રિટિશ કોચીન અને મગનવેરી અવધા તો નેદીન કોચીનને નામે એળખાય છે. એની આસપાસ લોકગીતો વાતા ધૂમતા દેશીગોની હોડીઓ ને પધાદ-ભૂમિ તરીકે રહેલી રહે ની ઘરા આયમતા સૂર્યના પ્રકાશમાં અગળ મનોહર દરય એણુ કરે છે.

કોચીન પહેલેથી જ પોતાના સોળમી સદી જેટલા પુરાણુ સંત કાન્નિસરના દેવજ માટે પ્રખ્યાત છે. હિંદમાંના ઔન્લિકનેનું એ ન્દામાં ન્દાનું માર્ગવાનું રચય છે. ૧૭૨૨માં એ બ્રિટિશોના તાબામાં મધુ એટલે દેવળના પ્રાંત્યુમાં પોર્ટુગીઝ અને કસ અફસરોની કમી આસપાસ નવી કિંપાલો બાંધી લેવામાં આવી છે.

કોચીનનું એનું જ મહત્વનું બીનું રચય કસ પદ્ધતિએ બંધા-એનું સફેદ ધડકીઓનું સાવનેગો છે. અંદરખાનેથી એ પ્રખળ કાઠકયાળભર્યું છે ન્દા ચીનાઇ પત્થરોથી તેની ફરસખી બનાવવામાં આવી છે. તેમાં પેન્ટેલ્યુક અંકિત કરેલા ખેતો હણુ સુધી બજારી રાખવામાં આવેલા છે.

આ સફેદ ધડકીઓ પ.સે કોચીન રાજ્ય તરફથી મલેલા હકોનું તાબાવય છે જે તેમના પહેલા વસાહતી મેસકે રજિનને આપવામાં આવેલું તેજો પોતાને મુરોપીયન કોલાદના મણુને છે ને રવાન ધડકીઓ કે જેઓ પોતાને ઇ. પૂ. ૧૨૭૬ થી ૧૨૫૬ સુધીના આસીરિયાના રાજ સાલમાનેઝરી છોતરી આવેલા મણુને છે તેમની સાથે મુદ્દલ વ્યવહાર રાખતા નથી.

કોચીન મૂઢી આગળ વધતાં એક બાણુ કોચીન રાજ્ય ને બીજા બાણુ ત્રાવણકોરની હદ સકે થાય છે. કમ્પ્યુટિબળના પ્રદેશોને સ્વાયત્તિક એવી વનસ્પતિની વિપુલતા, ચીની દળજ સ્થાપત્ય અને હરેક વતનોની સ્વાયતતા કાંઈખણુ મુસાફરનું સ્થાન ખેંચા વિના ન રહે ત્યાના વતનોએનો ખુસમિનનર અને સફેદ પરિધાન થળ આકર્ષણુ જગાવે છે. કાંચા ધડકી મટેશો ને હોડકાંથી એળગી રાકાય એનો નાની નાની નદીઓ એ પ્રદેશને કસ એર સોન્દર્ય બોધે છે.

કોચીન અને ત્રાવણકોર એ હિંદમાંના દેશી રાજ્યોમાં ખૂબ પ્રગતિશીલ રાજ્યો ગણાય છે. આખા હિંદમાં શિક્ષિતોનું પ્રમાણ ન્યારે માઇલી ૨૨ આવે છે ત્યારે આ રાજ્યોનું અનુક્રમે ૧૭૩ ને ૨૭૬ આવે છે. બંનેમાં ખ્રિસ્તીઓની વસ્તી મોટે ભાગે છે ને તેનુ કારણ, ઠેક એથી સવિથી ત્યાં થકોલા ખ્રિસ્તીધર્મને પગપેસારો છે. દખખણુના એકાન જેવા એ કોચીનમાં બીનું જ બુલાય એનું તો ધણું છે, પણ એ સોમાં થે એના કિનારાની દેરી પર સામરતરંગાનું સાંખનર્તન તો અગર જ છે. ('દિંદુ' પરી)

દુનિયા હજીયે ખાલી પડી છે!

હાલ પારંપાર આપણી પાસે એ વાત રહ્યું કરવામાં આવે છે કે દુનિયાની વસ્તી પુષ્કળ વધી મઠ છે ને થોડા જ વખતમાં વસ્તીની સંકટરાના સવાલને સામનો કરવો પડવાનો!

એકાદ દુનિયાના અમુક ભાગોમાં ભેદભેદે તે સ્ત્રી વસ્તીનું પ્રમાણ વધ્યું છે, પણ તેથી માણસને એ દુનિયા સાંકડી પડે છે એમ તો ન જ કહી શકાય. કાળો માઇક્રોના વિસ્તારમાં હજી દુનિયામાં અણવસાએકા છતાં કુદરૂપ એવા અનેક પ્રદેશો પડ્યા છે જે બિવિધના વસવાટની સાથે ભેદ રક્ષા છે.

થોડાં વર્ષો પહેલાં ઉત્તર મેંચુરિયા ને ઝોંગલિયાને માત્ર પહાડો ને વેરાનોની જ ભૂમિગિજાનામાં આપની રક્ષાએનાજ ઉત્તર એશિયાને પાર કરતી સાઈબીરિયન રેલવે બાંધી ને નવા ને નવા મુસાફરોએ ભૂમિની મુશકાત લેવા માંડ્યા તેમજે ભૂમિ કે એ ભૂમિમાં દુનિયામાં સર્વોત્કૃષ્ટ પાન પાકી શકે છે; ભૂમિની એ ભૂમિની બનાવરી દ્રઢ બનાવે છે અને જ્યાં ને તેથીથી લઈ દેરે ને માણસોના ધોરણમાં એ કામમાં આવે છે એ રોશાયોનિસ પણ ત્યારે જગતની ભૂમિમાં આવી, પાણી સોધી કઢાઈ ને માટીનાં ડુંપડાંઓને બદલે ઢાંચે તેનાં સોદેરોના વિસ્તાર બીનની રિવાસની યે પૃથ્વી પાર વિસ્તર્યો છે.

કેવું જ આવ્યારે વેરાન પડેલા સાઈબીરિયાનું કાં ન જ ને તેની ભૂમિ કોનેકા એટલી જ કુદરૂપ છે જનિતેમા તે તેની સંપત્તિ એથી યે વધી જાય છે. ઉમારની સાકા ને ત્યાંની નદીઓમાં માછલાંની સંખ્યા પણ એટલી જ વિપુલ છે આવ્યારે તે માત્ર દેશનિકાલેથી વસાએકાં જડાંખડમાં શહેરો જ ત્યાં છે. તેની ભૂમિ ને કંટાલાક ભાગોનાં કલામાળી એટલાં તે સરસ છે કે બેકલ સરોવર અને મુરલ પર્વતો વચ્ચેના પ્રદેશ જ એટલામાં એકાદ ફસ હાળની જનસંખ્યા સહેલાઈથી ગિણતરી શકે. બિવિધમાં કદાચ એ બીજું કંઈક પણ બની રહે.

કંઈકમાં પણ આવ્યારે છે તેથી ચારમળી વસ્તી ગણી શકે એટલા પ્રદેશ ગિયાબાન પડ્યો છે. દર ચોરસ માઇલે છે જ જાણની વસ્તી ધસવતાં. યૂ. ફોર્ડેઈડનું પણ એવું જ છે, અને આફ્રિકાના બહોળા પ્રમાણમાં આત્મ રહેલા પ્રદેશો તરફ તે હજી નજર પણ નાખવામાં નથી આવી.

છતાં જનસંખ્યાના વધારાની બૂમો વધી જાય છે ને આપણે પણ તેમાં આંધળો સાથે પૂરાતીએ છીએ આપણી તો એ કમળખતી જ છે કે હિંદીઓ તરીકે આંધે પગ ઠેરવવાનાં થોડા જ આપણને નથી મળતો. કેવા ને મુગાડાના વિસ્તારોના વિસ્તાર વસ્તી વિદોહા પડ્યા હોવા છતાં આપણે પ્રગટ્ટેલાં ત્યાંથી નિર્મૂળ કરવાના પ્રયત્નો ચાલુ છે, ઓસ્ટ્રેલિયા આજે માત્ર ચોરસ માઇલે છે જ માણસની વસ્તી ધરાવે છે, હવા હિંદીઓ માટે ત્યાં અપકાસ નથી. દક્ષિણ અને મધ્ય અમેરિકામાં યે એવું જ છે, આપણે માટે પગ મૂકવાનું કપાયે ટેકાવું નથી. મહાયા સુદામાથી યે હિંદીઓને પાછા કાઢવામાં આવ્યા છે ને?

દુનિયામાં તપ્પો બૂમો પાડે છે કે જનસંખ્યા વધી પડી છે. એમાં પૂરતી એ સાચી વાત છે ને એનો સાદ પણ તેમજે અણત્યાર કરી દીધો છે: નવાને મંચુકોના લઈ લીધું, ઇસિએ હજારોનીમા હજમ કર્યું ને જર્મનીએ થોતામાં સંરચાન પાછાં મેળવવાની એકાદ ઇલાકી છે. આપણે પણ જનસંખ્યાના વધારાની પાછાંથીએ હોદાહાર કમળાત કરીએ છીએ, પણ ત્યાં એટલી વર્ષમાં જમણી મજેલી આપણી વસ્તીના બારને આજમુદી થી ઉકેલ આવશે?

(પૂર્ણાવ)

—અસોક હર્ષ

નાગધણીખાવાળી ખેડીઆર

આરે તરફ થીયા લેવા ટેકાઓની કાટમાળ, પાસે જ કચેલાલી વાંકચૂંકા રમ વહેલુવાળી માણેશી, બંને કિનારાં પરની લીલીકમ થતા, ને પશ્ચિમોના મધુર કિલકિલાટ 'નાગધણીખા'ની પહેલી જ મુલાકાતે અમને ભણે આપકારી ઊઠ્યાં.

નાગધણીખા માનમરથી આવ્યારે થીહ માછલ ધાય. તબાન ટૂંકાવે મારફત જઈએ તો લાડી રહેને બેઠરી પડી બાકીનાં પણ માછલ પથે જવું ભેદએ, ત્યાંની ખેડીઆર માતાના દર્શન કરવાની અને ત્યાં એકાદ ઉભળી કરવાની અમારી સંખ્યા કાળની છચ્છા હતી ને તે પાર લાવવા સંખ્યારે એક બાકીરો માટે કરી અમે કોણ નીકળ્યા હતા.

ખેડીઆર માતાનું મંદિર આંવાનાંકલા નચે એક સાલ અણેલા થોતરા ઉપર બાંધેલું છે. પાસે એક કૂતો અને મંદિરની પાછળના ભાગમાં મહત તથા યાત્રાળુઓને બેઠરાવા માટે ધર્મસાળા બનાવેલા છે.

અમારો અવાજ સાંભળી મહત બહાર આવ્યા બારાં પાબાને સણવા સતત વાગ્યે પછા આવવાનું કહી માનમર તરફ સ્વાના કર્યો અને અમે બધાએ ધર્મસાળામાં ધામા નાખ્યા.

ત્યાંથી દેખતા મહત પણ ચાલુ જગાનાને ઓળખતા હોય તેમ લાગ્યું. ટુરત જ એમણે એક માણસને બોલાવી ખસેલા જ. અમાથી દ્રઢ લઈ આવવા કહ્યું અને બીજાને જડપથી આ તૈયાર કરવાની સૂચના આપી, પોતે અમને માતાનું જમકારની પાતો સંભળાવવા બેઠા.

મહતની આ પીધા બાદ રોહાક-પાણીની સગવડ કરી અમે તરત જ નહાવા ઉપડ્યા દેખાવમાં નાની એ માણેશી નદી આ સ્થાનને રમણીય બનાવવામાં તેથી વધારે હિસ્સો અર્પેતી જણાય. ધણીખા ગામનો પાણી-સોરડો પણ અહીં જ આવેલો છે. પાંચ છ કૂદ ઝીડા એના પાણીમાં નહાવાની જોર મળે આવી.

સ્નાનથી પરતરી ઉભળી પણ આનંદથી બિનથી. બાદ થોડો વખત આરામ લઈ, સહેજ તડકા નમ્યો એટલે સૌ ફરવા માટે નીકળી પડ્યા કેટલાકે નદી કિનારે દેતી ઉપર આંખાના છપકા નીચે બેસી વાતો કરવાનું પસંદ કર્યું તો કેઈએ અહીંતરફે જતકી કંઈતરતું અવધોગ કરવાનું વિચાર્યું.

આમરે કપારે જુનું એનો વિચાર કરતાં થોડે દૂર ચાલ્યા એટલામાં એક ગોવાળ ઓઢરો આગારી પાસે આવી ઘોલી બેઠો, 'શેઠ, હાલો મારી સાથે; હું આ બધા હંમસા તમને બતાવું.' બેઠાનાં લૂગડાંવાળાને આગળ આ હમિયાં શેઠીઆ જ ધારે છે.

આ ઓઢરા સાથે ફરતા જવા-અમે ત્રણ જણ તેવાર થયા. થોડે દૂર ચાલ્યા ત્યાં એક સીધો કસ્ટવાળો અને લગભગ પચાસેક ફૂટ ઊંચો, નદીના કિનારા ઉપર જ આવેલો એક ટકરાં ભેઠ તે ઘોલી બેઠો, 'જુઓ! આ ટકરાં ઉપર તમે ચડી શકવાના?'

ટકરાં હાથે, સીધે અને કાચા પત્થરની કાંડરીઓ વાળો હતો નીચે ભેઠએ તો નદીમાં બેંસની પીઠ એવી કાળી શિલાઓ અને પાસે કાટાવાળી હાથલા થેરની વાડ આવેલી હતી જુએ થઈતા એ લપસી પડીએ તો સીધા આ વાડમાં અને હા તો એ નદીની શિલા ઉપર. પછી શું બને એની કલ્પના જ કમકમાડી ઉપજાવે તેવી હોવાથી વિના કારણ એવા ટકરાં ઉપર ચડી ભેખમ વહોરી લેવું એ અમને ન રૂઝું.

'બસ, આટલામાં શિ મત હારી ગયા?' કહેતાકને એ ઓઢરાએ અપાઠાબધ કેડ નાંધી લીધી અને 'ભેઠ લેએ દો કે?'

એમ કહેતામાં તો એ અર્થે ટકરે પહેલો જવા આપ્યો. હુમસા ઉપર નહોતો ચડવાનો રસ્તો કે નહોતી કેડી છતાં પત્થરની એક અણી ઉપરથી બીજી અણીએ અને કચ્ચિત ઝાડનું મૂળિયું, કાપળી કે ફૂંક આવવું તે પડી ભેટભેટામાં સહેલાઈથી એ ઉપર ચડી ગયો અમને તો એ ભેટા, મરીનખી ને સાહસ ગામડાંમાં જ જઈ બસાવા હોય કામ લાગું.

એ ઓઢરા સાથે એટલા ટકરા ખૂંટી જવાય તેટલા અમે ખૂટ્યા; નીચી નજર કરતા આણે ચડવું અપ્રતિમ સીન્દ્યે ખૂનખૂન નીરખ્યું અમને લાગ્યું, આટલો બધો હંમસા રસ્તો પસાર કરી છેવટ આવા નિર્જન રથએ આવવામાં અમે ખૂબ તો નહોતી જ કરી. એક ટકરા ઉપર નાચેવના તથા બીજા ટકરા ઉપર નાગનાથ મહાદેવનાં ફરોન કર્યા બાદ અમે ઉતારે પડ્યા ફર્યા. સાંજના સાત થયા આજ્યા અને મોઢરનું હોળું સભળાયું 'નાગધણીઆણી બોડીઆર માતાની જય' બોલાવી અમે બટારામાં ચડી બેઠા કે વહેવું આવે બાવનગર!

—દેવજી મ. ઝાંઝડિયા

અવાજની અસર

*** અવાજની કર્કસાથી તમે ત્રાસતા હોશો, પણ એનું આ આમાનુષીયલું તમે કહી વિચારેલું?

આ યુગ જ અવાજનો છે. દારણ તે યંત્રોના યુગ છે જમીન, પાણી, હવા ને જમીન તળે પગ્ગ બધે અવાજ જ પુરવીને આંતરી રહ્યા છે.

અને અવાજની એ બંધકર લાલુ છે કે આપણે તેનાથી છૂટી શકતા નથી. આંખને ન ગમતા દરેક સામે આપણે

આંખો ગાંધી જઈએ છીએ પણ કાગોને ન ગમતા અવાજે સામે આપણે તે બંધ કરી શકતા નથી. આંખ માટે આપણને પાંખ પણ છે, પણ કાન માટે તેનું કશું ઢાંકણ પણ નથી.

મહેરેની સાથે જ વજ્રેસાં વાહનો ને યંત્રોના અવાજે આપણને મનભંગનો થાક ઉપજાવે છે એ તો હવે સાબીત થઈ ગયું છે; એટલું જ નહિ પણ શરીરના પ્રયત્નક ક્ષેત્રમાં પણ તે મંદતા આણી દે છે. કર્કસ અવાજથી શરીરના એકેએક ભાગને અસર થયા વિના રહેતી નથી.

આ કારણે શહેરોમાં બહારનાં મગાણુ વધતું ભવ છે ને કાન તથા આંખની સુકારચના એક જ સધાને રહેલી હોઈ, આખો ઉપર પણ તેની અસર થયા વિના રહેતી નથી.

હાલ આપણી સંસ્કૃતિની અંતરચના જ અવજય પર નિર્ભર થયેલી ગણી આપણે દિવસને બાજે ઉપજતા અવાજોની વિપુલતા જતી કરીએ; પણ શરત કે જ્યારે પ્રયત્નક ક્ષેત્રનું કામ પૂર્ણ થયેથી ચાલવાનું હોય છે ત્યારે તો એ ચાલુ રહેવા દેવાનું આમાનુષીયલું આપણે ન વહોડવું ભેઠએ પ્રસાદ રાત્રિની ઘસઘસાટ છાંવેનો એટલો હાલ પણ રહેવા ન પામે તો આપણી ધૃષ્ટ સંસ્કૃતિનું મૂલ્ય શું? (૫૫ હેરા)

દુનિયાભરમાં

*** દુનિયાનું જગ્યામાં જસુ રિખર એવરેસ્ટ ને જાડામાં જોશે દરિયો ફિલિપાઇન્સ પાસે પાસિફિક મહાસાગર છે, એવાં બીનિક સરેયો તો આપણે કલાચ નજીવા હાથે પણ પ્રયત્નશીલ મનુષ્યે કદ, વજન વગેરેની ને નવી સીમાઓ બણી કરી છે, તેમાંની આપણે કેટલી ભણીએ છીએ? એવાં કેટલાંક તરેથી આ નીચે ઉતારેલા છે.

દુનિયાનું જગ્યામાં જસુ મક્કન ન્યૂ યૉર્ક શહેરનું એવાયર સ્ટેટનું છે, જ્યારે નાનકમાં માનું શણી મેરીનું 'લીંગશીનું ધર' છે.

દુનિયાનું નાનામાં માનું એનિગ્ન બીલ નાનાના ઇજનેરનું બનાવેલું છે. તેનું કદ એક ઇંચનું ને વજન પા એંસ છે.

દુનિયાના મોટામાં મોટા દીવા વિખાનો માટે બીબી ક્રેડી રેપેરી સર્વેલાઈટો છે જેમનો પ્રકાર સૂર્યના પ્રકાર એટલો હોય છે; જ્યારે નાનામાં નાના રબ્બરની નળીમાં દર્શીના મજાની અંદર ઉતારી રાખ્ય એવડા છે.

દુનિયાનો જગ્યામાં જસે માલુસ 'આયરિસ રાસસ' તરીકે જાણખાતા એ 'આયન મઈક્રોસકોપી લેખાતો. પણ હવે અમેરિકાના ફોર્બર્ટ વાડેસા તેને પણ દોઢ ઇંચ ટપી ભય છે વાડેસાની જિયાઈ છે સાત ફૂટ ને સાડા આઠ ઇંચ.

દુનિયાનો ખારેમાં ખારે માલુસ એક ફેલિફોનિયન છે એનું વજન ૭૮૭ રતલ છે, જ્યારે દુનિયાની ભડામાં ભડી બ્યકિટ અમેરિકાની એક વિનોદસાગમાં કામ કરતી 'વિલ્ડસ આલ્પાઈન' છે એનું વજન ૭૦૦ રતલ છે.

દુનિયામાં આજ દિવસ સુધી સમજાએણી બજારમાં જળરો અવાજ ૧૮૮૩માં સુંગની સામુદ્રીયોનાં ફરેલા કેકોરિયા

મત્રાયામુખીનો હતો, જે વડુ દ્વારા મધ્યક મુખી સંત્રાળાએ હતો; પણ માણસે હવે એનું નાનુકડાં નાનુકડું થવું જનાયું છે કે કુળની અંદરના કીડાનીં હીલચાલ તો શું પણ માણસનો કાન કરી ગ્રંથી જ ન સકે એના રોકડના ઢોલ લાખીની લાખા આંટોલનો કપલવનારા ચાવાએ પણ તેથી સાંસળી શકાય છે.

દુનિયાનું નાનુકડાં નાનુકડું એનુંર ઘેંઘૂમ ટપુલ છે એથી રોકડના માત્ર છ પરમાણુઓ જેટલો નીજબીનો મત્રાદ ધણુ મારી શકાય છે ન્યારે એટલામાં મોટું એનુંર પાસાડેના પાસેની માઈન્ટ વિદસનની વેધસાળા છે એથી ૩,૦૦,૦૦,૦૦૦ પ્રકાશવર્ષો જેટલી વિશ્વની દૂરાગ દૂરાગ નિદારિત્રિ પણ શોધી શકાય છે.

(રિટ્ નિરસ)

કિંવનાઇનનું અચાબરિયું દુશરી ઔપધ

એમ માનનારાં આવે છે કે મેંરિયા માટે કિંવનાઇન એનું અસરકારક કાષ્ટ પણ ઔપધ દુનિયાનાં નથી.

પણ આણુવેદમાં કિંવનાઇન કરતાં પણ ઘણી સારી અસર કરનાર ઔપધો છે. તેમાંનો એક પ્રયોગ આ નીચે આપીએ છીએ. આ પ્રયોગની શોધ ફિલ્ડીના પ્રસિદ્ધ હૃદયી અજમલખા સાહેબે કરી હતી; અને અમે યાતે ઘણાં ફર્ફોએ પર અજમાવી નેઈ ખાતરી કરી છે. આ દવા કિંવનાઇન કરતાં પણ સારી અસર કરે છે અને ઘણે બાજે એક જ દિવસમાં વાવને નાબૂદ કરે છે. બળી તેનાથી કિંવનાઇન એની ખરાબ અસર થતી નથી. એકદું શકિતમાં પણ વધારો કરે છે.

પિત્તમાપડો દસ તોલા લઈ તેની ઉપરનું લાલ ફેતલું કટી નાખવું. પછી તેને નેપોને એની બાજબાજાં ગંધિયા (લેન્ડફેન્જ)ના મીઠાં લેવાં. ઝંડેની ઝીણી વૂધી કરી ઘોડા પાણી સાથે નાટી એકેક લાલની ચોળીઓ બનાવવી.

તાપ ભરાવાના વખતથી છ કલાક પહેલાં મોઝ માણસને એ કે પ્રણુ ગોળીઓ પાળી સાથે આપવી. એનો જ રીતે બળે કલાકને આંતરે ત્રણ વખત આપવી

ઘણે જાતે પહેલે જ દિવસે લાલ જોતો રહેશે. કળજિયાત હોય તો એરિયું અગર ખીટ દવા લઈને પહેલે દિવસે પેટ સાફ કરવું નેઈએ

તાપ આવવાના દિવસે સાંધણુ કરવી નેઈએ.
(દિનકર)

—વેદ ગોળીગય ગ્રન્થ

ખરફનું ઉચ્છ્વાતમાન કેટલું ?

જારફ કુપર થર્મોમીટર મુજતા પારે શૂન્ય ઉપર જ આવે એ મા. યના ખરી નથી. જારફનું ઉચ્છ્વાતમાન શૂન્યથી ઘણું નીચે જઈ સકે છે. પરંતુ એકામી જવા જારફનું ઉચ્છ્વાતમાન શૂન્ય રહે છે અને તે તમામ જારફ એજળી બધે ત્યાંમુખી શૂન્ય જ રહે છે. જારફ એકામી મવા વડી તેનું ઉચ્છ્વાતમાન વધવા લાગે છે. આ જ પ્રમાણે હાલમાં પાણીની વરાળ થતાં ઉચ્છ્વાતમાન સો અંશ ઉપર આવે છે તે પાણીનાં ધીધાં વરાળ યદ્ બધે ત્યાંમુખી એટલું જ રહે છે. વરાળને વધુ તરમ કરીએ તેમતેમ તેનું ઉચ્છ્વાતમાન વધતું જાય છે. (સુશિખાન)

સિદ્ધક: પટલન એકચયન છે કે બદુચયન, રમુ?

રમુ: ઉપર એકચયન ને નીચે બદુચયન, સાહેબ!

જ

સિદ્ધક: ઊઝાંઓ, કાલે પ્રોફેસર પાલીયા થંદે ઉપર વ્યાખ્યાન આપવાના છે તમારે બધાંએ તેમાં હાજર રહેવાનું છે.

રમેશ: હું નહિ આવી સકું, સાહેબ!

સિદ્ધક: કેમ, શું વાકો છે ?

રમેશ: મારી બા અને એટલે દૂર મુધી ન મોકલે!

જ

વજીએ હવે પ્રતિવાદીની કલટ તપાસ થેવા માંડી: 'અને તમે કહો છો કે આ હસ્તાક્ષરો તમારા નથી?'

'ચાક્કસ એ મારા નથી'

'ત્યારે તમારા હસ્તાક્ષરને મળતા છે, ખરે?'

'ના સાહેબ.'

'વાર, ત્યારે તમારા હસ્તાક્ષરનો કોઈ નમૂનો દેખાડી શકો?'

'ના સાહેબ.'

'કેમ એમ?'

'કાણુકે મને સજાતા જ નથી આવડતું!'

જ

કોઈ ન્યાયાધીશને કોઠાદ તોફારાળો હતો. ધણી રકચક પછી એક જાણે મહિનાના આલીરા રૂપિયા ઠરાવતાં બોલ્યા: 'વાર, આલીરા રૂપિયા અપવા મોંડ દિવસ!'

જ

એક મિત્ર: પેલો ચિત્રકાર વ્યક્ત છે તારે દોસ્ત છે ને ? બીલે: હા, હતો પણ એક દિવસ એણે મને તેના ચિત્રો કલાં લાગે છે એ પૂજાની મૂર્ખાઈ કરી ને મેં તેને જવાબ આપવાની મૂર્ખાઈ કરી ત્યારથી એ દોસ્તી વૂઠી અઈ છે.

જ

એક વળા એક રસિયન અને એક અમેરિકન એકા થઈ મવા ને જોતજોતાના દેશમાં પડતી ઠંડીની વાત કહવા લાગ્યા. રસિયન: અમારા દેશમાં એટલી ઠંડી થતે છે કે કીટલી-માથી બહાર દેશમાં પાણી ધણુ ઠરી જાય.

અમેરિકન: અરે, એકા શું ? અમેરિકામાં તો મેં એક બહક પરથી લેખને ફૂલો નેએલો તે ઠરીને હાથમાં જ લટકી રહેતો. રસિયન પણ સુઝવાકર્ષણને નિવામ તેમ ન થવા દે. અમેરિકન: અરે, એ નિયમ ધણુ વાર, ઠરી ગયો હતો!

જ

સિદ્ધક: (નિસાસો નાખતા) આને મારો નાનો સાઈ થોડે ચડી સીંગમાં ફેર મ ગયે ત્યા થોડો તેને પટકોને નાસી ગયો. અને એને સજાત થોડ લાગી.

વિદ્યાશ્રીઓ: (એક સામરા) સાહેબ, અમે થોડો પાડી લાવીએ ?

આપણે પોતે

એક ક્લાકમાં આપણા હૃદયગાથી ૫૪૦ રતલ લોહી
પસાર થાય છે.

જ

આપણાં ફેફસાંમાં કુલે ૧૭,૪૦,૦૦,૦૦૦ હિંદ્ર અથવા
કોઈપણી જો હોય છે, તે વધીને ફરી પાથરવામાં આવે તો
આપણા સારીથી ગ્રીસમણી વધારે લંબાઈ જાય છે.

જ

આપણે દરરોજ ચાર લાખથી સાડા છ લાખ ચોરસ
ઇંચ હવા શ્વાસમાં લઈએ છીએ.

જ

આપણા પ્રત્યેક વાગનું એકદર આયુષ્ય પાંચ વર્ષનું હોય છે.

જ

દર એક સો દસ દિવસે આપણા નખ આખા નવા
આવે છે.

જ

આપણે હવા વગર બધામાં વધુ પાંચ મિનિટ, પાણી
વગર એક અઢવાડિયું ને નિંદ્રા વગર દસ દિવસ ચલાવી શકીએ.

જ

પાંચ વર્ષ સુધી સતત યોગ્યા કરતા આપણી નેટલી
રાક્તિ ખર્ચાય તેટલી રાક્તિથી ૨૫ વૉટનો વીજળીનો દીકો
એક મિનિટ બાળી શકાય.

જ

આપણને સાચુ પડતા રોગોમાં વધુમાં વધુ મોત તીવ્ર
જ્વનારા હૃદયના રોગ ને બીજી નગરે કંન્સર આવે છે.

જ

આપણામાં દર પાંચ હજાર માણસે એક જ માણસ સતાણુ,
ને દર દસ લાખે એક જ અંધ હોય છે.

જ

આપણી બૂમ વધુમાં વધુ સોળ સો ફૂટ જાયે સંભળાય છે.

જ

આપણા મગજના ૧૨,૦૦,૦૦,૦૦૦ કોષો છે,

જ

આપણા વાળની સંખ્યા સરેરાશ ૧,૧૦,૦૦૦ હોય છે.

જ

આપણે ચીડાઈએ છીએ ત્યારે ચહેસના પચાસ રંગાયુ-
ઓ સંકેતવાય છે.

જ

આપણા ફેફસાં દસ પિન્ડ હવા બારે છે છતાં આપણે
ઉપયોગમાં છ જ પિન્ડ લઈએ છીએ.

જ

આપણા આસુમાં ૯૮૪ કામ પાણી ને ૧૬ લાખ મીઠું
હોય છે.

જ

આપણા સારીરનો અરવા ઉપરાંત બાગ પાણીનો જાનેલો છે.

જ

આપણામાંથી બુરા વાળ વાળા માણસો વધુ છત્રનારા
હોય છે.

જ

આપણે આપણા વજન કરતાં સરેરાશ અઢી ગ્રામું ઊંચકી
શકીએ.

આપણી પૃથ્વી

આપણી પૃથ્વી જેમ કરતી નય છે તેમ સૂર્યથી છેડી
ને છેડી થતી નય છે ને એની અતિ ધણુ ધરતી નય છે.

○

આપણી પૃથ્વીને બીજીને ધણુ એક વડે છે ૪૦૦થી ૫૦૦
ફૂટ પહોળાઈનો એ કકડો સેફ્ટે સાડા ત્રણ માઈલની અંતિમે
પૃથ્વીની આસપાસ ફર્યા કરે છે.

○

આપણી પૃથ્વીના જતાર દક્ષિણ ધ્રુવના બે ઊંડાઓમાંથી
સામસામે અદ્યય પ્રવાહ વહાં જ કરે છે.

○

આપણી પૃથ્વી પર દરનું કલાણુ દર ચોરસ ઇંચે પેણુ
પંદર રતલનું છે.

○

આપણી પૃથ્વીનાં અટીસો વાસ એટલે એકલા ને નાના
ત્રદ પૃથ્વીનો એક દિવસ!

○

આપણી પૃથ્વીના એક ચોરસ માઈલ પર પડેલા એક
ઇંચ વરસાદનું પાણી ૧,૭૫,૦૦,૦૦૦ ગેલન થાય.

○

આપણી પૃથ્વીના ધરીય ૨૪,૨૦૩ માઈલનો છે.

○

આપણી પૃથ્વી પર જતાર કરતાં દક્ષિણધ્રુવ પર સુદૃઢ
કમ્પ્રેસાન એકું રહે છે, કારણુ તે હિમપ્રદેશ પર આવેલો છે.

○

આપણી પૃથ્વી પરથી વાતાવરણુ બનાવતાં મૂળતત્ત્વોનો
લોખ થતો નય છે.

○

આપણી પૃથ્વીની વય બે અગજ વર્ષની લેખાય છે. તેના
પર સજીવતાનો વિકાસ આજથી ત્રણસોઠાં વર્ષ પર થયો પહેલો
વહેલા માણસને પેદા થયે હાલુ ત્રણ લાખ વર્ષો જ થયાં છે.

○

આપણી પૃથ્વીનું ક્ષેત્રફળ ખીસ કરોઠ ચોરસ માઈલ છે.

○

આપણી પૃથ્વીની ગીસ માઈલ-ગીચેની સપાટી પર ધરતી
કંપોની કસી આસર થતી નથી.

○

આપણી પૃથ્વીને મળતા સૂર્યના પ્રકાશની અંતિ એટલી છે
કે એક સેફ્ટડમા આખી પૃથ્વીની આરવાસ સાત વખત
પ્રદર્શણ કરી વળે.

○

આપણી પૃથ્વીના પેદાશમાં સીંધી વધુમાં વધુ માંદ
એલ્યુમીનિયમ છે.

○

આપણી પૃથ્વી પર સીંધી મોટા ફેરફાર ધરતીકંપથી થાય
છે. તેના કલાકરણુ રૂપે દર્શણુ અમેરિકા ને આફ્રિકા વચ્ચે
ઉપસી આવેલી ૧૩,૦૦૦ ફૂટ સુધીની કચાઈની પર્વતમાળા છે.

○

આપણી પૃથ્વીથી નજીકમાં નજીકના તારાનું ઉદ્ગમન પ્રકાશ
વર્ષ છે.

માણસનાં આંખમાંનું કે અંગૂઠાનું નિરાન દોષ તે તેને ગમે ત્યાંથી જોજીથી સમય છે તેમ થોડાના નાકની છાપથી પણ પ્રત્યેક થોડાની જોખળ થઇ શકે છે. કાનમાં શરતના મેદાનોમાં થોડાકો બદલી નાખવામાં ન આવે તેથી તેમના નાકની છાપ લેવાય છે આથી પ્રત્યેક કાન અદ્વિતીય મનાય છે અને થોડાકોની જોખળ માટે સીધી ચતુર હથેણ તરીકે તે સિદ્ધ થયેલી છે.

મોઢાના રાજા હેન્રી ફોર્ડ એક નવા જ હોયી હાથ ધર્યો છે. દરેક લાખ પૌંડ ખર્ચી તેણે એક ગલીસ કરી છે. એ માલમાં તાલેતરમાં ખૂબ ગર્વિષ્ઠ બનેલા સોથા બીનસમાંથી એક એનું પ્લાસ્ટિક બનાવવામાં આવ્યો છે તેમાંકે જે એલ્યુમિનમનું કામ આવશે મોઢાની ખર્ચાળતા પણ એથી ધરશે.

તમને ખબર નહિ હોય કે રાધામાંથી નીકળતો ઝંસ એ કાલિશમાં કાલિશ આવે છે ને હવે સુદીમાં મુખ્યત્વે તેનો જ ઉપયોગ થવાનો છે. કપડું રમર કે ચામડાં સુધીને તે તોડી શકે છે, ને તેની કાલિશ ખસાર ખીલ કેઈ પણ મેસો કરવાં વખાણે — ૧૪ દિવસ દહાવી શકે છે. તેલિયાં કપડાં પણ એની અસરથી માણસને ફક્ત ચારથી કલાક જ બચાવી શકે છે.

ક્રિસ્તની નવી બંધાએલી સ્કીમર ક્વિન મેરીમાં અઠકૂટા ફોર્ડ ફેડરેશનલ ઇન્ડસ્ટ્રી એક ફેડરેશન સર્વિસલ ઇન્ડસ્ટ્રીમાં સાથે મોઢાવામાં આવી છે. એના પ્રકારના માર્ગમાં કોઈ વડાણ કે સ્કીમર થા નાનો રાખે એ પાન પહાઈ આડો આવે છે કે વરત જ એ કિંજી પહોં વળે છે ને એક બંતનો પડ્યો પાડે છે. પહોં વળતાં કિંજીવા કાણ પસી એ ચંતરાયથી દિશા ને પડવાના અવાજ વસી તેની દિશા નક્કી કરી સમય છે.

દમણના જ ચાર ફોટોગ્રાફરે દ્વારે બની ગએલો એક અકસ્માત કદાચ ફોટોગ્રાફીની દુનિયામાં એક આશ્ચર્યક સમાન થઈ પડે. તેમણે હામક્રમ મોટેલા પ્રિન્ટિંગ પેપર પર ફોટો લેવામાં જ્યાં સફેદ વાવ તેમજ ત્યાં કાંચ ને કાચને ઠેકણે સફેદ વાગ કાઢી આવ્યો એ હામક્રમ દ્વારા કાચે એક બચ્ચું એ તેમણે શોધવા લાગ્યા છે ને એ શોધારો એટલે ફોટોગ્રાફીના બહારી માધ્યમ એવી નેગેટિવ લેવાની ખીલકૂલ જરૂર નહિ રહે.

વિજ્ઞાનના વિકાસ એમને કન્ટ્રોલિંગ સ્થાનલક્ષ કરતો ન્દય છે એમની નામાવસિમાં ચોટા જ વખતમાં વાજાનું નામ પણ ઉમેરશે, કારણકે વિજ્ઞાનશાસ્ત્રે તેના કરતાં અનેક ગળી ગરમી આપી શકે એનો ફિઝીકલ નામનો એક વાચુ શોધી કાઢ્યો છે એનું દબાવે વધારી વજર કોઈ પણ ઉષ્ણતામાન પર એને લઈ જઈ શકાય છે. ચોટલે એ વીતે વરાળ કરતાં એ વધુ ઉપયોગી ને સલામત રહેશે.

સૂર્યનો દાહ જ દેખવામાં આવતો એક કદાચ કોઈકમાં કોઈક ૧૦ કરોડ ચોરસ માઇલનો પર રહે છે. વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર કહેવું છે કે વાતાવરણ અને ગરમી પર તેની ગતિ અસર પડે. તેમાંથી વધુથી નસાળાઓ અને ઘટ્ટી સપાટી મેળવના સારા સારા ફળદ્રુપ પ્રદેશોને બરફના ચીકાનોવાં પલટાવી દેશે ૧૮૬૩ના ફેબ્રુઆરી પછી આને શક્તિસીદ્ધ કરાવે જાવામાં આવેલા નહિ.

યુગેશ્વરના વિધવા બેઠકે શહેર પાસે એક વામડું છે એમાં બધા જ મુકરો આવળા છે. તેઓ બધા ગત મદામુદ્ધના હેન્ટિકે છે અને થોડાની પત્નીઓ સાથે ત્યાં વસે છે.

ઇંગ્લેંડના ચર માલકમ કેમ્બ્રિજે છેલ્લી કેટલીક શરતોમાં કલાકના ૩૦૦ માઇલની ગતિએ મોટર ટ્રાંકી હતી જે ધણીપણ વિધવાઓની જે પછી ન્દય છે.

સહસ્રાના વણમાં તણ સો ફૂટ ઊંચો ફૂલો ખોડતાં તેમાંથી માછલીઓ મળી જાયી હતી. જમીનની ચાર વહેતા પાણીનો પ્રવાહ તેમને બેસી આવ્યો હોય એમ મનાય છે.

સંધિવાના દર્દીના શરીરમાં સોનાના રસના પાતળા પ્રવાહીના ઇન્જેક્શન આપવાનો અખબરો લોડસના એક હાકારે સ્વગતથી પાર પાડ્યો છે.

દુનિયામાં નાનામાં નાની જ. મેસી બ્લકિટ ટુસીઆ બેઠક હતી. ૧૮૧૩માં એ બુ ટોર્કમાં જ. મેસી અને યુષ્ત વર્ષે તેની ઉંચાઇ ૬૬૫ નીચ ઇંચ રહેલી વિખ્યાત દીગ્ધાઇ ટીમ મળે પણ ૩૧ ઇંચ થયો હતો.

અમેરિકાના ખૂબિયમ બોર્ડ નેચરલ હિસ્ટરીમાં એક ચાર આંખો વાળી માછલી લાવવામાં આવી છે. તરતી વખતે એની બે આંખો સપાટી પર જુડે છે, તથા બે બે આંખો પાછી નીચે નેતી આવે છે.

એક ટુવેરિયન પ્રો હસવાના કિસ્સામાં ચાર મહિનાની મહેનત બાદ નાનામાં નાનું ઇલેક્ટ્રિક મશીન શોધી કાઢ્યું છે, એમાં કાચનોમાનું કદ ફક્ત ચાખી નેપડું છે.

ચરમામાં કાચને ઠેકણે ત્રિપાર્શ્વકર્ષી (prisms) મોઢવા-ને નુસલો દાહમાં જ શોધાયો છે. આથી પ્રકારના કિંજી એવો કાઠખૂણી કહે છે કે પગારીમાં પડતાં પડતાં આરામથી ચુસ્તક નાંચી સમય છે.

મનુષ્ય કરતાં ફૂતરાની ચતુરશક્તિ વધુ તીવ્ર હોવાનું જણાવનાર પ્રો. મેલ્ટને દાહમાં ફૂતરાઓ માટે એક સીસોટીની શોધ કરી છે જે મનુષ્યો સાંભળી ન નહિ શકે.

માનવતાની મૂર્તિસમા કદાર હા-
તિમ તાઇને કાઇએ પૂછ્યું 'તમારા કરતાં
વધુ લાયક માણસ તમે દુનિયામાં
જોયા-સાચાજોયા છે ખરો?' જવાબ મ-
ળ્યો: 'હા; એક વાર મેં લોકોની આંદે
મહેમાનગત કરી હતી તે દહાડે સંભળ-
વશત જંગલ તરફ જવાનું થતા માથા
પર લાકડાંનો બાફેલો લઈ એક કડિયારો
મને મળ્યો. આઠલા જાણ માણસો
હાતિમના મહેમાન બન્યા છે ને તું સા
મોટે ત્યાં નાથી ગયો એમ એને પૂછતા
એણે ગૌરવથી જવાબ દીધો: 'એ પેતાની
હાતી પરનો પસરેવો ઉતારી દેશ્વો ખાવ
છે તેને વળી હાતિમને ત્યાં જવાની રીત
જરૂર?' (અ.૩.૧૨)

અનેકાર્થો રાખે: આરે=પાર, કિ-
નારો; પાર, ઉડે; માર્ગ, છૂટવાનો ઉપાય;
પેડાનો નાસિથી પરીધ પર્વતનો કંડો;
બાણનો કળાળો, ઘુના અને રેનીના
ગિશ્મણના કાલનો ખાડાપાળો દગલો;
નિયત કાલાવધિ (જેન)

કહેવતોના અર્થ: 'ધર્મ કરતાં ધાડ
પડવી.' સારા પરિણામની આશા રાખી
સારી ધમરાથી કોઈ કામ કરવા ગયા
હોયએ છતાં પરિણામ જવારે વિપરીત
આવે ત્યારે આ કહેવત વપરાય છે એને
મળતી જ કહેવત: 'નિમાજ પઢવા મસીદ
કાઠે વળગવી'

મણિત મગત

૧૫૩૮૪૬ × ૧૩ = ૧૯૯૯૯૯૮
૨૩૦૬૬૯ × ૧૩ = ૨૯૯૯૯૯૭
૩૦૭૬૯૨ × ૧૩ = ૩૯૯૯૯૯૬
૩૮૪૬૧૫ × ૧૩ = ૪૯૯૯૯૯૫
૪૬૧૫૩૮ × ૧૩ = ૫૯૯૯૯૯૪
૫૩૮૪૬૧ × ૧૩ = ૬૯૯૯૯૯૩
૬૧૫૩૮૪ × ૧૩ = ૭૯૯૯૯૯૨
૬૯૨૩૦૭ × ૧૩ = ૮૯૯૯૯૯૧

ટાઈલ્સ ઉપરથી કાપ કાઢવા માટે
એક મોટા લીંબુના રસમાં ચોટી ખાડ
જેમની અંદરી ડોલ પાણીમાં એ નાખી
તે વડે સાફ કરેલો તે તરત નીકળી જશે.

દક્ષિણ અમેરિકાનું પ્રીમીયાડ; દોસ
જેની છમ કાટી સિકાર ચપાટે છે

ચીપરાંમણી કાચ જનાવવાની રા-
રખાત ઈ. ૧૦૦૦માં થઈ

જમતત્રયાં સોથી પહેલી દીવાદાંડી
અસેફઝાંડિયામાં ઇ.સ. પૂર્વે ૨૮૫ મા
બંધાઈ હતી.

એ જ હુણી આમે જોલ છસે
ફેધમ લીડ પાળીમા જીતરી અવ છે.

આપણું માથું વર્ષ ૧૯૩૬ એ ૪૪
ની વર્ગસંખ્યા છે. ફરી એવું વર્ષ ૬૧
૨૦૨૫માં આપવાનું.

વિષ્ણવ કવિ રોળર્ટ બ્રાઉનિંગની
એક આખ દ્રષ્ટી નજરથી અને એક
આંખ લાખી નજરવાળી હતી; એટલે
તે વાચતી વખતે એક આખ મીચતો
અને આલતી નેવા બીજ.

યુનાઈટેડ રેટેલ અને ડેન-
ડાની વચ્ચે, દરિયાની સપ-
ટીથી ૬૦૨ મીટલ લંબાઈ આ-
નેહું પ્રીડા પાણીનું સરોવર
સુપરિરિયર આખી દુનિયામાં
મોટામાં મોટું છે: ૩૧.૨૦૦
મીટરમાઈલ. તેનાં પાણી
સસયલિફ દહિજોલદન-વિ-
શુદ્ધ માલ્ય પડ્યા છે

રસોડાં, મેલી વગેરેની સાફમુશીમાં
તથા બીજાં ઘસકામમાં વપરાતા પ્રશ પ-
હેલવહેલાં કામમાં લેવા અગત્ય રતમર
કડા પાણીમાં રાખી મુખી પછી વાપરેલો
તો તેનાં bristles જલદી ખરી જતાં
આટકશે

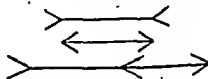
આપોડાઈનના કાપા કાઢવામાં બધા
દલાજ કરી ચુક્યા હો તો ફેટિમ શ્રીમા
વપરેલો 'કાઈયો' અજમા લી જોને ક-
દાવ્ય ફાંચેલો.

ફર્નિચર પર પડેલા ઘસરકામાં અછા
જના પુખડા વડે આપોડાઈનનો દાવ
મારી પછી ચમક લાવલો.

આપણા સરીનું સામાન્ય કોષ-
તામાન ૯૮-૯૬ ડિગ્રી ફેરનહાઇઝ મળુપ
છે. દેહડાં જેવાં ઠંડા લોકોનાં માનુ-
ઓમાં તે માત્ર ૪૮° આસપાસ હોવ
છે જ્યારે ફેરલાંક પશુઓમાં એ ૧૧૨°
સુધી હોય છે.

કાચના ખલા-ટાંખર-વાપર્યાં પછી
સાફ કરીને તથા નીખારીને મુખ્ય છતાં
એમ ને કોમ પડી રહેવાથી તેના પત્તી
ખિનારા સુકાઈને તથા રજ કીડીને પેલા
જાણ્યા કરે છે; પણ તેમને છલેછલ પા-
ળીથી લરીને રાખી મુશ્કાલી સ્વચ્છકરેલે
ને પ્રકાશમાન લાખેલો, જરૂર પડે ત્યારે
એ પાળી દોળીદહ સાફ કરીને વાપરવા.

કાતર કે ચપુની ધાર કાઢવી હોય
તો પહેલાં તેને પીસેલા મીઠાથી ઘસે
ને પછી ધાર કાઢો. એથી એની ધાર
તેજ આવશે ને ચમક પણ આવશે

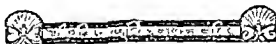

દહિત્રમને આ દહ્યન તો સીધી સાદો છે. મીર
પગલાં જેવી આકૃતિ વચ્ચેની અને તીરનાં ફાં
જેવી આકૃતિ વચ્ચેની રેખાઓ માધ્યમાં એકસરખી
જ હોવા છતાં લાંબા દ્રષ્ટી લાગે છે

તમારા મિત્રોને, નાનાં ભાઈભાંડુને, બાળકોને કે સગાં-
વહાલાંને કંઈક ભેટ આપવા વિચાર કરો ત્યારે . . .

રંગ-રેખા

શ્રીમાલાલ શાહ

શ્રી શ્રીમાલાલ શાહની પંદ્રાએલી કલ્પમનાં પંદર મોટા પૂર્ણકંગી
મુંદર ચિત્રોનો સંગ્રહ ક્રીમત રૂ. ૮-૦ પા. ૦-૮-૦ જુદું

શ્રી દક્ષિણમૂર્તિ પ્રકાશનમંદિર • ભાવનગર
અને ગુજરાત કાઠિયાવાડના જાણીતા જુદાસેતરો

(વિગત માટે જુઓ પૃ ૪૧૧)

(૧) ગર્ભગને તીર્થતીર્થ-મણિલાલ મિસ્ત્રી (વડોદરા), પહેલું ઇલામ; (૨) પ્રકૃષ્ઠિત વદને-એમ.એસ.
પરશરામા (અમદાવાદ), બીજું ઇલામ; 'મલ્લાની માતા' એન.એસ. મહેતા-(લંડન), ત્રીજું ઇલામ.

બાળકો માટે

બાળવાર્તાઓ પાંચ ભાગ	૧-૧૦-૦
બાલસાહિત્યભાગ ૧ થી ૮૦	૬-૪-૦
બાલસાહિત્ય ગુચ્છ ૧ થી ૨૫	૨-૮-૦
બાળલોકગીત સંગ્રહ ૧-૨	૦-૬-૦

ગદ્યાં સાથે રૂા. ૧૦માં પોસ્ટેજ છુદ્ડ

મોટેરોઓ માટે

સાગરસંસ્કાર (સાહસકથા)	૦-૧૨-૦
સાહસિકોની સૃષ્ટિ („)	૧-૪-૦
પાતાળ પ્રવેશ („)	૦-૧૦-૦
રખડુ ટોળી ખંડ ૧-૨	૧-૦-૦

ધર્મોત્તમોનાં ચરિતો	૦-૮-૦
આખ્યાયિકાઓ ખંડ ૧-૨	૧-૦-૦
શરશચ્છા પરથી	૦-૬-૦
મહાભારતનાં પાત્રો	૩-૮-૦

આર્થિક ભૂગોળ	૧-૪-૦
આપણા આર્થિક પ્રશ્નો	૦-૧-૦
ચાર પ્રવાસો	૦-૧૦-૦
વડલો	૦-૧૦-૦
નીલપંખી	૦-૧૪-૦

જોડનારો

આર. આર. શેડની કંપની મુંબઈ-૨
ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય, અમદાવાદ
પુસ્તકાલય ત્રય સ. સ. મેડળ, વડોદરા
અને બીજા આશ્રીતા ગ્રંથસેવકો પાસેથી મળશે

શ્રી દક્ષિણામુર્તિ પ્રકાશનમંદિર ભાવનગર

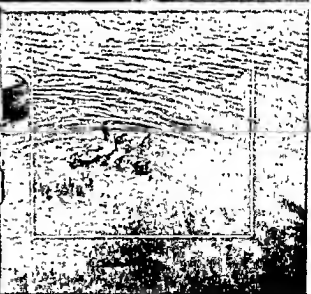
SHAR PRINTERS AHMEDABAD

જોકે મોટા લાંબુના રસગા થોડી ખાદ્ય
રોગની અસથી ડોસ પાણીમાં એ નાળી
તે વડે રાધે કરશે તો તારત નીકળી જશે

જોરસગાઈલ તેના પાણી
રાસાયણિક દ્રવ્યો તદ્દન વિ-
શુદ્ધ આશ્રય પામ્યા છે

પગલાં જેવી આકૃતિ વચ્ચેની અને તીરના ફળા
જેવી આકૃતિ વચ્ચેની રેખાઓ માપમાં જોડાણથી
જ લેવા છતાં લાંબા દૂરી સાથે છે

દ્રોણાચાલી હરીફાઈનું પરિણામ

(નિચત્ર ચાટે નુએ પૃ ૪૧૧)

(૧) નર્મદાને તીરતીરે-મહિલાત મિસ્ત્રી (વડોદરા), જડેજી હવામ; (૨) પ્રકુલિત વદને-એમ. એસ. જયરાજાના (અમરાવાડ), બીજી હવામ; 'મલકાની માતા' એન. એસ. મહેતા-(હાન), ત્રીજી હવામ.

ખાવીસ વાર્તાઓ

દસ મહાગા હાસ્યની અને
બાર મત્ત પ્રભુચની

શુભરાતના શરૂઆતના નવલિકાલેખકોમાં
જે મોખરામાં પ્રકાશ્યા તે
'મલયાનિલ'ની એ કૃતિઓ

રવિશંકર રાવળ, કનુ હેમાઈ, રસિકલાલ પરીખ ને
સ્વ. ત્રિભુવન પટેલનાં ચિત્રો સાથે, મુંદર રૂપરંગમાં
કીમત બે રૂપિયા • પોસ્ટેજ બુદ્ધ

ગોવાલણી

અને બીજી વાતો

મળવાનાં ટેકાણું : કુમાર કાર્યાલય અમદાવાદ
આર. આર. રોકની કેપની • પ્રિન્સિપલ રફીદ • મુંબઈ • ર

શુભરાતના કલાપિય ચિત્રકો અને ચિત્રો માટે અનુદાન

નારી વિનાનાં નાટક

એટલે

શુભરાતી—અંગ્રેજી લાખરૂંબો અને હાંસલેના
વિદ્યાર્થીઓને લખ્યવા માગ્ય સ્ત્રીપાત્ર વખરનાં

કલામય એકાંકી નાટકો સાથે

પ્રાર્થનાનાં—સત્કારનાં—વિદ્યાનાં હૃદય.

સ્પર્શી ભાવપાત્રી મુંદર ગીતો સદિન

સંવાદો અને ગીતોનું પુરતક

જેની પ્રતાવના માહરૂંબો રિ. બ. કૃષ્ણ.

લાલ મોહનભાઈ ઝવેરી સાહેબે લખી છે.

ચિત્રિશ શુભરાતમાં આગલાકાલે રીએ માટે

અને પોદરા રાજ્યમાં આર્થિક પુનરાગ્રહો,

સાથા લાકેરીઓ, અને દુનિયા માટે મુંદર

મુદ્રણ દસ આના • અમાકમી પોસ્ટેજ માટે

લખો

છોડાલાલ બ. પ્રિન્સિપલ અડાદુરજ, પાલજીપુર

નવચેતન

એપ્રિલ : ૩૬ના અંકથી દર માસે

૧૦૮ પાનાનું વાંચન તેમજ

અનેક ચિત્રો આપે છે

આ નવા, દળદાર ને આકર્ષક

'નવચેતન'ના જરૂર આહક બને

વાર્ષિક રૂ. ૬૦ = દિવંદ બહાર રૂ. ૮૦

છાક રૂ. ૮૦

'નવચેતન' ઓફિસ

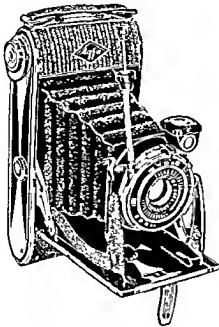
૨૫ પોસ્ટાક રફીદ, કલકત્તા

સ્ત્રી કાલનાં નાગરિકાનું સાક્ષિક

નિર્માણ સમયે ગણતર ખચબાઈ સમય

ખંડ અંક ૧૫૩૫

સુપી ૮ કસ રેકૉર્ડ

છેલ્લામાં છેલ્લી એકેએક સંપૂર્ણ સગવડ
સાચવતો છતાં કીમતમાં સસ્તો કેમેરા

‘રેકૉર્ડ’ નામ ના આ કમેરાને એના ક્યુટર હેખાવ, લઘુતા વળન, સંપૂર્ણતા, સરળતા અને તદન સરેની કીમત પરથી અપાયું છે. આગકા આ રીતે તમારા ખર્ચેલા પૈસાનું એ વડે સારામાં સારું વળતર આપે છે. એની સાદી છતાં યુકિતપુરસર રચના તમને વળનને સહેલ જાહેર બાદ કરતાં આધુનિક કમેરાની બધી આંત્રીયુતીઓ સમજવી શકો. આ એક એવો કેમેરા છે કે જે વડે એમ્બેડેડ સ્પાઇડરસ ચિત્રો ગ્રહી શકે. આગકાની ૩૨.૨૮ ફિક્સ પર તે ‘ફ્લેશ’નાં આડ ચિત્રો કાઢે છે.

આઈસ્ટર ૨૨ એન્ટિ-એટ ૮.૮ લેન્સ સહિત . . . રૂ. ૨૭-૮.

આગકા ફોટો કંપનીના લેચનારાઓ

અમદાવાદ ફોટો કોર્પો. ન ચીફોફ અમદાવાદ એનિનિયર પ્રપર્ટી રીકરોડ અમદાવાદ
પિક્ચોરકોર્પો. ગાંધીપોરોડ અમદાવાદ એસ. કી. છત્રપતિ રીકરોડ અમદાવાદ

કુમાર કાર્યાલયનું
નવું પ્રકાશન

ચિત્રો ૩૪ સમગ્ર
કુતુબી
સિક્કાલા પરીખ
સોમાલાલ શાહ
હમનલાલ ભાવ
એ
પાંચ કલાકારોનાં
૭ ચુનેલાં રંગીન ચિત્રોનાં
ચિત્રમયક

મદદથી લેવા ને
વાત ન મરી શકાય એ સીવના
મેઘા ૧૪૪૧૧ના ભાગ ૩માં ૫૧
કુંડે મુખે ૭૫૫૫માં
એ
એક રૂપિયા
પાંચે ના

ચિત્રો	ચુનેલી કુલ (ફિટા)	આભિદમિયા સેવક	૫૬૬
	જી.ગીલસ (પૂર્ણેશી) ચિત્રોના ક. સકુ-તલા મુખચિત્ર		
	અબ્દી સરખવાળે	બંસીલાલ પુત્ર ૪૫૬ સામે	
	ફોટોગ્રાફી દરીફાઈનાં તથા ચિત્રો	" ૪૫૭ "	
કાવ્ય	હલ્લાન	રામપ્રસાદ શુક્લ	૪૪૬
અલિપ્ત	ડૉ. બલેશ મી. સંદર્ભે		૩૫૪
વાર્તા	એ વિવર	મયોદ દર્	૪૬૭
લેખો	હતાર મુરોપના દેશોમાં	લીલાલાલ ગોદીવાળા	૪૫૭
	એક કદમ		૪૬૨
	ન		૪૭૧
	કૂલ અને પતંગિયાં (બનનપાના પાસી) 'વનેચર'		૪૭૩
	લખુભિપિ	દરિદ્રમ્બ વપાસ	૪૮૧
	ગાંધી રમગમો (જીવનનું પરીદ) પ્રજ્ઞાસ ઇ. ગાંધી		૪૮૧
ચિત્રાલોક	મારી નજરે	ર.મ.રા.	૪૫૦
	ફોટોગ્રાફી દરીફાઈનું પરિમાપ	અવનન અર	૪૭૬
	આજની નજરે		૪૮૦
	દાનમાં પે લાડી (ભાગવિભાગ કાળ) રમણલાલ સોની		૪૬૪
	દાનમાં-છાયા (" વાર્તા)		"
	તુ મુનું કમલારસીવ (" ")		૪૬૫
	ગાથુસરી		૪૬૭
	અમલું		૫૦૨
	પેલું પાનું		૫૦૪

મુદ્રા-ભુવનપુર સેવકા કંપી અને પ્રકાશક-રવિશંકર ભાવન: કુમાર પ્રિન્ટરી કુમાર કાર્યાલય
૧૪૫૪ મુખ્યુર અમલારાજ પાસે ક લગાવમ ર. ૧, પાંચે ૧૨ મિા; હ મલિક લગાવમ
રા. ક: મુદ્રા નકલના ૧૦ મળા; મુખ્યુરના કોમલો: અમલારાજ. રેડીની ૧૫૦ અને મી
અમલારાજની ૧૫૦, પ્રિન્ટોસથી: બ્લેક અમલારાજ લોક કોમલર ભાવન પ્રકાશ પ્રિન્ટોસથી

કુમારમાંમાં સર્વ લખાણો ચિત્રો અને ફોટો કાંપીવાઈદથી રહિત છે

વિદ્યાર્થીઓ, વેપારીઓ, વકીલો અને બીજા મજબૂત કામ કરનારોને એના સેવનથી અત્યંત સ્વસ્થ અને નાનાં-મોટાં, માંદાં-સાજાં, તબીબાં-સખળાં સ્ત્રી-પુરુષ, સીકોઈ એનું સેવન કરી શકે છે

તમે વાપરી જોયું છે?

કેસરી જીવન

કેસરી

મહારસાયન

રસસિંદુર, અક્ષક, કેસર, કરતુરી અને બીજાં દીપન, પાચન, તથા પૌષ્ટિક ઔષધ મેળવી લીલાં રસહાર આમળાંમાંથી બનાવેલું મુશોભિત સુવાસિત સ્વાદેષ્ટ અને પૌષ્ટિક આદાય

તેનું નિયમિત સેવન લાંબું આયુષ્ય તથા સારી સ્મરણશક્તિ આપી શરીરમાં મજા, તેજ ને ચેતન પૂરે છે.

કોમલ

પા ક્વતલના પાઉનો રૂ. ૧૫
અરધા ક્વતલના પાઉનો રૂ. ૧૦
એક ક્વતલના પાઉનો રૂ. ૫

કારખાનું:
સયાનિરોડ
મુબાઈ-૨૩

કેસરી ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લિ.

અમદાવાદના એજન્ટ-લોગીસ્ટાલ અધર્સ. ગાંધીરોડ

કુકાન:
મુની મદાજનવાડી
મુબાઈ-૨

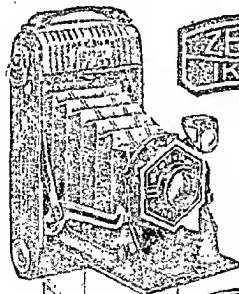
કેસરી આપતી વખતે, બહેરે ખબર કેસરીના વાચી લતી એટલું જણાવજો.

તમે કહી

**ZEISS
IKON**

ની ફિલ્મો
વાપરી છે?
ના!

તો આજે જ એક વાપરી જા-
તરી કરો, તેની ૨૮° શાર્પનર
(૪૪૦૦ H. & D.) અલ્ટ્રા-
ફાસ્ટ અને પેન્ક્રોમેટિક ફિ-
લ્મની. ગ્રાઇમના લેન્સની મા-
ફક ચોના પણ હરીફ નથી.

ગ્રાઇસના લેન્સ તો આજે જગતિખ્યાત થઈ પડ્યા છે. શુભ, શકિત અને જાતવરમાં પ્રવૃત્તિમાં છતાં પ્રામનમાં કિંદાયન એ એવું ખરું કાચુ છે. એ જ રીતે ગ્રાઇમની ફિલ્મો આજે નિર્વાહ, પ્રધા-
દારી અને એમેચ્યુઅરોમાં દિનપ્રતિદિન પ્રસંગમાં પામતી જાય છે. એની ૨૮° શાર્પનર (૪૪૦૦ H. & D.) કાચુ અલ્ટ્રા અને પેન્ક્રોમેટિક ફિલ્મ તેના ગુણધર્મમાં સર્વોત્તમ છતાં ૫ પૃથુ કામગીરીમાં જગતમાં અગતી પીછા ફિલ્મોના બાવે જ મળે છે.

ગેટોયાફીનો સામાન વેચનારા ખાસ વેપારીઓને ત્યાંથી મળશે અથવા નીચે જતાવેલ સ્થળોથી લાભે જ અરીદ કરે.

એ. ડી. દ. સ.
એન્ડ કંપની લિમિટેડ

ઉર્મિ

આપ એના ગ્રાહક છો?

શિષ્ટ સાહિત્યના ગણ્યા ગાંઠ્યા
માસિકોમાં આ માસિકની ગણના
આજે સર્વત્ર થાય છે.

એમાં

ઉચ્ચ કોટિની વાર્તાઓ, જીવનના
મર્મને આલેખતી નાટિકાઓ,
ઉત્તમોત્તમ કાવ્યો, વિચારપ્રેરક
નિબંધિકાઓ, શાસ્ત્રીય લેખો,
તેમજ સાહિત્યની ગૂંચવણો ઉકે-
લતી ચર્ચાઓ આપવામાં આવે છે

એનો કોઈપણ અંક જુઓ અને
એને તમારા ઘરમાં વસાવવાનો
નિર્ણય કરવો પડશે.

બાર મહિને સાડા સાતસો ઉપર
પાનાં, મુંદર દિવંગી પૂકું છતાં
લવાજમ માત્ર રૂ. ચાર પરદેશ
માટે શિલિંગ દસ.

ગ્રાહક થવા માટે આજે જ લખો:
ઉર્મિ કાર્યાલય
ડેન્સો હોલ-કરાચી

‘કિશોર’ મુંબાઈ છલાકાના કેળવણીખાતા
તરફથી મંજૂર થયું છે

કાકાસાહેબ કાલેલકરની

જ્ઞાનસમૃદ્ધિ અને અનુભવનો લાભ આપનાં
બાળકોને આપવો છે? તેઓથી દર મહિને

‘કિશોર’

માસિકના વાચકોએ પૂછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર
‘કિશોર’ દ્વારા આપે છે. એ અપોલો
લાભ આપનાં બાળકોને જરૂર આપે.

‘કિશોર’ની બીજા વર્ષની વિશેષતાઓ:

- (૧) હિંદુસ્તાનના સચિત્ર પ્રવાસ લેખો નવા
વર્ષની શરૂઆતથી આપવા માંડ્યા છે.
- (૨) ‘અગોળની વાતો’ નામની સચિત્ર લેખ-
માળા આ વર્ષે શરૂ થાય છે.
- (૩) ‘જૂનર પિંછા’ વિષેનો ત્રણ દશાંશ લેખ-
માળા અપારો.
- (૪) ‘૮૦ દિવસમાં પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા’ની કાંબી
સાદસભરપૂર રોમાંચક કથા શરૂ થાય છે.
- (૫) આખા વર્ષ દરમિયાન પ્રકૃતિસૌંદર્યનાં તથા
પશુ-પક્ષીનાં ચિત્રો મોટેભાગે આપવાની
યોજના કરી છે.
- (૬) વર્ષ દરમિયાન બાળકો બજાની શકે એવી
છ નાટિકાઓ અપારો. જીવનચરિત્રો,
ઐતિહાસિક લેખો, વૈજ્ઞાનિક લેખો, નિવેદનો
આચાર, કાવ્યપરિશીલન, જીવનની ફોરમ
વગેરે તો હરો જ.

ખાસ લાભ

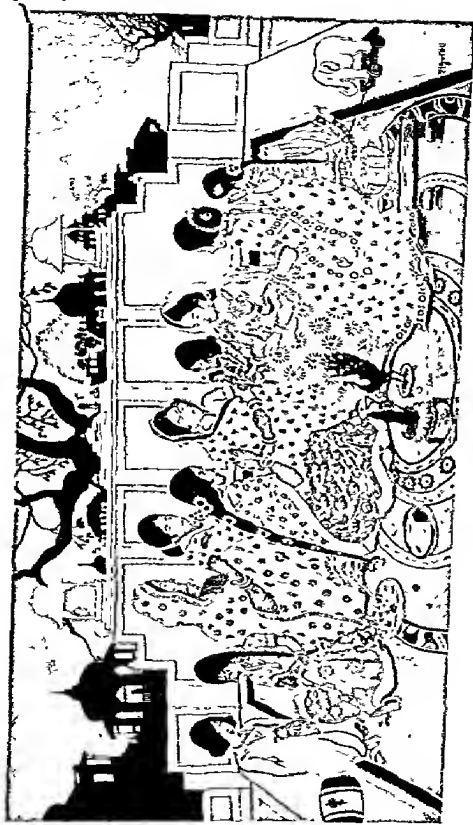
બીજા વર્ષના આઠકો થનારને પહેલા વર્ષના
મહાર પડી ચૂકેલા બારઅંકો અરધી કીમતમાં
(ફક્ત રૂપિયા એમાં) બળી શકશે.

લવાજમ:

હિંદમાં રૂ. ૪ પરદેશમાં રૂ. ૬

. કિશોર કાર્યાલય

પારસી અગિયારી સામે. અમદાવાદ

नन्दीन्या
विजयलक्ष्मी • ३ मीनलक्ष्मी

ઉત્થાન

સમ્બા-

સેન્કારોની સુધાનાં સુસગઝરણે શોધવાને મચેલા
વીરોએ વાયુ ખેડ્યા, અતલતલ હવાસિધુના તાગ લીધા;
અદ્રિનાં ગુંગ ખુંધાં ગહન ગિરિવરો ગોરવે જેર કીધા,
જૂગિથી અર્લવેને સમઘલ સફરો કાજ સૂહેલા બનાવ્યા.

પૃથ્વીપેટાળ થાપી અલકનગરીઓ, ધાતુકોપો ધકેલ્યા,
અદ્રિનાં સર્વ તરવો વશ કરી વરતી ગૂઢ લીધાં રહસ્યો;
વિજ્ઞાનોને વધાર્યાં, નિતનિત નવલા શિદ્ધિભંડાર ખોલ્યા,
સ્વપ્રાદ્યોની સિદ્ધિ પ્રકટ લહી મનોલાવને મૂર્ત કીધા.

ઉત્પાદેલાં ગળો એ સરળ નવલાં લબ્ય ઉત્થાન મારે,
નાના ગોળો વટાવી અપરિમિત વિષે ધીર વિસ્તાર સાધે;
પડીનાં, વ્યક્તિઓનાં, જનપદહિતનાં, બંધનો રાખૂનાં થે
તોડી-ફેડી-વછોડી પ્રમુદિત પગલે સુક્રસંસાર થાપે.

શસ્ત્રો ક્યાં? અસ્ત્ર દૃષ્ટ્યાં, વિપદવિપમનાં સૈન્યતાં સૈન્યથંભ્યાં,
પોટેલા પ્રાણુ બાવ્યા, પરિમલ પ્રગટ્યા, માનવીલાવ મહેક્યા.

રામપ્રસાદ કુલ્લ

મારો જર

● નખાન વિષે ધુરંધરામાં માર્કેટિંગમાં પહેલવહેલી માહિતી આપી હતી અને તેણે પૈતાના પ્રવાસવર્ણનોમાં તેને ઝિપાંગ હેરા તરીકે ઓળખાવ્યો હતો. તે પછી તે નખાન નામ ગચ્છામાં આવ્યું; પણ નખાનવારીમાં તે પૈતાના દેશને 'ગાધિયન' કહે છે. એટલું જોડના દુકાડા પર રચાએલા એ દેશ ઉત્તરથી દક્ષિણ સુધી ૩૦૦૦ માઇલ લંબાઈનો થાય છે અને તેના કિનારાનો ધેરાવો લઘુએ તે ૩૪૫૫ હજાર માઇલ થાય. વચ્ચે તે જ ખાલુના દરિયા વચ્ચે જમીનનો ૫૪ માત્ર પર માઇલ જેટલો છે નખાનની ખરેખરી વસ્તી તે ગાધિયા પ્રદેશમાં છે કિતર તરફનો ધણો શાગ બારે ઘાસ બરફમાં રહે છે આથી ગાધિયા ભાગમાં ક્ષીય વસ્તી અને મોટા સહેરો વચ્ચે છે. કુલ ૧૦૧ સહેરો છે તેમાંથી બારીસની વસ્તી તે એક લાખ ૬૫૨૫ છે. પાટનગર ટોફિયેમા સાઠ લાખ માણસ છે અને જોસાકમાં ત્રીસ લાખની વસ્તી છે કેમિમાં જ હસ લાખની માણસી છે આથી નખાનના વનવનગરો કે પહાડ પણ રૂનો નથી રહેતા બધે માનનીમાં તરવરતા જ લાગે

નખાન પૈતાના વતન માટે બહુ મગત્ત અને ગૌરવ રાખે છે એટલી જ તેની કીર્તિ પ્રચારતા અને પારદેશીઓને આર્કષણ કરતેલ રહે છે પણ એની પાછળ કશોય ઉકેલ નથી વરદેશીઓ તેમના દેશમાં કુખી ન થાય કે મુંઝવણ ન પામે તેની અતિશય ચીવટ રખાતી એવામાં આવે છે. દરેકદરેક સહેરની મુખ્ય જગ્યાએ નખાન દૂરિંદા ધુરો હોય છે; ત્યાં જોએ તે તરવ તમને નખાન વિષે જે માહિતી મળે તે એમણે બાવામાં સમજાવનાર મળી જ રહે નકશા, ચોપાનિયા વગેરે કેટલું ચે મફત આપે તે ઉપરાંત તમે પ્રવાસની મુત્ત જાણવી તમારો પ્રવાસકામ કરી આપવા કહો તે ટાઇપ કરેલા મગત્ત પર તમને ટુનોના ટાઇમ, વિવિધ સ્થળોએ પહોંચવાનો વખત, ત્યાં મળતી સુકામની સગવડ અને બર્થ વગેરેનો અંદાજ થઈ આવે ત્રણ દિવસ કે તેર દિવસ, જેની વખતની નેવડ મળે તેવો પ્રોગ્રામ પાછોને ચે બર્થ લીધા વિના કરી આપે જમે એ રીતે કોણથી ટોફિયાજતા પહેલાં ઢાંકોને સંદેશવર, કુલયામા પર્વતવગેરે મુખ્ય સ્થળો બે દિવસમાં જોઈ લેવાનો કમ ધડાલી લીધો હતો

પણ ટોફિયા તરફ પ્રયાણ કરતાં પહેલાં જમે સંસ્થાઓ જેવાને જે ભલામણો કે ગોડાવણો થવાના સંદેશની મિ સહાય તરફથી આશા રાખતા હતા તેને દીલ થઈ તે રચિયાન કોળેમાં રહી આસપાસ જે કંઈ જોવાય તે જોવા માંડ્યું. તે વૈષી નારા એક મુખ્ય આર્કષણ હતું આમને દોરનાશ અનુભવી અને છતાં હોત તે અમે ધણું વધારે જોઈ શકત છતાં માત્ર બેપાંચ જે મુખ્ય સ્થળો જોવાં તેની પુમારી ન નબ એવી ચડી રહી છે.

નાશ જવાને તે ધણા ગુજરાતી, કાઠિયાવાડી વેપારી

મિત્રોએ સાથ આપ્યો. એક રીતે એ નવા મિત્રોની આખ દિવસની રોળતો વિશેષ પરિચય બાંધવાની મુર તક સાધી આપી પણ તે સાથે જે મગત્ત અને જોડાયાથી એ સ્થળ જોઈને જોઈને તે ન જાયું જે અડી કસાડની મુસાફરીમાં જોમે સ્થળે ગામી બંદાવતા અમે નારાની ટ્રામટ્રેનમાં ચઢ્યા ત્યારે સગમત દરેક જાણને જોતા જ રહેવું પડ્યું હતું. નખાનમાં ટ્રામ, ટ્રેન કે બસમાં જોમા રહેવાય ત્યાંસુધી કોઇને અંદર પેસવાનું રોકાણ થતું નથી. જોમા રહેનાર માટે ગામીઓમાં થકી સજાના પટા ખુલતા જ હોય ખમેજમા ધસાય કે હેરેદેરે ક્યાય ત્યાસુધી માણસો ભરાય છતાં કોઈને કચરા કે વેપાટનું નામ મળે નહિ રચિવાર હતો એટલે દેશીયે સાજાઓના નાનકે મોટા વિદ્યાર્થીઓ અને જોડાઈઓનાં પાડા આલી નીકળેલાં તેમની ચે શાકાર કે રોકાઈનું નામ નહિ નાશ પહોંચતાં આ બધા સંધા, તેમની મુદાઓ, ઉત્સાહ, શાંતિમય દર્શન અને જોવાની ઉલટ દરેક પળે તેમની કેવાણી અને તારીખનો પરચો આપી રહ્યાં હતા. એ બધાં તે ટ્રેનમાંથી જોયેા કે હાલખ થઈ શિક્ષકો અને શિક્ષિકામાં પાછળ ચાલનાં નારાના ઉત્કળ તરફ આસતાં જ થયાં અમે જોત્રુ બસોમાં કસાઈએ જ માર્ગે ગતિ કરી પણ તેમાં રસ્તા, કામો અને લોકો છાન કહ્યું જ મનમાં અડપાઈ નહિ જ્યારે પળે ચાલનારું સા કહ્યું ત્યારે જ અમને આ યાત્રાનો રોમાંચ અનુભવ થવા લાગ્યો.

● 'નાશ' નખાનનું એક મોટું ધર્મવાત છે, નખાન રથાન બદલતી શોણ રાજસાઓ ત્યાં બંદોજલાલી જમાવી હતી. શોણનેમે જ સાતમા સેકામાં બીજા ધર્મને અપનાવેલા મોઝે તેમે જ્યાં બગ્યા ત્યાં કોમના કુલધર્મની ખૂબ જ પ્રતિષ્ઠા કરી. નાસમાં દસમા સેકામાં તેમણે એક ગોડી કંસાની મુર્તિ સ્થાપના કરી તે આસન સાથે પડે દેવો છે. તેમાં ૪૮૮ ટન ત્રાણ વપરાયું છે અને તેના આમંડળની શોભામાં ૩૫૦ રતલ સોનું વપરાયું છે. આ મુર્તિની ઉપર અને આસપાસ ચીનમાં જોવાની ફળનું દેવધર કરી લીધું છે તેમાં પાણી મુકે નથી. રત્નો પણું હજારો વર્ષનાં મુદા રસોનાં ઘડોમાંથી થયા છે આ રસો સીધાં મુળેજ મોટા ધેરાવાનાં નખાનમાં જ લાગે છે તેને પાણી કે સડાની અસર પહોંચતી નથી જોમા વાર આ કામઘરિ બળી ગયું હતું પણ ધાતુની મુર્તિને આપ પહોંચી નહોતી માથોન કાળથી જ ધાતુનું રસાયણ સમાજનાર નખાની પ્રત્યે કેટલા લાંગા સગવળી હુતરખીજુતા કેમકી હતી તેને આ મુર્તિ અજળ નમૂના છે. મદિરની આસપાસ માણેલાના ચિસ્તારમાં ટેકરીઓ અને ઝાણાં રાજો મુર મદેશ નવા જગાનાના ઉપદ્રવોથી અને જોલાવાથી ખાસ બચાવી લીધા છે એની હામાં કોઈ શિકાર કે મત્સ્યવિવન કે જ નહિ એવી પવિત્રતા સોજે સંકડો વર્ષોથી પાળી છે. હવાબમાં હાલિય નિર્ભય અને સ્વચંદ્ર ફરતા જોઈ બહુ જ આનંદ થાય છે એટલું જ નહિ પણ આમંડકાના ઢાળમાંથી તેમના માટે મળતી પુરીઓ ખાતાં જોઈએ ત્યારે અદિસ અને પ્રેમના

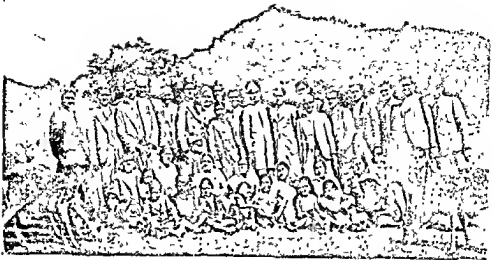
રાજ્યની સુંદર સમાધિ
અનુભવવા.

નારાના ઉપવનમાં
અમુક હદ સુધી જ જો-
ટરજસ નહીં રહે છે. પછી
તો અદાણ બીતારનાના
લીલાછમ ઊંચા રુક્ષોને
શોભતા વાંકવળાંકો, ના-
નકડા કમનદાર પૂલો,
લાલચરણ તોરણરત્નો
મગેરે જોઈ ઉપવનનું સૌ-
દર્ય સાચવી માનવી કેવો
હવેલીય કરી શકે તેનું
આદરો સગવળું ઊંચા-
નીચા પુષ્પારો મરંધી
લપાની રમણીયા પા-
તાનાં પાળકોને પીઠ પર
ઘઉં આપવા આમળીએ
સાખી બૂધના બૂધમાં
જેઠાંને ત્યારે લાગે કે
સ્વર્ગનાં કપૂર કીતરી
આલ્યાં. અવાજ મગર
પણ ઉઠ્યાદી મુશ્કેલી બા-
ળવિલાસીઓ ઘણીવાર
અમને અને અમારા સાથમાંની હિરી સતારીઓને જોવા લીધા
રહી જતા પણ કદી કોઈએ અડપલા કે દીખા કે હાહાલીલી
કરી નહીં નથી. નારાના લીલાછમ ઉવાનામાં દેખાઈને સાલ-
વદાક રંગેલા જેઠાંને ત્યારે એ મારકાડોત રંગની છુટી જ
શાયિકતા લાગતી. એક રુક્ષ સજાજ પાંચેક બુદ્ધિભર્યા ડાળાં-
પાંખડાં હગાડતું જોઈ અને બીજાં વ હવર હવર વર્ણના જાજ
ઝરો રક્ષાઓવાં જોયાં.

આ જગ્યાં દેખાઈનેના પુલરીઓ ઘણા રવચ્છ અને
કેળવાંજોલા જણાયા. તે બધા આ પ્રદેશને જોખળો, સુંદર
અને આકર્ષક રાખવાની કળામાં નિખળતા જ હરો કાચકે
કોઈએ પણ નિસંજત સાજના ચોરસ કે પદાર્થો ક્યાંય પણ
રહેવા દીધા નહોતા. ઉપવનના કોઈ ખૂણે પણ પાદડાં કે કચરાના
કમરડા થવા દીધા નહોતા આવા કુદરત અને માનવીના સંપ
વચ્ચે અમે કળાના કળા સ્ત્રી મંદિરની નૃત્યપ્રીતિ જેવું. એવી
સુષ્રસન તેજમરી કન્યામૂર્તિ સ્વાચ્છ સફેદ સ્વચ્છ નીચે જગડી
રહેલા કેસરી ચળી આ સાચે દરિયો એવી ચપલતાથી પગથિયાં
કુદાવલી માનવચેતનીમાંથી નીકળી જતી છુટો ત્યારે બહે
પરિખનનાં ફૂલ ખર્ચેં જોઈ લાગે. અમારી મંદીઓ તેમનાં
નૃત્ય બેવા આમદ સાચેં એટલે મંદિરના નૃત્યમવનમાં તેમની

માતા સમી કોઈ વક્ત્રી જાણમે આમને માન આપી બેસાચ્યા
એક પુલરીએ તેનુવાલ લીધું અને પેલી પારિખનના વચ્ચે
વચ વચ્ચા કરતી કોઈ એક જો માની જોઈએ જોસી વડના
આને નૃત્યચેત્ર કરવા લાગી માવનનો એક કાજ પુરો થાય
કે અમુક છાત્રી તેમને મળ્યામ કરતી. અમે તેમના તાલકંઈ
સમજીએ નહિ પણ તેમના સુંદર મોડા અને હંજી કુદીઓથી
તેમનું નૃત્ય ગમિમવ છે એટલું તો અનુભવું વધુ સમજવે
એવો કોઈ સાચીદરે નહોતો અને વળા પણ નહોતો. આ
જ ઉવાનામાં જોઈને આકર્ષણ નારાનો પ્રચંડ ધંધ છે. ફરેક
જુદ મંદિર આવા મોટા ધંધ રાખવામાં મદદગાર માને છે.
નારાનો ધંધ જાનવવાને અજર એક મોટો વજો દોરણથી તોળી
રાખ્યો છે તેને બીજાં હેઠે નાગકડો દોરણનો છેડો લગાડતો
હોય છે તે પછી વગાડવાર જરા ચાલો દિલાજો મારી
ધંધ પર જટકાને એટલે ધંધ પર અચકાવ અને તેનો સ્વર
હવર હોખળાં પડેએ એવી માન્યતા છે. અમારા મિત્રોએ
કહ્યું, આ ધંધ એટલી વાર વગાડીએ એટલી વાર લપાન આવતું
પડશે એ માત નિશ્ચિત હોય તો જો તો બીજા વાસની ઉપજા
કરી ધંધ પર પેટું ડોલું ફોજાઈયું છે. કમના દેવતાઓએ તેની
નોથ લીધી હોય તો તે તેમના આદેશ નરૂર પાળીશ, અને

મને તો તે દિવસની યાત્રા સ્મરણત જ લાગી કલકત્તા સુધી
ક્યાંક પડ્યા રહેવાનું મળે, કલકત્તા સુધી પેલાં દેવનું તો
જેવાનું મળે, હરણો અને જાળકોને રમેડ કરતાં જોય નો
ધરણ થાય ત્યારે જ યાત્રા પૂરી ગઈ માનું પણ મણ્ડોની
હુનિયામાં તરંગોનું કોણ સંમળે? પડિયાલ જેતા બધા મિત્રોએ
સ્ટેશન તરફ હસાસા ચલાવ્યા પણ વચમાં વળી એક લીલીછમ
ટેકરી આગળ નારાગ કૃમિસાગાનેનું મૃત્યુ આક્રમક પડ્યું. ભવાન-
માં લગ્ન સ્ફુટિયે આમ રસ્તા પર ફેટાકાકી કરી ગયાં લેનારા
હમ્મદે મળે છે. બધા સાજા બગલમાં; કાઠવારે એમક સાધી
સપે અથવા પોતે જ ભાંગીવટી અંમેલ ભવાની બોલી ધરાકને
નમૂનાને તકતો વળાવી છે મિનિટ સ્થિત કરી કે કૃમિસા ૧૨
ખેડે ચડાવી છુટીને ચાંરને દડો દળાવી લે, પણ દરેક જણ
ધધામાં એકમત. માત્ર નાગનું ખર્ચ પહેલું લઈ વળે માગેલ
નકલો માગેલ સપે મામૂલી ક્રમતે પહેલેથી કરવાનો. આવી
સગવડ જોઈ અમને આ પ્રસંગની સ્મૃતિ સખવા સહેજ લોભ
થયો અને ગાડી ચાલેલી છાત્રી પડાવી લીધી લેલા હરણો
થોડી પુરીઓની લાલચે નારાની સાક્ષી આપતાં ખડાં રહ્યાં છે.

નારામાં બીજું ધણું ચે જેવાનું હતું, પણ આજ મોટા
મોટા ધામના બીધે એ રાહેની પ્રસિદ્ધ ચીલે, કારીગરીઓ
મૂર્તિઓની દુકાનોની હાર લાગી હોય છે. તેમાં નારાની
પાછીદાર ધારદાર છરીઓ, છસાઓ અને તલવાર પહેલું ધ્યાન
ખેંચે છે. હપરાંત ધાર્મિક યાજ્ઞોઓ, ચિત્રો, મૂર્તિઓનો
પાર નથી દાખામગ પણ ધણું જ. અમે પણ મોટી છુદ્ધ મૂર્તિના
નાના નમૂના અને થોડો સામાન ખરીલો નાસ ઉપાનનો
જાણુમાં પ્રાચીન મૂર્તિઓનું આલેખનપણું અને અદ્યુત
કોતરકામ જોઈ આશ્ચર્યમય થઈ ગયા. ધર્મચિહ્નો અને ધર્મિક
પ્રચારવાની એક નવી જ રીત નારામાં જોઈ મંદિરની બોલો જ

નૂના વખતના સાધુઓએ દેવચિત્રો મોટી પદ્ધતિસાધાના ૧૨
કોતરી સખેલાં છે તે ૧૨ તપાસી મેળે શાહી મોપતી કાગળ દળાવી
લો કોટલે તમાને ચિત્ર મળી રહે. આમ હમ્મદે લોકોને ધર્મમૂર્તિ
મકતમાં આપવાનું સદામન આજ જ રહે છે. ધણી મૂર્તિના
તો સંધિસીધી ભારતવર્ષની કળાની જ મતિભાષા હતી. ભવાનના
કલાકારોએ કેટલી સમાધિથી એ કામ પાર જતાયું હતું?

નારા એમ પવિત્ર ધર્મધામ છે તેમ આજના ભવાનની
સ્ત્રોતજનપણીનું પણ એક મધક છે. ત્યાં આજના ભવાનની સ્ત્રી-
સિદ્ધિઓ કેળવનારે ક્યાંવિશાલ છે. એ જેવાને અમે
એક સાત નારાની હોટેલમાં રોકાયા. આઠાસી રહેલી મંદળો-
ના નેતા દુર્લભજી અંન્ડે કો. પાળા શ્રી ગાંધીમાઈ બેનાણી
હતા. આલીસાન શાહી દળની નદી ૧૨ આવેલી એ હોટેલમાં
અમને સ્વીમરના વેસ્ટો અને ઠાક મામૂલી લાગ્યા. ત્યાંના
સિલ્લચાર, વિવેક અને સગવડો હજી અનેક બીજા નમૂના
એને તોલે જેણા લાગશે માની દમણાં નહિ વણું. પણ અમે
જેણું કે હોટેલના સુખી અને માલિકે અમને પહેરેલી બજી
વણુમાં ચંદુ હાજરી અને ધ્યાન આપી અમારું સ્વાગત કર્યું
સવારે અમે ક્યાંવિશાલ્ય જેવા મલા ત્યારે પણ સાથે ને
સાથે રહ્યા. તેમજ ત્યાં જવાનો વાહનખર્ચ પણ અમસા ૫
૧ ચડાવ્યો. એ સંસ્થાએ ભવાનના જાળકોને અને કલા-
કોને સર્વગર્ભ અધિકારી બનાવ્યાં છે એ કહેવાથી તેની
ક્રમત સખાલ્ય નહિ તો તેની વિગતો અને વર્ણનોથી પણ
કરું તમે તેમ નથી ને જીવનમાં છે તે સખેદમાં બળવડું
અશક્ય લાગવાથી થોડી દેવું પડે છે. છતાં વખતોવખત તેનો
હલેબા કરતો જ પડ્યો. નારામાં પછી બીજા પ્રસંગે પ્રાપ્ત
થયા તેને હાલ બાળુ રાખી અમે ભવાનના બીજા પ્રદેશમાં
થોડું બમ્બા અગ્રા તેની માત કહી નાણું (ચાલુ) ર.મ.સ.

મરતી વખતે યે હિંદ પ્રત્યે પ્રેમનો સંદેશ
પ્રેમનાર, કોઈ પણ હમવતનીથી ન ઊતરે
એટલી હિંદની દાઝ હૈયે ધરાવનાર
ને જગતને કોઈપણ ખૂણે કચકાતી
માનવતાથી સળગી ઊઠે-
નાર પાકદિલ પરદેશી

ડૉ. જાગેજી ટી.સંડરલેંડ

હિં દના રાજકારણમાંથી અલગ ચતા એક પછી
એક સિતારાઓમાં તાજેતરમાં એક નવું જ
નામ ઉગેરાયું છે. પોતાના પતન કરતાં પણ દિંદના પણ
ઉપાસક, ભારતીય સંસ્કૃતિ અને ધર્મના આદ્ય અ-
વ્યાસક અને રવ. તિલક ગોળશે કે મદાતમા માખી
જેટલો જ દિંદી સ્વાતંત્ર્યનો આનંદ ધરાવનાર એ
પરદેશી મદર્પિ તે 'પરાધીન ભારત' (India in Bon-
dage)ના રાખનાર અમેરિકન પાદરી ડૉ. જાગેજી
ટી. સંડરલેંડ. ભારતના પ્રાચ્ય જેવા સાક્ષાત્તના મૃત્યુ
સમાચાર સાંભળ્યા રહી જિંદનાર, થીજે જન્મે દિંદમા
જન્મવાની સતત અંખના રાખનાર એ પાકદિલ પાદરી
મર્ષ ૧૮મી આગરટે જ હેપસરણ થયા. દિંદુસ્તાનમાં એ
ખુશખબર મોડા આપ્યા. દિંદી સ્વાતંત્ર્ય અર્થે જિંદનાર
વસોણી મથનાર એ મદાન અને વિરલ અકિન્ની જોટ
દિંદુસ્તાનથી જલદી નદિ બ્રહ્મા.

ઈંગ્લેંડના માર્કસાપરમાં છ. ૧૮૪૨માં ડૉ. સંડરલેંડ-
નો જન્મ થયો. તેમની બે પર્વની રવે તેમનાં માખાપ
અમેરિકામાં વતની ગયેલા. ૧૮૬૭માં સિકાગોની લુનિ-
વર્સિટીના ઍલ્યુએટ થઈએમળે '૬૬માં માર્ચરૂની ડિગ્રી
મેળવી. ૧૮૭૦માં ટાંટસ લુનિવર્સિટીની અંદરિટ મિનિ-
સ્ટીમાં જોડાયા. ત્યારથી અમેરિકા ને કોંગ્રેસમાં અનેક

દેવળોમાં તેઓ પાદરી તરીકે કામ કરતા રહ્યા હતા.
૧૮૯૫ની બ્રિટિશ અને ફ્રેન્ચ લુગીટેરિયન એસોસિએ-
શન તરફથી પહેલવહેલું દિંદમાં આવતું થયું એ વખતે
ભારતીય ધર્મ, સામાજિકશિક્ષણો તેમણે ખાસ અભ્યાસ
કયો. અલ્પ સુધારકોને મળ્યા અને ખાસ કરીને બ્રહ્મો-
સમાજના અલ્પ મિકેટનો પરિચય સાંપ્યો. 'મોર્ડર્ન રિવ્યુ',
વાળા સ્વનામધન્ય શ્રી રામાનંદ અટ્ટોપાધ્યાયની તપાસી
તેમને મેલી ખંડાઈ, જે મેલી મારે એઓ અવનવાર મથરે
રહેલા. તેમની એક માપ હપ્પા આ અવનમાં પાદરી
રહેલી ને તે છેવટ સુધી ન પૂરત—૫. મદાતમાજને
રજૂ મથવાની.

પીડિત માનવતા મારે ડૉ. સંડરલેંડનું હૃદય હંમેશાં
કકળા જિંદતું. દિંદ મારે તે જાણે એમણે અવન સમાર્પણ
કર્વે દતું. અમેરિકામાં આંતરવિશ્વદ જાગેજો ત્યારે પણ
તેઓ દગશીઓને સ્વાતંત્ર્ય આપાવવાની તકેજીયા
વહેલા. ને ઝારિસ્ટ રશિયામાં કમ્પ્રાએસા મહરીઓથી
કરી આરળોનો ચતા અન્યાયો દૂર કરના સુધીની આખત
આર તેમણે જરૂરગત ઉકાવેલી.

પૂર્વેને પશ્ચિમે નાપાપ સમગ્રવી પર સાપામાજ
તેમણે અવનની મનતા માતી હતી. પૂર્વામાં બધા ધર્મો,
અધી સંસ્કૃતિઓનો અન્યાસ એ એમનો સોખ દને

ને એ પરદેશી એના પરિવાર રૂપે પૂર્વના લોકોને અનેક-ગણી ધીરણ આપના રહેતા..

હિંદુસ્તાનની સાચી વસ્તુથી જગતને અને ખાસ કરીને અમેરિકાને વક્રિ કરવા તેમણે કરેલા પ્રયાસો એના નથી. દિલ્હી રફન તો તેમનાં પ્રતિકામાં આંસુ જેમ ટપકેલા કલમના, એકએક છુંદથી નીનરું છે.

ઇ. ૧૯૧૩-૧૪માં તેઓ ધીરજવાર આંસુ ઇડિયા ઈસ્ટિક કૉન્ફરન્સના પ્રમુખ તરીકે આવી ગયા. એ અરસામાં તેમણે અમેરિકાન યુનીટેરિયન એસોસીએશન-માં દિલ્હી, ચીન ને જપાન પર લાંબાં આખ્યાં દતાં. ૧૯૧૮થી '૨૨ સુધી' ઇડિયન કન્ફરેન્સન ખુલેલા પ્રેસિડેન્ટ, ૧૯૨૮થી '૨૧ સુધી' લાંબાં રચાપિત 'અંગ-ઇડિયા'ના તંત્રી અને ૧૯૨૭થી '૨૮ સુધી' ઇડિયન સોસાઇટી ઓફ અમેરિકાના પ્રમુખ તરીકેના એાદો તેમણે સાચાં દતો.

જપાનના અંતિમ કાળે તેઓ 'અમેરિકન લીગ ઓફ ઇડિયાઝ ક્રીડમ' ના પ્રમુખ, અને 'આંસુ વર્ડ આધી ફેલોશીપ'ના ઉપપ્રમુખ તરીકેની જવાબદારી સાચવી રહ્યા હતા. એમણે કૃષ્ણ પચીસ પુસ્તક લખેલા છે. એમાનાં પાંચ દિલ્હી પ્રસિદ્ધ થયા છે, જેમાથી 'પરાધીન ભારત' તો આશ્ચર્યમય જ છે. દિલ્હી રવાનાત્વની લડતનું એ જાણખજ ગણી શકાય.

ડૉ. રવિન્દ્રનાથ ટાગોર એ ગ્રંથ વિષે લખે છે કે, 'કેાઇ પણ કલમમાથી નીતરેલા કેાઇ પણ પુસ્તક કરતાં હું એને વધુ માહિતીપ્રચૂર, વધુ વિશ્વસનીય અને વધુ ન્યાયી ગણું છું.'

આવા એ મહર્ષિના સદવાસમાં ચોવીસ વર્ષ રહેવાનું સદ્ભાગ્ય આપણા એક ભારતવાસીને સાંપડેલું એ સદ્ભાસની નોંધરૂપે સ્વ. ડૉ. સંડરલેંડની પધુ ઓળખ કરાવતો આ નીચેનો પરિચય લેખ એમણે મુજામના 'સ્વરાજ' પત્રમાં પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો જે અત્રે ઉતાર્યો છે.

'યુનિવર્સિટી ધર્મભૂમિ' તરીકે આપણે જે આર્થભૂમિને પિઠાણીએ છીએ તે જ ભૂમિને પોતાની કર્મ-ભૂમિ તરીકે મોટા અભિમાનથી સંડરલેંડ રમરતા તેમનું જીવનખ્યેય તેમ જ જીવનસર્વસ્વ દિલ્હી સ્વતંત્રતા માટે જ હતું. સ્વપ્નામાં પણ જેને દિલ્હીસ્તાન હતું તે મહાન વીર હજાર વર્ષે કાળવશ જના તે ગણી કોને ખેદન થાય?

મેં ૨૪ વર્ષ મિ. સંડરલેંડની સાથે યુગ્મર્થી તે મુદતમાં

કુમારે ૧૫૩મો એક (ભાદરવો ૧૯૬૨)

હું પરદેશમાં પારકા ઘેર છું એવો લાવ પણ મનમાં કદિ થવા પામ્યો નહોતો. અમેરિકામાં આપના સર્વ દિલ્હી વિદ્યાર્થીઓનું તે સાર્વજનિક ઘર હતું. કોઇપણ મોતે તે વખતે તેમની પાસે જાય અને પોતાની અડચણ દૂર કરી શકે. કાયા વાચ્યા માથી દિલ્હી માટે ઝૂરનાર આવો વીર કવચિત્ દશે. મિ. સંડરલેંડે આજસુધીમા દિલ્હી પક્ષ જગતમાં રહ્યું કરવાને નાનામોટાં અતુ-માને એક દગ્ગર વ્યાખ્યાનો આપ્યાં દશે. સિતારના તાર પર હ્રદય પીગળાવતા સ્વરોની જેવાં તેમનાં વ્યાખ્યાનો દિલ્હીસ્તાન વિષે ધન્યોદ્ગાર ઉચ્ચાર્યાં કરતાં. તેમની લેખણી સ્વતંત્રપણે પિદાર કરનાર ગરુડથી પણ વધુ તીવ્રપણે દિલ્હી સ્વતંત્રતાની ગર્જના કરતી. ગધ્ધરાત્રિ થાય, સર્વ જગે શાંતિ પધરાય, તે વખતે મિ. સંડરલેંડ કામળ ખડિયો લઇ જશે. લાજમાત્ર દિલ્હી ચિનન કરે. એકામના જગે કે તેમની કળકળતી કલમ-માથી અષોષપ શબ્દસમુદ્ધટવા લાગે અને પાનાં ને પાનાં ભરાઇ જાય. દિલ્હીસ્તાન માટે કોઈ પ્રસંગ આવે કે તેમની બદાયો ચડે, આંખમાં અજળ ચમક આવે અને લાજુભર દિલ્હીસ્તાન સિવાયનું જગત વીસરી જાય.

એમના લેખો એટલે જેતરમાં પડેલા સ્ત્રીધા માસ જોઈ જ્યો એક પણ અક્ષર, ખોટો પદપાનો નહિ. એક પણ વિધાન વસ્તુસ્થિતિ બદલ નહિ હોય. માત્ર દોષ જતાવતા વખતે તેમના અક્ષર ક્ષયે છતાં દિલ્હીસ્તાન માટે તેમાં જે અગાધ પ્રેમ તો ભર્યો જ હોય. દરેક લેખ લખાઇ રહે એટલે ફરી વારી કાઢતા. સવારમા અમારામાંનું કોઈ તેમની પાસે જાય લારે તેમને કેટલો આનંદ થતો! અમારા માટે તેમણે કંઈ સિદ્ધાંત્યારનું બંધન રાખ્યું જ નહોતું. તેમનું ઘર અમારું ઘર હતું. ત્યાં અમારાં ગાળાપ, વડીલ જે કહીએ તે તેઓ જ દતા. અમને તે કદી 'મિસ્ટર' કહીને બોલાવતા નહિ. 'સોની' (જેટા) એવા પ્રેમાળ શબ્દથી તેમની દાંડ પડતી. ૬૦૦૦ માઇલ દૂર એ સપ્તે અમારું મોટું આશ્વાસન થતા. 'જેટા, જે આ લેખ; આટલું ટાઇપ કરી નાખ આપુ!' તેઓ કહેતા. મારા દેશ માટે લખાએલું લખાણ ટાઇપ કરતાં મને કેટલો આનંદ થતો? પણ તે આનંદ લાજુવાર રહેતો કારણકે તેમના અક્ષર ઉકેલતા મને વાર લાગતી. તે વખતે તેઓ પ્રેમથી દરોને કહેતા: 'આ લેખ દિલ્હી સ્વતંત્રતાનો છે.

અક્ષરની અડચણ વટાવી નથી શકતો તો પછી ખીજી અડચણો ઓળંગી સ્વતંત્રતા કેવી રીતે મેળવવાનો હતો ? તેમના એ શબ્દોનું જાનું એવું ધ્યાનું કે હું ઉત્સાહી જાની ટાઇપ કરવું શરૂ કરતો પશુ ફરી અટકતો. ત્યારે મારી ધાંધલ જોઈ તેઓ પોતે જ લેખ વાંચી સંભળાવતા. પોતાના વિચિત્ર અક્ષરો માટે તેમને ધણીવાર ખોટું લાગતું પણ તેથી કંઈ તેમની લાગણી ઓછી ન ગણાય.

તે યુનિવર્સિટીના ગ્રંથના પાદરી હતા. ધર્મચુરુ તરીકે પોતાના મૈત્રી સખતાઈ ખીન્ન પર તેઓ ન લાડતા. તેમને પોતાના કામનો મુસારો નહન થોડો મળતો પણ તેમાં જે કરકસર કરીને દિલ્હીસ્તાનનાં સાત દૈનિક લખાણો લઈને ગણાવતા. એ દૈનિકો લાંબામાં આપતા જ પહેલા પાનાથી આખર સુધી અક્ષરેઅક્ષર માંથી કાઢતા, મદદરખની આજ્ઞા પર લાલ પેન્સિલથી લીટા મારી દેતા અને સાંજે તેની કાપવીઓ ઉનારી સંપ્રદની કાષ્ઠજમાં ચોડી દેતા. તે દૈનિકો ઉપરાંત ગ્રીક અને આશરે વીસ માસિકો ખર્ચ કરીને મંગાવતા. તેમનો આલે પ્રેમ જોઈને અનેક દિલ્હી પત્રકારો તરફથી મફત કે સસ્તા દરે કેટલાંક પત્રો મોકલાતા પણ સંસ્કૃતને તે પસંદ ન પડતું. ‘હું દિલ્હીસ્તાનના પૈસા માટે કામ નથી કરતો. આત્મત્યાગ અર્થે કંઈ છું. ગરીબ દિલ્હીસ્તાનની પ્રેમભરી પાક્ષિસ સ્વીકારવા જેટલો મારો એ દેશ માટે એવડો મોટો આત્મત્યાગ ક્યાં થયો છે ?’ સંસ્કૃતની વિચારસરણી વિચારણની ઉચ્ચનાથી પાનું વધી ક્લય ઝીંપી છે.

હિંદ પ્રત્યેનો તેમનો પ્રેમ એટલો અમાપ હતો કે ક્ષણવાર કોઈ તેને આંખળા પ્રેમ કહે. દિલ્હીસ્તાનની આદર્શ સંસ્કૃતિએ મને ખરો માર્ગ જતાવ્યો છે એમ તે કહેતા અને એ સંસ્કૃતિપ્રેમનો લખો જ એ આજન્મ શાકાહારી જન્મા હતા. દિલ્હી પદ્ધતિનું જગણુ તેમને જલ્દ મળતું. અમેરિકાની દિલ્હી કક્ષમાં તે વારંવાર જમવા આવતા. તે વખતે એવો આતંદ જમાવતા કે પરદેશમાં પહેલા મારા જેવા ધણાને આત્માસન મળતું. તેમને શું લાવતું ? દિલ્હી રીતે કહેલો ધીલો સત્તનારાયણી શીશ, યુગાજાનું, રસચૂડા એ પદાર્થો તેમને ખૂબ ગમતા. દાળ, રાક, પાપડ, વડી ખાના પણ તેમને જલ્દ ગમત પડતી.

લાલા લજપતરાયની સોળનમાં તેમણે ખરો વખત પીનાવ્યો હતો. લાલાજીની દિલ્હીસ્તાનમાંથી દુનિયારી થઈ તે વખતે અમેરિકામાં તેમના પર ઘૂર્ણ પહેલા વાલ્કોને સંસ્કૃતે જ લખાવ્યું હતું. લાલાજીના ‘તરુણ ભારત’ વગેરે પુસ્તકો તેમણે તમારી જમ પછી જ છપાવા દીધાં હતા. વખતોતખત તે લાલાજીને સલાહ-સૂચનો આપ્યા કરતા ને લાલાજી તે માન્ય રાખતા. એ જ જણુ વચ્ચે એટલો માદરોલ જમાવ્યો હતો કે તેમાં જોડે જેવું રહ્યું જ નહોતું. અમેરિકામાં અનેક કર્તવ્ય-પરમણુ દિલી નરો હતા. પણ તેમના કોઈને પોતાનું ‘નંમ હનિયા’ માસિક ન સોંપતાં લાલાજીએ સંસ્કૃતને જ તે સોંપ્યું. દિલ્હી સૌથી ‘વિશ્વસનીય મિત્ર’ તરીકે લાલાજી તેમને ગણતા. સાત વર્ષમાં લજપતરાયે સંસ્કૃતની ઉચ્ચલ ભારતભક્તિ પૂર્ણપણે નિહાળી. ધણીવાર તેઓ એમને કહેતા કે, ‘દિલ્હીલોકોને આપની ભક્તિનો પાસ લાગશે ખરો ?’

તે જ પ્રમાણે એમના માટે સંસ્કૃતને પણ એટલો જ ઉચ્ચ પ્રેમ હતો. સડક પર મોડીસે એ લાલાજીને છાતીમાં લાડીનો માર માર્યો એ જણુતા તેમનો સાવિત્રક સંતાપ ઉભારાઈ ઉઠ્યો. તે દિવસે કોઈ જોડે તે જોડ્યા નાંદકે કંઈ જમ્યા નહિ. આખરે આ દુઃખવાનીનું છેવટ આપ્યું. લાલાજી શ્રુત્ય પામ્યા. પહેલા મારથી જ એ જાનું ઝીલી દડીકત જણુતા સંસ્કૃત સ્વકર પાછ ખેસી ગયા. કાણુ પછી કપાળ કૂટાયુ અને તેમની આખમાંથી આંસુ વહેવા લાગ્યાં. તેમના પ્રત્યેક વિચારવખમમાં લાલાજી દેખાવા લાગ્યા. એટલા બધા શોકમગ્ન દેખાયતાં જો સંસ્કૃતને કદી જોવા નહોતા. પોતાનો સગો બાઈ મરી ગયો હોય એટલું એમને લાલાજી માટે દુઃખ થયું.

અમેરિકામાં લાલાજીના અવસાન નિમિત્ત અને સર્વ દિનનારોજીએ એક સલા લાવી હતી. ૫૦૦ જેટલા માણસે હતાં. એ સલાના મુખ્ય હોતા સંસ્કૃત હતા. સલાની શરૂઆત થઈ. લાલાજી માટે એ શબ્દ કહેવાનો સંસ્કૃત પર પ્રસંગ આવ્યો. પણ એવડો મોટો ધાર પીર પુરુષ જોલો ચર્તા જ તેનો દંડ લારાઈ ગયો. ‘લાલાજી’ એટલું જોડ્યા પછી આગળ જવાબ જ નહિ. ફરી જળ કરી ‘લાલાજી’ એટલો જ મદદર રવર જવાર પડ્યો. જમ, તેમનું ધેર ખૂટી પડ્યું. મોડી સલામાં જે તેમને જાન રહ્યું નહિ. ફરી ‘લાલાજી’ જોડી નીચે

ગેમી ગયા. આંગ્રામાંથી અશ્રુગંગા ચાલી. સર્વને આશ્ચર્ય થયું. દિદી માણસો માટે અશ્રુપ્રવાહ વહેવડાવનારા એકાદ પશુ પરદેશી માણસ છે ખરા.

તે પારંવાર ઉપદેશ કરતા કે, 'દેશ માટે શ્રવે અને દેશ માટે મરે. પરદેશમાં નમે તમારા પંથો કે સંપ્રદાયનું પ્રદર્શન કરવા આવ્યા નથી. દિદુસ્તાન એક જ છે. એ ભાષના જગમાં પ્રસારવાને તમે આદો આવ્યા છો.'

શ્રીમતી પ્રાણલિંગમ દાકાર અમેરિકામાં અભ્યાસ માટે આવ્યાં હતા ત્યાંથી લાપ્તીને તે સંઘન થયા. તે અરસામાં તેમનો પરિચય થીયુન મગન દવે સાથે થયોતો અને તેમણે અમેરિકામાં જ વિવાહ પદ્ધતિમાં વિચાર કરેલો, પણ સમજના પુરોદિત કોણ? તેમણે મને પૂછ્યું હું પણ વિચારમાં પડ્યો. તરત મને સંસ્કૃત સ્મરણે આવ્યા. મેં તેમને પત્ર લખ્યો. તેમણે તો તરતજ જવાબ આપ્યો કે આ કામ ગદસ એમને પોતાને પન્મતા મળે છે અને પોતે તે પાર પાડવા એકી પક્ષે તૈયાર છે.

વરવહ પોતાને ઘેર, આવીને લગ્ન કરે એવા તેમનો ખાસ આગ્રહ હતો તે સૌએ કબૂલ રાખ્યો. લગ્ન વખતે ખસે દિદી માણસો હતા. આ જાધાની વ્યવસ્થા છુટ્ટાઇ કેમ કરી શકશે તેની મને શકા થઇ. પણ અમે તેમને ઘેર ગયા ત્યારે તો આશ્ચર્ય પામી ગયા કે તેમણે સર્વજ મંગલ જનારી દીધું હતું. પાદાં કૂલોથી ઘર, દિવાળખાનું, ખાગ જાધુ રાણ્યાર્યુ હતું. મુખ્ય ખંડમાં દિદી ચીતે જેસપાની સગવડ કરી નીધી હતી અને પોતે પાંચદસ અન્ય લઇ ખેડા હતા.

એ અન્ય વેદ હતા, લગ્નસંત્રાનાં શબ્દસઃ અંગ્રેજી ભાષાંતર હતાં. પ્રથમ તેમણે વૈદિક પદ્ધતિએ જોવાનાં મંત્ર અંગ્રેજીમાં વાંચી અતલ્યો અને જોડવા: 'હે વરવહ! મારો આ મંત્ર તમને કબૂલ છે કે?' સંમતિ મળતા તેમણે આગળ ચલાવ્યું અને બ્રાહ્મણ બટજની પેઠે કામ સાજોપાંચ પાર ઉતાર્યું.

અને તો મેઘાં આગળી નાખી ગયા. દિદી સંસ્કૃતિ માટે કેટલું અગિમાન? આ અન્ય ક્યાંથી મેળવ્યા હશે? અમને સમજ ન પડી એટલે પૂછ્યું ત્યારે જીજ્ઞાસુમાંનાં કળાટો જનાર્યાં. ત્યાં કમીમાં કમી ૫૦૦૦ અન્યો હતા. મને ને મન્ય જુઓ તો દિદુસ્તાનને જ લગે. દિદી

સમાજ, રાજકારણ, ધર્મસંપ્રદાય જે જે અંગ્રેજીમાં જાણ્યું તે દરેકનું પુસ્તક તેમની પાસે હતું. અમને દિદુસ્તાનનો જેટલો માહિતી નહોતી એટલી એમને હતી.

એમના શ્રવણો જીન્ને આનંદનો પ્રસંગ અને દિદી શોકોએ તેમને માનપત્ર આપ્યું તે હતો. આડેક વર્ષ પહેલાં અમેરિકાના દિદીઓએ તેમને માનપત્ર આપવાનું કરાવ્યું તે સાથે કંઇ ચિરમરણીય ભેટ પણ આપવાનું કરાવ્યું એ દિવસ ખૂબ ઉજવ્યો. સંસ્કૃતના ગુણરણ પર અનેક ભાષણો થયાં, માનપત્ર વાંચીને અર્પણ કર્યું અને યાગમાં મૂકેલું નગરાણું તેમણે જોયું ત્યારે ખૂબ ખુશી થઇ ગયા. તે દાયે કંતીને તૈયાર કરેલું જરીનું શુદ્ધ ઉવરણું હતું. આજે ખરેખર હું સર્વસ્વી દિદી જાન્યો એવા ઉદુગાર તેમણે કાઢ્યા. કપાળમાં શુભ મંગલ તિલક કર્યું. ગળામાં ઉપરણું નાખી દાયમાં ટાંગેરોનો લવ્ય ફેટો રાખી તે જોડ્યા, 'માનપત્રનાં શું ઉત્તર આપ્યું? હું દિદુસ્તાનનો છું અને દિદુસ્તાન મારો છે.' એ વખતે તેમનો કંઠ આનંદ અને દુઃખના સંગિથ ભાવથી ભરપૂર પાતી ગયો. અશ્રુપૂર્ણ નયને તેમણે તે વખતે આપેલો ઉપદેશ અને સંજ્ઞા આજે પણ વાદ આવે છે.

તેમને દિદુસ્તાનની સુમામગીરી બદલ દુઃખ થતું નહિ એટલું તેમને એક જ અભાવ માટે દુઃખ થતું. એ જાગત એ હતી કે 'મને દિદમાં જન્મ કેમ નથી મળ્યો?' સંસ્કૃતનો પુનર્જન્મ ઉપર વિશ્વાસ હતો. મર્યાં તેમની આખરી પ્રાર્થના એ જ હતી કે 'પરમેશ્વર! માત્રી નજર સામે દિદુસ્તાન રચતં થયો નહિ પણ જીજ્ઞ લાવે દિદુસ્તાનમાં જ જન્મ આપજો.'

પોતાની અનિમ ક્ષણો તક આમ દિદુસ્તાનને ન જૂલનાર આ ઇસાઇ પાદરી દિદુસ્તાનના રહનમાં તરીકે પોતાનું નામ અગર કરી ગયા છે. અંતિમ પણ એમનાં પુત્રીએ એમની આખરી આકાંક્ષા પૂરી ત્યારે મે તેમણે જ્વાળા આપેલો, 'As my last message to India I send my love.'

પોતાના પ્રાજ્ઞાન આકાશમાંથી આવતા એક પછી એક અસ્ત થતા સિતારાઓથી દિદ વંચાકુળ તો યાવ જ, પણ સાથે એવાઓનો ભૂહી જવાના નયણ પચાથી તે અરૂદ રહે એ પણ ખાસ જોવાનું છે.

ગેરી ગયા. આખમાંથી અશ્વગંગા ચાલી. સર્વને આશ્ચર્ય થયું. દિદી માણસો મારે અશ્વપ્રવાદ પહેલગાવનારા એકાદ પશુ પરદેશી માણસ છે ખરા.

તે નારવાર ઉપદેશ કરતા કે, 'દેશ માટે ઇવે અને દેશ માટે મરે. પરદેશમાં નમે તમારા પંથો કે સંપ્રદાયનું પ્રદર્શન કરવા આવ્યા નથી. દિદુસ્તાન એક જ છે. એ ભાવના જગમાં પ્રસારવાને તમે અહીં આવ્યા છો.'

શ્રીમતી પ્રાણીજીવન કોડેર અમેરિકામાં અવધાસ માટે આવ્યાં હતાં ત્યાંથી લાણીને તે લંડન ગયાં. તે અવધાસ માટે મને પરિચય શ્રીમુન મગન દવે સાથે થયો અને તેમણે અમેરિકામાં જ રિવાજબદ્ધ થવાનો વિચાર કર્યો, પણ લગ્નના પુરાદિત કેણું? તેમણે મને પૂછ્યું હું પણ વિચારમાં પડ્યો. તરન મને સંસ્કૃત સ્મરણે ચડ્યા. મેં તેમને પણ જણાવ્યો. તેમણે તો તરનજ જ સાળ આપ્યો કે આ કામ બદલ એમને પોતાને ધન્યતા મળે છે અને પોતે તે પાર પાડ્યા એકી પડે તૈયાર છે.

વરવહ પોતાને ઘેર આવ્યાને લગ્ન કરે એવો તેમનો ખામ આગ્રહ હતો તે સૌએ કબૂલ રાખ્યો. લગ્ન વખતે ગસો દિદી માણસો હતા. આ બધાની વ્યવસ્થા છુદ્દાજ કેમ કરી શકશે તેની મને શંકા થઈ. પણ અમે તેમને ઘેર ગયા ત્યારે તો આશ્ચર્ય પામી ગયા કે તેમણે સર્વજ મંગળ બનાવી દીધું હતું. પાઠમાં ફૂલોથી ઘર, દિવાનખાનું, બાગ બધું રાણગાર્યું હતું. મુખ્ય ખંડમાં દિદી ચીતે બેસવાની સગવડ કરી દીધી હતી અને પોતે પાંચદસ ગ્રંથ લઈ ગેકા હતા.

એ ગ્રંથ વેદ હતા. લક્ષ્મણના શબ્દસઃ અંગ્રેજી ભાષાંતર હતાં. પ્રથમ તેમણે વૈદિક પદ્ધતિએ ભાવનાનો મંત્ર અંગ્રેજીમાં વાંચી બતાવ્યો અને બોલ્યા: 'હિ વરવહૂ! મારો આ મંત્ર તમને કબૂલ છે કે?' સંગતિ મળતાં તેમણે આગળ ચત્રાચું અને આહાજી લટકીની પેઠે કામ સાંગોપાંગ પાર ઉતાર્યું.

અમે તો મોંમાં આગળી નાખી ગયા. દિદી સંસ્કૃતિ માટે કેટલું અભિમાન! આ ગ્રંથ ક્યાંથી મેળવ્યા હશે? અમને સમજ ન પડી એટલે પૂછ્યું ત્યારે બીજા રૂમમાંનાં કપાટો ખતાવ્યાં ત્યાં કમીમાં કમી ૫૦૦૦ ગ્રંથો હતા. મને ને ગ્રંથ જુઓ તો દિદુસ્તાનને જ લખતો. દિદી

સમાજ, રાજકારણ, ધર્મસંપ્રદાય જે જે અંગ્રેજીમાં લખાયું તે દરેકનું પુસ્તક તેમની પાસે હતું. અમને દિદુસ્તાનનો જેટલો માહિતી નહોતી એટલી એમને હતી.

એમના ઇવનને બીજે આનંદનો પ્રસંગ અમે દિદી લોકોએ તેમને માનપત્ર આપ્યું તે હતો. ચારેક વર્ષ પહેલાં અમેરિકાના દિદીઓએ તેમને માનપત્ર આપવાનું ફરિયાદ તે સાથે કંઈ ચિરસ્મરણીય બોટ પણ આપવાનું ફરિયાદ. એ દિવસ ખૂબ ઉજવ્યો. સંસ્કૃતના મુલ્યરત્ન પર બોને લાવ્યો. યયાં, માનપત્ર વાંચીને અર્પણ કર્યું અને યાગમાં મૂકેલું નજરાણું તેમણે બોયું ત્યારે ખૂબ ખુશી થઈ ગયા. તે સાથે કાંતીને તૈયાર કરેલું જરીનું શુદ્ધ ઉપરણું હતું. આને ખરેખર હું અર્ચના દિદી બન્યો એવા ઉદ્દગાર તેમણે કાઢ્યા. કપાળમાં શુભ મંગળ તિલક કર્યું. ગળામાં ઉપરણું નાખી દાથમાં રાત્રેરોના લાખ ફોટો રાખી તે બોલ્યા, 'માનવતંત્રો શું ઉતાર આપ્યું? હું દિદુસ્તાનનો છું અને દિદુસ્તાન મારો છે.' એ વખતે તેમનો કંઈ આનંદ અને હુ:ખના સંગમિત ભાવથી વારપૂર બની ગયો. અશ્વપ્રવાદ નવને તેમણે તે વખતે આપેલો ઉપદેશ અને સંદેશ આને પણ વાદ આવે છે.

તેમને દિદુસ્તાનની મુલાકાતોની પદ્ધતિ દુઃખ થતું નહિ એટલું તેમને એક જ અજાયબ માટે દુઃખ થતું એ જાણત એ હતી કે 'મને હિંદમાં જન્મ કેમ નથી મળ્યો?' સંસ્કૃતનો પુનર્જન્મ ઉપર વિશ્વાસ હતો. મરતાં તેમની આખરી પ્રાર્થના એ જ હતી કે 'પરમેશ્વર! મારી નજર સામે દિદુસ્તાન સ્વતંત્ર થશે નહિ પણ બીજા લોકે દિદુસ્તાનમાં જ જન્મ આપજો.'

પોતાની અંતિમ સંભોતક આમ દિદુસ્તાનને ન બૂલનાર આ ઈસાઈ પાદરી દિદુસ્તાનના રહસ્ય તરીકે પોતાનું નામ અમર કરી ગયા છે. અંતિમ પણ એમનાં પુત્રીએ એમની આખરી આકાંક્ષા પછી ત્યારે એ તેમણે જવાબ આપેલો, 'As my last message to India I send my love.'

પોતાના પ્રેમવચન આકાંક્ષાથી આપા એક પછી એક અસ્ત થતા મિનારાઓથી દિદે વ્યંજન તો થાય જ, પણ માથે એવાઓને બૂલી જવાના નયન પશ્ચાથી તે અસ્પૃશ્ય રહે એ પણ ખાસ જોવાનું છે.

જૂના ને નવાનું, કલા ને શાસ્ત્રનું, સરકાર ને મોજશોખનું અજળ સંમિશ્રણ હોવા છતાં પૂર્વ ને પશ્ચિમમાં એક જ મનુષ્યત્વ ધબકી રહ્યું છે એની પ્રતીતિ તો થાય છે. . .

ઉત્તર યુરોપના દેશોમાં

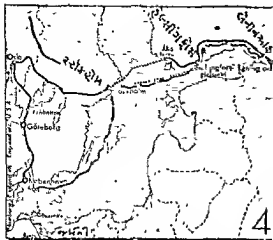
જમીનમાં ઓઝોન યુગોનો સાથે ફાળો પછી તો કેટલે કેટલે રચેલે એકસો રખડયો. કેટલા કેટલા દેશો ભેળા. જર્મનીની ટૂંમ્પિંગ ટૂર તો બન્યે યર્વોનુની પાન લાગે છે, આજકાલમાં ઊભાં થએલાં નવાં સહેરોને નવા દેશોમાં એ પ્રાચીન સહેરોની કલાગી કેટલી જુની લાગે છે! કંઈ કંઈ ઝુલ્લેર અનુભવોનાં રમરણો નજર આગળ રમી રહ્યાં છે. પૂર્વમાં કે પશ્ચિમમાં, મોટા દેશોમાં કે નાનાં ગામોમાં, જુદી જુદી કાષાઓ અને જુદી જુદી ચામડી વચ્ચે એ જ મનુષ્ય હવે મળ્યો રહ્યું છે, એ જ પ્રેમ અને એ જ માયા, એ જ સુખ અને એ જ દુઃખ અર્થે દેખાય છે એનો અનુભવ હેકકેઓ કરતો. હું જર્મની અને ઉત્તર યુરોપના દેશોમાં ખૂબ રખડયો છું. અહીં હોસ્ટેલમાં બેઠેબેઠે હવે મનોમુગિયાં જ ફિન્લેન્ડમાંથી રૂંદેહોમ થઈ, આવ્યો તે રસ્તે કોપનહેગન થઈ જાર્સિન અને ટ્રેડનમાં ચિહ્નરી ચલો છું.

બળે દિલ્લસતામાં જ કોઈ દિલ્લિ મિત્રોની વિદાય નાદિ લેતો હોઉં તેમ મારા જર્મન અને ચાહનીય સાચીની વિદાય લઈ હું ગેલી રાત્રે ટ્રેડન જવા ઊપડ્યો ત્યારે માડીમાં પચ્ચ એવા જ અનુભવો થયા. સાગે એક જર્મન ઊકડે બેઠો હતો, એણે કોચળામાયી નારતો કાઢ્યો અને મને પચ્ચ એમાયી આગ્રહ કરી ખનારાચું. પાત્રે એ હંગેરિયન ઓઝો બેઠો હતો તેમને પચ્ચ કાંઈ આપ્યું. બેઠાં બેઠાં જ ક્રોકાં ખાતાં અને સપારે લાઇપસીગ (Leipsig)ને ગેટે રહેલો પહેલ-ચ્ચો ત્યારે ત્યાંથી ગદાવાની ઓછી માડીને ઘોડો વખત લેવાયી માડીમાં લખેલા મોટાકા ઉનાવળના પતો ટપાંદમાં નાખતા હું ગદાદ ગયો. પાછો આવ્યો ત્યારે મારો ગધો સામાન નવી માડીમાં મૂકેલો હતો. જહું કામ આ નખનું જ હતું. હું તો આ લોધ આજો જ

ગયો ગયો. 'ડાન્કે શોઇન' (જહુ ઉપકાર) સિવાય બીજું કંઈ કહી શક્યો નહિ. પ્રાગ સહેરની આ સ્ત્રીઓ સાથે ટાગેર વિષે વાતો થઈ. એમણે રંગિયાણુને પ્રાગમાં ભેળા હતા અને એમના કાચો વાંચ્યા હતાં. મને એમને દેશ જવાનું નોનકું દષ્ટ એમણે ટ્રેડન આગળ વિદાય લીધી.

ટ્રેડન ગયો, ત્યાં પચ્ચ રખડી રમળા મારી D. P. H. Guideની મદદથી એક યુવકગૃહ શોધી કાઢ્યું. ટ્રેડની ઘડામાં છૂપાએલું એ ગોડું આધુનિક 'Hans der Tugend' નેહ 'દાસ' કરી તેમાં પ્રવેશ કર્યો.

ટ્રેડનના સોનર્વરોનો સાથો ખ્યાલ તો નહીકનારે કિસ્સા અને જૂના દેવળો પાસે ફરતાં, ઓપેરા હાઉસ આગળના કોરામાં બેઠા પૂતળા નાચે કજૂનરોનો ફાળા ખપરાવાના કે એની પ્રસિદ્ધ ઝેંલેરીયા રહેલું સિરકાઇન એટના અને થીન્ન સુંદર છટાસિયન ગિત્રા બેનાં અગર ઝિંગવર (Zwinger) ગમીયાના ટુપારમાં બદ-મિદુઓની અને ચૂર્કિરોની હૂદી નિદાળનાં કંઈક અંશે આવી રાકે. એની શાલકદાર મોટી દુકાનોમાં 'ટ્રેડન ચાહના' તરીકે જાણીતી થયેલી એની નિકટવા જ માઇસન (Meissen) ગામની માડીનાં જૂનાં અને અર્થોચીન દળનાં પૂતળાઓ બેનાં કલાકોના કલાકો નિનાડી શકાય. મને ટ્રેડનમાં વધારે વખત રોકાવાનું ન મળ્યું. રવિવારે, ચૂંટણીને દિવસે, પાંચ વાગે ચૂંટણી ખલાસ થાય તે પહેલા જાર્સિન પહોંચવાનું મને મન હતું. ટ્રેડનમાં પાળ કોચનમાં બેબેસે તેવો wool-wool store નેહ આશ્ચર્ય થયું. વિદાયનમાં હેક-હેકણે કર્યું છે તેમ જર્મનીમાં પચ્ચ આ અમેરિકન ફર્ન પચેસારા કર્યો છે એ, નવજર્મનીની રાષ્ટ્રીયનીતિ નેહ, સફેજ વિચિય લાગે છે.

રવિવારે જપેરે જર્મિન પહોંચ્યો. મેં મુકામ મારા રટેશન પાસેની એક સરતી હોટેલમાં જ રાખ્યો ત્યાં ઓકસફર્ડના એક અમેરિકન અને હેમ્બુર્ગના એક જર્મન વિદ્યાર્થીનો મને ભેટો થયો. અમે જીન્ને દિવસે શહેરમાં સાથે ફ્યાં. ઓકસફર્ડ હિટલરનું સાચું વ્યક્તિત્વ તો નમો અહીં જ સમજાય, લગભગ મેં પુટકા જર્મન પ્રજા તેના પક્ષમાં છે. તેની સામે ઊભા થવાની કેમ દિમ્બ કરે તો એનું શું થાય એ તો નાઝીઓ જ કહી શકે પણ એમ જાનવું જાહેર શક્ય નથી લાગતું.

હટસિમાં સિનાર મુસોલિનીને જોવાની અને સા-લગવાની મને તક મળી હતી તેમ જર્મનીમાં ઓકસફર્ડ હિટલરને જોવાની તક મળી હોય એમ લાગ્યું. રાષ્ટ્રસ પ્રેસિડેન્ટ તરફિ ચૂંટાએલા અને જોવાને લોકોના ટોળે-ટોળા એમની ઓફિસ આગળ ભેગાં થયા હતા. અમે ગયા તેની પાંચ મિનિટ પહેલાં જ રાષ્ટ્રના એ નેતાને જોઈ લોકો પાછા ફરતા હતા. પછી ભેંચું ચએણું ટોણું એ કલાક સુધી ત્યાં ઊભું, વરસાદ પડ્યા છતાં સ્વીર વોલેન ઉન્સેર ફર્ચર ઝેનન' આતું ઊભુંજ રહ્યું, પણ હિટલર બહાર નહિ આવ્યા એટલે નાસીયાસ થઈ બધા પાછાં વળ્યાં. જીન્ને દિવસે સાંજેયું કે હિટલર મ્યુનિચ-માં છે ત્યારે એક જર્મન પત્રમાં વાંચેલું વાક્ય મને યાદ આવ્યું: 'Hither is the most energetic man in Germany to-day; and he is just the man we need.'

દિવસે અને રાત્રે ફરીને જર્મિનનું મીન્દર્ય નિદાળ્યું. શ્લોમ (Schloss) વિલામમાં નદીને કિનારે દેવળ

અને મ્યુઝિયમોનાં સુંદર મકાનો આગળ તો કલાકો વીતાવ્યા. પર્ગેમોન મ્યુઝિયમમાં તો ગ્રીસ, ઇટલી, ઈજીપ્ત, બાબિલોન અને ઇરાકના દેશોનું શિલ્પકામ એટલું સરખ રીતે ગોઠવ્યું છે કે ધડીકમાં ધીસમાં હોણે એમ લાગે, ધડીકમાં રોમમાં અને ધડીકમાં ઇરાકની ગાલીચા. ઓગા મહાવ્રતા, મોગલ સૂર્યના ચિત્રા નિદાગતા ડોહ શાહીમહેલમાં ફરતા હોણે એમ જ લાગે.

રાત્રે Planeta um જોવા મળ્યા. અદ્ભુત પંચા-ની મહત્તી એક નાના ચોરડામાં અસંખ્ય તારાઓની જગજગતું અનન્યીક આકાશ ઊભું કરી, વર્ષા અને યુગોની મુસાફરી પાંચ દસ મિનિટમાં કરાવી, પાછાં એ નાના ચોરડામાં લાવનાર જર્મન વિજ્ઞાનીના વર્ષે અમને આશ્ચર્યમાં મરકાડે. કયાં અને સામાન્યલોકને પણ જોવેનિ શાસ્ત્રમાં રસ લેતા કરવાની જર્મી વિજ્ઞાનીઓની ખંત માટે માન ઉત્પાદ થયું. એજ રથને પછી દિગ્ગલ્ય વિષેની એક સુંદર ફિલ્મ જોઈ, કાચનજંપલી ૧૯મી જર્મન અઢાણનાં સુંદર દરવો અને દિમાગનું અદ્ભુત ગીરવ કોંગેગની મહદર્થો મેંને મારા જર્મન મિત્રો-એ જાણ્યું. જર્મનીની રાજધાનીમાં જર્મનો વચ્ચે જોશી દિગ્ગલ્યના પદાદીઓનું જાણું તુટ્યું પણ ખરેખર દિદી સાલગી શી લાગણીઓ થઈ દશે તે તમે કશી શોધ.

જૂતા અને નવાનું, કદા અને શાસ્ત્રનું, સંસાર અને મોજશીખનું સંમિશ્રણ કરતું આ સુંદર બંધુભાવી શહેર જોઈ, મિત્રોની વિદાય લઈ ડેન્માર્ક તરફ જવા દે ઊપડયો. ડેન્માર્કની ફેરી બોટમાં બાથે અંતરમાં ધીરે ધીરે અદશ્ય થતો જર્મનીના કિનારો જોતાં મારી નજર આગળ મારી જર્મન જોનારી મૃતિ તરો આવી. કલાકેકમાં તો ડેન્માર્ક પહોંચી ગયા.

ડેન્માર્કને કિનારેથી કોપેનહેગન જતાં એક નોંધ-વા જેવી વરસુ દીડી. ગ્રીક વર્ગમાં પણ મુસાફરો મરે પીવાનું પાણી સ્વચ્છ જાટલીયા, ગ્રાસ સાથે મૂકેલું હતું. જાહે નાખના દરિયાં ઓગળ્યા પછી મને ખૂબ તરસ લાગી એટલે સહેજ અવચકાતાં માર્કને પૂછ્યું, 'આ અમા-રે માટે છે?' એણે દરરોજ જવાબ આપ્યો, 'હા, જોઈએ એટલું પીઓ,' મેં માર્કને જ 'ડાન્કે શાહન' કહ્યું, પણ માર્ક ચાલત તો આખી ડેનીશ રેલવે કંપાની મારો આભાર એ વખતે દર્શાવત!

કોપેનહેગનમાં ઉનારો વાય, એમ રી. એ. તરફથી

મલાવવામાં આવતા એક યુવકશ્રદમાં રાખ્યો. ડેન્માર્ક-માં મુંદર યુવકશ્રદો ધણું છે અને જર્મન યુવકશ્રદો જેમ ડેનીશ યુવકશ્રદોની ખ્યાલિ પાણુ ઇંગ્લેન્ડ સુધી પ્રસરી છે. આ સ્થળે મને ધણા જ અંગ્રેજ અને જર્મન યુવકો મળ્યા. જ્યાં પગરસ્તે, સાઇકલ પર કે ગાડીમાં ડેન્માર્ક-ની સફર કરવા આવ્યા હતા. નાઝીશત્રુઓનાં વ્યક્તિ-સ્વાતંત્ર્ય પર મુકાતા ઢાળથી કેટાળેલા ધણા જર્મનો અવી આવ્યા વરવા છે. ઇંગ્લેન્ડમાં પણ એના જર્મનો-ખાસ કરી યુવાનો-ધણા જોવામાં આવે છે.

કોપનહેગનના 'ટિવોલી' થિયે ધણું સાંજળું હતું એટલે પહેલી જ સાંજે એક અંગ્રેજ સાથે તે જોવા ગયો. જોડને થયું કે કોપનહેગન ઉત્તર યુરોપનું પૅરિસ કહેવાય છે એમાં જરાયે ખોટું નથી. ઉત્તર યુરોપના સીધા મુંદર શહેર તરીકે તેને મળ્યાવનાં કદાચ અચકાએ, પણ સૌથી સૌખીન (gay) તો એને નિશ્ચયપણે કહી શકાય. ટિવોલીમાં ફરતા તો જાણે કેાઇ અદ્ભુત સ્વપ્નભૂમિમાં વિદરતાં હોઇએ એમ જ લાગે. જાણેહજા આશ્ચર્યથીની મસ્તિદ જેવું, પણ શેરાનીથી ઝગમગતું એનું કેાઇ રેડોશં જુઓ કે કળા કરતાં ચોરના પકાવાળી એવી રંગમુખિ જુઓ; નાના સરોવરમાં રંગબેરંગી દીપકોથી સજ્જારેલાં એનાં તૂટાં વદાણામાં સફર કરો કે જાગીયામાં ટેકેટકાણે પળે પળે બદલાતા રંગોવાળા ઝગમગતા કુવારા જુઓ; આગતેમ એક થીંછ સાથે અવગતી ખૂજ ઝડપે જતી મોટરોમાં બેસી ફરિમ (thrill) અનુભવો કે Automat-Roomમાં જઇ ઓટોમેટિક મશીનો પર જાન-જાનના પ્રયોગો અનુભવો. . . આ સ્વપ્નભૂમિમાં ફાવે ત્યાં ફરો અને ફાવે તેમ અનુભવ કરો. જામે શૌખીન ડેનીશ ને પાદેશી લોકો તમને મળશે.

કોપનહેગન કોપાના છે એટલું જ મુંદર છે. એના રસ્તાઓમાં તૂટા અને નાના સરસ મકાનો જોઇ શકો. એવી નહેરોવા દોસંડનું સ્મરણ કરાવતાં વદાણો અને કિનારે નૌરિક સ્થાપલ્યા નખ્યા તમને દેખાશે આખા આરાનું જાણે રાજ્ય કરતી હોય, અથવા દરરૂં કંઇ અવર્ણનીય ભાવથી જોઇ રહી હોય એવી નાની જલકુમારી (Little Havenfru)નું પૂતળું તો ધણું મુંદર છે. ને એનાં અવિરતો તો ખાસ જોવા જેવાં છે. ત્યાં જ ગોગા (Gauguin)નાં નખીનાં

કોપિનહેગન

નાદિરી ટાપુના ચિત્રો તમને દેખાશે. અને દેવ સિદ્ધકાર રોડાં (Rodin)ના શિલ્પકામો ઉપરાંત 'સંગીત,' 'ચરદ,' 'નિશ્ચળી' વગેરેના લાલોને શિલ્પમાં ઉનાડતાં મુંદર ડેનીશ સર્જનો પાણુ તમને દેખાશે.

સાંજે ડેન્માર્ક છોડી ઍલ્સિનોર ગયો ને ત્યાંના Students' Homeમાં ઉનારો રાખ્યો. રાત્રે તૂલ, ગીત, સ્મતમગતની મજલીસ થઇ. ડેનીશ લોકગીતો પાણુ ત્યાં સાંજાવવા મળ્યા. મને એના તાલ અને 'ટેકનીક' આપણા ગરબા કે રાસ જેવા જ લાગ્યા. આખનીજ વિચાર્યોએ જાણુ જ સ્મુછ આખનીજ ગીતો ગાવાં ને મારે પણ એક સુન્દરતી ગીત ગાવું પડ્યું.

બીજી રિવરે ઍલ્સિનોરના નાના ગામમાં થઇ સમુદકિનારે આવેલો કિલ્લો જોવા ગયો. દૂરિસ્ત માણસા જાને હૅન્ડેટનો કિલ્લો કહે છે અને શેક્ષપીઅરનો હૅન્ડેટ ડેન્માર્કના ઍલ્સિનોરનો હતો એ પણ ખરૂં. પરંતુ આ જ કિલ્લો હૅન્ડેટનો કિલ્લો કે નહિ તે તો શેક્ષપીઅર જાણે અને પેલા દૂરિસ્ત માણસો લેખક જાણે! એ ગમે તેમ હોય; પણ ટેકરી પર આવેલો અને સીડનના કિનારા નક્કી ગીટ માંડી બેલેલો આ કિલ્લો મુંદર તો ખરો જ. સીડન અંદોથી એટલું ધણે છે કે સીડીરા હેલિંગમૅડેરના શૌખીનો દવા ખાવા દરિયા બોળીથી ડેન્માર્કના હેલિંગમૅડેરમાં આવી વસે છે. અમર તો જયોરે જાતી સાંજે પાછા આવે છે.

હું તો કોપનહેગન પાછો ફરી ત્યાંથી સીડન ગયો. તડકામાં ઝગમગતો સમુદ્ર બોળીથી જયોરે સીડનને કિનારે માછીો બીન્યો. ખૂજ લાગી હતી એટલે એક શ્રદસ્થને પૂછી Ujolk-Baren (Milk-Bar) નામના રેડોશંમાં ગયો. ઇંગ્લેન્ડમાં ને Milk-Bar

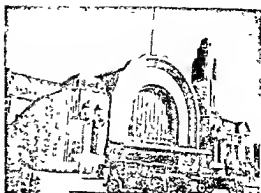
રટોંક હોમ

જેની પરતુને દસી જ કાંટે, પણ રહેન્ડોગિયન દેશોમાં તો દૂધનો વપરાશ ઘણો જ થાય છે. અમે તેના દેશને બ્રમ્સ રેટોંગામા જઈ મરમ કે ઠંડું દૂધ તમે માગી શકો. દાંડો વપરાશ આ દેશોમાં બહુ જ થોડો થાય છે. રંગીનમાં તો હાથ પર પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવ્યો છે. સોફ્ટવેર ને નાનિકો દૂધ પીતા હોય એ દરમ ઇન્ડિયા તમને જાગ્યે જ દેખાય.

ખોરાક પણ આ દેશોમાં સરસ મળે છે. કૉપન-હેગનમાં રસ્તા પર ફક્ત ૨૫ ઑર (Ore) એટલે લગભગ ત્રણ પેન્સમાં જુદી જુદી જાતનાં સેન્ડવીચનું પકીકું વેચાય છે. માસ્કોમાં સરસ શાકાદારનું જમણું મને મળ્યું જેના ફક્ત સાત ઑર પેન્સ જ આપવા પડ્યા.

માસ્કોમાં થોડાક કલાક માળી મારી મિત્રો મળી હું રાત્રે રટોંકહોમ જવા બેઠ્યો. બીજે દિવસે શહેર સારી રીતે જોઈ શકાય એટલે રાત્રે બેઠે મેળવતી સારી એક ધારી પાસેક સિટીંગ આપી Sleeping Car લીધી હતી સવાર પડતા જ રટોંકહોમ પહોંચ્યો. સૂર્યના કિરણોમાં ઝળગળતા જલના પિસ્તારો, સુર સરોવરો અને નહેરો તથા કિનારે વસેલા જૂના અને નવા મકાનોની શહેરનું પ્રથમ દર્શન આડીમાથી જ કર્યું.

રટોંકહોમ એટલે ઉત્તર યુરોપનું સૌથી સુંદર શહેર. સારી દુનિયાના સુંદર શહેરોમાં એની ગણતરી કરી શકાય. એના Skycraper ને Town Hall જેવા સુંદર મકાનો તો મેં ઘણાં થોડાં જોયાં છે. ટાઉન હોલના પિશાળ નીમખંડ (Blue-Room) કે સુવર્ણખંડ (Golden Chamber)માં બીંતો પર દોરેલાં ચિત્રો તમે જોતાં મારાઓ નહિ. સૌથી સુંદર ખંડની

હેલ્થ.બી. મેસન

લીંખા મધ્યમાં 'રટોંકહોમની નગરદેવી'નું ચિત્ર છે. એના એક પડખે યુરોપના દેશો ઊભા છે અને બીજા પડખે એશિયાના અર્દાની ગ્રંથરીમાં અગાંચીન સિંધુ-કળાના ચે કેટલાક સુંદર નમૂના જોવા

રટોંકહોમના બાગમાં નખી રીંગરો અને જૂનાં વડાણો જોતાં હું થાક્યો નહિ. એના આગેક ગભી-ચાઓમાં ફરતા અને આગેક પૂતળાંઓ જોતાં હું મારા નહિ એક નહેરો કિનારે એક સુંદર પૂતળું આવેલું છે. શીઆળામાં પ્રાચીન થએલું રહેન્ડોગિયા ઊભા-ગામાં સર્પકિન્ચોના પ્રથમ સુંબને જતન થઈ સૂર્ય દેવને ગીતોથી વધાવતું હોય એવા બાર દર્શાવતું. હાય વિસ્તારી ગીતો ગાતું 'sunsinger'નું પૂતળું ઝગ્ગેહની સૂર્યરત્નિની ઝડયાઓનું રમરણ કરાવે છે.

હોલમાં આર્તવાદ્યમમાં જોયું હતું તેવું Open-air Museum અહીં પણ દીકું રવીડીસ ખેડૂતપત્રને પ્રત્યક્ષ કરતું રકા-સેનાના ગળીયામાં આવેલું આ અગ્રિયમ યુરોપનું પહેલું Open air Museum છે એમ મને કહેવામાં આવ્યું મેં આખું શહેર એક જર્મન ગૃહસ્થ અને એમની સ્ત્રી સાથે ફરીને જોયું આ ગૃહસ્થ ત્રણ માસથી અર્દા આવી રહ્યા હતા ને ત્યાંની નહેર લાઇબ્રેરી (Bibliothek)ને ઉપગમ કરી કંઈક રીયર્સ કામ કરી રહ્યા હતા. ગણિતશાસ્ત્ર ડિગ્રીધારી, આફ્રિકાની કાળી પ્રજાની ભાષાઓની અભ્યાસ કરતા અને દિલ્લો ફિલસૂફીમાં રસ લેતા આ યુક્તિની વાતોમાં મને ખૂબ રસ પડ્યો. એક દિવસ અમે બહુ આનંદમાં મળ્યો અને એ દિવસને આખરે મારી પાસેની થોડુંક યુગરાતી અને દિલી પણ એ

ગ્રીષ્મા, જીન્ટે દિવસે માંજે જ રાખુએ પર પસાએલું આ શહેર ઝોડી મેં હેલ્થિન્-દા જગત માટે રીઝીમ પકડી. હેલ્થિન્-દા એ ફિન્લેન્ડનું પ્રખ્યાત રોશન છે. ત્યાંની વાય. એમ. સી. એ. ની હોટેલમાં જ મેં જીવારો રાખ્યો છે ને આ પર ત્યાંથી જ લખી રવાંા છું. રોશન તદ્દન અપારંગીન રહી મુશાળી પત્થરોથી બંધાએલું છે. હંદ્રા પાંચ છ દસકામાં જ બંધાએલા આ શહેરમાં ફરનારને કંઈક નિમિત્ત લાગવળી શક છે, એના અજીવમમાં ચરખો કાંતતી સ્ત્રીના ચિત્ર સાથે તદ્દન અપારંગીન પદ્ધતિનું સિદ્ધકામ તમે જોઈ શકો. એની દુકાનોમાં બોમ્બપ્રમાથી જનાવેલી મુંદર પરતુએ કે રંગબેરંગી ગૂંચબુકામ સાથે તદ્દન આધુનિક ક્ષેત્રિકૃષ્ટ ઓમ્તરો તમને દેખાય. જયે જ તદ્દન પ્રાચીન અને તદ્દન અપોગીનનું અમળ મિશ્રણ જણાય છે.

આ નાનકડો દેશ ફિન્લેન્ડ અમળ 'યુગોર્પી' દિદી હકમને કંઈકંઈ પાઠો ગીજવે છે. સાતમાન મેકાઓ સુધી પરત્વના શેવતાં, આખરે રતત્વનાની સત્તા લડીપડી તે રીકનને રશિયાની ધૂંસરીમાંથી છૂટા થયો. સેકાઓ સુધી રીકીટીશ સંસ્કૃતિની વસાર મેળવી, રીકીટીશ જાપાને જીજ માનુજાયા જનાથી અને છતાં મે પોતાની સંસ્કૃતિ તેજે નથી વિલાપા દીધી. દલુ પે પોતાના પ્રાચીન ઉપારપ તરવોને કાયમ રાખી એ અપોગીનતાને અપનાવતું જાય છે.

ટાપુઓથી ઘેરાએલા આ દેશની જૂમિ પર પપ મુકનાં એક પ્રસંગ જની મયો. જીવળાં એ વખતે પીજા ક્યાં છે? કહી મને અટકાવકામ આપ્યો મેં ગમમેઈ જનામો પપ્પ મારી પાસે ફિન્લેન્ડને પાસમેઈ ન દતો. કપ્પમાં મને પાસમેઈ આફિસ તરફથી કે મારી દ્વિવરટ એજન્સી તરફથી કહેવામાં આવ્યું હતું કે ફિન્લેન્ડ માટે પીજાની જરૂર પડતી નથી. અદી સોજાજ્યું છે કે જર્મની, રીકન વગેરે દેશોના માણસોને પીજા નહિ જ્નેદ એ પપ્પ જિટિસ, અમેરિકન અને ફ્રેન્ચ પ્રમુખને પીજાની જરૂર પડે છે. દુનિયાના જડેઆઓ (strong powers) મંજૂતા આ રાજ્યના તરફ જનાસા પસપાલ થતો જ્નેદ હતું મુશક મયો દતો, એટલે અદી એ લોકો સાથે આ પ્રતિબંધ જ્નેદ અનંદ થયો. સારે નસાને એના આફિસરે પાસમેઈ સમર્પીને દિવસે દારીન આફિસમાં જજ પીજા મેળવી મંજાનું કમુંને દું ફિન્લેન્ડના મયેશ દરના પામ્યો.

હેલ્થિન્-દા શહેર ઘણું નાનું છે—તેજે આ નાનકડા દેશના લોકોને નીતે કે અરધો ભાગ આ શહેરમાં વસે છે—છતાં એ નાનું નાનું શહેર પપ્પ મને ઘણું મયો છે. ૧૯મી સદીમાં વાપરા માંડેલું આ શહેર હંદ્રા ઘેર દસકામાં જ જીજ્યું થયું કહીએ તો માથે. અને આધુનિક રચાવતના દમધેદમતા તેમાં મળી આવે છે. એના રોશનની ખ્યાતિ તે આમેરિકા સુધી પહોંચી છે. મેમળ વર્ષે પર જ જામેલું ગાંધ્ય મકાન Diet House (સર્વોમેન્ટનું મકાન) વપ્પ ઘણું મુંદર લાગે છે. એનાં પમર્ષિયાં પર જીજાજીવા આખા શહેરનું દરપ નિદાળીએ ત્યારે એક પાસે રોશનનો મિતારો અને જીજ પાસ નાપ બંધાતા અપ્પ દેવળનો મિતારો ખ્યાન બંધે છે.

અપોગીન સિદ્ધકામના નમુનાઓ, મુંદર રંગબેરંગી લાકડકામ અને નાની કટારીઓ, એનું સરતું જીવન ને લોકોની મીઠી પેરાખામત એ સિવાય આ દેશમાં પ્રચારીઓને આકર્ષનાર જીજ રીકી યીતે દશે તે દું નથી જાળી શકતો એનું સૌન્દર્ય જ્નેતા કેહ સૌન્દર્ય મેળી જન એ જનાવાનેશ છે; પપ્પ પધોજારે દેશ વસતી વિનાનો લોવ એમ લાગે છે.

મારી ફિનિશ મિત્રને લાં પડેલાં જ સાંજે દું મયો. જર્મનીના પ્રવાસ મળી વજ્જ મદિને એ પાછી ફરેલી એટલે આનંદ આનંદ થઇ રહ્યો હતો એ જોઈ મને પપ્પ ઘર ઘર આવ્યું. પછી નો એની જાહેનપળીઓ નામે એની કાઠી પીમા ને રીતો ગાયાં.

હેન્ડ દિવસે મે દું આ મિત્રને મળવા મયો. ત્યારે પપ્પ આમે સાથે મેસીને મીતો ગાયા. માખાપ વિનાનો એક યુવતી પપ્પ આ પરમા કાઠરી દતી, એના સરમાળ તદ્દન પર લોચા માતું મીદ દારન તો દડ મારી દટિ સમસ રમી ન્યું છે. મજ્જીમમાં મેં મીવજાપનું 'મને આકર દાખોઈ' લેવાયું એટલે રમ એનો સાચ ઉપારી સપ્પ એક યુવતીએ જન સર કમું અને દિદી મીન ને ફિનિશ જુલબા અમળ મેળ મજેસા મેં ત્વ દીદો. પૂર્વપશિમના હરથો એમાં મળ્યા કહીએ તો માથે.

આખરે આમે છૂટા વજજા માંડાં મિત્રની મામે મને એમના દેશના રમધુરપ એ દેશમાં જનાવેલાં એક લાકડી આપી અને મેં એમની મિદાય લીધા.

પણ આજે આપણને યુગનૂની લાગે છે તેનું કારણ એ વિજ્ઞાન જ. ત્યારે આજની ઝડપે એક આખી સદીમાં એ શું પરિવર્તન નહિ કરે ?

જમનનો ખંડેખંડનો વ્યવહાર માર્ગ તો ત્યારે દશેથી જોવો જની જરી એની નકાર બાણ્યની મૂળાંધ કોઇ નહિ જ કરે, મુશાઈથી ઓડન કે સિંગાપોર તો આપણે અંદાકિયાની સહેલ સફરે ઊપડના હોઈશું. નાચક ને દૂરનો આપણો ખ્યાલ તો એ કાળે આયથી જ જશે.

જીવનનું આખું ધોરણ પલટાઈ જશે. ધરની પણ આજે આપણી છે એવી વ્યાખ્યા નહિ રહે મિત્રકન કે ચાકર નોકરની જે જરૂરિયાત નહિ રહે, ને આજે કદાચ ધણીનું નવાઈ લાગશે, પણ સૈકા પછી ધાર્મિક જગતમાં રહેતો માણસ કોઈ વીજને 'આ મારી છે'

એ ક ક દ મ

પૃથ્વીને પેદા થયે અજબ ઉપગ્રાત વર્ષો વીત્યા ને માણસની દરતીયે લાખો વર્ષો એ જાગી જમાનાજૂરી થઈ. પોતાના ઉગમકાળથી આજ સુધીમા માણસે પોતાની માનવતાને પરાકાષ્ટા એ પહોંચાડવા અનેકગણો વિકાસ સાધ્યો છે. સંસ્કૃતિની રચાપના પછી ઓગા એ વિકાસ કદક ઝડપી બન્યો ને વિજ્ઞાન તેની મદદે આવતા છેલ્લા સેકાથી તો એ ચીલઝડપી બન્યો લેખી શકાય.

ત્યારે આટલી કક્ષાએ વિકસિત બનેલા માણસનો વિજ્ઞાનના એક પછી એક સાધનો દરતગત કવે જતા ને પ્રકૃતિને વશ કરતા રહેતા દેવે પછીનો વિકાસ કેવોક દશે એ સવાલ સહેજે ઊઠે.

એવાનનો તો કોઈ ઈ-કાર નહિ કરી શકે કે આજનું આપણું માનસ ને જ્ઞાનની પરિસ્થિતિ એ સવાલનો ઉકેલ સ્વય મેળવવા જેટલી કસાએ પહોંચ્યા છે. આપણે એક સદી પછીનાજ માણસનો વિચાર કરીએ. ગેશક, માનવવિકાસની આજસુધીની ગજલમાં જેટલો માળો એક કદમ જ ગણી શકાય, પણ એ એક કદમ જ પૂર્વજ્ઞાન માટે આપણને પૂરતું થશે.

સૌ પહેલું તો આપણે વિજ્ઞાનને નજરમાં લેવું પડશે, કારણ આવતી સદીના વિકાસનો સૌથી મોટો મદાર તેના પરજ છે. પચાસ વર્ષ પહેલાંની દુનિયા

એમ નહિ ગણાવે ખાનગી ઉદ્યોગો પણ નિર્મૂળ જશે. ને માણસ આતરરાષ્ટ્રીય બનશે. ચોપડીઓ ને છાપાં વાચીને નહિ, પણ જુદાજુદા દેશોની મુલાકાત લઈ, એમના સુખદુઃખ પ્રત્યે હમદર્દી દેખાડીને. એક જ વ્યક્તિ હોય તેમ અમુક વચનીનાળા અમુક દેશ તરફિના સંગોપનો ત્યારે ક્યાંયે નહિ સંગાળાય. વિમલનો એક પ્રકાર કદાચ સંગવયશે ને તે કાર્શીઅમ, કૉમ્યુનિઅમ વગેરે રાજસિદ્ધાંતો વચ્ચે. આપણી ગુજરેલી પેઢીઓ કરતા આપણી જીવનસરણીમાં જે તફાવત છે તેથી અનેક ગણો તફાવત ત્યારે દશે. પણ તેથી કંઈ નતિયત લાગણીઓમાં ફેર નહિ પડી જાય. સારના માણસની આંખો યે વિચેગે આંસુભીની થશે જ. એવી રીતે પ્રેમ અને ધર્મ પણ રહેશે જ. વ્યક્તિગત લાગણીઓ આજ કરતાં વધુ આંકુશમાં રહે એ સંગાતિ છે.

આવો એ માણસ અત્યારે આપણે છીએ તે કરતાં વધુ સુખી દશે ? બેશક, વજ્રો એનો પુષ્કળ સમય જ્યાંથી આપણે ને આપણા કરતા તેના જીવનમા ફરસાદને વધુ રચાન દશે. યંત્રોની સરળતા ચતાં કામ કરેવાના કલાકો યે ઘટાડી દેવાયાં દશે. ખર્ચે કદીએ તો આમથી સદીમાં ન જન્મતાં એ સદીમાં પોતે જન્મ્યો એ માટે ૨૦૩૬નો માણસ મગફર બનતો દશે. ('નંદ' મર્ચેન્ટનાં આવેલા અંકેક વાંકા એક શ્રેણ કવચથી)

એ દિવસ

ધુ મમસમાંથી દેખાતા જલાશય જેવું આકાશ
 ભેનો વિનોદ બિંદુઓ. ને એ સાથે જ મિ.
 મહેનાએ 'ડેઝર્ટ વિલેજ'ની મોટે કરવા કહેલી
 તથ્યો લીટી તેને વાદ આવી. આજ સાડા અઘારે
 તો એમને એ તૈયાર જ લોકોએ, એ કેમ બને? ન
 દબુ તો ફેટલાં જે કામ પનાવવાનાં બાકી દનાં?
 વિનોદને એ બધાનો વિચાર આવતાં જ દટિયું વાળી
 ગોઠડું પાછું ઝોટી લીધું.

પથ લાં તો ઝોડીંગના પટાવાળાએ જોરથી ધંટ
 વગાડ્યો ને બીજી ઝોડીઓમાંથી યે અવાજો વળ્યા
 લાગ્યા. વિનોદને લાગ્યું કે દબે બીધી સકાશે નહિ, એટલે
 તે બાંધ્યો ને તેની સાથે જ ચમકી બેઠેલા ધુપડ જેમ
 આંખો મોળતા કાન્તિ ને રમેશ પથ બિંદુઓ.

પાંચ મિનિટમાં તો ત્રણે જે પરવારી લીધું. અરધા
 વતમતા, અરધા ઉંચના, કૈંક ગાના તેઓ વર્ગના ઘટની
 રાદ જોવા લાગ્યા. ધંટ થયો કે વિપુરી વર્ગના જી
 પોતાને નિયત બાંકડે ગોઠવાઈ મઠ.

પહેલો જ પીરિયડ મિ. મહેનાનો હતો. ધંટ પછી
 પાંચ જ મિનિટમાં એ પાંચરા ચલા. દબુ 'વર્ગના
 બાંધણીમાં પૂરા પેલા જે ન હતા ત્યાં તો વિનોદ બોલ્યો
 થયો: 'સાહેબ, તમે સામ્યોજ તથ્યો લીટી મોટે
 કરવાની કદી હતી?'

'હા. તેને તો ત્રણ દિવસ થઈ ગયા!' કહેતા મિ.
 મહેના ખુરશી પર ગોઠવાયા. 'ચાલતું જ શરૂ કર.'
 તેમણે વિનોદને જણાવ્યો.

ત્રણે પોતાને કમું જ ન હોય, એમ વિનોદ તો
 મિ. મહેનાના મહેરા પરના બાંધકારના નજરોનો
 બોલો જ રહ્યો. કાન્તિ ને રમેશને પણ તેની આ વિચલ-
 પ્રત ઝલિએ અર્થમાં નાખી દીધા. મિ. મહેનાનો

ચિત્તો યે અચવા લાગ્યો. દોઝ જેવું તેમનું શરીર તળી
 જતાં ખૂબ તીણા અવાજો તે બારી બિંદુઓ: 'કેમ,
 કવિતા બોલતી છે કે નહિ?'

ત્રણે નવી જ દુનિયામાંથી આવી લાગ્યો હોય
 તેમ એ તીણા ઘાંટો રાસથ ચિત્તે સાંભળી લઈ, વિનોદે
 પૂછ્યું શાંતિપૂર્વક પૂછ્યું, 'સાહેબ, મને કહેા છો?'

'હા, હા તને!' અગતી સામતાં બિંદુઓ તૈયારી
 કરતા શીશીના બૂંસ પેડે ફેટલાક શબ્દો મિ. મહેનાની
 જીભમાંથી સરી પડવાની આંખી પર આવ્યા હતા,
 પણ તેમણે પ્રવાનપૂર્વક તે ક્યાની રાખ્યા.

'તો મને તો એક લીટી પણ વાદ નથી?' વિનોદે
 રપટ ખુલાસો કરી દીધો.

પોતાના પોણા કલાક પર આ રીતે પાછી ફેરવી
 દેનાર એ છોકરા પર પછી મિ. મહેનાનો ચુરસો કેટલો
 બાળ્યો એ તો શબ્દોમાં જણાવી પણ ન શકાય. બાકીનો
 આજો પા કલાક તેમણે વિનોદને, તે ગથેડો દતો બોલો
 તેની જિંદગીનો કંઈ અર્થ ન દતો એનું બાળ કમવ-
 ચામ જ ચીતવ્યો. એમ તો મિ. મહેના અવારનવાર
 પોતાનું એ કંત્ય બાળવતા. પણ વિનોદે આજ સુધી
 એમની એકે વાતને મગજમાં બિતરવા દીધી ન હતી.

સાડાગારે વર્ગ છૂટ્યો. વિનોદ એ જ રાદ જોઈ
 રહ્યો દતો. ને તેનું કારણ હતું, આલોકેડ ડીમ સાથે
 આજે ચનારી આ વખતની ફૂટગોલની મંચમાં રમેશો
 તેનું નામ પણ રખાવ્યું હતું. વહેલા પરવારી મેદાનમાં
 પડેલી જવાની બોલે ઉતાવળ હતી એટલે પહેલી
 સીટી ચતા વેળ તો પરવારી લઈ બેંગ્રાઉન્ડ ઉપર
 દાબર થઈ ગયા દતો.

આજ પહેલી જ વાર વિનોદ, ને તે જે રમેશની
 સામગમી મંચમાં બિતર્યો દતો ઉરકેશટ, બચ, આનંદ
 બાંધ સમિત્રણ તેના મહેરા પર અલારે તરી આવતું
 હતું તે મહેજ મૂંજતો પણ દતો. આલોકેડ ડીમનાં
 પડ્ડાં સર્કિસે બોલે જ તેને થઈ આવ્યું હતું કે
 તેમાંથી જરાજાર નહિ રમાય તેને ગળું સુકાતું લાગ્યું
 માથુ દુખતું લાગ્યું. દરીકે ટોળીના કલાક સર્કિસે ને
 નાજાવાળા જૂદ તેની નજરમાં રમવા લાગ્યા.

લાં તો એને જોઈ, પાછળથી કેાંકે હેડમાનરને
 સવાલ કર્યો, 'મિ. પટેલ આવડા મોટા છોકરા વચ્ચે
 અને નમે ક્યાં મૂક્યો છે?'

‘પણ એને પાગે તો મેં એ દરકાર કરે તેમ નથી.’
 ‘મ. પટેલે જાળ આપ્યો. વિનોદની રહીમહી આ-
 ત્યક્ષ્ય મેં પેલા દિનેચ્છના સંગતથી તો જાણ જોડી
 હતી, પણ હેડમાસ્તરની પ્રસંસાએ તે કંઈ ટકાવી રાખી.

તરત વ્હીસલ થઇ ને રમત પણ શરૂ થઇ. પહેલી જ
 મિનિટે વિનોદે બેથું કે સામી ડીમગો દરેકો ખાળવો
 અશક્ય નહિ તો મુશ્કેલ તો હતો જ. એ વિચારમાંથી
 મોકળો નહોતો થયો ત્યાં તો દડો તેની પાસે આવી પડ
 કાપ્યો. પણ કમળખતી એ થઇ કે તેલાન મારવા જાય તે
 પહેલા જ એ સરી ગયો ને તે સાથે જ આગી પાર્ટીના
 ફોર્પેક્ટ તે ગોલ તરફ થમડી ગયા.

સારે નરાંને દડો ખૂંચતી જાગ જ લાન ચૂક્યો ને
 લાઇનઆઉટ જાહેર થયો છતાં વિનોદે મિ મહેતાનો
 યડગાડ તો સાબળ્યો જ. ‘હું ખારતો જ હતો કે
 એ કંઈ શુદ્ધરવાર નહિ કરે’ એમણે મિ. અધિકારીને
 પોતાની લાવિધવેતા નરીકેની પ્રતીતિ કરાવી.

ફરીવાર વિનોદના પગ પાસે જ રમેશે દડો ફેંક્યો
 આ વખતે વિનોદે પણ કંઈ સફળતાની આશા મણેરી
 પણ આમી ડીમગો એક ફોર્પેક્ટ વચ્ચે જ ફી પડ્યો
 ને તેના વાકા છૂટણી અડફેટમાં આવના વિનોદ
 દૂર ઉછળી પડ્યો, દડો
 ફરી આગળનીકળી ગયો

વિનોદ દવે સાથ
 લાચારી અનુભવવા લા
 ગ્યો—જાણે પોતે રમી જ
 નહોતો જાણતો. તેને
 લાગ્યું કે મેંચની પોતાની
 કારકીર્દિ આટલેથી જ
 સમેટાઇ જશે. તે ખૂબ
 ગુસ્સે થયો પણ નિરુપાય
 દડો જ તેનાથી દબોકરતો
 લાગ્યો. તે પોતાના રથા-
 નથી ધણીવાર આગળ
 નીકળી જતો, પણ ત્યાં
 ગયા પછી લાગતું કે
 પોતે મૂર્ખાઇ કરી હતી;
 દડો એ જાઓ હતો ત્યાં
 જ આવત!

એમ ને એમ ઈન્ટરવેનની વ્હીસલ વાગી ત્યાં સુધી
 આપ્યા કહ્યું. ઈન્ટરવેનમાં વિનોદ જદર જ ન નીકળ્યો.
 એક ખુણે એ વિચારમાં ને વિચારમાં જેરી રહ્યો.
 સ્ક્રલ ફિફ્ટીનમાંથી રંગ મળશે? માંક માંક મેળવેલું
 રથાન યુધાવાશે? આટલા રમનારાઓમાંથી માત્ર
 પોતે જ ભેદનું રમતો હતો એમ તેને લાગ્યું. એ કે
 રમત એટલી કમાકસીમાંથી રમાઇ હતી કે લગુ કોઇ
 રકોર કરી શક્યું ન હતું.

‘રમતનો આવો બુરસો તો એના ઉત્તરાર્ધમાં જ પ્રયો
 છે.’ દરને ખૂલેથી મિ. પટેલના મોમાંથી સરના થયો
 આંચિના વિનોદના કાને અથડાયા.

પોતામાં એ બુરસો કેમ નહોતો આવતો એના
 વિચારોમાં દવે વિનોદ મરક થયો. રમતની વ્હીસલ
 વાગી ને તે બાક્યો ત્યારે તેના મહેરા પર રપટ ફેરફાર
 જણાઇ આવતો હતો. ખરૂં દટુ, કે તેણે આર્પણમાં
 કરવાનો નિશ્ચય કરી લીધો હતો.

ને નિશ્ચયત્મક જીતિવાળાને બધું આવી મળે છે
 તેની વિનોદને તરન પ્રતીતિ થઈ. ‘હું તારો જ છું’
 એની કળ્પના જાણે ન આપી દીધી હોય તેમ દડો
 તેનાથી દૂર ખસતો જ નહિ, આખી રમતમાં પહેલી

જ વાર તેણે ડ્રોક્વાર્ડમેને
 દડો પહોંચાડ્યો. એને
 જાળ પણ બેઠકે
 તેવો સરમળાળો વિનોદે
 દવે દડા સાથે મામાગોલ
 પર જ દોડ મૂકી દીધી
 એ સાથે તો પ્રતિ-
 કાર કરવા આવકે
 ફોર્પેક્ટ પણ તીકા જેમ
 તેના પર ધરી આવ્યા
 પરંતુ દવે બધે પ્રયાસ
 એકાર હતો. દડો મળે
 વિનોદના ખૂરનો જ એક
 ભાગ બની ગયો હતો.
 એકમાત્રની બધી લાતો
 અસારે વિનોદ પાંઝળ
 ઉછળતી રહી.

(અનુમધાન પાન ૪૮૫મે)

દુનિયાની મહત્વવારી બાર તિથિઓ

જે નીચે દુનિયાના ઇતિહાસ-પરિવર્તનો થયાં

ઇ.સ. પહેલા ૪૨૪૧ મિસરી પચાસની શરૂઆત

" " ૫૪૩ ખ્રિસ્તી

" " ૪૭૮ કન્સ્ટન્ટિનપોલનું અવસાન

" " ૩૯૬ સેલ્સિસનું અવસાન

" " ૪૪ સીઝરનું મૃત્યુ

ઇસવી જન્મનિધિ

ઇ.સ. પછી ૬૩૨ મદમદ પચ્ચેજાનનું અવસાન

" " ૧૨૯૪ રોજરએકનનું મૃત્યુ

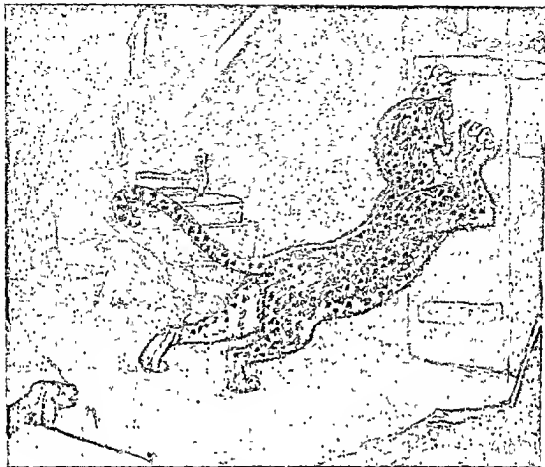
" " ૧૪૫૪ હાંગનાની શોધ

" " ૧૪૯૨ અમેરિકાની પ્રાપ્તિ

" " ૧૭૫૯ વરાળથંબની શોધ

" " ૧૭૮૯ ફ્રેંચ વિપ્લવ

ડૉ. લીલડકુશંદ

પડાક રહને પાવેજી દેવાઈ જવા

કરામતી કાનાનો અંત

તિ હુડીથી ૭ માઇલ દૂર તિદરી મહમીની મડકની બંને પાળુ કેટલાયે માંડ સુધી કાનાનું સામ્રાજ્ય હતું. દિવસ હોય કે રાત, સવાર હોય કે સાંજ, ગમે તે સમયે કોઈ પણ એ જંગલમાં (જંગલ નો) શું પણ જાડીઓ અને પત્થરોના ડગલા અને નાની નાની યુકાઓ જે ચિત્તાને મંતાયા મારે જાદરું રચાવ દનાં સા)જાનાં માદસ કરી શકતું નહોતું. પરંતુ જંગલની સામગ્રી એકઠી કરવા અને પેટને સંતોષવા મનુષ્ય યુગોલમાં યુગોલ કામ કરવા તત્પર હોય છે. મેન માથે પણ તાલ્ય બીડવા તૈયાર થઈ જાય છે. વિદેશ તાલસ અને નીચનમ કાપડના બંને કરે છે. અને એ જ રીતે આ સંસારગ્રાહી અનાદિ કાળથી આમનું ચાલે છે.

સૌકો જંગલમાં પણ જતા. થાસ વાદનારીઓ

પણ ત્યા જતી. અને કાનો ચિતો નક જોઈને ગમે તે એક ઘાસ વાદનારીને પકડી જઈને વેંચી ખાતો. આ કાના ચિત્તાને કાણુ મળે કેમ પણ સોજાનું જ ખૂન પીવાની ચડ પડી હતી. કારણે અનેક જનાવાનાં, પણ એ સર્વ અનુમાનો દના કદાચિત્ કાના ચિત્તાને સી-એટી કમનેટીનો આજ્ઞાસ મળી ગયો હશે. પણ એમાં સંદેહ નહોતો કે એ સોજાને જ ખાતો દતો.

ત્રીજેએથે દિવસે પદાડના એક શિખરથી બીજા શિખર સુધી આ શબ્દો સંવાળાના: 'સહ ગયો! સહ ગયો!! અમુકની સો, અમુકની ગદેન અથવા અમુકની દીકરીને સહ ગયો!' સેંદેહો દેરાન દના. એમને સમાન્યતઃ જ નહોતુ કે આ શાસન કાના ચિત્તાથી થી રીતે મુખ્ય વર્ક ચકાવ. શું મંજરૂર કરવા? કયા દેવદેવીની

માના માનવી કે આનાથી પિંડ છટે? નેચાર વાર કાના ઉપર ફાપર પછુ કરવામાં આવ્યા દત્તા એને ઝોળાએ પછુ વાગેશો; પછુ એનાથી એને કર્મી જાંઘ ન જાવી. જોગ્યા બસા તપસિયાઓ કલ્પના કરવા સાચ્યા કે ચિત્તાના રૂપમાં એ તો પ્રેત છે અને એને મારવો અશક્ય છે! જોગ્યા એને વાણીને પાણી ચર્મ વધ છે, એ ક્યારેક માણસનું રૂપ પછુ ખેરે છે, આવી વાતો મડકની ચરે જાણુ ફેસાર્ અહ દલી. સ્ત્રીઓ પોતાના મોનની પરીઓ ગળુની દલી. કામો ખજાર નદોની કે ક્યારે કપ સ્ત્રી કાનાનો શિકાર જનશે!

જ્યારે કોમ્પ્લેક્ષ આ માને જતી સારે નેચાર દિવન મુખી જીંછ સ્ત્રીઓ જંગલમાં પાસ વાદ્યા અને લાકડા કાપવાનું જતી. પછુ પલાડમાં તો જંગલમાંથી પામ અને લાકડા લાવવાનું કામ સજામ સ્ત્રીઓ જ કરે છે. સ્ત્રીઓ જ બેનિમ્મ માર કરે છે. સ્ત્રીઓ વિના તો બેનિમ્મ માર માર પાડી એમને બેનિમે જંગલમાં ગયા વિના કોમ્પ્લેક્ષ જ નવિ મલામુરીયન દલી મરજીજનનો પ્રમ દતો કહે છે કે તપાસીને પછુ ઘોડા નિપતિયા, ઉડપુર્નિન આન પોતાના પ્રિય પુર્વા ની સાસ પર ચડીને ઘોડા તોડવામાં પ્રયત્નો કર્યા દત્તા તો પાડી જિમ્મરી ચામડા સ્ત્રીઓ પોતાના પશુઓને મારે કામ જેમ ન લાવે કે દારીને ચારવાનું રોજુ જા બિ જતી. પછુ કામો અસર મેળવીને અજીવકાપોમાંનો જ નેચારીના અજર સામર્થ્યો જેમ બહેણા બેકારો પમે છે અને પોતાની વાચવાના સર્વિશિષ્ટ દેખાડના કરે છે એ જ રીતે કાનાં માનવ મારે મારે તરવા શિકારીઓ પલાડમાં ગતરી પાપ કોમ કહેવું કે મે અમુક રમણે જગર જેટલા મોટો વાપ માર્યો છે, આ કાના ચિત્તાનો તો કપ વિમાન નથી પરંતુ એમાન કોમ જંગલમાં મૂલતુ નદોનું અને નંદ્રે જિના શિકારને મારે લેનતુ પછુ નદોનું

સાત જગાસમાં કે કામોના પાપમાં જેમ જોમ નંદ્રે પાપોમાં વિરતના વધ છે તેમ સિલનું ઉપલવ્ધ સેવ પધતા માપું કાનામે એક દિવન નવાગના અગિયાર વાગે નિદરીની પામે જ એક સ્ત્રીને તપાસું વાપ જ પામે ને પામે જાવતો જતો દતો કે પ્રેત રૂપે કાના જાગીરમાંની ઝોલમાં વસેલ નિદરી પં કામમજુ કરવા માવતો દતો.

અમને પછુ કહેવામાં આવ્યું કે કાનાને માવતો, પ્રવલ કરો. પ્રવલ તો કરત, પછુ ચિત્તાના રચનારો અમે પરિચિત દત્તા અને જાણના દત્તા કે જાદુમંત્રે ચિત્તાને મારવા મારે શિકારીઓ એકામ જાતીને એન શિકારીઓમાં જાને ડેરાનું નાખવા જોમને અમને એટલો સમય નદોતો. દસમી શ્રેણીના વિદાર્શિની પરીક્ષા પાસે દતી જવાથી એમના મજબુતો નુકસાન થાય એમ દતું એટલે અમે ન ગયા.

એમ કરનાં કરતા બે દિવસની રજા જાતી. નંદ્રે લખો અમે નીકળી પડ્યા. મારી સાથે પંડિત લડકો દત્તા, જુધાસમિદ ટ્રિસમારનર અને જાણુ વધુનારૂપ મિર્મોજ દત્તા. જુધાસમિદ જુધા પાણી દત્તા, એમણે તો વાપરૂમમાં જ રૂપવતીનાથ્યું દતું અમે પછે શિકારે માવ્યા. પછુ મિર્મો સાદેજ તમાસાગીન દત્તા મિર્મો દાસ્યમનો અવનાર છે અને અદલા મરેયા છે, દારી જવાથી તો એમની કમાલ છે અને નંદ્રેની પાપ મુદા! જનણે દાસનું માસનું દાસિયાર જંગમ બે મિતો એમને કરામ જોલ લે તો એમ જ મને કે મુકુ કજરનાનામાંની બિની આવ્યું છે મિર્મો જાનવ. જાણુ કમાજુસ છે. કોર્ડ પછુ જાત પા કુર્યાન થા જવા આવ્યો છે તમે એમ કહી દો કે વાપના કાન પકીત મ દેસનીની બાલામ છે, તો પાડી મિર્મો સાદેજ થુર નવિ. પાડી જાનેને વાપ એમનું દાસ્યું મે ન રહેવા કે માનવ એમને જૂજ મદા છે. મને ખરા દિલથી શાદે છે અને મારા પ્રાપે આદર રાખે છે, અને પોતાનો મનુષ્ય માને છે પાડી દું એમની હાલતની અવજનના કં મે જેમ જોર મે માવેલું કે એમને જંગલમાં તો નાથે નવિ લખવે; પછુ માએમા મારા આવ્યા લખીવતી રીપી બેંધ થમ જમે

તિદરીથી હ માન માવસ દર પદે, મારું દતું જ મ માવનું મદાનું દતું. અમારી પામે જુદો દતી અને મિર્મોજ પામે લાલી મે પુલક, 'દગળન, ગિલ રા લાલીનું ચું કામ છે' ઉપર મળ્યા, 'વેદમાં કળિયંત રહે છે. રચક બીપતિ દતે કામ નાથા કમી. મિતન દગળ કળિયંતનાનો નાથ કરનાર દેવ છે, એટલે દગળ કરીને આને કાપારે મેળી જાણુ.'

આરે દુર ચાવેને લરમદને કમ્પુ, 'મિર્મોજ, અમે

તો કશી વાનની ચિંતા નથી. પછી શા માટે મુકાતા બન્યો છે?' મિર્ઝા ગોણ્યા:

'કળાને સીધું દે દમ કરવડે'ં દરમ્મ જલતો દે
જો જલઉટતા હૈં પદ પદલ્લુ તો પદ પદલ્લુ જલતો હૈં.'

આવી રીતે આમોદમ્મોદમાં કાવરી નામના ગામ-માં પહોંચ્યા. ચાકરી મિર્ઝાના છુર દાસ થયા હતા. તરત જ ખાટલાનું શરણ શીખું. જાગે શોકોએ મામની આરપાસ જગ્યા નોંધ. ૭ સાત દિવસ પહેલાં કાનાએ આ ગામ પર હાથો માર્યાં હતાં. ફરી પાછો એની માનવીયોય વસુલ કરવા ક્યાંક હુમલો ન કરે એથી શોકો સાવધાન હતા. એ શોકો અમારા આવવાથી એટલા બધા પ્રસન્ન થઇ ગયા કે જાણે ફૂલોને મદદ મળી મઇ. કાકલુડીઝરેલી એમની પાણીમાંથી અને ફળા મામની મુખાકૃતિમાંથી, પ્રત્યેક અંગમાંથી ધન્યવાદનો બાવ દેખતો હતો.

અંધાઈ થયા માંડવું એટલે જાગે રાતવાસો રહેવાને રથજે પાછા આવ્યા. જમવા અને મિર્ઝાને મૂતા મુકી અને જલે જમ્યા મામની મળે જાણુએ સંતાળને જોડા. મામશેકોને સાચું કે આજની રાત તો મુખની ઊંચ લઇએ. આંખોના ખવાસ હતો કે આજે તો એજો બેપકક ઊંચ લઇ રાકશે. એક રીતે અંતરથી હલ્હલી પલ્લુ હતી કે કાનો આજે આવે તો સાઈ. તલ્લુ શિકારી આજે એમના મામનું રખોપું કરે છે. એ મોરગામાંથી તે કાનો ક્યાંથી આવવાનો છે? ચકચકદમા પડીને પછી તીક્ષ્ણવાનું કેયું! અગિયમયુને પલ્લુ પોતાના આજુથી દાય ધોવા પડ્યા હતા. આગા-જમતી આગા-અને જમતો અગાવ માખુસને કેજી જાણે કેસ કેસ મુખસપાનું સાવે છે.

કારવીના મામશેકો પલ્લુ આવા જ વિચારને ઊંચવા દતા. તલ્લુ શિકારી અને તલ્લુ નેંડેકો, જેની છ તો વળીઓ. આ ૭ વળી-૭ કારતુસો પડાવીને કાનો શા રીતે જાયનો છે! આજે જમ્મો આવે તો એને અજર પર કે માખુસનો શિકાર કેમ થાય છે.

અને શોકો ઉપાડી આખે અમારી જગ્યાએથી શિકારની રાદ નોંધે રવા. માખજમદામ રાજોજવાનો અસજ અને એમના મળામા જાણીથી ધટીઓના રજુકાર અંજાવાના હતા. જંગમમા કીડા અને કીડકેનો નામરખુ અનિદનો. કપારેક ગીંગરીનો અવાજ આવતો.

જાકી ગધે શાંતિ હતી. ધોર રાગિ હતી. ઉપર આકાશમાં અજકતા તારાઓ જાણે માનવીની નિર્ગળના પરં મુક દારણ દસતા હતા. એ ધોર ગીરવતામાં હું સંજોવાઈને કાનાની પ્રતીક્ષામાં જોડા હતો. પ્રતીક્ષા કરતાં કરતાં આંખો થાકી મઇ. મજરકું થયા આવડું વિરહી ચન્દ-ગાએ પલ્લુ રસતો માખો. ઉપા જાગી. કુકડાએ ગાંગ પોકારી. શોકોએ પોતાના વસુઓને મરમાથી ગદાર લાવીને જાંધવા માંડ્યા. ધંડીનો વરવરાટ અને વસોણાના ધ્વનિથી કાન ગરાઇ ગયા. અસારે ઉતારે હોત તો મિર્ઝા પાસેથી જોરવીની મીઠી નાનો સાળાવત. પરંતુ વસોણાના ધમ્મર અવાજ જોરવીથી જોડા સુગદનહોતા.

નિસ્યર્કમથી મરવારંને અમે મદા પીતા હતા અને પાપ ની વાતો કરતા હતા. એક છુટ્ટો ગોણ્યા, 'આ કાનો ભારે તરકર છે. એ તો જૂત છે. એ જોજો મરવાનો છે?'

ખીએ આદમી: અરે જીતો જાણ પલ્લુ મરી જાય. પલ્લુ આવે ત્યારે ને! આવે નદિ તેનું શું થાય?

તીએ: (ગાળા દમ્મો) આવશે કેમ નદિ? માર-પાય દિવસ શોકોનો તો જરૂર દાય આવશે.

મે કહ્યું: દા. દમગાર દિવસ જો એની પાછળ પડીએ તો એને મારવાની મંજાવના બરી. જંગમના એક કીયા જાગમા સાકડાના માળામા ત્રીનાં કપડા પહેરીને કેહ શિકારીએ એમનું જોઈએ. એ મયો બે જામગ વડેમાએસો દોષ એકમા માખુસો સુરદિન દોષ અને પીએ જામ ખુદ્દો દોષ, એટલે ચિત્તો અંદર આવે કે તરત જ દરવાજાને બંધ થઇ જાય.

મિર્ઝા: જો શિકારી સાથેઆય પોતાના સરીર સાથે એક કમોડ પલ્લુ જાખી જાય કે વખતે ચિત્તો જોઈને જો... થાય તો કપડા ખરાય ન થાય.' મિર્ઝાની વાત માખીએ તો ખડખડાર દસી પડ્યા.

છેરે સરાંબુએ એવો નિમજ થયો કે જમ્યા પછી જાણે જંગમમા કાનાને ઉતરવાની કમ્ક મોહવજુ કરીયુ. તાપજીની પાસેથી જાગે કીડાનો વિચાર કરવા દતા. બેગાર જમ્યા તો કીયા પે મઈ મયા દતા ત્યા મામમા એક ખુજામાળા મોરજોકાર સંમજાપો. મોર-જોકાર વિર્વાનમ્મયક દતો. તો એ જાણુ દોડી મયા. જમ્મને જલેય તો પલ્લુ અને ગાર વર્ગી કીડનના નાના નાનાં જાખો દયામળી આંગે વિધાય કરી દયા દનાં.

‘મા તું ક્યાં ગઈ? મા, સાંભળતી કેમ નથી? મા, બૂબ લાગી છે. મા, દૂધ આપો! મા, આપતી કેમ નથી, મા!’

એકને મગજ યંત્રી થયું! કદબ રમે-અચ્ચાઓની નિર્દોષ કકગતી ઘોસીએ-હૃદય ગોચરની દીપ્તિ. આજન જલને જોયું તો દોરા બાંધી ગયા! ભેદીની ધાર અને દમરો રપટ દેખાયાં. ઉઠ! કાનો રાત્રે આંખોને એ બે યાગકોની માતા જે ગિચારી રાત્રે લપ્પસંકા કરવા નીકળી દશે તેને પકડી ગયો. મામની જે બાલુથી અમને જરા મે બધ નહોતો તે જ બાલુથી એ આંખો દતો.

તે દિવસથી મામના લોકોને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ થઈ ગયો કે કાનો પશુ યેનિમાં કોઈ બાવકર ટ્રેન છે. મેં એમને ધણી મે માર્ગ આપી. પાખ એ તો જેને પાતે તેને ખજાર પડે. આ મામમાંથી એક જ મદિનામા મારે સ્ત્રીઓને કાનો લઈ ગયો દતો. દિંદુરતાની કિમાનો મોન અને વિપતિને ચતુર સાદસથી સદન કરે છે મોન, પ્રેમ અને આત્માચાર એમને માટે સાધારણ બનાવે. થઈ રહ્યા છે, એ તો રોગનો કમ છે, જે આવે જ છે.

અમે ધવો પ્રપલ કયો કે લોકો અમારી સાથે જંગમ આવી અને કાનાની શોધ કરે, પરંતુ એકે જ માબૂબ આપવા તૈયાર ન થયો. ‘સુ થશે મદારાજ’ એ ચિતાને કોઈ નદિ મારી રહે. અમાન બાબમા દશે તે યશે.’ આ મદનાની પાખ કંઈક શીમા દતી મનુષ્ય અને પશુમા અંતર કરાવનાર ભુદિ છે. આ જગનાના લાગ અનેક છે; પરંતુ એનો દંડ પખ ચિકટ છે.

અમે મામલોકોને મૂર્ખ માનતા દતા; મામતાજા અમને પાગલ સમજતા દતા. અને અમે કાદની પખ સદાય વિના નિદરીમસરીની સડક લાણી ચાત્રો નીકળ્યા ગિર્જાછ પખ પૂછીની જેમ સાથે દતા. એ મામ વળા સાથે દેત તે એ જંગમની આસ્વાદ્ય યોડી શોધ કરી શકાન; અને કદાચિત કાનો મળન.

અને લોકો ચિતાની શોધમા ચાલ્યા. એક માહલ દૂર પેક્ષી સ્ત્રીની પાધેક્ષી લાસ મળી ચિત્તો આસપાસ એક માહલના વિસ્તારમાં જ દશે પખ સંજનાનંત માબૂસો વિના એનો પત્નો લાગવો સુરેલ દતો. લાસ પર રાત્રે જોસયું પખ વકામુ દતું કારણકે મનુષ્યલક્ષી ચિત્તા લાસ પર બીજી માર નથી આપતા.

ખાસાકેશવાજો રસ્તો કાંઈને અમે એકથી મામમા

પહોંચ્યા. ત્યાંથી સડક તરફ ઉતાર થાર થાય છે રસ્તામા ચકોર અને તેવર મળવાની સંભાવના દતો. ચિતાનો તો કોઈ મેકો નહોતો એકમે લકમીદત અને બૂબાનિદ ભુદા પડી ગયા, કે વખન છે ને થોમા ચકોર-તેવર લાક લાગી જાય. ગિર્જાએ અને મે રસ્તે રસ્તે આપવા માંડ્યું મેં ચકત્રીઓને મારતું છોડી દીધું દતું. પખ રસ્તામાં મારી અંદક અનાપાસે ચાત્રી મઈ. અંદક થોમા ચિતાની દતો; એનો સેફ્ટીડેય દીધો થઈ ગયો દતો. આંખથી પરથી એ દતી ગયો અને નીચેનો ઘોડો દળાઈ ગયો. ‘ખંખ’ સજ્ઞ થયો અને મારો પખ એક ઉચ્ચથી જમી ગયો જ ચવાનું કારણ એ દતું કે હું અંદક પકડવાના નિયમને ચિવટથી પાળું છું. અંદક ધરેલી દોય કે ખાત્રી, એની નળી ચાલની વખતે દમેથ ઉપર આકાશ તરફ અથા નીચે જમીન તરફ રાખથી જોઈએ.

સડક પર આવાનો અમે એક પીપળા આજન લેઈ અને લકમોરતે ચકોરની પાંખો ભુદી કરીને સાફ કરી ઝોળીમાં મૂક્યું. ખાવાની ચીજ મળી જાય એકમે ઉરે બારિ ચિકારીઓની ચિકારવામા સડક થઈ ગયા છે.

સમીસાંજે પડેલું મોતું લઈને અમે પાછાં ફર્યા. ચિકારીને સર્વદા સકંજતા નથી મળતી. વાધ અને વર રસ્તામાં નથી પડતા. એ અનાપાસે લાક નથી લાગતા અને ક્યારેક ચિકારીના મનોરથ ફળો જાય તો તો પછી વાન જ શી?

કાનાની શોધના પાંચ છ દિવસ પછી એક દહાડો થેન થો નિચાળે જતી વખતે તિદરીની એકમાત્ર મુંડરના એના દાર ર પામે સડકોની જીજી બાલુ રીવાસને આડી ને ચીંથસંથો દંકાએકી કંઈક રસ્તુ માત્રમ પડી આજન જઈ જોયું તો એક ભુદી બિખારણ નીકળી આપી રાન દાદમાં દરી જઈને આપારે દિવસ ચડે સૂર્યા સુખદકિરણોનો ગરમીમાંથી આરામ મેળવીને નીકળે ચિંચતી દતી. એની પાસે એકતારો પડ્યો દતો. બીજી પખ કોઈ વસ્તુ દશે, પખ મેં જોના રોકાવાનો પ્રપલ ન કયો પ્રપલ શા માટે કદ? કારન લંમાં તો જ્યાં ભુદા ત્યાં સેકડો બિખારી દેખાય છે. દવે ચીંથસંથા દયમા કંઈ આસિ વસ્તુ નહોતી કે આકર્ષણ કરે. બૂબના લોકો અનાય આજકો અને પીડિત કિસાનોમાં દરેકો જોઈ જોઈને હૃદયમાં એક પ્રકારની કોરના આવી મઈ દતી;

એટલે એ દગલાની નીચે દંકાએની વ્યક્તિને સામારણ વસ્તુ માનીને હું અપાથી નિરાશ થઈને રહ્યો. રૂઝમાં રાખેના મુજબ કોણાદલ દો. દાહરફૂલના લણતરની કસોટી એ મુનિવર્સિટીની પરીક્ષાના પરિણામ પર આધાર રાખે છે. છોકરાનું ચારિત્ર્ય અને સંસારસાગર પાર કરવાની એની શક્તિ બન્ને માટીમાં મળી નય; વિદ્યાર્થીનું શરીર બન્ને કચળા નય, અંજો અંદર ચાલી નય, માત્ર મુકાબો નેત્રો તેજહીન જનીને બાકે એનું ખૂન સંદેહ બનાવી દે પરંતુ પરીક્ષામાં એણે પહેલા અથવા બીજા તંત્રે જરૂર રહેલું એવું.

નિરાશથી વળતી વખતે ફરી પાછા એ જ વિચારો હાથે સાચા કે આ વિદ્યાર્થીએ પોતાની રાજી શી રીતે કમાશે? એમ ને એમ દાવર ચાલી ગયું. અને લા ને દરમિયાન એનું તેનું શું કહેવું? માણસોની કદ અપી દતી. એમાં વધારે તો વિદ્યાર્થીએ જ દતો. મને એમને એલોકે તરત જ દૂર દડી ગયા અને રસ્તો કરી આપે. હું ત્યાં બિંબો રહીને જોવા તથા સાબળવા લાગે. સવરણમાં ચીંચીએમાંથી બીડીને પેલી છુટ્ટી એકતારા પર લંકાની યધને દાય ચલાવતી માતી દતી. એને પોતાની ચારે બાજુ મનોશ્રી બીડનું જાન નહોતું.

આ છુટ્ટી આખા ગામમાં પોતાની ઇચ્છાનુસાર બાળતો માતી દતી પણ કોઈની સાથે બોલતી નહોતી. રાહએ એને જમતાં જોઈ નહોતી અને એના આ પ્રકારના વર્તનથી લોકોને સંદેહ થવા લાગે દતો. મનની રોકાતરી અવરણમાં રાહનો પદસ બનાવવામાં આવે છે અને માણસ પોતાની રમિ પ્રમાણે વિચિત્ર વિચો ખેંચે છે. લોકોને આ છુટ્ટીમાં કોઈ પ્રસંગકારી ચેન દેવાવા માંડ્યું. ‘અને તેમ હોય પણ આ કાળકા કાકણ અથવા મુરેશ છે. એ જ ચિત્તાનું રૂપ પારખુ કરીને સ્ત્રીએ ખાઈ નય છે. રાત્રે જરાજર ખાર વાગતાં મેં એને ચિત્તો જાનતાં જોઈ છે. અને એ હું જારણમાં બંધ ન કરી દેત તો મને જ ખાઈ જત.’ આવી વાતો લોકોમાં શુભચુપ થવા માંડી. પણ એ છુટ્ટી તો પોતાની જૂનામાં મરત દતી. જગતોનો મત ઝગમગ જેવો હોય છે અને એનો તિરસ્કાર નરકથી પણ વધારે લાગણી હોય છે. દર શાંચ ૭ દિવસ પહેલાં તો લોકો એને સંબળવા તૂટી પડના. દવે લોકો કમળના કે આ બધા ગા રીતે રહે. પણ એને કાદી શી રીતે મૂકી! બીજે

કોઈ ઇચ્છા નહોતો એટલે એના પર શાંચ વરસાતોને પોતાનું હૃદય દલકું કરી લેતા.

આ કદમ દિવસ પછી ગામમાં સમાચાર ફેલાયા કે પેલી કાળો ડોસી કપાંક ચાલી ગઈ. પણ અને તો આજલી રાત્રે જ સાંજનું દતું કે છુટ્ટી તિલ્લી-મસૂરી વાળી સડક પર ચાલી જતી હતી ત્યાં કાનાનો શિકાર ખતી ગઈ. છુટ્ટીના મોતથી લોકોને દવે ખાતી થઈ ગઈ કે એ મુરેશ અથવા કાકણ નહોતી, પણ ખરી વિરક્તા હતી અને એનું તો અન્માન કરવું જોઈતું દતું!

પરંતુ, મોત-જીવનની એક આપરણક અવસ્થા -ક્યારેક કોઈ વ્યક્તિનિરોધને ખાસ કાર્યનું કારણ બનાવે છે. છુટ્ટીના મૃત્યુથી એક ગામડિયા પુત્રક પર વજ્રપાત થયો. એ આ ડોસીને લગત દતો. એણે તો એ કાળકામાં કૃષ્ણ લગવાન નીરખવા દતો અને સર્વ મર્મે લગીને એને શરણે ગયો દતો. એ તો એ છુટ્ટીના મૃત્યુનો જલ્દી લેવા તૈયાર થઈ ગયો. એનાં લોદિયાળ નેત્રો, દીર્ઘકાશ શરીર અને કોમિન આકૃતિથી લાગતું દતું કે એ કોઈનો પ્રાણ લેવા અથવા પોતાનો પ્રાણ આપવા તૈયાર છે. સવારની શતના આદ્યવ યાત્રતાં શુદ્ધ એ જીવાન ચિત્તાના સામ્રાજ્યમાં ગાડાની જેમ રણકતો. એની પાસે બંદૂક અથવા તલવાર નહોતી. માત્ર એક ખુખરી દતી. એ પોતાની લોદતરશી ખુખરીને ચિત્તાના તામ ખૂનથી તૃષ્ણ કરવા માગતો દતો એ ખૂજ રમણે પણ એને કાળો લાગે ન થયા. અને કદાચ થયો હોત તો પણ એ ખુખરીથી કાનો મરત? ટીટોટી રણુનો શી રીતે કિલેલી શકત? અને કાદીને ખુદા મેદાનમાં ચિત્તાનો મુકાબલો અસંભવિત લાગે એટલે એને ઇચ્છકપટથી કામ લેવું પડ્યું. એ જીવાનને સમજાવું કે કપટમાં અદા રાખનાર કપટથી જ જિતાય છે. મોગલોનો મુકાબલો રાજપૂતો પોતાની શુદ્ધ ક્ષત્રિયનીતિથી ન કરી શક્યા. પણ મોગલોનું માન-મર્દન તો મરાઠાઓએ કર્યું ચિતાઈએ આદ્ય-ખાંનું ખૂન કર્યું—કોઈ રાજપૂત એવું ન કરી શકત. એ જીવાનને વિશ્વાસ બેસી ગયા કે તલવાની રક્ષાને માટે, સિદ્ધાંતની પ્રતિને માટે, અદિસાને ખાનદ અને અત્યંતજની રક્ષાપાનને માટે ક્યારેક દિસા કરવી પડે છે, ઇચ્છકપટનો સદારો લેવા પડે છે. એટલે એણે કાના ઉપર ઇચ્છકથી વાર કરવાનો નિશ્ચય કર્યો.

દવે એ ખુસા જંગમમાં ચિત્ત ની પાછળ રખાતો ન હતો, પણ માદાદીઓમાં છુપાઈ રહેતો અને જકડે જામતો. પરંતુ તે એ કાનો ન આપ્યો. એક દિવસ એ એક ફનરને જાંખીને બેઠો. કાનો આપ્યો અને ગીજાની જેમ લપકીને ફનરે લઇ ગયો. જુવાન એક જંગા. એ તો ખમિયાણો પડી ગયો. આખરે એને બંદકની શોધ કરવી પડી. કસતુરી બંદક મેળવવી એને માટે મુશ્કેલ હતું. એટલે ટોપીદાર બંદકથી એણે સતોય માન્યો. એણે માન્યુ કે એની મનોકામના પૂરી થઇ. પણ બંદક જામવાથી જ માત્ર સિકારી થઇ જવાતું નથી, જેમ પુરેકો અંધરાયથી કંઇ પડિત થઇ જવાતું નથી. એ જુવાનને જનુઆરી સિકારીઓની મક્કાદ મેલી પડી. ધખા પિચારો અને એમ નહોતો થયું કે કાનાને હથેલી એમ. દવે પ્રખંધ કપાં પિના કામ નહિ ચાલે એટલું ઉત્ક્રાંત પડીના નૈસ્ર મામથો લગભગ એક માઇલ દૂર નાળાનો પેપ વાર એક જંગમ-વાળા મકાનની નજીવી જગ્યામાં આવી કલાચિત્તાના ડરથી આ મકાન ખાલી કરવામાં આવ્યું હતું મકાન માસિક એ મકાનના કમાડ સુદા ઉનાચી લઇ ગયો હતો. ફરીથી એમ કમાડ લગાડ્યા એક આરણુ જપ કરીને એનો પાછળ, કમાડને અડકીને જીર્ણમથ એક મોટી મેષ એવી ટોચ કે પંડા મારવાથી પશુ કમાડ દાંધ નાંદ. ખીમ સાંકળવામાં કમાડમાં એક મજબૂત અને લાંબી સાંકળ સથાવવામાં આવી— એટલી લાંબી કે દસ મજ દૂરની લગાદથી પણ એ ખેંચી શકાય, અને એનાં લાંબાંડની એક લાંબે માખ સાથે જંગાની ગોડવણુ કરી. એક નાની સાંકળ પહેલાથી જ કમાડમાં હતી. આ કળ લગાવી વ્યવસ્થા હતી. મોટી માકળનો હંકો ધાસ અને જાંખનથી આરજાદિન કરીને રેખાખાનાદમલામાં મૂકવામાં આવ્યો અને એ દગલામાં બે માણમેને ભેમવાની ગોડવણુ કરવામાં આવી. મકાનની અંદર એની એક પ્રતિમ ભેસાવામાં આવી. એને પલાટી ટંગો એક લેંચો અને સ્વચ્છ ચાદર પહેરાવ્યા. પ્રતિમાનો એક દાય ઘંટી પર મૂકવામાં આવ્યો અને જાંખને દાય જાનાજથી ભરેલી ટોપલીમાં. જવારથી જનેનારને એમ લાગે કે કાઇ રૂપગર્વિતા પોતાના પાંખને માટે પ્રેમથી લેટ દળવાબેલી છે! મકાનમાં બેગાર જકડીઓ પશુ જાંખી દાખી, એટલે વાઇ ધોના ન બગજે. એને લાગે કે

મકાનમાં માણમે અને એમનાં જનાવરો પશુ રહે છે.

ફેટલાયે દિવસની આવી તૈયારીઓ પછી એક રાત્રે પેલા ખૂનરરરથો જુવાન જનુઆરી સિકારીની સાથે નહોતો ઠરેલી જગ્યાએ બેઠો. ચાંકની રાત હતી એટલે દરેક વસ્તુ સ્પષ્ટ દેખાતી. જકડીઓએ તો સમીક્ષાથી એ એ કરવાનું શરૂ કરી દીધું હતું. ગમે તે દિસક પણને માટે આ લોભાવનાર નિમંત્રણ હતું. પરંતુ આદમબોર ચિત્તો માણસના ગીડા માસનો પારખુ હોય છે. યુવક અને એનો સાથી સાવધાન થઇને બેઠા હતા અને પ્રશ્નરને વાગી રહ્યા હતા કે દે ભગવન! ઘણી તપશ્ચર્યા કરી; દવે તો રૂપા કરીને યજુર્થા પદ્મો લેવાનો અવસર આપે. એ લોકોની પ્રાર્થના જલ્દી જલ્દી ભગવાને તે દિવસે આંજળી. પોતાની કરામત અજમાવવા કાના આદેશ પેલા મકાન પામેથી થઇ મથરતે નીકળ્યા આવીને વાકા પછી, મકાનની અંદર દૃષ્ટિપાત કર્યો. જનેનાં જ મોદામાં પાણી આવી ગયું. આમને જોઈને માત્ર ખંભ પર ચાલેનો કાનો યુવકુપ દરવાજા સુધી પહોંચ્યો અને લપકીને અંદર ધુરેગો. ત્યાં તો મગક દહને આરણુ બંધ થઇ ગયાં! મોટી સાંકળ ત્યાં જ વસાઈ મઇ અને તરત જ પેલા બંધ રથાનમાંથી યુવક ખુખરી લઇને જવાર નીકળ્યો અને જીજા નાની સાંકળ પણ વાસી દીધી. સાથેસાથે એમાં તાણું થે દઇ દીધું. કાનો અંદર ધુરીઇ રહ્યો હતો અને જવાર બે માણમે એને ગણો દેતા હતા. તાણું વાસીને બંને જણે આપી રાત જમના બેરી રહ્યા. ખુખરી અને ટોપીદાર બંદક તૈયાર હતી. પાણુ થોડી વાર પછી કાનો જલ્દી યુવકુપ થઇ ગયો. સવાર પડ્યા જ મામમાં કાનો કેદ પકડાવાની વાત ફેલાઈ ગઇ. આખું મામ ઉલટ્યું. મોટા અને રહેા, જુવાનો ને જાજો, છુટ્ટીઓ, યુવતીઓ ને જાજા-ઓ. સૌ આવ્યાં. પેલા નાની હેાકરીઓ પણ આવી, જેમની જનેનાને કાનો ખાઇ ગયો હતો. મકાનમાં એક કાણું પાડવામાં આવ્યું અને તેમાંથી લોકોએ કાનાનાં દર્શન કર્યા. બુજામાં સંજાયાહો પડેલા એ કેટલા નાનો લાગતો? આર દિવસ સુધી કાનો પ્રદર્શનની ચીજ જુની ગયો અને પાંચમે દિવસે એ જ કાણુમાંથી એ જ જુવાને મેલી ટોપીદાર બંદકથી એને પીધી નાખ્યો. આમ એ કરામતી કાનો અને ફનરને મોતે મર્યો.

શ્રીસમ સર્ગના હિંદી પરથી અનુવાદક કિસનસિંહ ચાવડા

તંતુઓમાં વળગીલી લીપ

શરીરની જુદાંજુદાં કડી

ગત મહાસુદમાં પોતાનો પરચો બતાવનાર, કેટલાયે તાવોની જ નહિ, પણ જોનાં મોટાં નામ આપણે વાંચીને પણ લકડી જઘ-એ એવા અનેક રોગોની જનેતા

જ

બી

ગ કોઇ પણ વસ્તુ કરતાં માણસનો વધુ નિકટનો પરિચય સેરતી જૂથી તે કોઇ અન્ય નદિ જ હોય. જંતુશાસ્ત્રમાં તે Anoplura વર્ગમાં મુકાય છે, જેના પાછા બે ભાગો છે. Siphunculata અથવા શોદીસૂસળી: ને Mallophaga અથવા કરકણી. આમાંથી પહેલાં વિભાજની બધી ગણી દોડસો બનેલા છે ને જીનની સત્તરસો. આપણે જે જૂથી પરિચિત છીએ તે પહેલાં વિભાજમાં આવે છે અને તે Pediculus Humanus કહેવાય છે. એની પાછી બે બનેલા છે. એક વાજમા થાય છે તે (P. Capitis) અને બીજી શરીર પર ચઢારી (P. Corporis). સાધારણ નજરે આપણને એ બંને પ્રકારોમાં ફરક ન જણાય, છતાં જારીકાષ્ટી જોનાં એ ફરક નજરે ચડ્યા સિવાય નથી રહેતો. માથામાં ચલી જૂ નાની હોય છે, તેનું માથું ઢૂંકું ને ઊંટું હોય છે ને પગ ઢૂંકા છતાં મજબૂત હોય છે. ઉપરાંત મોટામાં મોટા ફરક તો એ હોય છે કે શરીર પરની જૂ કરતાં માથાની જૂનો રંગ વધુ કાળો હોય છે. આ રંગના ફરકનું ખાસ કારણ દર બંધાવામાં નથી આવ્યું.

હારે પહેલાં આપણે માથાની જૂની જ જાણવના આટલીએ. જો કે માથું જ તેની મિત્રમિત્ર ગણાય, છતાં ઘણી વખત દાંડી કે ભાંડામાં પણ તે પોતાનું સંસ્થાન જમાવે છે. પોપણ માટે ગુલાનો કરતા તે બાળકોને ધડાંઓનાં માથાં વધુ પસંદ કરે છે ને ઝીંઝી તરફ તો તેને ખાસ પ્રસંપાત હોય છે. માથાનો કાળ ઉપરનો કાળ એ તેનું મિત્ર રહેકાણ છે.

વળી વતનપ્રેમ જેનું એને કશું છે જ નહિ. 'સગ

જમિ મેપાલપ્રી પામેં ચાટક કડાં' એ સાધુકિતનો ગણે પ્રત્યક્ષ નમૂનો. અને તેની ખાતરી કરવી હોય તો જૂથી બરેલા માથાપાળા એકાદ જણની બાલુમાં એક રાત સુઇ જોજો. એક વખત તમારા માથા પર તેનું સંસ્થાન તમને કે પછી બચાકચ્ચાથી તે સમજ થતું જ જશે. એક મદિનાની વય થતાં જ તે ઈંડાં મૂકવા માટે છે. મથા જે માથામાં તે મોતી જેમ પરાવાઇ રહેલા આપણે જોઇએ છીએ જેને લીપ કહીએ છીએ. ફરેજ થતાં મુખીમાં એક જૂ પોગાત્રણસોથી ગણસોઇકામુ છે.

છેડા જળીને જૂ તરત જ એક શીકણી રસીયા તે વાજ સાથે ચોટાડી દે છે. એ રસી પછી સુકાઇ જતાં ઈંડાં વાજ સાથે ગડાગર મોંઘા બધ છે ક્ષયભય એક અદ્વારિયામાં એ સેવામ રહે છે ને સત્તર દિવસે તો અંદરથી નીકળેલી જૂ પ્રાંમ પણ જની જાય છે.

આ જૂ કેટલાયે તાવોની જનની ગણાય છે. જેમના મોટાં નામ આપણે પાચીને પણ લાડી જઘએ એવા જીન પણ મોગો તે ઉપજાવે છે. ચામડીનાં ઘેંઘેં ને મેનિન્જન્ટિસનું તે આગ્રકારણ મનાય છે. કુટુંબ-પરિવાર સાથે જેના માથામાં ને રહેતી હોય તેને ઉપર જખ્ખા રોગો ન હોય તો અનિદ્રાનું દુઃખ તો હોય જ; સાથેસાથ કંપાંચ ખુદ્દે માથે જોસનાં તેને લાગતી સગમ જરૂર કોઇને દિલસોટ પેદા કરે.

માથામાં જમીં મોંઘી લીંબોને તો તમે દરેક જ સાક્ષી માથું ધૂમો ને તેમથી ચોળો તો પણ દૂર ન કરી શકો. તેના માટે સારામાં સારો ઉપાય સરકાનો છે. જો જુદુ જ લીંબો પોસો હોય ને માથું ખાતું હોય તો સરકા ને ધાસતેજના સરખા મિથળજૂધાં માથું ધોઈ નાખતું ને પછી જમુક કલાક દુવાલમાં વીંટી રાખતું.

પાસતેજ નથી જૂ ને લાંબો મારી નાખશે અને સરકે તેમને પાળથી છૂટી પાડી નાખશે સ્વાસ્થ્ય કાચ સારી દાવાદાર કાંસથી તેમના મદદના ઉકરડાને માથા પરથી માફ કરવાનું જ રહેશે તેમ કપાં જાદ ફરીવાર સાચી માથુ ધોઈને જ નવો છૂટકારોનો દમ ખેંચી સકે.

અને હવે શરીર પર ચળી જૂ પિયે આ જૂએ તે ઇતિહાસમાં જગતના ભાગ ભાગ્યે છે એ મદદ-યુદ્ધમાં ૧૯૧૪ને '૧૫ના શીઆળામાં સરિયાના રજી-ક્ષેત્રમાં તેમણે ભયકર રોગ (typhus) ફેલાવી મૂક્યો હતો; પરિણામે હોદસો ઉપરાંત માથુસો મૂલ્ય પામેલા ને આરિફ્ટેનેને આદ મદિના સુધી દહા માટે તાદ ભેળી પડેલી.

આ જૂ દમણી તે જાણ વગરની છે, પણ વિશાલ-શાસ્ત્રીઓના કહેવા મુજબ તેના દૂરના પૂર્વે પાંખાળાં દના. એમાં માફ કદે ૨-૩ મિલિમીટરની હોય છે જ્યારે નર તેના કરતા નાનો ને નળો માત્ર ૩ મિલિમીટર (ફેટ ઇચ) જ. જુદાજુદા દેશોમાં તે જુદાજુદા રંગે હોય છે. પશ્ચિમ આફ્રિકા ને આસ્ટ્રેલિયાવાસીઓના શરીર પર ચળી જૂ કાળા હોય છે, પીળા દેશોની પીળા ને સફેદ દેશોની કંઈક જુવાર રંગની.

માદા મરનાં સુધીમાં પોતાના પરિવારની સંખ્યા મળતી આર દગર સુધી પહોંચી શકે છે. તેનું ઈંડું નાતથી દસ સ્પિસમાં સેવાઈ જાય છે ને બદલ નીકળતાં જ લોહી ચૂસવું શરૂ કરી દે છે. પંદર દિવસમાં તે નેનું જિન્દગી જીવન શરૂ થઈ જાય છે. તેના માથામાં એક પોત્રો ને આંખીદાર સૂંદ (proboscis) હોય છે જે વડે લોહી ચૂસવા ને ચામડીમાં છેદ પાડી લે છે. તેને જ પગ હોય છે ને દરેક પગને છેડે એકેક નહોર હોય છે. આને લઈને શરીર પરનાં કપડાંના અંદરના ભાગમાં તે સંદેહાથી વળગી પડે છે.

સતત કપડાં કરતાં જે અરણ્યમાં, જિન કે રવા-નલાં કપડાં તેને વધુ પસંદ આવે છે. તાંતણાંઓના અરણ્યમાં પછાતાં અભાવો લઈ તે રેશમમાં જલદી નથી લાસ રાકતી. જ્યારે ઇંડ મૂકવાં હોય ત્યારે શરીર પરનાં કપડાં કે કપડાંના તાંતણાંને તે વળગી પડે છે. પ્રવાહી સીમેન્ટ જેવું એક ટીપું પહેલાં એ મૂકે છે ને પછી તે પર ઇંડ મૂકે છે જે બધું માત્ર સતર સેકન્ડમાં જ ઘની જાય છે. પાછળથી એ પ્રવાહી સૂકાતાં ઈંડું કપડાં કે કપડાં પર સજ્જત થોડી જાય છે.

લોહી પીવાનું મન થાય ત્યારે આ જૂ પોતાનું માથું ચામડી પર દબાવી આંખું શરીર અદર કરી લે છે ને પછી 'મૂંદ' અંદર ભોળાં લોહી પીવાનું ચાલુ કરે છે, એક જણે તો વળગેલી જૂનું માથું કાપી નાખ્યું હતા એ છતાં યજ્ઞમાં માથામાંથી પણ સૂંદ શરીરમાં ભોળાં રહી હતી! જૂ ખાસ કરીને પ્રવેશનિય (sweet gland) પસંદ કરે છે કે કેમ તે દશ નથી જણ્યું, છતાં જ્યાં સુધી મનપસંદ ટેકાણું ન મળે ત્યાં સુધી તે શરીર પર ચામડી તેમ ફરતી જ રહે છે.

તેના અકસ્માતિયાપણાને તે કાંઈ ન પહોંચી શકે. દમણી જ લોહી પીધેલું હોય છતાં મન થાય તે ફરી પીવા મંડી પડે છે ને ન પચેલા લોહીને ઉત્તરોદારે બહાર કાઢતી આવે છે. આ તેની ખાસ રીત છે. મચ્છર જેવાં જીવંતં જંતુઓ જ્યારે રોગના જંતુઓ મોં દ્વારા દાખલ કરે છે ત્યારે જૂ ઉત્તરોદારથી તેમ કરે છે. તેના કંબોલા ભાગ પર અળ કરતા તેને મજાત્મક આપોઆપ ડંખમાં દાખલ થઈ જાય છે.

મધ્ય એશિયામાં તે જૂ પડેલાં કપડાંને કીડી-ઓના રાફડા પર મૂકી આવે છે. થોડી જ વારમાં કીડીઓ બધી જૂ સફાવટ કરી મૂકે છે. પણ અંધે રચેલ કીડીઓનાં દર ન મળે ને બધાને પોતાના કપડાં ત્યાં મૂકવાં ને પોષાય. જૂ વાળાં કપડાં ઉત્તરાર્ધ ગોળામાં મૂકવાં ને પછી એસીલીન, પેરેફોર્મિક એસિડથી તે ઘોષ નાખવા એ ઇલાજ અસરકારક છે, છતાં તે માટે સારમાં સારો ઉપાય એ જ છે કે દિવસ ને રાત્રી કપડાં જુદાજુદાં રાખવાં ને તે ચે લાંબો વખત સુધી પહેરી રાખવા નહિ, કારણ કે જંતુનાશક ડોઝ દવાં તે આપણી આ ચિર સદવાસિની પર કથી અસર ન નથી કરી શકતી. (સંકલિત)

પા: આનું નામ શું? વ ન વ ગ ડા નાં વાં સી

મુખીઆ કારે.

અને આનું?

હેનેછસ ફીસીપ્પા.

અને પેલાનું?

અમારા ઘર આગળ નાનો ગાય છે વગર વરસાદે

કરમાતા ઝેંમપાથી ભરેલા મુકા અવેક ખેતરથી દાઝતી આંખોને દારનારો, મરુબૂમિમાં શીતળ વાવડી જેવો. રવચ્છંદ ઊગતી લીંચા વિરાળકાચ મેંદોની વાડ, ખેચાર ચુમળા મોગરાના છોડ, એક પીળી કરેણ, બંગલા ફરતી વાડને ઢાંચી દેની મગમથનાં ફૂલથી છવાયેલી કંથેરની ગીચ ઝાડી. આ અમારા ગાયની વફાસંપત્તિ. એની આછી પુષ્પસમૃદ્ધિથી ખેંચાઇને વિવિધરંગી અનેક વાતનાં પતંગિયાં ત્યાં આવતાં. સવારે કે સાંજે, રવન હોય ભારે તો આખો દિવસ હું આ પાડીમાં ભામતો, પતંગિયાં જોતો મારા પિદ્મજ ચિત્તને સાંત કરવાનો મયાન કરતો. મારી પડખે મારી નાની મુચી હોય જ. નવનવનનાં પતંગિયાં જોઇ, એમનાં નામ જો મને પૂછતી. હું કહેતો. જો જરાય સમજતી ન હતી: સમજવાની એને પડી પશુ ન હતી. એને તો પતંગિયાંના નામ પૂછવા જોઇએ. તમે પણ જો નામ નહિ સમજો. હરકત નહિ. હું પોતે દબ્બુ વ એવાં નામથી કંટાળું છું. છતાં એથી, પ્રાચિનકૃતિમાં સૌથી સુંદર, અદ્ભુત શૈલાવાળાં સદૈવ રહેસ્મારી આ પતંગિયાંને ઊઝાંતો જોઇ આનંદ પામવામા અડચણ નથી આવતી. એનો પ્રત્યક્ષ પરિચય હોય તો તો જો આનંદ રાનયુષ્ય વધી નય. આપણા દુલોખે આવેલા આનંદ મેળવવામાં આપણું પ્રાચીન (કે અર્વાચીન) સાહિત્ય આપણને મદદ નથી કરતું. કૌણ જાણે સાચી પથ આપણા કાવ્યકારો, શિદ્ધીઓ, રૂપ અને રેખાકુંઠથી એની શૈભા ઢુંગદુ રણુ કરી શકે એના ચિત્રકારો ચે રૂપરાશિ પતંગિયાંને જુલ્લી જ મવા છે. ભારતવર્ષ પતંગિયાંની વિવિધતામાં સુદૃષ્ટિમાં અનોક દેશ છે, છતાં આપણાં સાહિત્ય અને કાળમાં એને સ્થાન નથી મળ્યું. જો આપણા પર લાંછન છે. જો લાંછન, પતંગિયાંને દીપસિખામાં દેહ બાળતાં ચીતરવાના ક્ષુદ્ધક ઉલ્લેખથી નથી જુસાવાનું. જ્યારે ભરત દેશમાં શીઆબો નય. વનરપતિમાં નવજેનન આવે ત્યારે ફૂલ પર ફેરફુદી ફરતાં પતંગિયાં જોવાં એ મનપણ ગણાય છે. ઋતુના આરંભે પ્રથમ

અભ્યાસ અને અનુભવ ઉપરથી લખાતી જંગલવાસી છત્રસુદિની પરિચયમાળાનો આગળ હપતો

ફૂદાં

અને પતંગિયાં

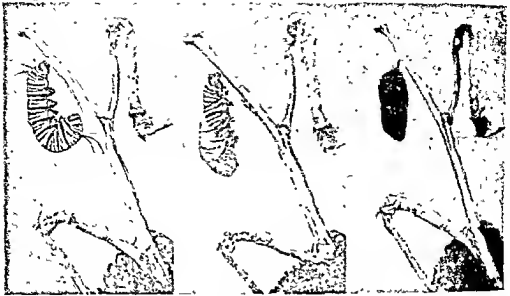
આવનાર પતંગિયાનું દર્શન ઉત્તમવતુદય મનાય છે. નવપાનમાં તો ભાગ્યે જ એની ચિત્રસાગમી દ્રશ્ય કે જેમા એકાદ પણ પતંગિયાને સ્થાન નહિ હોય. એની શૈભાથી અંતઃકર, આદિ કાળથી વજ્રકરોએ જોનાં રૂપરંગ વિવિધ દશામાં વસ્ત્રમાં ઉતારવાના અધૂરા અર્થ પ્રયત્ન કર્યા છે, જો સુંદરતમ ચપળ કેમળ જંતુવશીરો આજે હું તમને અદ્ય પરિચય કરાવું છું. નવાઇની વાત જો છે કે પ્રાચિનકૃતિમાં અભ્યાસ કરવા હું પતંગિયાના પરિચયથી જ પ્રેરણા દતો.

આપણે જોને પતંગિયાં કહીએ છીએ એનું અંગ્રેજી નામ Butterfly. દીવામાં દેહ બાળતા આપણા ફૂદાં આ પતંગિયાનાં સાવકાં લાઇબહેન. એમનું નામ Moths એમની પાંખો પર મેંદા જેવાં જારીક રજકણ ચોરેલાહોય છે, જેથીજ કાંઇ પણ જંતુમા નથી દેખાતા. આ વિશેષતાના આધારે વેરાનિકોએ પતંગિયાં અને ફૂદાંને સ્વતંત્ર વર્ગોમાં મૂક્યાં છે.

પતંગિયા જંતુસૃષ્ટિનો એક વિભાગ. આજે પૃથ્વીપર અરધા લાખ જેટલી પતંગિયાં-ફૂદાંની જાતો વસતી જાણવામા આવી છે. એમાં પણ પતંગિયાં તો કેવળ ચાર હજાર જાતનાં જ: બાકીનાં ગણાં ફૂદાં જ. દિલ્હિસ્થાનમાં ૧૪૦૦ જાતનાં પતંગિયાં સાય છે. આપણા ચુમરાતમા દલ્હુ આ વિષય ચાણુષેકયો છે. છતાં મારા એક અંગ્રેજ મિત્રે થોડાંક વર્ષ પર આવેા પ્રયત્ન કરેલા ત્યારે સાદરાથી બાવનગર વચ્ચા પ્રદેશમાં, ૭૮ જાતનાં પતંગિયાં જોવામાં આવ્યાં હતાં. ફૂદાંને તો કાંઇ જાણતું જ નથી. મેં પણ પતંગિયા ફૂદા સંગ્રહવા

૧ Lepidoptera: પાંખો પર રજકણ વાળાં.

૨ Insects 'મદ્દમ' છપ્પ વાળાં હોય તે 'જંતુ' કહેાજો, ચીંજ, કાચજુરો, ઉંદરોગાય-આ ગણા 'જંતુ' ન કહેવાય.

આરંભ

આધિ રસતે
કારોદાની રચના

ચોખ્ખાઈ

પાત્ર કર્યો છે. પતંગિયા અદ્યપશ્ચમે પકડાય. ફૂલમાં ગાડે તો ઊભાગરા જ કરવા પડે. મામ ગદાર જવું પડે એથી જ આ લેખમાં કુદાનો નહુ પતિયષ આખો નથી

વિવિધરંગી, બારીક રજકણથી છત્રાએલી ચાર પાખો; મોમાંથી લટકતી, મોટી, દાઢીની સૂંઢ પેડે વાળા શકાય એવી, લાંબી છત્રા, આખ આગળ ઊભાતી બે મૂંછો, યહ પગ, તેર સાધવાળું. બારેકના ઠગિયા જેવા આકારનું શરીર—પતંગિયા અને કુદાના દેહની આ રચના. આની સમાનતા છતાં પતંગિયા અને કુદાનો લેહ પારખવાનું અથર નથી.

૧ પતંગિયાં દિવસે જ ફરતારક; રાતે ઊડનારા દશે તો તે કોઈ ગજથું નથી કુદા જામાં રાતના રાત્ર; દિવસે કોઈક જ ઊડે છે.

૨ પતંગિયાં ફૂલ પર બેસે ત્યારે પાખો, પીઠ પર ઊભા કરી, ભેગી સંકેલી લે છે. એ રિયતિમાં પાખોની નીચેની સપાટી જ આગળી નજરે પડે છે. એથી ઊલટું, ફૂલ બેઠા હોય ત્યારે પાખો પસારીને, શરીરની બંને તરફ પહોળા કરીને, એ રીતેથી પાખોની ઉપરની સપાટી જ દેખાય.

૩ પતંગિયાંની મૂંછો માથાની આગળ સીધી ટટાર

રહેતી, પાતળી અછક સળી જેવી, છેડેથી સહેજ માઠી ફૂલની વિવિધ જાતની, અત્યંત મુખાયમ.

૪ પતંગિયા બેઠા હોય ત્યારે પથ મૂંછો તો સંધી ટટાર રાખે છે. ફૂલ બેસે ત્યારે મૂંછો વાળી દમ પાંખો નીચે સંતાડી દે છે.

૫ પતંગિયાંની આંખો મોટી, માથામાંથી બહાર પડતી હોય છે. ફૂલની આંખો ત્રીણી.

૬ માથું અને ધડ—પતંગિયાંમાં લુલુ લુલુ, વચ્ચેથી સંધાએલાં લાગે. ફૂલમાં સંગેય, વચ્ચેથી અખંડે જેવા; રાખણના ઠગિયાને હુણુ મળતાં.

શરીરમાં આવે બેઠાં બંને જુદાં જુદાંની છત્રાનયથો એક જ જાતની છે. માથાનમાં સંતાન માનાના જાનો-રાખમાં જ વડાદે, સંપૂર્ણ અંગવાળા જન્મે છે. પંખી, મખટ, ઘણાંજરા સાપ, ઘો, વગેરે મોટા જાતનાં પ્રથમ ઈંડાં મૂકે: પછી એમાંથી જન્મ્યાં જન્મે. માથામાં એક જન્મ, આ પાંખોના બે જન્મ; ત્યારે (નંદુ સુષ્ટિની વિચિત્રતા!) પતંગિયાં અને કુદાના તો ચાર અવતાર થાય છે! પહેલાં ઈંડું. પછી કીડો. ત્રીજો કોષ્ટો. ચોથો સંપૂર્ણ પતંગિયું કે કુદું. આ અવતાર ધીમા પથ બેઠા જેવી છે.

કોરોડા ફાટી
નીકળતું પતંગિયું

સંપૂર્ણ બહાર આવેલું પશુ સિંચિલ
અંગેવાણું આસપાસ પતંગિયું

સર્પીયસુંવર દહકાય રૂપેરંગે ઉગ્મવદસ
પતંગ હવે એકથે: જીવનસાપીની શોધમાં

૧ પતંગિયાનાં ઈંડાં રચાણાવિક રીતે જ એમના આહારોપાદાનને અનુકૂળ વૃક્ષ વેત્રા કે છોડ પર મૂકેલા હોય છે. કેઈનાં પાદડાંની હેઠળ કે ઉપર, કેઈના ડાળી કે થડની ઢાલ પર ખુદતા; કેઈ કેઈ તે આડના થડ ડાળાને કોરી અંદર કાઢ્યામાં મૂકે છે. ઘણી વખત આડના મૂળમાં, જમીનમાં દર કરીને પણ ઈંડાં મૂકનાં પતંગિયા નેવામાં આવે છે. ઈંડાં હોય છે છૂટાછવાયા અગર ઝૂમખાંમાં. એમના સંરક્ષણ અર્થે ઘણીવાર માદા ઈંડા ફરતી જતા પિત્તાની આપરણ કરી રાખે છે. ઘણા ઈંડાં ખસખસયા થે નાનાં હોય છે. રૂપમાં એ બહુરંગી અને સપાટ કેટલાવાળાં હોય છે.

૨ ઈંડાના રસમાંથી ધવળ જે નિખરત વધ કે તરત ઈંડાને ભેદીને બહાર નીકળે છે. નીકળતાવેળે કેટલું ખાધ જાય છે. પછી માંડે ચરવા એનો એક જ ધુંધો આખો દિવસ ખાળા કરવાનું અને શરીર વધારવાનું. એમના દેહનો આકાર ગોળ, લાંબો તથા જેવો. કેઈ નાના, ઘેનરા જેવડા કેટલાક જલોત ફેરવતી લાલ ઑકિસ પોન્સલને થે આટે એવા રશૂસકાય, મણુ ચાર આંગળા લાંબા, રંગે લાલ, લીલા, પીળા, કાંઈ કાળા. એમના ૧૩ સાંધાવાળાં શરીર મુંવાળાં, કચ્ચિત ખરેખરડા,

કેઈકેઈના ડીથે જતા બરછટ વાળનાં ઝૂમખાં. કેટલાક, વખતની અધાર નેવા લાગે. મુંવાળાં શરીર-વાળાંને જીવનનો ભારે ભયા વખી, વગેરે ચટ કરી જાય, એટલે એ લપાઈ છુપાઈને ચરતા હોય છે: ઘણે ભાગે તે પાદડાંની તળે એટલા હોય છે. વાળ-વાળા પ્રસ નિર્ભય: કેઈ એમના સામુ થે ન જુઓ. માત્ર થોડા અપવાદ સિવાય બપેરો તે એવા જ વીણી વીણીને ખાનારો. કેઈ સીધા ચામે. કેટલાક શરીર વચ્ચેથી અંદરે જાયથી ઊંટના ડેકા જેવી કમાન કરીને ચાલનારા એમને વગ હોય છે. મોંનાં જડળા પાદડાં, જાલ વગેરે કાનરી શકાય તથા ખોરાક આવી શકાય એવા જ હોય છે પણ કેટલાક શોખીન (ખાસ કરીને ફૂદાનો) છીડાને તો પાણું પણ ખાધે: માખણ, ચામડાં, શીંગડા, રુકાં ફળ, આનાજ, વાળી, કપડા, વગેરે. કેઈ અનેક આડનાં ફળ, ફૂલ, પાન, રસથી શરીર

ઉંડાવતા. એ પશુ એક જાતના ફૂંડાના જ સંતાન છે.

૮ એમના સામા વડગુદાના થડે મળ્યા સપડા દેખાય છે, તે આવા કોઈ જ.

૯ એરડાનાં પાંદડાં નીચે દેખાય છે તેવા એમાંથી ફૂદાનો આવતા થાય છે.

૧૦ પતંગિયું રચનાથે જ ફૂલનો રસ પીનાર haustellate છે, છતાં એના કીડા એસક કાતરી ચાલી ખાનારા mandibulate છે.

પોણે છે, જ્યારે બીજા કેટલાક માત્ર એક જે ઝાડનો અવલખીને જ શ્રવે છે. ખાતાં ખાતાં જેમ દિવસ જન્ય એમ સરીર પડતું જાય. એથી સરીરની-ચામડી ટાટ થઈને તણાવી જાય. આખરે ફરે એટલે ડાડે નવી ચામડી ધારણ કરી બુઝીને સરીર પરથી અજળી કરે: સાચી કાંચળા પેટે. ચામડીની આવી ફેરફારથી પાચળી સાન વખત કરે છે. જેમજેમ એ વધતો જાય તેમ ચામડીના પારફર્શક પડ હેઠે ભવિષ્યના પતંગિયાના અવયવો—પાંખ વગેરે રચાઈ દેખાય છે. આખરે એના દેહની શ્રદ્ધાનો અંત આવે કે એનો સુન્દર વસ્ત્ર જલદાઈને ફિક્કો પડે એટલે જાણતું કે દવે કમોટો થવાનો વખત આપ્યો છે.

૩ કોરીટાનો પિપિ એ આખી પ્રાણીસૃષ્ટિમાં અદ્ભુત વસ્તુ છે. ઈંડાની વાત સમાજનય. ઈંડાની શ્રવણપ્રચલિકાનું રચણકરણ પણ ચમ્પ રાફે. પરંતુ કોરીટાનો વ્યવસાય તથા તેના ગર્ભમાં લેવાતી યોગ-નિદ્રાની સમસ્ત ન જાણનારી છે. વૈજ્ઞાનિકોએ એના ઉપર અત્યંત અનેક પ્રયત્ન કર્યા છે પણ દ્રવ્ય એ કાંઈકે અગમ્ય જ રહ્યો છે.

આદારની વિપુલતાથી હુણ્ણુટ યજ્ઞેસો ડાડે વધી રહે કે તરત અગર થોડા દિવસ પછી કોરીટો જનાની સમગ્ર વ્યવસાય ઊંડી માત્ર સહેલી લઈ અંદર ભરાઈ બેસે છે. એના મો પગની વિશિષ્ટ મનિયોઆથી એક પ્રકારના રસનો સ્ત્રાવ થાય છે. આ રસને દવા લાગતા સૂકાઈને રેશમનો નાટ જાને છે. એ તારને સરીર-ફરતા આઝાબાજીના પોટાળાએ ધરતી જનાવે છે. ૧૫ કેટલાક ઈંડા આવા તાર ન વણતા માત્ર રસનો સરીર પર ચોપડીને જ, અગત્ય કાચ જેવું પારફર્શક રોનોરી રૂપેરી રંગનું ધરતી જનાવે છે. કેમ પણ સગીઓ, તરણાં, સૂકા પાન, વગેરેને આવા રસથી સરીર ફરતા ચોંટાડી અંદર ભરાઈ બેઠે ૧૬ છે. કોઈમાં ધર થેરા નીલા

રંગનાં, ઝાડનાં પાનનો મળતાં. તો કોઈમાં વળી સરીર પરના વાળને ચૂંથીને જ જનાવેલાં: કોઈમાં પાંદડાં, ઝાડ કે ચક્રી સટકતાં, તો બીજાં માત્ર જમીન પર કહોરાનું સૂકું પાંદડુંની વચ્ચે કે મારી અંદર દાડીને મૂકે. આમ વિવિધ દશામાં કોરીટો અંદર પેટેસો ૧૭ કોરી આપાથીયા સિવાય સરીરના રસો પર જ શ્રવતે થોડા દિવસથી કેટલાય મદિનાનો સમય ગાદ સુષુપ્તિમાં માથેલે.

૪ ઊંચ પૂરી થઈ. ધર ફરીને ૧૯ અંદરથી કાઢા માંથી જાનેહું. અર્ધ અવયવ સંપૂર્ણ. ૧૭ રૂપેરે જે નિખળ, એના સ્વરૂપ શ્રવણની અવરુદ્ધિય શોભાવતું પતંગિયુ જલદ નીકળે છે. નીકળે એ વખતે એની પાંખો ખૂબ મુલાયમ, રેશમ જેવી નરમ હોય છે. પણ પાન લાગતા જ એ સપાટ પથરાઈ જાય છે. એકાદ જે મિનિટમાં મુલાયમતા જતી રહી કઠણ જરક જાને છે. એનો ઉત્સાહ ઉભારાય છે અને એકાદ દાયમાં તો એ દવામાં જાને ફેરવાવતું બીડી જાય છે: એના શ્રવણસાગીની રીતભા કરણ. એના શ્રવણનો પરિપાક એની વંશવિકાસ જ છે. નરમાસ માંથી. સંવનન થયું. ગર્ભ પરિણત થતા ઈંડાં મુક્યાં. ખસારા. ખાંખાં પીખ્યાં. નાખ્યાં મુઠા: મીઠા ફેરફારી કર્યાં. ફરતાં ફરતાં પંચરંગી વર્ણોથી વાનાવરણને મેધપત્રુવ્યના રંગે રંગી નાખ્યું. મૃત્યુ આપ્યું. જામે અને પાખો બંધ થઈ ગઈ. કેટલું કરણ દર ૧!

પતંગિયાં અને ફૂંદાંની દેદરચના પણ ચમત્કારી છે. પતંગિયાંને અંદર પાંખ ૧૮ હોય છે. પતંગી કાઢી અવળી નસોળી ચૂંથેલી. ટેન્ડીસના રહેત જેની જાળી. અં

૧૫ Pupa

૧૬ આઝાબજી તારથી જનાવેલા થોડા કોરીટો કાઢીને એ જાદરનું કૂદ જાદાર નીકળે તો બીજોજિંક દિવસ એ લાકડી ઝીમન નથી રહેતી તેથી જાખો સમજ તાર કાઢી લેવા માટે. રેશમના કૂદને જાદાર નીકળતા દેવામાં આવતુ નથી પણ આ જ સુખજાતી મારી નાખવામાં આવે છે

૧૭ Imago

૧૮ નાનામાં નાની મોખા જેવડી મોટામાં મોટી ૮"-૧૦"ની જાદરમાં મોટાં પતંગિયાં તો આફ્રિકા અને મલાવામાં ૧૫" એની પાંખની જાળીની આઝાબજી નસોની ઝાંઝાળી તથા એના પતંગી વિશિષ્ટ દશા-મુખપત્રે આ એ સાખનેને આકર્ષે પતંગિયાં (અને ફૂંદાં) ની ભતોળા વિષયમ પાકવામાં આવે છે પતંગિયાં—જટારફાઈડના એકરૂપ વિષયમ છે તે વિષયમ માં અનેક ભતો દેવાયે.

૧૧ Cocoon

૧૨ કનાજામા બેરડીની ડાળેથી આરેક જેવી પોજા ફરતો જે દીઓ લટકી રહે છે. તે Tussar નામનાં ફૂંદાંના આવા કોરોડા જ છે

૧૩ Chrysalis ઇ. ત. ધુપીઆ કોરેને.

૧૪ જાવળીઆ હેઠે ધુપી વળત યાળોની ઝાંઝા નાની બરીઓ દેખાય છે તે psychidae નામનાં ફૂંદાંનાં જ ધર છે

ગળી પર પાદદર્શક પાતળું પડઃ અને એ પડ પર ઝીણું
ખારીક રજકણ જેવાં scales (ખારીક પીંછાં કે વાળ).
આ રોક ડામરા પર નળિયાં પેટે એક પર બીજું,
એમ ચડીતર ચોડતર હોય છે. એના રંગ લુદાલુદા.
પાંખ પર આંગળા ફેરવીએ તો ચોટી આવે. આ રોક
કપડાથી ઘસી નાખીએ કે પાંખોને પેટ્રોલથી ઘોષ
નાખીએ તો નીચેની ગળી ચોખ્ખી દેખાય છે. એ
દશ્યામાં એની પાંખો ખીન્ન હવડાંના જેવી જ લાગે છે.

એને છ પગ હોય છે. કેટલાંકના આગલા અને
કેટલાંકના પાછલા પગ અધૂરા વિકસારાયા આરાકન
હોય છે. પગ પર ઝીણી ફાંટી હોય છે. પતંગિયું
કૂંચ પર બેસે ત્યારે તેમાંના પરાગરજકણ આ ફાંટી
પર ચોટી જાય છે. ફરી જીભ ફૂલ પર બેસે એટલે
વાળ પરનાં રજકણ એ ફૂલમાંના પરાગ સાથે મળી
જવાથી, કૂંચમાં ગલોધાન થાય છે. આ દૃષ્ટિએ પતંગિયાં
વનસ્પતિને ધણું જ ઉપકારક છે.

એમની રસ પીવાની શૃંંગ કે ઇલા પેશી સાંખી
નળી જેવી, પણ ધમ્મેથી બે સ્તીરમાં સંયોગ સંધાએલી
હોય છે. એમાં કંઈ ચારાપ અને નળી બંધ થઇ જાય
છે તો એ બે સ્તીર પહેળા કરી સાફ ચમકે છે.
આ ઇલાને કેકડું વાળી એ ગોં આગળ રાખી મૂકે
છે. એની લંબાઈ પ્રણામાં બે અંટી ઇંચ જેટલી હોય
છે. પતંગીઆં 'બોલે' છે પણ ઇલાથી નહિ; જીન્ન
સાધનોથી: બહુ જ મન્દ અને કમ્બિન જ.

એનું મધું ગોળ. આખો મોટી. એની મૂછો આખ
આગળથી હોય છે. એ વડે એને રચરે, થવણ અને
બંધનું જ્ઞાન થાય છે.

પતંગિયાનો મુખ્ય આદાર ફૂલનું મધ છે. વળી
ઝાડોના કે પાકાં ફળોના રસ પણ એમને ભાવે છે. કેસ
હેક નામનું એનું ફૂડું તો મધપુલામાં પણ પેસી જાય છે.
કેટલાંક સ્વાદશીની ફૂંદોને દારૂ અને ખાડી આસપ્તીની
ભારે લાલચ હોય છે. કેટલાંક અધોરી જેવાં તો કહોવાના
માંસના રસને પણ પીએ છે. કેાકિાહને ઉકરડાનાં
કહોવાનાં હાણમતરના રસનો પણ શોખ હોય છે.

પતંગિયાં ક્યાં નથી દેખાતા ? આગળગીયા, વાટી,
પડ, વેલા કે મારવાડ જેવા વેરાન સ્થળા પણ એ
ઓછાજાતના પ્રમાણમાં દેખાય છે. સ્વભાવે જ પ્રકાશનાં
ઉપભોગી અને ઉપમાપ્રિય હોવાથી ગરમ પ્રદેશમાં

એમની વિશેષ પસંદગી છે. ક્યાં વનરપતિ ગીચ અને
વિષુલ તથા વિવિધ હોય ત્યાં એ વ્યાપકરૂપે દેખાય
છે. કેાક જમીન પર રહેનારાં તો કેટલાંક હોયે ઝાડની
ટોચે જ ફરનારાં નીચે નથી ઊતરતાં. કેાક આતંત્ર
ધારી ગતિએ હોયે, ક્યારે જીન્ન કેાકિાહને કલાકના
વીંતપ્રયાસ માદ્ય તો દિસાગમાં પે ન હોય. રૂપેરૂપે
વળી સદસ લાગતા. એમની અનુકરણ શક્તિ પણ
અમ્બ છે. શત્રુઓથી બચવા કે અન્ય કેાક અણેય
હેતુથી પતંગિયાંની વિશિષ્ટ જાતો અન્ય જાતોના રંગ-
રંગનું આજાદ અનુકરણ કરે છે. એક જાતનું પતંગિયું
તો જાડના પાદાંતું જ રંગ લે છે. ડાળી પર પાંખ
સમારીને બેઠું હોય ત્યારે છેક પાસે જઈને જુઓ
તો પણ પાદાંતું જેવું જ લાગે. વળી એક જાતનું તો
ઊનાખાનું રૂપે જુદું અને ચોમાખાનું પે જુદું.

વિકાસવાદના અનુયાયીઓ કહે છે કે પતંગિયાંની
પાંખ પર વિશ્વનો સમગ્ર ઇતિહાસ લખાએલો છે.
એ વાન જાણુ રાખીએ તોપણ વારતપર્વને જાદ કરતા
સર્વ દેશોના પતંગિયા પ્રાચીન ઇાળી મરુખ્ય જાતિનું
ખાન ખોચતા આખ્યાં છે. આજાવદ્રકને એનું અપ-
લોકન, એનો સંપ્રદ અને અભ્યાસ પ્રિય છે. અનેક
ઉપાયે આતંત્ર દુર્ગમ સ્થળોમા લખીને પણ કટપૂર્વક
એનો સંપ્રદ કરનાર વ્યક્તિઓ પતંગિયાના અવલોકનથી
જાણે આનંદ મેળવે છે. એના ઈંડાં અને ટીડાને શોધી
શોધી સંભાળપૂર્વક ઉછેરી પતંગિયાંનું સંપર્ધન કરે છે.
જેને વિનિય જાતનાં પતંગિયાના ભક્ષ્ય વૃક્ષાર્દિનું જ્ઞાન
હોય છે તેને આ અધકે નથી લાગતું.

ભારતવર્ષમા પણ પતંગિયાંને નંપણું અભ્યાસ
કરાયો છે. દલે તો લાગે જ એવી કેાક જાત દશે
કે જે અજ્ઞાન રહી દશે.

પણ ફૂલ વિષે જાણું ન કહી શકાય. એમનો અભ્યાસ
હજુ અધૂરો છે. એક તો એમની અસંખ્ય જાતો.
વળી સ્વભાવે જ ગિરાયર એટલે શોધવાં અત્યંત
મુશ્કેલ. કિપરાંન સામાન્યરિતે એમનું કદ પણ નાનું.
અને એમના, શોડી જાતો જાદ કરીએ તો પતંગિયા
જેવાં આકર્ષક વાન પણ નહિ. એટલે અભ્યાસીઓ

૧૬ mimicry

૨૦ આમાંની Peacock mothની રંગછા તો પતંગિયાને
પણ ઢાંચી દે એવી અદ્ભુત છે.

એમના પ્રતિ ત્રાજા આકર્ષીતા નથી.

હુંનિયાનાં પતંગિયાનો સર્વેદદૃષ્ટ સંમદ જર્જિનમાં અને લંડનના ક્ષિટિય મ્યુઝિયમમાં છે. એશિયા ખંડમાં સમૃદ્ધ સંમદ તો કલકત્તાના ઇન્ડિયન મ્યુઝિયમનો છે. ભારતપર્વમાં એનાથી ખીજે નંગરે મુંબાઈની નૈમ્યરલ દિરેક્ટરી સોસાઈટીનો સંમદ આવે. એ દ્વારા મિન્સ ઓફ વેન્સ મ્યુઝિયમમાં અપ્રોક્ષન અર્થે મૂક્યો છે. આપણા ગુજરાતમાં નાનોસરનો એક સંમદ વડોદરાના કાગારી જાગરાળા મ્યુઝિયમમાં છે આ ઉપરાંત બે ત્રણ ખાનગી સંગ્રહો પણ મેં જોયા છે

પતંગિયાનો પરિચય કર્યો. એમના રૂપરંગ જોયાં. દેવે આપણા કેટલાક પોશરીની એળખાણ કરી લખ્યો. ત્રાજા નદિ થોડાક, અત્યંત નિકટના, અને આપણી પાસે છે ૫ કેટલા? આપણી શ્રીમંત રસાય ખરી. પણ પતંગિયાના ઇવન પૂરતી ગાદ ઝાડી કે વિપુલ પ્રુપ સમૃદ્ધિવાળી તો નદિ જ એટલે આપણે ત્યાં ત્રાજા પતંગિયા જોવામાં નથી આવતા કોઇ કોઇ સ્થળે એકાદ જન ભારે પ્રમાણમાં નજરે પડે ખરી.

એક યજ્ઞ હું આશુરેશ્વરી ચાલતો ચંદ્રાવતી આવતો હતો. ચોમાસાના દિવસ. સડકની બે બાજુ ગાયાપૂર ધાસથી હવાએકી હતી. એમાં કાઠીઆરા પેઢે પતંગિયા ઉભરાતાં હતા માલના ચાલતા મારા દાયમાનો પરસાવનો કેટ હું ધામ પર પાચડું ને નીચે પાચ પદર પતંગિયા આવી કંઈ આવી જ વ્યાપકતા મેં ચંદ્રાવતીમાં જોઇ કર્નલ ટૉંગી રાફે કરી આજ સુધી જેણે જેણે ચંદ્રાવતીના ખંડીએરની મુલાકાત લીધી છે, તે બધાને ત્યાંની બે વસ્તુઓ ખાસ આકર્ષે છે: એક મુગર્ણપૂદ લક્ષ્મીદેવ અને બીજી અસંખ્ય પતંગિયાં. આપણા ગુજરાતમાં તો આ બંનેમાંની એક પણ, આનાથી અધીક અંશે પણ નથી દેખાતી.

ચંદ્રાવતી છોડી બાલગમ આવીએ કે પતંગિયાં ઓછા થતા દેખાય છે. પાલણપુર થઇ અમદાવાદ આવ્યા કે એ, બાગબગીચા સિવાય ખેતર પાંધરમાં જૂજ જ નજરે પડે છે. જતા સને ૧૯૩૦ના ઑગસ્ટમાં બે વખત મેં શાહીબાગને રસ્તે ઘોળ પતંગિયાંનાં પૂરનાં પૂર ઊલટતાં જોયાં છે (તમે નદિ જલુતા હો: પણ તીડની પેઢે પતંગિયાં પણ ટોળે વળીને રથાનાંનર કરે છે. ઝડપુપરતે એમની આ પાપાપરવૃત્તિ કયા પ્રકારના

કુમાર. ૧૫૩મો અંક (ભાદરવો ૧૯૬૨)

સંવેદન જનિત છે તે કોઇ નથી જાણતું.) એ પ્રસંગે એકાદ માછલ જેટલા ગાળામાં બેબે રસ્તે સહેર વચ્ચે થઇને એમના ટોળા અવિરત ગનિએ ઉતરમાખી દક્ષિણમાં જતા હતા. કયાંથી આવતાં અને કયા જતાં, એનો મને પત્તો કાઝ્યો નહોતો. ધાતું જ રમણીય દશ્ય હતું.

એક દીવાળામાં હું રવિવાર જોડે ભાવનગર ગયો હતો. ત્યાં લીલા મહેલ છે, એ રસ્તે મેં રવોણા ટેકલ જનતાનાં પર્તામયાં ઊડતા જોયાં, એટલાં જયાં રવોણા ટેકલ અન્ન કોઇ પણ સ્થળે જોવા નથી.

આ તો દેશની વાત થઇ દેવે ધરની વાત કરીએ. ચોમાસું આવે અને ફેરફારતમને એક મોટા કદનું પતંગિયું આરતેઆરતે ઊડતું નજરે પડશે. એનો રંગ તેલીઆ ધુમાડા જેવો મેલો કાળો. અંદર સફેદ રંગનાં ટપકા. એનું નામ યુષ્કીઆ કેરે: 'કામડો', એના કેશોટા ચળકતા સોનેરીરંગેરી રંગના, માના લંગોળા મોતી જેવા કરેલુના પાળની નીચે લટકતા સહેજે મળે છે. એ કેશોટા ઘેર લાતી એકાદ કળામાં મૂકી રાખશે તો અંદરથી થોડા ફિગરમાં આ મુંદર પતંગિયું નીકળશે

ધણી વખત આપણે એક મોટા કદનું ઘેરા જાદાથી કે વાધના જેવા રંગની ચટાપટાવાળી પાંખોવાળું પતંગિયુ ઊડતુ જોઇએ છીએ. ફૂલકાક કે જાળાંજાખાં મને ત્યાં એ દેખાય છે. એની પાંખો ફરતી કાળા રંગની કિનારી. આગળની પાંખ વચ્ચે ચાર ઘોળાં ધાળા પાછળની પાંખ વચ્ચે કાળા ધાળા, ધામે ઊડનારું. દેખાવે ખૂબ મુંદર. એનાં દાયમાં પકડો નદિ તોપણ છેટેથી જોના મેં જોઇખાય. રૂપરંગની વિશેષતાને લીધે એને 'વાધ'નું ઉપનામ રૂપ આપવામાં આવ્યું છે.

આપણે ત્યાં સૌથી પધારે તો પીળા રંગનાં જ પતંગિયા નજરે પડે છે. માના કદનાં રમતિવણ રવ-ભાવના આ પતંગિયાં ગિના લાગ્યે જ કોઇ સ્થળ સૂનું દશે. આ વર્ગનાં પતંગિયામાં એક જન જલુરૂપી જે હો છે: એનું ચોમાસાનું રૂપ 'લુદુ' રૂપ અને શીયાળા બિનામનું રૂપ પણ 'લુદુ' રૂપ. એની પાંખો ઉપર નીચે ખુલ્લા પીળા રંગની. બાજની કિનારી પર કાળી પરી; આરતેઆરતે ઊડનારું. ફૂલ પર જોડવાનો એને ભારે શોખ.

૨૧ Plain Tiger. સાશ્વત સજ્જ Danaus Crysippus
૨૨ સાશ્વત નામ Terias venata

૨૩ " " " Iacta

‘વાથ’ને મળતું એક ગીતું મોટું પતંગિયું પણ જોવામાં આવે છે. એની પાંખો ગીચેના રંગ સુમરૂંઝે ઘેરા જાડાળી, પણ ઉપરનો તદ્દન જુદોઃ ઘેરા જાડાળી, મખમલ જેવો ચળકતો. વચ્ચેના મોટું ઘાણું ઘાણું— આગળની પાંખમાં લંબગોળ, પાછળનીમાં ગોળ. ૨૫

આપણે ત્યાં સૌથી ઝડપથી જીતનારી એક જાત ૨૬ થાય છે. તેની મોટી, લીલાશીળા ચટાપટાવાળી પાંખોથી એ છેટેથી તરત જોવાળાય છે. પાંખોના રંગ કાળા અને લીલાના મિશ્રણવાળા. અંદરલંબગોળ નાનાં મોટાં પુષ્કળ ટપકાં. પાછળી પાંખમાં એક ગોળલાજ ટપકું લીલુડી તથા મેંદીનાં ફૂલ પર ભગતી નાજરે પડે છે.

આ બધી જેની આગળ વાગનજી ગણાય એવી આપણી મોટામાં મોટી પતંગિયાની જાત ૨૭ ‘શકુન્તલા’ એવા રૂપાળા નામે જોવાળાય છે. અને છે પણ ખરેખર મુંઢર. આસ્તેઆસ્તે આંખો પટપટાવતી, આ ફૂલથી પેલે ફૂલ ફરતી તમે જોને જોના ધરાજો જ નહિ. વાવનગરમાં લીલા મહેલને રરતે જેને મેં જોયો તે આ જ. એની પાંખો ખૂબ મોટી. આગલી લંબગોળ, કાળા અને મેક્ષા નારંગી રંગના ધૂપછાંચ મિશ્રણવાળી. પણ એની ખરી શોભા તો એની પાછલી પાંખોની છે. એનો દેખાવ વિચિત્ર: જૂના જમાનાના દાનમતી હાથ આરસી જેવો. આગળથી, દર્પણ પડે લંબગોળ; નીચે

દર્પણના હાથા જેવી ગોળ પૂછડી ! ૨૮ અંદર મોટાં લાલ ટપકાં. આ પૂછડીને લીધે એનો પરિચય સરળ બને છે.

બીજી એક પૂછડીવાળી જાત પણ આપણે ત્યાં થાય છે. ‘શકુન્તલા’ની પીતરાઈ; રૂપેરૂપે પણ એવી જ. એની આગળની પાંખ કાળા અને લાલ રંગના મિશ્રણવાળી. પાછળીને છેડે પૂછડી. અંદર લંબગોળ લાલ ઘોળાં ટપકાં. ૨૯

—આટલી આપણી કેરકેર જોવામાં આવતી જાતો નાનામાં નાના બગીચામાં પણ હોય છે. પાકી દલુ કડવો અને મીઠો લીમડો, ખાખળ, ખાખરો, આકરો, નલ, વગેરે અનેક ઝાડછાંડ પર ફરનારી જાતો ઘણી છે. પણ એ બધીનો પરિચય અહીં કરાવવો સરળ નથી. માર્ગદર્શન પૂરતો જ આ મહત્ત્વ છે,

પતંગિયાના રૂપરંગ થતિ અત્યંત આકર્ષક છે. એના લાણી નાજર ન કરનાર કોઈક જ દરો. એનાં નામ ન આવડે એમાં શું? કોથી એના અવસોકનમાં થોડી કંઠ ઉણ્ણ આવવાની છે? સૈદ્ધિત્રેમી ગણવાનો કાંકો સખનાર આપણા ડાહ્યા ગણતા પૂર્વજોએ તો એની ધરાવ હોળ્હા કરી છે. પણ આપણે એના અલોકિક લાવણ્યનો ઉપલોગ કરીએ તો એ પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કહ્યું ગણાય. પાકી આપણે ઉવેળીશું એથી પતંગિયાના પ્રકાશમય જીવન થોડાં જ ખેડિંગ થયાનાં છે!

૮૬૨૨

૨૫ *Hyplochina mliippus*

૨૬ *Papilio demoleus*

૨૭ *Papilio polytes*

૨૮ એને લીધે એ જાત *Swallowtails*—‘અખાળીલપુચ્છા’

એના સુગંધ નામે જોવાળાય છે

૨૯ *Byasa arietolochiae*

ફાટોગ્રાફી હરીફાર્થનું પરિણામ

આ ગાસે પહેલું ઇનામ મેળવનાર જાણ નહીન ગાધી (રહેસુર)ના ફોટોગ્રાફ ‘મેસસપાનેલો ધોધાંગા સુહિસો-દર્થ’ અને કુદરતજન્ય કલા રાષ્ટ્ર દેખાઈ આવે છે. આનાં ફોટો-ચિત્રો તે તે સ્થળનો પરિચય આપવા ઉપરાંત લાલકાળા મનમાં મુસાફરી પ્રત્યે પ્રેમ ઉપજાવે છે અને ઐતિહાસિક અને ઈતિહાસિક એવા લાલકા રંગોળી મુલાકાત લેવા પ્રેરે છે. એ રીતે ફોટોગ્રાફી જનતાની ઉજવણીનું એક જરૂરી અંગ બની રહે છે.

કુદરતી દરપદી આકર્ષક, આનંદ ખાતર અપર અલખસ અર્થે શીખાઈ ફોટોગ્રાફ ચિત્રનું એકરંગોર કરવા તત્પર થાય તે વખતે વિષયની આબુજાણું ફરી સૌથી સારી દરિયાઈ કળા છે તેનો વિચાર કરવો જોઈએ. એક જ વિષયની ગાય

એકાક ડગલાં ને અતરેથી નુરી જુની ઇગીએ કતારીએ તે પરિણામે ચિત્રમાં ફેર પડી જાય છે. આ જ ફોટો-ચિત્ર લેતી વેળા જરા ડાબી તરફ જઈ ઉંચેના જગણી તરફ અને નીચે નમતો સાબી ફોટોગ્રાફ લીધો હોત તો, ચિત્રમાં દેખાતો ડાબી તરફનો પાણીનો ધોધ ચિત્રમાંથી કમી થાત, જગણી તરફનું વહેણ ચિત્રનું મુખ્ય લક્ષ્ય બનત અને ચિત્રના આ કમ્પોઝિશન આનંદ વધારો થાત. વળી જગણી ખૂણે પડેલી ભવિષ્ય ચિત્રનું જરૂરી અંગ બનત સુહિસો-દર્થના ફોટો ચિત્રો ઈશ્વરના આજ્ઞાની ગણતરી પણ કરી લેતી જોઈએ. અને ચિત્રના મુખ્ય વસ્તુની સરખામણીમાં તેનું આકર્ષણ વધી ન જાય તે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ. કપાલો ફોટો-ચિત્રમાં

આકાશ નકામું છે. તે થોડું કમી કરવાની જરૂર છે. બાઈ જસવંત કક્કર (ભાવનગર)ને ફોટો-ચિત્ર 'મુખ્ય મહાશય' માટે ખીનું ઇનામ મળે છે. ચિત્રનું વસ્તુ આકર્ષક છે, પણ ટેકનીક નબળી છે. ચિત્ર વધારે નજીકથી લેવાએનું હોવાથી જગ્યાની લંગારા લાગે છે, એટલું જ નહિ પરંતુ ચિત્રની રચના અશ્ચિત્તર બની છે. પરપેક્ટરવર્ગમાં સૌથી આગળના પક્ષીની પાછળ દેખાતાં પક્ષીઓ પ્રમાણમાં ધણા નાનાં લાગવાથી જોનારને બેઝોળતા જણાય છે. મીડે કૉન્ટ્રાસ્ટી કાગળ પર ઉતારવા લેઈએ. બાઈ એમ. એસ. પંથરાલા (અમદાવાદ) પોતાના 'પ્રતિબિંબ' ફોટોચિત્ર માટે ખીનું ઇનામ જીતે છે. નદી જોળખતા, પાણી પર પહોંચતાં કાંઠા નજીક પાણી પીયાં તરસ્યા બળદ અને આકાશ બેઝેશનું ચિત્ર બાઈ પથરાલાજીએ ઠીક કરાવ્યું છે. ગામડાના છવનના આડેક અને વિસરાતા અગ્રો અને પ્રસંગોના ફોટો-ચિત્રો ઉતારવાની એક પણ તક રજો ચૂકતા, જગ્યાના ધસારામાં એક વખત એવા પણ આવે કે આગાડનું માડું કેવળ ચૂંચિવમની જ કીમતી વસ્તુ બની રહે.

બાઈ સી. કુમાર પટેલ (ખાનપુર)નું ફોટો-ચિત્ર 'એકાકી', બાઈ વલ્લભલાલ ખટ્ટાઈ (મુંબઈ)નું ફોટો-ચિત્ર 'પવાઈ સંદેશ' અને બાઈ સાંતિલાલ ત્રિવેદી (અમદાવાદ)નું ફોટો-ચિત્ર 'સરસ્વતીના મૂળ કપર' નોંધપાત્ર કર્ષા છે.

'એકાકી'માં પક્ષીનું (પ્રમાણ) કદ ચિત્રમાં બેઢક નાનું હોવાથી ચિત્ર-વસ્તુના સ્વરૂપ અને આશય બદલાઈ જાય છે (સરસ્વતીના ઓકડા પાન વગરની ડાળીઓમાં કુદરતના અધિક ભાવનો ખ્યાલ આવે છે ખરો, પરંતુ પક્ષીનું રચન સૌજ રહે છે પક્ષી-ફોટોગ્રાફી માટે ટેકીફોટો લેન્સ અનિવાર્ય છે 'પવાઈ સંદેશ'માં વાણ વિનાનું આકાશ લૂંટું લાગે છે. સવાર-સાંજના દરરોગમાં વાણોનાં ફરેફરે બદલાતાં સ્વરૂપો દેખે અનેરી વિવિધતા ઉપજાવે છે.

'સરસ્વતીના મૂળ કપર'માં વગડાની નિર્મળતામાં રહેલી મનુષ્યનું આકાશ કુદરતી સૌન્દર્યમાં દર્શિત આણે છે અને કુદરતી આકર્ષણ ડાળાય છે.

અલવંત બદ

સંસારના

ચાપણી જળરે

સમાચાર

હિંદ અને યુરોપ વચ્ચે દોડતી રશિયોમાં આજુબુધી હિંદી ઇંચનીગી કાઠ ન હોતી, પણ હવેથી 'ધી સિધીયા રશિય નેવોગેશન કમ્પની'એ તેમાં પણ આગળ પડવાનું કરાવ્યું છે.

જ

૧૯૮૦ની સાલ માટે કૃષ્ણાકુમારી ગણેશપ્રસાદ પુરસ્કાર અને સોનાને આદેશનાયત કરવા માટે કલકત્તાની મેથેમટિકલ સોસાયટીએ હિંદના નીચેના દસ શાણ્ણિકોના છવન અને કાર્ય પર સંશોધનાત્ક નિબંધો ગણાવ્યા છે આયે શુદ્ધ, વસાદ-મિહિર, ભારતર પહેલો, લક્ષ, બલગુપ્ત, શ્રીધર, મદાવીર, શ્રીપતિ, ભારતર બીજો અને નારાણજી

ભાગ લેવા છવનાર પોતાના નિબંધની ટાઇપ ફેલી તણ નામે સેક્રેટરી, કલકત્તા મેથેમટિકલ સોસાયટી, ૯૨, અપર સર્કુલર રોડ કલકત્તા એ સરનામે ૧૯૭૮ના ગાચંની ૩૧ પહેલાં મોકલી આપવી.

જ

બિરને સોનાનું ચલણ છેડયું ત્યારથી આજુબુધીમાં ૨,૮૪,૧૧,૫૬,૧૪૯ રૂપિયાનું સોનું હિંદથી પરદેશ ચડયું છે.

જ

મોહું જો ડોના અવરોગોની વર્ગીકરણ હિંદી સરકાર તરફથી ડૉ. ઈમી નામના હોરોરિયન સ્વપતિ નીમન્નામાં આપ્યા છે તેમનું એ કામ પૂરું થતાં હિંદના જુદાં જુદાં સંચકરથાનેને એ અવરોગો વેચવામાં આવશે. સિંધ વિઠોરિયા ગ્રુપિયમે તે માટે ૩૦,૦૦૦ રૂપિયાની રકમ જીતી કાઢી રાખી છે.

ગીનિયમાંથી કુદતી મુખ્ય ગેરીડિયાપરસ્વ સહેનશાંક પાંચમા અવેજનું બાપલું જુદું મુશ્કામાં આવ્યું છે, જે મે પ્રકારનું દુનિયાભરમાં પહેલું જ છે.

જ

ક્રિકેટમાં ગ્રુસી એલિમ રમવાનાર મિ. બર્નર્ડે બોક્સેટનું લંડન ખાને અવસાન થયું છે.

જ

ફ્રેન્ચુસની આગામી કોમેસ બેકક વખતે અખિલ હિંદ કિસાન પરિષદ બરવાની વિચારણા શ્રીયુત ડમિ, ખાડીવાર અને ઇંદુલાલ યાજ્ઞિક કરી રહ્યા છે.

જ

અખિલ હિંદ જાળસંમેલનમાં પ્રમુખત્તીકે શ્રીયુત મિજુ બાઈ જાણેશની વરગી થઈ છે.

જ

મુંબાઈના પ્રખ્યાત ગુજરાતી વેપારી અને શાળાલિંગ સર લલ્લુભાઈ રામભદ્રાસનું તા. ૧૪મી ઓક્ટોબરને રોજ અવસાન થયું છે

જ

લંડન અને જોહાનિસ્બર્ગ વચ્ચેની આ સાલની વિમાની શરત, લંડન-જોહાનન વચ્ચેની પ્રખ્યાત શરત છતનાર નામીયા વિમાની સી. રબલ્ડુ એ. રફોટ છતી છે.

જ

પ્રખ્યાત રસાયણશાસ્ત્રી શ્રી પ્રફુલ્લચંદ્ર દાયે વિજ્ઞાનના પ્રયાસર્યે અખિયાર લાખ રૂપિયાની રકમ જીતી કાઢી છે

ગુજરાતી

સાધુસાધિ

[અનુસંધાન આગમ્ય ઓકના પૃ. ૪૧૬મી]

નવમો દિવસ : નામ-સર્વનામનાં રૂપાખ્યાન

નિયમો

[૫૦] નકશામાં વિલક્ષિતા પ્રત્યયો આપેલા છે તે નામ, સર્વનામ કે કૃદંતની સાથે બોડીને લખાય છે.

[૫૧] સધુલિપિમાં છઠ્ઠી વિભક્તિનો પ્રત્યય ભતિ વચન પરત્વે અવિકારી રહે છે.

[૫૨] વિભક્તિના પ્રત્યયોમાંના 'ઓ', 'ને' અને 'થી', માટે અનુક્રમે 'ઓ' અને 'ઇ' ખૂણો પાડી લખાય છે.

[૫૩] વ્યંજનની સાથે સંલગ્ન ગતિએ લખવાને બદલે, ૨૧૨ એથી રીતે લખાય કે એ લખતાં કલ્પને પાછું ફરતું પડે, ત્યારે તે ખૂણો પાડી લખાયો કહેવાય છે.

[૫૪] ૨૧૨ ખૂણો પાડી લખવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે, સામાન્ય રીતે વ્યંજનની બે બાજુ પર તે લખાયો બોધ્યો તે બાજુ પર તે લખાય એ સ્થિતિને 'સવળો ખૂણો' કહેવામાં આવે છે. એથી વિરુદ્ધ બાજુ પર ૨૧૨ ખૂણો પાડી લખાય ત્યારે તે 'અવળો ખૂણો' પાડી લખાયો કહેવાય છે.

[૫૫] વિભક્તિના પ્રત્યયો 'ઓ' અને 'ઇ' ખૂણો પાડી લખવાના હોય ત્યારે, સરસાદૃતિ વ્યંજનો સાથે સવળો ખૂણો અને વર્તુલાદૃતિ વ્યંજનો સાથે અવળો ખૂણો લખાય છે.

[૫૬] જે નામ કે સર્વનામને વિભક્તિના પ્રત્યયો લગાડવાના હોય તે નામ કે સર્વનામ બહુ-વચનમાં હોય ત્યારે, એને લાગેલો ગહુવચનનો પ્રત્યય લેવાથી, વિભક્તિનો પ્રત્યય ભાઈ લખાય છે.

[૫૭] અગાઉ આવી ગયેલા સંકેતોને પણ વિભક્તિના પ્રત્યયો લાગી શકે છે.

[૫૮] સર્વનામોનાં રૂપાખ્યાન કરતી વખતે બની શકે એટલે તેને માટેના સંકેતોનો પ્રયોગ થાય છે.

[૫૯] સંકેતોમાં ન સમાઈ શકનારાં સર્વનામનાં રૂપ લખતી વખતે તે તે રૂપને સળતાં આવતાં બીજાં બહુલીમાં રૂપોની માફક તે ઠંકાવાય છે, અને તેમ બનતું શક્ય ન હોય ત્યારે એ રૂપ આખાં લખાય છે.

[૬૦] શબ્દના અંગથી જુદા લખાતા તદ્દિત પ્રત્યય પછી વિભક્તિનો પ્રત્યય આવે ત્યારે તે જુદા લખાએલા તદ્દિત પ્રત્યયને બોડીને લખાય છે.

સૂચનાઓ

[૬૦] આ પ્રકરણની શરૂઆતમાં આપેલા નકશા વચ છે. તેમાંના પહેલા ૪ આ પાદમાં ગમ્યો છે, આ ઉપરથી બેઠ શકારો કે 'કૃત' પ્રલયોમાં વિભક્તિના બંધા કૃત પ્રલયો, કેમ પણ જાનના અપવાદ વિના, તેમ જ કૃદંતના એમ બંને પ્રકારના પ્રલયો સમાઈ શબ્દના અંગને બોડીને જ લખાય છે. ત્યાં તદ્દિત

અને, કૃત પ્રત્યયો માટે એક સરખી સંજ્ઞા આવે છે ત્યાં, એટલા સહિત પ્રત્યયોને શબ્દના અંતરથી જુદા જણવા માટેનો નિયમ ૪૮ અગતિ આવી ગયેલ છે. એટલે એક જ સંજ્ઞાવાળા જે જુદા જુદા પ્રત્યયોને ઓળખવામાં મુશ્કેલી પડેલી નથી.

આ વિશ્લેષના પ્રત્યયોમાંના 'એ' અને 'માં' માટેના જે પ્રત્યયો શબ્દને સમાવ્યા સહેલા છે. એટલે આ નિયમમાં ઉદાહરણ તરીકે એ જે પ્રત્યયો જ આપેલા છે. જાણીના વજ્ર પ્રત્યયો વ્યવહારમાં ચોક્કસ માટે વધુ નિયમોની જરૂર પડે તેની ચર્ચા આ પછીના નિયમોમાં કરી છે. દૃઢતેને વિભક્તિના પ્રત્યયો સાચી યથા વિવિધ રૂપોની ચર્ચા કૃદ તેના પાઠ માટે જાણી રાખી છે.

નિયમમાં જણાવ્યા મુજબ આ બધા પ્રત્યયો શબ્દના અંગને જોડીને જ લખાય છે. અને એ જોડાણમાં આવતા જે પ્રસંગો માટે લઘુવેળે અગાઉથી તૈયાર રહેવું પડશે: (૧) પ્રત્યયની પૂર્વે સ્વર આવતા હોય, અને (૨) શબ્દના રચાયેલ રૂપમાં પ્રત્યય લાગના કાલ ફેરફાર થતો હોય. દવે, આરસોજનના સામાન્ય નિયમોનો પ્રયોગ આ પ્રત્યયો લગાડતી વખતે પણ કરવાનો છે; એટલે એ સમયે વધુ ચર્ચા જનાવરવક છે અને શબ્દના અંગમાં યથા રૂપાંતર, જે પાછળના પ્રત્યયથી સંબંધી રીતે સૂચવાતા ન હોય તે, તે પણ લખાવાના રહે છે જ આવા બધા ઉપરિચિત યથા પ્રસંગો 'ઉદાહરણો'માં આપી નથી શકાયા. પણ દવે પછીના 'ગર્ભાવતો'માં જોતા રહેવાથી એવા અજુકાધાર્ય પ્રસંગોને કેમ 'પહેલી વળવું' તે સમગ્રશે પણ તેમ છતાં કેાલ વખતે નિયમ સમયે યંકા ઉત્પન્ન થાય, ત્યારે શબ્દ જોતાજોતા હોય તેમ જ એટલે સંપૂર્ણ જણવાનો નિયમ રાખવો.

(૫૧) પ્રત્યય ઉપરથી જનનિનું મૂલ્ય જોજવા આવેલ સામાન્યતા: ટેવાએલા હોહાએ છીએ, એટલે આમ અધ્યાદાર રહેતા ગર્ભાવત્યનથી રાજ્યાતમાં અર્થ અરપટ રહેતો રાખશે. પણ અંગ્રેજીમાં જેમ 'of' શબ્દ જનન કે પચન કાલ નથી સૂચવતો, અને છતાં વાચનમાં મુશ્કેલી નથી પડતી; તેમ જ આ પ્રત્યયનું ભાષામાં રચના આ ગર્ભાવત્ય દૃષ્ટિએ સમજાવવા પછી વાચન તદ્દન સરળ થઈ જશે. વાંચતી વખતે આ પ્રત્યયને 'નો, ની, નું, નાં'ના સંદર્ભે ઉચ્ચારથી વાંચના-

નો અવધાસ રાખવાથી એ વાંચવા માટે જરૂરી દૃષ્ટિ કેળવાઈ જશે.

(૫૨) સ્વરો લખવાની 'સ્વાભાવિક' ગતિની ચર્ચા અગાઉ નિયમ ૯ થી ૧૬ સુધીમાં કરી છે. અને એ સ્વાભાવિકથી 'વિરદ' ગતિએ સ્વરો લખવા માટે અગતિ નિયમ ૨૨-૨૩ આવી ગયા છે. અને દવે આ નિયમમાં સ્વરો લખવાની તોજ જનનની ગતિ આવે છે. એટલે દાલ તેા આ તોજ ગતિ માન જે જ સ્વર 'એ' અને 'હ'ને જ (વસ્તુતઃ એક જ વર્ગનો), લાગુ પડે છે. એટલે અસારે તો એ જે સ્વર પૂરતો જ આ નિયમ સમજવાની જરૂર છે સ્વર ખૂલ્લો પાડી લખવાની આખી ક્રિયા આ પછીના જે નિયમમાં વિગતવાર સમજાવી છે.

પણ તે પહેલાં એક સારી સૂચનાની જરૂર છે. દવે પછીનાં પ્રકરણોમાં શબ્દના આદ્ય સ્વરને ખૂલ્લો પાડી લખવાથી તેને વિશિષ્ટ અર્થ આપી શકાય તેની ચર્ચા આવશે. પણ શબ્દના અંત 'હ' કે 'એ'ને ખૂલ્લો પાડી લખવાની ક્રિયાનો વિશ્લેષના પ્રત્યય જનાવવા સિવાય બીજો કોઈ જ ઉપયોગ આખી પદ્ધતિમાં કોઈ નથી અને જો નિયમોની રચના માટે, તેમજ આ લઘુવેળા પદ્ધતિના જાનિ વિકાસનો અવકાશ રાખવા માટે, નિયમ ૫૪માં વિશ્લેષિત માટેના રચના ખૂલ્લાની દિશા મર્મદિન કરી છે; તેમ છતાં ખૂલ્લો પાડી લખવા પછી સ્વર 'અવળા' કે 'અવળા' ગમે તે જાણ પર લખાયો ત્યારે તેા પણ અર્થમાં ફેર નહિ પડે. એટલે દાલ તુલ મીખનારે કદાચ આ અને આ પછીના પણ નિયમોને સંપૂર્ણ રીતે ન અમલ શકે તેા પણ તે સાચું સખી તેા શકશે જ. એટલે તે સહી સલામતીથી આ નિયમો વટાવી જઈ શકશે. માત્ર ઉદાહરણો જરાજર સમજા શકાય તેા જમ છે.

તેમ છતાં સમજવા સ્પષ્ટતારને માટે દવે પછીના પણ નિયમો સદિન સ્વરો જણવાની કૃમ ગતિઓની નીચે મુજબ ગર્ભાવત્ય કરી શકાય.

- (૧) સ્વર પોતાની સ્વાભાવિક ગતિએ (નિ. ૯-૧૬)
- (૨) સ્વર સ્વાભાવિક ગતિએ પણ અવળા જાણ પર, એટલે કે વિરદ ગતિએ. (નિ. ૨૨-૨૩)
- (૩) સ્વર ખૂલ્લો પાડીને પણ નં. ૧ વાળો જાણ પર, એટલે કે સવળ ખૂલ્લો. (નિ. ૫૩-૫૪)

(૪) સ્વર ખૂણે પાડીને પણ નં. ૨ વાળી જાલુ પર, એટલે કે અવળે ખૂણે. (નિ. ૫૩-૫૫)

(૫૩-૫૪) સ્વર સ્વાભાવિક કે ચિત્રક ગતિએ (ઉપરના નં. ૧-૨) લખાય સારે વ્યંજનની કથી જાલુ પર તેને લખવો એ એક જ પ્રશ્ન હોય છે. જાણી એ બંને વખતે ગમે તે જાતનો વ્યંજન હોય અને ગમે તે જાતનો સ્વર હોય પણ બંને એકધારી રેખાથી જ લખાય છે; એટલે કે વ્યંજન અને તેના અનુ-ગામી સ્વરથી થતી સંયુક્ત રેખા સરળ રીતે આગળ વધતી હોય છે. પણ આ ખૂણે પાડી લખવાની ક્રિયા વખતે (ઉપરના નં. ૩-૪) તે રેખાકીની એ સરળતાને રચાને તીક્ષ્ણ ખૂણે યાય છે. અને એમ ખૂણે પાડીને પણ સ્વર વ્યંજનની બંને જાલુ પર લખી શકાતો હોવાથી ખૂણાના બે પ્રકાર નિયમ ૫૪મા ગણાયા છે.

(૫૫) નિયમનો પૂનાર્થ સદતઃગમ્ય છે. સામાન્ય રીતે વ્યંજનની જે જાલુ પર સ્વર લખાતો હોય, તે જાલુ પર જ સ્વરને ખૂણે પાડી લખવાથી વિ-ભક્તિનો પ્રત્યય સૂચવાય, એટલી વાત સમજવી સહેલી પડે એવી છે. પણ વર્તુલાકૃતિ વ્યંજનોને સાથ પડેલી એક વધુ શરતનું કારણ સમજવા જતા વધુ ઊંચા ઊતરવું પડે. વર્તુલાકૃતિ વ્યંજનો પછી આવનારા સ્વરો એની સ્વાભાવિક ગતિમાં વર્તુળની અંદર લખાય છે. પણ ખૂણે પાડેલા 'ધ' કે 'એ'ને એવી રીતે લખવા જતાં લખાણના પ્રવાહને જાણે એટલે વખત પીછેઠઠ કરવી પડે છે. અને તેથી લયની એકધારી આગળ વધતી ગતિમાં ખડક પડે છે. એને જલ્દે ખૂણે પાડી લખતી વખતે સ્વરને વ્યંજનના વર્તુળની બહાર રાખવાની ગતિ વધુ સ્વાભાવિક છે; અને તે એટલે સુધી કે આ નિયમ ન ચોગ્ય એકો હોત તો પણ લઘુલેખકનું વલણ આ નિયમનું પાલન યાચ એવી રીતે જ લખવાનું રહેત. માટે જ આ નિયમ.

(૫૬) જહુચનનો લેખાતો પ્રલય 'ઓ' અથવા તો તેનું કોઈ નિકૃત રૂપ પણ હોઈ શકે. વળી વિ-ભક્તિના પ્રત્યયોની નકશામાં આપેલી યાદી જોતાં જણાશે કે જાણ્ય પ્રત્યયો એવી રીતના છે કે તેમાં જહુચન સમાવી દેવા તેને બારે લખનાં જરા પણ અસ્પષ્ટતા ઉત્પન્ન થવાનો ભય નથી. જેમકે 'એ' પ્રત્યય બારે લખતાં, 'એ' એવો ઉચ્ચાર શુન્દરતી

શબ્દોને અંતે લાગે જ આવે છે, એટલે તે આપેલા પ્રતિભક્તિ અને વચનનું સંયુક્ત સૂચના કરે છે. 'ને' અને 'થી' પ્રત્યયો પોતે જ પ્રિશિષ્ટ સ્વરૂપના હોવાથી જાણ્યો જુદા તરી આવે છે. અને 'નું' અને 'માં' પ્રત્યયો માટેના વ્યંજનો બારે લખાય સારે જો કે પરિચિત કોદાદરી જાતી જાય છે, પણ વિભક્તિનો વપરાશ છે એટલે આવા કોદાદરી અંતે આવના હોય એવા સંસ્કૃતગમ્ય શબ્દોનો નથી; તેથી ત્યાં પણ લેખનની સ્પષ્ટતા સુરક્ષિત છે.

આ નિયમમાં કુદોનો સમાવેશ નથી કર્યો. કેમકે કુદોમાં જહુચનનો પ્રત્યય ક્યારેક જ પ્યનિત હોય છે: જાણી મોટે ભાગે તો તે વિભક્તિના પ્રત્યયમાં જ લય પામી જતો હોય છે તેમ જતા પોત્ય પ્રસંગે તેમાં પણ આ નિયમનો પ્રયોગ કરવામાં દરકત નથી.

આ નિયમની રીતે લખાતાં સર્વનામ માટે જુઓ 'સૂચના' ૫૮.

(૫૭) સંકેતોને વિભક્તિના પ્રત્યયો લગાડતી વખતે ઘણી વખત સંકેતના ઉચ્ચારમાં થોડા એવા ફેરફાર યાય છે. જેમકે 'વારે-વારથી', 'આટલું-આટલામાં' વગેરે. આવા નશ્વતા ફેરફારો તરફ દુર્લક્ષ કરી પ્રત્યયો લગાડી શકાય. વિભક્તિના પ્રત્યયો લખ શકતા હોય એવા જાણ સંકેતો આ નિયમનાં ઉદાહરણોમાં આપેલા છે. પણ એ દરેક સંકેતને લાગી શકતા હોય એવા જાણ પ્રત્યયો માટે જુદાં જુદાં ઉદાહરણો નથી આપ્યાં. જેમકે 'દિવસ' એ શબ્દના 'દિવસનું' 'દિવસથી' વગેરે જાણની જમી વિભક્તિ પ્રમાણે રૂપ થઈ શકે. તેમાંથી ઉદાહરણોમાં તો 'દિવસનું' એ એક જ રૂપ આપ્યું છે. અને એથી ઉલટું કેટલાક સંકેતો અમુક એકાદ બે વિભક્તિ જ લેતા હોય છે. જેમકે 'ક્યારે' એ શબ્દનાં 'ક્યારથી' અને 'ક્યારનો' એ બે જ રૂપો ઉપયોગમાં આવે એવાં છે. આ બધો ખ્યાલ એ રૂપો વાંચતી વખતે રાખવાનો છે.

(૫૮) સંકેત તરીકે વપરાતાં સર્વનામ આટલાં છે: 'આપણે', 'કાઇકોણ', 'કશું', 'જે', 'જેઓ', 'તે', 'તેઓ', 'તમે', 'પોતે', 'પેણું', 'માફ', 'શા', 'હું.' આ સર્વનામોનાં, તેમજ સંકેત ન હોય એવાં થોડાંક સર્વનામોનાં (તું. આપ, અમે) સીધેસીધા વિભક્તિના પ્રત્યયો લાગવાથી થતાં જમાં નિયમિત રૂપો આ નિયમનાં ઉદાહરણોમાં

આપ્યાં છે. માત્ર 'જેઓ' અને 'તેઓ' ઉપર આવી મજાલા નિયમ ૫૬માં મમાઇ જતાં હોવાથી, વિવક્ષિતના પ્રત્યય લગાડતી વખતે તેને અનુક્રમે 'જે' અને 'તે'નાં બહુવચન તરીકે મણી એ રીતે રૂપાખ્યાન કરેલ છે. વળી 'મારું', 'અમારું', 'તમારું' એવા અપા રાખેલા 'મારું' શબ્દ મારેનો સંકેત કામમાં કેમ લઇ શકાય તે પણ જનાવ્યું છે.

(૫૬) સર્વનામના જે રૂપો ઉપરના નિયમનાં ઉદાહરણોમાં નથી આપી શકાય તે અર્થમાં આ નિયમના ઉદાહરણોમાં આપ્યા છે એટલે આ બે નિયમોમાં

મજા સર્વનામનાં સંપૂર્ણ રૂપાખ્યાન આવી જાય છે. એ અત્યંત ઉપયોગી હોઇ એના પર સંપૂર્ણ કાબૂ જવાની લેવાની જરૂર છે. 'કોણે' તથા 'તારું' વગેરે રૂપોમાં આ નિયમ કાંઇક છૂટ નહિ લાગુ પડે છે, એ જોઇ શકાયો.

(૬૦) આ નિયમ તદ્દન સાદી સમજથી સમજી શકાય એવા છે. વિવક્ષિતના પ્રત્યય શબ્દો છે કે લખાવો જોઇએ, એ મુખ્ય હેતુ છે. ૫૪ી શબ્દનો એ છેડા કેવી રીતે આવે છે એ વાત સાથે વિવક્ષિતના પ્રત્યયો સંબંધ નથી હોતો. ઉદાહરણો આ વાત વધુ સ્પષ્ટ કરશે.

ઉદાહરણો

(૧) [નિ. ૫૦: વિવક્ષિતના પ્રત્યયો] આકાશમાં, આપણમાં, ઊંચાએ, તેનામાં, દુધમાં, માણમાં, મૂળમાં.

(૨) [નિ. ૫૧: છઠી વિવક્ષિતનો પ્રત્યય અવિકાસી] ખપતું, ધાતુએ, પૈતાળી, ફાજનું, મનમાં, વનનું

(૩) [નિ. ૫૨-૫૫ 'ને' અને 'થી'—સરક. ૦૫. ૫૪ી] આજાથી, આજાને, આનંદથી, દુઃખને, મજાથી, મજાને, બીજાને, માતાથી, કુરોવથી, લશ્મી.

(૪) [નિ. ૫૬-૫૫: આહુ 'ને' અને 'થી'—વર્તુલ. ૦૫. ૫૪ી] આમદથી, કાતાથી, દવનને, કુઝિયો, સંતોષથી, સમાજથી.

(૫) [નિ. ૫૬: વિવક્ષિતના પ્રત્યયથી સૂચવાતું બહુવચન] ચીનાઓએ, ઊંચાઓના, જમીનોથી, જાતિઓનું, નિશાઓમાં, નેતાઓએ, નેડરીઆતોએ, બાઇઓથી, મન્દુરોનું, સૂચનાઓને.

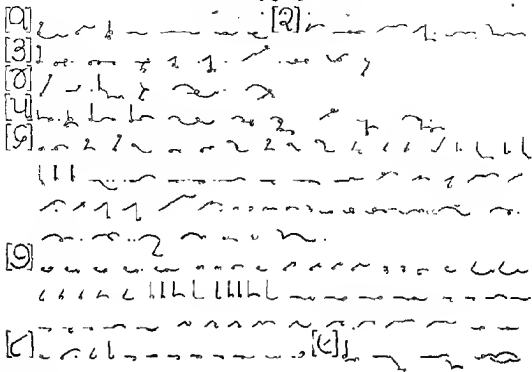
(૬) [નિ. ૫૭: ક્રોડેતોને લાગતા વિવક્ષિતના પ્રત્યયો] અહિંનો-આજથી, અહિંનો-આજનો, આખરું, આજથી, આટલામાં, આત્યારથી, અનેકને, આવામાં, એકલાનું, એટલેથી, એવામાં, વખતને, ક્યાંથી, ક્યારથી વધેને, નાચેથી, છેવડનું, વચ્ચેથી, જેટલેથી—જલલીથી, જ્યાંથી, જ્યારથી, તેટલામાં, તરફનું, ત્યાંથી, ત્યારથી, એટલું, દરેકને, દિવસનું, દરમ્યાનમાં, પાસેનું, પડેલાનું, મકાને, પ્રત્યેનું, ફરીથી—જામણરો, અધેથી, બીજેથી, બાનુએ, બાજતમાં, બહારથી, રીતે, રૂપે, વરીકેનું જરૂનું લીધેથી, આગથી, ઓટથી, ઓટાનું, માનવને, સમયમાં, સામેથી—સાથેનું, મુખેનું, સપજામાં, રિખતિને, હમેશાનું, હવેથી, વસ્તુઓમાં

(૭) [નિ. ૫૮: સર્વનામ નિયમિત રૂપો] અમેએ, અમને, અમારાથી, અમારું, અમારામાં; અને, આથી-આનાથી, આનું, આમાં-આનામાં, આપે, આપણને-આપને, આપણાથી-આપણથી, આપણમાં-આપણમાં; એને, એથી-એનાથી, એનું, એનામાં; કરાથી, કરામાં—કેણે, કેઈને-કેને, કેઈથી-કેઈનાથી-કેનાથી, કેઈનું-કેનું, કેઈમાં-કેઈનામાં—કેનામાં; જેને, જેથી-જેનાથી, જેનું, જેનામાં; જેઓએ, જેઓને, જેઓથી-જેઓનાથી, જેઓનું, જેઓમાં-જેઓનામાં; તમને, તમારાથી, તમારું, તમારામાં; તેને-તને, તેથી-તેનાથી, તેનું, તેમાં-તેનામાં—તેઓએ, તેઓને, તેઓથી-તેઓનામાં; તેઓમાં; પેલાએ, પેલાને, પેલાથી, પેલાનું, પેલામાં; પોતાને, પોતાથી-પોતાનાથી, પોતાનામાં

(૮) [નિ. ૫૯: સર્વનામ-અનિયમિત રૂપો] અમે; આપનું-અત્યંત, તારામાં; મને, મેં

(૯) [નિ. ૬૦: બુદ્ધ લખાતા તલિત પ્રત્યય ૫૪ી વિદ્ય] માનસસાત્રમાં

ઉદાહરણોનું લઘુલેખન

(આલ)

એ દિવસ [અનુસંધાન પાછળ પાન ૪૭૨]

મયો, મયો, હમણું પાયા ઝોટાસામરો કહૂસલો કરી તેને દારી દેશે એમ એનારા તરો કરતા જ રહ્યા, ત્યાં તે વિનોદે લાન મારી દીધી 'આજાદ!' 'જીવ!!' પાતાવરણ ગાઝ બેઠું.

લીસલ થઈને ગીત પથુ જાહેર થયો; પરંતુ ચિનોદ ક્યાં? એક પછી એક જાયા વિષેરાઈ ગયા, લાગે ગોલ પાસે જાહેરા દમલા ગીતેથી તે પાધરો થયો પથુ એ જાહેરા ન થઈ શક્યો. તેને પચમાં અસલ કથનર થતી હતી. રોરો દૂરથી એ જોયું ને તરત ત્યાં પહોંચી ગયો. 'એ તો એકાદ લાન વાગી દશે. જી ના દોરત, દાકડું પાકડું દંધ ગામું નથી! નું ચાલ તો ખરો, મિ. મહેતા તો પૂણી જેવા બની જશે.'

ચિનોદને તેજે જાહેરા કર્યો. અસલ વેદના દખાવનો. લાકડીને ટેક ચાલના કોઈ જરૂર જેમ ચિનોદ રમેશને ટેકે નંખ્યાં આપ્યો. પ્રેશકોએ તાળીઓના અગડે તેને નધાવી દીધો. તેની છેલી સકળતાએ પદેસાંની અધી નિષ્કળતા જુસાવી દીધી હતી. મિ. મહેતા તંજો

દરવાજે જ ઝેબેલા દના વિનોદે આવનાં વેત તેમને સચાલ કર્યો, 'સાહેબ, આજની મારી જિંદગીનો દંધ અર્થ ખરો કે નહિ?'

જાયા વચ્ચે એ સવાલ પૂછાયો હોય એથી કે જીન કોઈ કારણથી, 'નાસાયક!' એટલા શબ્દોચાર સાથે મિ. મહેતા ત્યાં ચાલતા થયા રામેથી જ મિ. પટેલ આવી રહ્યા દના. પસાર ચતાં ચતાં તેઓ બોલતા ગયા: 'મિ. મહેતા હું તો પહેલેથી જ એ છોકરા તરફ આશાની નજરે વેઠેલું છું. જરાક બટક-બોલો જરૂર છે, પણ એ તો હું નચ છે!'

મિ. મહેતાએ કશે જાણ ન પાળ્યો. સોદા-સેમનની આડી નરક પચના વાળના એમને થયું કે એ દિવસ જ સારો બાળ્યો ન હતો.

આ જાણુ રમેશ ને કાનિથી પાતોએ વળગેલા વિનોદને લાગ્યું કે એ દિવસ જેવો દિવસ જ તેની જિંદગીમાં બાળ્યો ન હતો. બંનેમાંથી કોણ સાચું દશે? (દુ બાંધાલની એક વાર્તા પચી) અસોક દર્થ

જીવનનું પરોઢ

૬ આંખાં રમરણે

આ પછે લાં સનાતન નિયમ આલેતો આન્ધ્રો છે કે દરેક કાર્ય, શાસ્ત્ર કે કળામાં પ્રવેશ કરતાં પહેલા તે તે વસ્તુના ઋપિઓનું અને આદિ પુરોહિતનું રમરણ કરવું અને પછી જ એ વિષય દાયકરવો. આપણે પણ શીનીકસ વસાહતની વાતમાં આગળ વધતાં પહેલા વસાહતોના આપણા મદરિ અગસ્ત્ય મુનિનું યોગ્યધણું ધ્યાન ધરી લેવું જોઈએ. કહેવાય છે કે વિધ્ય યોગ્યો ભવાનક અરણ્યોની વચ્ચે આશ્રમ જમાવી તેમણે વન્યસમાજને કૃષિસમાજની સંસ્કૃતિ સાથે સાકળ્યો, જેને પરિણામે ઉત્તર ભારત અને દક્ષિણ ભારત એકરૂપ બની મહાન ભરતખડ ઘડ્યો. સેકે સેકે ને દાયકે દાયકે કારમો કચ્ચરધાણું અને અસંખ્ય અંજાવાત વેહતો હતો આ દેસ પોતાની કરોડ વધુ-તૂરી રાખી શક્યો છે એનો યશ જીમ્ પીન્ત ઋપિએને છે તેમ આ અગસ્ત્ય ઋષિને પણ યોગ્યો નથી. આપણા પૂર્વજોએ એ મહા સાદસી વસાહતી અગસ્ત્ય મુનિને અમર કરવા દક્ષિણાકાશના સૌથી ચળકતા તારાનું નામ અગસ્ત્ય પાડ્યું છે. અતિશુભ, ઘેરા લાલ અને તેવો જ ચળકતો લીલો રંગ પોતાને અંગકારે અંગકારે પલટતો એ તારો આકાશમાં ચડે છે ત્યારે વસાહતી દુનિયાના જૂનાં ને નવા, સોહીતરચ્માં ને યશિદાનભર્યાં તથા ઊજળા ને કાળા સાદસોનાં મૂળા ગીતો સંભળાવતો હોય એવું લાગે છે. એક તરફ ધર્મ-તુલાન, જ્ઞાનપ્રચાર અને તપભાગ તથા સેવા દ્વારા લંગોડીધારી અગસ્ત્યમંડળે આરણ્યક સમાજને કૃષિક સમાજમાં એકરસ કરી દીધો તે વસાહતની પ્રાચીન રીત; અને બીજી તરફ, કાળો કેર વર્તાવી મોટામોટા ભૂખંડો તામે કરી તેને કાઢીને ફેલી ખાવાની આધુનિક રીતના ભરખાઈ જતા વસાહતીઓને પશુજળ સામે આભયજળના મોરચા માંડવાની રીત. એની સાક્ષી પણ એ તેજસ્વી નક્ષત્ર એકાદ મહાપ્રલય સુધી પૂરો ને કહેશે કે ભારતવર્ષ પોતાનાં એ સંવાનો દ્વારા જુદાજુદા જમાનામાં એ વસાહતી આશ્રમો વસાવી પોતાને ઉત્તરજી છે.

એ જે સંવાનો તે અગસ્ત્ય ને ગાંધી. અગસ્ત્ય ભારતની દક્ષિણે જઈ જંગલમાં વસ્યા અને ગાંધી દુનિયાને દક્ષિણ છેડે આવેલા બીડમાં જઈ વસ્યા. અગસ્ત્યે ઋષિમુનિઓના આશ્રમ વસાવી આર્ય સંસ્કૃતિ ફેલાવી અને ગાંધીએ પ્રાકૃત માણસોને ધનના ઉકરડાઓ જમાવવામાંથી પાછા વાળી નારા પામતી આર્ય સંસ્કૃતિને પુનર્જીવિત કરી. અગસ્ત્યે જુદોજુદાલીની ટેવે પહોંચેલા આર્યવર્તની પ્રમાદી અર્ધજા સાદસ એવું અને ગાંધીએ ભવાનક યુગમીત્તિના ભોગ થઈ પડેલા આર્યવર્તને આતમધાતમાંથી બચાવવા છપસટોસટની યાજી માડી. અગસ્ત્યે વનવાસીઓને ખેતી શીખવી દેસને ઉભત કરવા મધામણ કરી અને ગાંધીએ ખેડુતના સંતોષી, સાદા અને મહેનતુ છવગની પુનરચાપના કરી ને પાતાળભક્ષી સોભની જવાળાઓ, કારમો અને ધાતક રવાર્ય તથા રાક્ષસી યંત્રોની ચૂડમાંથી દુનિયાને ઉચારવાનું બીડું અડખું. જ્ઞાન-સમુદ્રનું પાન કરી સિદ્ધ યુરુ તરીકે અગસ્ત્ય મુનિએ દક્ષિણપથનો વસવાટ સંકળ કર્યો, અને અપમાન તથા લુલ્લમના સમુદ્રને પી જઈ પામરમાંથી મહાન બની ગાંધીએ ભારત-વાસીઓને દક્ષિણ આફ્રિકાનો વસવાટ અમર બનાવ્યો. એકે વસાહત જમાવવાની રીત શોધી બીજાએ વસાહત સુધારવાની કળા પ્રગટ કરી. ભારતના બંને વસાહતી વીરોએ ભરતખંડને સદાકાળ માટે ઉજ્જવળ અને પ્રાણવાન બનાવ્યો.

સંસ્કારના ઇતિહાસની દૃષ્ટિએ અગસ્ત્યાશ્રમ જોટલા જ મદરના એ શીનીકસ આશ્રમનાં ગીત ગાવાની તથા અમે જાળકાએ લાં કરેલા કિલકિલાટનું તવું સંભળાવવાની અદી ગેં હિંમત ગાંધી છે, પણ તારવારે મનમાં પ્રાર્થો પડે છે કે રજેને માફ આ અટકચાળું ભવિષ્યના ઇતિહાસના શીનીકસના જીવ્યા રચાનને ઉતારી પાડે! એટલું સાફ છે કે પૂ. જાણીની કલંમે જ લાંને ઇતિહાસ આવેળામે છે એટલે નકલો અને નિરૂપણો જીજ્ઞાતાની સાથે આ લાગને કચરા-

બેંગો કરવામાં કોઇને આંચકો નહિ ખાવો પડે.

સામાન્ય રીતે દરિયા જેડી પરદેશમાં રજાના મહેલા લોકો પોતાનાં સ્ત્રીજાળકોને સાથે નથી લઇ જતા. આફ્રિકા જનારા પણ મોટે ભાગે એ જ પ્રથાને અનુસરે છે. બ્રીજેસોથે વરસે દેશ આવી થોડાક મહિના કુટુંબ પરચે રહી ફરી પાછા તેઓ કમાવા આવ્યા જાય છે અને એ રીતે આખી જીવાની પૈસા પાછળ ખૂંચે છે. કૌટુંબિક કે વ્યક્તિગત વિકાસને નામે તેમના જીવનમાં મોટું મીઠું કોપ છે. શીનિક્સની સ્થાપના એ પરંપરામાં મોટી કોતિરૂપ મણાય. બને એટલા મેનાના સિક્કા એકઠા કરવામાં કાપા અને જીવન ખપાવી દેવાને બદલે સંતોષપૂર્ણ આર્થિક જેટલજીવન ગ્રીક્સનો આદર્શ બાપુજીએ શીનિક્સવાસીઓ પાસે રજુ કર્યો. એ આદર્શ રાખ્યા પછી સ્વાભાવિક રીતે જ સંસ્થાને ફક્ત એકલમુંડાઓથી જ વસાવવી પામવે એમ ન હતું. એમ કરવામાં નિશ્ચિનતા, સંતોષ અને એકધારા જીવનને જોડો અપકારા હતો. એટલે એ જિવામણા જંગલમાં જે બાપુજીએ પરજોશોને પોતાના જાળ-જામ્યોને લાવવાની આજ્ઞા આપી અને ન પરજોશોને પરજોશનું ઉત્તેજન આપ્યું. એક તરફ તેઓ પોતે સદાયથી પાળવાને વધુ ને વધુ કાળજી લેતા હતા તે બીજી તરફ કૌટુંબિક જીવનની ભામ્યતા જતી કરવી તેમને સાક્ષતી હતી. બંને બાજુનો વિચાર કરી તેમણે આકરા સંપત્તિના કૌટુંબિક જીવન સાથે મેળ સાર્યો. એ જીવનસાધણ પડે શીનિક્સના વાનારખોને ઉત્સાહ થી ભરી દેવાનું પગલું લઈ્યું. એમના એ પગલાંને મારા જીવન કેટલાંયે જાળકોનાં સદ્ગામ્ય બોલી નાખ્યા.

જેથી ઉત્તરું, બે શીનિક્સ આશ્રમ કોરા એકલવાળા સેનિકો અને આફ્રિકોના જ પરચો હોત, પ્રથમથી જ સો પ્રતજડ જતી લૂખા અને જીવન વિષે ઉદાસ રહ્યા હોત અને બાપુજી એટલા પોના પ્રતી કોર છે એટલા જ પોનાના નાના મોટા સદાચો પ્રત્યે કોર રહી શિરનમી જન્યા હોત તો મારે નસીને પોરંદર-રાજોદગની ગમીઓમાં પિનાકાકાપિદોલું ધૂળિયુ જાળ-જીવન અને નિસાજોનું ગિર્જન ભજનર મોટમું હોત, એટલું જ નહિ પણ શીનિક્સ સંસ્થા જ થોડા દિવસનો ભડો રહી લેનમેનામાં રાખ જતી અદ દોન અને તેને હાંપિ દિદુરનાને જે થય અને સદ્ગામ્ય અનુભવ્યાં

પુરાજીવનના આર્યે વસાવતી ઋષિ અગમ્ય

તે અનુભવવાનો વારો કદાચ ન આવત. ઉત્તરરામ-ચલિનો પેત્રો મોકો બાપુજીને પૂરેપૂરો લાય પડે છે: વજમી જે પળાં કહી. પુખ્તથી પણ કોમળાં: અદો એનાં મદાત્માનાં સે જીવે ચિત્તને અરો.

કારમાંમાં કારમી પડીએ પણ બાપુજીએ પોતાનું રોમજ હૃદય જાળવુન્યો મારે મદા મોકલું રાખ્યું છે. એ એકજા હૃદયની પ્રસાદીને લાભ એવવનારાં જાળકો-મા શીનિક્સનાં જાળકો પદેમાં આવ્યસાળી જન્યા અને

તેમાં યે પ્રથમનાં બાળકોમાંના એક હોવાનું બહોભાગ્ય ધર્મિયે મને આપ્યું તેથી જ આજે પેનાના જાણીતવની આ કથા લખવાની હોશ મને થઇ આવી છે.

મારો જન્મ ઇ.સ. ૧૯૦૧ની આખરમાં થયો. બાપુજીનો જન્મ પણ પેરબંદરમાં થયો ને મારો પણ પેરબંદરમાં થયો એ વાતનું જ્ઞાન મને એમને પંથે ચાલવામાં જેટલું મદદરૂપ થઇ શકે એટલું થયું છે. હવે તો મારી એ લાવના મોળા પડી ગઇ, પણ નાનો હતો ત્યારે સુદામાજીની સુદામાપુરીનો અને શાંતિથી તોપના મોળા ઝીલનાર એતાળાપાનો તથા પરમ સત્યાગ્રહી બાપુજીના પેરબંદરનો હું બાળક છું એ લાવનાએ અનેકવાર મને ગળીર બનાવ્યો છે—મારી આડે રસતે જવાની ઇચ્છાને વારી છે. પેરબંદરમાં મારા નાનાને ત્યાં હું કેટલી ઉમર સુધી રહ્યો તેની મને ખબર નથી, પણ ત્યારના બેચાર વિચિત્ર રંગરણો મનમાં કેતરાઇ રહ્યા છે.

પહેલું રમરણ ધોડીજાનું છે. ઘરનાં બધાં માણસો મને ઊંઘતો મૂકીને ચાલ્યા જાય, હું જાગુ ને કલાકેક સુધીકાઢીને ન જાગું તેથી પોનાને અસહાય અનેએકાકી અનુભવું અટ્ટહાસ્યું સમજવા છતાં જાતે કંઇ કરવાની અશક્તિ અને કષ્ટ ભય એ બધાનો સંગિજિત ભાવ એ વેળા મનમાં એવો ધર કરી ગયો છે કે બીતાના છઠ્ઠા અધ્યાયની શિખામણને અનુસરી એકાત ખૂણે બેસી બદારની દુનિયા સાથેના સંબંધ તોડી બાજવાનો અને અંતરમાં જીડે ઊતરવાનો કોણકોણ વાર મેં પ્રયત્ન કર્યો છે ત્યારે ધરના ખુણામાં આવેલા ધોડીઆમાં માફે નિરાધાર અને અકર્મણ્ય પડી રહ્યો હોવાનું એ દશ્ય મનમાં ખડું થયું છે, ગભરાટ છૂટ્યો છે ને એ પ્રયાસ મારે છોડી દેવો પડ્યો છે.

મને એ વાતની નવાઇ લાગે છે કે સાવ જય પછુના આનંદ અને સુખના અનુભવે કરતાં ભય અને ત્રાસના અનુભવો મને વધારે માદ કેમ રહી ગયા હશે ? મારા જન્મનું ધર—જાંબુ—વાડી સંભાઈ હું તેમાં ચઢુમાં ચઢુ રૂપે રૂપિત મારા મામાની છે. તેઓ પોતાની આંખનાં ચોપચોં ચાલી બિદામણે અહેરો કરી મને ડરાવતા, મારી પાછળ દોડતા અને હું આંગણમાંની ફૂલવેશ પાછળ ભરાઇ જતો એમની એ રમત હતી પણ મારે માટે એ લાવનો પહેલો પાઠ

કુમાર - ૧૫૩મો અંક (ભાદરવો ૧૯૬૨)

થઇ પડ્યો. ઉમર વધતાં અંધારાનો અને એવો બીજો ડર લાગવા માંડ્યો તથા ભૂતાદિની વાતો સાંભળતો થયો ત્યારે એવી જાતના લાલ આંખ ને લંગાવેલી જીભવાળા અનેકગણા મોટા અને ચિકરાગ અદેશ માતાં કંઠપનાયશ્વ આગળથી પસાર થઇ જતા. ખરું જોનાં એ કંઠપનાનું મૂળ માંગ નાના મામાની આ રમત ગણી શકાય.

મરચાનો પ્રથમ ત્રાસદાયક અનુભવ ન જુલાય એવો હતો. મોઢું જાળજાળ થવાથી મેં એકવાર દંડ પકડેલી. એ દિવસોમાં નાનનું જગણ ધરનાં નાનાં મોટા સૌને મન બિદગીતો મોટો લદાવો લેખાતો. આજે સભાઓ, મેળાવાકા, શાળાઓ ને આખાકાના વાર્ષિકોત્સવોથી તથા સ્ત્રીનેમાં આદિ અનેક રીતે મનો-રંજન કરવાનું કુશીન ધરનાં સ્ત્રી બાળકોને મળે છે. ત્રીસ-ચાંત્રીસ વરસ પહેલાં એ બધું મનોરંજન નાન દારા પ્રાપ્ત થતું. મારી બા, મારી, કાકી વગેરે બધાં બહુ હોશથી નાતમાં જગવા જતાં. લાગણગત ચાર ચાર ને છ છ ટંક ભોજન ચાલતાં, આપા એક ભોજન-માં પોતાને હાથે ખાઈપવા જતાં મારી જીભ સુખથી ઊડી. પેરબંદરી અને સુરતી રસોઇ સર્વોત્તમ ગણાય. અને મરચાના ધમધમાટ વિના રસોઇ તે વળી સર્વોત્તમ શા રીતે થઇ શકે ? એક વાર જીભ ને મોઢું સુખથી ઊડ્યાં એટલે અનેક વાનગીઓમાંથી જે કંઈ મોમાં મૂકું તેનાથી જાળનરા પથે. જેમતેમ કરી મારી જાએ મો જાતું મટાડ્યું, પણ નાનનો ભય મારા મનમાં બેસી ગયો. સાંજે ફરી સૌ જમવા આવ્યાં. ધરમાં રહ્યા એક મારા જુઠું નાના. હું તેમના બોળામાં જઇ બેસી ગયે. એક પછી એક જણ મને સાથે લઇ જવા આવ્યું. પણ માથું ધુણાવી હું કોઇની સાથે ન ગયો. છેવટે મારા નાનાએ મને મોકલવાની મહેનત કરવા માંડી. એમના પ્રેમ આગળ મારી જીભ ખુલી અને જે સંવાદ થયો એ કંઈક નીચે મુજબ હતો:

‘કેમ નથી જતો ?’ ‘મોં જળે છે.’ ‘જા, દવે મો નાદિ જળે; શાક નાદિ ખાતો જા.’ ‘પણ બધાંયમાં મરચું હતું.’ ‘જા, જાનમાં મરચું નાદિ હોય.’ ‘જાનમાં પણ.’ ‘ત્યારે દૂધપાક ખાધને આવતો રહેજો, જા.’ ‘દૂધપાકમાં પણ મરચું હતું.’ મારી આ વાત સાંભળી નાના અને ધરનાં બીજાં માણસો એટલાં બધાં દસી

પડ્યા કે હું લગ્નપાઈ ગયો. ગધાની વચ્ચે હું મને યુગેયાર જેવો લાગ્યો. પછી શું થયું, હું નાતમાં ગયો કે નહિ એ આજે યાદ નથી.

મગનકાકા ફીનિકસથી અમને લેવા આવ્યા ત્યારે અમે રાજકોટ હતો. એ વખતે મારી ઉંમર પૂર્ણ ચાર વરસની નહોતી થઇ. ઉપર ક્યાં તે રમરહેા એ પહેલાંનાં છે. મગનકાકા અમને લઈ આફ્રિકા બિપડયા તે પહેલાંનો રાજકોટમાં ખાધેલા એક તમાચો આદોં નેપિવા જેવો છે. એ તમાચો મગનકાકાનો નહિ પણ એમનાથી નાના મારા નારણદાસ કાકાનો હતો. છતાં એક રીતે આગળ ઉપર મગનકાકાને દાણે ખાવા પડેલા અનેક તમાચાઓના પ્રસ્તાવરૂપ એ હતો. રાજકોટના ઘરમાં એક ચોરડામાં ખાગની પાળ ઉપર દીવાસળીની પેટી પડી રહેતી. એનાથી રમવામાં મને બહુ મગ્ન પડતી. એકવાર રમતારમતમાં મેં એ સળગાવી પાણુ ખરી. નારણદાસ કાકાએ મારું એ ચટકેચાળું જોયું અને છાનામાના પાછળથી આવી જોરથી તમાચો ચોરી કાઢ્યો અને હાથમાંથી પેટી ચાંચકી લીધી. દીવાસળીથી બીજી વાર રમવાનું મન ન કર્યું તે માટે આ વિકટ સંજ્ઞ હતી. કહે છે કે ત્યાર પછી હું એ રમત બૂલી પડ્યુ મયો. મને એટલું સાંભરે છે કે હું રડ્યો તેથી તમાચો મારીને મને ઘરબદાર સહક ઉપર મૂકી દેવામાં આવેલો. અપમાનિત થયોલો હું અમયમતા ગણને પંખાખતો રસ્તા પર બેઠો હતો અને મારી આસપાસ એકબે ફૂંડમાં આવી જવાથી હડતો છતાં ઘરમાં ન જઈ શકવાથી કેટલીક વાર સુધી કુસકાં ભરતો હતો. પોતાનું એ આજેહુજ સ્થિત આજે પણુ મારી નાજર સામે તરે છે અને એટલું ચોક્કસ કહી શકું છું કે દીવાસળીની રમત બૂલવાની સાથેસાથે કાકા એટલે કોઇ કારગી વ્યક્તિ એવું સમજનાં મને એ તમાચાએ શીખવ્યું.

પહેલી સમુદ્રયાત્રાની મગમાં રહેલી તાજી અષ વિષે મેં આ લેખમાયાના પહેલા પ્રકરણના આરંભમાં લખ્યું જ છે. અમારા એ સંધ્યામાં મગનકાકા, મારી-યાં, ગણિકાકા અને હું એટલે શાકાવલુ જુજી ઉપરાંત દોઢ જુજી બીજા પણુ હતા. ઝવેરકાકા અને તેની દીકરી વિજયા. વિજયા માસાથી વડસેક નાની હતી. એ આણુંદલાલ કાકાની દીકરી. આણુંદલાલ કાકા રોંગાટની દુકાનથી મગનકાકાની સાથે આવી વસેલા

એ વાત હું આ પહેલાં જણાવી ગયોહું. રડીમરમાં એ ધોલકાઓ હતી. દિવસના લાગમાં મગનકાકા ધોલકામાંથી બદાર નીકળી જતા અને અમે—મારી ના અને કાકા અને અમે એ બાળકો—ધોલકાની અભરાઈએ ઉપર બેસી રહેતાં. મદાસાગરનાં આલને અહયા જનારાં મોજાંઓમાં રડીમર બહુ જ ડોહતી. મારા ખ્યાલ પ્રમાણે આજની વિશાળ રડીમરો જેટલી ધીર જંગીર થયે છે એટલી એ કાળની, પ્રમાણમાં નાની દલકી રડીમરો રિચર થઇ નહોતી ચાલી શકતી. અમારી ધોલકાની બારીના કાચ ઉપર પ્રથમ મોજાં અફળાયાં ત્યારે એકજ અભરાઇ ઉપર બેસી રહેલાં અને વધુ સંકોચાઇ એકબીજામાં ભરાઇ જતાં. અમારો આ મકારાટ અને મોજાનો લાચ લાંગથવા મગનકાકા કોઇકાઇ વાર અમને ઉપર ટુનક પર લઇ જતા. ટુનકને લોકાના કોકોને બદલે દોરકું જ બાધેલું હતું. તેથી ડોહતી આગળોટ ત્યારે પાણીની સપાટીને મળવા જતી ત્યારે મગકી પડવાનો મને લારે હર લાગતો. છતાં વિકટ સમુદ્રનું દર્શન કરતાં ધરત્ર નહોતો થતો. એકવાર છતે વરસાદે અમને મગનકાકા ટુનક પર લઈ ગયા. એટલામાં એક મોજાં ટુનક પર ટુટ્યું ને બધે પાણી પાણી થઇ રહ્યું. મગનકાકાએ મારો હાથ પકડ્યો, પણુ એ નાસલાગમા મેં મારી બાનો મજબૂત રીતે પકડી રાખેલો છોડા છોડી બીજે જવાનું પસંદ ન કર્યું. મગનકાકા જેમજેમ મને પોતા તરફ લેવા કરે તેમતેમ હું બાને જોરથી ધગમતો જતો. છવટે અમે કઇ રીતે ટુનક પરથી ધોલકામાં પહોંચ્યાં તેને મને ખ્યાલ નથી રહ્યો. એ જ પ્રમાણે સુંબાહચર કેવી રીતે બિપડયા કે ડરગન બાતરી શીનિકસ કેવી રીતે પહોંચ્યા તેના જાણો મેં ખ્યાલ ત્યારે નથી આવતો. શીનિકસ પહોંચીને એક પતરાના ચોરડામાં રહેવા માડ્યું એટલું જ યાદ છે. રાત પડ્યે એ ચોરડામાં બીડ આડે આધાપાછા થવાની જગ્યા પણુ ન રહેતી. મારે એક ખૂણે બેસી રહેવું પડ્યું. સાંજે રસોઇ પાનુ ન થતી. એક વાટકામાં દૂધરોડી લીજતી મારી ના મને ખાવા આવતી અને બીજાં સેા ખાધાપીધા વિના પચારી કવવા-કરાવવામાં રોકાઇ જતાં. એ ઉપરાંત ફીનિકસના આરંભિક દિવસોની કંઇ વિશેષ સ્મૃતિ મને નથી.

ધોડાક દિવસ પછી અમારા ઘરનું છાપડું ઉઠેલ-

વામાં આવ્યું ને તેને નવી રીતે દાળ પડતું જનાવવામાં આવ્યું અચારી પર સુવાળી અચારી સગલ સાથી ગયું; સાથે વરસાદમાં ચોમેર ટપકી મોટા ઓરડા પાણી પાણી થઇ જતો એ પશુ અટક્યું. ઓરડાની પાછળી જાણુ-પશિષા તરફ—[ચિત્તોવવાથી એક ઓરડા અને બરડા કરવામાં આવ્યો. એ ઓરડા અચારી જન્મે. મોટા ઓરડાના બે ભાગ કરી નાના ભાગમાં મગન-કાકાને ઓરડા કરવામાં આવ્યો. રસોડામાં પશુ મુધારો થયો. ધૂમાડીઆમાંથી સારીપેટે ધૂમાડા નીકળી જવા લાગ્યો અને રસોડા ચાલતી હોય તો પશુ ત્યાં મારી જા પાસે એસવામાં આજ લાસચોળા કરવાની મને જરૂર ન રહી આવ્યુંદલાલકાકાનું ઘર અચારી ધરથી ગયોએક ડગલા દૂર જુદું થયેલું અને વિજ્યા ત્યાં રહેતી, એટલે ધરમાં હું જ એકલો જાગતો હતો. આમપાસ વગલમાં એકલા રૂંવા કે રખડાવાની મારી દિનમન ન હતી કે મને મારી જા જતા રોજી રાખતી એનો ખ્યાલ નથી, પશુ લાજાજાળા કેદાજાજાલદિવસો મારી જા પાસે જ બેસી રહી મારે પીનાડવા પડતા.

આ કેદાજામાં વધારો, ધરમાં પાટી-પેન આવનાં થયો. હવે તો હું પાચ વરસનો 'દાદો' થયો હતો, છતાં મને લાજના નહોતુ આવડતું' આથી આજા ધરને હું યુનેગર થઇ પડ્યો જેને જેઉ તેતો અચરો અચરો અને મને ધમકાવતો જણાય દિવસમાં ગજુગજુ કે ચારચાર વાર મારે રસોડાના ઊંચા પર કે પગથીઆ પર સિચર બેસી, પેટમાં જોદણ ધાંતી, તે પર પાટી ટેકવી એકકો ધૂંટવો પડતો. મારી જાએ માડી દીધેલા એકકો ઉપર ટીચુકડી પેન વડે એકકાની એ પાતળી લીટીને ધૂંટતા ધૂંટતા પોણોથો એક ઇચ નહી કરવી પડતી. જરા પાતળી રાખી જાને પાટી જનાવવા જતો તો જા ખૂબ ગીડાતી, ધમકાતી અને પાછો બેવડા વખત સુધી પરાણે મારી પાસે એકકો ધુટાવતી. છેવટે જ્યારે તે મને જલુ ગમગીન અને દીધો થઈ ગયોતો જાળતી ત્યારે પાટી લઇ લઇ મને રમવા જનાનું કહેતી. પરંતુ આવી રીતે છુટી મગવા છતાં હું હોસભેર રૂદવા-રમવાને જલે ધરતી જાણુમાં સહેજમાજ ટહેલતો રહેતો. સાજ પડવા આવ્યે આવ્યુંદલાલકાકાને ધરથી વિજ્યા આવતી ત્યારે તે રમે તેમ રમતો

રોજ આકાસમાંથી ચંદ્રમાઈ જીતરતું જતુ તેમતેમ

કુમાર-૧૫૩મો અંક (સાદરવો ૧૯૬૨)

મારા ઉપર કદજાઇ અને ત્રાસ પશુ જીતરનાં જતાં. એકે એકથી પાદ લેવી પડતી. વિજ્યા તો કડકક પાદ બોલી જતી અને મારી ખૂબ બૂલો પડતી. એક તો હું મોટો અને વળી છોકરો! આથી મારી બૂલો પાદ લેવડાવનારને અસહ્ય થઇ પડતી. મારે ડગલે ને પગલે 'સરમતો નથી, સરમતો? તારા કરતા તો આ છોકરી હોસિયાર છે!' 'સાવ ધોધો છે ધોધો; આ કરતાં તો છોકરી થતુંતું!' 'જે મોટો લાઇ થયો છે તે? નાની બેનનું પાણી ભર, પાણી!' છતાંદિવાજાજાણી સાંજળવાં પડતાં. કોઇવાર વિજ્યા પાદ વખતે દાજર ન હોય ત્યારે તો વળી મારે જમણું અપમાન જનુજાયવું પડતું. માસ દોઢપણા પિયે વડીલો નિસાસો નાખી વિજ્યાની હોસિયારીની ખૂબ અચો મત્રાવનાં. 'એ છોકરી છે છતાં એની છુદ્ધ કેટલી બધી તેજ છે!' 'વિજ્યા કેટલી બધી ચંચળ છે! ને આ છોકરો તો સાવ જડ છે.' 'એ તો વિજ્યા છે, અને આ સાવ દડો રહ્યો છે!' છતાંદિ વાક્યો મારા હૃદયમાં જલુ ઉડે જીતરી જતાં અને હું મનમ મનમાં ચીમળાઇ જતો. રોજ જીડીને મારા ઉપર આ દપકો આજુ રહ્યા તેને પરિણામે મને આક આવડવાને જલે એ જલુ અજખમથા થઇ પડ્યા અને જલે હોસિયાર થવાની આકાંક્ષાને જલે વિજ્યાની હોસિયા રીંગો પ કરવા લાગ્યો,—તે એટલે સુધી કે તે વચ્ચેવચ્ચે પોતાના મોટાકાકાને ધેર રોંગાટ જતી ત્યારે તે પાછી ન આવે એમ હું ઇચ્છતો.

મારું લજુનર સગ ખાવા જેટલું માડ વધ્યું, પશુ મારી કફોડી દાસન તો ખૂબ વધી પડી. લજુવે ત્યારે મારી જા તો મને કડકી લાગતી જ; પશુ પછી મગન-કાકાએ મને પોતાના દાધમાં લીધો ત્યારે તેઓ કાકા નહિ, પશુ કાકા દુરમન સમા લાગતા માંડ્યા. ધરમાં રહેવું મને ભારે થઇ પડ્યું. તેમના ધાકને લીધે ધરના બધાં મોરેસંજોની નજરે પડવાનું જેટલું બને તેટલું હું ટાળવા લાગ્યો. મારની બીકે મને ચોપીસે કલાક જાવરો કરી ચૂક્યો.

ઉત્તર વધમાં મગનકાકાને પોતાનો એ ધાનકી કોધ માદ આવતો ત્યારે તેઓ આવત દુઃખી થઇ જતા. તેમનું હૃદય જ નહિ, રૂંચેરૂંચે ઊંડા પસ્તાવાથી રડી બિહતું. હું એમનો બનીને છતાં તેઓ પોતાની જલ-કાળની એ બૂલોની મારી માગતાંમાગતા એટલા તો

ચિનત્ર અને ગદ્યગદ્ય થઈ જતા કે મને દાય એકવાનું જ કંઈ જાણી રાખતા. એવા પ્રસંગે એકબે વાર જ નહિ પણ કોટરગ આશ્રમની સ્થાપનાથી માંડી તેમના અંતકાળ સુધીમાં અનેકવાર અન્યાયે કે ત્યાગે તે એમની ખાસે શીખામણ લેવા ગયો હોઈ ત્યારે તેઓ પોતાને જ યુનેમાર અનુભવી મને કશું ન કહી શકતા. મને લાય રહે છે કે આજે શીનિકરામાં તેમણે અગ જાળોકે પર વર્તાવેલા કેરની કહાણી હું જાણવા એટલે હું તેથી એમનો આત્મા સ્વર્ગમાં રહેવારહો કકળી તો નહિ જોડે? પણ સાથે એથે આસા રાખું છું કે હું આ ફરિયાદ રૂપે નહિ ઇનિદાસ રૂપે લખું છું, — જયથી નહિ ભક્તિથી લખું છું, અને પ્રજ્ઞ જાણુના દાય નીચે અમારા સૌમા સંસ્કાર કેની જનુદ્ધ રીતે જાલવાના ગયા તેની સાચી ગોંધ અધૂરી ન રાખવા માટે જ એ જૂલકાળને સજીવન કરું છું એમ જોઈ તેમનો ઉવાર આત્મા મને આ પાનાં ચીતરવા માટે દાગ્યા આપશે.

હું ઉપર જણાવી ગયો કે જેમ જેમ આકાશમાંથી અધાઈ ઊતરતું જતું તેમતેમ મારા પરની દાડખારી વધતી જતી. એકડે એકધી સો સુધી પહોં લેવી એ મારે માટે ખંચ વીસું સો નહિ, દગ્ગર વીસું સો યર્ધ પડતી. દિવસ આજો જાપજાનામાં તથા ખેતરમાં કામ કરી મગનકાકા ઘેર આઠવા હોય અને ધરમા તેમની સુઘડતા અને વ્યવસ્થાને અસ્મિકર યીત્તે આડીઅવળી પડી હોય એટલે તેમનો પિત્તો ઉછળે; તેમા વળી મને ઠોઠને પોતાની નજર સામે જૂલકારેલી પાંદ લેતો આજો એટલે તો તેમનો યુરસો કોધમા જીભરાઈ નીકળતો. તેઓ મારા પર ધરી આવતા અને પોતાના પાધા વળથી મારો કાન પકડી એવો સજન આમળો ચડાવતા કે હું જમીનથી અધર ઉંચકાઈ જતો. થોડી ચિનિટમાં કોમનું પૂર વધતું ને થળુના ધા જેવા ચારપાંચ તમાચા મારા માઝ પર આવી પડતા. માઝ પર જાણે જમના અંધારા પયરામા હોય અને કાન તેમજ રેડી મૂળમાંથી કાળી નાખ્યો હોય એટલો જાગતરા થતી તથા જતાં મારાથી એ પંખાળવા માટે દાયની અદજ ન છોડતી. જાંખમાંથી ખાણી વડી એ જાગતરા શાંત કરી શકે તેટલો ભલે કરે, પણ મૂર્તિ મમ જીભા રેડી મોટાથી મારે પાદ લેવાતો પ્રવાસ ચાલુ રાખવો જ પડતો. પણ આવી દશામાં તો સાચી

પાદ આવડતી હોય તો થે જુકાઈ જતી. પરિણામે કાકાનો કોધ દાવાગળ જેટલો પ્રજ્ઞની જીતો અને તેમને દાય ચડે તે દંડુકો કે લાકડી મારા દાયની ને વાંસાની આમડી ચીરી નાખતી. પણ આટલી મારમૂડ તો સાધારણ હતી. ધણીવાર આટલો માર માર્યા પછી કાકાના કોધમા ઉચ ભાડકા રાખી એમનો યુરસો જોડો અને ઝંખીર ખનતો. તેઓ વરડામાં પડેલી લાકડાની પેટી ખાલી કરતા ને મને અંદર છેલ્લી દમ ઉપરથી લંકણું વારી તે પર પોતે ચડી બેસતા. ગદાપાટુ ને ચપાટથી મને જે ત્રાસ ન થતો તે પેટીમાં પુગતાં થતો. મારે જીવ કકળી જીતો. અંદરથી હું મારું જમું જગ વાપરી લંકણાને પાટુ મારી ઉઘાડી નાખવા મયનો, પણ માંડે પાચ તરસના જાણકનું જગ કેટલું કે જુવાન-લ્લેખ કાકાનું વજન ઉચલાવી નાખી શકે પાટુઓની ત્રી સાથે હું જાતીકાર યીત્તે; પણ પાડતો કે 'કાકા, ઉઘાડો, દવે નહિ કરે. માફ કરો દવે નહિ કરે, ઉઘાડો.' પણ મારી ચીસને તેમના હૃદયમા પહોંચતાં એમનો પ્રચંદ કોધ વારતો. મારી ચીસો મારી જાને ને કાકાને મૂમાં આસું સરાવે અને આસપાસના ખેતરોને પણ દાયથી વારી મુંદ.

અંતે પોતાનું જમું જગ ખુરાડી હું પા અરથે કલાકે ચૂપ યર્ધ પેટીમાં દૂંટિયું વાળી પડું ત્યારે કાકાનો કોધ ઓસરે. ધરના મોટા માણસોની પણ પછી તેમની સામે જાળવાની દિગત લાય અને તેઓના કહેવાથી કે પોતાની મેળે જ મગનકાકાને વધારા પડતો માર માપાનું લાન દાય એટલે તેઓ પેટી પરથી જોડે અને મને જલ્દાર કાટે. આવી રીતે શનના નવ નવ યાએ પેટીમાંથી નીકળવાનું મને સ્મરણ છે. પેટીમાંથી નીકળતી વખતે માંડે એકાંચ સુધીનું પાટલન પેલાગમી નીતરતું અને પાટલનામાંથી પાચખાનાનો રેલો પણ જાને સાચળ ઉપરથી જીતરી કેટલીક વાર નીચે એંચ સુધી પયરાઈ જતો. પાચખાના-પેલાગમી આવી રીતે તરંગેળા હોવા જતાં મારે એ ને એ દાલનમાં, યરથર ધૂજતા શરીર અને ફીણ સ્વરે કરી એકવાર પાદ લઈ જતી પડતી અને પછી મને માતાને દવાલે કરવામા આવતો. તે મને સાફ કરીને નવાં કપડાં પહેરાવતી ને પછી પોતાના પડખામાં ચૂપડી મને માઝ નિદ્રામાં પહેંચાડી દેતી. પિના ઘણુંખડે પરમાં રહેતા જ નહિ. તેઓ થોડી રાત

સુધી ડાપખાનામાં બેસી લખતા વાંચતા રહેતા અને દાઝરં હોય તો યે વચ્ચે ન આવતા.

કેઇ વાયક એમ ન માને કે આ કાચબર્ણુ છે અથવા એમાં અનિશ્ચયોક્તિ છે. આ સાગી બીના છે. અને તે એકાદ આપાદ રૂપે એ અનુભવી છે એમ નથી. કેાઇએ કાચરી નથી રાખી, છતાં આવી રીતે પેટીમાં ચાર-પાંચ તારથી વધુ વાર પુરાવાનું મને રચણ થા છે. જોકે મન પર એ જ તંત્રની ડાપ એવી પડી મધ છે કે જાણે વરમ સુધી લાગલાગટ દર બીજેને ઝીંજે દિવસે મેં આ ત્રામ અનુભવ્યો હોય. પણ હું જાણું છું કે મન પર પડેલી એ ડાપ વધારાપડતી છે. એમ થયું હોય તો આજે આ લખવાને હું છુટ્યો જ ન હોત છતાં એ ડાપ જીવરની સહેજે અટકળ કરી શકાયે કે મારા જાગ-કામળ મન પર આરા નૃસસ તાડાળી કેટલી લખાનક અસર થઇ છે, અને એવા એ તાડાળુ ને પેટીમાં પુરાવાનું નિશ્ચિત પ્રયત્નિવાર એટલું જ થતું કે હું ચોખવનો કે ચોરાણુંનો ઉચ્ચાર મરણી રીતે ન કરી શકતો!

પણ ફરી કહું કે મને, મારે ખાનારને એ ખાતનું દુઃખ રજું તે કરતા મારનારને સેકકેગણું વધારે મજા એ પ્રસંગ થાદ આવતા મગનકાકા કહેતા કે 'હું એ વખતે નરરાક્ષસ જ દત્તો મારો એ જંગલી રવખાવ જો જાણુ છું એ ન દેરંચો હોય તો એ આપણા કોપે મારી પાસે અસાર સુધીમા કોણુ જાણે કેટલા યે પાપ કરાયા હોય

મારા પર વરમતી એ કહેરતાએ મારા મગજના જાતણા નામ માત્ર પણ જોડ્યાં નહિ; ઉગ્રદુ મારે માટે ઘરના દરવાજા પછી બંધ કરી દીધા. જા કાકા પિતા કાકા કેાઈની પાસે જોસવ, તેમની સાથે વાતો કરવી, તેમની વાતો સાળાગરી.—કશું મેં મને મમતું નહિ. જાણ્યામા પીરમાય તે ચૂપચાપ જાણસજ પાડી—પેનની યુક્તિથી મિત્રાવનો વખત 'ધર જદાર જીજા માણુએ પામે વીનાડવા હું તમસતો. વધારામા મોટું દુઃખ તો એ હતું કે વિજ્યાને જાદ કરતાં શીનિકસમા કેાઇ જાગક પણ ન હતું જેની સાથે રમવાનું મળે. વિજ્યાની સાથે રમવામા પણ મુરકેશી હતી. તે પેલાનું ઘર છોડી અમારે ઘેર રમવા આવતી તો તેની જા વડી નાખતી અને કંઈક ને કંઈક કામ ચીંધતી એ ન કરે તો તેને માથે વેલજુનો માર કે નાખીઓડી ચીંજતો છુટો ધા પડતો. હું એતે ઘેર રમવા જતું

તો મરકરી થતી, તેથી છોકરો થઇ છોકરીને ઘેર રમવા જતું એ મારે માટે પહેલાં જાવની અને રહેતે-રહેતે સરમતી ખાન ઘઈ પડતી. એટલે સહેજે પર સિવાયના જીજા મોટા માણુસોનો મારે આસરો લેવો પડતો. ઘરમાં જદારમાથા મહેમાન આવે એ દિવસ મને તહેવારનો થઇ પડતો. કારણકે તે દિવસે ઘરમાં પ્રમલતા રહેતી. કાકી મહેમાન સાથે દરસીદમીને વાતો કરતાં. રાત પડયે ભજન જાન ચાલતાં અને મને પાક લેવામાંથી મુક્તિ મળતી. વળી, આવેલા મહેમાન મારી પણ કંદર કરતા. જદારમાથાના મહેમાનો ઉપરાંત શીનિકસમા વસતા જીજા મોટા માણુસોને સાથે ભરાતું પણ મને જલ્દુ મમતું. તેમાં યે ગોકળદાસકાકા અને દરિયાસકાકા પામે તો લાગ આવે કે તરત પહેંચી જતો. ગોકળદાસકાકા જાણુછના સગા ભાણુજ દત્તા. તેઓ જલ્દુ જ પહેલા ન મુજરી ગયા હોય તો કદાચ આજે જાણુછના અનુવાયીઓમાં દીક દીક મોખરે હોય. તેમની પાસે સાધકસ હતી તે પર જોમીકાં જાંમી મને જોસાડી તેઓ શીનિકસ રેસન સુધી મને દરવા ક્રમ જતા અને પાતાની પાસેની જાનજાનની ગીજો જતાવતા. દરિયાસકાકા અને તેમની જોડી હતી. જ્યાં જાય ત્યાં તેઓ સાથે જાય. જે કંઈ કરે તે દમનાંરમવા કરે. એથી મને એમના મોંઝામાં આનંદ પાતો, પણ મને રમરજુ છેલાં સુધી તેઓ શીનિકસમાં જલ્દુ જોણું રહેતા એટલે મારા પાંચમા વરસનો પળેાપરો વખત નીરમ એકાંતમાં અને કહેર ભજનરમાં જ ચીંતતો.

આ જમી નીરમતામાં એક રસ દત્તો ખરો, જે વડે મારા કાળા ભજનરમાં જીજાની જાત પડતી. દર સનિ-રવિવારે શીનિકસમા જ્યાં માણુસો બેળાં મળા દરવા જતા. પુરેજો અને સ્ત્રીઓ સી સાથે નીકળતાં. દરજુથી જગ્યામાં ગહેંચી મારી જા વગેરે દરતોદોડતાં. કાકા વગેરે પુરેજો જંગલનાં રજો તોડી લાવી ખાતા. કાચાં જમણુ જ તો મું દાયલા ઘોરના હોડાને ન છેડતા. એ રાત્રા મુંદર જાગે લેરા હું દાય લંગાવતો ત્યાં દાય પર ને આખા સરીર પર કાંટા વળથી ખૂબ ચગ ઉપડતી. તે ઘેર આવી તેજ ચોપાખા પછી કંઈક સાંન પડતી. આવી રીતે કેટલોક વાર આવતાંજ્યાં મારે પાંચ માફસ ચાવવાનું થતું. એટલું લાણું હું ન ચાવી શકતો તેથી મને મગનકાકા અને વિનાજીને ખજે

વારાહરતી સવાર થવાનું મળતું. ખબા પર ચડ્યા પછી કમળાં ભરવાની ચિંતા હોય જ સાગી! ઉપર બેઠો બેઠો હું પપનથી રહેવાના પ્રાસનો, સ્તે આવતી વ્યતવ્યતની ગીચ ઝાડોનો, ક્ષિતિજમાં આકાશ સાથે મળી જતી ટેકરીઓની ઊંચીનીચી ચતી ધારેનો અને જ્વલજ્વલતનાં પંખીઓ જોવાનો આનંદ લૂટતો. એ પ્રસન્ન વાતાવરણમાં મારી છબ પછુ ઉઠતી અને અનેક સવાલો કરતો. 'આ જમરખી અહીં કાણે વાળી?' 'સૌ પહેલું ખી કાણે થનાવ્યું?' 'અંધારું ક્યાંથી આવ્યું?' વગેરે જવાબ દઈ ન શકાય એવા સવાલોના જવાબ પછુ પિતાજી અને મગનકાકા અકળાયા પિતા આપતા, એટલું જ નહિ પછુ નવું નવું થતાવી મારી નિરંજિણ કરવા ને પ્રસન્ન પૂજવાની હોંસ વધારતા. સૂર્યાસ્ત વખતે આકાશમાં સુરખી પથરાય, સૂર્યનો ઉપલો ભાગ વાદળમાં દબાયો હોય, તીચ્છી કિનાર જમીનમાં જિનરવા લાગી હોય અને વાદળોની કિનાર સોનેરી અંધર જેવી થઈ હોય ત્યારે પશ્ચિમાભિમુખ થઈ તેઓ જિભા રવી બદલાતા રંગો તરફ ગાઈ ખ્યાન ખેંચી મને સૌંદર્યનો પિપાસુ બનાવતા. તેમાંયે મગનકાકા માડ ને ફૂલની ઓળખ કરાવી મારા મગજમાં રોજ નવી માદિની કરતા.

પપન સાંધી ને વાપાએડાનું ઉંચ ૩૫ ધારણ કરે ત્યારે તે આખાં જંગલોના જંગલોને સમૂળાં ઉખેડી નાખશે ને પ્રાણીમાત્રો કચરી નાખશે કે શું એમ લાગે છે પણ એ જોય શક્યા પછી એ જ પપન જંગલ અને શુભગતને પ્રાણદાતા અને શુવનપ્રેષક બને છે, એવી જ જાતનો સ્વભાવ મગનકાકાને હતો. શુરસામાં તેઓ જેટલા વિકરાળ હતા તેટલા જ પ્રસન્ન હોય ત્યારે પ્રેમાળ હતા. મને ઘણુંપણું શીખવી ખૂબ સારો બનાવવાના તેમને કેડ હતા. એ જ કારણે માઇશે સુધી તેઓ મને કાંધે ચડાવી કુદરતનું દર્શન કરાવતા. ઘેર પણ ઝીણીઝીણી વાતની તામીસ એટલી જ કાળજીથી આપતા. દાતજનો કૂચો કેમ કરવે, દાંત પર દાંતજ કેમ ધસવું, ચાકું કેમ પકડવું, બેડા કેમ પહેરવા એ બધું ચીવટથી શીખવતા. મારા મનમાં એમનો ભય તો સદા ભર્યો જ હોય, એટલે એમની દરેક સૂચના પૂરા ખ્યાનથી હું સાંભળતો ને જામલ કરતો. આની નાનીનાની કિપાઓના જીવનરણમાં હું જોડા જીનકું તેથી મગનકાકા અકળાતા નહિ પણ

ધીરજથી ફરી શીખવતા અને એવાં કાંચે મને માર ન પડતો એટલું જણી ઉધરે મારા સામું જોયું હતું.

શીનિકસ પહેાંચ્યા પછી અકાવકિમાં પર અકાવાકિમાં અને કેટલાક મદિના આવી રીતે પીલી ગયા પછી વાતાવરણ બદલાયું. શીનિકસમાં રહેવા પૂર્વ્ય બા અને મણિલાલકાકા, રામદાસકાકા તથા દેવદાસકાકા આવ્યા. બધા મેડેરાઓના અહેરા પર દિવસના ચાર પાંચ વાર ભય ફેલાઈ જતો હતું લાજતો. પૂર્વ્ય બા મારો બા તથા કાકી સાથે ટોળું વળી બહુ જ ધીમી વાનો દુઃખભર્યું અવાજે કરતાં, નેનો રણકો અત્યારે પણ મારા કનમાં રીંછે છે. હું એ વખતે વધુ તો ન સમજતો, પણ ત્યારે એ એટલો ખ્યાલ મને આવેશે કે સી મેડેરાઓ મોદનદાસકાકાની ભારે ફિકરમાં હતાં. દિવસમાં કેટલીયે વાર આવીઆવીને મારા પિતાજી પૂર્વ્ય બાને એમના ખબર સંભળાવતા. આ ઉપરાંત બૂલૂઓનું નામ પણ વારંવારે સંભળાતું. દવે બૂલૂઓ આટલે આવી પહેાંચ્યા, દવે અમુક દિશાએ ગયા, ફરી ત્યાં પહેાંચ્યા વગેરે ચર્ચાઓ ચાલ્યા કરતી. એ આખી વાતનું બહુ ઝાંખું રમરણ મને રહ્યું છે; કેવળ વાતાવરણમાં ભરેલા એ ભયનો અનુભવ યાદ રહ્યો છે. દૈવ આજના છતિદાસમાં અને આત્મકથામાં જ્યારે બૂલૂ બળાવાનાં પ્રકરણે વાંચું છું ત્યારે એ આખાં રમરણે વિરાદ બને છે અને ખ્યાલ આવે છે કે બૂલૂ મળવામાં જાણુછ વાલોના સેવક બનીને ગયા હતા એ કેટલું ભારે સાદસ હતું. શીનિકસ બૂલૂ વચનીની વચ્ચોવચ હતું. તેઓ શીનિકસવાસીઓને પોતાની વિરદ ગોરાઓને મદદ કરવા જુઓ ને ચીડાયતો પળવારમાં શીનિકસ પર ચડી આવી તેને મેદાનમેદાન કરી નાખી રહે એમ હતું. પરંતુ જાણુછ એ ગોરાઓની મદદમાં જઈને પણ બૂલૂના કુસ્મનને બદલે બૂલૂના સેવક તરીકેની ખ્યાલિ પ્રાસ કરીને બૂલૂઓ સદાને માટે શીનિકસનામિત્ર બન્યા.

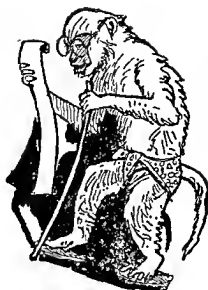
જવગાય એ જ દિવસોમાં અમારા ઘરમાં પણ એક જીજી નવી પાતળી. મારી કાકી થોડાં માંદારવાં જાટલા પર પડી રહ્યાં-અને તેમને એક નાનો બાઇ ખાવ્યો. એનું નામ કેરાપલાલ રાખવામાં આવ્યું. એ કાકીનો બાઇ નહિ પણ દીકરા ચાપ અને બાઇ તો મારા ચાપ એ સમજાય મને ત્યાર પછી પછે લાગે વરસેક દવાડે આપી. એને જોણામાં જઈ રમવાની મને

હીક મળ પડતી. ઘરમાં દિવસ ગાળવો હારે પડતો તે દવે જોઈએ હારે લાગવા માંડ્યો. વળી જયેરે રોજ બેસવાને કાઢી બા (પૂન્ય કરતુરશાને એ સમયે હું એ રીતે સંબોધતો) આવનાં તે કારણે પણ પાટીને લઈ મારી બાની સામે બેસી રહેવાની મારી સમજનો કાળ રૂંકો થતો. દેવદાસકાકા ને રામદાસકાકા પણ અમારે ત્યાં આવતા, પણ જરાવાર રોકાઈ ટુરત પોતાને ત્યાં કે ગ્રેસમાં ચાલ્યા જતા. તેઓ મારાથી હાગરમા બાનુકો લગલગ દોઢ ને સાડા ત્રણ વરસ મોટા હોવાથી હું ઝટઝટ તેમનો બરોબરીઓ નહોતો થઈ શક્યો.

બાના આગ્રા પછી કેટલેક દિવસે બાપુજી પણ થોડાક દિવસ સારૂ શીનિક્સમાં રહી ગયા. તેઓ આગ્રા ત્યારે રોજ સાંજે બાપુજીને ઘેર 'મીટિંગ' થતી. આ 'મીટિંગ' મારી બા સરસ સરસ લાજન ગાતી હું તો 'મીટિંગ' પૂરી થયા પહેલા જ ઊંઘી જતો એટલે ધણી-વાર મને 'મીટિંગમાં' લઈ જવામાં ન આવતો. આ શ્રમની આજકાલની સાધ્યપ્રાર્થનાનું પૂરવેય તે આ 'મીટિંગ'. એમા શીનિક્સના બધા માણસો—જોગજો અને બીજાઓ બાપુજીને ત્યાં બેઠા મળતા અને ખુશ-ટોચ પર બેસી વાતો કરતા, લાજન કરતા. બાપુજી સૌની વચ્ચે બેસતા ને બધાને કંઈક કહેતા ત્યારે સી ચૂપ થઈ તેમની સામે જ જોઈ રહી તેમની વાતો સાંભળ્યા કરતા. બાપુજી આવીને શીનિક્સથી ચાલ્યા ગયા પછી રોજ રાત્રે અમારે ઘેર રામાયણ ગાવાનું શરૂ થયું. વચ્ચે દાનસ સામે મોટી ચોપડી ચૂંચી મારી બા, કાકી, પિતા અને કાકા મારે જણા કુંડાળું વળી બેસતા અને રામાયણ ગાતા. ગાવામા મારી બાનો ને મગન-કાકાનો સ્વર ખૂબ ભળતો ને દૂર દૂર સુંધી સંભળાતો. રામાયણ શરૂ થતુ ત્યારે હું મારા ખાટલમા જઈ પડતો અને સૂરીહું મધુર સંગીત સાંભળતોસાંભળતો ગાદ જોધમાં પડી જતો. રાતની રામાયણની કથા શરૂ થયા પછી મગનકાકાનો આતક પણ હીકહીક દબવો થવા લાગ્યો હતો. કદાચ રામાયણ કરનાં બાપુજીના તાજ સંસર્ગની એ વધુ અસર હતી એમ કહી શકાય. (આશ)

અભુદાસ હાગલલાલ બાંધી

બા
બા
વિ
ભા
ગ

દાશમાં છે લાકડી ને પગમાં છે ચાખડી
આશ્યો વાંદર જોય જોવા છ રે,
“જનમું તે મરશે ને મૃત જનમરી”
જોધી જુઓ જોય જોવા છ રે.

કૂડે જમણે ને ખમ્મે બંદૂક લઈ
આશ્યાં મીની ગદ છતવા છ રે,
‘વાગ્યું તો તીર, બાકી તુકે તો છે જ ને’
જેલે મીની બંગ જોવા છ રે.

દાશમાં છે પોથો, ને નાકે છે મરમાં
આશ્યા ધૂપડ થઈ મારતર છ રે
‘પટો પોપટ લાઈ! પોથીનાં રંગણી’
જોશ્યા ધૂપડવાઈ શારતર છ રે.

ખિરસામાં ભંગળા, ને દવામાં કુંગળા
આશ્યુ શિયાળ નાડ જોવા છ રે
‘જયડે જો કેસ તો હું ને હું છુટી’
જોશ્યુ શિયાળ વેણુ જોનાં છ રે.

રમણલાલ સોની

નવાં પુસ્તકો

કુલકણી: લેખક-મીતમલાલ મજમુદાર, પ્રકાશક-મેસર્સ કર્મનાદાસ નારાયણસ, સુરત, ૦-૪-૦; પતંગિયાં સપાદક-જીવ દામી, પ્રકાશક-મુંદર સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર, ન્યૂ એર સ્ટ્રીટ ભુલસ રોડ મુંબાઈ ૭, ૦-૩-૦; પદાર્થચિન્તન અને રસાયણશાસ્ત્ર: લેખક-દેવદાસ જો. રોમપુરા, પ્રકાશક-જેલ. બો. બી. સોમપુરા કલપસં, દાણપીઠ સુરત, ૧-૧૪-૬; સાગર સમ્રાટ: લેખક-મજમુદાર જો. બદ, ૦-૧૨-૦.

હા-નાઉ-જા

[૨]

લી

વંશના રાજ યાદ-નાઉના

વખતમાં હા-નાઉ બિયા

કરીને એક વિદ્યાર્થી રહેતો હતો. પોતાનું વતન માફક ન આપતાં અભ્યાસ માટે તે અનાગ બિપડજો ને ત્યાંની એક સાળામા દાખલ થયો.

એક વખત એ નિરાશિથી વજ્રો લ્યારે એક ધર પાસેથી પસાર થતાં તેના બગીચામાં તેણે ફૂલે રમતી બે છોકરીઓ જોઈ. હા-નાઉને જોતાં તેમણે તેને પણ રમવા માટે આમંત્ર કર્યો ને એ બગીચામાં ઘૂસ્યો. પેલી છોકરીઓનાં નામ પૂછતા એકે પોતાનું નામ 'માલતી' અને બીજીએ 'સેવતી' કહ્યું અને સાળાના અગાઉના એક હેડમાસ્તરની છોકરીઓ તરીકે પોતાને ઓળખાવી. 'અમારા પિતાના મરણ પછી અમે તદ્દન એકલી થઈ ગઈ છીએ પણ દવે સાથ મળતાં અમને એકાંત નહિ લાગે.' તેમણે હા-નાઉને કહ્યું.

હા-નાઉ ત્યારથી દરરોજ સવારમાં એમની પાસે પહોંચી જતો અને જ્વતન્નતની રમતમગનમાં જોડતો. પૂનામની રાતે એમણે હા-નાઉને એક ઉભાણી આપી. આ વખતે પરાણતી માદરીઓ પર વિવિધ વાતીઓ પીરસતી બીજી પણ કેટલીક છોકરીઓ નજરે પડી. તેમનાં નામ 'યુલાજ', 'અમેઝી', 'બાઈ' વગેરે હતાં.

આવા આનંદ-કલોલ વચ્ચે અચાનક એક દિવસ હા-નાઉને તેના બાપનો કાગળ આવ્યો. તે પોતાને ગામ પાછો ફર્યો, પણ ત્યાં જઈ જોયું તો પોતાને પરણાવવાની પેટનીઓ ચામી રહી હતી. હા-નાઉને પોતાનાં મિત્રોને છોડી એ ગામમાં પુરાણ રહેલું ન ગમ્યું. લશ્મંબનમાં ન જોડતા તે પદણા વગર જ ત્યાંથી પાસી આવ્યો.

એક દિવસ બગીચામાં જતા જ તેણે બધાને રડતાં જોયા. કારણ પૂછતા તેની પ્રિય મિત્ર માલતીએ કહ્યું: 'અમે આજની રાત જ શયતા છીએ. કાલે લાંબકર નાનાએકું નીકળશે ને અમે બધાં મરી જઈશું. આજે અમારો આખર દિવસ છે.'

હા-નાઉનો અહેસાસ તદ્દન નીચો પડી ગયો. પેલી બે છોકરીઓ તેને દિલાસો આપતાં કહેવા લાગી, 'તું દિલગીર ન થા; આ મોજડી લઈ જા. તેના પર જે મોતી દેખાય છે એ મોતી નથી પણ અમારાં આંસુ છે. એ જોઈ તું તારી દુઃખ ઓછું કરજો.'

મોજડી લઈ તે ઘેર પાછો ફર્યો. રાત્રે લીજગાજ સાથે સળંગ વરસાક પડ્યો રાફ થયો. પવન તો કહે કે માઈ કામ. હા-નાઉને થયું કે પોતના મિત્રોના શયનનો અંત આવી ગયો હશે. મારી 'માલતી, મારી સેવતી, અમેઝી . . .' તેનું હૃદય શરણ આવ્યું. પડોશના એક વૃદ્ધ પાસે તે આ બાબતનો ખુલાસો પૂછવા ગયો. વૃદ્ધ તો આ વાત સાંભળી સહાણો ચોકા જ બિલ્લે: 'હેડ-માસ્તરને મરી ગયે તો વીસ વર્ષ પીતી ગયાં. એ બાગમાં તે જોએલા છોકરીઓ તો કોઈ બીજા જ લોકની.

ગમનું તો કોઈ માણસ ત્યાં દૂકતું પણ નથી ને તને ત્યાં જવાનું મન ક્યાથી થયું?'

બીજે દિવસે હા-નાઉને લઈ એ વૃદ્ધ પેલા બગીચામાં પહોંચ્યો. ત્યાં જે જે ફૂલોનાં નામ પેલી છોકરીઓએ આપેલાં એ બધાંના છોડ જમીન-દોસ્ત થઈ ચીમળાએલા ગડયા હતા. 'આ તારી માલતી, આ તારી સેવતી; આ તારાં બીજાં સોળતી!' બધાં તરફ આંગળી ચીંધતા વૃદ્ધે કહ્યું.

હા-નાઉ તરન જ ઘેર દોડ્યો ને પહોંચતાં જ પેલી પેડી ઉઘાડી; પણ એમાંથી મોજડીને જાહે માલતી, સેવતી, યુલાજ, અમેઝી વગેરેનાં લીલાં પાન જ તેના હાથમાં આવ્યાં.

તુ.યુકનું કમલદર્શન

[૨]

તુ-યુક ચીનના શહેનશાહ ઝોરાનનો એક અમલદાર હતો. ત્યાંના બૌદ્ધ પેગંડામાં જાણુ સરસ છાંડવા હતો ને તેનાં ફૂલોને આખું ગામ વખાણતું. એક વખત યુદ્ધ લગવાના દર્શને આવેલી એક સુંદર છોકરીએ તેમાંનું એક ફૂલ તોડ્યું. મંદિરના કામદારો આથી લંગ થયાં તેના ખોંઝ ધર્મગુરુએ તેને કેદ કરી. તુ-યુકને આ વાતની ખબર પડી ને એ સુંદર છોકરી પર જાણુ દયા આવતા તેને બેંઝાના પંખામાથી છાંડાવી.

છોકરી તો પાછી ચાલી ગઈ, પણ ત્યારથી તુ યુકના જન્મ આચારવિચાર પણ બદલાઈ ગયા. તે રંગરાગમાં પડી ગયો. સંગીતની મહેરિસો તે હારતો ને કવિતાઓ રચતો. તે એટલે સુધી કે છેવટે કામ તરફની તેની બેદરકારીને લીધે ઉપરીઓએ તેને રજા આપી ને તે ઘેર પાછો ફર્યો.

એક વખત સવારના પહોરમાં દરિયાકિનારે તે લટાર મારવા નીકળ્યો, ત્યાં સામેના ડુંગરોને પડખે તેને કમળ જેવો આભાસ થયો. કુતૂહલને વશ થઈ, આતરી કરવા એક નાવમાં બેસી તે પેલા ડુંગરો તરફ ઊપડ્યો.

સામે કિનારે પહોંચી, તુ-યુક રીધો જ્યા પોતાને કમલ દેખાયું હતું એ ડુંગર પાસે પહોંચ્યો. પણ ત્યાં તેને કમલ જેવું તો કશું ન જણાયું એક મંપટી કરાડ માત્ર હતી. ત્યાં જતાં જ એ ખુલી ગઈ. તુ-યુકને વધુ કુતૂહલ થયું ને એ અંદર પેઠો. તરત કરાડ પાછી દેવાઈ ગઈ ને અંધારું છવાઈ ગયું. આમતેમ ચાલતા કૂટાતો માડમાડ તેને સામે છેડે તે પહોંચ્યો. સામે સ્ત્રીઓ ઊભેલી હતી. તુ-યુકને સલામ કરતી તેઓ તેને મહેલમાં લઈ ગઈ. મહેલમાં નજર ફેરવતાં તો કિનાખાજ, દાથીદાત ને એવરાતથી જ ગળે એ મહેલો હોય એમ તુ-યુકને લાગ્યું.

પેલી બન્ને સ્ત્રીઓ તો પાછી બહાર ચાલી ગઈ. થોડીવારે એક ડોસો અને એક છોકરી સા આવી પહોંચ્યાં. તુ-યુકને

લાગ્યું કે એ છોકરીને પોતે ઓળખતો હતો. સાંત પેલા ડોસાએ જ પાસેની ચંદનની ખુરશી પર તેને બેસાડતાં કહ્યું, 'આ મારી છોકરી જિઆંગ-લુઓંગ દે મૃત્યુસોકમાં પેલા પેગંડામાંનાં ફૂલ જેવા એ આવે! સારે તે એનું રક્ષણ કરેલું. તેના ધનાગમાં હું ત એ પરણીની દઈ છું.'

તુ-યુકે તો લમ કર્યાં ને આનંદમાં દિવસો પીનાવ લાગ્યો. એક દિવસ જેમ એક વર્ષ આનંદમાં પસા થઈ ગયું. એમ એક પછી એક અનેક વર્ષો વીતી ગય કાણુ તેની ગણતરી રાખે એમ દત્ત?

એક દિવસે અચાનક તુ યુકે જિઆંગને કહ્યું 'મારે મારાં માથાપને ગળી આવવું છે. હું તરત પાછો ફરીશ.'

જિઆંગ આ સાંભળી રહી પડી. તે બોલી, 'તને ના નથી પાડી શકતી. પણ દવે તો સાંના સોંકે બદલાઈ ગયાં દર્શો' તેના સાસુ-સસરાએ પણ તેં ન જવા વિનંત્યો પણ તુ યુક તો ઇદ લઈને જ બેઠો છેવટે તેના સસરાએ એક સુંદર હોડીમાં બેસાડી વિદાય આપી.

ગામ પહોંચતાં તેને તો જાણુ અવતરું જ લાગ્યું જાણુ નથી દુનિયા! ત્યાંના સોડોને પૂછતાં કોણે કહ્યું કે 'અમે સાહાભેલું કે ઝોરાનના વખતમાં એક છોકરે પેલા ડુંગર પર ગએલો ને ત્યાં જ સુમ થઈ ગએલો પણ તેને તો આજે વર્ષો વીતી ગયાં. દવે તો અહીં લ રાગ્યો રાગ કરે છે.'

હતાશ બનેલા તુ-યુકે દવે જિઆંગ પાસે પાછ ફરવાનો વિચાર કર્યો, પણ ત્યાં તો પોતે જેમાં આ વેલો તે હોડી જ બદલ્યો!! જોશ હોડી લઈ એ પાછો ફર્યો. પણ આ શું! તેની નજર કરાડ પર મેંડી રહી. ત્યાં લખેલું દત્ત કે 'દવે તું પાછો આવ શકીશ નહિ.' બસ, દવે કોઈ ઉપાય રહ્યો નહિ.

એક નાવમાં બેસી તુ-યુક પેલા ડુંગરો તરફ ઊપડ્યો

પથારીપથી જ બેસી તુ-યુક ત્યાં જ ગયો તેને પાછો પોતાનું ઇવન એ કરાડ પર જ પૂરું કર્યું (અંગ્રેજ ઉપરથી)

મહાકવિ

સંતોના જે પ્રકારે તારવ સરખા કેા કરી એક કામ, કાલે કલે કલે ને સદય સમજ સંતો આશ્રતકાને રીતી છા'ત, સુમેધી કુસુમિત કરના ને કળા સિદ્ધ મીઠાં આપે નિષ્કામભાવે અપ્યય પદ રલી ધારતી બુધિમતે.

બીન્ન તે મેષ જવા ફરીફરી છળે ફળથી સિંધુમયે આણે ત્યા સંધરેલા ગાગુવરસ અને આસગણે ચક્રોને નાદે અશ્વાસનો દે અવનિહુદયને તાવનારા રણોને કારી ખેયુવવારે મુકુલિત કરવા ધૂમતા દિગ્દિગંતે. (મીયુદી)

રવ. શ્રોદેસર બાતખંડે

*** 'આરતીય સંગીતના મહામા પ્રાંતી'એ અગિયારમી જે અકલને હિરી સંગીતના જગમગાવ તજસ શી દિલીપકુમાર રાંધે કોલખાની ડે એ, દિલક, ગોખલે, વાંદાસરને રાજપાડેની દારોદાર જેસે એવી મહારાષ્ટ્રે ભેદ ધણેલી હિરવિખૂત પંડિત વિષ્ણુ નારાયણ બાતખંડેનું મયા પારામાં અવસાન થયું. 'ચતુર પંડિત' તરીકે બિરહભેલા એ તેજસ્વી મોહિતગી આજી છવનરેખા આ નીચે આપી છે,

રનાગિરિ જિહ્વાના વેળાઉધર મુકામે ૧૮૬૦ના જાગરણથી ૧૦મીએ એક ચિત્તપાવન બ્રાહ્મણકુળમાં એમનો જન્મ થયોતો. માળવધૂધી જ સંગીતનું તેમને વ્યસન લાગેલું. ૬૬ થજુ સારો હતો, પદ્મ જે માટે વ્યવસ્થિત સિદ્ધજી મેળવવાની ભેગવાઈ એ વખતે ન થતી મથી. છતાં સંગીત પ્રત્યેના એમનો અતુલ્ય તો ઉત્તરોત્તર વધતો જ ગયો. મૈટ્રિક પસાર કરી કોલેજમાં ભણવા મુંબાઈ આવવાનું થયું એટલે એ હંમે ખીલવવાની એમને જાતમ તક મળી. મુંબાઈમાં એવખતે રોક વલ્લમદાસ ચિતાર-જ બીનધંધાદારી નિષ્ણત ગણતા બાતખંડે તરત તેમની જાણે પહેલ્યા ને ધોડા વખતમાં તો પોતાની મુખ્યતાએ ફરીને રોકના અંતેરાસી ગતી ગયા. પરિણામે બીન્ન ને ન જવાવેલી એવી વાદ્યની ખૂંટીએ રોકે બાતખંડેને રીતપણી અને કોલેજના સિદ્ધાન્ત સાથે મુતખંડેએ સિનારપાદનમાં જે અસાધ્યારજુ નિપુણતા પ્રાપ્ત કરી.

થજી પીણા હાથમાં લીધી ને સાથેસાથ સંગીત પરનાં સંસ્કૃત પુસ્તકો જે વાજરાં ગડ કર્યાં. થજુ વક્રીયોને એ હંડ પેગાય એમ ન હતું કુટુંબની આર્થિક દિગ્ધિ તો મૂળથી જ તજળી હતી. કોલેજને અન્વાસ થજુ ખાનગી સિદ્ધાન્ત આપીને ગણુ રાખતો પડતો એટ આ વ્યવસાયવજીત માટે પારંપર

એમને વક્રીયો તરફથી કમકામ ન તારહેતા. વક્રીયોમાં સંગીતની એટલી પ્રતિષ્ઠા જે ન હતી. થજુ બાતખંડે એ છેડે કોમ ન હતું. વક્રીયોથી છૂટી રીતે થજુ તેમણે ગીતવોનાં સાંખ ચાલુ રાખ્યાં. આમ ને આમ ૧૮૯૦માં એમણે કોલ. કોલ. બી. ની પરીક્ષા પાસ કરી. પહેલાં કક્ષથી અને થજી મુંબાઈ મુકામે કોમણે વક્રીકાત આદરી જગસાવ નમનાં આર્થિક સરળતા તો થઈ, ત્યાંકરતાના ધરને એક જગદો પ્રદાર તેમના પરા આપી પડ્યો.

રવ. શ્રોદેસર બાતખંડે

એ યુવકનું નામ એલેક્ઝાંદર કૅસારે. રશિયાની પદેથી પંચવર્ષિય થોડાના વયને તેણે રશિયન કુમારોને 'સૌક દુર્બલ'માં સંગઠિત કર્યા અને ઔદ્યોગિક વિકાસમાં ફોજો આપવા રશિયાના નેશનોમાં એકથી આખા તેમાંના પાંચ દબર મુખપ્રદેસને વિવાસ્થાયે વ્યવસ્થાપના કરાવવા પડેલ્યા. યીસ દબરે યુરલમાં મીચો બેળા કરવામાં ફોજો આપ્યા. ફરસાક સંઘર્ષેના પચસા પાણી-દહેણમાં ભેટાવા ને ફેરસાક રેલ્વેને ને પુસ્તાઓ પાઠ્ય દેખાવા. ને સોપી વિશેષ તે એ સેનામાં એ કડું કે રશિયા ને ચીનની સારદારને નોખી પાઠની આમુર નદીની કુમારી ભૂમિમાં વળ્ય વર્ષમાં તેમણે ફોરેસ્ટિયર નામે નવું જ સહેર બેઠું કહ્યું.

ત્રણ એપ્રિલમાં કૅસારે ફેલ્સિન મુઝને આપ્યું અપનાં જાણવેનું: 'રશિયન યુવાને બેસે દોડ પર સંગીત સાથે છત્તવ-કુચ કરવા દો; પણ સાચોસાચ તેના દાણે પણ જનુકોમ ઉપયોગ ભૂલેના નાનદેહી' તેણી સેનામાંથી શય્યા વાળ કોસેમિસે તે ચુનંદ નિશાનવાળ જાણ્યો છે. ને તેણી જ રીતે ફેરસાકે બે દંડનમાં તે ફેરસાકે બીલ કોચમાં સરસાઇ મેળવી છે.

સાધારણ રીતે કા સેનામાં પંદરમી નેત્રીસ વર્ષ મુખીનાં એકો કેળવવામાં આવે છે. દોડ, તાર, રમી અને નૈસાચલન ઉપરાંત યુદ્ધ કુંબેળી કાઈ પણ એક પ્રશ્નમાં તેમને આવશ્યક ભેટાવું પડે છે. રશિયાની વધતીને એકે આમ યુવાન જ છે અને એકેલે તેને 'યુવાનીની બામ' તરીકે એ.જળાવવાનો કૅસારેકેના રાજો સાર્યા કરે છે.

શુનિસિયલ સોવિયેટ ક્રાફ્તિસેનામાં ને વચીસ વર્ષથી એછા જવાન ૩,૮૬,૦૦૦ ફોરેસિયેસ બેસે છે. ને ભરકામાં પણ તેમની એકલી બાપી બરાની થવા લાગી છે કે થોડા જ મામલામાં રશિયાનું સાલ સેવ્ય તેર લાખની સંખ્યાએ પડેલ્યો.

કૅસારેકે નૈતિક બળ હજાર પણ એકો આર નથી આપતો. તેણે આખી સેનાને બેમિગ-ચુર પદેની નદાવી કરી છે. પૂરાપાન કરતી માન્યું છે ને બાજસનો બધ ફાળમાં છે. તાર ને બોબ્ડ વાજ ને પિકારે છે. વાજુ રશિયા પર તેણી સામગ્ર્ય ચોરસી બધી છે કે તે 'બીને રહાલિન' રહેવાય છે ને તેણી સેના પણ એમ જ સમજે છે કે દુનિયા બગાડી છે.

(અમેક ૩૧મી)

તેલ ને કૅસારે બૃહદે ત્યારે

એ વિવસ કા દબ જનુ ફર નથી મેલકિલને તે એકી પારેના જમાં સંજાને. મળીને પે એ નવી તેની જવતમ મમળા-મા તેના મેલસાને કુલ બધી ચારેસે વર્ષથી વધુ ચાલે તેમ નથી ને અર્ધસા સિવાય જ્યા રેલોનું બેથ જ છે જાંતી સાર મારે, ઘરથી દબસી નિવા મારે, ને નવન મધુકોમ મરે બાંધી જતી જનું એ પણ આ એક જ રી રહે જનુ મળુનિમાલ યુવમાં રહાર રહાર રહેવા મળ્યાર કોઈ જનુ રહ્યું એ રીને આ એ ચીને તે દબજન કરી જ રહી, ને એમ જ થવા લાગ્યું છે જવતમ રજામાંનું રેલું બને

ધણે મોટે ભાગે એ પ્રશ્નની આસપાસ જ મૂકવાનું છે.

પણ જવતમ નમે તેવા મદદનાકોંસી રાખે તે મદદને બિલેકો નથી લાગી શક્યા એના તેડ એક વિશાળીએ આપેલી હોવાનું દાલમાં જ બહાર આવ્યું છે. એ વિશાળી તે મિગ-સોવિયન ઇન્દીરચુરવાજા નામીયા દો. છ, છ બેબર તેલ કે કાલસો પૂરતીના પરમાંથી બાંધે ખૂટું દોષ ત્યારે ખૂટી ભય; એની ભેટા પણ મદદની રમર વગર દારોઈ પાદન ચલણી રામરો એપ તેણે બહાર મુકું છે ને એના યુવાનો પણ તોઈ વડે પાનર કાન્કુસમાં એ રહ્યુ કરવાના છે

એ રોષ છે ચૂંચીની ગરબીથી ધંધે ચલાવવાની. એજરે થોતાની આખી જિંદગી એ રોષ પાળ ગાળી છે ને સંજવ છે કે આ યુગની એ એક મદદમ રોષ ગળાઈ ભય.

ને રોષ મારે ને રીત તેણે અખવાર કરી છે તે પણ ખૂબ સચ અને સચડી છે. તેનું કાલિ-ગ્રાવક વંચ (Stellar Heater) વળ્યુ ખાંચેનું બનેલું છે. પદેલા બચમાં પાનુના વળ્ય પરા છે ને ચૂંચીને કિચો કોરી એવી રીને યુવરાવતન કરે છે કે જાણીત એ કાળીની શાહ રસાવળ્ય બેલી જુરી જુરી મળેલે પર ચોક્કસ જેવી ફોક્સ સાધનમાં બાધાં ફેન્ડિય વાઈ રહે છે. આમ થવા જ નથીએવાનું રસાવળ્ય મારેલી અસ કાળાતામાં સુધી તણી ભય છે આ તણેનું રસાવળ્ય એ નથીએા મારેલ જ બીણસમાં પડેલાં રાખમાં આવે છે ભયા તેણી ગરબીને તણ બરેનું બધુ પાણી વસાગમા રખાર પામી ભય છે આ રીને દબે કાળવળ્ય ભવના બજાવળ્ય ની મદદ સિવાય ધંધેલી સજાલન રાલિન કીતમ કરી શકે છે.

કાન્કુસમાં અખતસ રૂપે તેા એ પેતાનું આપા દોસે જવરનું વાનું એલિનન માર્યો પણ તેના કહેવા મમાજે દરોઈ વસતળી ચલતા યજને તે સાચુ કરી શાય તેમ છે. તે તેા કહે છે કે, 'જાવાદે નદિ તેા અમુક કાગ રહીને પણ એ સમય જરૂર આવશે કે ભવારે તેલ ને કાલસા આખના તેમનરવાનથી વાજમદ થવા દરો. તેમનેા જ્યો કાલસો તેા પરી ગયો દરો કે એ.લાર દીરારના જ ઉપયોગ રવામાંજ બની ગયો દરો.'

બૃહદ્-આવૃત્તનું એક અંગ-મૌનિરવયસ

૦૦૦ રપ.ભાગી રિરિરોડે અમદ કરવાનો દોષ મદનનાસાએ પદિમ દિડી મદાસાવરમાં આવેલા આનસો કીસ મદનના સિવાય વાજા આ લાડુના નામથી પૂરી રીતે નિશ્ચિન દરો, કાજુ બરે જ મદા કરતી રિરિરો. મારેલી મુખ જાળી 'મધુ મૌનિરવયસ' નામની રિરિરો આજે જવતમમાં ને થી વિશેષ મીમની મળ્યા છે.

વિજયરાવની રિરિરો પીમ અગાંસે વા અને અદિના મારિ ખૂટમાં બનેલા માર.જ.કાકી લવમદ અગા પામશે મદન પૂરેમાં આવેલા મૌનિરવયસ લાડુને ખંડુ મરે કિન્દો-કિન્દો. સપાળી નદિ, ને ખાવા વડેા જ છે. એ ભ.ભ. ને રીરમાં માજ ને બેર છે: એક વતનમાં આવું

૧૯૧૮ના નિશ્ચયુક્તી આ મધ્યની સરચલન થઈ ત્યાર પહેલાં તુરંતમાન અને સિવા સિવાય મને તે દેશમાં પાસપોર્ટ નિર્માણ કરાવવું આ બંને દેશોના નિયમો વધુ બહુ કડક નહોતા.

યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં રોકેટરી આઈ સ્ટેડ પાસપોર્ટ કાઢી આપે છે. ૧૯૨૬ના આઈડીબીના ૧ લી તારીખે પહેલેસખાલના અમેરિકન કૉન્સિલેને અમુક સરતોએ, બહાર વસતા અમેરિકનોને પાસપોર્ટ આપવાની સત્તા આપવામાં આવી યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં પાસપોર્ટનું ખર્ચ નાવ ડૉલર માત્ર છે. ૧૯૨૦ના ન્યૂન પહેલાં બે ડૉલર થતું. પહેલામાં મુશુ પામેલ અમેરિકન સિપાઈ કે ખસાસીની વિધવા, બાળક, માનવ, બાઈક બેનેને જે દેશમાં તેની ક્ષણે હોય ત્યાં જવા દેવા માટે કંઈપણ ફી લેવામાં આવતી નથી. અરજી ઉપર એક ડૉલરનો રકાંચ લોને આંચકા પડે છે.

પરંતુ હિંદ કબીન દેશોમાંથી અમેરિકા જનારને 'વીઝા' (Visa) લેવો પડે છે. બધા દેશોમાંથી અમેરિકન 'વીઝા'ની ફી રકમ ડૉલર છે કેટલાક દેશોએ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ સાથે વધી કરી આ ફી તદ્દન માફ કરાવી છે, ત્યારે કેટલાકોએ તે ઓછી કરાવી છે; પણ મેક્સિકન દાનુ પણ રકમ ડૉલર છે છે.

યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સને પાસપોર્ટ બે વર્ષ સુધી માલે છે. પણ ડૉલરની ફી આપીને તે બે વર્ષ પછારે થાલુ રાખી મકાન. સાથે મુસાફરી કરતા હોય ત્યારે આખા કુટુંબ માટે એક જ પાસપોર્ટ માટે વિમાનોમાં મુસાફરી કરવામાં જાને પણ પાસપોર્ટની જરૂર પડે છે. — જાણવા માવતિસમ કચવાર

વિદ્યોતને માટે

આજની રોડ વર્ષ પૂર્વેની આ દશકાન છે. રાજ્યપુરથી એક માફ દૂર 'અલ્પ' આગ આનેકું છે આ મધ્યમાં આપોની વચની માત્રી જેવી દલી પડેલા વહિવાર અને મુજરાતનાં અનેક ગ્રામડાંમાં આપેલે સ્ટેશન દત્તા દાલ તેમની વચની મુજરાતમાં જોવામાં આવતી નથી મધ્યમાં ચોક્કસપણે, આપણુ (એકનું વર્ષ) વગેરે વારતદેશોએ આગની સ્ત્રીઓ સારાં સાથાં કપડાં પહેરી રમવાની બેઠી મળી દોસે રમે છે તે અલ્પ છે. પુરુષો પણ નાનાં સારાં કપડાં પહેરી મહાદેવ, માતા કે માર્ગશાળમાં બેથ મળી બેઠે છે આ આજનુ અમલ-કર્તુમાં નોંધે છે ને સમજીમાં પતામાં, અર્થે વગેરે વહેવાય છે આવી રીતે ગ્રામડાંમાં સાસ સાસ તહેવારે રમવામાં આવે છે એ મુજબ પસારમાં એક વખત કોલેજમાં જાને દિસે આપોની કન્યાઓ અને સ્ત્રીઓ બેઠી મળી ડિસાર્દેશ દોલે રમતી દલી માથે લાગવા માટેનો તેમ તેમ કેલેકે સ્ટેશન બેસી જવા લાગે પશુ કેલેકે પુત્રન કન્યાઓ પોતી રાત સુધી દોલે રમી રતી. દોલો વજુ દે સિવાય તેમજ આનલો દત્તો. તેને દોલ મદાશે વજ દામાં આવત આપો દત્તો. કન્યાઓના આજ ઉમેશી તે પણ કમને નહિ મજુ-કામાં આ કન્યાઓને વજુ કે અ દિવ રજા ખૂબ જ લાગી પોલેલ વજ દત્તો દત્તો આ બાબુ મદામાં અને તુરંતને રજા મળી

કેલેકે ને અંદોર્મર કહેવા લાગ્યા, "અલ્પ, રાત તે ખૂબ મઠ છે. સો સોના થર મળું છે પણ આપણી ડોલરો કેમ પહે વચની નાની?" આવી કેલેકે તુલ નિયાઓએ દોલ બંધ કરવા દુકમ કર્યો પરંતુ કન્યાઓના દોલે રમવાના અમલ વત્સાદગી લોભાઈ દોલોએ તેમનું કહ્યું માન્યું નહિ અને વજુ બેસતી દોલ વચાડવા મંડ્યો. આમ મધ્યમાં જોનાં જુવાનિય-ઓએ કુસંગ કરી કે નક્કી આ કન્યાઓ આડે રસે કિતરી છે ને તેણી જ આપણાં વચનોને અમુકરતો નાની. એ કુસંગથી કરેલઈ જઈ એક જુવાન આપેરે દોલોને પોતાની તલવાણી કાર કર્યો. નિર્દોષ દોલો કળી પડતાં આપક કન્યાઓ વીકરી અને નિર્દોષ દોલો કવરના અત્યાચારોને બરેલા લેલ દોલોની માણ તેમણે પણ આમ બલિદાન આપ્યાં.

છ આપક કન્યાઓ અને સાતમા દોલોને પાળિયે આજ પણ અલ્પવચન પાસમાં આ બલિદાનની યાદ પુકારતો બેસી છે.

— ૧ માર્, ૧૯૧૯

સ્વૈચ્છિક નિવૃત્તિ યાત્રાચરિત્રાલય

એની સ્થાપનાને દલ વજુ જ વર્ષે મળ્યાં છે, ત્યાં તો એની પ્રવર્તકો ઇંગ્લેન્ડ અને બહારના અલ્પદેશોના શિક્ષણ-સાઓએ, માન્યશાસ્ત્રીઓ અને સમાજશાસ્ત્રીઓનું તકમ કેલેકે દરબને બંધનું છે કે એમને આ સરથાની મુલાખત લીધા બિના એન નથી પડતું કિષ્કિન્ધસાચર વિદ્યાળ મળિતિના કેલેકે સક્રોએ માર્ગેની ડુટ ફુટની મદામૂલી સદ્માથી આ સંરથા સ્થાપી અને જ્યારે એ અમલો સફળ પુરવાર મળે ત્યારે ખુદ અમેરિકાની સરકારે પોતાના દેશમાં બે મદામૂલી શિક્ષણસંસ્થા સ્થાપવા ૫,૦૦૦,૦૦૦ ડોલરની ફીડી રકમ મંજૂર કરી.

વાસ્તવિક રીતે શહેરી જીવન કરતા શહેરીજનને નિમશે ત્યારે રોજન દોલ મદામાં એ લેમવા તાર્કનું વતજુ અલ્પવચના અપાવથી આ સંરથા સ્થાપવામાં આવી છે એવે મામલેજામાં ને શહેર તરફ મદામાં જવા અને એકવાર પશુ-કલેકાઓને નિશાસ મળવા, મામલોમાં ૫૪ મદેલાતા બરમજા છે. આ સંરથાસપક મિ દેલી મંદિરો, એક જ વેચકમિતિમા મધ્યજનોના સાર્થિક, સામર્થિક અને અર્થિક લાભોની સાચવણી જોવા એ બનનું સ્વોધન કરું મામલોએ એકત કરવા માટે આધુનિક સાપલત-modern & appropriate-ની અવજનને એવે પદ્ધતિ અમલ આવી છે અને આમ કરીને એવે પુરવાર કરું છે, કે જ્યારે અલ્પવચન મળતી વચની સામર્થિક અને અર્થિક વિજુઓને અથે પોતાની ઉમેરવા સાચી સમી નથી ત્યારે સામર્થ્યને એક સમુદ, સમૂનું રને, વચરક એકમ તરફે પુકાર વદ સે અર્થોર્થિક જગતમાં સંદેર્ભ મદના વચા ૫.મી દેવ એ લવવાલેજ છે. પરંતુ એવેને જ્યારે કમ કમના વચનોને અલ્પ કર્યો છે એવા આ કુસંગના જગતના

કાચની પ્રવાહી અવસ્થામાં જ તેમાંથી આપણા પાચકી જે વીસમા ભાગના તાંત્રના કાઢી રાખાય છે એ કલ્પ્ય તબે પાંચમું દરો, પણ દાસ એ તાંત્રના ઉપયોગ શેષાંશમાં જે મવા સાથે છે એમી કલ્પ્ય તબે એખમર દરો. ન્યૂ યૉર્કમાં તે તેમાંથી બનાવેલી ચંપ્રો ને દેડા જે વેચાતા સાચી છે. દને એમાંથી કાપડ બનાવવાના પ્રયોગો ચાલે છે એ ચક્ર મરી તે ગમી છાતોથી સુરક્ષિત રહે એનું કાપડ આપણને મળશે.

દાસ એ અસાધ્ય ગળાય છે, ને જે રોગ વડે આપણા દેશમાં જ પચાસ લાખ ઉપરાંત માણસો પિડાય છે એ કલ્પની ચિકિત્સાનો એક નવો અભિદેશ મમય સફળ થવાની અળી પર આવ્યો છે. એ ચિકિત્સા થેરેપીસ્ટીક કહેવાય છે. લગભગ દસ માંસથી આના સુદાનુસા ભાગે પર કોમાં કોપરેશન કરવામાં આવે છે ને 'અંકમ એન્ડ ઈન કોપરેશન' ને નામે કોલખાય છે. ૩૫ થી ૪૦ ટકા પર એ ચિકિત્સા સફળ નીવડી છે ને અભિપ્રયોગે પધુ સફળ નીવડાવાની આશા રખાય છે.

સાકાદો અંગિયારી અમેલ રાખી રાકે એનું રસાયણ દને રોપી રાકાયું છે. કોથી સાકાદા પરમા રહે રહે કેમ અમુક ડ્રેસ ડ્રાડી, આમ બુઝાયવાનું કાઢે કરી એ રસાયણ સાકાદાની આખી નિરંદા મુખી ચાલશે ને કોથી તેના મુખીમા જરાય ફેર પડશે નહિ. ઉપર રૂંધ કે વાનિસ પધુ આખી રાકારો, માન વજનમા સહેજ સાલ જધારો મરી

દુનિયાના એકરૂં પ્રકારીમા કોથી બજવાન પ્રકાર અમરિ-કામી જનાસ ઇલેક્ટ્રિક કેપનીએ રોપી કાઢ્યો છે. થયમાથી ફૂટનાં તેનાં કિરણોને પાસની વજાળમાંથી પસાર કરવામા આવે છે એથી અમુક લેગાર્ડનાં જ અદ્દા ગાયોરેક કિરણો મેલવો સમ્ભવ છે. આ કિરણો દાઢકાંની બીમારીએ મારે સારમા સારા ગળ્યામાં છે ને દને જોડાકાંની તપાસથી માટે પધુ તેમનો ઉપયોગ થવા સાચો છે. આ પ્રકારાયેની ચોનેરોફોર નામે અવાયું છે.

રસાયણશાસ્ત્રની ઉડી ઓલોમિક પ્રગતિ જુરપાસીર અને રજારની લાગવરોમાંથી ગ્રંથ ડર કરવાની લેખી મકાવ, કેન્સર રસાયણશાસ્ત્રીમા એન્ડોનાર્ન મિશ્રે, લશ્કેરિયન તેમ અને આગનામાં થની રોગોની કોમોના લીધી ઝડપ અને ઓર વનેરેન મુલાબના અનર જેવી મુગધ આપવા જનારી રાખા છે. એકેરિન રસાયણશાસ્ત્રીએ તે વાગદાને પધુ મુનથી બનાવવાના અજવરા પરી રા. છે.

કેલિફોર્નિયા યુનિવર્સિટીના બેનરમા ઓમોને કોર ખડખું પે દમુ કનાં તેમાં સંધ્યારેલો અવરોગેની અસપ.મ આર મોડીમી આપાયું છે. એમની તપાસ ખાદ સાલે દે. જનું જાણ્યું છે. તેમના મન પ્રમાણે આપણી કલુ મ કલોમ જ રાદ પ્રાવેનિશ્વરિય પુરેશ્વરી તે જનામોસાં દેવા એઉમે એક દેવા રહેતો રહે રહે એ એની એ દાડ વજાર વજારી મર્યા છે.

ઇલેક્ટ્રિક ટ્રેની વધુમાં વધુ ઝડપ કલાકમા ૬૩ મહસની નેધાણી છે એ ષેરિસ પોલીઅન્સ એકરૂં રહેલી.

કાળા રૂંધ કરતાં સફેદ રૂંધ વધુ ઠરો રહે છે, કારણ તે મકાસમા ટપ ટકા પાડું પુનરાવર્તન કહે છે, અધર કાળો રૂંધ માત્ર ૩ ટપ.

ખિરતી ધર્મ પુરતક પાઇબલ કલ ૭૦૫ આપણાં કલકલું છે. ગયે વર્ષે તેર નવી આપણાં તે બધાર પાડવામાં આવેલું એ સધળીમાંથી ૨૫૮ તેા ફૂગ આફ્રિકાની જ વાપાયો છે.

દુનિયા પરનો તેલ અને કાલસાનો જમી ખસાસ થઇ જવા આવે ત્યારે જ્યાં કલાકે પચાસ માઇલના પગના નપાટા સાથે એ કલખજીવ પર પાવનથી એ કોથી કરી વિપુલગ્નિ મેલવવાનો વિજ્ઞાનીઓ વિચાર કરે છે.

વનસ્પતિશાસ્ત્રીઓના કહેવા મુજબ વનસ્પતિજન્યની ૫૦,૦૦૦ ઉપરાંત વિવિધ નવો છે

માખી અને કેન્સર જલુઓ વીસફલ મામળી રાખા નથી. કાન્કરિયા કમગા પ્રાણીઓની અગ્નિનિદ્રવને પિડાસ થયો તે પહેલા એ બંદો દરેતીમા આતવણી રોમ બન્યું છે

દુનિયામા અપાર પ્રદેશોમાં જનનાશોમા કાના પદાદી પ્રદેશોમાં જનનાશોમા કોથીમાં લાલમોનું પ્રમાણ સાગર સાતથી ઊંચ ઠરા વધારે દોગ છે

દાસમા જ એ સ્ત્રીની થયુ છે કે માસા અને મશીમા કિશ્કિમાં સાચુ છે ને એની આગિયત પધુ લગભગ રાખી છે

બપ બારીઓના કેમમાંથી આવતા પ્રકારમાં જનનાશ સર્જિ નથી રહેતી એમ ડો. જોન ઇડર કહે છે: કારણ કાનમાંથી અદ્દા ગાયોરેક કિરણો પસાર થઇ રાખા નથી

ફુગમાંથી નીવડતા કૅનિસમાંથી દને મરત કાપડ બનાવી સમય છે, એના ચોદવારના કાકાનું જાળન સાલ રનત થાય છે

દરિયાકિનારામા પડેલો માં વીજળી પડનાનો અવ એ કામાં કોરો રહે છે

કાળા રજાં લીસો રજ આપણે બનુ કોણી બેય છે કોરડે અમેરિકામાં દને લીલો કાચનાં વારિયા ને પીલા મામને કપેય થવા સાચો છે.

પ્રકારના કિશ્કિ ૪૩નાં જે વેપ કિશ્કિ (Cocoon) ની અનિ થયુ દેવાનું સંખીર પધુ છે

લગભગ પહેરતરી રોગમા મીધુ ઇલેક્ટ્રિક બનાવવાની કો.પ સફેદ ૫૬ છે

સને કળીર કોક વખત ગયા નદીને
કિનારે પોતાનું પાત્ર ધોઈ રહ્યા હતા,
ત્યાં કેટલાક બ્રાહ્મણો આવી પોતે પોતે
પાણી પીવા લાગ્યા, આવી કળીરે પોતાનું
પાત્ર તેમને આપવા હાથ લંબાવ્યો ત્યાં
તે બ્રાહ્મણો બોલી ઊઠયા, “અરે તું તે
મુસલમાન! અમને બાપને પ્રેમ કરવા
ધાર્યા છે કે શું?” કળીરે જવાબ આપ્યો,
“બાહ્યો, બે ગમાજના નવિત્ર પાણીથી
આ રાત્ર પાત્ર પણ પવિત્ર થઈ શકતું નહોત
તે તમારાં પાપ એ પાણીથી ધોવાય છે
એ કેમ મનાય?” ખુલાસો આપવાને
આશકત બ્રાહ્મણો આ સામળી પોષના
ઢાંચા કાઢના ચાલતા થયા

અનેકાર્થી રાખે: સ્વાદાન્નકે વ્રતઃ
વર્ધ: પાનની મોસમ; વર્ધાસન; વૌધમા
બેરો તેવા છેડે, બધ બેસતો સાધિય;
નહનર; ચિઠ્ઠીકાની એક રમત

કહેવતોના અર્થ: જોદે હાથ ને બેઠાને
બોલિજ. એકની મહેનત ને લાજ બીને
લઈ લય ત્યારે આ કહેવત વપરાય છે
કાઢિયાવાડમા એને લવતી એક બીજી
કહેવત પ્રચલિત છે, “રજો રાગવરને આય
જોડું” આ રાગવરને જોડું બને પદવાણ
રાજ્યના ગામ છે જોડુંમાં મહેલા મેટું
યાણું રખાતું હત તેના પછય રાગપરાની
બધી ઊવળ અર્વાઈ જતી હોવાથી એ
કહેવત બની છે. એને મળતી બીજી કહે
વતો “કોડી સંયે ને તીતર ખાવ,” રાગનું
સપનુ ભરતો ફાંચું, વગેરે

હાથ મરની ચિકાસે ધેવા રાણુ સયે
ચોડી ખાડ વાપરી નંત્રે; બધી ચિકાસ
એળીનીકળાજશે નેહાય મુલાયગબનયો.

હિંદમા પહેલું પ્રમગ છપાઇને બહાર
પડેલું પુરતક કાલિદાસનું ઋતુસંહાર હલું.

સૃષ્ટિનાં મજબૂતમા મજબૂત અને
મોટાંમા મોટા બધા પ્રાણીઓ દુશ્મ-
હારી ઉન્ન્યાસહારી નથી; હાથી, ગે-
રીલા, મિસક, હીપોપોટમસ, મેડો,
જળજેંલ વગેરે

ગયા માસમા પ્રથમ બહાર પડેલી
સહેનશાહ આઠમા એડવર્ડની છાપ-
વાળી ઇન્ફેરની ટિકિટ. એની ખાસ
વિશેષતા તો એ છે કે દેશનું નામ
એના પર અકબીજું નથી.

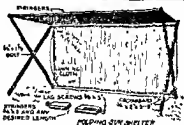
હિંદી ભવજનોની સરેસરા રોજમાં
ચુદાર રૂ ૧, કડિયો ૧) સભ્યો કારીખર
ભાગ મળુર ભાગ- શિક્ષ ભા અને
કારકુન બ મેળવે છે. અને છતા આપણા
‘મજીલા’ પુનકે ધંધાદારી કે કારીખરવવા
કર્તા શિક્ષકે કારકુન બનવા છાડે છે!

૧૯૩૪-૩૫ની સાલમા ગિરકુટ, કેક
ને બીજી પેટક બોજનો મહી રૂપિયા
૨,૮૯,૨૦,૦૦૦ના ખામ પદાર્થો આપણે
નિદેશે થી મંગાવેલા, પણ તે બોજ પડ્યા
હોય તેમ આ રાજ નીચી ચે સાડા અઢાર
લાખના અધિક ખાદી આપણે આપાત
કર્તા છે!

કુંવરાજ મદેશોના વાસીઓનાં નાક
સાડકા હોય છે, જ્યારે નીવાણુ મગા
મદેશમા રહેનારાઓના પહેલાં હોય છે.

એક ન છત્રે કામાર સીતેર કૂટની
ફાવ બરી સકે છે!

હાત સાફ કરવા
ના જઈને દરેકજ
ચોડા વખત મીઠા-
ના પાણીમાં રાખું
ત જૂવા

મરન, તાપ કે વરસાદથી બચવા સાડ
આખું આશ્રયદાન તમે સહેલાઈથી બનાવી
શકો. ધણેખરો ખર્ચ માત્ર કાપડનો જ થય.
બાકી લોખંડના સળીયા અને સૂઓથી
કામ પતી સકે

અમેનીનો એક જીવન આપી જિંદગી
સુધી ગરમતોળી જીવનમત મફત કરી
આપતો હતો

એમાંસાની દવાથી કુલીજબને સફૂડ
ચોંડી જતાં બારીબારીને એની જગ્યાએ
મીઠુબતી ધસતે; ફેર માલુમ પડશે

મુદલ મતરી રાત્રું હોય કોવું બનવર
માત્ર હોટ જ છે.

ચોડા કરતાં બાથની પાટાદાર વધુ
હોય છે.

રિમાનીઓ બાકે નહિ માટે મમખ-
ઈમાં પતંગ કુડાવાની બનાઈ કરવામા
આની છે

અમે તેજા વૃત્તા લખાણ પર નંમે-
નિવમ સહકાઈડ સગાડનાં તે સહેલાઈથી
ઉકેલો શકાય છે.

ફાનસાંના માદામ જેસકે મીતીને
૧૩૦૦ જમીન ને બગીચાઓ છે.

મેમાંથી છૂટી ગઈએ દુર કરવા મે-
ચળા કરતી વખતે પાણીમાં એક લીંણ
નિયોજવાથી ફાવટો થશે.

વૃદ્ધાંશુકાં દુધનું રસાયણ					
ફાવ પાણી	મીટીન	મરની	કાળીબાઈડેસ	સેપ	
સોનું	૮૯-૫૫	૧-૩૦	૧-૫૦	૬-૦૦	૦-૨૫
આપનું	૮૦-૩૦	૩-૨૦	૩-૫૦	૫-૨૦	૦-૮૦
બકરીનું	૮૦-૮૦	૪-૦૦	૪-૫૦	૪-૦૦	૦-૫૦

ખાનગી કે સાર્વજનિક—દરેક પુસ્તકાલયના શણગારરૂપ

સંસ્કાર ગ્રંથાવલિ

વડાતા સંસ્કારતું રૂપવિધાન કરતી લક્ષિતનાકમયમાળા

દુનિયાભરના સિદ્ધદેવ લેખકોનાં પુસ્તકો આપતી આ ગ્રંથમાળા ૧૯૩૫ની સાલથી શરુ થઈ છે. આ ગ્રંથમાળાના માલક યનારને ફક્ત રૂપિયો એકે ડીપોઝીટ આપેલા પડે છે અને તેમને માળાનાં બહાર પડતાં પુસ્તકો પોણી કિંમતે મળે છે. આલક ગંધ યતી વખતે ડીપોઝીટનો રૂપિયો તેમને તે વખતે હજી પુસ્તકમાં મળેર મળે છે. તે ઉપરાંત ખાસ લાભ વિરાટ ગ્રંથાવલિના પુસ્તકોનો મળે છે તે જુદો.

૧૯૩૫માં નીચેનાં ચાર પુસ્તકો અપાયાં છે

- ૧ ભારેલો આગ્નિ : શ્રી. રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ કૃત
બ્રહ્મ રૂપિયા ત્રણ
બળવાના સમયની શમાયેક નવલકથા
- ૨ ભૈરવી : શ્રી. શરદચંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યાય કૃત
નવી સામાજિક નવલકથા : શ્રી રામનાથ-
ચણુ વિ. પાઠકના ઉપોદ્ઘાત સહિત
- ૩ કુમુદિની : શ્રી. રવીન્દ્રનાથ ટાગોર કૃત
નવી નવલકથા શ્રી. બળવંતરાય ક.
ઠાકોરના મનનીય ઉપોદ્ઘાત સહિત
- ૪ પંકજ : શ્રી. રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ કૃત
સામાજિક નવી ટૂંકી વાર્તાઓનો
સુંદર સંગ્રહ

ચારેય પુસ્તકો શ્રી કનુ દેસાઈનાં સુંદર ચિત્રો અને કુમાર પ્રિંટરીનાં નવીન ભાત પાડનાં સુંદર રેપર સહિત બહાર પડી ચૂક્યાં છે.

૧૯૩૬માં અપાનારાં પુસ્તકો માટે પાછળ જુઓ

સેન કપીર એક વખત ગંગા નદીને કિનારે પોતાનું પાત્ર ધોઈ રહ્યા હતા, ત્યાં કેલકાં બ્રાહ્મણો આવી જોએ જોએ પાણી પીવા લાગ્યા. આથી કપીરે પોતાનું પાત્ર તેમને સ્પર્શવા હાથ લંબાવ્યો ત્યાં તો બ્રાહ્મણો બોલી ઊઠ્યા, 'અરે તું તો મુસલમાનનાં અંગને લપાળે બેઠ કરવા ધાર્યા છે કે શું ?' કપીરે જવાબ આપ્યો, 'ભાઈઓ, જો મમાલના પવિત્ર પાણીથી આ રાત્ર પાત્ર પવિત્ર થઈ રહ્યું નહોત્ય તો તમારાં પાપ એ પાણીથી ધોવાય છે એ કેમ માનવ ?' ખુલાસો આપવાને અસક્ત બ્રાહ્મણો આ સામગ્રી રોપના બેઠરા કાઢવા આસના થયા.

અનેક મિં સ્પર્શઃ સાલક્યેકે ક્ષણઃ
વર્ષઃ માસી ધૌસભઃ વર્ષાસઃ વર્ષધમા
બેરે તેવો છેડો, બેધ બેસતો સાધો,
ગંદનઃ ગિહીકેદાની એક રાત

કહેવતોના અર્થઃ બ્રાહ્મણને બેઠારને ભોલિં, એકની મદેનગ ને લામ બીંબ સર્વિલ્ય ત્યારે આ કહેવત વપરાય છે. કાઢિયાકાડમા બેઠે સમતી એક બીંબ કહેવત પ્રચલિત છે, 'ફો સગવર ને ખ વ યેડુ' આ સગવરને યેડુ બને પદનામ સમવર્તી ગાય છે. એ ડુગ પદેસા મે ડું માણું રખાવુ દગ તેના પછા સમપરમી બાધી હાવર ખર્ગાં બની દોવાયી બ કહેવન બની છે અને ગતતી બીંબ કહેવતો 'શીડી રંગે ન તીર ખાવ,' 'સામનુ સપનુ ભાગને ફાવું,' 'ખેરે

હાથ પશની ચિકાસાધે તા ગાણુ સાધે
શેડી ખાંડ તાપરી બેઠેઃ બાધી ચિકાસા
બોળીનાં ગ્યરોને દાપ મુલાવમ બાધે.

દિશમા પડેનું પ્રથમ છપાદને બદાર
પરેડું પુતક કાલિકારનું ઝડુમેદાર દગ

શુદ્ધિનાં મજબૂતમા મજબૂત અને
ખોલમા ખોલે બપર પ્રાણીઆ કલા-
દારી ઇન્નાસાદારી નથીઃ દાધી, ગો-
રીલા, ગિરફ, હીંગોટમસ, મેડો,
જળમંગ વગેરે

અથા માસમા પ્રથમ બદાર પડેલી
મદેનસાદ આકમા એકપડની છાપ-
વાળી ઇન્ડોની શિકિઃ એની ખાસ
ચિરોપવા તો એ છે કે દેસનું નામ
એના પર અંકચિતું નથી.

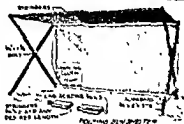
દિલી મલકનેાની મરેસા ફાલમાં
સુતાર ૧૧, કડિયો ૧) સભાની કારીયા
ગાલ્મ મલુર બામ- શિકિઃ ગા અને
કારકન બા રોગને છે. અને છતા આપણા
'ભલેલા' પુતકે ધંધાદારી કે કારીયાવવા
કરતા શિકિઃ કે કારકન બનવા છડે છે!

૧૧૩૪-૩૫ની સાલમા બિગડક, કેક
ને બીલ પેટર બાલનો મહી રૂપિયા
૨ ૮૬,૨૦,૦૦૦મા ખામી વધાર્યો આપણે
વિદેશો થી મુત નેલા, ખમીને આજા પડ્યા
દેવ તેમ આ રાસ કીધીયે સાસા બદાર
લાખના અધિક ખાલો આપણે આપાત
કર્તા છે.

કુંજચળ મદેસોના વાસીઓનાં નામ
સાકડા હોય છે. જ્યારે નંજાજુગાયા
મદેનમા રહેનારઓના પડેનાં હોય છે.

અંક ન છકે કામાર રીતેર કુદની
ફાગ બરી સકે છે!

હાત સાક કરવા-
ના કરાને દરિજા
રોડો વખત મીડા-
ના પાણીમાં સળૂં
ન બૂવજ

પરવા, તાપ કે વાસાદમી બપવા સાર
આનું આશ્વરયાના તમે સહેલાણી ભાગવી
શકો. ધંધેજોરે ખર્ચ માવ કાવડોના નંદ, વ
બાકી રોખડમા રાખીઆ અને રૂમ્બોથી
કામ પતી શકે.

અર્ધે-ગિનો એક દબલમા આપી જિરો
શીની વસામબોની દબલગ મફત કરી
આપતો હતો

મે. માસાની હવાપરી કલીક અને મજૂક
મેંડી જતાં બારીખાજાને બેંચી રાખાને
મીજુબની ધસમો ફેર માલુર વડી

મુદલ નતરી રાકતું હોય એનું બનવા
માત્ર દીદ ન છે.

પોડા કરતાં અ. પની વાદરત વધુ
દેવ છે

ગિયાનીઆ બાકે નદિ માટે રાખના
દર્માં વતેમ કુડાદાની માનાઇ કરવામા
આવી છે

જમે સેતા બુના લખાવુ પર નેમે-
નિયમ સરકારક લખાડાને સહેલ છપી
હોકો સાધાય છે.

કાન્ગામામા માદામ જેમકે મે ગીમે
૧૩૦૦ જનીન મે બનીછેલા છે

મામાથી છૂટી બદવા ફેર કાવા રો-
અના કરતી વખતે પાણીમાં એક લીંજ
નિર્માવવાથી કાપદો ગમ.

શુદ્ધિનું દુધનું દમયણ

કુવ પાણી	પ્રાદીન	બરબી	કમોદાદુ/સ	મેવ
સીનું ૮૨.૦૫	૧.૩૦	૨.૫૦	૬.૦૦	૦.૨૫
અ પનું ૮૨.૩૦	૩.૨૦	૩.૫૦	૫.૨૦	૦.૮૦
બાકીનું ૮૭.૮૦	૪.૦૦	૪.૫૦	૪.૦૦	૦.૫૦

ફરજિયાત નથી

ડિપોઝીટ પણ નહિ !

વિ રા ટ

અં થા વ લિ

મનપસંદ છતાં મરજિયાત અંચાળા :
આહકો મોંઘવામાં આપતા નથી :
ડિપોઝીટ આપવું પડતું નથી :

પરંતુ અમરી સરકાર અંચાવલિના તમે આહક
હો તો નીચે જણાવેલાં કોષપણ પુસ્તકો
ખરીદવાની તમારી મરજી હશે તો તમને તે
ચોણી કિંમતે આપવામાં આવશે. આ લાભ
ફરજિયાત નથી.

૧૯૩૫માં અપાયેલાં

પુસ્તકોની યાદી

શ્રી. રમેશ્વરશિખ કૃત

૧ સ્વર્ગ અને પૃથ્વી

નવી દુનિયા વાર્તાઓનો સંગ્રહ

મૂલ્ય રૂ.પિયા ૭૦

શ્રી. શરદુથાંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યાય કૃત
સર્ગનાં લાંબી નવલકથા

૨ જીવન યાત્રા મૂલ્ય રૂ. સપ્તા

શ્રી. રમણલાલ વ. દેસાઈના
પરિચય સહિત

શ્રી. રવીન્દ્રનાથ ટાગોરની
દુનિયા વાર્તાઓનો સંગ્રહ

૩ રવિકિરણો મૂલ્ય રૂ. ત્રણ

મંડળ ૧ થી ૨

શ્રી. વિશ્વનાથ મગનલાલ ભટ્ટ
ઉપોદ્યાત સહિત

૧૯૩૬માં અપાનારા

પુસ્તકોની યાદી

શ્રી. હોમીન્દ્રશાંક દિવેદીઆ કૃત
સર્ગનાં નવલકથા

૧ લગ્ન બંધન

શ્રી. રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ કૃત

૨ જીવન અને સાહિત્ય

શ્રી. શુભવંતરાય આચાર્ય કૃત
અપ્ત સંક્ષેપ ઉપરથી

૩ ઘેરાતાં વાદળ

શ્રી. રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ કૃત

૪ સુવર્ણ રજ

શ્રી. શરદુથાંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યાય કૃત
સર્ગનાં નવલકથા

૫ વિપ્રદાસ

તે ઉપરાંત

નીચેનાં પુસ્તકો વિરાટ અચાવલિ માટે તૈયાર થાય છે તે માટે બહેરાત ભેટા રહેશે.
ચામેલી, ફોલોજીઅન, શેષપ્રશ્ન, દત્તા, ઉંઘા ચરમા, બહેન

પ્રકાશક :

આર. આર. શેઠની કું. બુકસેલર્સ : પબ્લીશર્સ

કેશવભાગ, મિન્એસ સ્ટ્રીટ, મું.બ.ઈ-૨

જાણીતા કવિઓના નવા કાવ્યસંગ્રહો

યુગવંદના

અર્થ

નિહારિકા

ખંડિત મૂર્તિઓ

નવાં બહાર પડેલાં પુસ્તકો

ધૂપછાયા

લગ્નખંધન

આરતી

છવન અને સાહિત્ય

વીર જગદેવ

કટલાંક પક્ષીઓ

બાલકુંજ

બાલકથાવાલ

નાનીબહેન

શ્રી. જવેરચંદ મેઘાણી દ્વારા

આત્મા સુધીની રચાયેલી તમામ કવિતાઓનો

સંગ્રહ : મુદ્રા ૩૫૨૩માં : મૂલ્ય રૂપિયા બે

જાણીતા કવિલેખક શ્રી. રમેશચંદ્રશંકર દ્વારા

દસ વર્ષોથી તેની પાછળ અગાજ ભૂમિએ

છે તે કાવ્યોનો અભૂત સંગ્રહ : મૂલ્ય રૂ. બે

જાણીતા નવસંકલ્પકાર

શ્રી. રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ દ્વારા

નવો કાવ્યસંગ્રહ : અગાજ ૩૫૨૩માં

મૂલ્ય રૂપિયા બે

શ્રી. ઈંદુલાલ ગાંધી દ્વારા

નવો કાવ્યસંગ્રહ : મૂલ્ય રૂપિયા એક

શ્રી. જવેરચંદ મેઘાણી દ્વારા

કામાદ્ય વાર્તાસંગ્રહ : મૂલ્ય રૂપિયા દોઢ

શ્રી. ભોળીન્દ્રશંકર ડિવેદીશા દ્વારા

નવતાલ : મૂલ્ય રૂપિયા બે

શ્રી. મુરેશ ગાંધી દ્વારા

દેશી વાર્તાઓ : મૂલ્ય રૂપિયા સત્ર

શ્રી. રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ દ્વારા

નવ લેખનો મતનો સંગ્રહ મૂલ્ય : રૂ. અઢી.

શ્રી. તારાચંદ્ર પોપટલાલ અગ્રવાલ દ્વારા

સર્જન બાલવાર્તા : મૂલ્ય રૂપિયા દોઢ

શ્રી. ગિજ્ઞાનદાસ દ્વારા

પક્ષી છવનનો મુદ્રા રૂપિયા આપડું ખાતો

માટેનું પુસ્તક : મૂલ્ય બાર આના

શ્રી. નામદાસ પટેલ દ્વારા

બાલવાર્તાઓ : મૂલ્ય આઠ આના

" " "

" " "

મળવાનું સ્થળ :

આર. આર. શેઠની કું ; બુકસેલ્સ ; પાણીપત

કેશવબાગ, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨

પ્રાનગી કે સાર્વજનિક દરેક લાયબ્રેરીમાં હોવાંજ જોઈએ

સાક્ષર શ્રી. રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ કૃત બહાર પડેલાં

એકત્રીસ પુસ્તકો

૧ જયંત (આવૃત્તિ ત્રીજી)	નવલકથા	૨-૦-૦
૨ શિરીષ { " }	"	૨-૮-૦
૩ કોકિલા { " }	"	૨-૮-૦
૪ હૃદયનાથ	"	૨-૮-૦
૫ રનેહયજ્ઞ	"	૨-૮-૦
૬ દિવ્યચક્ષુ (આવૃત્તિ બીજી)	"	૨-૮-૦
૭ ભારેલો અગ્નિ	"	૩-૦-૦
૮ બંસરી (આવૃત્તિ બીજી)	"	૨-૮-૦
૯ પત્રલાલસા	"	૨-૮-૦
૧૦ પૂર્ણિમા	"	૨-૮-૦
૧૧ ગ્રામલક્ષ્મી ભા. ૧લો	"	૨-૮-૦
૧૨ ગ્રામલક્ષ્મી ભા. ૨જો	"	૨-૮-૦
૧૩ ગ્રામલક્ષ્મી ભા. ૩જો	"	૨-૮-૦
૧૪ આકળ	નવલિકા સંગ્રહ	૨-૮-૦
૧૫ પેકળ	નવી નવલિકા સંગ્રહ	૨-૮-૦
૧૬ શંકિતહૃદય અને સંયુક્તા	બે પ્રખ્યાત નાટકો	૨-૮-૦
૧૭ નિહારિકા	કાવ્યસંગ્રહ	૨-૦-૦
૧૮ જીવન અને સાહિત્ય	ગદ્યલેખોનો મનનીય સંગ્રહ	૨-૮-૦
૧૯ આઈશા	નવલકથા : છપાય છે : ડીસેમ્બર ૧૯૩૬માં બહાર પડશે.	

૨૦ ગ્રામલક્ષ્મી ભાગ ચોથો : નવી નવલકથા છપાય છે :
ઓક્ટોબર ૧૯૩૬માં બહાર પડશે.

૨૧ સુવર્ણરત્ન : શ્રી રમણલાલ વ. દેસાઈનું વિચારમંથન : છપાય છે
(સંપાદક : શ્રીમતિજાલા મજમુદાર)

મળવાનું મુખ્ય સ્થળ

આર. આર. શેઠની દુકા : બુકસેલર્સ : પાંડીરામ

કેશવબાગ, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨

ડિટેક્ટીવ સાહિત્યનાં

જાણીતા લેખકોનાં

અદ્ભુત ગ્રંથાવલિનાં પુસ્તકો

લાયબ્રેરીમાં રાખવા લાયક તથા
કુદરતી ઉપાયોથી જીને સોજા
રહેલું હોય તેણે ખરીદવા
લાયક પુસ્તકો

બી. પી. માદન કૃત પુસ્તકો

મૂલ્ય

૧ કબજાઆત ૦-૧૨-૦

૧ લેદી નિવાસ ૩-૮-૦

૨ દવાવગરનો દાકતર ૧-૪-૦

૨ ઉગતો ઉઠાવગીર ૧-૮-૦

૩ ,, ,, (ભાગ ૨ લે) ૨-૮-૦

૩ લેદી સંદેશ ૨-૦-૦

૪ જીવનશક્તિનું બંધારણ ૨-૮-૦

૪ માયાવી સંસાર ૨-૦-૦

૫ દુધનો ખોરાક ૧-૮-૦

૫ નગ્નસત્ય ભા. ૧લો ૩-૮-૦

૬ બળવાન આંખો ૨-૦-૦

૬ નગ્નસત્ય ભા. ૨લો ૩-૮-૦

૭ લાઈફગ્રાફી અથવા

૭ લેદી ભૂત ૩-૦-૦

ખાણીથી દરેક સારાં

૮ આરેલાલ પંગળી ૨-૦-૦

કરવાના ઉપાય

૯ રહેસ્યમૃતિ ૨-૦-૦

શ્રી. રામચુરા કૃત નવાં બહાર

૧૦ લગ્નમાં લોહી ૩-૦-૦

પડેલાં પુસ્તકો

૧૧ મુઝાલીસ ચ્હોરાનો માણસ ૮-૦

૧ મહીપાળવ ૨-૮-૦

૧૨ ચાલીસ હજારનો ચેક ૨-૦-૦

૨ સોરઠી લોકવાર્તાઓ ૧-૧૨-૦

૧૩ વિચિત્ર ક્ષેત્ર ૨-૦-૦

૩ રામચુરાની રસધારાઓ ૧-૮-૦

૧૪ લેગની દિશત ૨-૦-૦

૪ દાલચિત્રાનો દાયરો ૧-૮-૦

૫ સોરઠ રાણી ૧-૮-૦

૬ મહારાજ ૭પાય છે

ફક્ત જૂજ નકલો સીલક છે

વેદાને ખાસ

વાગ્બટ મુદ્રાંગ હૃદય

ગ્રાંટી સંપૂર્ણ

ઉપયોગી પુસ્તક

દરેક લાભગ્રસ્તોએ જસાવવું જોઈએ

આવૃત્તિ

મૂલ્ય રૂપિયા આઠ

MOTHER AMERICA : Realities of American Life Price
by Sudhindra Bose as seen by an Indian. Rs. 5/-

: મળવાનું જાણીતું સ્થળ :

આર. આર. શેઠની કુંડા : બુકસેલર્સ : પાલીરાસ

કેશવભાગ, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨

માનશો?

આઠ મહિનામાં તો
આવૃત્તિઆખીખલાસ
થવા આવી.....

ચિત્રસંગ્રહોના વેચાણમાં 'રિકર્ડ' ગણાય
એવી આ લોકપ્રિયતાનું કારણ શું હશે
તે કદપલું સુરકેલ નથી.

ગૃહસ્થજીવનની કૂલવાડીની ફારમ જેવાં
આઠે સુકોમળ રેખાંકનો કોઈપણ ઘરમાં
શણગારતરીકે આહ્વાદક લાગે એવાં છે.

અને એકલા લક્ષ્યપ્રસંગે નહિ, પણ જન્મ-
દિવસ કે કોઈપણ શુભ પ્રસંગે લેટ આખી
શકાય એવી એના વિષયની વ્યાપકતા છે.

FESTIVAL OF LIFE
PICTURES OF MAN WOMAN & CHILD

जीवन प्रवाह

Shy Kishan Desai

કીમત ૧-૪-૦; પોસ્ટેજ-પેકિંગ ૦-૬-૦
ખીજઆવૃત્તિતૈયારથાયછે
કુમાર કમલચંદ્ર • રાયપુર • અમદાવાદ

સસ્તી કીમતે

કુમારોને ઉપયોગી પુસ્તકો

[‘કુમાર’ માસિકના જે વાંચકો આ પાનું ફાડી
ગોઠવશે તેમને જ આ સરના દરનો લાભ
મળશે. એક નકલથી વધારે મળશે નહિ.]

મૂળ કીમત **લેવાની કીમત**

૨-૦-૦	ગ્રીકસનનું જીવનચરિત્ર	૧-૦-૦
૧-૦-૦	મેકેનીના લેખો	૦-૧૦-૦
૦-૧૨-૦	ગોપાલકૃષ્ણ ગોખલે	૦-૬-૦
૨-૮-૦	ઐતિહાસિક કથામંજરી	૧-૧૨-૦
૨-૦-૦	કથામંજરી વા. ૧	૧-૧-૦
૨-૦-૦	કથામંજરી વા. ૩	૧-૧-૦
૦-૮-૦	કપૂર મંજરી	૦-૪-૦
૩-૦-૦	ગુલામી નેપાઠ વા. ૧-૨	૨-૦-૦
૧-૮-૦	ગીતિચયન (પાઠ)	૧-૦-૦
૧-૦-૦	જીવન સુધારણાના સમાર્થ વા. ૧-૨ સાથે	૦-૧-૦
૧-૪-૦	પ્રવાસીના પત્રો	૦-૧૨-૦
૦-૧૦-૦	પુસ્તકોના ચલચિત્રો	૦-૪-૦
૦-૧૨-૦	યોગના સ્મરણો	૦-૧-૦
૧-૪-૦	સ્વામી વિવેકાનંદ (નાટક)	૦-૧૦-૦
૪-૮-૦	સાધારણ ગિતામળી	૪-૦-૦
૧-૦-૦	સે કપીપુત્રની પ્રીતિકથાઓ	૧-૮-૦
૧-૮-૦	ન્યૌત્સના (સોમીન્દ્રરાવ)	૧-૨-૦
૨-૮-૦	તાલો (")	૧-૧૪-૦
૨-૮-૦	સંસ્કૃત (સચિત્ર ગોલિક નવલકથા)	૨-૦-૦
૧-૦-૦	નાચમતી (સચિત્ર)	૦-૧૨-૦
૪-૦-૦	કલાપીનો કેસાવ	૪-૮-૦
૩-૦-૦	કલાપીની પત્રધારા (૫૩૫ પત્રો)	૨-૪-૦
૪-૦-૦	કલાપી આદ્યજય	૨-૮-૦
૨-૦-૦	ગોપણી (દુર્ગા)	૧-૮-૦
૨-૦-૦	સ્વાસ્થ્ય અને સંસ્કૃતિ	૧-૮-૦
૪-૦-૦	અરેબીયન નાઇટ્સ (૧૧માનંદ ચિટ્રા)	૩-૪-૦
૧-૪-૦	ચેન્દ્રાપતન (નાટક)	૧-૦-૦
૨-૦-૦	દાર્શનિક (રમણભાઈ)	૧-૧૦-૦
૨-૦-૦	દાર્શનિક કથામંજરી વા. ૧	૧-૮-૦
૨-૦-૦	દાર્શનિક કથામંજરી વા. ૨	૧-૮-૦

[તમામ વ્તનનાં ગ્રંથોની પુસ્તકો માટે મોટું
સચિયન મેળવવા બે આનાની ટીકીટ મોકલવી]

જીવનજ્ઞાન અમરેશી મહેતા, અમદાવાદ
જીવનજ્ઞાન એન્ડ બેન્ક ૧૨૮ પ્રિન્સિપલ્સ રોડ મુંબઈ-૨

શ. ર. દ.

વાર્ષિક ૧૯૬૨

અંક ૨

બહાર પડી ચૂક્યો છે જેમાં નીચેના ચિત્રકારો અને લેખકોની કૃતિઓ સમાઈ છે.

ત્રિવેંણી ચિત્ર-કનુ દેસાઈ કવર ડિઝાઇન-માર્કડ ભટ્ટ
લીનો-કટ-વજેશ્વર શુક્લ શિલ્પતત્ત્વો-માદ્રી દેસાઈ

કાવ્ય

ખંખરદાર

ગાય

અવેરઅંદ મેઘાણી

સુન્દરમ્

અન્દરૂદા મહેતા

નુરુદ્દીન મેટાઈ

ઉમાશંકર જોષી

બાદગાણી

જયન્નદુમાર ભટ્ટ

પૂનમ્

ઉપવાની

દેશગણ પરમાર

મન્દુલાલ ગાધી

ત્રિભુવન વ્યાસ

અંદરસિમ

રમણ નં. વજ્રાક્ષ

નિબંધ-વિવેચન

આનંદચંકર

અક્ષયનંદરાય

જયસુખલાલ

અંબાલાલ પુરાણી

કેશવરાય મકડ

અનંતરાય રાયગ

મનસુખલાલ અવેરી

અકીર્ણ

કાન્તચંકર

માદ્રી દેસાઈ

વિજયરાય

રંજિતલાલ પેડયા

મણેશ શુક્લ

જમુભાઈ દાણી

રવિચંકર ભટ્ટ

નવલિકા

ધનસુખલાલ

શુભાઈ મહેતા

મિસનમિલ

મુશાબદામ ચોકર

જયચંદ શેઠ

નાટક

ત્રિપુળ

દેસા મહેતા

માસિક

દેસા મહેતા

રવિચંકર મહેતા

શુભાઈ મહેતા

ધનસુખલાલ

મણવંત પંડ્યા

હાસ્ય

સોદામિની મહેતા

ગગનવિહારી મહેતા

નવલરામ ત્રિવેદી

તંત્રી-અશવંત પંડ્યા

૨૦૦ પાનાં, ૪૦ લેખકો, ત્રિવેંણી અને બીજા
ચિત્રો. મવા રૂપિયામાં આ સંગ્રહ આપનો
કરી લો. બધા બુકસેલરોને ત્યાંથી મળી શકશે.

શ. ર. દ.

વાર્ષિક ૧૯૬૨

અંક ૨

નવચેતન

એપ્રિલ: ૩૬ના અંકથી દર માસે

૧૦૮ પાનાંનું વાચન તેમજ

અનેક ચિત્રો આપે છે

આ નવા, દળદાર ને આકર્ષક

'નવચેતન'ના જરૂર ગ્રાહક બનો

વાર્ષિક રૂ. ૬૦૦ હિંદ બહાર રૂ. ૮૦૦

શુદ્ધ રૂ. ૮૦૦

'નવચેતન' ઓફિસ

૨૫ પોંચાક સ્ટ્રીટ, કલકત્તા

ગુજરાતના કમાનિય શિક્ષકો અને શિષ્યો મહે અમુદ્યતઃ

નારીવિનાંનાનાટક

એટલે

ગુજરાતી—અંગ્રેજી હાઈસ્કૂલો અને કોલેજોના
વિદ્યાર્થીઓને લગ્નવવા શોખ સ્ત્રીપાત્ર વગરનાં

કલામય એકાંકી નાટકો સાથે

પ્રાર્થનાનાં—સાક્ષરનાં—વિદ્યાર્થીનાં હૃદય-

સ્પર્શી લાવવાની મુદર ગીતો 'સહિત

સંવાદો અને ગીતોનું પુસ્તક

જેની પ્રસ્તાવના સાક્ષરથી દિ. બ. કૃષ્ણ-

લાલ મોહનલાલ અવેરી સાહેબે લખી છે.

ખ્રિષ્ટિય ગુજરાતમાં બાળલાભેરીઓ માટે

અને વડોદરા રાજ્યમાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો,

શાળા લાઇબ્રેરીઓ, અને ઇનામ માટે મંજૂર

સૂચક દસ આના • અગ્રાહકો ચોટ્ટેજ માફ

લખે

છેલ્લાલાલ બ. પ્રસિદ્ધ-મહાદુરગંજ, પાંચજીપુર

ॐ श्री गणेशाय नमः श्री गणेशाय नमः श्री गणेशाय नमः श्री गणेशाय नमः श्री गणेशाय नमः

ॐ श्री गणेशाय नमः श्री गणेशाय नमः श्री गणेशाय नमः श्री गणेशाय नमः श्री गणेशाय नमः

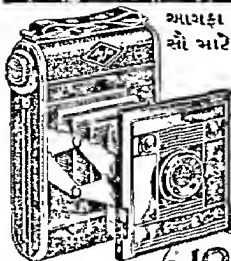
कृष्ण

आवती कालनां नागरिकानुं भासिक १५४
 आशु १८८२-तन्त्री गृहशेखर भवन शेषादक गजुभाज रायत

Speedex Clack

Folding Cameras for Everyone!

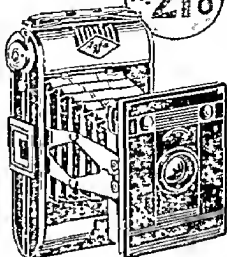

આગફા સ્પીડેક્સ ક્લૅક
સૌ આટેનો ફોલ્ડિંગ કેમેરા

Rs 21/8

Rs 19/-

ચિત્ર કદ ૨ ૩/૪" X ૧ ૩/૪"
સામારંગભેદ પાટી સંકાય
તેજા નવીન પ્રકારના પીળા
ફિલ્મ જોડણા F 88,
આ. જેનાર લેન્સ સાથે;
૨ ૩/૪" X ૩ ૩/૪" ફિલ્મ ઉપર
૧૬ એક્સપોઝરો લગ્ગ સા-
કાય તેજા, રૂ ૧૯/-

ચિત્ર કદ ૨ ૩/૪" X ૩ ૩/૪" (૮ એક્સપો-
ઝરો). લેન્સ (અલિનાર F. 11); કેમેરા
સાથે ખાસ જોડણા ક્રોમ્લે આપ લેન્સ
સાથે રૂ ૨૧/૮

આ ફોલ્ડિંગ કેમેરાઓ એ કીમતે મળી શકતા કેમેરાઓમાં સર્વો-
ત્તમ છે. તેમની રચના બેહુદ સાદી છે અને ફોટોગ્રાફીના કલા પણ
અનુભવ વગરના શિષ્યાઈ પણ તે બેઘડકપણે વાપરી શકે છે.

તમારે ત્યાંના વેચનારને કહેશો તે તે તમને બતાવશે.

આગફા ફોટો કંપનીના અમદાવાદની વેચનારાઓ
અમદાવાદ ફોટો ડીપો, રીઝીડેન્ડ; અસ. ડી. જી. વૃત્તપતિ, રીડ રોડ
અન્નિનિયર બધર્સ, રીડ રોડ પિક્ટોરલોપ, આંધીરોડ

સંપૂર્ણ પરિણામો લાવવા માટે આગફા આઈસોકોમ
અથવા આગફા સુપરપેન એ સંપૂર્ણ ફિલ્મો જ વાપરો.

આવેતાના કલામંડપો

નવ નિરૂપી ચિત્રો; સોળ પાનાં ખીચોખીચ ભરીને એકરંગી ચિત્રો આલેખેના અને ફોટોગ્રાફો; લગભગ સાળીસ પાનાંઓમાં છુટે હાથે વેરેલા સંખ્યાબંધ રહેલો સાથે અનંદાની ઢંકાલદશીનો તિકટનો પરિવ્રજ કરાવતા લેખ ને કલાવિવેચનો. કીમત રૂ. ૧-૮-૦ પોસ્ટેજ છુટું. કુમાર કાર્યાલય.

ચિત્રો	વીરમદ-શિવ (ફોટો)	માથોન શિલ્પ	૫૮
	નવમાન્ય (પૂર્ણરંગી)	રસિકલાસ પરીખ	મુખચિત્ર
	અપોનની ભાષીચિત્રણા, 'પ્રયોજ' અથવા આર- પટ્ટીમાં ઉપરની નવપાની ચિત્રણા, તથા ખાખીઓ		
	નો (એટલે ચિત્રપટ્ટી) ઉપરની કલાના નમૂના પૃ. ૫૧૨ થી ફોટોગ્રાફી દરીદ્રાઈના તથા ચિત્રો		૫૧૩ સામે
કાવ્ય	અરસાં સપનાં	અન્દવદન મહેતા	૫૦૫
	'કવિ' વિભાગ		૫૩૬
	વિમુક્ત અથકને	રમણિકલાસ આસાલવાળા	
	સરસ્વતી	જેઠાલાલ ત્રિવેદી	
	ગાદીયા	વેળીયાઈ જી. પુરેશિલ	
	મરુપ્યમૂર્તિ	હરિશ્ચન્દ્ર ભટ્ટ	
અરિત્ર	માસિયુરો	હરિશ્ચન્દ્ર ભટ્ટ	૫૨૦
નાટિકા	અનાતન ધર્મ	અન્દવદન મહેતા	૫૨૧
લેખો	અપાનની ચિત્રકળા	રવિરામ રાવળ	૫૧૨
	કીધુ હરનું યાત્ર, નારનું કીધું યાત્ર નહિ	દે.વા.	૫૧૯
	અહિત્થનાં અંગ : નિબંધ	મુરેશ દીક્ષિત	૫૨૬
	પરાગિતા તંત્રાદેનો	'કુમાર'	૫૨૭
	હીલો ખાલિયો (વનવનમાનાં વાસી)	'વનેચર'	૫૨૮
	આસલા નથી માટે—(આખાડો) હરિનારાયણ આચાર્ય		૫૩૨
	ઉપવાસ કરો	રમણિકલાસ એન્જિનિયર	૫૪૨
	વાનર દેવો (છવનનું પંદોડ)	મણિલાલ જી. ગાપી	૫૪૫
વિભાગો	મારી નજરે	ર.મ.સા.	૫૦૬
	આપણી નજરે		૫૧૧
	સાદીની ફલવાયો	દે. વા.	૫૩૧
	ફોટોગ્રાફી દરીદ્રાઈનું પરિણામ	જલવત ભટ્ટ	૫૪૪
	માધુકરી		૫૫૩
	ઉલ્લુ પાનું		૫૬૦

ગ્રુક-મણિકાલ રાવળ; તંત્રી અને પ્રકાશક-રવિરામ રાવળ; કુમાર પ્રિન્ટરી કુમાર કાર્યાલય ૧૪૫૪ રામપુર અમલગાદા; વાપિક લેવાનું રૂ. ૬, પંદરમાના ૧૨ (સિ. ૭) આસિક લવાનું રૂ. ૩; ગ્રુક બકલો ૧૦ આવા; મુખપટ્ટા એન્જિનિયર-આર.આર. શેઠની કંપની, અંદે સી જમલાકારની કંપની, ત્રિ-સેલ સીટ; બહેર અખના સોલ્ડ એન્જિનિયર રાવળ અપર્ક પ્રિન્ટેસ સીટ

કુમારમાંનાં સર્વ લખાણો ચિત્રો અને ફોટો કાપીસાઈટથી રક્ષિત

વિદ્યાર્થીઓ, વેપારીઓ, વકીલો અને બીજા મજબૂત કામ કરનારાઓને બોના સેવનથી આનંદ થઈ એનું પાપણ મેળે
નાનાં-મોટાં, માંદાં-સાજાં, નબળાં-સખળાં સ્ત્રી-પુરુષ, સો કેઈ એનું સેવન કરી શકે છે

તમે વાપરી જોયું છે?

કેસરી જીવન ઝંડુ

મહારસાયન

રસસિદ્ધર, ચાકક, કેસર, કસ્તુરી અને બીજાં દીપન, પાચન,
તથા પોષક ઔષધ મેળવી લીલાં રક્ષકાર આમળાંમાંથી બનાવેલું
મુશોભિત મુવાસિત સ્વાદિષ્ટ અને પૌષ્ટક ચાટણુ

તેનું નિયમિત સેવન
લાંબું આયુષ્ય તથા સારી
સ્મરણશક્તિ આપી શકીશ
જલ, તેજ ને એતન પૂરે છે.

કીમત -

૫૦ રતલના પાઉનો રૂા. ૧૫
અરધા રતલના પાઉના રૂા. ૧૫
એક રતલના પાઉના રૂા. ૫)

કારખાનું:
સયાનશિક
મુબાઈ-૨૩

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લિ.

અમદાવાદના એજન્ટ. બોમ્બેવાસ અવર્સ. ગાંધીરાજ

ફુકાન:

જૂની મહાજનવાડી
મુબાઈ-૨

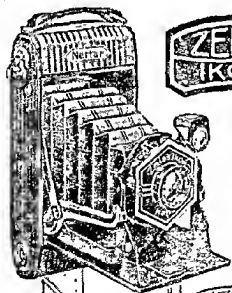
ઝંડુ આપની બખતે. નવર ખબર. 'કુમાર'ના વાચી દત્તી એટલે જ જાણે

તમે કદી

ની ફિલ્મો
વાપરી છે?
ના!

તો આજે જ એક વાપરી આ-
તરી કરો, તેની ૨૮° શાઈનર
(૪૪૦૦ H. & D.) અદ્ભૂત-
ફાસ્ટ અને પેન્ક્રોમેટિક ફિ-
લ્મની. આઈસના લેન્સની મા-
ફક. એના પણ હસીકો નથી.

આઈસના લેન્સ તો આજે જગતવિખ્યાત થઈ પડ્યા છે. મુખ્ય-
ચક્રિન અને બનાવટમાં સર્વોત્તમ છતાં કોમતમાં ફિક્ષાયન એ એનું
ખર્ચકારણ છે. એ જ રીતે આઈસની ફિલ્મો આજે શિખાઈ, પંખા
દારી અને એમેચ્યુઅરમાં દિનપ્રતિદિન પ્રશંસા પામતી ગાય છે.
એની ૨૮° શાઈનર (૪૪૦૦ H. & D.) ફાસ્ટ અદ્ભૂત અને
પેન્ક્રોમેટિક ફિલ્મ તેના મુખ્યધર્મમાં સર્વોત્તમ છતાં ૫ પાંચ
કોમતમાં જગતમાં મળતી બીજી ફિલ્મોના ભાવે જ મળે છે.

ફેટોગ્રાફીને આમાન વેચનારા બધા વેપારીઓને ત્યાંથી
મળશે અથવા નીચે બતાવેલ સ્થળેથી તમે જ ખરીદ કરો

એડર દત્ત
એન્ડ કંપી લિમિટેડ

ડૉ. રવિશંકર ગણેશજી અંબરીઆકૃત પુસ્તકો

૧૯૩૬ના માર્ચ આખર સુધીમાં ખરીદનારને નીચેની ખાસ ઘટાડેલી કીમતે આપવામાં આવશે.

મૂળ કીમત	ઘટાડેલી કીમત	મૂળ કીમત	ઘટાડેલી કીમત
૧ વગર દોકડનો જૈષ ૨-૦-૦	૦-૧૧-૦	૬૬ દિંદના કિતનો ઉકેલ ૧-૦-૦	
૨ પ્રભાત પ્રાર્થનામાળા ૨-૦-૦	૦-૧૧-૦	૭ દર્શાય ૧-૪-૦	૦-૭-૦
૩ વૃદ્ધાવસ્થામાં તંદુરસ્તી ૧-૮-૦	૦-૮-૦	૮૮ સત્યલોકી ૦-૧-૦	
૪ વધુને શિખામણ ૧-૦-૦	૦-૫-૦	૯૯ આરોગ્ય દોષાવલી ૦-૧-૦	
૫ આદર્શ જીવન ૧-૦-૦		કુલ કીમત રૂ. ૯-૧૪-૦	

આ પુસ્તકો છુટક મળી સમગ્ર નહિ. આખા સેટમાં જ અપાયો.

ચોસ્ટેજ ખર્ચ અલગ

નવ પુસ્તકોના આખા સેટનો મૂળ કીમત

રૂ. ૯-૧૪-૦ થાય છે તે રૂ. ૩-૪-૦ મળશે.

ઉપરનાં પુસ્તકો મુંબાઈ તેમજ અમદાવાદમાં નીચે જણાવેલા ઠેકાણેથી મળી શકશે. પરંતુ મુંબાઈમાં ઘટાડેલી કીમત ઉપર રૂપીયે ૦-૨-૬ અને અમદાવાદમાં રૂપીયે ૦-૧-૬ ખર્ચ ભેગું વધુ લેવાશે.

આર.આર. શેઠની કં. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ. મુંબાઈ-૨
ગુર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય, ગાંધીરોડ. અમદાવાદ

દરેક સાર્વજનિક પુસ્તકાલયમાં અને દરેક સંસ્કારી ગૃહમાં ખાસ રાખવા જેવાં રૂઝિક, બોધક, ઉપકારક અને મનુષ્યજીવનને માર્ગદર્શક થાય તેવાં શિષ્ટ વાચનખાટે પસંદગી પામેલાં ઉત્તમ કેટિનાં પુસ્તકો:

મૂળ કીમત	લેવાની કીમત	મૂળ કીમત	લેવાની કીમત
૧ શ્રી ધોડે કેશવ કર્વેનું આત્મચરિત્ર ૩-૦-૦	૧-૮-૦	૭ અપંગની પ્રતિભા (હિલન કેલરની આત્મકથા) ૦-૧૨-૦	૦-૧૨-૦
૨ વીર ગાકિલ્ડ ૧-૮-૦	૧-૦-૦	૮ જન્મતા સિતારા ૦-૮-૦	૦-૭-૦
૩ બેન્ગમિન ફ્રેન્કલિન ૨-૦-૦	૧-૦-૦	૯ આમારા જીવનની કેટલીક યાદગીરીઓ ૧-૮-૦	૧-૪-૦
૪ બુકર ટિ. પોસ્ટિગ્ટન ૧-૧૨-૦	૧-૦-૦	૧૦ ગાંધીજીની આત્મકથા ભા. ૧-૨ ૧-૦-૦	૧-૦-૦
૫ ફોરમ પુસ્તક ૧-૨ ૧-૧૩-૦	૧-૦-૦		
૬ થોમસ એલ્વા એડિસન ૨-૦-૦	૧-૦-૦		

ચોસ્ટેજ તથા રવાનગી ખર્ચ છુટું

લખો

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ લિ. રાવપુરા-વડોદરા

ગરવાં સપનાં

(ગજન)

એ... સપનાં ગરવાં છ,
અમને સપનાં ગરવાં છ.

ગરવાં સપનાં નિતનિત સરથ
ગીત નિરંતર ગાથું,
સપનાંનાં સૌ સત પારખવા
બ્યોમપાર પણ જાણું અમને.

દા વા.ન.ળની ફૂંદડી આળી
ઝાળ ધસી કર નહાણું,
ગરવાં સપનાં સાચાં કરવા
મરવાને પણ ધાણું અમને.

અગનભટ્ટીમાં જળીજળી જાતાં
મગનમગન થે નહાણું,
મરી છવીને છવી મરીને
સપનાં સરખા ધાણું અમને.
ચંદ્રવદન મહેતા

મારો જીવ

કથાતોના કલાકારોની મુલાકાત

● ન્યાનના કલાજીવનોને ને કલાકારોને સાક્ષાત પરિચય મેળવના એ તો મારા ન્યાનના પ્રવાસનું મુખ્ય ક્ષેત્ર હતું. એટલે જતાંવેત મેં એ જાતજીવીજ માંડી કે ત્યાંના કલાકારોને ન્યાનના કે પિછાનના કેટલા દિંદી શુદ્ધરથો છે. પહેલા બેચાર દિવસ તો મેં ગમે તે સંગ્રહમાં ગમે તે જોવામાં વીતાવ્યા. દરેક દિંદી મિત્રની ઑફિસમાં મારો એ જ પ્રશ્ન રહેતો કે ન્યાનના કલાકારોને સમાગમ કરાને એવું કોઈ છે? મિ, સહાયે ટાંકિયોમાં એવા સનેચો મેળવી આવવા વચન આપેલું પણ તે તો ધણી લાખો વાવડો હતો. મિ બોઝ બાણ કરીને એક શુદ્ધરથ કોબેલા હતા. તેમને ચિત્રો કરવાને શોખ છે એમ કોઈએ જાણ્યું, એટલે મારા મિત્ર ગિરુભાઈ દેવીની સાથે તેમને ઘેર ગયા તે બોઝ પ્રખ્યાત ક્રાંતિવાદી નહિ, પણ વેપારી લાઇનના એક વિદ્યાકળાભ્યાસથી રંગીલા શુદ્ધરથ હતા તેમણે ન્યાની રીતે ખાખીમેનો કરવાની દબોદી મેળવેલી, પણ તેમા દિંદી ચિત્રોની નકલો અને રોઇડ-લાઇટ વાળા દીવાળી અકોના ફેટાઑફોની નકલો જ મુખ્ય હતી તેમને. મારો કલાકાર થવાનો જરા પણ નહોતો તોયે ધધા સાથે પોંછી અને રંગનો આવો ઉપાસક પણ છે એ જાણી મને આનંદ થયો. એકે તેથી મારે કામ ઘટ ન સહ્યું.

ના કાંકુ કાંકુ સેાન

ન્યાનના વચનારા દિંદીઓમાંથી કોઈ ત્યાંના કલાકારોની સુધ્ધિમાં રસ લેવા જણાયા નહિ ત્યારે હું લગભગ નિરાસ અને ઓશિયાળો થવા લાગ્યો. એવામાં એક મિત્રે આપેલા સરનામે જાણેલા ધરને જવાળ ન્યાની ભાષામાં શ્રીમતી યેરશી મુસાએ આપેલા કે પોતે ટાંકિયોમાં અને મળશે અને કળાકારોના મડળમાં અને મેળવી આપશે. ટાંકિયે જવાને હાજુ દિવસોનું અંતરહતું, એવામા શ્રીમતી કાશીબેન કાઠનાચિત્રસિદ્ધાંત અને મિત્ર શ્રીમતી નાકામુસા સાન તેમના રાનિવારના વારા પ્રમાણે તેમને ઘેર આવ્યાં. એમણે મારી પાસે જે ચિત્રસમૂહ હતો તે જોયો અને પોતાનો મત જણાવ્યો કે એ ચિત્રોનું પ્રદર્શન થવું જોઈએ અને તે દ્વારા ધણી ન્યાની ચિત્રકારોને સહે-લાઇથી મળી શકશે આવી ચોકવણુ જાણી રાખી દેત તો બેઝક અને વધુ જાહેરાત અને જોગબાજી મળી રહેન, પણ એ જાણી વ્યવસ્થા રસપૂર્વક પાર કતારી આપનારનો અજાત હતો; એટલે મેં વ્યકિતજાત પરિચયો મેળવવાનું જ એવઢ ધાર્યું. એકે પાછળથી તો એવું મદર્શન પોતાની મહેનતે કરવા ન્યાની કળાકાર મિત્રોએ તાપરતા બતાવેલી પણ એ વખતે તો ન્યાનમાથી વિલાયતી નેજા પાસે આવી ગઈ હતી.

શ્રીમતી નાકામુસા સાને બીજો દિવસે તેમના એક મિત્ર

સિદ્ધાંત મિ દયાશીને મારો સંપર્ક નેજા આવવા એમણે પણ કલાકાર સુધી ખૂબ રસપૂર્વક જોઈને અમિત્રાથ આપ્યો કે એ ચિત્રોની કળા ધણી વધી ટળી દેવા છતાં એ ચિત્રોમાં કેટલુંયે પીર્વાત્ય તત્ત્વ છે; ઉપરાંત કેટલીક નવી મુલાકાતી પણ છે અને ન્યાનના મેટા ચિત્રકારો પણ તેમાં રસ લઈ શકશે. એ વાતેતેમો મને એક મેટા સ્ટેરમાં સીધી કપલા મળવા પર એ જ શહેરની કૃતિઓનું પ્રદર્શન હતું તે જોવા લઈ ગયા. આવા પ્રદર્શનો કિશકેમલ સ્ટેર હપર વખતે વખતે કરવાનો ન્યાનમાં રિવાજ છે. ખરીદી કરવા આવે તેઓ પ્રદર્શન પણ જુઓ અને પ્રદર્શન જોવા આવે તેમાંના કેટલાક સ્ટેર-માંથી ખરીદી પણ કરતા નહય; છતાં પ્રદર્શનમાં તો ધધા-ભુધિનું જરા પણ ખાન થવા ન દે. પ્રદર્શનના સંચાલક સાથે મિ દયાશીએ મારી મુલાકાત કરાવી એટલે તેણે તુરત પોતાના ખંડમાં લઈ જઈ બરફ નાખેલી ચા મંજારી રવાજત કર્યું અને જણાવ્યું કે જરૂર પડે તો તેઓ મારાં ચિત્રોનું પણ, અર્દાં હતું તેવું પ્રદર્શન કરશે અને બધ લાગશે કે ચિત્રો એમ સાત આઠ દિવસ રોઝાય તો મારો પ્રવાસ થમી નહય; એટલે મેં એ પરંદા ન કર્યું, બીજું અર્દાં હું એ શીષ્યો કે અંધેષનામ કે વળુંગમા કોઈ કંઈ સમજે નહિ. ચોક્કસ રીતે ન્યાની ભાષામાં જ ચિત્રની વિમ્મતા તૈયાર થતી જોઈએ, કેલ્કમ થવું જોઈએ; એવી ધની જાણતો હતી કે જેને મારે અજાણથી યોજના કરી દેતી જોઈએ. એ બધાં માટે મને મારા સાધનો અને શક્તિની મર્યાદા ખ્યાલમાં હતી એટલે નિર્ધાય જાગ્યો. આ દરેક પરંદામાં અને વાર્તાલાપ માટે સાથ આપનાર એક દિંદી મિત્રની જરાજ રહેતી રાજકોટવાળા મારા મિત્ર આઈરેક શીયુત ડાશલાલ તેજવાળના વરુણ પુત્ર દેશનલાલે પહેલેથી જ આવા પ્રક્રમોએ મદદ આપવા ખૂબ કરેલું અને તે વચન તેમણે એટલી નિખાલસતાથી ને હુલ્લપૂર્વક પાળી જતાનુંયે કે હું તે કદી બૂલીશ નહિ. તેણે મારા જ વખતમાં ન્યાની ભાષાને અજાણ કરી એવી તો લાલીમ મેળવી હતી કે ન્યાની ચિત્રકારો તેની પ્રદર્શન કરતા હતા. ન્યાની કળા વિષે વખતોવખત નરાનવા રાજોદોની જરૂર પડતી તે તેઓ નિરાસે નોપી લેતા અને બીજી વખત એકે એ પાનાં બરી પોતાનો કળા ચિત્રોના કોષ્ટકેવાર કરી લાવતા. આ જાણત જાહુ જરૂરની

ન્યાનના વચનાટ દેશવાળના મારા વ્રજુ વરુણ સુધીકારો મિ જાણુ દને મિ દેશનલાલ મિ વિનોદ રાહ

દતી. આથી કેટલાયે વિષયપ્રસંગો સમાવવાનું તેમજ કથાના વિવિધ પ્રકારે વર્ણનવાનું સરજ થતું અને મને પણ એમની વાતચિત અને અનુવાદોમાંથી નેહાંતુ નજરવાનું મળી રહેતું. સાતે સાત

● શ્રી નાકામુર સાને મારી મુલાકાતને બહુ અંબીર અગ્ની ક્યોતોના કલાકારો આગળ મારી વાત બસાવી દશે તે પછી બીજા રિવારે ક્યોતો જવાનું ઠરાવ્યું. બાદ દોસાનસાલ મારી સાથે આવ્યા. અમારો મિત્ર પોથી ઉઠાવી અમે સવારે નવ વાગ્યે ક્યોતોના રેસાનમાં ઉતર્યા કે દરવાજા ઉપર જ એ અતિથિપરવણુ કલાકાર બંદો બેઠો હતો. સાથેના ચિત્ર-પોથી બેઠેલા બારે દતો કે ટેકરી વગર જવાબ નહોતો; એણે તુરંત ટેન્સીમાં વધી બેઠા અને નાકામુર સાન ને સત્તામાં રહેતાં ત્યાં પહોંચ્યા તેમને અમારા વખતની ચિંતા હતી એટલે પહેલાં જ અમને પોતાના યુગ અને મિત્ર સમા મિ. સાતો અગવા સાતોસાને ઘેર લઇ ગયા, ક્યોતો એટલે નવપાનું ૫૨૫૨ની સંસ્કૃતિનું ધામ, અને તેમણે અમે ત્યાંના પ્રસિદ્ધ છુદ્ધ મંદિરની ટેકરી પર વસેલા અસલી રીતચાત-વાળા લાતામાં પેકા, એટલે નવપાનની ખરેખરી પ્રત્ય નેતાની તક મળી. મધ્યમ વર્ગના મુદરચોનાં ધરો વચ્ચે ચિત્રારોનાં પરી જહાકથી ખરાબ નહોતું. નાકામુર સાને કહ્યું કે એટલા બામમાં મહા ચિત્રકારો વસતા હતા. પણ દરેકને મળવા પછા રિવરો નેહાં. સાતોસાનું ૫૨ તે તેમને મન સમાનું ન ૫૨ દોષ તેમ લાગ્યું. અમારે મન એ બેઠા ધારનાં પરીની હળવી નળીઓ અને જાણનાં ૫૨ લખેલા તારો કે નંગરો માત્ર મીતરમણુ નેવાં હતાં. સાતો સાનના ધર આગળ પહોંચનાં નાકામુર સાન પહેલાં અમારા ખજાર આપવા બદલ ગયાં એટલી વારમાં અમે બૂટ ઉતારી બાજુમાં આગળના બાંકડા નેટલા ઊંચાઈના ઉંચે આટલા ત્યાં તે સાતોસાનનાં પાની-એ અંદરથી આવી ચોકાણબર બેસી ઝૂંઝૂંપી પ્રજ્ઞામાં ઠરવા માંડયા. હું તે આ વિવેકના પહેલા મેળાની ફાજલ સ્વચ્છ બની ગયો; પણ તેના દરેક વાકબોલે અર્થ દોસાનલાલે કરવા માંડયા ત્યારે સમજાયો કે અમારે આત્મમર્મ આજ પછા દિનથી આતુરતાથી શબ્દ નેવકાવી રહ્યું છે અને તેમનું આગળું ખાવન થયું છે એવે મધુર વચનેથી તે સ્વાખત શબ્દો ઉચ્ચારી રહ્યાં છે, એટલે અમે પણ બાવપૂર્વક તેમને નમનો કર્યાં અને કબર ચડી અંદરની સાદી ૫૨ નથ ગ્રાહ્યુ ટાળી બેઠા. થોડી વરે કપરના મેડા પછી મ્હાન ચહેરાના એક મુકઈ ગયા હતાં પ્રસન્ન દસતા નળાની મુદરચ બેઠાં. તેને નાકા-મુર સાને ખુદ સાતોસાન તરીકે બોલખાળ્યા. આ સાંત મધુર મુદરચે કો સમુદી મારા ધર ને સુખનવા અને સદ્વચતાની ડાખ પાડી તે ઘેર સુધી સાધી દરી છે.

તે આવ્યા કે અમે પણ તેમજ યયા અને નેમને તેમણે કંઈથી વળી નળાની રીતે નામનો કર્યાં તેમ અમે પણ ત્રણ ત્રણ

વાર તેનો પ્રતિવાદ કર્યો અને બેસતાં બેસતાં ય માર્યાં નમાવ્યાં. આશ મિત્ર દોસાનલાલે મારી ઢંઢીકત ટૂંકમાં નળાળી. નાકામુર સાને જાણ્યું કે ચિત્રો પણ સાથે લાવ્યા છે, એટલે બહુ કપાડી ઉપર તેમના આસ ચિત્રખંડ (સ્કેટચે)માં લઇ આવ્યા. સાંકડા કાદરે ચડી અમે ઉપર ગયા તે ચિત્રખંડની બાજુમાં એક નાનો મુલાકાત ખંડ હતો. આ બધા ખંડોની છત બાગે ન આક કે નથ કૂંઠી પશુ ઊંચી દશે બધે ન નીચે સાદેલીની સપાટ માટીનો ૫૨ બેસવાનું. એકએક કૂંઠી લાંબી ઝાખીઓવાળા આ ખંડો સામતા જ ચોલકી નેવા. તેમાં કૂંઠીથી ધીંગામશી તે સાતી જ યાવ ? તેનાં જાણનાં કાગળ મહેલાં ચોકડાનાં, પણ બહુ ન સ્વચ્છ અને મુંદર લાગતાં. તેમણે બધાં ચિત્રો એકબીજાની અને ખૂબ રસથી નેવાં. એ દરમિયાન તેમનાં પાની ચા, નાપેતો, ફળ વગેરે લાખનાં ન ગવાં. આટલી બધી આગતરવાગતા માત્ર નાકામુર સાનની વાત ૫૨ ન તેમણે આદરી. અમે ત્રણ કલાક તેમના ધારમાં કેમ પૂરા કર્યા તેનો ખયાલ ન ન રહ્યો. તેમનાં ચિત્રો, સાધનો, રંગો વગેરે એકએક ચીજ નેહ સાતોસાન ક્યોતોના બહુ આગળના ચિત્રકાર નહોતા, તોપણ તેમનો અભ્યાસ, કળા અને છબી નેહ મને બહુ મન ઉપજ્યું. તે પૂરેપૂરા બુદ્ધિમંત્ર હતા, અને તેમનાં ચિત્રો માટે કેટલાંક છુદ્ધ ધારો વરૂંથી તેમને વખતોવખત કામ મળ્યાં કરતાં. તેમના સ્કેટચેમાં આક કૂંટ લાંબાં અને છ કૂંટ પહોળાં ચિત્રો, તેવાર કરેલાં તેમજ અધૂરાં, નેવાં. સાળાના માટે તેમણે એક મોટો ફિવા વરનો બાજ ચીતરેલો, તેમાં બાજો રમતાં બતાવેલા અને હરિવામા રીધર ચાલી નળી બતાવેલી. કલાકર માપનું એ ચિત્ર છતા પ્રસન્ન બાલોચિત મનોદશાઓ અને સ્વચ્છ દયોદીનાજો દતો બીજું એક ચિત્ર માત્ર નરીકાની વનસ્પતિ અને થોડા ન દેખાવ બતાવતાં હતાં તેમાં યે વનસ્પતિની સચ્ચાઇ અને સફા મુગલ ભયતાર કરતા વધુ ચોક્કસાઈથી હતી ત્રીજું એક મોટું અધૂરું ચિત્ર એક કહેરા ૫૨ એકેલાં પાંચ સાત કબરોનાં હતાં. બદારે વરકાદ ૫૨તો દતો, કબરો લખાઈ ટેક સંકાચના વહુખાનુ માત્ર ધારણ કરી બેઠાં હતાં. દરેકની મુદ્રા અને ચિત્રમામ એટલી સૂક્ષ્મતાથી દતો કે હું વાનજી લઈ નેવા લાગ્યો; એટલે એમણે બારી તરફ આંગળી કરી એટલે રીંગનાં બતાવ્યા તે તેમાં છવતા કબરો પાછેલાં હતાં હવે હું સમજ્યો કે ચિત્ર માટે ખુદ મૂળ વસ્તુને અલગ કરવા તેમણે કંઈ કાગલ રાખી છે. આવા ચિત્રની ક્રિયા તેમને મું મને એમ પૂછ્યું તે કહે, "ધારેસાનનું કામ છે એટલે માત્ર ૮૦૦ ચેન પોતે હશે. કામ બેરખ માસ ચાલે. કામન પ્રમાણમાં મને ક્રિમત તદ્દન સાધારણ લાગી. પણ તેમણે કહ્યું કે ક્રિમત બે મોટી ન દોષ મળુ કોવું કામ બારે માસ ચાલુ રહે છે એટલે જરાયે અસંતોષનું કારણ નહોતું. તેમનો સ્કેટચે પંચ ૫૨ લાંબો પહેલો દતો. એક બાજુ

અને પછી તો દાવરો ભર્યો. ફોરનલાય વળુ તક સાધી સાથે લાવેલો એક મજદા બંધન તેમના ખડમાં લગાવીને ફિંકો પાડવા લાગ્યા. એમણે છત્રીઓ લીધી. મેં બધાના રક્તકોષો તેમની નાનકડી પરી જેવી ૧૪ વર્ષની કન્યાનું હાથ તો વચ્ચેવચ્ચે ફૂલ વેરાવું. તેમના પત્ની ગર્ભગ્રીભતામ્બી ઝડાથી ચીરવંતી એક જ ભગવતાં. ચિત્રો જોવામાં તેઓ ધરતી નેકરડીને પણ બોલાવવાનું બૂક્યા નહોતાં મીઠી સાનના ચિત્રો નો સાદી મહેલોમાં ઠંઠાયાં દર્તાં તે ધોરે ભાગે બધાનું નારીહોનથે ચીતરવામાં એકા ગણતા પણ તે અનુચિત રીતે બચાવવા નહિ. કવિઓ અને સૌંદર્યક્ષાત્રીઓ કસોડીએ વડે એવી મુકુમાર દવાઈ રંગકળા અને પીડીનું આલેખન તેમને મુસાવર હતું સગમગ અસલ માનવ માનવનાં પાત્રો તે બેસતા. તેમનાં રંગ અને રેખાઓ અને એટલા નરમ લાગનાં અભિરિક્તો તથા ધૂરાધિવનોને એમનાં ચિત્રો મેળવવા તબીબી કરતી પડતી અને બલમલા કાનસોઝા અમે એકા દવા ત્યા બેસીને ચિત્રો જોઈ જોલા એવી તબીબી તેમની યોરોસાદ લુકમાળી મળી પણ તે જોવાની કિમત તરીકે મારે પણ તેમાં બે લીડીઓ લખવી પડી મારી વાતો, મારા વિદાર્થિઓની કળાઓ, મિત્રચિત્રકારોની કળા, ચિત્રપ્રસંગો તેમને બહુ જ ગમ્યા. વાતો કરતાં રાતના અગિયાર વાગ્યા એટલે અમિ થોડા કે કોણે જવાની ઠેકઠી ટૂંન પણ અઠ માંડ માંડ વહાવતા વિવેક ઝીલતા બહાર પડ્યા તે વખતે થોળ આખી જીધમા પડી હતી; પણ મિઠી સાન, તેમનાં પત્ની અને બાળકો અપા મુઠી આવી અમને ટંકસીમાં બેઠેલા જોયા ત્યારે જ પાછાં વળ્યા. અમારે તો પછી ટંકસીવાળા સાથે જ કામે પહોંચવાની યોગ્ય પણ પડતી પડી.

કે એનાં કલાકાર મુશકામી સાન
 ● કોણેમાં દિલ્લી બાઈઓ સમસ્તની એક ઇન્ડિયા કલણ છે તેમાં ઇન્ડિયન લેડીઝ કલણનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે. બાનુચોની કલણનાં એક સોફ્ટરી મિસિસ અશીને મળવા નાનાબાઈ મયા ત્યારે તેમની સાથે તેમને ઘેર જવાનો મને પ્રસંગ મળ્યો. મેં તેમનું કે બપોરના બધા દિલ્લી બાઈઓનાં હિવાનખાનાં જવારે બપોરના બપોર ચિત્રોની શણગારેલાં દર્તાં ત્યારે દસનબાઈના ધરમાં જ મેં દિલ્લી સનવટ અને ચિત્રો જોયાં. એ પસંદી મને લાગ્યું કે કળા વિષે કંઈક સમજાવું પૂર્વક લાગણી ધરાવતા એક ગુરૂસ્વર છે ખરા. એટલે મેં તે મારી ઝંખના પ્રમાણે તેમને જ પૂછ્યું કે તેઓ કોઈ બપોરની કલાકારના સંપર્કમાં છે કે નહિ મારી વાતમાં તેમને ખૂબ કંઈક મળ પડી હોય તેમ લાગ્યું, એટલે બધાંનું કે મુશકામી કરીને એક ચિત્રકારને તેઓ પિછાને છે. પણ તેની બપોરમાં શી યોગ્યતા છે તે કહી શકાય નહિ. છતાં એટલું કહું કે આ માણસ બહુશ્રુત અને સંસ્કારી છે; કળા વિષે લેખો પણ લખે છે; કમળી બિગાર રહે છે; તરા મનસ્વી પણ છે, એટલે

એકદમ તેમને ઘેર જવા કરતાં અમને પોતાને ઘેર જ બેઠા કરી આપવાની ઇચ્છા દર્શાવી. મેં તે કબૂલ કર્યું પછીના ત્રીજા દિવસે સંજે અમારી મુલાકાત કરાવ્યાનું તેમણે કહેવાયું તે વખતે હું તેમને ઘેર મારે ચિત્રોનો થોડો લઇને ગયો. એ વખતે આ મુસ્લીમ ઇંગ્લીશ નિષાલસતાને આતિથ્ય જોવાનો મુંઝ આવસર મને પ્રાપ્ત થયો. રોઠ દસનબાઈએ તથા તેમનાં પત્નીએ ખૂબ કરાવવાની ચિત્રો જોયાં. એવામાં મુશકામી સાન આવી પહોંચ્યા. બપોરની કલાકારો બહારનીકોણે જ ત્યારે પોતાનો બચસાય સુચવનારો એક કાળો કીમોનો પહેરે એ અને ઉપર સાડીનના બીને ખાસ અધિયો જમ્બો પહેરે છે. છત્રી આગળથી તે બુકસી રહે છે, પણ વચમાં ચાર છ ઇંચનો ગળો રાખી તોડાવળી દોરતી માંડ લગાડે છે. મુશકામીએ આત્યારે એવો ધોરણ સન્યો દતો, પણ બપોરના પસીમાં જીવાઈથી જુદા પડી આવતા; સામુસઈ માંધાના લાંબા હાડના આ કલાકારને જોઈ મને ભણી કોઈ દિલ્લીવાન લાગ્યા હતા. રોઠ દસનબાઈએ અમારું દુર્ભાગ્યવાર સ્વીકૃત્યું.

બપોરની શિષ્ટાચારી થયા પછી વાળીલાય ને ચિત્રો જોવાનું ચાલુ થયું મુશકામીને અદેરો માંડ જેવા, પણ વાતચીતમાં બહુ તાર્કિક અને આદર્શપ્રાય પણ લાગ્યા. તેમને જ્યારે ખબર પડી કે હું તો માંસ, દારૂ, ઇંદાં, સીગરેટ કંઈ જ લેતા નથી ત્યારે તો તેમને લાગ્યું કે દિલ્લિયાનના બધા માણસો માંધી થઈ ગયા છે કે શું ? તેમણે વાતમાં ખૂબ પ્રેમથી જખાણું કે પોતે દિલ્લી પ્રેમી છે અને બીજા આદર્શોની જ પ્રેરણા થા ચિત્રો કરે છે, તેમની સાથે એકામે કલાનાં માસિકો લાગ્યા હતા તેમાં પોતાના લેખો અને ચિત્રો ગતાઓ, લેખો તો હું શી રીતે હેઠું કે પણ તેમાં તેમને અત્ર વાત દતો એટલું તો હું સમજી રાહ્યો. છતાં પછતાં તેમણે મને અને દસનબાઈને પોતાને ઘેર આવવા નિમંત્રણ આપ્યું મારી પાસેથી મારી કુટુંબ સાથેની એક છત્રી માગી લીધી ને તે પર ગુજરાતીમાં નામ લખાણું. સંસ્કૃત જેવી એ લિપિ છે એટલું તો તે પણ સમજ્યા.

ધૂની ચિત્રો રો
 ● બીજે દિવસે વખતસર હું દસનબાઈને મળ્યો. તેમણે બહારનીકોણે પહેલાં તો એક ફૂલવાળીની દુકાનમાં જઈ બેઠ મારે ફરેલો એક કુમરો બંધાવી લીધો. બપોરનાં ફૂલોનું મહત્ત્વ બહુ છે. તેના પર તો મોટા કલાકારો રચાયા છે. લોકો એકબીજાને બંધવામળવાનું ત્યારે પણ ફૂલોની બેઠ બહુ જોવી ગણાય છે. દસનબાઈને બપોરની રીતરિવાજની બહુ સમજણ હતી અને બપોરની ગુરૂસ્વરો સાથે બહુ જોવી મિત્રાચારીના હલો બોજવતા હતા એ હું ભણી રાહ્યો. મુશકામીનું ધર કોણેના અંસકી ખાતરાનાના લગામાં હતું એ લગામોં કરતા પણ મને બપોરની છપનની સ્વચરતા, સફાઈ અને વિવેકના નમ્રતા જોવાના મળ્યા. એકાદ જણને પણ ધૃત પૂછીને કોટલે

ધીરજીવી ઊઠા રહી વિચાર કરી કિંમત બાપને, અચર્યા બાપજી
સુધી આવી ખતાવી ભય. પરદેશીને તો કો વિનય બહુ
આશીર્વાદ સમાન જ લાગે.

મુરાકબીનું ઘર અસલી સામુદાય દળનું હતું. દારીએ
આવી બાપજી ઊઠાડી નમન કરી બાપજીનું કે રોક અતિથિ-
ઓની રાહ જુએ છે તે પછી અંદર ગયા કે બાઈ પેલી લેવા
આવ્યાં અને ખેસવાના ખંડમાં લઈ ગયાં. બહાર માથુંએ
અમને જમીન પર બેસતું નહિ કૃષિ માની બેચાર પુરોહિતો
અને રેગલ તરફળ માટે ચોકડ્યાં લાગતાં હતાં. પણ એ
નીચા ખંડમાં જરા થે બળે નહિ. મુરાકબી અંદર આવતાં
જ ખૂબ કવિતામય સ્વાગત બોલવા લાગ્યા. કો બધું લખ
તો નાટકી લાગે, પણ તેમને બાવ સાચો હતો. ત્યાં બીજા
એકમે શ્રદ્ધાથી દેવા. મુરાકબીએ બધાંબધું કે તેઓ અંચેલ
બોલશે, પણ બધાંબધો બધા દરથી સારું અંગ્રેજ નથી પોતી
રાહવા તેમાંના એક તે હતા. કો જે સત્તા પૂરે તે પરથી
કોઈનું જમ્યાય કે તેઓ પોતાનો વિષય સારો સમજે છે
તેઓ એક પ્રસિદ્ધ પત્રવા રીપોર્ટરે હતા અને મુરાકબીએ
ખબર આપ્યા તેથી હાજર રહ્યા હતા. પરદેશીનું વલણ મોંઘવા
કેટલી આતુરતા રહી પીણું, કોડી, બાપનું ને ધણું તે નામનું
લઈ કલાની વાતચીત પર ચેતર્થી મુરાકબીનાં ચિત્રો ત્રેવ્યાં.
બાપન આખામાં તેમનાં ચિત્રો જલ્દી ગાન પામે છે ને તેની
કિંમત પણ મોટી અંકાય છે. જો માથું કિંમતે કલાકાર ન
વેચવા હક પડે છે કો વેગા ધણી પખત ધરાય ખર્ચમાં
તંબો પડે છે કો હું તેમની સાંત અધીન પત્નીની વેળાથી
અરકાથી રાહ્યો, પણ કલાકાર તો હક્કાસમાં હતા. મેં બને
તેહથી ઝીણુતથી તેનાં અંગ્રીયર અગમ્ય બાવનાનાં ચિત્રોની
લક્ષણા બાંધવા પ્રયત્નો કર્યાં. આથી રીપોર્ટરે અને મારા
ચિત્ર દસનભાઈ તો નવાઈ પાડ્યા; પણ અને અંતરમાં ચિત્રારાની
ધૂન પર દયા આવી. બાપનેની રીતો તેને આંગણે બેસી જ
ન રહે એવો તે અલુનમ હતા. દસનભાઈએ મિત્રભાવે તેનું
એકાદ ચિત્ર ખરીદી લેવા હાજી કરી, પણ કિંમત બોલવા
કિંમત ન મુશ્કેલી થઈ. ચિત્ર ગણું છે એટલું એવો તો ચિત્ર
કાર બેંડે ધરી દે એવો, પણ કિંમતની વાતમાં તેનું ધોળુ
નમે નહિ એટલે દસનભાઈ રાખી રાખે નહિ એવી રિયલિ
હતી. બહુ વખત વાતો કર્યાં પછી મોટેથી રત્ન લઈ અમે
નીકળ્યા, પણ દુનમાં મારા સદ્ધર્મી આ ધૂની ચિતારાની
બાદ મારા મનમાં અંકાય ગઈ (ચાલ) ૨. મ. ૧૬.

ઉપયોગી સંસાર-સમાચાર

૧. અખિલ હિંદ વિદ્યાર્થી પરિષદના પ્રમુખ તરીકે શ્રી સરસ્વદ
ગોસ્વામીનાયક છે.
૨. સ્થાનમાં સ્થાપિત સમાજવાદી સરકાર આમે રાજરાહી
બળવાઓએ કો માથું ઉચકવાને ઝંઝો ને ખૂનખાર યુદ્ધ ત્યાં
ચાલે છે તેમાં સરકાર પછે મોટે ભાગે રાજિવા તથા કાન્સ
અને બળવાઓએ પછે ઈટલી, જર્મની અને પોર્ટુગલ સહાનુ-
ભૂતિ ધરાવતાં દોષ કો બાળકમાં તેમની વચ્ચે પણ ચક્રક
કરી છે અને યુરોપમાં બીજું મહાયુદ્ધ ફરી નીકળવાનો ભય
રહે છે. બળવાઓએના માહિત્ત કરતો ધસારો બલવાન છે
અને આજકાલમાં કો પાટનગર પડશે એમ કહે છે.
૩. આવતા મહાયુદ્ધના અવધાં કાન્સે ગોવાનાં લશ્કરી વિ-
મનોમાં પચમ દકાનો વધારો કર્યો છે ને ચિત્તને પ્રતિક્રિયા
પોતાના દેશ દાંડાંને યુદ્ધકુળનાવવાનું સર્ચ રાફે રહ્યું છે.
૪. જઈ તા ૧૫મી એપ્રિલને મુંબઈમાં માકલિ મંડપના
વિખવાદને લાંબે દિવ્દુમરિલમ સમજાવ કાઢી નીકળ્યું તે
માથે લિસ એવના રહી સાંત તો થયું, પણ તેવા પછાયા
દહ પુરા રાખ્યા નથી એમ ઉલ્લા સમાચારો કહે છે.
૫. તા ૩૧ ઓક્ટોબર અને ૧-૨ નવેમ્બરે ગુજરાતી સાહિત્ય
સંમેલનનું બાપુ અધિવેશન ગામદાવાદ મુખે મહામા
ગાંધીજીના પ્રમુખાદે બાપુ. તેમાં યજ્ઞેલા ઠસનેમાં મુખ્ય
ગુજરાતી અસ્થિતા પ્રકાશવા રથળે રથળે સાહિત્ય સમા-
જો સ્થાપનાનો, નિષ્કારીક એટલુંને સર્વમાન્ય કરવા તથા
કેવની રણુપ પૂરવાનો, પરમાનીક કતમ સાહિત્ય ફૂનિઓ
ગુજરાતીમાં ઉત્થાવનાનો, ગુજરાતી અભ્યાસક્રમનાં પુષ્કળની
વધાસ કરવાનો, વિજ્ઞાનસાહિત્ય માટે મંજૂર નીમવાનો, રાષ્ટ્ર-
ભાષા હિંદીના મચાર માટે લેકમત ફેગવવાનો તથા પરિ-
વરના બાહ બંધારનમાં ફેરફાર માટે તપાસ સમિતિ ની-
મવાનો, અરલા મુખ્ય હતા.
૬. અમેરિકાના પ્રમુખની ચૂંટણીમાં રૂઝવેલ્ટ ફરીવાર પ્રમુખ-
પદે ચૂંટાય છે એ પછી ઉચ્ચાએજ ખીના છે.
૭. ફેબ્રુઆરી આ વરસે મળવારી મહાસભા એ ભાગ-
સેવાત મોઢા રથેથી અને ગામદામા મળતી પદેથી મહા-
સભા છે એમ કહી સમાય તેની એક માટે કિંગ્ડમની
તા ૨૬, ૨૭ અને ૨૮ નહીં થઈ છે.
૮. અમદાવાદના નેના યુવક સંમેલનના હદાપોદ પછી, એ
જ સંમેલનના પ્રમુખ શ્રી પરમાનંદ કુવરજીના પ્રમુખપદે રાજ-
કેટમાં નેનેલી સમરેત સાખાઓના યુવકોનું અધિવેશન
બાપુને એ સુચક ગત્ય છે
૯. રાજાઓ પોતાનો મુવવટી મોજીથી પાર પાડી છે.

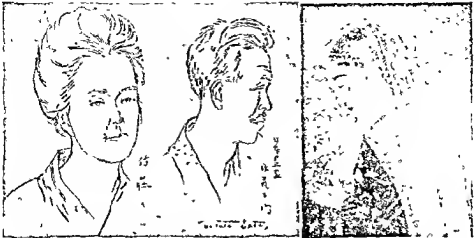
જાનપાનની લાક્ષણિક દેહીતાં જે વિચિત્ર જગતમાં જાનપાનમાં જુદું પવિત્ર સ્થાન મળ્યાનું અનિહિ છે; અને મુલ્યે નોંધવાના સમુદાયનું પુનરુત્થાન દોષવાધી તે જાનપાનનું સાર્વજનિક જનના ઉપાનિબંધનનું. આં અનેક પ્રતીકો દ્વારા ચિત્રોમાં પદાર્થોના ઘટસ્થ નવા દેહનિદી વસ્તુઓમાં રચાત પામ્યા છે.

પીછી પરનો રાજાચારિક કાળ તેમની મનોમન આ-કૃતિઓને સદાજ અને લાક્ષણિક રીતે આલેખવામાં કુદરતી મદદ કરે છે.

જાનપાનની પીછીમાંથી જ ચિત્રકલા વિરતાર પામી, તેનું જીવનું પરિણામ એ જાનપાન કે જાન-જાનપાનનાં ચિત્રો મોટે ભાગે કાળા શાદીમાં જ નિર્માયા. કાળા શાદીના લીસાટાથી માંડી પાણીના પટમાં તેની અમ-પણી ગિલાવરો જાનપાનની કળાને અનેકવિધ પ્રકારોમાં વહેંચી નાખે છે. લગભગ દરેક ચિત્રકાર પોતાની લાક્ષણિક દેહીતા અને ગિલાવરો માટે પ્રસિદ્ધ થયો છે, એમનું કૌશલ્ય એટલું વધુ સ્પષ્ટપ્રત્યક્ષ પ્રકારનું છે કે દુનિયાના જીવન દેશોમાં તેનું જનકરણ થવું સર્વથા અસંભવ લાગે છે. જેમ જીવન જાનપાનના પોતાની આંતરજાગીરા તાર પર અનેક ઝીણવટો અને સુરાવટો ઉપજવવા મીઠા વાળે છે તેમ જ જાનપાનની ચિત્રકાર પોતાની કળામાં તરીકાની કૃતિઓ ને પ્રભાવ ઉતારવા પીછીઓ અને રંગપાણીના અનેકવિધ પ્રયોગો કરી નાખે છે. પછી તે ચિત્રકારો પદપણને ચારે પહેંચા દોષ અને જીવન આગળ જતા ચિત્રકારને આંખે પિંચાઈ જતી કળાની આરાધના કરવામાં સદા જાનપાન નથી.

ક્યોતો અને તોફાનો જાનપાનના ચિત્રકારોમાં બે મોટાં મથકો છે. ક્યોતો મંદ્રાપ આમ કરી પરંપરા-

મત કક્ષાની દેહીતા સામગ્રીને દુનિયા ઉનારે છે જા-વનાઓ અને વિવિધતા પછી તેઓ થયે આંશી જુદી પદ્ધતિઓના સ્વીકાર કરે છે, પણ તે સાથે તેમની અદ્યતન ચિત્રજ્ઞાન સામગ્રીનાં મધ્ય કરી રહ્યા છે. તોફાનોના ચિત્રકારો અત્યંત હોંઘાળે જોડવામાં પા-વરમા છે, ચિત્રોમાં આધુનિકતા ઉનારવામાં તેઓ સદા જીવંત છે એટલી જ જાનપાનની પરંપરાનું તેમના કામમાં અનુપ્રાપ્ત થવું થયું છે. આવા બેઠે હોવા છતાં જાનપાનના પ્રમિદ ચિત્રકારો તેમના પૂર્વ-જોની કાળે આગવી રચા છે અને આજે સારાં પહેંચાની કળાઓના જગતે મંદ્રાપ જગતે દોષ છતાં અસહ જાનપાનની કળાની શ્રેષ્ઠતા એવી ને એવી દર્શાવી છે. પહેંચામાં જાનપાનની કળા ૧૮૭૭માં પહેંચી વાર રજુ થઈ અને તે પહેંચાને સર્વજન તેના પ્રભાવ સ્વીકાર-વામાં આવ્યો છે. કેમ પણ પ્રગતી કળામાં જુદા જાનપાનની અગ્રણ્ય મોદિની અને સૌંદર્ય દેવ જ છે જે સમજવાને આજુ પોંચે નાકામાં જીવે છે. એટલે માત્ર ચતુષ્કર્મ આકારોને જ અગ્રણ્ય ઉનારવામાં સદા જાનપાનના માળખેમાં જાનપાનની અગ્રણ્ય ગિરપણ્યનિ અને અટકાત પીછીવિદાર તેમજ મુલ્ય કક્ષાવિષય રંગિકર થતા નથી. એવામાં ને ચિત્ર-પટના ચારે પછી બદલક કરી મોસા દોષ માટે

કલાકાર સાતો સાન અને તેમના પત્ની સાનો હાલકો સાન. આ રંગીએ નવાનમાં અને સો પહેલું કલાકારિનું આતિથ્ય આપ્યું.
જમણું બાલુન ચિત્ર 'અર્ધ'. શ્રોમતી નકામુગ સાને અને એક અર્ધનું રેશમી પટ પર કરેલું ચિત્ર

હે એકેએક દહીકતની નોંધ મારે છે. અને દરેક આકૃતિમાં ધનત્વ ઉપસાવેલું જોવા છતેમરી જતાવે છે પથ્થુ જાપાની ચિત્રકાર તો એવી ફેરોઆદિક છબી-દરકાર પથ્થુ કરતો નથી. તે તો રવાનુભવ અને સંસ્કારથી પ્રેરિત થઈ પદાર્થ દરમ કે પ્રસંગો કાવ્ય-ભાગ રજુ કરે છે. તે ચિત્ર માટે અવકાશો જાડુ જ સફળ ઉપયોગ કરી જાય છે. મોટી લોત પર એકાદ ચંદ્રને જોયેર દિસાળથી ચીતરી હવા જતાવવા પૂરતી રંગની છાટ આપી એક વાદળી તરતી જતાવે છે અને થોડા સફેદ પંખીઓની દાર ચીતરી કેઈ કદવના-વહાર રજુ કરે છે. એટલું જ નહિ પણ કદીક તો એ પીછી વાપરવામાં જે અજ્ઞ કસર જતાવે છે. પીછીના જે લેલકાથી આકાર રજુ કરી શકાય તો ત્રીજી વાર પીછી લગાડે પણ નહિ. આથી ચોતાની પીછીમાયા રેખાઓના દબારો આવિર્ભાવ કરવાની શક્તિ માત્ર જાપાનીઓમા જ જોવામા આવશે.

ખાલી રાજેથી જગ્યામા પથ્થુ દિસાળ અને હેતુ હોય છે. તેમથી એક રજ જાર જગ્યા ઓછી ન કરી શકાય એવી ગણતરીથી જ તેણે એક ખૂણે કે વચગાં મુખ્ય આકાર ખેંચેલો હોય નકામી અથવા છોડી દઇ માત્ર આવરક અંગો દોરી વરતુનો સાક્ષાત્કાર કરાવવામાં જાપાની કળાની સફળતા છે. પીછીથી એક કુઝાળું એની રીક્ષનથી તે મારે છે કે કદવનાના હાર માત્રથી પીછી મારફત સાચું સફર-

જન જ ઉપગતવે છે, એક જે વધારે અપકા મારતાં ડાળી અને પાખડાં થઇ જાય છે.

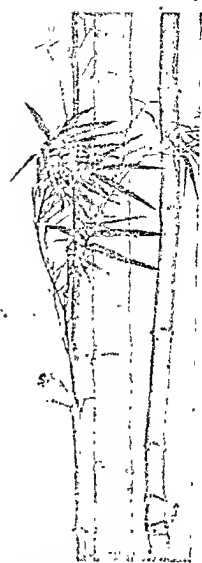
આ કહેવું અને જોવું સહેલું લાગે છે, પણ તે અસર ઉપગતવારે વર્ષો સુધી જાડુ ચિંતન અને અજમાયશથી જ એ સિદ્ધિ મેળવી હોય છે. આવા ઝડપથી ઉપગતવેલાં ચિત્રો જાપાનમાં જાડુ માન પામે છે તેમાં જીવન, ચેતન અને મોહિની હોવાં જોઈએ. કાગળ ઉપર જ્યારે ચિત્રકારની શુદ્ધિ અને જીમરનું સત્ત્વ નીચોવાય લારે જ એમા સંપૂર્ણ સફળતા પ્રકટે છે.

કાળા રંગની છીછરી પરથરપાટીમાં ચિત્રકાર પાણી બરેલી અર્ધ નીચોવેલી પીછી બેળે છે, આકૃતિનો મનમાં દિસાળ કરી થોડા પાળ છૂટા પાડે છે અથવા રંગભર્યા જનાવી જમીન પર પાયરેલા કાગળ પર એના અચૂક દાણે ફેરવે છે કે તેમાંથી ઝાડ પાન કે ડાળી, તેની સુકામળના કે કડવના સાથે, નીકળતા દેખાય છે. પીછી ઉઠાવી સેતા તો એનો નાનો પ્રવાસ કર્તવ્ય કરી જ ચૂક્યો હોય. એ જાપાની કળાની અ-હસુનતા છે. આખે જુઓ છતાં કંઈ શક્તિ તે કરી શકી તેને જોવા ન પામે કળામા કંઈ નહિ સમજનારને પણ એ ઝડપ અને સરળતા મુગ્ધ કરી દે છે. ચવનમાં ઝૂલતો વાસ, ગર્જન કરતા ધોધ, હિડમાં પંખેર, કા કા કરતા કાગડા અથવા વનરપતિ કેલીલ હિંગેલા પથરા ચીનરવાને લપેટા, વળાંકા ને રેખા, અક્ષર લખવા નેટલી સહેલાઈથી તેઓનીની આપે

છે હારે લગભગ ચમત્કાર લાગે છે. અનેક ચિત્રકળા સંગ્રહમાં પ્રેક્ષકોની દાઝરીમાં સપાટાગ્રેષ્ઠ ચચોત્તમ દર્શાવાર ચિત્રો તો દોરી નાખે છે અને એ દરેકમાં કંઈક ખાસ ખૂબી કે નવી ચાત્રાટ્ટા દેખે જ. તોટ્ટાઓના કુટુંબને નામના ચિત્રકારે દમબળ યોગ્ય વર્તે જ એક દિવસમાં ૧૨૨૪ ચિત્રો પોતાના પરોખીઓ માટે ચીતરી દરેકને એક એક એટ જાણ્યું હતું! સત્તારના પાચ વાગે લાથમાં બે જ મોટા પીછડા અને સાદીનું મોટું પાચ લથતે ભેડી ગયા; સાંજે સાડા ચાત વાગે કામ પાર ઉતાર્યું! આ દરેક ચિત્ર એકએક ખાખી-મોનો જ માખનું હતું.—એટલે કે ૧ કૂટ પડોળું ને ચાર કૂટ જોડ્યું! એ પૈકાનું એક ચિત્ર આ મેળ સાથે રહ્યું હતું છે.

ચિત્રકળાની ચમત્કૃતિઓ જાનાવવાનો જાપાની ચિત્રકારોને શારે શોખ થતો જણાય છે. એક વાર ટોકિયોના ઉવેનો પાર્કની મેયેરેન હોટેલમાં તારાચાટ્ટા કોઓ અને કુટ્ટા કેતે, આજના જે દવાન ચિતારા, હવેરમાં બેઠા હતા. તેમણે એક સોનેરી પદ્માવટ (રફાં) ઉપર પોતાના લાચ આજમાયા દવા. સામે આડે જે દેવેલો ચક્ર-ચકિત સોનેરી પદ્મે મોહ માટેજે ઉગ્યા થઇને પોતાનો રમાલ સુમી (જાપાની સાદી)માં પલ્લવો અને તે વડે જ એક પદ્મા પર કહણે અને પાસના મોટા ચટ્ટિયાં ચીતરી માંથી. પછી આખળીના ટેરવાયા પાન દેખા. એ પછી કોઓનો વારો આવ્યો. તેણે રમાલથી પીળા પદ્મા પર એક આલુનું દક્ષા ખડું કર્યું. તેનાં કેટલાક ફૂલો ચીતરવાને તેણે જ ખૂબીચાળી મીઠાની રકાળીનો ઉપયોગ કરી જતાઓ આ ચીતરામખે શાખી મૂકવામાં આવ્યાં છે.

આ ચિતારાઓના લાચમાં પીછીની કેળા કે લસરકા ઇવન પિચારે જાની નય છે. જાપાનીઓમાં વાળી અને વર્તનામાં જે મંયમ, સવજન અને દેવજના જણાય છે તેનું આલેહન પ્રતિચિત્ર તેમની કલાકૃતિઓમાં જીતે છે. પ્રત્યેક જાપાનવાસીને જ્યેષ્ઠવૃદ્ધી જ પોતાના રેસની ક્યાઓ, વાનંચિ, કનિદાસ અને કવિતાનું સુદદ જાન આપવામાં આવે છે. જાદુ સુટેની સંપ્રસિદ્ધ ૧૦૦ કવિતાનો સંગ્રહ લગભગ એકેએક જાપાને સુખદિગિત અને કાંઈક દોષ છે. પ્રખ્યાત સૌંદર્યશાસ્ત્રી, ટમેા, રોમ્બુરો વગેરે રક્તે ચરીત્ર કે સોમંત દરેક

ટોકિયોના કલાકાર કુટ્ટા કેતેએ એક દિવસમાં ૧૨૨૪ ખાખીઓએ આલેખ્યા હતા તેમાંનો એક

જાજ એકતાર જજ આજવાની મનોરસિ મેવે છે; અને જાપાનના રજો, પદાર્થો કે દરેક જાનાવટ ઉપર ને જાપાને લગતું સૂચના કે ચિત્ર નો ચીતરાઓટ્ટું દેખ જ. રજો પસંદી જાપ કે રૂપ સુદમાં જાપાનનું કવિતા બર્ધુ દેખ. બેચાર પદ્યો પર કોએકા લગના ચિત્રમાં પદ્યોમાં કંઈ જ ન લાગે. પણ જાપાનીને મન નો તેમાં જાપાનની ઉત્પત્તિનો ઉચ્ચમકાવ દેખાય છે. ખૂબીના જ કવિાર દેવવાઓએ આલુ મારી ને કિંમ્મું કર્યુંવારે કાલવા મોડા લગતા પદ્યના તેમાંથી જાપાન સંગ્રહનું છે એ જાનનું તેમાં સૂચન દેખ છે. એ જ પ્રમાણે

દરેક ફૂલ, પાન, રંગ વગેરે જાપાનની ક્ષતિઓ, ઉત્તરો કે જાપાનની રસિકતા પ્રકટ કરતા દોરામાં હોય છે.

જાપાનમાં સેંકડો વર્ષોથી ચિત્રકળાની પરંપરા જીવંતી ચાલી આવે છે, એટલે ત્યાં કેટલાયે ચિત્રકારોના વંશવેક્ષા આખા દેશ પર જીવાઈ રહ્યા છે અને દરેક કલાકાર કેાઇ મહાન સંપ્રદાયનું ગૌરવ સાચવવા ઉપર હિંમત સેવી રહ્યો હોય છે. દરેક જાણુ કળાના સુદગમન પ્રકારે સિદ્ધ કરતા જીવનભર જગીરથી તપ કરતો હોય છે. એમના ચિત્રપિપ્પો પણ અજળ હોય.

ટોકિયોના પ્રખ્યાત ચિત્રકાર યોકાયામા તેકનિ એક ચિત્ર કર્યું. તેનું નામ 'નિદપાકુ તોકા' (એસો દસમી તિથિ). એ દિનનું માદાત્મ્ય જાપાની ગામ-ડામાં જાહુ ખેતરમાં કાચર ભેડી હોય પણ તે જ વેળા પાપાજોડાનો જાહુ ભય હોય વાજળા વચરનો દિવસ હોય તો ખેડૂત માને કે કીક પાક બેતરશે. જો વાયરો નીકળે તોજાથી ખરાબી થાય. ચિતારાએ એ ચિત્રમાં ખેડૂતને ચિત્તા થાય એવું જ આકાશ માત્ર મનોરમનિથી ઉતાર્યું હતું. વિદ્યાખાના તરફથી ભરાતા પ્રદર્શનમાં તે જાણુ થયેલું.

પંચોતેર વર્ષનો કાવાખાતા શાહી ચિતારો છે. એને તો પીછીની દેવતા વરી હોય એવી શક્તિ એ ધરાવે છે, જતા દળ પિકાસ કર્યા જ કરે છે. તેની પીછી ચાલે એટલે રૂપ, રંગ અને ચેતન એકસરખાં જન્મ

પામે. જાપાનમાં ચિત્રકારોની કૃતિઓ પ્રથમ જાપાન-મુખીની જેમ પ્રકટ થા જ કરે છે, જતાં જાપાની ગૃહમાં જાણુ તો ટોકિયોમાં (ચિત્રગોળ)માં તો એક વા બે જ ચિત્ર (ખાખીમોનો) દશે. વધારામાં જાહુ તો જાખના અગ્ર ભાગે જીવને લાગીને 'ગાકુ' એટલે એકાદ આકાર અને લખેલી કવિતા કે નીતિસૂત્ર ચોડ્યું દશે. ખાખીનો ખાખી કલાસંપદ ભંકડમાં સાચવીને મૂક્યો હોય. તેનો વારો આવે ત્યારે જ તે ગદાર નીકળે. ત્રીજી શોભાની એકળે ચીજો હોય, પણ તે ખસસ કરી

કલામય હોવાની. પછી ખેસવાની ગાદી હોય કે નારતાનું ખાજ દોય. આ યોદીગીઓમાં જાપાની 'ખ્યોખ્યુ' એટલે આડ-પડો (સ્કીન) શોભાતે મજ કળાના વાદનતરીકે જાહુ પ્રધાન પદ પામે છે.

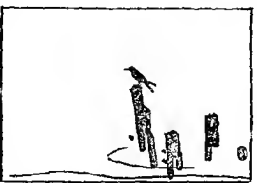
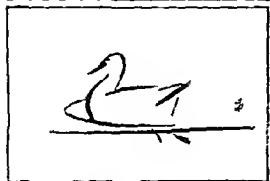
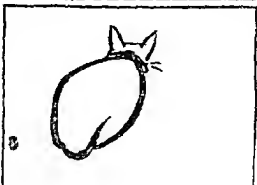
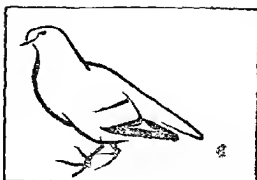
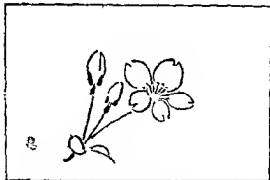
'ખ્યો' એટલે આકૃતિ ધરવું. 'કુ' અથવા 'ખ્યુ' એટલે વાયરો. વાયરો કે પતન અટકાવવાનું સાધન તે 'ખ્યોખ્યુ' બેવ-ડાઇ નય તેવા હોય એવા પડાને જ ખ્યોખ્યુ કહે છે; પણ એક જ ચો-કલા પર મટેલા, પાખા-થી ટેકવેલા યોડાપડાને 'સુદ તાતો' કહીને જોખ-ખાયાય છે. સુશ્રુતાને હાલ ધણે ભાગે 'એન્કો-વાન' એટલે જાપાની ગૃહની આગલી પ્રવેશ-પરસાગમાં રાખવામાં આવે છે. એ મૂળ ચીન અને કોરીયાનો વિચાર જાવા જોય પડા ધખી જનના હોય છે પણ તવ ફૂટ નેટલા જોયા અને

એક અંગત પત્રમાંથી

*** I was indeed pleased to find an artist like you, singing the praise of Japanese Life and Art. The example of Japan should be an object-lesson to us Indians—who have divorced Art from Life, and divorced Life from Art. Unless our educationists can be persuaded to find a place for Art in our educational institutions, art will continue to be neglected by our educated friends; and unless our men of culture and education are qualified to appreciate and honour our artists, artists cannot live, beautify and elevate our Life.

—O.C. Gangoly

તમ સરના કલાકારને જાપાની જીવન અને કલાના ગુણગાન કરતા જોઈને મને ખરેખર આનંદ થયો હતો. આજે હિંદીઓએ, કલાના જીવનથી અને જીવનના કલાથી છુટાછેડ કરી દીધા છે; એમને માટે તો જાપાનનું ઉદાહરણ પ્રત્યક્ષ પાઠ રૂપ જનનું જોઈએ. આપણી શિક્ષણસરવાળેમાં કલાને યોગ્ય ધ્યાન આપવાનું ન્યા લગી આપણા કેળવણીકારોને મળે ન ઉતારી શકાય ત્યાં લગી આપણું શિક્ષિત મિત્રો તરફથી કલા અવગણના પામ્યા જ કરવાની છે; અને ન્યા લગી આપણે કેળવણીમાં તથા સંસ્કારી વર્ગ કલાકારોની કદર બજાવતાં તથા તેનો સમાદર કરતાં નહિ રહીએ ત્યાં લગી કલાકારો નથી ન્તે દેશી રાજવા-ના કે નથી તેઓ આપણાં જીવનને સુંદર ને ઉચત કરી શકવાના —એચ.દ્રુમાર માંજી (લે. ૧૫૪)

જાપાનની ચિત્રકળા ખીલીના લેખનમાંથી ઉપર દોષાથી ખીલીના ચોક્કસ વર્ણનને બદલે આધુનિકો ઉદાત્તતાની ભરિમ ચિત્રણ ત્યાં આવેલ ચિત્રકલા સામી છે. તેના ચોક્કસ નમૂના.

કોચ નગરના પાંદરે આવેલી પોલિસના શાળાની દોશિયુરોના અમુકમાં રાબી કોલી માસીની ટેકરી

શ્રી. પોલિસની મંડુકીનું પેદ અને જૂની મારખાનીનું શંદર કોચ (Crncow) નગર છે. એ કોચના મીમામ ઉપર ૧૫૦ ફૂટ ઊંચી માસીની એક ટેકરી આવેલી છે. એના મધ્ય ભાગમાં એક વામજમાં મકધાવાકમની યુદ્ધભૂમિની માટી મળેલી છે, - એ પુણ્યભોગ, જ્યાં પોલિસવાસીઓએ રાજધાના સેન્યનો સૌથી મદદો પચામ્ય કર્યો. એ મિત્રામ બીજી યુદ્ધભૂમિઓની માટી પણ ત્યાં આપેલી છે ત્રી, પૂરુષ અને જાગરો ગધાંએ રોવતા, ત્રાસ અને કોચના ભરીભરીને પોતાના વનનથી માટી લાવી આ ટેકરી ઉપરે કરી છે. પોલિસવાસીને પોતાની જન્મભૂમિની માટીથી અધિક શિવ કયુ નથી. દેશવરો બેગવના પોલિસવાસીઓ પોતાના માથ વનની માટી દગોસા માથે ને નાથે જ રાખના અને તેમનું મનુ યનાં તેમની દેડ ઉપર પડેલાં એ માટી છાંટવામાં આવતી.

કોશિયુરુકો

પોલિસની આઝાદીનો આશક-જેણે મોતના લણનારાઓ સભ્યો

My name is Million, because I love millions and for millions suffer torment.

પા. ન ટાડેઅમ' મદાકામ્ય રચનાર આઝમ મી-
પ્રાક્ષિનિધે પોતાના પિતૃપર્ણ (For-
lathers' Eve) નામે નાટકના એક પાત્રને મોંએ
આ લેખને મથાને આપેલા શબ્દો ઉચ્ચારાવ્યા છે.
પણ એ વીરાકિનું સંપૂર્ણ પ્રતિનિધિત્વ તો પોલિસો
એક જ જાણ લઈ શકે એમ છે; અને તે, જેના નામ
પરથી એ મદાકામ્યનું નામકરણ થયુ છે, વીરમી ને
જનસંન દેશપ્રેમથી પોલિસ હૃદયમાં આજ પણ જેનું
નામ યતનગદા ઉગમવે છે ને પોલિસ સ્વાતંત્ર્યના
જંગ સાથે જે વીરનું નામ ચિરકાળ બોલોએલું છે તે
'ટાડે અસ કોશિયુરુકો.'

હિસામતના આઝમજી સામે જેન સોલિયરટીએ
૧૯૮૩માં વીએનાનું પરિત્રાણ કર્યું હતું. એ જન
સોલિયરટી પોલિસ મદતાનાં અનિમ શામક અને
'પ્રસાધ પર્મના. રક્ષક' નર્મકે પ્રસિદ્ધ છે. તેના મૃત્યુ-

બાદ માટી પર એક પછી એક જર્મન રાજાઓ આ-
વતા મથા, ને અનાચારો વધતા મથા. તેમના એકે
તો જૃશિયા નથા ઔરિટ્યાને પોલિસ વદેલી લેવાની
ચુમના પણ કદેસી. અસંતોષ તથા અંતરકલહે પોલિસ-
ની સકિત ઉજ્જવિત કરી નાખી અને એ જ વખતે,
ગીમની નગરે તાકનાં રહેલાં પોદાશી ગમ્યોનું ને સિકાર
ખી પડ્યું. જૃશિયા, મશિયા અને ઔરિટ્યા—સરદાર
ઉપરની એ ત્રણે ધોંગી સત્તાઓ એ સિકારને ચાહે
તેમ ચૂંચવા મંડી; ને તે એટલી દલ ચુપી કે પોલિસની
કલી નિશિન સીમાઓ પણ રહેવા ન પામી. છતાં
પોલિસમાં એક વર્ગે એવો દત્તો કે જે સ્વાતંત્ર્યને જ
છવનની ઉચ્ચતમ સિદ્ધિ ગણુને; ને એણે દેશમાં સ્વા-
તંત્ર્યજંજનાનો આતરપ્રવાદ વહેવડાવવા માંડ્યો.

આવી દેશસ્થિતિમાં જ્યારે જાનિપ્યના સ્વંત્ર
પોલિસનો મર્ત્ય બંધાઈ ગયો (અનુસંધાન પાન ૫૩૩મે)

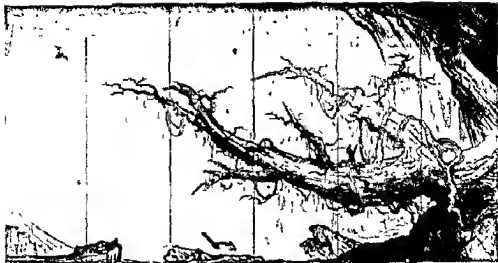

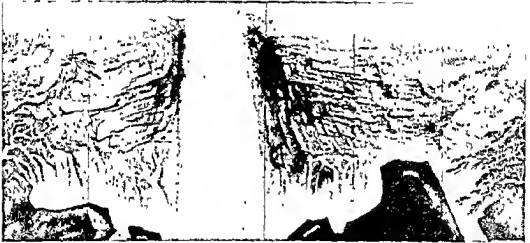
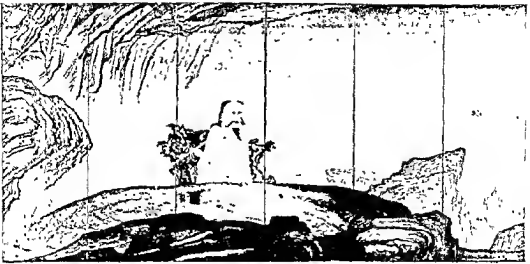
મગર

વાદરો

મગર અને કોયલો સહિ ચીતરનામાં ભાગની કચ્છાકાર ભજનમાં શિરોમલિપ્ત વર્ણ ભવ નેમ છે. ભાગનામાં, પોલીક બંડ નમગંધો
 આડી પ્રથેક હાથો જેવાં ભાગવરો સુધી આવકેકેન અને નીચીસલ કરી ચિત કરવડા સેકડો ચિતકાર છે. પ્રાણીના સ્વભાવ અને

સામેના તેમજ આ, ખેને પાના પર તથાજે પથરાએલું છે તે 'બેથાળુ' એટલે આડપડદા ઉપરનું ડિઝાઇન જેની તકલીઓ એક ઉપર એક પાખાને ચોઠવી ૬૪ શકાય એવા પડદાને જ 'બેથાળુ' કહે છે. તેમાં ચિત્રોના આલેખનમાં ખુબી એ હોય છે કે તેની ખખી તકલી-ઓ ઉપર એક મોટું સમગ્ર ચિત્ર આરંભિત કરેલું હોવા છતાં તેની એક જ તકલી ઉપરડો તોપણ એક સંપૂર્ણ ચિત્ર તે પર દેખાય; અને તે પછી જે ચણ કે એક એટલી તકલીઓ ઉપરડો, અથવા ડોઠપણ તકલીએ સાધે હો તે તે પર પણ એ ચિત્રનો એટલો ભાગ એક અનુદ અને સંપૂર્ણ ચિત્ર લાગે. આવા બેથાળુ-આડપડદા-રોજના તેમજ કપાના સાહેન તરીકે ભપાનમાં પ્રધાનપદ ભોગવે છે અને તે પરનાં ચિત્રોના પ્રકારો તે ભપાનના ચિત્રકામની વિશિષ્ટતા છે. ઉપયોગના પદાર્થોને સુંદરતા અપવાનુ એ પ્રભુનું પતણું ફરતી હોઈ, આવા પડદાઓ પર કલાનું વર્ણન કરવામાં મોઈ મણા રાખતું નથી. આ પાના ઉપર ખીનું ચિત્ર પણ એવા એક આડપડદાનું છે. સામેના પાના પર ચિત્રની ઊભી ચણ તકલીએ છે તે 'ખાખીમિનો' અથવા ચિરપટ, ભપાનના પ્રત્યેક ધરમાં મુખ્ય રથાને એક મોટી ચોખ હોય છે અને તેમાં એક ખાખીમિનો (એટલે હોયો ચિત્રપટ) દમિલો હોય છે મોટા અમોરથી માંડી અદનમાં અદના મરી જના ધરમાં પણ આ ખાખીમિનો ધરનું મુખ્ય સુરોખન હોય છે. તે હાથનું જ ચીતરેલું હોતું નેહમે એવી ધાર્મિક ચુરનતા જેવી ધરંપન ભપાનમાં પ્રવર્તે છે અને તેને હોધે પ્રભુજનમાં કપાને અનેકરીને ટકાવ અને વિકાસ મળે છે. અનેક ચિત્રકારોની તેની પાછળ આલેખિકા ચાલે છે.

ફોટોગ્રાફી દર્શકોનાં પરિણામ

(૧) બિપદતા પ્રભાતે-જગત્રાય ચાલત (કસબી) પહેલું ઇલામ; (૨) વાંચતને નીસરખી-ડી.બી. ખાપર

સનાતન ધર્મ

[વગર રંજ એ લજવાય એવી નાટિકા]

પારાયણ

૧૧. આ નાટિકા વાગવી જ શકાય એવી છે : કશય બજવા જેવી ન લાગે. તો પે વાજવી જેવી, એના મારો આશ્વ છે ફક્ત એક જ શસ્ત્ર પાળવાની છે; તે એકે કે આ લેખકને સહ-અભિનય માટેના મુખત ચોટલો બધો છે કે આ વગર રંજ એ લજવાય એવી નાટિકામાં પણ એનો પાઠ પુરુષ બજવે એ અપવાદ ખાતર પણ કમ્પ્લ શખવા શક નથી વિચાર્યોએ એ ખરૂંસ બજવવી. તે મુદ્દાથીએ આ વાજવા માટે વિ-દ્યાર્થીઓને રંજ ન આપે એમને બજવનાસંજોએ કહેવું કે આમાં એનો પાઠ તો તદ્દન નિર્દોષ છે; કયાંય એમને સુખ થઈ એવી મેગસા પેમલીની વાત નથી, માટે વિદ્યાર્થીઓને બજવના દેવામાં વાધો ન દેવો. ૧૨. એ સાચે આ લેખકની ખીજ એક નાની યત્નત એ છે કે વાલ્મીકિ હાથેના છપાનો ફક્ત બજવનાસંજોએ કાલેકામમાં આપો ફતારી છપાવે; કાલ્પ આ લેખક ખાટલી અમરથી નાટિકા ખાતર પોતાનાં હાડકાં સનાતનીઓને હાથે અથવા એમની કામે યોજનાં કાપવાઈજા પસવતો નથી એ વારીખતાર છપાએના ફક્ત વાંચીને કેટલાક સનાતની બાહ્યોને ખાચી થશે કે આ નાટિકાની વસ્તુ કેવળ ગયોગી નથી, પણ આપણી પુરાણ-પ્રાચીન, સુરસામ, સુદૃશામ, ધન્ય ભરતભોગમાં બહેર રસ્તા ઉપર બનેલી વાત છે ! એ

સનાતનીઓને સમર્પણ

નામપુરુષ વા. ૮ થી મે-નામપુરુષના જોડાની નામના પસારી એક સનાતની બાજવી છંદોથી બજાવવામાં અરજવાવા તુલને જેવી રીતે બોલી દેના ઉચ્ચકાવ કાલેસા બહાર આપ્યો છે. એમ બજાવ છે એક સનાતની કોડું એ કુવોમાં પાછી ઘરનાં અચાનક કુવાખેરી થઈ અ. તેને કુવાખેરી ખંદ માટે પુમે માર-વાઈને દરીઓના બહાર કુવો, કુવા તરર દોડી મથા બો પેરી ખાઈવી છંકથી અથવા કુવાખેરી હાતરવાથી અથવા કુવા લાલવા, તેઓને આપે રતાં સોણું ફિડુઓ નામથી અન-શાખામાં આપવા દના અને અખાલ્લી હતું કે તેમ અરવાથી કુવાખેરી પોછી અપરિત થશે. આ અખમના પરિણમે ને બહુ કુદરેને મરણ પામી હતી.

આપણે રાને

પાને

મેંગા • ૩૬૩ માનસી • બુરિ હલસીસસ • રોમતાખા શિવરાકર • વિદ્યાર્થી • એ મુસાદો

[આણ કે મહાબળેશ્વર કે એવા કોઇ પકાડ કપર જવાના પાકો મોટરનો રસ્તો એ રસ્તાને સમગ્ર અપવચનો એક ભાગ આશામ લેવાનું મથક ઉપર હવા ખાવાનું રચન છે. વાત્રાનું ધાગ છે, એવાલાવ છમારતો છે. રંગમુખિ વર તો દેખાય છે કોઇ સખી દવાણુ સ્વદરથે બેસાડેલી પાછળી પરજ. રાખીનાં બેચાર મોડાં મારલાં, વરખાની ગાળી છાપરી, પાસે એક મરીજ બાજ, હાજમાં કળસિયો. . . વાઈનું નામ મંગા પાસે એનો નાનો હોટરો રોડ ફોટેલી કમથી અને ગલ્લિ જેવી પહેરેલી પોતડીમાં સમજા બેઠો છે કે હોમે છે બીજા બજામાં જાડ નીચે બલ્કે આસમથી એક સુપડ દેખાતા જુવાન ચોપડી વાંગતા બેઠો છે. પડેલો જીવજ્યા પછી એવજ્ઞ મિનિટમાં માવડો અને બુરિ ધીમીધીમી ચાલતા આવે છે. માગાડો શિખર ઉપરના બંગલામાંને બજવ સાફ ફેરવારો લેંગીએ છે. બુરો જવા વચારે સ્વચ્છ અને સારાં કપડાંમાં છે, તે શિખર ઉપરની એક વીશીમાં રસોઇયા છે.]

માવસો: કેમ ગંગાબેન, બહુ થાક્યાં હોવાઓ છે ? હો, જરા પાણી પાઓ.

ગંગા: (વાંસળી ચરધી ફાટી નળી લઇ તેમાં ઉપરથી પાણી રડે છે, તે જોળે ઝીલી માવસો પીએ છે. ગંગા બોલતી જાય છે): અરે ભાઈ, આજે તો બહુ થાકી ગયું ! કેમ મોટા શેડીઆ એકનાથ જાય છે—એ જ; પછે જુઓને વલટણ જેડી છે. ખીચડી રાંધવાના છે, એનું પાણી ખેંચીખેંચીને તો હું આ થાકી.

ભુરા: તે એમના માણસોને ખેંચતાં શું થાય છે ? ગંગા: અરે ભાઈ, ખેંચેને એ પાન, મેં અને રૂથએ મળીને આવી પંદર ડોઝા ખેંચી.

માવસો: (પી રહી) બસ બેન, જસ; ભગવાનનમાઈ લાલું કરો. પાણી તો એવું દંડુ સે ! હો જુરાભાઈ, મનું બીનું કરો.

ભુરા: લાવો, (પીએ છે).

માવસો: તે આ જુરાભાઈને વાસિયુંનદિ પુછજુરાળા! ગંગા: અરે ભાઈ, ભગવાનની આંખોમા તો જમાય સરખા. પણ જોલ્યા એ ધરમવાળા લઇ બેઠા હોને—એ તો હું જાણું છું કે તમે બે માજવ્યા ભાઇછો; પણ દનીઆ કંઈ જોછી જ જાણુવા મઠ છે ?

ભુરા: (પી રહી) અરે અમારી વીંશીમા કેક ધરમામા મારી રસોઇ જમી ગયા. માવસો અહીં રહી છમા, નહિ તો કને, એને પણ હું ભામણુ જનાવી દેત. બહારગામ ગયા કે ધરમ સુખ્યો.

માવસો: એ ગંગાબેન, ખર્ચ પૂછો તો મને એવું ના મગે. એ ઠીક સે, બે રૂપીઆ વધારે રળી ખાય સે, જાકી એ છેતરવાનું મારાથી તો ના જને.

ભુરા: અરે મોટાભાઈ! દુનીઆ એમ જ દાલે. આ તમે હવાર પડે ને લોકોના મેલા દહડતા દહડતા ધયડા થયા, અને ઉપરથી આ વાસિયું—હડધૂન; ‘આધા ખહો’ એ કપાળે ચોટાંલું તે જુદુ. આ હું પોસ વરહ મુજબ કરી આવ્યો તે જુઓ હું ચોકબો રસોઇઓ.

ગંગા: હોવે ભાઇ હોવે! લોકને તો દેખ્યાનું ઝેર છે; જાકી ધરમની નિંદા આપણે કા કરીએ ?

માવસો: ખર્ચ, ગંગાળા ખર્ચ કાંઈ

ગંગા: તે આજે બે ભેગા નીચે ગયાંતાં!

ભુરા: આ શેડને મારે રતો ! કેમ મોટો શેડીઆ સે. આ જુઓને, થોડું થાકભાજી, સીધું સામાન વગેરે

માંદડો આપ્યો સે અને માવસાભાઈને હંથાધે લીધો. એની આ ડગલી ફાટી મઠ, તે નવી સીવવા આવી દીધી. જોલ્યુની સાત ઉપર બહુ લોક આવવું લાગે સે તો!

ગંગા: હોવે રે; દવા ખાવા મેં આવે, અને ચપટીક ધરમ મેં નોંખી જાય; બેઉ કામ.

ભુરા: પેલા ભાઇ કેણુ બેઠા છે ?

ગંગા: કેક મેમણ તરફના મોટા વઘારથી છે. ખટારમાં નથી ગયા, પણ દેડતા નીકળ્યા સે. અહીં જરા મળી મયું લાગે છે, તે બેઠા છે.

ભુરા: આમ તો હોંશીઆર લાગે સે.

ગંગા: અરે હા રે, દમણા મારી દીકરીને એક કામગ લખવો હતો તે તડછને લખી આવ્યો. વળી દીકરીક વાતો પણ કરી. તો જ જણાવું જે એ તો વળી સુધારાવાળા છે.

ભુરા: મોધીવાળા ?

ગંગા: છ તો કેણુ જાણે, પણ આભડછેટમાં નીં માનતા. ભાઈ, ભણીને એટલું ના દમજે કંઈ ?

[અંદર અંગણું વાગે છે]

ભુરા: આ કેકની મોટર આવી.

ગંગા: એ જ દરી, શેડીઆ. દમણાંક ને પાણીની...

ભુરા: તે જમી કરીને ઉપર જવાના ખર્ચ ને ! રહેમનખાં મોટર કાઢવર: (આવીને) હા હા. લાવ પાણી. (પીએ છે).

[મિટલામાં ખીન બે વરેમાનુંઆ આસીને પાણી પીએ છે; રહેમત ગેટ્રેલનું પીપ લાગી પાણી લે છે.]

૧ મુસાફર: હાઆસ! જેણે આ પરજ બેસાડી તેનું કલ્યાણુ યજો. કેવું સરસ પાણી !

૨ મુસાફર: જગ્યા પણ સરસ છે.

૧ મુસાફર: ધણી સરસ! નીચે જતાં તો તાવ વમવાનો.

માવસો: (પડયો પડયો) દારે, ધણો. અમે દમણાં જ આવ્યાને ?

૧ મુસાફર: હં હં દીવાસળી છે ?

માવસો: એ છે તો ખરી, પણ હું તો ભંગીઓનું

૧ મુસાફર: અરે ? આલને, અદરથી આલજે ?

માવસો: (જોળે છે) અરે ! નીકળતાં લીધી હતીને ? પેટી ક્યા મઠ—હૈં—વાહ ભાઈ ! અરે તારી, નથી ભાઈ !

૨ મુસાફર: નસીળ જ પુટેલાંને ?

માવસો: પણ જાઓ, પેલા ભામણો રસોઈ કરે

લાં; કોક હજગાવી આવશે.

ગંગા: હમણાં ખૂસ પડશે: ચાલ જીવ! લાવ એક માટલું ભરી દઈ. (ઊભી યાવ છે) તમે તો દોડવા માંડવાના કે?

માવશે: ના રે, જરા થાક ખાવાના. બેઠા સીએ; થોડી વાર પસે જાશું.

[સીક અને શૌધર પ્રવેશે છે.]

રોક તુલસીદાસ: અરે અમારા માથુસો કંઈ જોયા કે? ગંગા: હા રે, એ જુઓ પછે, દોળાવ પાસે—

તુલસીદાસ: એ જો, મારા શૌધરને ગાડીમાં નાખવા થોડું પાણી આપજો.—દેખો, રહેમતખાં, તુમ છપસશે પાની સો, જોર ગાડી જરાજર ૨૫જો.

રહેમતખાં: અરે જા સાહન!

તુલસીદાસ: ઠીક હય; મેં જતાન હું-ઉધર. હં, મુકામ તો અરે જાહમ. અજવાહ, દેખો હંક બી હય.

[નજ છે.]

રહેમતખાં: પાની હંકા હય કયા?

ગંગા: હાં ભાઈ, પીવું છે? રૂઝા, લે પાણી પા; હું બીજું ખેંચી લાવું. (જતાં જતાં) જો ભગવાન! આજ તો પગ દુખી નથી રહેતા.

ભુરો: (પડ્યો પડ્યો) એ કાણુ રોક સે?

રહેમતખાં: તુલસીદાસ રોક.

રનો મુસાફર: હવે ત્યાં કાણુ બીડી મળગાયવા નય છે. માણો આપણે તો ગાડી પકડવાની—ચાલતા માડીએ.

૧ મુસાફર: ચાલો, મળી જશે કોઇ રસ્તે, તો જોઇ લાઈશું, કંઈ દીવાસળી નહિ મળે? [નજ છે.]

ભુરો: ખરી કુનિયા સે, માયા! લાઈ, આપણે જો બેગા રહેવા માડીએ તો આપણા બેના જાર વાગી જાય.

માવશે: અરે જાર તે કેવાકના વાગે? જોવા જોવા!

એકે દાડકું પાંદરૂં ના રહેવા દે.

ભુરો: પેલા ભાઈ પણ જરા પાંચપામાં ગરક સે તો! ડાકું થે ઉઠું નથી કરતા.

[ક્રૂણી ધનાઝનો અજાજ આવે છે.]

માવશે: અધ્યા એ શું?

ભુરો: કૂવા તરફ કંઈક થયું—ભારે ધન્યકા હતો. અત્યા રૂકા જો તો? [રૂકો નજ છે.]

માવશે: ગંગાને મે વાર તો ધણી યઇ, લાવને હું જ નહીં? [એ પણ નજ છે.]

અંદરથી અવાજ: એ દોડો દોડો તો ભાઈ! (વિદ્યાર્થી ચોપડી ઊંચી મૂકી આગળ આવે છે) શું છે? આ ધમાક શી છે?

ભુરો: હા જાણે, કોક કૂવામાં પડ્યું લાગે સે.

વિદ્યાર્થી: (એ તરફ જોતો એકસો) ખરેખર! કંઈ થયું લાગે છે; કોઇ પડ્યું જ લાગે છે.

[માવશે ઉતાવળે પાછો આવે છે.]

માવશે: ભુરો ગંગાળેના પડી સે. રૂકો જસારો રડે સે; એને સાગે રાળો તો હું માથુહો મોલાવી લાવું.

વિદ્યાર્થી: તે તમે જ જીતરો ને?

માવશે: અરે જીતરવા તો હું ગયો, પણ પેલા કોક રોકે અને દેખ્યો, તે ના પાડી. પડ્યું કાણુ સે તું? તો કે લંગીઓ; તે કાઢી મેળ્યાં.

ભુરો: અરે હંક, પેલા જામણા આવતા આવે, આપણે બે જ જીતરીએ.

[બંને નજ છે. રોક આવે છે.]

તુલસીદાસ: (ઉતાવળે) અરે રહેમતખાં! જો રહેમતખાં! એ શિવશંકર! શર્દો આવો અર્દો, અર્દો આવો! મૂળા: સત્યાનાથ નય પેલા ભંગીઆનું—એ કૂવા અભડાવે છે!

વિદ્યાર્થી: શું, છે શું રોક?

તુલસીદાસ: અરે મેમો ભંગીઓ કૂવે જીતરે છે.

વિદ્યાર્થી: પણ પેલી જાણીને! જીવ અચાવવાને!

તુલસીદાસ: અરે શું કંઈ ધરમનું જાન છે કે નહિ? તમે પણ કોઇ ભાજલેલ લાગો છો તો!

[આજણ અને રહેમતખાં આવી પહોંચે છે તેમને] જાઓ, જાઓ? શિવશંકર, અરે તમે નહિ અડકતા, રહેમતખાં જાઓ પેલા ભંગીઆને પકડો

જુઓ, દોડો દોડો અટકાવો! [એ બંને પણ નજ છે.]

વિદ્યાર્થી: રોક! જીવ અચાવતો એ ધર્મે ખરે કે નહિ?

તુલસીદાસ: અરે પણ તેણી કંઈ આજો કૂવો

અભડાવી મરાય? મારે જીભાજોડી નથી કરવી.

વિદ્યાર્થી: તો જાણો જીવ અચાવવા તમે જીતરો.

તુલસીદાસ: તો તમે જ જીતરોની! મોટા પરોપકારી

જીવ નહિ જોયા હોય તો!

વિદ્યાર્થી: તો રોક, તમારી પાસે તો આટલા

માથુસો છે, તેમથી કોઈને ઉતારો.

તુલસીદાસ: (કૂવા તરફ જોઈને) મારો, મારો સાળાને;

જધાને તરતવા મારવા છે કે શું? મારો, રહેમતખાં!

વિદ્યાર્થી: પણ તેમાં માર શાનો મરાવો છે?
 તુલસીદાસ: અરે કંઈ વાત છે? સાક્ષા બંને એક-
 બીજાને આડકી અંદર જીતરવા વ્યથ છે.

[શિવશંકર આવે છે.]

શિવશંકર: ઝીલવા ન રહે ને, શેઠ! જુઓને, એ તો
 આ રહેમતખાં મજબૂત તેમાં...

વિદ્યાર્થી: પણ તેમાં માર શાનો મરાવો છે? આ
 કંઈ જાતનો ન્યાય?

તુલસીદાસ: અરે જાસ. તમે પણ જાણો છો.
 હા શિવશંકર! જાઓ જાઓ! એ સાળાઓનું જોર?
 જુઓને, માર મારે છે છતાં દોડવા જાય છે! રહેમતખાં,
 મારો મારો એ દેડાઓને સાળાને.

[શિવશંકર જાય છે.]

અંદરથી આવાજ: અરે કોઈ આવો આવો-કૂવામાં
 ખાઇ પડી ગઈ છે.

વિદ્યાર્થી: અરે જિયારી પરજવાળી ખાઈ-મને
 તગતા આવડતુ નથી, નહિ તો દમથાં હું જીતરત
 તુલસીદાસ: એ જરાજર છે, પણ તેથી કંઈ પાણી
 અપખિત કરાય?

વિદ્યાર્થી: પણ ખાઈનો જીવ તો જાચાવવો જોઈએને?
 તુલસીદાસ: અરે, એમ આખી દુનિયાના જીવ
 જાચાવવા બેસીએ તો પાર કેમ આવે? એવા તો સાસાં
 રોજ ફેક મરતા દશે.

વિદ્યાર્થી: (અંદર) જોઈ, જોમને જીતરવા દો, છોડી
 દો, છોડી દો, છો જીતરે.

તુલસીદાસ: અરે કંઈ વાત છે? ધરમનું સલાનારા
 કરવા બેઠા છો?

વિદ્યાર્થી: અરે શેઠ, જિંદગી મોટી કે મરામ મોટી?

તુલસીદાસ: ધરમ મોટો, ધરમ! સત્તર વાર ધરમ
 મોટો. (અંદર) જોઈ! પકડી જ રાખજો-એને નહિ
 જીતરવા દેતા.

વિદ્યાર્થી: તમે પણ ખમ છો શેઠ! આમાં પેલી
 ખાઈનો જીવ જરી. લાવો હું જોઈ હું જાને તો કંઈ કરું.

[જાય છે.]

તુલસીદાસ: હા, પણ પેલા દેડાઓને નહિ જીતરવા
 દેતા. અરે શિવશંકર! એ શિવશંકર! એ ભોરોને
 પકડી અહીં લાવો, અહીં તપરે જ ઠેકાણે આવશે.

[શિવશંકર અને રહેમતખાં બંને
 દેડાઓને પકડી લઇ આવે છે.]

શિવશંકર: અરે શેઠ! આખો રહેમતખાં, એટલે
 પહોંચી વળાયું; બંનેને દે મગમાં ધડાધડ! એ ભગવાન!
 અંતરને કૂપને બ્રહ્મ કરે એ તારાથી પણ કેમ દેખ્યું
 જાય છે?

તુલસીદાસ: કંઈ રહેમત?

રહેમતખાં: અરે દોનો પાંચપોંચી મિટી પડી
 કર કાલી બેને તો!

માવલો: અરે, ખાપજી! મારા મગ લાંચી નાખ્યા.
 [પકડીને બેસી જાય છે.]

તુલસીદાસ: મપરે સાક્ષા દેડા!

બુરો: પણ મને શા માટે પકડ છ, હું ક્યાં દેડ છું?

તુલસીદાસ: અરે મપ! તું આ બેંગીને આડકી
 કેની-તું ચે સાક્ષા લાગે છે તો દેડા જ!

માવલો: અરે પણ બિસારીંગાને તો કોઇજાણવા.

તુલસીદાસ: હા, હા. . . હા, તે દલે એનું કંઈ
 કરીએ. શિવશંકર! તમે જીતરો!

શિવશંકર: દોરકું તો જોઈએને? હું કૂપાશંકરો
 મોકલું, એ હોશિયાર છે (જાય છે) પણ હું દેડાઓને
 આડકો છું; ન્દાયા પિના કેમ જીતકું?

તુલસીદાસ: હા, હા શિવશંકર! જોજો મને પણ
 નહિ આડકતા.

[વિદ્યાર્થી દોડતા પડી આવે છે.]

વિદ્યાર્થી: અરે શેઠ ખાઈ જયે એવું નથી લાગતું.
 પેલો છોકરો જિયારો એકલો જોતો ત્યારે છે. કંઈ
 તો કરો?

તુલસીદાસ: અરે, દોરકું મેય તો કોઈ જીતરે; પણ
 દોરકું જ નથી ને?

બુરો: અરે દોરકાની શી જરૂર રો? દમથાં હું
 જીતરી પડું.

તુલસીદાસ: (વિદ્યાર્થીને) તમે જીતરો ને.

વિદ્યાર્થી: મને તરતાં નથી આવડતું, નહિ તો
 દમથાં જનન; પણ આ બેને જવા દોને?

તુલસીદાસ: અરે કંઈ વાત છે? તમે પણ શું મને
 તેમ બોલો છો? દિન્દુ છો કે કોણ છો?

વિદ્યાર્થી: હું તો દિન્દુ.

તુલસીદાસ: આવા દિન્દુ દે, આવા દિન્દુ! સમય
 નથી આવતી? આખો કૂવા વટાવવા નીકળ્યા છો.

વિદ્યાર્થી: પણ પેલી ખાઈ મરી જશે તેનું શું?

તુલસીદાસ: તે એનું કરીએ છીએ. 'લાવ બેઠું' !
[અંદર નવ્ય છે.]

માવલો: ઓ ભગવાન! મારી નાખ્યો અને, પણ જરા વળતો નથી.

ભુરો: અરે હેવાનની માફક મારશોને માર્પોતેમાં? રહેમતખાં: છતનેસે દિ જસ કર; વર્નો જ્યાદા મળાં દરાજી સે મામલા આર જી ગિગડ નવયા.

[શિવસંકર મઠકમાં પાણી જુદો છે.]
શિવસંકર: અરે પાણી તો બે લોટા પછુ પૂરું નથી.
તુલસીદાસ: (આરીને) અરર, બાહને કાદવી તો પડવાની.

વિદ્યાર્થી: મને લાગે છે કે બાહ બિઆરી મરી જ ગઈ હશે.

તુલસીદાસ: ખરેખર! ઓ ભગવાન!
શિવસંકર: ચાલો ચાલો દવે તો કાદવી જ પડશે, નહિ તો નવાશે કેમ.

[રહેમતખાં, તુલસીદાસ અને શિવસંકર નવ્ય છે.]
વિદ્યાર્થી: આ તો જુલમ ચાપ છે.
માવલો: જુલમરતો બાપજી! આને મરીવાનું કોષ નથી.

ભુરો: અરે ખરર પડે—ઉપર બંગલામાં જાજરા બરાપા જહે ત્યારે. આ માવલાથી ઉપર કેમ કરી જવાનાનું હતું ને?

વિદ્યાર્થી: અરે એ તો બીજો માણસ લાવશે.
માવલો: અરે બીજો માણસે આવશે, પણ આ મિસાસ રૂકાની મા કંઈ પાસી આવવાનીસે? એનું દવે કોણ?

વિદ્યાર્થી: કંઈ નહિ, કંઈ નહિ, બાઈ! એને હું અનાથાથમમાં મૂકવાની તજવીજ કરીશ.

ભુરો: એ તો મહેરબાની તમારી, પણ આ પરજી

બાંગી તેનું શું? કેટલા પંખીઓને રાહન હતી! તમણુ કલાકમાં કંઈ મોટી ભૂખ લાગી જતી હતી, તે વળી અહીં પીસકું રંખાવવા બેઠા?

વિદ્યાર્થી: હાહ! ધરમના અવતારો છે બધા.
ભુરો: (મારેથી) હાહ! તમે તો લાજુલા છો, અને તો આ જાખમાં આલસો.

વિદ્યાર્થી: પણ તેથીયે શું વળે? અને આજકાલ તો જાખવાળા પણ આવું જાખતાં મલારાય છે.

ભુરો: કેમ?
વિદ્યાર્થી: એમને પણ સનાતનીઓ માર મારવાની મમકી આપે છે ને?

માવલો: ઓ ભગવાન મારા!
[મિસાસો નાખે છે.]

[શિવસંકર અને તુલસીદાસ પાછા આવે છે.]
શિવસંકર: ત્યારે રોઠું રસોઈ દૂધ જરો તેનું શું?
તુલસીદાસ: તો જાગી લઇએ, પહેલા. પણ તમારે નાનાનું શું?

શિવસંકર: એ તો રહેમતખાને આજ્ઞાશ એટલે હું એકબેા થઈ જઈશ.

તુલસીદાસ: હા, હા, ધરમમાં એ ટુમકો છે ખરો.
[રહેમતખા આવે છે.]

રહેમતખા: વદ જોરન તો મર મધ દિખાતી, સાખા!
[રહેમતખા આવે છે.]

ભુરો: આવ, બેટા! આવ!
વિદ્યાર્થી: રોઠું! આનું કોણ જવાબદાર!

તુલસીદાસ: આપણે શું કરીએ લાહ? નેવી ભગવાનની મરજી! ચાલો શિવસંકર! પત્રામાં મોટા.

[અંદર નવ્ય છે અને પડેલા]

અન્દ્રવદન મહેતા

એક સસ્તું કલા-પ્રકાશન

નવ ત્રિંગી ચિત્રો સૌજ પાત્રો પીચોળીજ કરીને અને એકરંગી ચિત્રો આલેખીને અને ફેટામાફો; લગભગ આજીસ પાત્રાંગાં, પાનેપાને છુટે હાથે વેરેલા રફેચો સાથે સંપૂર્ણ ચિત્રતત્ત્વ માહિતી અને કલાવિવેચના—આ પ્રકારનું, અનંતાના કલામંડળોને પરિચય કરાવતું કલા-પ્રકાશન આ પહેલું જ છે; એ અનોખું છે અને અનન્ય છે. મોટી ક્રીમતે મળતી અંજેછ માહિતી કરતાં એમાં વધુ સાચાં છે, વધુ ચિત્રો છે અને એ કલામાંથી પ્રેરણા પમેલા દીક્ષિતોને આલેખેલા વધુ નિકટને પરિચય છે. કમાર કાર્યાલયનું એ પ્રકાશન છે. અને ક્રીમત જુઓ તો શ. ૧-૮-૦ કરી વિચાર કરો: નવ ત્રિંગી ચિત્રો; સૌજપાના કરીને એકરંગી આલેખીને, ચિત્રો ને ફેટામાફો; આલીસ પ્રાત્રામાં છુટે હાથે વેરેલા રફેચો સાથે કલાપરિચય કરાવતા લેખ; બેરંગી પૂર્ક. બધું દેંદ્ર રૂપિયામાં!

સા હિ ત્ય નાં અં ગ

૧. નિબંધ

લેખક - શ્રી સુરેશ દીક્ષિત એમ એ, એમ એસસી.

સા હિત્યમાં નિબંધનું અંગ નાનું પણ મહત્વનું છે. ખદોળા વાચન અને ઊંડા વિચારો અંતે નિબંધનું શરીર ધરાવ. નિબંધ વિષયે એવા ખોટા ખ્યાલ પ્રચલિત છે કે જેથી જ્ઞાનજ્ઞતાનાં ને જ્ઞાતજ્ઞાતાનાં લખાણોને નિબંધની કાટિમાં ગેસાડી દેવાય છે. જાળકોને નિરાળમાં લખતા વાંચતાં આયકણું કે ગાયધોડાથી માંડી સલ અને પ્રમાણિકતા ઉપર નિબંધ લખાવાય છે. નિબંધ લખવાની પદ્ધતિ પાઠી અને વિષયની રેખાસૂચિ દોરાતી આખા યે અંગને બાધી જરકડી દેવામા આવે છે. કથાના કોષ પણ અંગને પદ્ધતિ ન હોય. પદ્ધતિ અને પ્રજ્ઞાલિકા રવીકાયાથી સાહિત્યમાંથી વ્યક્તિત્વ ચાલ્યું જાય, પદ્ધતિ અને પ્રજ્ઞાલિકા એ વિજ્ઞાનની દોરી છે. નિબંધમાં વિષયના અર્થ અને ઉત્પત્તિથી માંડી કષ્ટ ઉદાદરણ, દલીલો અને અવતરણ સાથે પુરાવવા આવવાં નોંધએ એવી માન્યતા ધણી હોય છે. નિબંધ એ નિર્ણય (Thesis) નથી એ રવીકારી લેવું નોંધએ.

ગુજરાતી સાહિત્યમાં નિબંધ અણુવિકસિત અંગ છે અને ધણે અરે અગ્રિય પણ છે. એનો અર્થ રપટ નથી. કવિતા નદિ, નાટક નદિ, વાનાં કે નવલકથા નદિ તે નિબંધ, એવો નકાર જયો વિચાર પણ ચોગ્ય નથી. નિબંધ એટલે કળા, સર્જન અને શુદ્ધ સાહિત્યનું ઊંચું અંગ એ જ એની સલ કક્ષા છે. પદ્યમાં ઊર્મિભરી નાની કવિતાને જેવું રચાન છે તેવું જ રચાન ગદ્યમા નિબંધનું હોય. ફેર એટલે જ છે કે કવિતામાં લાગણી અને અનુભવ જેવાં છે તેવાં નિબંધમાં મનાન અને ચિંતન હોય. કવિતાના સુંદર લાપ સમજવા અને પ્રસંસા કરવા વાચકને હૃદયની જરર છે તેટલી જ નિબંધની તુજના કરવા છુદ્ધિની યોગ્યતા નોંધએ. નિબંધના લેખકમાં અબ્યાસ અને ઊંચી કલ્પનાનો સંયોગ હોવો નોંધએ.

નિબંધ લખવો એટલે નિરાળાખાની રમત નથી. નિબંધ એટલે એક વિષયને અચ્છી દ્વિતિ સુધી ચૂંચી નાખવો કે તેનું પરિપૂર્ણ સમર્થન કરવું એમ નદિ. નિબંધનો હિદ્દ ઉપદેશ કે વિષયનું સમર્થન પણ નથી. જે લખાણથી વાચક કંટાળી જાય તે નિબંધમાં ન ખાપે. ઊંચો નિબંધ પહેલેથી તે છેલ્લે સુધી વાચકને મુગ્ધ રસમાં પકડી રાખે. જે લખાણમાં લેખકને હોય તેટલા જ્ઞાન કરતાં વધારે જ્ઞાન હોવાનો ડોળ હોય તે તરત જ કંટાળો આપે. નિબંધમાં વિચારોની પરંપરી હોય પણ એક જ વિચારનું પિટપેપણ ન હોવું નોંધએ. એક જ વિચાર ઉપર અસમાપ ભાર એ સારા નિબંધનું લક્ષણ નથી. શબ્દની ઝંઝર અને વાક્યોની આંદી-ધૂંદી એ આવા સાહિત્યમાં જરા યે ન પાસવે. આપોઆપ સહેલાઈથી ન સમજાય એવું લખાણ સાહિત્યની દહમાં પણ ન આવે. નિબંધની

(અનુસંધાન આગળ પ. ૫૨૮)

પરાજિતા નંદાદેવી

તા હોતરમાં જ, વેદસ યુનિવર્સિટીના પ્રોફેસર ઍડામ આઈનની સરકારી નીચે બ્રિટિશ-અમેરિકન યુદ્ધ દુકાડીએ ૨૫, ૧૯૧૧ ફૂટ ઊંચા નંદાદેવી પર મેળવેલા વિજય પદાડખેડાના ઇતિહાસનો એક સોનેરી સફો છે. યુદ્ધ યાત્રામાં આવેલું દિમાસયનું એ બ્રિટિશ સામ્રાજ્યમાં સર્વોચ્ચ શિખર છે. એને પરજિત કરવાના પ્રયત્નો તો અરંધ્રી સદી થયાં અવિરત ચાલુ જ હતા. તેનું એક કારણ તો એ કે પડોશમાં આવેલા એવરેસ્ટ અને મધ્ય એશિયામાંના ખીજા કેટલાક જાગ્રો જેવા પરદેશી સીમાનો રાજધાન્ય અંતરાય તે માટે ન હતો.

દાનવેનું રહેઠાણ ગંગાતી નેજાને પડખે વામન વૃક્ષરાજિમાં હિમન મરતકે ઉભેલા આ અદ્ભુત ગિરિશિખરે આજ અરંધ્રી સદી થયાં સાદસખાળેને જ છડ્ડ ખવડાવી હતી તેનું આ વિજયી ચઢાણ રવાજા-વિકત; જ માનવ પ્રયાસની એક વધુ નવાજેશ જાને છે. એનો અનુદક્ષેપ મનાએલો માર્ગે તો શિષ્ટને ૧૯૩૪થી સદજ સંધ્ય ગંગાવી દીધેલો છે.

પાંચ વર્ષ પહેલાં અઢંમ સાદસખાજ એક એસ. રમાધ્ય પોતાની દુકાડી સાથે દિંદમાં આવેલો ને કમઠા-ચળનું આરોહણ તેણે સફળ કરેલું. પછુ નંદાદેવી તેણી જે ૧૦૦ ફૂટ ઊંચું આવેલું છે એટલે માનવપ્રાણીનું ઉચ્ચેચ્ચ સ્થાનની રેકૉર્ડ આ આરોહણથી તૂટી છે. જોકે યજ્ઞા જે પદાડખેડાઓએ એવરેસ્ટ પર એથી વધુ ઊંચાં ચઢાણો કરેલાં છે, પણ દળ સુધી એ ગીરવાઝન શિખર અજેય રહ્યું હોય એ ગણનામાં લેવાય એમ નથી.

આ બ્રિટિશ-અમેરિકન દુકાડીએ ધાર્યો કરતા પણ એક માસ વહેલું પોતાનું કામ ખલાસ કર્યું છે. એનાં વારતાવિક કારણો માટે કલ્પનાનો જ સહારો લઈ શકાય. જૂઝ માસમા તેઓ મુળાછાને કિનારે જીતપો ને સીધી જ દક્ષી લઈ જવાની પોતાની ઉમેદ જરૂર આણી. ૧૯૩૪ની શિષ્ટન-ટિફ્ટનની ચઢાઈનાં તારતમ્યોનો તેમને જલુ સરસ લાભ મળ્યો મ્પો.

શિષ્ટનની એ ચઢાઈ દિમાસય પરના આઠમણુ પ્રયાસોનું પ્રક્ટ પરાક્રમ છે. નંદાદેવીની પરાક્રિતા ખીજ સુધી પહોંચવામા સફળ થનાર એ પહેલો જ અખન્દો હતો. એ આરોહક ટોળામાંનો ટિફ્ટન પણ આ વખતે પ્રો. ઍડામ આઈન સાથે હતો. પ્રાથમિક તૈયારીઓ

પૂર્ણ કરવા મિ. કમ્પાસ, લુમિસ સાથે એ સૌપહેલો દિંદ આવેલો.

પોતાના 'નંદાદેવી' નામક પુસ્તકમાં શિષ્ટને એક કાળેય ને અવસ્થિત દુકાડી હોય તો કેવી સફળતાથી તેનું ચઢાણ કરી શકે તે પૂર્ણતઃ દર્શાવી દીધું છે; ને શિષ્ટનના એ માર્ગસૂચનને અનુસરીને જ બ્રિટિશ-અમેરિકન દુકાડીએ કાર્ય શરૂ કર્યું હતું. ઉત્તર ક્ષુવળી સરોમાં વપરાતા દસકાં ફર્નિચન કપડાં સાંચે વાપર્યાં હતાં. બરફ માટિના ખાસ જોડાને જોરાક પણ બધી મુકે સાથે લીધેલો. ૧૮,૦૦૦ ફૂટ પર તેમણે પહેલી ધાવણી નાખી, નેત્રાથી ત્રણ ચક્રવાડિયેએ ઉત્તત ગિરિશૃંગ સરક્યું.

અા વિજયે સાદસખાળેના મનમાં ફરી એક નવી આકાંક્ષા જન્માવી છે એને તે, યોગ્ય બંદોબસ્ત પૂરક જો સુનંદી દુકાડી ગોઠવાય તો, એવરેસ્ટ સર કરવાની. પણ દુનિયાના કોઈ પણ લાગ કરતાં વધુ નિષ્ખનાઓ ધવાવતો દિમાસયનો એ મુકુટમણિ એમ ચતાં જે નમનું આપશે કે નદિ તે એવાનું રહે છે.

દિમાસયનાં જુલોજુલોં શિખરોનું ચઢાણ આજ સુધી તો મુરોપિયનોના જ ઈજ્જરા જેવું રહ્યું હતું. પણ તાજેતરમાં જ દિંદ આવેલી જાપાની દુકાડી અને દિંદમાં જે એ માટે ઊઠેલો શેર જાતાવી આવે છે કે દવે વધુ વખત એ ઈજ્જરા ટકી નહિ શકે.

દિમાસયનું ચઢાણ પણ કેંવોળૂનું નથી. એવરેસ્ટના આરોહણ માટે પહેલી દુકાડી ૧૯૨૧માં ચઢ હતી. ૧૯૨૬ સુધીમાં પાંચ પ્રયત્નો એ મદાશિખરની વિજય-

પ્રાપ્તિ માટે થએલા છે. ઉદ્ધી બંને ચડાઇઓ અભોડાના ડેયુરી કમિશનર'મિ. લ્યુ રટલેજની સરદારી નીચે ચક્ર હતી, જે બંને નિષ્ફળ ગઇ છે.

એવી જ રીતે નંગા પર્વત પર પણ જર્જનોએ ત્રણ ત્રણ વાર પ્રયાસ કરી નોંધે છે ને તેમને પણ નિષ્ફળતા મળી છે. છેલ્લી ૧૯૩૪ની ચડાઇમાં તો તેમના નેના હેર વિટ્ટી મકેન્ડ્રો પોતાની આખી ટુકડી સાથે એના બરફમાં જ નાશ થયો.

K2 તરફે ઓળખાતું ગોપિન ઓરિન્ટન પણ મનુષ્યના વિજયપ્રયાસોથી બાકી નથી રહ્યું. દિંદી સરકારની મદદ મેળવી આજ વર્ષેથી નેપરલેન્ડનો કોન્સલ જનરલ તેની પશ્ચિમ બાજુએથી ચડાવના પ્રયાસો કરી રહ્યો છે. પણ હજુ સુધી તો સફળતા દૂર જ રહી છે. કાંચનજંઘા પણ ત્રણત્રણ વાર પ્રયાસો થયા જનાં હજુ અપરાજિતા જ રહેલી છે.

ત્યારે ઉત્તમ શૈલનુગ દિમગિરિના આજ સુધી તો માત્ર બે જ શિખરો જિત્યા છે. ૧૯૩૦ માં મિ. સ્માર્થથી સરદારી નીચે કમઠાચળ (૨૫,૦૦૦ ફૂટ), અને આ સાલ મિ. બ્રાઉનની સરદારી નજે નંદાદેવી (૨૫,૬૬૧ ફૂટ) આટલી નામની સફળતા એ ગિરિરાજના મૌરવને જરા યે પકીર્ણુ કંઠે શકે તેમ નથી. હજુ તો એના અનેક

સાહિત્યનાં અંગ... નિબંધ (અનુસંધાન પૃ. ૫૨૬થી)

યોગ્યતા તેના લંબાણ ઉપર હોય તો ટૂંકું લખાણ સીમા સરસ લેખાય.

નિબંધના લેખકને વિષયનું સ્વરૂપ ધડતાની પૂર્ણ સ્વતંત્રતા હોય. એક જ વિષય ઉપર છટાછપાયાવિચાર હોય તો પણ તે જ્યાં ફૂલની માળા માફક એક જ દોરીએ પરાવાએલા હોવા નોંધએ. વિષયાંતર એ નિબંધનો રોગ છે, તેમ જ એકાએક વિચારનો ઉચ્ચેલો કે પલટો એ બીજો વ્યાધિ છે. પહેલો રોગ ઝટ પરખાઇ આવે, પરંતુ બીજો દોષ તરત પરખાય નહિ.

નિબંધનો ખરો રસ તેની લાખા ઉપર છે. સચોટ લાખા, છટાયુક્ત શૈલી અને પહેલી નદી જેવા વિચાર-પ્રવાહ ગમે તેને આકર્ષી શકે. કાદના ઉછીના લીધેલા વિચારો કે પારકાના ઘસડી આણેલા શબ્દો કદીયે સાહિત્યમાં ઝળકાટ ન આણે. સ્પષ્ટ વિચાર, સાદી ભાષા અને અણસમજને અવકાશ નરહે એવી શૈલી નિબંધને દીવાલે.

શિખરો ૫૬યાં છે જેની તળેટીએ વિજયેશ્વરોનો પથસંચાર પણ નળા થયો. એ છે નેપાળમાં આવેલું ધવલગિરિ (૨૮,૦૦૦ ફૂટ). કુમાઉમાં ૨૫,૦૦૦ થી વધુ ઊંચાઈનાં પંચયૂક્તી ને શુક્ષ્મ માંધાતા, તથા દિમાસવની પશ્ચિમ ગોદમાં અને કારમીર તથા નેપાળમાં આવેલાં અનેક અનામી શિખરો.

પણ એ ટૂંકરતાથી માનવ પિત્તિગિયા દગાઈ તબ એવું કશું નથી. દિદનું એ પાપ હતું કે આજ સુધીએ એ પ્રત્યે મૌન સેવ્યું હતું. પણ થોડા વખતથી એ પણ સાદસશેષ ને લૈંગોલિક સંશોધન પ્રત્યે પોતાની આજસુધીની બેપરવાહીતા પશ્ચાત્તાપ રૂપે સક્રિયતામાં પગલાં માંડવા તૈયાર થયું છે. ૧૯૩૩માં દિદની ખાતે 'મી ઈડિયન દિમાસવન એક્સ્પ્લોરેશન કમ્પન' સ્થપાઇ છે જે દર વર્ષે આરોધણ-પ્રયાસો કરવાની ઉમેદ ધરાવે છે. મેટલિટનની રૉવલ જીઓગ્રાફિક સોસાયટી અને અમેરિકાની નંશાનલ જીઓગ્રાફિક સોસાયટી મુજબ દિદની એક આગેવાન સંસ્થા જાની રહેવાના એને કોડ છે.

આ કમ્પન ૧૯૪૦ પહેલાં પોતાનું કાર્ય શરૂ કરવાની છે. એ માટે ટિમેટન સરકારના પાસ અને દિંદી સરકારની પરવાનગી તો અગાઉથી મેળવી લેવામાં છે. દિદવાસીઓનો ધર્મ છે કે એ કમળના સભ્ય જાની ઓનાં આસા ને ઉત્સાદ દેવાની રાણે. "કુમાર"

મીર વિરયો ઉપર જ નિબંધ લખાય એ એક વહેમ છે. વિષય ગમે તે હોય, પણ લેખક એને જે સ્વરૂપ આપે તે ઉપર લખાણનું મૂલ્ય અંકાય. ખડખડાવીને લસાવે કે આસુ આણીને રસાવે એ જાળ નિબંધમાં ન હોય. પરંતુ ત્રાયક પ્રેરણ અને લેખકનો સંગરંગ લાગે તો જ નિબંધ સાલેક મણાય જગતના રાજકીય, સામાજિક કે ધાર્મિક ઝગડાઓમાં નિબંધે જ સ્પષ્ટની પહેવી ગરજ સારી છે. વર્ણન, ઇતિહાસ, સમીક્ષા કે વિવેચનથી, નિબંધ જોતી લાખા, સ્વરૂપની એકમતા, શૈલી અને વિચારમયતાથી તરત જ જુદો પડી જાય. નિબંધનું સ્વરૂપ સાહિત્યના કોઈ પણ અંગ સાથે ઓનપ્રાત ન થાય.

જે પ્રજાના સાહિત્યમાં તેજસ્વી નિબંધ ન હોય તે પ્રજાનું માનસ ઊંચી કેટિનું ન હોય. નિબંધ સાહિત્યનો અર્ક છે, પ્રજાના માનસનું માપ છે.

૨ વિલાહ જપાનથી આવ્યા તે દિવસથી આખા ગુજરાતને એમણે જપાનનો વિવિધરંગી પરિચય કરાવતો માંડ્યો છે. જપાનમાં આમ અને જપાનમાં તેમ; જપાનની કલા આવી અને જપાનનીની કલાપ્રિયતા તેવી. રવિલાહ રહ્યા કલાનાથ; એટલે અહીં અનુભવથી, આત્માના અવાજથી બોલે. એમના સંસર્ગથી સારાસારા માણસો પણ આજે આપણે ત્યાં જપાનની વાંતો કરવા લાગ્યા છે. થણા સમજીને, વિચારપૂર્વકે; મારા જેવા વળી કેાઇ દીધે જ રાખનારા.

પરંતુ જપાનની કલાની એક વાત રવિલાહએ કરી હોય એવું મને યાદ નથી. એ હું તમને અહીં કહેવાતો છું. જપાનની પિછાન કરવા રવિલાહને ઠેક જપાન જવું પડ્યું. હું વગર જપાન ગયે અહીં બેઠો બેઠો, કલાનો કઢીય નથી જાણતો છતાં, જપાની કલાના, એના કાઠસાહિત્યના એક અનિવાર્ય અંગની વાત કરી શકું. એટલી મારી વાતની વિશેષતા જ ને ?

આ અપૂર્વ ગ્રંથ તે 'હરીશો વાણિયો.'^૧ એક જાતનું શબ્દ. આપણે ત્યાં નાનામોટા સહુ એને જાણીએ છે. એરોપ્લેન જેવો એનો રેખાવર. વીજળી જેવો પાંખો ફફડાવવાની એની ટેવ. એક ને એક રથને ફરીફરીને આવવાનો એનો 'હરીશો' રથભાવ—આ ગધું અળખ ગામડાવાસીને પણ પરિચિત છે.

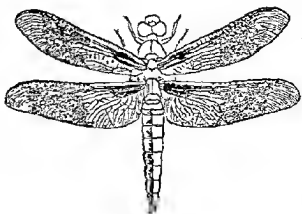
છતાં આપણી સૌન્દર્યવૃત્તિ એનાથી નથી સંતોષાઇ. પ્રાણીનો એને ભૂમી ગયા છે. આધુનિકો તે એની સામે જુએ જ શાના ?

જપાનની વાત તોણી છે. ઇતર દેશોમાં જંતુ-શાસ્ત્રીઓ જ્યારે સાવ અંધારામાં હતા, ત્યારે જપાનમાં આ જંતુનો અધ્યાસ હૃદય કોટિએ પહોંચ્યો હતો.

૨

૧ અંગ્રેજીમાં Dragonfly; જંતુશાસ્ત્રીઓ અને Odonata હો છે. જપાની નામ મને નથી આવતું.

૨ અંગ્રેજીમાં જેને 'એરોપ્લેન' નંતુ કહે છે, તે વળી જુદું જ. જેમાં 'શરીરચત્રા લેઈ વેલ્ડનિક વિશ્વ મુગ્ર બાજુ છે જેવા એ વિચિત્ર શબ્દોનાં દર આપણા ગુજરાતની નદીઓના કાંઠે ઠેરઠેરનારે પડે છે એની સ્તિક કલા પણ કાઠક વખત.

હરીશો વાણિયો

તપાની લાપામાં એ પ્રાણીની પ્રત્યેક જાતનું વિશિષ્ટ નામ પડ્યું છે. આશાસદ્દ પ્રત્યેક જપાનીને એનો માત્ર પરિચય છે. એમની કવિતા, એમની કથા, એમનાં શિષ્ટ અને ચિત્ર, એમના સમગ્ર જીવનમાં આ અદ્ભુત અપૂર્વ સોફીસ્ટર રૂપસંભારવાળું શબ્દું કેાઇ ને કેાઇ રૂપે પ્રતિજિગિત છે. જપાનીઓના વિચાર-સૃષ્ટિ, કલ્પનાસૃષ્ટિ અને સૌન્દર્યભાવના સાથે હરીશો વાણિયાનો અત્યાધ્ય સંબંધ છે; હતો અને છે. એમના મનથી પતંગિયાં કરતાંયે ફાંચુંરુથાનહરીશો વાણિયાનું છે.

સૌન્દર્યપ્રજ્ઞમાંયે સુદર્ભદશિના દાખવવારી જપાની જેવી વ્યવહાર પ્રજાનું ચિત્ત જોઈ શક્યું, તેનો નિકટનો પરિચય આપણને પણ ઉપકારક નીવડશે.

હરીશો વાણિયાનું શરીર પાતળી સોડી જેવું. નાનામાં નાનું એક ઇચ્છનું; મોટામાં મોટું ત્રણેક ઇંચ જેવું. એનું પેટ દસ સાંધાવાળું. પતંગિયાંની પાંખો મોઢક પણ એનો દેહ તો જરાયે આકર્ષક નહિ જ્યારે હરીશો વાણિયાના દેહની શોભા તો મનોહર છે. એનો રંગ ચળકતો, વિવિધવરણો. કેાઇનો પીળો, કેાઇનો લાલ; કેાઇ હીલો, આસમાની, શલાળી, કાળા—એમ અનેક રંગના દેહવાળા વાણિયા જોવામાં આવે છે.

પાંખો: સરળી કે સરળા જેવી, દેહની અને તરફ

ગળ્ળેના જોડકે, આદીઅવળી તસો ગૂંથીને જનાવેલી
ટેનીસ રેકેટની જાળી જેવી. ઉપાદી (પતંગિયાના જેવાં
રજકણ વિનાની). આજે તો મોટામાં મોટી ડાઇયાની
જેવામાં આવે છે.^૩

સામાન્ય રીતે પાંખો રંગ વિનાની કે કચ્ચિત
લાલપીળા રંગના હંદવાળી જ હોય છે. છતાં એકજુ
જાતોની પાંખો અવર્ણ્ય સુન્દરતાવાળી છે. એમાંની
એક^૪ની ચક્રચક્રિત તલવારના રંગની, આસમાની કે
લીલા રંગની. બીજી જાતની^૫ પાંખોને રંગ લીલો,
વાદળી કે તાંબાવરણી હારે જમાનટવાળો હોય છે.
પણ આ બધાને પાણી ભરાવે એવી તો ત્રીજી જાત^૬
છે એમાં આજે—ચક્રચક્રિત લાલ, ગદાગી, આસમાની,
તાંબાવરણી, લીલા—રંગોનું એવું સમગ્રમાણું અને
અદ્ભુત મિશ્રણ છે કે એની શોભા કેવળ વર્ણના-
તીત જ છે.

મૂછો^૭: નાની, માથામાં દકાઇ જતી.

મુંદલ^૮: નધી; કારણ એ માસાદારી છે એટલે
કહણી જીવડા આપવાને દૃઢ જડનાવાળું^૯ એનું મોઢોય છે.

આખો: મોટી, ચણીની દાળના ઢાણા જેવડી.
માથાની બને બાજુએ આવેલી.

પગ: ૭^{૧૦}. જીવડા પકડી શકાય તેવા, પણ
ચાલવામાં નકામા. પતંગિયા ચાલે ખરા, પણ એમના
પગથી જીવડા પકડવાના નથી, એટલે એમની કેટલીક
જાતોના આગ્રસા પગ નકામા, સુકાઇ ગયેલા હોય છે.

કાતરિયુ:^{૧૧} કેટલીક જાતોની માદાની પૂઝડી
નીચે સદજ વારું, છરીના ઘાટનું નાનું 'કાતરિયુ' હોય
છે. એના વડે એ પાણીના છોડમાં બિલો ચીરો પાડી,
અંદર ઈડાં મૂકી શકે છે.

અવતારલીલા: પતંગિયાની પેઠે દલીલા વાણિયાને

પણ કેટલાક અવતાર લેવા પડે છે. પણ પતંગિયાની
અને એની રીત જુદી છે. દલીલા વાણિયાનું ગયપણ
પાણીમાં જ થાય છે. એની માદા વરસમાં એક જ
વખત ઈડાં મૂકે છે. આ ઈડાં મૂકવાનાં સ્થળ અને
રીત પણ જુદાંજુદાં. એક વર્ગની વાણિયણે પૂઝડી
પાણીમાં એળી, છૂટાં ઈડાં નાખે, જે તળિયે કાદવમાં
ચોંટી રહે. બીજા વર્ગની નેતર, ખર, પાનો વગેરે પાણી
વચ્ચે કે કિનારે બિમની વનરપતિના થડમાં કાનરિયાથી
ચીરો પાડી તેમાં ઈડાં મૂકે. કોઇનાં ઈડાં છૂટાંજવાયાં
કોઇનાં માથાના મણકા પેઠે પરસ્પર સંકળાયેલાં.

એકથીસ દલાડામાં તો ઈડું ફૂટે અને બીજો^{૧૨}
અવતાર થાય, પછી બીજામાંથી ત્રીજો^{૧૩} એમ અ-
ગિયાર (કોઇકોઇના તો પંદર) અવતાર સુધી પહોંચે,
એટલે પૂર્ણ અવયવવાળો દલીસ વાણિયો બને. આ
બધો વિકાસ આરતે આરતે થયોનો: ઈડાંમાંથી પૂર્ણ
વિકાસ થતાં ગેથી પાંચ વરસ લાગે છે. આ સમય
ફરમિયાન એનો આદાર પાણીમાં રહેતી જીવાન હોય છે.

દલીલા વાણિયા સ્વભાવે જ માંસાદારી છે. પતંગિયું
વનરપતિનો રસ પીનારું; વાણિયો જીવાનનો આદાર
કરે. નદી, તળાવ, કાદવ કે સરાજીમાંથી મચ્છર વગેરેને
ખાય એટલે દરજ્જે એની આર્થિક ઉપયોગિતા. રાતે
ઘરમાં આવીને નાના ફૂદાં ખાતાં પણ મેં એને જોયો
છે. મોટા વાણિયા નાનાનો ભક્ષ કરે એ વળી બધારામાં.

આ જંતુનું ગયપણ પાણીમાં જ થાય છે, છતાં
પુષ્ક ઉમરના વાણિયા પાણી ઉપર કચ્ચિત જ કરતા
દેખારો. માત્ર ભરપૂર વનરપતિવાળાં જલાસયોમાં
દલીલા વાણિયાનો પાર નથી હોતો. એક જ દાખલો
આપું. ચંડોળા તળાવ ભરણું હોય છે ત્યારે મોટેભાગે
એમાં વનરપતિ નથી હોતી. એ વખતે એમાં આ
જંતુ હાજરે જ, જાહુ અદ્ય સંખ્યામાં જેવામાં આવે
છે. જ્યારે એની પશ્ચિમે, અરધા માઇલ પર 'મુંદલ'નામની
તળાવડી વનરપતિથી ભરપૂર હોવાને લીધે
આ જંતુથી અદ્યદે છે. ગયે જગ્યાવિવારે હું ત્યાં ગયો
દતો: દલીલા વાણિયા પકડવામાં મારા અડી નણું કહાક
ક્યાં ગયા તેની ખજાર જ ન પડી. મ્યુનિસિપલ મ્યુજ
ફર્મનાં ખાજોડિયાં તો એમને મન સ્વર્ગ એમનો. પ્રિય

૩ Megaloprepus caerutus

૪ Calopteryx

૫ Rhyothensis

૬ Rhinocypha

૭ અંદીના

૮ પ્રાજોસીસ

૯ મેન્ડીપુચેટ

૧૦ તેથી જ તેને 'ઇન્સેક્ટ'—જંતુ કહેવાય

૧૧ Ovipositor

૧૨ Pro nymphal અવતાર-instar

૧૩ બીજાની અગિયાર (પંદર) સુધી Free Nymph નામ

હડીલો વાણિયો (વનેચર)

વસનાટ તો બેળાનાં સ્થળ કે જળાશયની સમીપનો પ્રદેશ છે. જાડી ઘટામાં પાન કે ડાળી પર બેઝી રહેવાનું પણ એમને મળે છે. કાઠકોઇ સ્તરહી અને ઉકરડા પર પણ લામના હોય છે. સ્વભાવે જ એ સૂર્ય-પ્રકાશના પરમ પૂજારી છે, એટલે સવારે સૂર્યોદય થાય ત્યારથી તે દેહ સંધ્યાકાળ સુધી એમનું ભ્રમણ ચાલુ હોય છે. કાઠકોઇ નત રતે પણ આયડી દેખાય છે. મારા નવા વસનાટમાં મેં અરથી રતે વીજળીના દીવાનો દૂધાં શોધવા ખેંચાઈ આવતા કેટલાયે વાણિયા પકડ્યા છે.

એમનો હિડવાનો વેગ અકદમ છે. નાના નાના કાઠી વેગે જાનારા ત્યારે કાઠકોઇ જનની ગતિ તો કલાકના ૬૦ માઇલ જેટલા વેગવાળી છે! નામ પ્રમાણે જ સ્વભાવવાળો (એક સ્થળ પ્રિય) છતા, ક્વચિત્ તીક, પલંગિયાં વગેરે પોટે એમાં ટાળેટાળા રચનાનાતર કરે છે. ક્યા મકારની સંવેદનાશક્તિ આની માનાની પ્રેરક શક્તિ છે તે તો કાણ જાણી શકે? એ સમસ્યા તો અધૂરી જ છે.

હરીલા વાણિયાના બે વર્ગ છે: સહેજે એળખાવ એવા, એકનું નામ Anisoptera, મજબૂત જાંધાના જંતુ. બેસે ત્યારે પાંખો પાયરીને, એની આંખો માથા વચ્ચે એગ્રાએરી કે આર્થન પાસેપાસે. પાંખો સરખી નહિ. થીમ્ને વર્ગે Zygoptera, સુદરમાં સુદર હરીલા વાણિયા આ જ વર્ગના. પાનળી નમણી દેવ-લના, અત્યંત રમણીય રંગે રંગાએલી. એના લાવણ્યથી એનું નામ 'દેખાએલ' પડ્યું છે. પાંખો સરખા: બેસે ત્યારે ખીંક પર એની જોડી કરી, પૂછડી તરફ સહેજ ઝુકાવેલી. આંખો વચ્ચેથી છૂટી. એને 'કાતરિયું' હોય છે.

આ વિચિત્ર જંતુની વસતી જાડી નથી. જમ્બી મળીને જગતમાં ૩૦૦૦ જેટલી જાતો જાણવામાં આવી છે. પરંતુ પ્રાચીનતામાં એની તોલે અઝાં પ્રાણી આવી નહિ શકે, એના વંશનો વેલો દળગરે વર્ષોથી આલતો આવ્યો છે. એનો એક પૂર્વજ^{૧૭} સરિના નિકાસકમના છેક Carboniferous યુગનો હાથ

આદીની દેલવાડી

"Have you no laws", said one day to AGE MEER, "but the Koran and the traditions upon that volume?"

"We have", said he gravely, "the maxims of Sadi."

Sir John Malcolm (Sketches of Persia)

એક સુદાનનો નોકર હતો, એની સ્ત્રીએ એને કહ્યું, 'જાકરં બૂખ્યાં છે તે બાદશાહને રસોડેથી કંઈક ખાવાનું લઈ આવો.' પતિ કહે, 'આજ તો રસોડું ટૂંકમ હતો, કેમ કે કાંઈ રાતે બાદશાહે ઉપવાસની અમલ લીધી છે.' સ્ત્રીએ કહ્યું, 'અરેરે, ઉપવાસ કરીને બાદશાહને વળી શું લેવું છે? એનો ઉપવાસ છૂટે તો મારાં જાકરંને કલ્સવ વાય.' પરોપકારી રાજા બિહામ બેહામે તેપણુને નિવઉપવાસી રવાવેપરામણ કરતાં સારાં

કેવું સોજન આવડ્યું છેવટે તે બોજન બે બૂખ્યાંને એ આપે, તો જ એને ઉપવાસ કરવાનો અધિકાર છે. નહિ તો ઉપવાસને કહેશે સદન કરવાથી શું સાર! દેવા

લાગ્યો છે: એની પાંખો જ ખારી દોદોદ ફૂટતી છે!

ભારતવર્ષમાં ગીચ જાડીવાળાં જૂંમલ જંગલ, ગાદ વનરાજીવાળાં નદીના તટપ્રદેશ, સૂકાં ચેતાળ રણ, હાર-વાળાં બેનર—સર્વ સ્થળે એ વસે છે. પારે યાગેરે અમદાવાદની પોળો અને જાહેર રસ્તામાં ભાટકતા તથા ધરમાં પેસી જતા પણ મેં એને જોવા છે.

દેખાવે જીવપ્રાણનારા છતાં એની ચપળતા, ખુશ-મિજાજ સ્વભાવ અને વિવિધ રંગે રંગાએલી દેહલતાને લીધે હાલિલા વાણીવા જોનારાની આંખો હારે છે. એમને શોધવા જનારી જાડી તકસિદ નથી પડતી. જાણતું એમનો વિચિત્ર દેખાવ અનન્યતાં મેં આપણી આંખ આકર્ષે છે. છતાં આપણા દેશમાં એ હલ્તુ ઉપેક્ષિત જ રહ્યા છે એટલું એમનું (અને આપણું) દુર્ભાગ્ય.

વનેચર

^{૧૪} ઇ. વ. Austrophlebia

^{૧૫} Migration

^{૧૬} 'ફાસ્ટ-ફ્લી'.

^{૧૭} Miganeyra નામના

ચાલતા નથી માટે—

અખાડો શરીરવિકાસનું વિજ્ઞાન અર્થતો વિભાગઃ જેમાં સુસંઘત શરીરનો ઝંખના-થી વ્યાયામની ઉપાસના કરનારા યુવાનો અનુભવની આપણે કરે છે.

વા ર્વાર હું એવા માણસોના પરિચયમાં આવું છું કે જેમને શરીરને સુંદર કરવું છે, પણ વ્યાયામ કરવો નથી. કસરતગી જેમને સૂઝ નથી હોતી, પણ શરીર કસપામાં કરવા પડતા યમથી એ કંટાળે છે મને પોતાને પણ વ્યાયામ કરવાની જરૂર નથી લાગતી. જે મનુષ્ય પ્રાકૃતિક જીવન જીવે તો સુંદર સ્વસ્થ અને સસાક્ત શરીર ધરાવે, વ્યાયામ જેવા કૃત્રિમ સાધનો વિના પણ, સફળ થઈ શકે છે એવી મારી દેદ શક્યા છે.

પ્રકૃતિમાં નજર કરો. જડ મનુષ્ય પશુઓને વ્યાયામ કરતાં કોણે જોયા? જના એમના સોઠાતર જળ અને ચપળતા, સુંદર દેહ અને નીરાળી જીવન કેટલા ઉત્તમ પ્રતિભા સચવાય છે! અકસ્માત ન થાય તો, આ બધા અપૂર્વ વીર્યગત્તા, મંપૂર્ણ આયુ, અવ્યાદત જીવનજાળ, અદ્વૈત શક્તિથી ઊભારાતું યૌવન અડુંકિતપણે બેગવે છે.

તો પછી એકલા મનુષ્યપશુનું જ અકાળે મરણ શા માટે? નિર્જાળતા, રોગગ્રસ્ત શરીરસ્થિતિ, અસ્પષ્ટ, નિર્વીર્યના—આ બધાનો બોગ એકસો મનુષ્ય જ કેમ? મુખ્ય એક જ કારણ છે. તમે માનસો? એ ‘ચાલતો’ નથી માટે. અરે, ‘ચાલવા’ની ક્યા વાત કરીએ? એને ‘પશુ’ તરીકે ઊભા રહેતાં પણ નથી આવડતું. પછી મરે જ ને? ચાલવાના અને ઊભા રહેવાના—પ્રાકૃતિક મતિ સિધ્ધિના ઝાંખતો અભાવ જ મનુષ્યની વિકળતા, કુરૂપતા, રોગી દસા અને અકાલ મૃત્યુનું મૂળ છે.

મનુષ્ય બેપગો પશુ છે. આખી જીવસૃષ્ટિમાં એ એકસો જ ‘ટટાર’ ચાલે છે એટલે એનો પરમ રાત્રુ ગુરુત્વાકર્ષણ છે. પૃથ્વીનું અદૃશ કઠોર જળ મનુષ્યને સતત પોતાની તરફ અધીમુખ ખેંચે છે. આ ખેંચાણ મનુષ્યના દીર્ઘાયુનું ધાતક છે.

બેપગાં પશુઓ પર આ ગુરુત્વાકર્ષણની ઝાઝી અસર નથી થતી. એમનાં શરીર પ્રેરૂગ સમતોલ છે. ચાર ખૂણે ચાર ચાંબકા હોય અને તે ઉપર જાધેલો

માનવામાં ન આવે એવી વાત છે.

સરસ જલવાન રનાયુવાળું સુંદર શરીર ધડું હોય તો, નિર્જાળતા વ્યાધિને મૃત્યુ પર વિજય મેળવવો હોય તો—એક જ ઉપાય છે: ચાલો.

¶ ખરેખર, માન્યામાં ન આવે એવી વાત છે! શું? ભારેભારે વ્યાયામ કરવાથી ખીલેલાં શરીર જેવાં શરીર કેવળ ચાલવાથી તે ઘડાતાં હશે?

¶ શા માટે નહિ?

સિંહ, વાઘ, ઘોડો, કુતરો, હરણ—ક્યા અખાડામાં વ્યાયામ કરવા જાય છે?

એ બધો પશુવર્ગ નિયમિત કસરત ન કરવા છતાં યાવજીવન સુંદર સૌંદર્યપૂર્ણ દેહ સાચવી શકે છે, તો એકલા માનવીએ જ શો યુનો કર્યો?

¶ ત્યારે? . વાંચી જુઓ આ લેખ.

માંચકો હોય. એનો જાર જેમ સરખી રીતે, દરેક ચાંબકા ઉપર છૂટો છૂટો જના ચારેના સંયુક્ત જળથી સમતોલપણે વહેવારો હોય છે, તેવી રીતે પશુઓના શરીરનો જાર એમના ચાર પગ પર સમતોલ સ્થિતિમાં ઝીલાવાને લીધે, પૃથ્વીનું ખેંચાણ એમની સિધરનાં ડગાંની રાકતું નથી.

અપારે મનુષ્યની વાત જુદી છે. એના ‘માંચકા’ના બે જ રતંજ છે. આખા ઊભા શરીરનો જાર આ બે પાયા જ વડન કરે છે. એથી જ ગુરુત્વાકર્ષણના જળનો પ્રતિકાર કરવો એને માટે અપાર છે. એટલી એની દસા નિરાપાર. બે ચાંબકા ઉપર, બે ડાલમડાં ચાલે એવો ટટાર જાર સમતોલ રાખવો એ કેટલું કઠિન છે એની કલ્પના અપરી નથી. માથા ઉપર પાંચસાત માટલાં ઉગાડી બેચાર ડગલાં ચાલી નેરણી ઝટ સમજી.

મનુષ્યનો દેહ ‘ટટાર’ રહે, એ હેતુથી કુદરે શરીરની બે જાળુએ પરસ્પર વિરોધી સ્થિતિમાં

સ્નાયુઓનાં જોડકાં મૂક્યાં છે. પેટ અને સાચળના સ્નાયુઓનો સ્વભાવ (આકુંચન-ધર્મ) દેહને આગળ નમાવવાનો-કમરમાંથી વાળોને માથું પગ લાણી લઈ જવાનો છે. એનાથી ઉલટું, સાધજની પાછળના તથા જરડાના-ખાસ કરીને નીચેના ભાગના, કરોડની અને બાલુએ દોરડા જેવા દેખાતા સ્નાયુઓનો આકુંચન-સ્વભાવ દેહને કમરમાંથી પાછલી તરફ વાળવાનો અર્થાત્ સીધા ટટાર રાખવાનો છે. એવી જ રીતે ડાળી બાલુએ શરીર કમરમાંથી ન બૂટી જાય એ અર્થે જમણા પડખાના સ્નાયુઓનો આકુંચનધર્મ અને જમણી બાલુ તે ન નગી પડે તે અર્થે ડાળા પડખાના સ્નાયુઓનો સ્વભાવ પ્રકૃતિએ નિર્ણયિત કર્યો છે. આમ આગળ પાછળ, ડાળી જમણી બાલુએ પરસ્પર વિરોધી ધર્મવાળા સ્નાયુસમૂહથી બંધાયેલો દેહ 'ટટાર' રહી શકે છે. આદર્યક ક્રિયાઓ કરવામાં, મનુષ્ય સુદ્ધિ પૂર્વક દેહને આડીઅવળા ગમે તેવી રીતિમાં વાળા દેરવી શકે છે, પરંતુ તે સ્નાયુઓ પરના કાણુને લીધે. આ સ્નાયુઓમાંના એકમાં પણ જો ક્ષતિ આવે તો તેટલે અંશે શરીરના 'ટટાર'પણામાં ખામી આવવાની જ. વૃદ્ધાવસ્થામાં ઘણા મનુષ્યોને કમરમાંથી આગળ વળી ગયેલા લોઢાંછે છીએ તે કમરના (જરડાના) સ્નાયુઓ છૂંચી, અશક્ત થવાને પરિણામે જ.

સ્નાયુઓ મરી જાય છે, નિરુપયોગી-છૂંચી યજ્ઞ જાય છે એનું કારણ 'ક્રિયાબાહ્ય'ઃ ઘણા બાવાઓ હથેલીમાં શિવલિંગ રાખી હાથને અંદર ઊંચણ રાખી મૂકવી નાખે છે તેમ. દેહમાં જવાય છે, એનું કારણ પણ કંઈક અંશે નિષ્ક્રિયતા જઃ પૂરેપૂરું દેહમાં ભરાય અને હસપાય એવી જ્વાસોવૃદ્ધિસભી ક્રિયા નથી થતી તેને લીધે જ. એવી જ રીતે જો માણસ પશુધર્મને અનુસરી 'ચાલતો' નથી તો એના સ્નાયુઓ—જે પરસ્પર સંકળાયેલા, સંગનિવલરૂપે શરીરનો 'ટટાર' રાખે છે, તેઓની શક્તિનો હાસ જ થાય છે. કારણ શરીરની અસ્વાભાવિક ગતિ-રિતિથી શરીરનો સાર આ સ્નાયુઓ પર સરળો ન વહેવાતાં, આડિઅવળો ઝોછાવતો પડે છે. કોઈને ખૂબ કામ મળે, કોઈને ઝોછું. મેળ રહેતો નથી. આવા ક્રિયાત્મક વર્ધાં જે અનિષ્ટ તરવાનું મૂળ છે. એને પરિણામે અશક્તિ, રજ્યાતા, અવસાન અનુક્રમે આવે છે.

કલ્પના કરો. સિંહ, વાઘ, હાથી, ઘોડો, કૂતરો, દરણ—જે કે ત્રણ પગે ચાલતા માંડે. ચારે પગનો મેળ ન ખાય એમ શિંગ ગતિવાળાં હોય. અકલ્પ્ય છે, નહિ? છતાં 'સુદ્ધિમાન' ગણાતો મનુષ્ય શું કરે છે? દરેક રીતે એની શારીરિક ક્રિયાઓ મૂર્ખતાભરેલી, નિસવાદી છે. એનો આદાર, એની ઊંધ, એનો મળ-લાગ—ગાંધું અસ્વાભાવિક, કૃત્રિમ છે, એ ઊભો રહે સારે સહેજવડો લાગતાં તોફ યુવાની જમીન પર પડે, એવી વિષમ રિતિમાં. એની ચાલ લુઓ. કોઈ વાંકા વળી બૂકતા ચાલનારા, તો ગીચ વળી ઠેકડા મારતા ઠેકડા પેટે ચાલે. કોઈની ગતિ તીડગોદવાં જેવી, તો અન્ય વળી હથેસાં મારતા, લયડળા પગે, જમીન ધસતા ચાલે. પૃથ્વીના મર્મમાં રહેલાં સભ્યને શોધતા હોય એમ, ચાલનાંચાલનાં કેટલાકની આખો જમીન પર જ જડાયેલી, મરકન ઊંટ પેટે આગળ નમાવેલી, દાદી છાતી સાથે લોડેલી; બીજા વળી શિર પાછળ ઝુકાવી, અંદર આજે ધોળ કિવસે પણ આકારના તારા ગણતા ચાલે! શરીજ મધેકું પણ આખો વખત પગ વચ્ચે ગાંધું રાખીને ચાલતુ નથી છતાં સુદ્ધિ-મતાનો ગર્વ કરનાર મનુષ્યપશુ આખું છપન, આવી અનેસર્ગિક બીભાસ આતે ચાલીને પૂફે કરે છે.

પરિણામ? પૃથ્વીના તળ ઉપર સોથી નિર્જળ, અદ્વિપાય પ્રભા. રોજના ધર, કહોવાતાં, મંધાતા, જોડાળ શરીર.

૧ આખું જીવનિત્સુ (જીવડો)નું વિજ્ઞાન, મનુષ્યના આવા સમ-તોલપણનાં બાવાકાવનાં વિચાર પરજ રચાયલું છે. એમાં હરીફના બળની સામે થયેલો જ ઉપયોગ ન કરતાં, એના બળને નિષ્ફળ કરવાની એની સમ વિષમ રિધિતિનો જ લાભ લેવાય છે. એથી ઉલટું, કુસ્તીમાં બળનો ઉપયોગ પ્રધાનપણે થાય છે. જીવનિત્સુમાં હરીફને આપણા ઉપર આર નાખવા દઈને, તેને આપણી તરફ ખેંચવાનો હોય છે, કુસ્તીમાં હરીફના બળ સામે આપણું બળ મળવાની એને પાછો હલાવવાનો પ્રયત્ન મુખ્યત્વે કરાય છે. આ બંનેના બેઠ અને સાદૃશ્યની વચ્ચે આગળ કોઈક વખત કરવાનો વિચાર છે.

૨ શરીરની આવી યોરોળ દશા (=અધુરા વિકાસને લીધે સ્નાયુઓમાં આવેલો નિસંવાદ) દૂર કરવા જ કૃત્રિમ સાધનો દ્વારા નવાબાગ કરવાની જરૂર છે. અર્થાત્ ગાંધી જતની આવામ-પક્ષિગીતો રહસ્ય, સ્નાયુઓની મૃત દશા તથા વિષમ રિધિતિ દૂર કરવા પૂરતું છે. નવાબાગની કિંમત આ સુધારણા પૂરતી જ છે. આ વાત ચાલતા ચક્રમાં હું ચર્ચવાનો છું.

ઉપાય ? 'ટટાર' ઊભા રહેા. અન્ય પદ્ધતિઓ આગ્રે છે તેમ, સરીરના આગળપાછળ, બેને બાજુના પ્રત્યેક સ્નાયુને સ્થાનભેદે ચોગ્ય થ્રમ મળે તે રીતે 'આગ્રે'.

ટટાર એટલે અઠકડ સોટા પેટે નહિ, પણ સરીરનું સમતોલપણું સાચવીને; સ્થિતિસ્થાપકતાના ભોગે નહિ, પણ બધાં માંસોની સંકળાઓની સ્થિતિના સંબંધ કેળવવાને. બધા ભાર વહેંચીને; એકનો ભોગે બીજા સ્નાયુને આરામ ન મળે તેવી રીતે.

આમ કરવાની સહેલી રીત: આંખો સીધી રાખો. હાઠી અંદર ખેંચો. માથું ગરદન જેટલા વિના સ્થિર રાખો. ખભા નીચા ખેંચો. છાતી અદર ઉપાડો: પરંતુ કબજાતરી ગરદન પેટે કૂંસાવેલી નહિ, પણ પાસળીઓને સ્નાયુના બળે ઊંચી ઊંચકેલી. કરોડ સીધી રાખો. ટ પેટ અંદર દબાવેલી ખેંચેલું રાખો. પગ સ્થિર, ટીચલુથો સીધા અઠકડ. આખા સરીરનો ભાર પગના આંખા

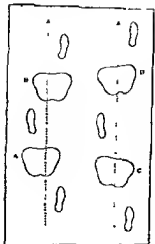
ક કરોડ સીધી રાખવાથી ગરદનની બાજુના અને પેઠાના સ્નાયુઓના ખૂણ સરસ વિકાસ થાય છે. પ્રકૃત્ય પણ એવી વધે છે; અને ઊંચાણમાં ફેર પડે એ તો નક્કી આવી સીધી કરોડ કરવાની રીત — ભીંત પાસે ઊભા રહેા: માથાંના પાછલો ભાગ, બેને ખમ્બાના આંખાં, કૂંસા અને પાગીઓ ભીંતને અડાડીને. પછી ફેવળ સ્નાયુના બળથી કેટલો યાજીયા બાગ ભીંતને અડાડવાનો પ્રયત્ન કરો. સરીરના સ્નાયુઓ પગના કાચુની મા ખસી કરોડી છે. ઊભા રહેતાં શીખવાની આ રીત રાખાં અધરી છે, પણ મહાવસથી આખું સરીર આંખાંઆપ ટટાર રહેશે અને આલતી વખતે પણ આ જ સ્થિતિને લેધે અદ્યક્ષ સ્નાયુવિકાસ થવાના શુભો સમાધાન પાતા પરનું વિચ

(તળિયાં) ઉપર. પાની જમીનથી કાગળપૂર અદર ઉપાડેલી આંગળાં જમીન પર પડેાળાં, અપાટ, સરખાં પાથરેલાં.

આલવું પણ નૈસર્ગિક રીતે જ. એક પગ ઉઠાવી આગળ મૂકતાં, સરીરનો ભાર આગળપાછળ સરખો વહેંચાય. તોલમાં વાધો ન આવે. આલવાનું પગ વડે છે: સરીરથી નથી. એટલે પગ અને પાંચને જ તેમનું કામ કરવા દેા. બીજાનો ભોગે નાદક એમના ઉપર ન નાખસેા. સરીરનો ભાર એ લાલે વડન કરે, પણ એમની ચતિકિયામાં ભંગ ન પડે એવી રીતે. એ લાલે જ બની કે જ્યારે આખું સરીર ગતિના એકમાં સમ સ્થિતિમાં ફરતું હોય. એક પગ આગળ: બીજો પગ પાછળ. કેડ જાણે ધરી. કેડ ઉપર આવેલું થંક, આ ધરીની ઉપર આગળપાછળ આગળપાછળ, અસ્થા ગોળાકારે ફરતું હોય (દાખાજમણી, આઠા લોમક પેટે કૂંસા ગોળતાં, પાવૈયા પેટે નહિ) રહેવા ફરે તેવી રીતે.

આવું શીખવવાનું સહેલું તો નથી જ. જસદી શીખવું હોય તો માથા પર ભારે ભોગે ઉપાડીને આલવાનો અભ્યાસ કરવો: કૂંદાકૂંદ કરતા, ડગલિયા પેટે આમતેમ લચકાતા નહિ, પણ કોઇ પ્રયત્ન સરીરવાળી ગામડિયણ કે ગાછણ વા રંગારણ આમની હોય તેમ; જેમ મિદાળા પગ પૃથ્વીને દખાવતા આમે છે, દરણ અને છીકારાના પગ ભૂમિ પર સરે છે, તેવી રીતે.

પરિણામ ? અલૌકિક યોવન, સાશ્વત યોવન. પૂરું પુરુષત્વ અને સ્ત્રીત્વવાળાં મનુષ્યોનો જઠારવરથા પર વિજય. કેવળ આસોટ્ટીસ સેનાર નહિ, પણ જોવી નસેભા વીજળીવેગી લોહી વહે છે એવા મનુષ્ય 'પદ્ધતિ'નું

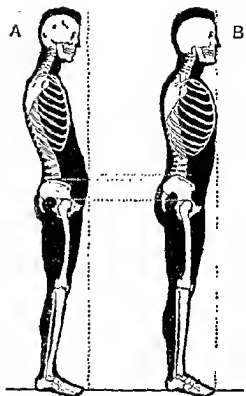
જ જુઓ: પડખેનું ચિત્ર કાળી બાજુની આકૃતિમાં આલવાની ખેટી રીત બતાવી છે કાળો પગ આગળ મૂકતી વખતે 'આંખું' સરીર ડાબી તરફ ઝૂકે છે; જમણે પગ આગળ લેવી વખતે જમણી તરફ એવી સરીરનો ભાર સરીરના મધ્યગિન્દુની રેખાની બદાર પડવાથી સમતોલપણું રહેતું નથી પરિણામે, A અને Bમાં બનાવ્યા મગણે કારના હાડકાનું ચોક્કસ મધ્યરેખા પછી પસી બંધ છે જમણી બાજુની આકૃતિમાં આલવાની નૈસર્ગિક રીત દર્શાવી છે. કાળો પગ ઉપાડી આગળ મૂકતાં આખું સરીર ડાબા હાથે 'કૂંદવું' નથી, પણ કારણી ધરી પર, રહેવાની પેટે, સરીરનું 'કાંખું પડખું' ગાલ ડાબા પગ બાજુ 'આગળ' ફરે છે: અને જમણે પગ આગળ મૂકતાં, 'જમણું પડખું' જોઈ ધરી ઉપર, 'આગળ' ફરે છે. આથી, ધડ કમર ઉપર ફરતું રહેતું છતાં C અને D માં દર્શાવ્યા મુજબ કમરના હાડકાનું ચોક્કસ મધ્યરેખા ઉપર જોડાણ સ્થિર રહે છે પહેલીમાં 'આખા' સરીરનો ડાબાજમણી 'એક': બીજા જઠારમાં સરીરનાં 'પડખાં'ની જ 'આગળ પાછળ' ફરવાની ક્રિયા

નૈસર્ગિક છપન. ડોધપ્રા જેવાં પેટ નહિ, સપાટ છાતી નહિ, જેઠેલાં હાથાં નહિ; ઝોને સ્થળે પૂર્ણ વિકસેલા, સરળ બલવાન રનાયુતાં સ્વસ્થ ને સરામન સુંદર શરીર.

માનવામાં ન આવે એવી પાત છે. હારે હારે વ્યાયામ કરવાથી ખીંચેલાં સુંદર સુપટ્ટિન અવલવવાળાં શરીર બનેડે શોભે એવાં શરીર કેવળ ચાલવાથી તે ધડતાં દર્શે? શા માટે નહિ? સુંદર શરીરનો અર્થ શો? દાઝકાના માળા ફરતું, પરસ્પરના સંબંધે કેળવા-એલા રનાયુઓનું સુપ્રચિત આચરણ, કે બીજાં કોઈ? આતું આચરણ કરનાર રનાયુનો ઉપયોગ શો? કેવળ શરીરને ટટાર રાખવાનો, શરીરની જમી ક્રિયા સરળતાથી કરવાનો અને તે તે ક્રિયા પ્રસંગે થતી શરીરની સમગ્રિય રિચિત્રતાં શરીરનું સમનોલપણું સાચવવાનો બિલા રહેવાની અને ચાલવાની ક્રિયાઓ નૈસર્ગિક રીતે થતી હોય તો એ જ રનાયુઓ ખીંછ મળી શારીરિક રિચિત્રતામાં પશુ અનિર્ણય કાપે કરવાના. આમ, કેમકે પશુ પ્રસંગે કેઈ પશુ રિચિત્રતાં રનાયુ ઉપર અલ્પગત્તું દળાણ નહિ આવે એને લીધે શરીરની અંદરના જરૂર, આંતરડાં, ફેફસાં આદિ અંગોની પાચન, મલોત્સર્ગ, શ્વાસોત્સર્ગ વગેરે ક્રિયાઓ અકુંઠિતરિતે થવાની.

રનાયુવિકાસ પશુ સાધેસાધે થવાનો. શરીરને ટટાર રાખવાથી આગળપાછળ અને ધડકાંના રનાયુઓમાંના દરેકને શરીરની રિચરના અર્થે આકુંચન તો કરતું જ પડશે. તેથી જ રીતે ચાલતી વખતે શરીરના જવા રનાયુઓ—પાનીથી ગરદન સુધીના બધા થે—ને કને કને વારાફરતી આકુંચન કરતું પડશે. આમ ધીમેધીમે સરખા થમ વડે એકધારે વિકાસ થવાથી સમગ્ર રનાયુઓ જળવાન અને સુંદર બને છે. જે ફલપ્રાપ્તિ અર્થે (=આપણું શરીર કેળવવા) વ્યાયામમાં સંપન્નિગિ ઉપયોગ કરનારને જીવીજીવી અનેક પ્રકારની કસરતો કરવી પડે છે, તે જ ફલપ્રાપ્તિ આ માત્ર 'ચાલવાની' ક્રિયાથી સરળતાથી થઈ શકે છે. કસરતની માયાકૂટ નહિ; અખાડામાં જવાની ઉપાધિ નહિ. કારણ, અન્ય પશુઓ કસરત નથી કરતાં, છતાં ધાવજીવન સુંદર સૈક્યપૂર્ણ સુદૃઢ દેહ સાચવી શકે છે, તો પછી એકલા મનુષ્યે શો યુગો કર્યો કે જે બીજાં પશુઓ નથી કરતાં તે (વ્યાયામ) તેને કરવો પડે?

'ચાલવા'ની શરૂઆત કરવા માટે જાળજા લેવો

બિલા રહેવાની યોદી રીત અને ખરી રીત

A=યોદી રીતે બિલા રહેવામાં ફેરફાર વાંધી થવાથી પેટ આગળ નીકળે છે અને છાતી ઘેરી નબ છે. પણ B પ્રકારે ફેરફાર ટટાર કરી ચોટસે પેટ આગળના પાંચ અંચાય છે અને પાંચળાઓ ઉપડનાથી છાતી ફૂલે છે. વળી, A થતા B વાળો આદમી ઘેરણ દબ નીચે હોવા છતાં, કુદરતી રીતે બિલા રહેવાને લીધે Aના નેપડા જ બીજા લાગે છે. Bની શાળી રીતમાં કપાળ, છાતી અને પગના અંગુઠાનો અગ્ર ત્રણે એક જ રેખામાં હોવાથી સમતોલપણું સચવાયું છે. Aમાં એવું કશું જ દેખાતું નથી.

સમગ્ર પશુ ક્યાં ગળશે? વરસની સુંદરતાગ ઋતુ વર્ષો દમણું જ મળે છે. ચોપાસ બહોલે હાથે સુંદરતા વેરાઇ છે. સ્વાસ્થ્યની ચિંતાયક ફાંદી સ્વચ્છ દવા; જાંબને દારતો લીલાછમ પ્રદેશ; પરીઓનું ઉન્મુક્ત માનકુજન; બીજાં શું બોધશે? બીડો, બિલા ચાઓ! ચોટું માલો. એવાર માઉ. રોજ, અકવાડિયે. કુદરતે બિલા રહેવા સન્મર્થ છે, તેમ બિલા રહેતાં શીખો. ચાલતા શીખવ્યું છે તેમ માલો: સિદ, પાપ, દરણ ચાલે છે તેમ. એ રસતે જ વ્યાધિ, મૃત્યુ, નિર્બળતા, નપુંસકતા, પુદાવરથા પર વિજય મેળવો. દીર્ઘાયુનો આ જ અગ્રોધ ઉપાય છે. હરિનારાયણ આચાર્ય

વિમુદ્ધ ગાયકને

- અંબાની -

જાનારા! ગાઈ લે ગાણું,
કાલે કે'વું વાણે વ્હાણું!
તે તો તું માનવ શું જાણું?
પામર પરમાણુ!

સૃષ્ટિની સરિતાને તીરે,
જીવનની કમનીય કુટિરે,
સુરતાનું સંગીત ગા ધીરે,
નેન જીરે નીરે.

ધણા ધણા તે સૂર મિલાવ્યા,
આવી ના કહે ગીતધારા,
એવું શું અંતરમાં તારા
છે હો જાનારા?

પ્રજ્વળ પછીની પળ શું ઘેર,
હેરે હેરે મીન ટળેલું;
ભરી દેવા વાવબવનું દેણું
ધર અધરે વેણું

જાનારા! ગાઈ લે ગાણું,
સરકે છે જો સોનાટાણું;
આવેલો કિરણ બની ગાનું
રેને ના લાતુ.

રમણિક અસલવાળા

સરસ્વતી

- પૂજ્ય -

“વહે કિલકિલાટથી સુગદ રચનના ઘેનમાં
નદી અગણિતા, સજી નવલ અંગરો સનનાં—
સમુદ્ર પ્રતિ-શુષ્ક કૃપા રણે સુશોભા અર્થો:
છતાં ક્યમ તું કૃષ્ણ સર્પ સી કૃપા જની, અંગ પે
ધરી ધવલ વાળુકાપટ તણે કિરે સાડલો
રણે સરસતી, ” વહે? ગરજતો ગમે ના 'દધિ'?”

“સમુદ્ર પ્રતિ છે વહે પ્રણયધેનડી સી નદી;
ગમે ગરજતો સમુદ્ર નવ કોણને? હં મહું
રણે વહવું, કારતાં તરસ જુગની કારગી:
યતુ વિલિન લાલભા, મરુધરા રસે રેલતાં,

ખપે રસકસો ગધા તનનણા મરુભોમ છે,
અને કૃષ્ણ ના રહે તન બલે અલંકાર કે.”
કહે સરસતી: “ ગમે ઉદધિ-અંકની ના તમા,
તસુ ય રણ જો કરી શકું રસાળ આ જીવને.

જેઠાલાલ ત્રિવેદી

* સરસ્વતી, ઉગ્રાર ગુજરાતની કુમારિકા નહીં.

પોદીશ

• ઈ. ૬૧૫૫ •

ક્યાં ઊર્મિ ક્યાં સિન્ધુતરંગ ડોલે!
ક્યાં ગીત ક્યાં કોકિલકંઠે ગોલે!
ક્યાં બોમ ક્યાં અંતર વિસ્તરેલ!
ક્યાં નેણ ક્યાં તારસિધા અગેલ!

મંદાણુ કું સાદસખાસધેર્વો
ઊર્મિ જતો વામન ગાનવી ક્યાં!
ક્યાં મૃદુ ક્યાં જીવન હૃદય રીમા!
આનન્દપ્રભા માનવવેગ ધીમા!

કદમાણુના કુંકમપાદ પાડી,
સૂતેલ આ જીવનને જગાડી,
આનન્દપ્રભા પે પગલાં ભરીને,
ધેત્રા બની જીવન વેડીને,
આ જીવને હું મળને ગુમાવી
પોદીશ પ્રેમે જગને જગાડી.

વેળીભાઈજી. પુશ્કિત

કારણ્યમૂર્તિ

હનસત આ માનવમેદિની મદી
અગિત પીમાં કપલાં ભરીને,
ધીરે ધીરે કૂસ ખલે લધને
છંદુ પધારે જગદુઃખ સામવા
અનંતની વેળુ મદી ય શોધવા
પુનિત તારી પગદંડી પ્રીજવા
આનંદ નેકો એકલ સાય દેવા—
કારણ્યમૂર્તિ પ્રણયનું નમુ નમું.

હરિશંકર ભટ્ટ

પોલ્ડનો રાષ્ટ્રવોર કેશિયુસ્કો

(અનુસંધાન પદ્યના પાત્ર પરથી)

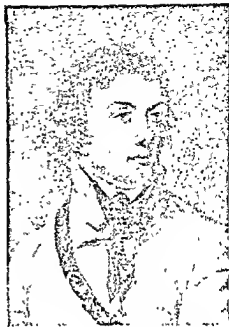
દત્તો ને પારીસમાંથી ઉદ્ધામ વિચારો છૂટથી આવતા
દત્તો તે કાળે, ઇ. ૧૭૪૨ના ફેબ્રુઆરીની ૧૦ ગીએ
લિથુઆનિયામાં કેશિયુસ્કોનો જન્મ થયેલો.

જાને એ જન્મેલો પણ જેમને પારતંત્ર્ય, ગરીબી
કે લીધાવત સાથે કશું લાગતું નજાગતું ન હતું એવા
એક સામાન્ય રિયનિના જન્મીનદારને લાં. પરંતુ તેનું
જાણપણ તેના આપની જગીરના બેકુન કુટુંબને ગમ્યો
વીત્યું હતું ને લાંબી જ પોલ્ડનો સભા બંધ છે તે
એ શીખી બેઠેલો પ્રાયશઃ કેશવણી તેણે તેના માતા
ડેસા પાસેથી શીખી અને પછી બ્રેસે (Brezese)ની
જેરુસાલેમ કોલેજમાં દાખલ થયો, લા તેના કોલેજને
પ્રિન્સ જોહન આરોસ્કીનું પાત્ર બેચુ ને તેણે તેના
વંદેના કોલે કોલેજમાં દાખલ થયો એ લશ્કરી
શાળામાં દાખલ થતાં દરેક કોલેજને પૂજામાં આવતું
નારાં દર્શિયારો તું પોલ્ડો ખાતર જ લાપરીસાં' અને
કોલેજે જવાબ આપતા 'એ સિવાય મને એમનું જાણે
કશો જ ઉપયોગ થવાતો નથી.' ઇ. ૧૭૬૯માં દાખલને
ખર્ચે લશ્કરી તાલીમ મેળવવા તે વિદેશ બિખડ્યો.
જેઝિવેરિસમાં મુળેરી ને તેપખાનાનું શિક્ષણ લઈ
તે પારીસની લશ્કરી વિદ્યાપીઠમાં જોડાયો.

પારીસમાં તે માત્ર અભ્યાસ ઉપરાંત રચાવત્ય,
નિવરણ, કાયદા વગેરે શીખતો દત્તો એ દરમિયાન
જ હેરના પ્રિન્સ સ્ટેનિસ્લાસ આગરડાની નજાગાઈ
જોઈ ઉપર કહેતા પડોદી રાજ્યોની ત્રિપુટીએ ઇ. ૧૭૭૧
માં સંપી કરી અને પોલ્ડની કોલેજના ખૂબ વિરોધ
છતાં ૧૭૭૨માં સરદાર પદના પ્રદેશો કળાને લઈ લીધા.

એ જ વખતે કેશિયુસ્કો પોલ્ડ આગ્યો. એ
પોલ્ડની રિયનિ તો તેણે યદ્ય કાલે કોલેજ પોલ્ડમાં ને
ખાતર હતી. કોઈ કપૂતરી પોનાના જન્મજાને ગીવથી
ચૂંચાતું જોઈ જે ભાવ અનુભવે એવા ભાવ કેસિ
યુસ્કો અનુભવવા લાગ્યો, અને એ ભાવ પશુ દિકરા
બિચણમાં દેશની દેશના જ તેની વરણ અપાવ પર
લાપવાની પશુ મનાઈ હતી.

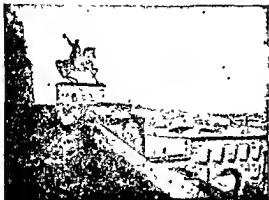
લશ્કરમાં તેને દાખલ કરવામાં ન આવ્યો, કારણ
તે માટે પરાજનો મેળવવા જેટલા પૈસા તેની પાસે ન

દત્તો, માગ્યા મરી પરાજેસા ને મોટાભાઈએ દેવું
કરેલું, તેથી જગીરોનું ને લોભામ યદ્ય ગયેલું, આપ્યા
તે પોનાની બેનો અગર જીવન સંબંધીઓને લાં પડી
રહી દિવસ મુનરવા લાગ્યો.

એવામાં કેલક લુડવિક સાથે તે પ્રેમમાં પડ્યો,
અને ગમ્યે અનેક લાગણીઓનો વિનિમય થયો, પણ
લુડવિકના આપને એ નાપસંદ પડ્યું, તેણે જીવન
એક અગીર સાથે જોના મમનું ચોક્કું મોડવી નાખ્યું
ને આમ, પર, કિસ્મત, આશા, લશ્કરી, પ્રાણ્ય જન્મથી
દત્તલ જાંતસા કેશિયુસ્કોએ ઇ. ૧૭૭૫માં ફરી પોલ્ડ
છોડ્યું. દોડીયા બેસી પિક્ષરના પસાર કરતો તે, દવે
પૂરવન અનેસા એ પરાજીન દેશની બૂમિ દંડા મુરસા
યા જોઈ રહ્યો ને જાલિલક જોળીની પારીસ પહોંચ્યો.

જોરેરિકા એ વખતે ગ્રેટબ્રિટનની નીતિમાં પ્રાસી
જોડેલું ને તેની કળાજગીરીમાંથી છૂટકારો મેળવવા
અમેરિકા એલગી એ લેલા સદાય પાત્રવા પારીસ
આવેલો. નવી દુનિયાના રવાજીનનાના પ્રથમ તરફ
પારીસમાં જાણે ઉત્સાહ દત્તો, ઇ. ૧૭૭૬માં એ અમેરિકા
ગયો. અમેરિકાની પ્રાત્ર નવજગતની વેદના અનુભવની
હતી. ચોક્કસાસાને અપનાવી લેવાના અને શહેરી
અવનના છૂટાપણાના દરવો તથા જનદેશનામાં દેવજો
અને મજાજોમાં વેચાતાં દત્તાં, રવાજીનનાની એ લશ્કરમાં

કોસિયુસ્કોનું પત્ર

જોડાયા કેસિયુસ્કોએ વિગ્રહ સમિતિને આરજી કરી અને એને ઇજનેરી ખાનામાં દાખલ કરવામાં આવ્યો. આ બ્રિટિશ નીકોલેન્ક સામે એક ફ્રેન્ચ ઇજનેર સાથે કેસાવેરની તેણે કરેલી કિલ્લેબંધીએ તેને એટલી પ્રસંભા આપી કે ત્યાંની કોંગ્રેસે નામવના લશ્કરમાં એને રેટ ઇજનેર અને કર્નલ બનાવ્યો.

સ્વાતંત્ર્યનું એ યુદ્ધ જુદા દેશનું—જુરી પ્રમુખનું હતું, જ્યાં કોસિયુસ્કોએ પૂર્ણ વફાદારીથી તેની નગરદારી કરેલી. કશા સાધનોની તેણે અગેશ્વા ન રાખેલી, અને ધણીવાર તો ખીલઓની પથારીમાં જ તે સૂઈ ગ્રહેતો તેનો આ વર્તન વૉશિંગ્ટનથી પણ અભણેય ન હતો. એક વખત તેણે કહેલું, 'Coscusco is a gentleman of science and merit.'

કેસિયુસ્કોએ અમેરિકાની અનેક લડાઈઓમાં પણ ભાગ લીધો. સારાટોગાનો વિજય અમેરિકાને તેની જ કિલ્લેબંધીથી મળેલો. ચોરીછુપીની ચોરીલા યુદ્ધવદતિ વખતે તે ઇજનેરી જગી મુકાને સાધારણ સૈનિક તરીકે યુદ્ધમાં પણ જોડાઈ જતો.

તે સ્વાતંત્ર્ય યુદ્ધ પૂરું થયું ત્યારે તેની આ જમી નિખાલસતા, બિરાદરીને શૌર્યની કદરૂખીવામાં આવી. સિનસિનાટી (Cincinnati) પરગણાની દેશપ્રેમી સભાનો વૉશિંગ્ટન પ્રમુખ હતો. એ સભાએ તેને સન્માનિત સભ્ય બનાવ્યોને સોનેરી મરુડાયાળી રિંગના લશ્કરી માનથી તેને નવાજ્યો. અમેરિકામાં ધણું એકર જગીન તેને આપવામાં આવી, વર્ષાસન બાપી અપાધું ને અમેરિકાના નાગરિકના દક્ષણે તેને જાણવામાં આવ્યા.

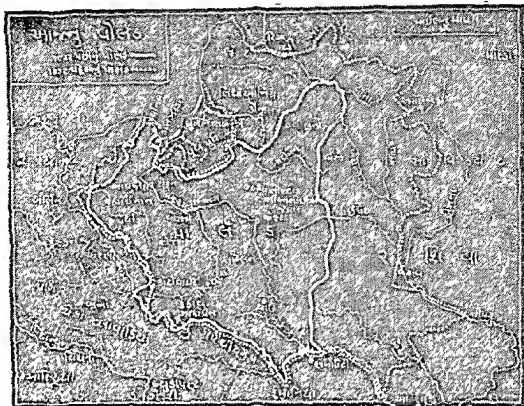
પણ સરળ અને સુખી જીવન કેસિયુસ્કોનું જ હતું

દિલ દારી શક્યું નહિ. નવન રાષ્ટ્રની સ્વાધીનતાની લડત પોતાની નજર તથા ક્રાંતી તેણે જોઈ હતી. ફોટેલે કપડે ને બુખ્ખે પેટે, તાલીમ પિનાના વગર પથાર લડતા પ્રજાજનોની સાથે રહીને એ લડ્યો હતો ને જળવાન રાષ્ટ્રના સુમનિર્મિત તાલીમજદ લશ્કરની સામે તેમને વિજય મેળવતાં તેણે જોયાં હતાં, આ બંધાં તેના અંતરમાં સ્પર્દેશની ધરાધીનતાનું દુઃખ વધુ ને વધુ બોંકી રહ્યાં હતા. છેવટે તે પોતાની એ નવા-જેશિયા વીનસાજ બની ઇ. ૧૭૮૪માં સ્પર્દેશ પાછો ફર્યો.

એ વેળા પોલૅન્ડનો બોલેભાગ વિદેશીઓએ લઈ લીધો હતો ને તેની આંતરિક જાળનેમાં થે પરદેશી સત્તાઓ આલગાજી રમતી હતી. પણ તેના એકનાના પ્રવાસો આજુ જ રહ્યા. આંતરક્રમદને બૂટી પોલૅન્ડ રાષ્ટ્રીય એકતા પ્રાપ્ત કરે એ કોષ્ટક પણ સત્તાબૂખ્યા રાજ્યને પોસાપ એમ ન હતું. રશિયામાં તો એ વખતે મહત્ત્વાકાંક્ષી સામ્રાટી કેસરોઇન ખીજનું શામન હતું. તેણે પોલૅન્ડના કેટલાક સ્વાર્થી આગેશિને ફોડ્યા ને ઇ. ૧૭૯૨માં તેની સામે યુદ્ધ ગઢેર કર્યું.

અમેરિકાથી આવ્યા પાદ કેસિયુસ્કોને મેજર જનરલની પદવી આપવામાં આવી. પ્રિન્સ પોલીઆટો વરજાની સરદારી હેઠળ પોલૅન્ડની સરદાર ઓર્જંગતા રશિયા લશ્કર સામે તેને મોકલવામાં આવ્યો. એના હાથ નીચેના સેનાનીઓને લડાઈનો અનુભવ ન હતો, છતાં કેસિયુસ્કોએ દિગ્મન ધરી રાખી, કિલ્લેબંધી સિવાય લશ્કરને ખીજેલ કરાવવામાં એ કુશળ હતો. રશિયા સાથેની લડાઈમાં દારજીત ધણી થઈ, પરંતુ પોતાના કરતા આરગણા મોટા સૈન્ય સામે પોલૅન્ડનું લશ્કર ટકી શક્યું નહિ. કુળીએ-કાના યુદ્ધમાં પોલૅન્ડનું, જ્યાં વિજેતા જનરલ કારોયરસ્કી કરતાં થે કેસિયુસ્કોની સ્પર્દરચના અને સૈન્ય દોરવાની ખૂશીથી યુરોપ-ભરમાં એની નામના ફેલાઈ ને પારીસની લેનિરસ્ટેટિવ ઍસેમ્બલીએ એને ફ્રાન્સના નાગરિકનો ખિતાબ આપ્યો.

આ દારપાદ કેસિયુસ્કો તથા અન્ય દેશપ્રેમીઓએ રાજકર્ણમાંથી નિવૃત્તિ લીધી. રશિયાનું સૈન્ય આખી દેશમાં ફરી વળ્યું. પોલૅન્ડના સૈન્યના ભાગલા પાડી તેને દેશના અંદરના ભાગમાં મોકલી દેવામાં આવ્યું ને લશ્કરી આગલ શરૂ થયો. સાર્ગ પ્રજા ત્રાસી-લીડી. રાષ્ટ્રની સ્વાધીનતાના રક્ષણ માટે દરેક શહેરમાં મંડળો

રચાપવામાં આવ્યાં. મધ્યરાત્રે મળતી સભાઓમાં રાષ્ટ્રભેતના મારે પ્રયત્ન થવા લાગ્યા; અને રાષ્ટ્રનું કલંક ધોધ માખવા મારે દેશે એ જ કોશિયુરકોની ફરી વરણી કરી. કોશિયુરકો એ વખતે સાહ્યપ્રિયમાં હતો. પોલ્કના પ્રતિનિધિઓ ત્યાં જઈ તેને મળ્યા. પોલ્ક અને ખીલ દેશાધિમાની અગ્રણી પુરુષો પણ ત્યાં જ હતા. એમની સાથે મંત્રણા ચાલી ને રાષ્ટ્રના ઉત્થાનની યોજના તૈયાર કરવામાં આવી.

૧૭૮૪ની ૨૩મી માએ કોશિયુરકો પ્રાચીન રાજ્યની કેડાવમાં દાખલ થયો. ૨૪મી માર્ચના દિવસ સામાન્ય ઉદ્યાન મારે નક્કી કરવામાં આવ્યો. આખી રાત જાગીને ઉદ્યાનનું જાહેરનામું (Act of Rising) તેણે તૈયાર કર્યું. અમેરિકન પ્રજાને સ્વાતંત્ર્યનો દહેરો (Declaration of Independence) સજે કાને સંભળનાર કોશિયુરકોને તેમાં મરણીયા પોલ્કની આર્નનાદ અને નિરાસાગંધી દેશને નવજીવન ધારણ કરવાનો પોકાર સંભળાયો. ઉત્પ્રાદયેશ કેડાવના નાજરિકો સમગ્ર દેશના રિવાજ પ્રમાણે તેણે દેવજમાં

સરખૂલ કરી ને ધર્મેયુર પાસેથી નજવાર લેતી વખતે 'નિશ્ચય' થા મૃત્યુ'ની તેણે પ્રતિજ્ઞા લીધી.

કોશિયુરકોના હાથમાં લશ્કરની ગંધી સત્તા હતી, એટલું જ નહિ પણ રાજ્યની મુદ્રા અને કારોબારી તમામ સત્તાઓ પણ એના હાથમાં હતી. આઠમણ કરતા સેન્થેથી શહેરો અને ગામડાં ચાલુ લશ્કરી છાવણી જેવાં ઘણાં રહ્યાં હતાં. એકતા વિનાના પોલ્કના આ ઉત્થાનની ભરતીમાં એટલું જ આવે એ જોવાનું હતું. દરેક શહેરના નાગરિકોને એ પ્રેરણાદન મોકલતો અને પ્રજાના દરેક વર્ગને—જામીરો, ખેડૂતો, પાણીઓ અને શ્રીમંત શહેરીઓને સાથ આપવા નોતરતો. દેવજોના ધર્મેયુરોએને પૂજનમાં જરૂરનાં વાસણો સિવાય તમામ દેશને મારે આખી દેવાની વિનંતિ કરતો. અને કેણે એને સાથ નથી આપ્યો? વસ્ત્રો, અનાજ, ધારીલાં અને કેદાણી, જન્યું એટલું જાણું લોકો તેને મોકલી આપતા હતા. માતૃભૂમિ પ્રત્યેના પ્રેમ અને અત્મા-વિશ્વાસથી જ રશિયાના મોટા ક્રૌંચ સામે લડવાને પ્રજા તેવાર થઈ હતી,—ગદારની કેડાવ પણ શકિતના

સાથની અપેક્ષા સિવાય.

૧૭૯૪ની યોગી એપ્રિલે સકાતપાછળની યુદ્ધભૂમિ પર લગ્નગી ગોળા વાગી. સકાતપાછળનો વિજય દશિયારોના મુકાબલોનો વિજય નથી, પરંતુ અગ્નિના આદર્શોનો વિજય છે. પોલોનાના દત્તિદાસમાં પહેલી જ વખત અગ્નિરો અને ખેડૂનો અબેખબો મિશ્રાની લડત ધારીઆં અને કોઠાળી સાથે જે દગ્ગર ખેડૂનો યુદ્ધ-બૂમિ પર દાગ્ગર દત્તા. એ ટકડીનું નામ 'મોતના લથુનારા' (Reapers of Death) રાખ્યું હતું. રશિયાના મોટા લશ્કર આમે કોશિયુરકોનું સૈન્ય કચકાઇ જવાનો પૂરો સંભવ હતો એવા અમરે આ ખેડૂનોએ જ યુદ્ધનો રંગ ફેરવી નાખ્યો. 'ખેડૂનો' પ્રભુ અને દેશને માટે સામેની તોપે નો કળખે મેળવો!' એ દરફે વાતાવરણમાં ફેલાતાં જ કોશિયુરકોની સરદારી નીચે એમણે ૧૧ તોપોનો કળખે મેળવ્યો. એ રાત્રે, યુદ્ધભૂમિ પર તોપનો સીંચી પહેલો કળખે મેળવનાર ખેડૂન ખારટોસની સાથે વૉરસોના મોતની કીર્તિન્દકાનું નામ પશ્ચ રમરમીય છે. યુદ્ધ ક્ષાણે પછીના સળિયારે વૉરસોને ઘેરો ધાલી નિઃશસ્ત્ર કરવાની યોજના એક રશિયન સૈનિકે દારૂના ઘેનમાં કઢી દીધી. એ જ વખતે કીર્તિન્દકાએ વૉરસોના નાગરિકોને રશિયન સૈન્યસામે હોમી ચુરુપારે અને યુદ્ધક્ષાણેના શુક ઘરે દિવસ રાત યુદ્ધ આલ્સુ ઇન્દરના મુપ્રજાને દેવજોના ધંધાદા સાથે પંદરી ધૂંમરીમાંથી પોલોડે પોતાની મુકિતની યોષણ કરી. અગ્નિનો આગ વિજય થયો. જોઇ પ્રિન્સ રેન્સિલારા ઓગરડસે પશ્ચ બળવાના વનહોંગામાં પર સહી કરી.

પશ્ચ પોલોડનું આ ઉત્થાન દળાવી દેવા રશિયા અને પૂશિયાના સંયુક્ત સૈન્યે દવે વૉરસોને ઘેરો ધાલ્યો પોણા જે મદિના સુધી ચાલુ રહેવા એ ઘેરામાં કોશિયુરકોએ ઘણી વખત જોખો પે નિર્જાનલિ આપેલી. આકડું જીવન જીવતો બધા તેને જોઇ રહેતા. તેની દાગ્ગરી જ અનોકામાં ઉત્સાદ ઘેરની. સૈનિકો તેને 'દામર ટાડેઆસ' કહીને જોવાવતા. અગ્નિએ તેને રહેવા મહેલ આપેલો, પશ્ચ તે તો દગેસા છાપણીમાં જ રહેતો,—સામાન્ય સૈનિકના સરખી જ ગદાથી.

કોશિયુરકોની જગૃન કોશીઓએ દુરખનોનો એ ઘેરો નિષ્કૃન બનાવ્યો, એટલે ફરીવાર એક તેમી પે

કુમાર-૧૫૪મો અંક (આસો ૧૯૬૨)

મેટું લશ્કર જાગર સુવોરોનની સરદારી હેઠળ વૉરસો મેકલવામાં આવ્યું. બીજા જગનંદ પ્રરસાનુ લશ્કર તેની કૂમકે આવી પહેલે તે પહેલા જ તેને લગ્ન આપવાનો કોશિયુરકોએ નિર્દાશ કર્યો. વનને કાંઠે કાઠવવાથી જગીનમાં મેકિનોવીય મામડું આવેલું છે ત્યાં બંને લશ્કરો એટલાં, કોશિયુરકો અને એ લેવાને વચ્ચે જોમો રજો ને તોપોનો મારો ચક્ષાત્ર લાગ્યો. પશ્ચ રશિયાના અપરિમિત દળ સામે વિજય મેળવવા દુર્લભ હતો. દારૂગોળો પશ્ચ છેવટ ખૂટતા આવ્યો, લડતા લડતાં કોશિયુરકોના મણુ ઘોડા તો માર્યા ગયા; પશ્ચ તેણે અને તેની સાથે જ 'વિજય પા મૃત્યુ'ની પ્રતિજ્ઞાને વરનાર સૈનિકોએ જીવારમાં દૂંધ કપાત તેમ વદાઇ જવાનું કબૂલ રાખ્યું પરંતુ પાછી પાની તો દરમિત ન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો.

પશ્ચ છેવટ એવા ઘોડા પર લડનાં લડતાં કોશિયુરકો વચાદને પડ્યો અને તેણે જ તેને કેદ કરી સેન્ટપીટર્સ-બર્ગ મેકલી દેવામાં આવ્યો, પછી તો વૉરસો પે પડ્યું ને સુવોરોનની માંડી અનેલી રશિયન સેનાએ પ્રાવા નજીક જે દગ્ગરો ઓચુરુન અને જાગીદાની ખૂારેજ ચક્ષાત્રી તે આજ પશ્ચ દત્તિદાસની એક દૂર વદના તરીકે નામકિત બની છે. શહેરને તેમણે જલ્દીની મીડું ને નાસતા શહેરીઓને નિષ્કલ્પમાં કુપાડવાનો આનંદ લૂટ્યા કોશિયુરકોનું ઉત્થાન તદ્દન દળાઇ ગયું ને ૪ ૧૭૯૫માં પોલોડનું અંતિમ વિજાન્ય કરી દેવાયું. યુરોપના નકસામાંથી તેનું નામનિસાન મરી ગયું ને તેની સ્વનંતતા સંપૂર્ણતા નષ્ટ થઇ.

પોલ ઉત્થાનનો આગ કરતું બંન આવ્યો, પશ્ચ આઝાદીની એની જાવના નાહુદ ન મઇ, એ જાગતાએ આનંક ૫૨ મોદિની બિજાની દત્તી ને એટલે જ મોલિ-યુરકોએ તૈયાર કરેલી બુમિકા પર ૯. ૧૮૩૦ ૩૧ ને ૧૮૬૩ના ઉત્થાનો બિજા થયા હતા.

મદદવાકસી કેવરાઇના મૃત્યુ પામતાં રશિયાની આઝીએ પહેલો ઘોષ આવ્યો. કોશિયુરકોના દેશપ્રેમ અને તેને માનની નજર હતી ને ક્રાન્તિના રાજ્યવિલય થયા રાગ્નઓને ઉદાર વિચારના કરી મૂક્યા હતા તેણે કોશિયુરકોનો મુકિત આપવાની ઉદારતા બતાવી; પશ્ચ દજી ખાર દગ્ગર પોસો રશિયા—સામગીરિયાની કોઠામાં પડયા હતા તેમનું શું ?

કૅશિયુરકો અને બીજા અમણી રાજદારી કેદીઓ રશિયાને તકદાર રહેવાના સોગંદ છે તે જ ઝરે એ બધા કેદીઓને મુક્તિ આપવાનું કબજું. દાખલો કુટુંબોનો સમાવેશ દેતો, એટલે આવી અપમાનભરી સરત પણ સ્વીકાર્યો વિના છૂટકો ન દેતો. વિદાય વખતે ઝરે કૅશિયુરકોની અતિવ્રતા હતી તેને વણી એટ-સોગંદ આપેલી જે બધા જે એણે વધે પછી ઝરને પાછી મોકલાવી આપી હતી.

મુકત થયા બાદ ફરીથી એ અમેરિકા ગયો. યુરોપની દરેક મુદ્દબુમિ પર બીજાં રાજ્યોને મોલ્દોના સૈનિકો અને અરદારો સાથે આપના દત્તા.—એ આશાએ કે વિજેતા રાજ્ય મોલ્દોને સ્વાધીનતા મેળવવામાં કેાઈ વખતે પણ મદદ કરે. એ આશાએ એણે પણ યુરોપ પાછા ફરવાનો નિશ્ચય કર્યો. અમેરિકાની બંધી મિલ્કત દબારી મુક્તમોને મુકત કરવા અને તેમના સિસાણ માટે તેણે જેઠાસમને સોંપી દીધી. મોલ્દોમાંના મેલાની નગરીના મુક્તમોને પણ એણે મુક્તિ આપી મુક્તમોની મુક્તિ માટે અમેરિકામાં જાતરપિપ્પદ થવાને દતો એ જેવા એવા જમાનામાં એના વિગારો ધણા આચળ-પડતા પ્રજાપ.

પૌણ પછી રશિયાની માટીએ આવનાર એલેક્સાન્ડર પદેમાએ કૅશિયુરકોને પટાવવાના ખૂબ પ્રયત્નો આજમાવ્યા, પણ આજીવન દુખને વચન એ એક જ માત્ર જેનો સ્વાર્થ દેતો એ કૅશિયુરકોએ તેની કસી પણ

આપવળ સ્વીકારવાની માફ ના કરી દીધી.—સત્યાપ કે પોલ્દોની આઝાદીનો સેખન કરાવકરી આપવામાં આવે

અમેરિકાથી આવી ગિરૂત શવન ગાળવાના છરણથી તે સિદ્ધર્થકેદના સોલ્દીઅર નામે ગામડામાં વસવા લાગ્યો. દહુમે તે પૂર હોશમાં દતો, દામ પણ પૂરી હતી, ને મુરોપનાં રાજ્યો એ એક નખત સાથ આપે તો પોલ્દો જાતર છેલ્લી વખત લડી લેવાની આદેશ પણ હતી, પરંતુ એ સકપ ન બન્યું ને પોતાના દેશને એ જ પરાધીનતામાં જેતાં ૧૮૧૭ની ૧૫મી ઓક્ટોબરે એનું અવસાન થયું

૧૮૭૧, ૧૮૪૬ ને ૧૮૬૭ના વિપ્લવોની મશ્વરૂ જમિ તરીકે મોલ્દોની નજર સમક્ષ એ જ કૅશિયુરકોની પ્રતિબુદ્ધિ રહેવી જેણે અમેરિકા જેવા પરરાષ્ટ્રનું પારતંત્ર્ય મિટાવવા પણ નક્કાર આપેમી. આજે પણ તેનું આવલું અમેરિકામાં દાગનના ઉપસાગરની પશ્ચિમ બુશિરે બેસુ છે. જેના પર તેને ‘બે મોળાધોના જવાંમદ’ તરીકે નવાજતુ મળાણ્ય અંકાએલું છે

કેાવમાં આવેલા વાવેલના કિશ્તમાં મોલ્દોના બોર પૂર્વએ ને સહેનસાહો સાથે આજે કૅશિયુરકોનો દેવ ત્રિશને છે. આજે તો યુરોપના તકશ્તમાંથી પોલાડને કાઢી નાખવા હજ્જનાર રોમાનોફ, દેસખર્ગ અને હોલેનગ્રોઝર્ન રાજવંશનેયે મોકશાસનતા મદાસાગરમાં ડૂબી ગયા છે, અને ૧૯૧૮ના નવેમ્બરની ૧૧મીથી મોલ્દો સ્વાધીન થયું છે

હરિદ્વંશ બદ્ધ

તમારા ઘરની ભીંતો તપાસો

એના કપર શું છે? મફતિયાં ફેરિ-ફેર? કોઈ જાતની કે સીમારેટની અથર લોખંડાના નળ, દરીકેન ફાનસ ને એવાએવા પરદેશી માલગી નહેસાન કરતાં અસંરકારી ફરપ વિષે? કેાઈ દસ થોખીન મળતા દરો એમને ત્યાં વળી પરદેશનાં સુધિ-સોતરથે અને મદોલાતાના અથવા રાજ્યો ને રમણીએનાં જિતો દરો; કં તો આપણી પુસાણીકાઓ અને દેવદેવીઓનાં કદાં વિષે? દરો પણ શુદ્ધ વાત, વજાળી, આપણુ દેશન સંક્રાંતિને પોષવી ને રસદિને વિદસાવની જાય અને સ્થાતિક કલા ફેલાવનાં પરામાં છે... એવી દેવ્ય સંક્રાંતિવતી, કમ્બળ વાળાપણુ જગતી, નમનાભિરામ અને સ્થાતિક કલાની ફલિએ શુવચનનાં ધરોની ભીંતો પર લાવવાનો નક્ક મંચલ કુમાર કાર્યલયે શરૂ કર્યો છે. એ માટે વિષે: સરતાં લેધએ; વિવિધતામાં લેધએ; અને કસાદ વિના મરી સામય તેવી સચવડાચનાં લેધએ. આ બધા હેતુ ખ્યાલમાં રાખીને કુમાર કાર્યલયે ‘કમ્બળ કલાલય’ નામે હાલુર સુનનાં રંગબિરોનો એક પોર્ટફોલિયો (સંપુટ) બહાર પાડ્યો છે. ફનિયંકર ર.વજ, કમ્બ દેસાઈ, રસિકતાલ પરીષ, રોમાસાલ સાદ અને હળવસાલ ન્દવની હતામ કલાવિતો મૂરીને એમાં સંપદેલી છે. પ્રાયેક ચિત્ર ૧૪૫૧ ઉચલા ચાપના નાદા આઈ કદે ઉપર, મરી કાકાપ તેવી સમ્પર્કિયંકર રીતે, રંગીન છાપામાં હાવેલું છે. સાથે એ વિગતો અને એવા આદેખક કલાકરોનાં ફેંક મરિયવ વજ આપેલો છે. અને કીમત લુગો તો એક રૂપિયો—ચિત્ર રીડ પૂરી પણ આના વજ ન થઈ. પેરેટર નુદે આ ‘કલાલય’ એક એવી બીજ બની છે કે તમે આ વખતે મેળાવશે. એરેસ બીજ (જે પદેલા બહાર પડવાના છે) તેની સાદે લેવા પણ જશે.

શરીરનો શુદ્ધિ માટે, જીવનશક્તિની વૃદ્ધિ માટે મનના ઉદ્ધ્વાસ માટે

ઉપવાસ કરો

તંદુરસ્તીની સાચી કીમત બહુ ઓછા માણસોને હોય છે. ધણીપણ માણસો તો તંદુરસ્તી ગુમાવ્યા પછી જ ઓની સાચી કીમત આંકી શકે છે.

આ તંદુરસ્તીના જમાનામાં આરોગ્યને અનેક વિચિત્ર વિચિત્ર વસ્તુઓ સાથે સંકળી દેવામાં આવ્યું છે. તંદુરસ્તી ગેજવણ માટે કાદવજાનથી માંડીને સીરિયો-થીરથી સુધીના માર્ગે જનતા આગળ રણુ કરવામાં આવે છે. દરેક જાણુ પોતાની કરામતથી બધા જ રોગો મટાડવાની ખાતી આપે છે દરેક પોતાની સફળતાના સર્તિફિકેટો રણુ કરે છે.

સંભવ છે કે આ બધામાં સફળતાને જેટલી તંદુરસ્ત આપાય છે; જેટલી નિષ્ફળતાને ન આપતી હોય, અને જેટલે જ આપી અટપરી પરિસ્થિતિમાં ઉપવાસનો સનાતન પદ્ધતિને જૂલી ન જવાય એ જરૂરનું છે.

માઠો ઘોડો કે કૂતરો કંચુ ખાતો નથી, માઠો વનમાનવ ઉપવાસ કરે છે, પાણુ પોતાને સુધેરેશો માનતો આજનો માઠો માનવી જોરાક ખાય છે ને દવા પીએ છે ! પ્રકૃતિ માતાના આ આદેશની અવગણનાને પરિણામે મનુષ્યેતર પ્રાણીઓને આત્મવધા એવા સંકડે રોગોથી માનવ જાતિ પીડાય છે.

જોરાક તરફની અર્ચ એક જ વસ્તુ જતાવે છે અને તે એ કે શરીરને જોરાકની જરૂર નથી.

શરીરમાં દાખલ થતો બીજાજરૂરી જોરાક શરીરને નથી પોષતો, પણ રોગોને પેરે છે માદર્મીમાં જીવન શક્તિનો જથ્થો મર્યાદિત હોય છે અને એવે સમયે લેવામાં આવેલો જોરાક શરીરચંત્ર પર અસર જોતો નાજે છે. આ જુલો લાખને રોગોનું આયુષ્ય ખૂબ લંબાય છે અને કેટલીક વખત જીવનદોષો અધવચ્ચી કપાઈ જાય છે.

માંદગી એ શરીરને સાફ કરવાનો કુદરતનો પ્રવાસ છે. એવે વખતે ઉપવાસ કુદરતને જોઈતી સદાય આપે છે. કોઈપણ ચાલતું યંત્ર સમારી શકાતું નથી. એને મુધારવા માટે પહેલાં તો બંધ કરવું પડે છે. એ જ મુજબ શરીરચંત્રને મુધારવું હોય તો જોરાક બંધ કરી શરીરના પાચનયંત્રને આરામ આપવો જોઈએ.

જોરાક બંધ થતાં જ એને પચાવવામાં રોકાએછો સકિન છૂટી થાય છે. આ સકિન શરીરમાંથી કચરો બહાર કાઢવાનું કાર્ય કરે છે. કુદરત આ નિરુપયોગી કચરો તાવ વડે બાજે છે. તાવથી શરીર શુદ્ધ થાય છે, પણ સાથેસાથે નિર્જળ બને છે. ઉપવાસ શરીરને નિર્જળ કર્યા વિના નિર્જળ બનાવે છે. એટલા માટે જ એક દિવસનો ઉપવાસ એક દિવસના તાવ કરતાં બીજા ગણે ચડી આવે છે. ઉપવાસથી અવારનવાર શુદ્ધ થતા શરીરને તાવની કે માંદગીની પીડા નથી નડતી.

ગંદા માથામાં જૂ પડે એ જેટલું સ્વાભાવિક છે, એટલું જ સ્વાભાવિક ઝાંઘથી મેલુ શરીર બીજાર પડે એ છે.

દરેક તીવ્રશુદ્ધિ (acute disease)માં ઉપવાસ એ અનિવાર્ય આવશ્યકતા, છે. મમે તે જાતના તાવમાં ઉપવાસ તાવનો આવરકા દૂંદો કરે છે, અને તાવને શરીરશુદ્ધિની ક્રિયામાં જોડતી મદદ કરે છે. માંદા પડવા ન છડતાર દરેક સાગ્ય માણસે પણ પ્રસંગોપાત પદ્ધતિસર ઉપવાસ કરવા જ જોઈએ.

ઉપવાસનું તત્ત્વજ્ઞાન પચાવ્યા પછી અને એને વિશે વાંચવાયોગ્ય બધાં પુસ્તકો વાંચ્યા પછી, મમે તે માણસ તે કરી શકે છે. એકથી વધુ ઉપવાસ પ્રકૃતિ-ચિકિત્સા (Nature-cure) ના નિષ્ણાનની દેખરેખ નીચે જ કરવા જોઈએ.

લાંબા ઉપવાસોમાં યોગ્ય દેખરેખ ખૂબ મદદની છે દંપષડા વિના કરેલા ઉપવાસોથી શરીરને અને આરોગ્યને કાચમી નુકસાન થવાના દાખલાઓ મોજૂદ છે.

અર્ધ-ચેદની દાકતરી કિતાબોમાં બૂખ્યો માણસ અઠવાડિયાથી વધુ જીવી ન શકે એવી મનલખનાં લખાણો હતાં. પરંતુ દિવે, પ્યુરિન્ટન, હૅઝાર્ડ અને મૅકફૅડને છેલ્લા ત્રીસ વરસમાં હજારો અસાધ્ય રોગીઓને લાંબા ઉપવાસ કરાવી એ માન્યતાની પોકળતા સિદ્ધ કરી આપી છે.

જુદીજુદી જાતના સાધ્ય અને અસાધ્ય રોગો મટાડવા માટે અને આરોગ્ય મેળવવા માટે ૧૯૧૧ દિવસ સુધીના ઉપવાસો થયા છે, અને 'લગભગ બધા

ઉપવાસ કરે (રમણલાલ એન્જિનિયર)

જ દાખલાઓમાં આરોગ્યને પુનર્જન્મ થયો છે.

ઉપવાસનો સાદામાં સાદો પ્રકાર તો એ છે કે દિવસમાં એકાદ ટંક છોડી દેવો. સવારને બદલે સાંજનો ટંક છોડી દેતાં. બીજે દિવસે પથારીમાંથી જાદયા પછી શરીરમાં આસામાન્ય રૂપિતે જણાયો.

બીજો પ્રકાર એક, બે કે ત્રણ દિવસના ઉપવાસ મહિનામાં એકાદ વાર કરવાનો છે.

ત્રીજો પ્રકાર જેટલા ઉપવાસની જરૂર જણાય એટલા એકસામટા કરવાનો છે ને ચોથો પ્રકાર જરૂરી ઉપવાસો ત્રણ કે ચાર ટુકડે કરવાનો છે.

પાંચમો પ્રકાર એક દિવસ ઉપવાસ, બે દિવસ દૂધ ઉપર; બે દિવસ ઉપવાસ, ચાર દિવસ દૂધ ઉપર; ચાર દિવસ ઉપવાસ—એમ ધીમે ધીમે ઉપવાસ વધારવાનો છે. છઠો પ્રકાર પાણીના પણ ઉપયોગ સિવાય નકેરકા ઉપવાસ કરવાનો ને સાતમો પ્રકાર પક્ષાફોનો રસ અથવા તાજાં આછોતો સૂપ પીને ઉપવાસ કરવાનો છે.

હું તો સાતમા પ્રકારના ઉપવાસને સર્વોત્તમ માનું છું, કારણકે ફળો અને બાજીમાંથી મળતા ફારો અને પ્રચલિત શરીરશુદ્ધિના કામમાં ખૂબ મદદ કરે છે, એટલું જ નહિ પણ ઉપવાસ દરમિયાન શરીરની શક્તિ ટકાવી રાખે છે અને ઉપવાસની મુદત ટૂંકી કરે છે.

ઉપવાસના લાભ હર કલાક પછી જ દેખાવા માટે છે. ઉપવાસ દરમિયાન આતરણ સાફ કરવા માટે દરોજ એકથી બે એનીમા લેવાની જરૂર છે.

પાણીનો પૂરતો ઉપયોગ કરવો જોઈએ, જેથી શરીર ઝડપથી એકરોને કચરો બહાર ફેંકી દઈ શકે.

આગડીના ઢિઢો ખુરશી રાખવા તરફ પૂરતું ધ્યાન આપવું જોઈએ, જેથી શરીરના ઝેરી દ્રવ્યોની નિકાસમાં આમડી પાતાનો નિયત ભાગ લઈ શકે.

દયાસ્થાન, સર્વસ્થાન, પર્યસ્થાન, વરાળસ્થાન અને ઉષ્ણોદકસ્થાન વડે આમડીને જોઈતું ઉષ્ણજન આપી શકાય.

ઉપવાસ દરમિયાન શરીરને દબેસાં અણપ લાગવા કરે છે. કારણકે કોષોમાં સમાવેલા કચરો લોહીમાં આવે છે, અને ત્યાંથી પેશાબ અને પસીના વાટે શરીર

બહાર ચાલ્યો જાય છે. આ ઝેરી લોહીને ધીમે ધીમે તાવ, માથાનો દુખાવો, મોઢામાં મોજ અને શરીરમાં બાર લાગ્યા કરે છે. આવે વખતે બની શકે એટલાં જીંધ અને આરામ લેવાં જોઈએ, એટલું જ નહિ પણ શરીરના એકેએક આયુને દીકરા રાખવા જોઈએ જેથી શરીરની બધી શક્તિઓ શરીર સાફ કરવા પાછળ વપરાય.

ઉપવાસ પછી શરીર થણું દલકું. રક્તિભર્યું અને નિર્માળ બની જશે. મન પ્રસન્ન અને પ્રવૃત્તિ રહેશે. વધારાનું વજન ચાલ્યું જઈ, શરીરનો એકેએક અવયવ નિયમિતકામ આપવા લાગશે. આંખ, કાન, જીભ અને નાકની શક્તિની તીવ્રતા પછી જશે ને પાચન અવયવોને નવું જીવન મળી શકે નાના બાળક જેવી તીવ્ર બનીશે.

જલુ નખા, પાતળા કે છુટ્ટો અને જલુ નાનાં જાળકોએ ઉપવાસ ન કરવા જોઈએ. હૃદયના રોગી-ઓએ ત્વણકારની સલાહ સિવાય ઉપવાસ કરવાની ક્ષિપત ન બીકની. ઉપવાસ અપવાદો જાણ કરતાં દરેકદરેક માણસ ઉપવાસના અગણિત લાભ માણી શકે એમ છે.

ઉપવાસ કરવામાં જેટલા મનોભાગની જરૂર છે એથી અનેકગણા વધારે મનોભાગની જરૂર ઉપવાસ લાગવામાં છે. પછી જૂન ખૂબ જીંધે છે. તે વખતે જૂનને અંકુશમાં રાખતા ને યોગ્ય ખોરાક ભેટાં આપવું જોઈએ. નહિતો લાભને બદલે તુકસાન થાય છે.

ઉપવાસ લીધેલાં તરોના રસ કે સંતાં-ભોસાંથી જેવા મધુર ફળોથી તોડવા જોઈએ. ત્યાર પછી દૂધનો ખોરાક શાસ્ત્ર સંતે લેવાનો શરૂ કરવો જોઈએ. સામાન્ય નિષ્ક્રમ તરફ એમ કહી શકાય કે જેટલા દિવસના ઉપવાસ હોય, એવા જગણા દિવસ દૂધ ઉપર રહેવું. દૂધ ગાય કે બકરીનું વાપરવું.

પંચીયા ધીમેધીમે પથ્ય ખોરાક શરૂ કરવો. ઉપવાસથી સાફ થયેલા શરીરમાં કચરો ના બરાબ જાય એટલા માટે ખોરાકની ખાણતમાં પૂરતી કાળજી રાખવી. ઘઉં, દૂધ, સેતપાણીનું, તાલું ચાક, લીસાંચરી, મધુર ફળો અને મધ, એ ખોરાકની મુખ્ય વસ્તુઓ હોવી જોઈએ.

શરીરની શુદ્ધિ, જીવનશક્તિની વૃદ્ધિ, મનના ઉદ્ધાસ અને શ્રદ્ધાના પુનર્જન્મ માટે પણ ઉપવાસ આવશ્યક છે.

રમણલાલ એન્જિનિયર

જીવનનું પરોઠ જેમાં ખરો આરંભ પામે છે અને ફીનિક્સ
વસાહતની ધરગથુ હકીકતો; કૌટુંબિક જીવન તથા સત્યાગ્રહના
ખીજરો પશુ રૂપ પ્રસંગોનું વાસ્તવદર્શન જેમાં શરૂ થાય છે તે હપતો

વાનરટોળી

ધ

ડા જેમ ટીપામ અને શેકાય તેમ
પાકો થાય. મારે પણ એવું જ થયું.
વારંવાર પડતા મારે મને રીટો કરી મૂક્યો. યુગો કરતી
વખતે મને મારેનો લખ જગાએ મનમાં ન રહેતો. 'માર
ખાવો પડશે તો ખાધ લઈશ, જરા દાકકા દુખશે એટલું
જ ને?' પણ જનતાં સુધી હું મારો યુગો પકડાયા નહિ
જ રહ્યો' એવી શ્રદ્ધાઓ યુના કરતી વખતે મને રહેતી.
મનના રીંદાપણાએ શરીરની સદનશક્તિ પણ હીકીક
વધારી હતી. આમડીમાં મોટા ઊંડા ભિતરડા પડે, પગમાં
કાંટા સડે, કડકડતી ફંદીમાં પત્થરની ધાર વાગી પગ-
માંથી લોહી વહે, ગાંઠ લાગેથી પડી જતાં પછાટ વાગે
તેની આળપવાળા બાળે જ સૂતળી. અપમાનિત થઈ
ખાવા પડતા તમામ્મા કરના હાથે કરી વગાડી લીધેલા
ધાની વેકા દસમા ભાગનીએ ન જળાતી. ટૂંકમાં હું
દેવાએતો યુગેમાર થતો સાલ્યો.

દેવાએતો યુગેમાર છતાં બદાદુર યુગેમાર હતો
એમ નહિ. મોરેસંજોની ઘીક મનમાં એટલી રહેતી
કે તેમની દાનવી હોય ત્યારે જાણ જ ડાલો અને
ભારેખમ મધ બેસતો. તેમના દેખતાં રમવાની થે મને
મહારામણ થતી. પણ જેવો પિતા, કાકા, જા બહેરેની
નજરમાંથી છૂટવાનો લાગ મળતો કે દગ્ગાઇ રહેલું મન
દરખથી જીભરાઇ જતું ને જતનનતના આડપણાં સૂતતા
અને અટક્યાનાં પદમરા સાકતી. એ જતનનતવા
અટક્યાનાં જાત્યારે રમરણ નથી અને હોય તો થે
તે પદમાં અહીં વર્ણવવામાં સાર પણ નથી; છતાં મોપાચ
નમ્મના આપું.

સાઇકલનો પંપ ધરમાં ગયો એટલે જિંદગી મૂક્યો
હોય તો થે તે હિતારી પાણીની ડોઢઠારી સંપ મડે
દૂરદૂર પિયઝારીઓ ખાદવી; અજાચી ત્રાણ કાપવો;
સીવવાના સંચા મર જતનનતના પ્રયોગો કરી તેને
ખોટકી નાખવો; ધરિયાળો ખોલીને નેવી; ખરે જોરે

મીજુગતીઓ સજગાવી તેના રેલા જીતરતા નેવા;
ખીખાના પાણીના સંમદની ટાકીમાંથી કૂવારા છોડી
પાણી ઘટાડવું; મગનકાકા શહેરમાંથી જે કંઈ નવી
વસ્તુ લાવે તે તેઓ ખોલીને જુએ તે પહેલાં જ ખોલીને
નેવી અને રંબ હોય તો જ્યાંત્યાં ચોપડીને અજમાવી
નેવો ધરવાદિ અટક્યાનાં દળુ મધ કાંધે જ ક્યાં
હોય એવા સાંધારે છે. માર અને ધમડીની સતત
પ્રસાદી મળવા છતાં આવા આડપણાંની મારી ટેય
જરા થે જોઈ થઇ ન હતી. જે કંઈ નવી ચીજ
જોઈ તે શા માટે આવી અને એનો ઉપયોગ શા છે
એ અજુવાની ઘણી ન દગ્ગાવ એવી જિતારા મને
થતી. એ જિતારાનું સમાધાન વિહિત રીતે હું ન
કરી શકતો. મારી ઝલના દુકડા મધ જાય તો થે
મારાથી એમ ન પૂછી શકાતું કે 'કાકા, આમાં શું
છે ને શા માટે લાખ્યા છે?' ત્યારે આટલો સવાલ
કરવાની હિંમત ન હતી ત્યારે એ ચીજનો ઉપયોગ
કરી નેજાની રમ્મ જોળરવાની દિમન ક્યાંથી હોય ?
પરિણામે એરોફુરીથી દરેક ચીજનો મનઅન્યેર ઉપયોગ
કરી નેજો અને હાથેપગે વગાડી બેસતો. જેમકે
એકવાર અણીદાર નવું અપ્પુ લઇ રહેલ પેનાની અણી
પેન્સીલની જેમ કાઢવા ગેઠો. અણી સરસ નીકળી
પણ ડાખ અંમુદાનો તખ મૂળસેતો જાપડી ગયો.
લોહી ખૂળ વહ્યું, પણ દાથે કરીને વગાડેલું એટલે
હકારે કરવાપણું હતું જ નહિ. પાએક કલાક સુધી
કપડેથી લોહી ઢાળતો રહ્યો પણ એ વહેલું ન અટક્યું.
છેવટે મારી જા ત્યાં આવી અટતાં તેમણે પાટો ખાખ્યો.

આવાં તોફાનો હું એકલોએકલો ધરને ખૂણે ક્યાં
કરતો. પણ ત્યારે અમારી ટોળી જમી ત્યારે અમે
શીનક્સ આપું ખૂદી વળવા લાગ્યા. જેનાતેના ધરમાં
જઈ જાંગુકેક કરવા માંડી. પ્રત્યેક જાંગુતી તાજનમાં
તાજ્વે રજોના બોલના અમે જાન્યા. કોઈકાધવાર તો

વાંદરાં પશુ જેટલું તુકસાન ન પહેંચાડે તેટલું તુકસાન દરેક ધરમાલિકને અને ખાગરક્ષકને અમારે હાથે વેઠવું પડતું. અમારી આ ટોળીમાં ચાર ભણુ હતા.

પૂર્વ પાચે શીનિકસમા ધર વસાવ્યું ત્યાર પછી દેવદાસ કાકા અને રામદાસ કાકાને ગુજરાતી ભણવાની વ્યવસ્થા મારી પા પાસે યદ્ય. મારી પા છઠી ગુજરાતી સુધી ભણેલા. ખેડેનામાં બીજીને કોઇ એટલું ભણેલું ત્યાં નહિ. રામદાસકાકા-દેવદાસકાકાનો વર્ગ અમારે ઘેર શરૂ થયો ત્યારે મારે નસીબે દલુ પાટીમાં માથું નાખી કછો ઘૂંટવાનું જ હતું. પશુ દેવ કાકા ને રામ કાકા તો રંગીન ચિત્રોવાળા કેરી, કુદાડી, દણુ આદિની વાતોએ વાંચતા ને મગતી કપિતા બોલતા. અનેક ચપોટા અને ભાસ્નાથી મને ભણવાની હોય નહોતી આવી, પશુ જ્યારે મેં જોયું કે રામ કાકા ને દેવ કાકા વગર મારે પાથે, વગર ટપકાએ સાંસાં ભણે છે અને તેઓ ભણે છે તેમાં એમની સાથે જામ દરીને વાત કરે છે ત્યારે મને સમગ્રાય કે હું મેં ભણીશ તો મારો ભાવ પૂછારો. વાતી વાચવાની હોય અને રામ કાકા દેવ કાકાનો અનુકરણત્વિએ માંડે ખ્યાવ ભણવામાં પરાવ્યુ. ખારાખડી પૂરી કરી પહેલાંના પાકો ક્યારે વાચતો થયો તેની ખબર પશુ ન પડી જેમ ભણવામાં એમ દુનિયાના બીજા અનુભવોમાં પશુ એમને હાથે મારા મગજમાં પ્રકાશ આવ્યો. ખાવું, પીવું, જીવવું, ધરમાં ભાગદોડ કરવી ને અવારનવાર દાડકા રંગાવવાં એની બહાર દુનિયા ધણી વિચાળ છે, ધણું જાણવાનું ને શીખવાનું છે એ મને સમજાયું ને એ રીતે રામદાસ કાકા અને દેવદાસ કાકા મારા સૌ પહેલા માર્ગદર્શક બન્યા. માર્ગદર્શક બન્યા તેમાં મેં દેવદાસ કાકા ઉમરમાં લગભગ મારા જેવડા અને ખૂબ હોસિમાર હોવાથી નાનીમોટી જામ વાતમાં તેઓ જ મારા કર્ણધાર થઇ પડ્યા.

તે વેળા મારી ઉમર આસરે પાચેક વર્ષની, દેવદાસ કાકાની સાડા ૭ વર્ષની ને રામદાસ કાકાની સાડા આઠ વર્ષજેટલી હતી. થોડા દિવસ પછી થોથો છોકરો ત્રિત્રી અમારી સાથે ભણ્યો. એ મિ. કોર્ડિસનો દીકરો હતો. મિ. કોર્ડિસ છાપખાનામાં કામ કરવા આવનાર બીજાઓની જેમ શીનિકસ આવી વસેલા. તેઓ મને જર્મન હતા પશુ તેમનો દીકરો ગોરો ન હતો. તે ત્યાંના

ગુજ્જો જેવો દીંગણો. ને કાળો હતો, કાઠણ તેની મા અલ્લ હતી. એનામાં દોડવાની, ઝાડ પર ચડવાની અને તોફાન કરવાની બીજી શક્તિ અમારા કરતાં ધણી વધારે હતી. ખખેરથી સાજ સુધી મગનકાકા, મિ. કોર્ડિસ અને બીજાઓ પ્રેસમાં જઇ કામ કરતા ત્યારે અમારી આ ચોકડી ધરમાંથી છટકી આવી શીનિકસને એક છેડેથી બીજે છેડે ફરી વળતી.

શીનિકસમાં મોટા ધરની પાછળ રમવાનું રેનિસનું. મેદાન મૂક્યા બાદ પશ્ચિમે એક મોટો બગીચો હતો. મોટું ઘર એટલે બાપુજીનું ઘર; પશુ મોટો બગીચો એટલે બાપુજીનો બગીચો નહિ શીનિકસના બૂના નિવાસીએ એક બગીચો જાવાવેલો હતો. તેના પછાખારાં ઝાડ ધરમાં થઇ જએલાં તેથી તે મોટો બગીચો કહેવાનો તેમાં ફળ ખૂબ આવતાં, આ બગીચાના રખેવાળ આણંદલાલ કાકા હતા. એક પશુ ફળ કોઇ ન લઇ મન્ય એની એમને બહુ ચીવટ રહેતી, અમને યત્ન કે ફળ પાક્યા છે તે ખાવાને હોય કે સોડવવાને? એટલા જામ ફળ આણંદલાલ કાકા એકલા થોડા જ ખાઇ જવાના હતા? પશુ આણંદલાલ કાકા અમને કરી ફળ આપતા નહિ. અમને બગીચામાં જોવા જ ખૂબ દગાવતા, ધમકાવતા અને અમારી ફરિયાદ કરતા. તેમાં એમને થાપ આપી એમને બગીચો ઉઘાડવાની અમને બહુ મન પડતી ખખેરે પ્રેસનું કામ છોડીને પશુ વારેવારે તેઓ આખો રોકેરા ચડીજીત કરતા અને બગીચામાં કોઇ છે કે કેમ તે તપાસી જતા. આથી અમે પાકો બંદોબસ્ત રાખ્યો હતો. હું નાંગો, ઝાડ પર ચડીજીતરી ન શકું. એટલે માંડે કામ ચોરીની જગ્યાએથી થોડે દૂર જતા રહી કોઇ આવે છે કે કેમ તે જોવા રહેવાનું અને ખબર કરવાનું હતું. રામદાસ કાકા સીધી મોટા એટલે તેમનું કામ ખૂબ જિયા ઝાડ પર ચડી ફળો તોડવાનું હતું અને દેવદાસ કાકા ઉપરથી પડતા ફળો એમાં કરવાનું કામ કરતા. એક શેતુરનું ઝાડ ૬૦ થી ૭૦ ફૂટ જિંચું અને એક પે. પેવાનું ત્રીસેક ફૂટ જિંચું હતું. આ બંને વૃક્ષ જોનાં ફળ બહુ મોટાં જિતરવા બાકા રામદાસ કાકા ઉપરથી ફળ પાડી નીચે જિતરીને આવે ત્યાં સુધીમાં પે. પેવાનો મોટામાં મોટો ભાગ અતે કોળાં મધુરાં શેતુરનો ભાગ અમે એકદિપાં કરી જતા. જેમની ખરી મહેનત એમને જોણું પહેંચતું.

જતાં ૨૦ કાકા ઉઘર દિલના એટલે અમારે કજીઓ ન થતો. ફળ જવાતાં હોય ત્યાં કામનો પગરવ સંજગાય તો લાગવામાં આવેડો રસ્તો કે કાંટાની વાડ વટાવતાં મેં અચકાત નહિ. બાળી જઈ, મોટા ધરની નદાવાની ઝોરડીમાં દાય ધોહને શાણું જની મુખ્ય રસ્તા પર ટહેલવા લાગતા અને વગર પકડાયે ચોરી પૂરી કપોનો આનંદ માણતા.

રહેતે રહેતે મોટા જગીયાની ચોરી અમારે નિત્ય-ક્રમ થઈ પડેલા. લાગે જ એકદલ વાર અને કોહની નજરે પડવા હોઈયું સંતરાંની મોસમમાં એક જવાટે રોી ખસે સારામાં સારા સંતરાં ભરેખી જવા જેટલા અને કુશળ બની ગયા હતા. જાગમાં જેચાર ઝીણું લવંગિયાં મરચાંના હોડ હતા. એ લવંગિયાં મરચાં સાધારણ મરચાંથી આઠેરા ગણા વધારે તીખાં હતાં. અર્ધો પોણો ઇંચ લાંબું અને પા ઇંચથી પણ પાનળું એ મરચું મોમાં મૂકતાં મોઢું જ નહિ, ચરીરનું અંગેઅંગ સમરી હોતું. કેટલા મેં દિગરો સુધી અમારી વચ્ચે હોડ આંત્રી કે કોણ એ મરચાં મોઢાં વધારે ખાધ છે. એક કે બે સંતરાં હોહાને તૈયાર રાખીએ, મછી મોગા મરચું મૂખી ઉપર સંતરૂં આપું ને આપું કે અરધુ ખાઈ જઈએ. સંતરાંથી જળતરા એહી થાય કે ફરી પાછું ખીજું મરચું મોમાં મૂકી સંતરૂં ખાઈ જઈએ. આખ ઉપરાઉપર ફરપંદર મરચાં આવી જઈએ. આખ-માંથી પાણી ટપકે, નાક ગળુંગળું થાય, પણ પરહમ કરવામાં હાર મેણ કબૂલ કરે? ત્રણે જણા જરા પણ ગચક આપમા વિના સરખી સંખ્યામાં આ દિવ્ય કરતા. કેટલાક જીવંતો પોતાનો અનુભવ સંજગતતાં જ્યારે કહે છે કે પહેલી વાર દારૂ પીધા ત્યારે જાતી જળુંગળું ચતાં હતી અથવા ખીંટીની પહેલી ફૂંક લેતા ઉતરી આવીં હતી જતાં તેઓ અસવમંદ મરક દેખાય છે હારે મને આ લવંગિયાં મરચાંવાળો દિગરો વાદ આવે છે. એ મરચાં વરખતી વખતે અમને જો કોઈ એમ સમજાવનાઈ હોત કે જેને તમે જવાદુરી માનો છો એ હાંધા જવાદુરી છે; મરચાં ખાવાના પરા-કમથી તમારી માણસાઈ વધવાની નથી; તો એ લવંગિયાં મરચાં ખાવાની અમે જે ટેવ પાડી લીધી હતી અને જે દિવસે અમેરે એ ન ખાખા હોય તે દિવસ ખોવા જેવું લાગતું, તે ન લાગત.

ધીમે ધીમે ફીનિકસના નવા જગીયા તૈયાર થવા લાગ્યા. આજુંદલાલ કાકાએ પોતાના ધરની બાજુમાં ધોળા ને કાળી દ્રાક્ષનો માંડવો કર્યો હતો. ૬૦ થાંભાં ધોળા દ્રાક્ષ તો રોજ મળે, પણ કાળી દ્રાક્ષની રોજા અમને જાડું લલચાવતી. પોતાની વાડીના ઉછેર અને રક્ષા માટે એક ભેધાને એમણે માળી તરીકે રાખ્યો હતો. એ અમને દેખે ત્યાંથી લાડી, પાવડો કે જે દાઢમાં આવે તે લઈ અમારી પાછળ દોડે અને હાથ-માં આવીએ તો સારીપેટે ચૂડી પણ નાખે. પરંતુ કા-ડકાં રંગાયાને જેખમે પણ અમે આજુંદલાલ કાકાની કાળી દ્રાક્ષ પાકવા ન હતા. એ જ પ્રમાણે એમણે ઉછેરેલાં અનોનાસ પાક્યા પહેલાં, આમત્રી કરતાં મેં ખાટાં જતાં, અમે તોડી ખાતા. મગનકાકાએ જાડું મહેનતે આંખા ઉછેરેલા. ૬૦ થાંભાં માં તો આંખા નવાઇ જેવા. પહેલી વારનો પાક મગનકાકાએ ઉતારી અમારી નદાવાની ઝોરડીમાં કરડિયામાં પકાવા મૂકેરે કે ખીજે દિવસે સાંજે અમે ચટ કરી ગયા! તે દિવસે સારીપેટે જૂઠું બોહોનેટું મગનકાકાના કોપમાથી ગય્યો.

ફળી ચોરી કે કાચી મકાઈ, ભિમતી કુંગળી, લીલાં શાક એ જધાનો નાશ કરતાં અમે ધરાતા જ નહિ. મને એટલું ખાવા જતાં અમને બોડકાર ન આવતો. પણ અમે એટલે જ ન ચટકયા. અમારે ત્યાંના જાપ-ખાનામાં માંસાવારી બોઈઓ હતા તેમના અને શિક્ષક જન્યા. એક જાહ મૂળે મદાસી. વગર કુટુંબે રહેતા. તે કામે જાય કે જેમતેમ કરી અમે એની ઝોરડીમાં ધુસીએ. તેમને બોહીસાથે ડખે. લારીને ઇર્ડાં રાખવા-ની ટેવ હતી. એક એક ઇર્ડું લઈ પત્થર પર પછાડી ફોડવાનોને પીખા રસથી દાય પરડવાનો અમને આનંદ આવતો. તેના પાછળીના ડખ્યા ફીંદીને ફેંકવામાં મગત આવતી. અને મેં તે અમને દખાવે તો અમે શામા દખાવતા કે શું કામ તમે આવું ઝંડું ઝંડું ખાઓ છો?

પણ આવી રમતોથી અમારા સંસ્કાર બગડ્યા. ખીજાને વિષે કહેવું હુકર છે, પણ મારે વિષે કહું કે મને સિકારી રસ નવગ્યો. દેશકાળની અસર પાળકોના સંસ્કાર પર શેષ અજગરીતે પડે છે. ગુજરાતી વૈષ્ણવ કુટુંબનો હું જાણક, નિત્ય શુદ્ધ આદાર કરનારો અને રાત દિવસ વૈષ્ણવ માળાપને જોળે ઉછરનારો, જતાં ફીનિકસના વાતાવરણે મને દિવસો જોવાનો રસિયો

જાળી મુકીને તે કે દેરામાં આવ્યા પછી પંદરેક વરગલી ઉમર જાદ મને લોદીની સુચ અને તરફના થકો ભેદ ગ્રામી ઉપજવા લાગી. પણ તે પહેલાં, આંકડામાં માછલીનું તાજાનું ફસાદ જતાં અને પાણીની અદાર તેને તરફની જોતાં મને પ્રસંગના ઉપજતી અને કપાસો સુધી મરજીમાર પાંચે રસપૂર્વક ઉજો રહેતો. કોઇ મૂલ્ય અમારા નાખામાંથી 'એકે ખૂબે' ભાગતા' કરચલાને પકડી તેનું પેટ ફોડી નાખે, એકાદ મંદર નાણુક પકડીને પકડી એક જ જાણેકે તેની પાંખો ઉજોડી નાખે એ જોવાની મગત પડતી, ને 'હા, જરાજરો ધા થયો-સરમ શિકાર થયો' એવું સર ચડતું.

આપણાથી બપોલ નદિ, મારવામા પાપ લાગે એ જાતની જાવનાને કીધે જતે કોઇ છપાવી દાગિ તો ન કરી પણ શિકારીની પેટે પશીએને ભાજમા સપડાયપાતી, માથેાડ ધામમા જલ તેના માળા શોધી કાઢવાની, ઇડા તપાસવાની, ઇડા ફૂટવા પછી જમ્યાનો કલમજાલ સાંભળવાની, તેમને કસાવવાની ને એની રમતોમાં ખૂબ વખત માળતો જા કુર રમત સાથે અવભોક્તન વધુ. કયા પરણીના કેવાને કેટલા ઈડા, કેવો માળો, કેવું ઝીન હોય તેજો ખ્યાલ આવ્યો અને પશીને ખજાર ન પડે તેવી રીતે ધીમે પગલે તેની પામે પડોચી જવાની કળા મેળવી શિકારી જવાની એ બધી સારી બાબુ વૈષ્ણવ જાળકને સામાન્યરિતે અસંખ્ય મળ્યા.

આજણુ દેરાથી સાવ બિન દેરાના એ અવનાવ વાતાવરણમા અને વિશેષે એકાત જંગલની વાડીએમા અમારી રમતો, તોફાનો અને જાળ જવાનો આનંદ અમેરો દતો. દિવસ રાત ઉડકાસ અને આનંદ ઉભરાતો એ જ્યાં વાત વર્ણનમા કેમ કરી ઉતારાવ પિચાળ બીડમાના 'ગમેરંગી ફૂલ, ફૂવાની આટી ચીરી સુમધ, આંકળના અને આજા વરસાદના મેલી, એ જાંબોના આનંદ અચળમ્માં જેણે માણ્યો હોય તે વગર વર્ણુને એ રસની કલ્પનાએ રાયરો અને જેણે નાંદ અનુગમ્યું હોય તે શાબ્દિક વર્ણુનથી કંટાળશે. એટલે એ સુમધી આસમાની ફૂલ, અનેક ટપકા વાળા ઇડા વગેરની વાત છોડી પાછો અમારી વાગર ટોળાની વાત પર આવું.

મને કેટલીક વાર ખંડુ બવાનક અખતરા સૂચના. અમારા ધરથી એકે દૂર એકે ફૂલો દતો. ઊંડાં તે સાત આંદ હાય જ દરો પાણી સુકાઈ જઈ તજીએ

ડાબી તરફ જિતેલા-અમનલાલ માંધી; ધુરંદીમાં-સંતોષજીવ માંધી; બોજામાં-કેશુ; જમણી તરફ-જિતેલા-અમનલાલ માંધી; ધુરંદીમાં-મારીબેન માંધી; બોજામાં કમ્બહાર, તરફ જિતેલા: પ્રમુલસ માંધી (મિત્ર)

કાચક જામો દતો. તેમાં બીરવાની એક જાંગીત્રી નોસરળી દતી. એમાં બીરવી અને એ કાચકમાંથી જનન જનનાં રમકડાં બનાવતા. એક વાર એ કુવાની પારે બિમા દતી અને અંદરનો કાચવ તપાસના દતો. મને કલ્પના આવી કે 'અદોથી ફરી પડીએ તો વાગે ખર?' વાગે કે નદિ તેજો અખતરો જતે કરવાની મને દિ'મત ન દતી, છતાં અખતરો થવો તો જોએ જ. મે રહેજ પાછળ દતી, દેવદાસ માકે જરા નીચા વજીરો જોતા દતો તેમને દડમેલો માથો! તેજોએ અવળનાથી પોતાનું તોલ સમાજી શીધું અને જીલો ને બિમા અંદર ફરી પડ્યા તેમને વાગ્યું નદિ, પણ કાદવાના ઝાંટાથી તેમના કપડાં જમડયાં. કપડાં જમડયાનો તેમને વધુ મુશ્કેલ આવ્યો. સીડીએથી ઉતર આવી તેજો સીંધા જાપ-ખાનામા મળાકાકા પાસે દોડી ગયા ને મારી રાપ ખાધી. હું પણ તેમની પાછળ પહોંચ્યો, -રાવ ખાતાં અટકે તો અટકાવવા. તેજોને હું ફરિયાદ કરતા રોષી ન સકે, પણ માઈ અહલાજ કે જાપખાનું હોવાથી મગનકાકાના મારથી જ્યાં મયો. ઘેર હોત તો મારો જરોડી વીકે ખોખરો થાત. પરંતુ જાપખાનાના ખમા

ગોતા. માણસોએ, મારી જે કેદી અને નિંદા કરી એ માર. પ્રકાશ કરતાં મેં. મને આકરી સમત યદુ ને ધણા દિવસ સુધી મને ધરતી જદાર નીકળવાની દિગત નવાલી.

આવે જ પિકટ પીએને એક અખતરો મેં કર્યો હતો. મારી કાઢીને રસોઈ કરવા જવું હોય ત્યારે કેશુને—માસ નાના પિતરાઈ લાખને—દિવસકાવવાનું મને સોંપી જતાં. દેવદાસ કાકા, રામદાસ કાકા, વિલી બાપા જે ખૂબ રસે રખડે ને મારે એકલાને ધરમાં બેઠાબેઠા થોડાવાની દોરી ખેંચવા કરતી પડે. આથી મનમાં ને મનમાં મને જાણ દાઢ ચડતી. પણ એટલી દિગત નહોતી કે મારી કાઢીની સામે યદુ દિવસોબવાની ના પાડી રમવા જઈ શકું એક વાર વિચાર કરવા મને એક ઉપાય જડી આપ્યો. મને થયું કે કેશુને એટલે રમવું કે તે છાનો રહે જ નહિ; એટલે કાઢીને આવવું પડશે અને મને છુટ્ટી મળશે, દીવાસળી કિસો હતો. મારી પાસે લીલા પીળા રંગનાં જીવારિયાની દીવાસળીની પેટી હતી. મેં એક દિવાસળી સળગાવી તેનો અંગાર કેશુના પડખામાં આપી દીધો અને જ્યોતિષું જદાર દેખી દીધું. કેશુ ચીસેચીસ પારી લાંબો. મારી કાઢી દોરી આવ્યાં. મને ખૂબ પડ્યું, પણ હું સાનો જગાજ આવું ધોડિયું ખંખેરું, ચેતરડું તપરયું અને ઉપર કેશુનાં લગડાં કાઢ્યાં ત્યારે કાઢવાનો ડાઘ દેખાયો. કાકા આવ્યા ત્યારે એમની પાસે ફરિયાદ પહોંચી. એક દાવામળી માંખાના જદલામાં અનેક દીવાસળી જોના કામ જેટલી શારીરિક પીડા મારે ઝીલતી પડી, અને તે પછી લાજલાગર જેયાર દિવસ સુધી નાના લાઘ ઉપર પ્રેમ કરવાની ફરજ વિષે મને મુરજી-જોએ શીખામણ આપી. પરિણામે, ત્યાર પછી નાના લાઘજોને દિવસકાવવા સાચવવાનો મને કહી કંટાળો ન આવ્યો; અને આવ્યો. તો મેં તેમને ઊડી રમવા જવાની દિગત ન થઈ.

મારા આવે જ અખતરજોને પરિણામે એક વાર ધર સળગી હોયું અને મારી કાઢીની સળગમૂલકત્યને લીધે ભારે દાણુ થતી જતી. ધોનિકસમાં દીવાનું કામ પહોંચકે મીણુજતીથી જ ચાડવું. મને એ સળગાવવાનું જાણું મન થાય, પણ મને કોઈ દીવાસળીને દાખ ન આડવા દે. મીણુજતીને આવું તો મેં ધમકાવી કાઢે. રાત્રે મીણુજતી સળગાવવા ન મળે એટલે મેં દિવસે

લાગ સાધ્યો. વિનાથી જગીને હાપખાને કાચ અને જા જગવા જેશે ત્યારે અર્થો કમાક અમારા જોરડામાં કોઈ ન આવતું. એ તકનો લાભ લઈ હું જોરડામાં પ્રહોંચતો અને મીણુજતી સળગાવી તેના રેશા ઉનારી તે પર મીણુજતી જગાવી તેને ક્ષીણ થતી જોવાનો અનંદ પાંચ મિનિટ સુધી થતો અને પછી તેને જોડતી નાખી મારા બણવાના પાકે કરતો. આવે કમ વીસેક દિવસ સુધી ચાલ્યો દશે, ત્યાં એક દિવસ મેં મીણુ-જતી સળગાવી કે કામસર મારી જા જાતી ચડ્યાં. મેં કહ્યું મારી મીણુજતી પાડી નાખી. લાકડાના ચાંભાસ પાછળ તે લાગાઈ ગઈ. મારી જાએ આવ્યા અટક-આગા માટે અને ન બણવા માટે મને રહેજ ધમકાવ્યો અને અને જે ૫ જોરડાની જદાર નીકળી ગયાં, જેને જો માની લીધું કે મીણુજતી હરી ગઈ છે. પણ દસેક મિનિટ પછી અમારા જોરડામાંથી છુપાઈ નીકળવા માંડ્યા, આખું ધર લાકડાનું હતું. મીણુજતીવડે ચાંભાસે સળગી હોયો હતો અને ઉપર હાપરા સુધી આજ પહોંચી હતી. મારી કાઢીનું ધ્યાન એ તરફ મેં પહેલાં થયું અને રસોડામાંથી પાણીલાંલી ડોસ લઈ તેજો દોડ્યાં. મારી જા અને પૂલપ જા પણ પછી પહોંચ્યાં અને ધર જળવું શરૂ. જામ ધર સળગાવવા માટે અને મીણુજતીને આવવા માટે મને મદિનાએ સુધી મેં એ ટોક ટોક કર્યું. પણ મને એ મારી જોડી વજોવણી લાગતી. ચાંકે હતો તો મારી જાનો હતો. તેજોએ કેમ ન તપરડું કે, મીણુજતી હની મછ છે કે નહિ મને અપકારીને ધમકાવ્યો ન હોત તો કંઈ એવું ચાલે મેં તો તે પહેલાં મેં દિવસો સુધી મીણુજતી સળગાવેલી, ત્યારે તો કંઈ નહોતું જગડ્યું. મીણુજતીને વાપરવાની રીત જાતાવવાને જદલે મીણુજતીથી મને દૂર રાખવાની નીતિને પરિણામે જ આવું થયું ને ?

મારાં અટકચાંગા કરતાં દેવદાસકાકાનાં તોફાનો એક રીતે સાસે લેવાં. તેજો આવી જાંગકેડે જોડી કરતા, પણ સાદસ અને કળા ભરેલી રમતો તેજો વધુ રમતા. નવીનની રમતોની રાજઆત તો તેજો જ કરતા રમદાસકાકા તેમાં કોઈ વાર લાગે અને કોઈવાર દેવદાસ કાકા એકલા જ રમે. હું ધનમાંથી છુટ્ટી મેળાવી શકું તો તો હું જઈ તેમને અનુસરું. મને તેમની પેટે આડ ઉપર જડપથી અભિતર કરતાં, પતંગ જાતાથી તે ઉડાડતાં, કામજનાં રમકાં જાતાવતાં, એમના જેટલી કડપજા

હોડતા, સીધે નિશાને પથરા ફેંકનાં વગેરે આવડતું નહિ જતા એમના યુગ્મણના નીચે હું ધીમેધીમે શીખતો. જાપાનના પાસેના નાગામા અને ફુજી જાગે એટલું જિંદું પાણી ઘણી જગ્યાએ હતું. કેાઇ મોટેસાની સામે અને નાગામાં જિતરતા તો આમરો કાન આસી અગને પાણીની બદાર કાદવામા આવતા. પણ અને ગંને, કાઠે ગીચ આદીપાણી જગ્યાએ જાડ, કાડાં કાંડા પર ફેંકી પાણીમા ફટી પડતા અને કસાકે સુધી તરવાની મોજ માણતા મને થોડું થોડું તરવાનું દેવદાસકાકાને પ્રતિષ્ઠે જ આવડયું હતું.

દર રવિવારે મગનકાકા અને શીનિકસના મોટા માણસે આમણી ખીપણી અને જીજી મરદાની રમતો રમતા. તેમણે એક જાણુ જિંયા આડની મજબૂત ડાળીએ તાડા દોરડાને હોંચકે ગાખ્યો હતો. જાગીનથી એ ડાળી સાક ફૂટથી ઓછી જિંયાઇએ નહિ હોય. મગનકાકા એ હોંચકે ચગાવતા સારે ડાળીની સીધાણથી ધે જિંચે ચડી જતા મને એ જિંચતા ડર લાગતો કે હમણા કાકા જિંચે માથે થાક જવાના, પણ સહજાએ કદી અકરમાન થયો ન હતો એ જ હોંચકા પર દેવદાસકાકા ચડતા. મને પોતાની સામે જિંચે રાખતા અને મગનકાકા જેટલે જિંચે નહિ, તો યે સારી પેઠે તેઓ જિંચે ચડતા. દેવદાસકાકાની મોહાજરીમા હું એકસે એ હોંચકે ચડવાની દિમગ ન કરી શકતો.

ત્યાં પવન જાણુ જોરથી ધૂકાયા કરતો. અદો જેવા પાતળા કાગળના પતંગો ત્યાંના પવનમા ચૂંચાઇ જ જાય. ત્યાં તાડા જાઉંનેયેપરના પતંગો જતા. દેવદાસકાકાએ એકવાર પૂરા માણસ જેટલો જિંચો પતંગ જતાયો. નેને ઉડાડવાને લમરડાની ઝળી જેટલી જાડી દોરી મેળવી અને દૂર જિંચે ટેકરી ઉપર મને સાથે લઈ ગયા. પતંગનું પૂછકું જાણુ લાંચું અને ઘસનું ચૂંચેલું હતું, જતાં પતંગ ગોથા મારતો હતો; એટલે તેને છેડે ભારે ભારે તણ નાના પત્થરોથી ગાખ્યું અને મને પતંગ હાથમા આપી પોતે દોર લઇ દૂર ગયા. પતંગ સરસ ચડ્યો પણ હજી તેનું લાંચું પૂછકું લગલગ જાગીન પર હતું. તડ તડ તડ મારા માથા પર પૂછામાના પત્થર વાગ્યા. હું લાગ્યો તો ફરી પત્થર વાગ્યા. હું રોવા જેવો થઈ ગયો. એટલે દેવદાસકાકા જોરથી ફસી પડ્યા અને પતંગ ઉપર ચડાવી દીધો. સારે જ મને જાગર પડી કે

તેઓએ જાણી જોઈને પતંગનું પૂછકું મારે માથે મારવાનો વિનોદ કર્યો હતો. એવા જ એક પતંગ પર રાત્રે દીવો ગાધી તેમણે જિંચે ચડાવેલા.

ટાંકીમાં ગજાડવાનું એમનું સાદસ તો ભારે હતું. શીનિકસની ડુંગરાળ જમીન પર ફૂવા જોદવા પોસાય એમ ન હતું. ખીવાના પાણી માટે દરેક ઘેર જાપરાં નીચે પતરાંની જેતણ માથેકાં જિંચી ટાંકીઓ મૂકી હતી. વરસાદ વરસ આપ્યું વરસવા કરતો એટલે વારે વારે એ ટાંકીઓ ભરાતી અને ખીવા તથા સંધવા પૂરતું પાણી મળી રહેતું. આ ટાંકીઓ ડરગનથી ગનીને આવતી અને જાપાનના પાસે ગાડામાંથી નીચે જિતરતી. ત્યાંના ચાર પૈડાવાળાં અને જાપાનના જોડલા એ ગાડાં અમારા રહેવાના ટેકરા ઉપર ન ચડી શકતાં, એથી ટાંકીને ગજાડવાના ગજાડવાના પંદર વીસ જાણુ પાએક માઇસ ઉપર જ્યાં ટાંકીનો એટલો હોય ત્યાં સુધી લઇ જતા. એકવાર આપી ટાંકી ગજાડવાને માણસો ભેગા થવાનો વખત થયો કે લાગ જોઇ દેવદાસકાકા અંદર ધૂરી ગયા અને ડાંકણું બંધ કરી દીધું, જેથી કોઈને ખબર ન પડે કે અંદર કોઈ છે. દસેક ફૂટ વ્યાસની એ ટાંકીમાં ગજાડતા અને ઉપર નીચે પછાડતા તેઓ ઉપર પહોંચ્યા અને ટાંકી જીમી કરવાનો વખત આવ્યો કે ડાંકણું ઠેલી બદાર ફરી પડ્યા. બધાને જાણુ નવાઈ લાગી! સાર પછી જેટલી ટાંકીઓ આવી એ જામીમાં દેવદાસકાકા સાથે ગજાડવાનો આનંદ મેં પણ લીધો. અંદર ચુપચુપ વાતો કર્યો વિના કલાકેક પડી રહેવાનો મંચમ કહણુ હતો, પણ ટાંકીમાં પોટકાં પેટે ઓઢાવાની મજા લેવા માટે એ સેયમ અને લાર બાદ મજાતી ધમકીઓ અને સહેજે સહી લેતા.

દેવદાસકાકાની સરદારી નીચે આમ ટાંકીમાં અજાણાના સાદસની જેમ જ સાન ફૂટ જિંચે જાપરથી ફૂલકા મારવાની દિમગ પણ મેં કેળવી. ટૂંકમાં નિશાળ વિનાના શીનિકસમાં અમારે લાજનર નહિ જેવું થયું. પણ રખડીરખડીને જીજી તાપીમ અને કીકીક મેળવી. અમારા કાંથેજમ કસાયા, માથે આવતાં વિઠી ટાળવાં અમને આવડયું અને નવુંનવું સરજવાની હોસ જાગી.

ઉમર વધતી ચાલી તેમ આપોઆપ અમારે વસણ જાદાલું. ચોરીચોરીને ખાવાનો રસ ઓસરતો ગાલ્યો અને પાવડ કોડાળી લઇ જોદવાનું, ક્યારા કરી મેથી

મૂળા વાવવાનું, તેને પામ્પી પાવાનું વગેરે કરવા માંડ્યું. એ કરતાં કંદાળીએ એટલે કુદાડી સહ વચડામાંથી પકાનના છેલ્લે વાદી લાવી કોઈ વિદ્યાળે વૃક્ષ નીચે જમીન સાફ કરી ખૂંપડી જનારીએ. નાની ત્રણગાર આંગળાની લાકડીઓના ચાંબાના ખોડી તેના ઉપર મોઢા, વળી ગાંધી નાખીએ અને પછી માંદડાં ને ઘાસથી છાંય ફાંચે. પવન, તડકો, વરસાદ, કસું ન વડે તે સાર હુદિ આશ્રે તેટલી ગોઠવણી કરીએ. લોં અને લોંપણુ જોએલું જ નહિ, એટલે જમીન સરસ કરવાને ક્રીપવા ચૂંપવાનું અમને ન સૂઝતું; પણ છાપખાનામાંથી મોટા-મોટા નકશા કાગળો લાવી જમીન પર પાથરી સરસ આસન જમાવીએ અને ચારે જણ એમાં બેસીએ. સૂવાનું મન થાય તો વાગફરતી સૂઇએ. વળી નવા ધરમાં બેઠે ધંધો કરવા લેખેએ એટલે છાપખાનામાં જઈ પરજીડિયાં ઉપાડી લાવીએ અને તેમાંથી લુટી લુટી ભાંતેલી ટિકિટો ભેગી કરીએ. આવી રીતે તથ્ય તથ્ય દગ્ગર ટિકિટો ભેગી કરેલી મને વાદ છે.

જાપુછ એકવાર શીનિકસ આવવાના દના સારે અમે એક સુંદર ખૂંપડી કરી હતી અને કાગળના પડીઆ જનારી તેમાં મીથળાતીના દીવા કરી અમારા નાના ધરમાં દીવાળી કરી હતી. જાપુછ તો રાતના મોડા આવવાના દના એટલે મને તેમના આવતાં પહેલાં બિંધ ચાવી મર્જી. સવારે સુજ્જ ઉઠવા પહેલાં બિંધી નદાઇ ધોષ સાફ કપડાં પહેરીને હું જાપુછને ઘેર મથો. જાપુછ દરીઆળા ઉપર બેઠા ફાનલું કરતા દતા દરી-આળા ધરના બિંધા એટલાથી જમીન સુધી લાગમાં સુંદર વાવી હતી. અમે ચારપાંચ જાળકો ભેગાં થઇ ગયાં એટલે જાપુછએ એકો જાગળીએ, બીજો ખેલે, ત્રીજો ગોથા પર એમ જગાડયાં. ધોડીચરે મોટાઓ સાથેની વાનમાંથી ને દાતાલુમાંથી જાપુછ પટખાં કે તેઓએ રમત માંડી. અમને એકએકને પોતાના માથા પરથી દરીઆળાના ઢાળ ઉપર જગાડવી દેવા માંડ્યા. અમે દોડતા દોડતા તેમના ખભા પર ચડી બેસીએ; તેઓ ફરી પાછા જગાડવી મૂકે. જામ વધીએકે કલાકે રમત ચાલી અને ખૂબ દસાદસ થઇ પડી.

નવદસ વાગ્યા એટલે દિવસ ચડ્યો કે જાપુછ જાંઠા શીનિકસવારીઓનાં ધરમાં આટો મારતા અને સોને કુશળ-સમાચાર પૂછવા મારે નીકળ્યા તેઓ

સાધારણ રીતે પૂછડીવાળી પાપડી, કોંસર ટાઇ અને રંગીન કેટપાટલૂન પહેરતા, પણ શીનિકસમાં તેઓ એવાં ભારે કપડાં ન પહેરતા. અમને સાથે લઇ ફરવા નીકળ્યા સારે તેમણે મન્હરદાની જેવા જાળીદાર કપડાનું જાંડીડું અને ધોળું પાટલૂન પહેર્યું હતું. એમનું જો જાળીદાર પહેરણ મને એટલું રૂપાળું લાગ્યું કે ધણી વાર સુધી હું એણી ટરી એને જોઇ જ રહ્યો અને મનમાં થયું કે મને પણ આવું પહેરણ મળે તો કેવું સારું? પણ હું કોવી પાસે માણું? મેં મનમાં સમાધાન માન્યું કે સોનાના દાંત અને જાળીદાર પહેરણ તો જાપુછ જેવા મોટા માણસથી જ પહેરવા. જાપુછની પાછળ પાછળ અમે જાળકો પણ એમની આંગળા પકડી ચાલ્યા. હું એમનું જાળીદાર પહેરણ જોવામાંથી પટવામાં ને આલુજાલુ જોયું તો અમારી ટાંગીમાં રામદાસકાકા ન દેખાયા; એટલે મેં ખૂબ મારી: 'લામદાસકાકા એ લામદાસકાકા!' જાપુછએ તુરંત મને બોલો પાડ્યાં કહ્યું 'લામદાસ શું કહે છે, રામદાસ બોલ!' મેં ફરી કહ્યું 'લામદાસ.' એટલે જાપુછએ અમને બંધાને કહ્યું 'છાકગમ્મો ગોસો. દિપ્ દિપ્ દુરુરુરુરુ.' જમીન જાપુછથી તથ્ય કાંચે સારે સાદ મેળાવ્યો, 'દિપ્ દિપ્ દુરુરુરુરુ'. જાપુછએ ફરી ફરી કાંચે સારે અમને એ જોલાવ્યું આખું શીનિકસ માછ હાથે. પાંચ ડ વાર દુરુરુરુરુ જોલાવી લીધા પછી બીનન બંધ કરી મને એકલાને બોલવ્યું હું જરાજર જોલાવી એટલે પછી મને કહે જોલ 'દરુરુરુ રામદાસકાકા', હું જોલાવો 'દરુરુરુ રામદાસકાકા'. અનેકવાર એ રીતે કરાવ્યા પછી મારો લગો ર થયો અને મારે જ દરુરુરુરુ રામ-દાસકાકા કહેવાના તામમાંથી હું છૂટ્યો લગો ર એ જાપુછ પાંચેથી મને મળેલો પહેલો પા! હતો. તે દિવસ પછી આજ સુધીના જે અસંખ્ય પા! તેમણે મને આપ્યા તે એટલા જ વાંસલ્યથી અને સફળતાથી આપ્યા અને એમનું મીઠાવેલું દગેશાં તાણું રહ્યું.

જાપુછ શીનિકસમાં અવારનવાર આપ્યા કરતા, પણ દરેક રજાના તેમના આમમના પ્રસંગે મને રજા વાદ નથી. આને એમની સાથેની રમતની વાત કહીએ એક વેળાનીયે હોય અથવા ને સુદેસુદે જાતે મેં એ જાણ્યું હોય, પણ એ દરીઆળા ઉપરથી મળડાં તેમની સાથે સાથે મધે ફરતું, તેમનું જાળીદાર પહેરણ વગેરે ફરવા મને ચિતવતું પ્રત્યક્ષ સાંભળે છે. એકવાર

ને વિજ્ઞાનીઓની નજરમાં 'નૃદો' હશે' હતો! એનામ એક જુદી જ તરફીય લડાયવાનું તેને મન યદ્ય આનું અમેરિકાના કૃષિવિભાગને તેણે પોતાના પ્રયોગોના રિપોર્ટ મોકલ્યો એને ઉત્તર આપ્યો: તે એ અમેરિકા નહ તો તેને સારો જોવા દરમ્યાં આપી, પોતાના પ્રયોગોનો તેને અનુદાન જાળવવા સુધી અમેરિકાની સરકાર તૈયાર હતી!

હતા, રશિયાની સરકાર હતું જે કંઈ સમજદાર કરી આપે એ આશાએ મિચૂરિને કૃષિવિભાગમાં ફરી રિપોર્ટ મોકલ્યો રિપોર્ટ વચ્ચે તેને દમમલર કપડાં ને રૂંટની ઘસઘસી બરફ, ઝરના કૃષિવિભાગનો અકસર મિચૂરિને પૂંપડે આવી પહોંચ્યો પોતાનો ખર્ચ, શેષ કાલવતો એ બોલ્યો, 'તને અમેરિકા જવું છે? રશિયા છોડવું છે? હું તને ક્યાં પણ જવાની મનાઈ ફરમાવું છું.' એટલું કહેતો મગાએર એ પાછો ચાલ્યો ગયો

અંધ પોતાને રશિયા છોડવાની મનાઈ મોકલી પણ રશિયા બહાર તો પોતાની કદર યદ્ય જ હતી; આ પ્રેરણાએ મિચૂરિને ઉલ્લાસે પોતાના પ્રયોગો ચાલુ રાખ્યા ને તેમાં એ એટલો રત બન્યો કે ૧૯૧૪માં મહાબુદ્ધ નરુપુ તેમને દૂરને ખૂલે પડેલા મિચૂરિને હા ખોળાખોળ ન હતી, એ તો ફોલો સાથે કંઠી બનમીના યુદ્ધમાં યુવવાંબેલો હતો

ને રશિયામાં મહાન ક્રાંતિ યદ્ય યદ્ય, તેથી જે મિચૂરિને તો અણખાઉ જ રહેલો નથી ક્રાંતિકારી સરકાર તેના પ્રયોગો-જોગોની જમીન લઈ, તેમાં બજારમાં પેટી કરવા માટે એ એમ લોકોએ જ્યારે તેને મહુ ત્યારે જ આ ક્રાંતિની તેને ખમર પડી

આ સમાચાર મળતા વેત પોતાને પ્રશ્ન: કેટ પહેરી, હાથમાં લાકડી સાથે તે અધિકારીઓને મળવા બેસ્યો. 'હું તમારી સાથે રહી કામ કરીશ, પણ મહેરમાની કરી મારી જિંદગીમાં જોઈને બરબાદ ન કરે.' એની આજીજીએ એ આખરે અધિકારીઓને પીગળાવ્યા ને તેમ કલાનેમાં કરી દરતનદાહ કરવામાં ન આવી.

આકાંટાખરી લાલ ક્રાંતિ બાદ બગેલા શુદ્ધકામ ટ્રાન્સજીએ ઝાર પદને નેરતનાયુદ્ધ કર્યો ને મોરકોના કમલિનમાં બોલશેવિક સત્તાની જમાવટ યદ્ય યદ્ય ત્યારે લેનિને દેશના યુવનિર્માણનું કાચે કાચે ધણું ધ ૧૯૨૧માં રશિયન વિજ્ઞાની વાલીલોવને ૬૫૫૫૫ બરબાદના બાગે એવા કંઈકિંઈના મો-કલામાં આપ્યો

વાલીલોવ આ બાગોનું નિરીક્ષણ કરી રહ્યો હતો ત્યાં જ તેના અપેક્ષે તેને સવાલ કર્યો: 'હા, એ તો કહો કે મિચૂરિનનું સ્વાસ્થ્ય તો બરાબર છે ને? એના પ્રયોગો કેમ ચાલે છે?'

વાલીલોવ તો ઉત્તર આપે: 'આશ્ચર્યકિત આંખે એણે તો પૂછ્યું, 'ક્યાં મિચૂરિન?'

'આહવાન મિચૂરિન, વનસ્પતિશાસ્ત્રનો મહાન રશિયન વૈજ્ઞાનિક!'

'મેં તો એનું નામ પણ નથી સાંભળ્યું!'

'હા, મિચૂરિનનું નામ પણ નથી સાંભળ્યું? ફોલોના વિશ્વકર્મા મિચૂરિનનું!! આ સામે છોડ દેખાય છે એ મિચૂરિનનું જ છે. તદ્દન જંગલી ગરબામાંથી એને તે આ સ્થિતિ પર લાવ્યો છે. અમારા આખરાઓમાં એ અમૂલ્ય મદદ આપી રહ્યો છે.'

વાલીલોવે એ જ દિવસે આ રિપોર્ટ મોકલે મોલ્દોવો, કમલિનમાં બેઠેલા લેનિને પ્રેરણાના બોલશેવિક અધિકારીઓ કપર તારો પર તારો કર્યો, 'મિચૂરિનને જોઈએ તેટલી જમીન ફોરન આપી દો. એ એટલા પૈસા માગે એટલા પૈસા આપી દો. એટલા બોલશે જોઈએ એટલા બોલશે, એટલા મલ્દો જોઈએ એટલા મલ્દો તેને આપી. તેણે જે કંઈકાંયુદ્ધે લેય તે પ્રકાસિત કરો.'

આ રીતે આખરે મિચૂરિનની રશિયાએ કદર કરી પણ ક્યારે? સકાંતમાં વર્ષના તેના સર્વા વિશ્રમભાગ! આડસક વર્ષની વર્ષો! પણ એટલી કદરસાતરી જે મિચૂરિનને નહું બન આપના પૂતી હતી, નવા સદાકારીઓ સાથે ઉલ્લાસે તે પોતાના પ્રયોગો પર મંડી પડ્યો સિત્તે વર્ષના એ થયો ત્યારે, જોઈએ સરકારની આજ્ઞાથી તેની જમીન ખૂન ધામધૂમથી ઉજવવામાં આજ રશિયામાંની વૈજ્ઞાનિક સંસ્થાઓએ તેને અભિનંદના પોતપોતાનું ડેપુટીશન ત્યારે તેની પાસે મોકલ્યું હતું

હવે તો મિચૂરિન ફોર રશિયાના બર્કિસ્ટાનમાં સંસધરી નાસખન, અંચર પગે અને ૧૨૦૦ ફોલો બેઠે છે એ રહેલી કલ્પિત ખૂન નહિલ છે. એક જ આંત્રી કલમ એક એક કરીને કેટલા જે ઝોડો પર લગાવ્યા બાદ ને ત્યાંની કદી-મા ફૂલ આપના ચોક્ષ બને છે હાલ સુધી તે ત્યાં લીંણ પેલ નથી કરી રાખ્યો, પણ કહે છે કે, 'હજી બે હું પચીસ વર્ષ જીવતો રહું તો કોરલોવમાં લીંણ પણ પેલા કરી ફરશે'

મિચૂરિનના પરિશ્રમે જ પશ્ચિમ રાશ્ટ્રીયિયમાં બહાનની પેલોસ યદ્ય સજી છે. ઉત્તર અમેરિકા અને મંગોલિયાની બહાનના મિશ્રનથી તેણે તે કપલડી છે. વળી એના 'કેતરી સો-દર્ધ' નામના ફોલો તે કુદરતની બરફમાં જે કલ્પત થાય છે ને ચીનના જંગલનું બીજું એક ફૂલ 'એકીનીડિય' ઉગાડવા સાર તો તેને જુદાજુદા આલીસહંદર વર્ષો પર કલમ બાધવી પડી હતી!

આજ મિચૂરિનનું વય ૭૫સરી વર્ષનું છે. હજી એ પ્રયોગો કરે છે. કાનની રાક્ષિ કરી યદ્ય છે, પણ નજર એવી ને તેવી તેજ છે.

—મજમોહન વર્મા (વિશાલ માર્ગ)

બોમ્બે મેથરલ હિસ્ટરી સોસાયટી

તા ૧૫મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૩. મુંબઈમાં એક વેપારીની પેટીમાં આડ કિસાહી યુવાનો એકાક થયા. ઇ.એ.એ.એ. લે. હિંદુ, એકેક વેપારી, થોડા સરકારી નોકર, એક મીકાનો ઈન્સ્પેક્ટર, ત્રણ દાહતર. એમાં મળી એણે સંકલ્પ કર્યો કે

આજથી આપણે નવશતમા વખતે, ગાદિનામાં એક વાર એક સ્થળે મળવું પ્રાણીજીવનના આપણા અભ્યાસ અને અનુભવના આપણે કરી. આનો શોખ જેને દેશ તેમજ આપણા મંડળમાં ભેગવવા, આમ આપણે કૃતસાદ વધરે મિલકુતાનામાં પ્રાણીઓ વિશેનું જ્ઞાન પણ વિશાળ થતું જશે. કીનામની.

આ નિશ્ચય તો કર્યો, પણ એના ક્યાં ક્યાં થશે? થશે? તો સળીના ગામમાં જ્યાં મળ્યા પણ એમ કંઈ કોઈ જાણે? બાકે સ્થળ છે, પણ પાસે પૈસા પૂરતા ન જાય. બાકે મૂંઝવણ. ત્યાં મંડળના અદ્ય કૃતસાદગાના મંત્રીએ કહ્યું કે આથી મારી પેટી પર, મારા કાસુને, જોડે છે તે વિશાળ જોડાને તમને રોપું મું. હાકે મારી ધધા માલકે સાંજે આપણે મળીશું.

મારું આગળ આશું સર્વથી વધારા સાધ્યા. એકે આ મુરતક આશું. બીજાએ બીજું આપું. સાતવચ્ચી મુંગદ સરકાર પાસેથી પણ થોડાં પુતક પડાવ્યાં. હવે નવા મળ્યાની તરફ પશી. તપાસ કરવાં ત્યાં અનુકૂળ ન પડે. ફરી પેલા મંત્રી તરફ નજર મળે. એની આંધિસને જ અરથો બાજ આપણું બાકે મળે તો? દરખાસ્ત મુકાઈ, બતા મંત્રીએ નામનું બાકે લઈ મારા આપું.

આજ સુધી આપણે યતાં. વાતો કરી જાધા વીજસાદ જતા, અભ્યાસને કાંઈ અવકાશ ન હતો. એટલે જો તરફ ધ્યાન દોરાયું મંડળની પ્રતિષ્ઠા વધરિયત થયા લાગી આજવાના બંધ થયાં. એકને રથળે હવે દરેક ગાદિને પાચ મીડિયા થયા લાગી. ફેરનાં સ્વતંત્ર વ્યવસ્થા સુધી એકમા માત્ર સ્વતંત્રથી પ્રાણીજીવનની જ વર્ષા; બીજામાં નંતુઓ; એકમાં સરીસૃપ અને માછલાં; ત્રીજી વક્ષીજીવનનું સંશોધન કરે. વનસ્પતિના અભ્યાસ માટે પણ એક વિભાગ હતો જેનો જે ક્રિય વિધય તે વિભાગમાં તે બાજ છે. અને અને નમૂનાનો પણ સંમદ વધે.

હવે જરૂર પડી મુખપત્રની, મંડળની વિવિધ પ્રતિષ્ઠાને એ પ્રાણીજીવન વિશેની અત્યંત મહત્વની સોધો મંડળના ગ્રામ્યે નોંધાતી. પણ એના જ્ઞાનનો ફેલાવો કરવો શી રીતે? એટલે નવું સાદસ કહાંયું. ત્યાં જ. વ્યુદ્ધારી ૧૮૮૬ને રોજ મંડળ સ્થપાયને જે વર્ષ થયા પશી, મુખપત્રનો પડેલો એક છપાઈ જાડાર પડેલો.

આ મંડળ તે બોળે નવરજ હિરદી રોસાએથી જોની કચેરી ૬ એપ્રિલે સ્ટ્રીટ, રાજગાતથી આજ સુધી એક જ રથળે છે.

• એ મુખપત્ર તે રોસાએથીનું જનલ. ૫૦ વર્ષે હવે એનો પડેલો એક નાકળો હતો; એના કડગાં બોલુમનો ઉઠેલો એક મને મને મદિને જ મળ્યો. પહેલાં એકમા ૩૦ પાનાં હતાં; આજે એ બાર પંદર ગાદિનામાં ગાળામાં ૬૦૦-૬૫૦ પાનાનું વાચન આપે છે.

બારતવર્ષના અરથ પ્રાણીજીવનનો અભ્યાસ કરવાનો

એનો પ્રધાન હેતુ. એની વનસ્પતિ પણ દોષ. એ હેતુ મિલ કરવા એના સર્વે દેશના પ્રજાજીવિથી થોડાંશોધીને અનુભવમાં આવેથી પ્રાણીજીવનની ક્ષમકોને મંડળને મોડે છે. હાલકે રૂપિયા અરથોને મંડળે બારતવર્ષનાં સ્વતંત્રથી પ્રાણી-એની સમગ્ર એનિએનો અભ્યાસ (Mammal Survey) કર્યો છે વિવિધ સ્થળનાં પંખીઓ, એમના ગાના વગેરેની માલિતી એકી કરી છે. એક પણ સાપ, એક પણ પતંગિયું, એક પણ હરીશ વાલિયો એનો નથી કે જેને અસ્તિત્વ નાવવા-મા દોષ છતાં મંડળના રોગાવિધમાં તે નોંધાયો દોષ. એના રોમાસિકા બંધ બારતવર્ષના પ્રાણીજીવનની સર્વોત્તમ એનસાઈડોથીદીગા છે.

એની પ્રતિષ્ઠા સર્વોત્તમ છે. મુંગદમાં મળાયોડા પાસેનું અનિવચ તથા જેનું છે? એમાંને અદ્વિતીય પ્રાણી-રમદ આ રોસાએથીની જ ગણિત આજે પણ એની જ વધારા રોસાએથીના હાથમાં છે.

જ્યો એ કેવળ વિદ્વાનો કે તદ્વિદ્વાનું મંડળ નથી એમાં કેવળ અભ્યાસીને પણ સ્થાન છે. આજે કૃતસાદી સામગ્રીએ એનો આરંભ કર્યો. આજે આ સંસ્થાના હાથે સર્વે છે. વાઈસરોય, ગવર્નર, રાજ મહારાજાઓ, પ્રાદેશી, વિખ્યાતો અને ગાત્રાતમાસા જેવા અભ્યાસીઓ તેમ કુરોપ અમેરિકાના વિદ્વાનો પણ એના સર્વ વધારામાં શીરેષ ગાને છે. કુરોપ અમેરિકાના અનેક ગૃહિય, રોસાએથીઓ પણ એનાં સમાસદ છે. એના રોમાસિકા દર્શનિલા અભિપ્રાયની ખૂબ મતિકા મળાય છે.

પણ મુંગદનું શું?

જોનું નોંધ ૧૯૦૬ રોસાએથી તો સમગ્ર બારતવર્ષની સંસ્થા. એની વિસાલ દક્ષિણ શુભસત જેવા નાના પ્રદેશના પ્રાણી-જીવનના સમગ્ર અવલોકનને સ્થાન ન જ દોષ એ અર્થે તો આપણે મુંગદનીઓએ જ મધ્યન કરેના રહી.

આપણે નાળીએ છીએ પણ ફેટું? શુભસતમાં માત્ર પંખીઓની જ વારીયા યદ છે, —જે ત્રણ અમેરિકાના હાથે. તેમાં જે ઉઠેલી વારી હાથે ૪૦-૪૫ વર્ષ થયા. સ્વતંત્રથી વર્ષોને અભ્યાસ રોસાએથીની 'મિમંસ રાજ'એ કર્યો છે; પણ અધુરે, કપરોતરથો જ બીજા જાધાં પ્રાણીઓ તો હમ્મ મંધારામાં જ છે. આપણા સાપ, આપણાં નંતુઓ ત્યાં જાધાંને અભ્યાસ થયે નથી. સમગ્ર બારતવર્ષમાં પડેલો સ્થાને મુકાય એવાં મીઠા પાણીનાં માછલાંથી આપણી સાગરમતી અને વાતક જેની નદીઓ ગ્રામસા છે. પણ એની કેણું શોધ કરી?

પ્રાણીજીવનનો અભ્યાસ કરનારા આપણે ત્યાં છે; થોડા કૃતસાદી જુવાનો. પણ જાધાં દુરાચારવા. જે બધા એકમા થાય, એમના પ્રયત્નોનો સમન્વય થાય, એમની વિષયપ્રાપ્તિની પ્રતિષ્ઠા કેન્દ્રર જાને તો શુભસતના પ્રાણીજીવનનો અભ્યાસ ફેટી આજળ વધે પાંચેક વર્ષમાં તો આપણે આજા

આવીસ વાર્તાઓ

હસ મઘીમાં કાશ્યપી અને
બાર મત્ત પ્રભુયની

ગુજરાતના કુરુઆતના નવલિકાલેખકોમાં
જે મોખશામાં પ્રકર્યા તે
'મલયાનિલ'ની એ કૃતિઓ

રવિશંકર સવળ, કનુ દેગામ્, રમિકલાલ પરીખ ને
સ્વામિભુવન પટેલનાં ચિત્રોશ્રાવે, સુંદર રૂપરંગમાં
કીમત એ રૂમિયા પોસ્ટેજ બુક

ગોવાલાણી
અને બીજી વાતો

મળવાનાં કેકાણાં : કુમાર કાર્યોલય અમદાવાદ
આર.આર. ગોરીનીકાળી પિ.એચ.ડી. અમદાવાદ

નવથેતન

એપ્રિલ : ૨૬ના અંકથી હર માસે
૧૦૮ પાનાનું વાર્થન તેમજ
અનેક ચિત્રો આપે છે

આ નવા, દળદાર ને આકર્ષક
'નવથેતન'ના જરૂર આડક બનો
વાર્ષિક રૂ. ૬૦ = દિવં બાર રૂ. ૮૫
પ્રારંભ રૂ. ૮૫

'નવથેતન' ઓફિસ
૨૫ મોલાક રીડર, કલકત્તા

આનંદનું આનંદ નીરમિતી એ સાચું ધરેલું નથી. ધરનું
આનંદ ધરેલું તે સંસ્કારપ્રણામ વાચન તમા વાનંદો
છે. તિલ અને સંસ્કારી કાળો ઉચી પાલકોના ચિત્ર-
સંસ્કાર એ જન કાળે માંડુ ધરેલું છે. અવાકામે ને મનને
ફળા ને રક્ષા આપે તમા જે એકો ધરનાં એ
મળુએ સંસ્કારી અનંદ, તમે શરે એના ચિત્રોમદ

ચિત્રશતક

એ ચિત્રોનું આનંદ

તમારું વર્ણન કાંઈ કાળે કાંઈ પાંચે. તમારું વર્ણન
કે રંગ અને રૂપો મુજબ આનંદ આનંદ
પાંચે ૦-૨-૦ રંગિન અને ૫ રૂ. ૦-૨-૦
કુમાર કાર્યોલય ૧૯૫૮ વાનકુ અમદાવાદ